

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Lluís Nicolau d'Olwer. Biografia política i d'exili d'un intel·lectual català, 1917-1961. Cultura, republicanisme i democràcia

Raquel Navarro García

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

UNIVERSITAT DE BARCELONA

FACULTAT DE GEOGRAFIA I D'HISTÒRIA
DEPARTAMENT D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

Lluís Nicolau d'Olwer. Biografia política i d'exili d'un intel·lectual català, 1917-1961. Cultura, republicanisme i democràcia.

Tesi doctoral inscrita en el programa *Societat i Cultura*
Doctoranda, Raquel Navarro García
Dirigida pels doctors Jordi Casassas i Ymbert i Giovanni C. Cattini

Omnia mea mecum porto.

Ciceró, *Paradoxa stoicorum*, 1.1.8

Als meus pares, José i Pepi.

Al meu marit, Youssef.

Als meus sogres, Mohammed i Rahma.

AGRAÏMENTS

Aquesta tesi doctoral ha estat possible gràcies a la direcció del doctor Jordi Casassas, professor i catedràtic d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona, a qui agraeixo de tot cor el suport donat i la confiança dipositada en aquest projecte. Ha sigut el meu referent durant els estudis de Màster a la Universitat de Barcelona. D'igual forma vull agrair, mai serà prou, al doctor Giovanni Cattini, doctor i professor de la Universitat de Barcelona la seva dedicació i paciència durant tot el procés de direcció d'aquesta tesi doctoral, ja que no sempre ha estat fàcil. El doctor Cattini ha estat un referent durant els estudis de llicenciatura, i durant tot aquest procés; m'ha ensenyat a prescindir dels girs narratius que amaraven les meves redaccions. Ara valoro molt més el pragmatisme científic que tant m'exigia. Gràcies pel teu encoratjament i per tot.

La feina de buidatge d'arxius ha estat molt més agradable gràcies a l'amabilitat i la professionalitat de moltes persones; la Laia Miret i l'Anna Font de l'Institut d'Estudis Catalans, gràcies per tot el vostre ajut; la Rosa Mª Cruelles de l'Arxiu Nacional de Catalunya, la Montserrat Català i la Judith Poblet de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià a Poblet, l'Isaac García, la Neus i la Mª Àngels de l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona; la Cristina Cabezas de l'Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, al personal de la Fundació Pi i Sunyer. En relació a aquesta ingent feina d'arxius, tinc que agrair enormement l'esforç d'alguns companys que, amb la seva experiència en paleografia, inicialment en van ajudar a desvetllar alguns dels mots impossibles de les cartes de Nicolau, especialment l'Isaac García. A ell, juntament amb la seva dona, la Cristina Fernández haig d'agrair-los els seus ànims en dies molt baixos i tristos, perquè els he tingut, i sobre tot per la seva amistat i els arranjaments de l'índex. En aquest apartat, unes paraules per a l'Elisabeth Bonilla, unides pel record emotiu al professor Prim Bertran, entre llàgrimes i rialles, i pels darrers moments compartits en l'elaboració d'aquesta tesi, en que ens hem desvetllat l'una per l'altra. Al Mateo González, que m'ha fet puntualitzacions crítiques i comentaris constructius, que sempre son d'agrair. Sovint m'ha fet veure les coses des d'un altre prisma. Al Pau Alcover, que ha sabut escoltar-me pacientment en molts moments pels dubtes sobre la meva tesi, i sobretot per la seva temprança en els darrers dies de redacció d'aquest treball.

Menció especial mereix el nostre benvolgut Prim Bertran que ens va deixar massa d'hora, a qui haig d'agrair el suport, *les lacrimae di Caravaggio*, l'amistat i les nostres converses per arreglar el món al voltant d'un cafè; sé que estaria molt content de veure finalitzat aquest treball. L'he trobat molt a faltar, mestre! En aquest sentit, la seva vídua, la Montserrat Canals ha pres el relleu, mostrant-me tot el seu suport, afecte i encoratjament. Gràcies.

No puc deixar de tenir unes paraules pel personal de la Biblioteca Central de Cerdanyola del Vallès, pel seu interès i la amabilitat amb que sempre m'han proporcionat material d'estudi, així com el personal de les biblioteques de la Facultat de Geografia i d'Història de la Universitat de Barcelona, del Pavelló de la República i de la Biblioteca Nacional de Catalunya. Tampoc deixar d'esmentar a la doctora Queralt Solé, a qui agraeixo l'interès que va demostrar pel meu treball i per una xerrada molt interessant sobre biografies, així com per posar-me en contacte amb la família Peypoch que em van obrir les portes i tractar formidablement. Al Diego Sola, a banda de converses transcendents sobre els afers polítics i d'altres menys terrenals, li haig d'agrair posar-me en contacte amb l'Arxiu de l'Abadia de Montserrat; tant l'Àngels Rius com la Núria Boada han estat molt diligents i amables, solucionant problemes de tot tipus; moltes gràcies, de tot cor. Al Pare Josep Galobar, encarregat de l'arxiu i que s'ha interessat sempre molt per la meua feina, encoratjant-me en tot moment; també, com no donar les gràcies al Pare Josep Massot, coneixedor del fons de Nicolau d'Olwer de Montserrat, amb qui vaig mantenir algunes converses sobre Nicolau i el seu temps, i qui sempre ha tingut algun llibre interessant per recomanar la seva lectura. A través d'ell, vaig contactar amb la Montserrat Vilà a qui agraeixo de tot cor el temps esmerçat i l'encoratjament. Com oblidar-me del Jorge de Hoyos, professor de la UNED, qui des del minut u, es va entusiasmar amb el meu treball sense haver-lo llegit; la sola evocació del personatge ja li era prou estimulant. Gràcies Jorge pels e-mails, la bibliografia i per la teva sol·licitud encara que estiguessis a l'altra banda del món.

Al doctor Albert Balcells, haig d'agrair-li les puntualitzacions i recomanacions que m'han permès enriquir alguns aspectes de la meua recerca, amb comentaris molt constructius. A la Victòria Alsina, per la seva amabilitat i entusiasme pel meu projecte i per posar-s'hi a la meua disposició. Vàrem tenir una conversa molt interessant al voltant del personatge i el seu temps. De vegades, un creu que ho té tot controlat, pel que fa a al seu treball, però converses amb determinades persones, serveixen per qüestionar-se a un mateix si realment s'està satisfet amb tots els aspectes de la tesi; agraeixo al professor Àngel Duarte, de la Universitat de Girona,

que tot i avançar-me que no sabia com podria ajudar-me, xerrar amb ell em va fer tornar sobre les meves passes al context de la II República, així com un tresor molt preuat, *El diari de Sessions del Congrés dels Diputats*; sobre tot d'aquell període constituent que no vaig trobar físicament enlloc. No puc deixar de mencionar a l'únic parent de Nicolau d'Olwer que encara s'encarrega dels seus afers; es tracta del seu nebot Jordi Durand que tot i no poder oferir-me ajut per la seva avançada edat, no ha deixat d'interessar-se per la tesi, malgrat viure a França i no emprar les noves tecnologies per comunicar-se amb mi.

Donar les gràcies a l'Arnau González, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona pel suport i per posar-me en contacte amb el Francesc Vilanova amb qui vaig tenir una fructífera trobada; gràcies per les transcripcions de les cartes de Ramon d'Abadal i pel contacte amb el Manuel J. Peláez i la Mª Encarnación Gómez. Tots dos, professors de la Facultat de Dret de la Universitat de Màlaga i que tant generosament m'han enviat un munt llibres i articles de revista on mencionen a Nicolau d'Olwer i la seva tasca ministerial. Igualment, agrair a la Mercè Morales les seves recomanacions i encoratjament, al Joan Safont pel seu ajut en el tema de la Legió d'Honor, i al Jordi Manent el seu interès i l'aportació de material de treball, sempre d'agrair.

També els professors de la Universitat de Barcelona, Teresa Abelló, Mª Àngels Solà, Susanna Tavera, Jaume Suau, Txell Tous, Xavier Laviña, Xavier Ballestín, David García, Jaume Dantí, Josep Lluís Palos, Jaume Buixeda, Marisol Madrid; gràcies pels vostres mots d'encoratjament pels passadissos, pel Facebook i per correu; si hi ha alguna absència en aquest apartat d'agraïments, no ha estat de forma deliberada. Agraïda als companys d'estudis, els companys de viatge i de fatigues, els meus alumnes de Golferichs i aquelles persones que s'han interessat pel projecte i que desconeixien l'existència de Lluís Nicolau d'Olwer, fins a sentir-me a parlar com els descosits; m'haureu de disculpar si de vegades no he parlat de res més.

Finalment, vull agrair a la meva família, la de Barcelona i la del Marroc, i els amics la immensa paciència per haver sofert les meves absències, l'insomni, l'aïllament i altres inconvenients per la meva dedicació a aquesta tesi. Agrair els meus pares els valors inculcats, com l'esperit de lluita i d'esforç que tant valuosos han estat per assolir aquest objectiu. A la meva germana, agrair-li de tot cor la confiança cega en aquesta aventura. Finalment vull agrair a Youssef, el meu marit, a qui he manllevat moltes hores i qui en moments molt difícils, ha estat al peu del canó portant el timó, especialment li vull agrair la seva implicació tossuda en

l'ajut amb les cartes de Nicolau. Gràcies, us estimo moltíssim. Gràcies pel vostre recolzament i per creure en el que he estat fent.

Per concloure, haig de dir que si alguna errada s'ha comés, l'única responsable sóc jo.

TAULA DE CONTINGUTS

AGRAÏMENTS	3
INTRODUCCIÓ	11
METODOLOGIA I MARC TEÒRIC	15
TRAJECTÒRIA VITAL I POLÍTICA, EL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX	31
1. LLUÍS NICOLAU D'OLWER EN EL SEU CONTEXT SOCIAL, INTEL·LECTUAL I POLÍTIC. UNA APROXIMACIÓ A LA SEVA FIGURA	33
NICOLAU D'OLWER I L' INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS	48
ACCIÓ CATALANA, LA FORMACIÓ D'UN POLÍTC	51
UN HUMANISME PREGÓ	61
UNA IDEA DE NACIÓ. EL NACIONALISME, SEGONS NICOLAU	64
LA PUBLICITAT.....	69
LA FUNDACIÓ BERNAT METGE.....	73
INFLUÈNCIES DE FORA ESTANT.....	74
UN EXILI MOLT PROFITÓS.....	81
DEBATS AL VOLTANT DE LA DEMOCRÀCIA I LA DICTADURA.....	96
2. L'ADVENIMENT DE LA II REPÚBLICA, LA MADURESA D'ACCIÓ CATALANA (1930-1931)	101
EL PACTE DE SANT SEBASTIÀ I EL COMITÈ REVOLUCIONARI	107
LES ELECCIONS MUNICIPALS DE 1931.....	113
FRACÀS D'ACCIÓ CATALANA.....	123
3. LA II REPÚBLICA, ELS ANYS DE DECEPCIONS POLÍTQUES (1931-1936).	127
UN DIPUTAT CATALÀ AL GOVERN PROVISIONAL DE LA REPÚBLICA	128
REBAIXANT LES EXPECTATIVES D'EN MACIÀ	130
PAIR LA DERROTA ELECTORAL DEL PCR.	133
CRÍTQUES FEROTGES A NICOLAU D'OLWER.	137
AL CAPDAVANT DEL MINISTERI D'ECONOMIA.....	140
L'AFER DE LA CLAUSURA DEL MERCAT LLIURE DE VALORS.....	147
LA REFORMA AGRÀRIA.	149
L'ESTATUT DILUÏT PELS PROBLEMES ECONÒMICS?.....	153
LA SEPARACIÓ ESTAT-ESGLÉSIA I LA CRISI DEL GOVERN DE LA REPÚBLICA.	155
EFFECTES DE LA II REPÚBLICA PER A LA UNIVERSITAT DE BARCELONA.	159
UN REDUCTE DE PAU A BARCELONA? 1932-1934	160
L'ESTATUT D'AUTONOMIA	162
LA CRISI DINS DEL PCR.	166
ELECCIONS AL PARLAMENT DE CATALUNYA	172
REORGANITZACIÓ DEL PCR I LES ELECCIONS GENERALS DE 1933.	175
LA CONFERÈNCIA ECONÒMICA I MONETÀRIA MUNDIAL	183
COMPANYS AL GOVERN DE LA GENERALITAT I LA LLEI DE CONTRACTES DE CONREU	185
ELS FETS DEL SIS D'OCTUBRE.....	192
LA DRETA, AL GOVERN DE LA REPÚBLICA, 1934- FEBRER 1936	195
DE NOU LA REPRESSIÓ.....	196
ORGANITZANT EL FRONT D'ESQUERRES	201
NICOLAU D'OLWER, GOVERNADOR DEL BANC D'ESPANYA	207
4. LA GUERRA CIVIL, 1936-1939	213

SALVAR L'OR DEL BANC D'ESPANYA	215
PRIMERES INTERVENCIONS DEL BANC D'ESPANYA A BURGOS	219
EL BANC DE FRANÇA DÓNA L'ESQUENA A LA REPÚBLICA(1937)	223
LA PUGNA PER L'OR DE MONT DE MARSAN (1938).....	230
S'ACOSTA EL FINAL DE LA GUERRA (1939)	239
ELS ANYS D'EXILI, 1939-1961.	245
5. L'EXILI FRANCÈS, 1939-1945	247
LA MAGNITUD DE L'EXILI.....	248
REPERCUSSIONS DE LA DERROTA PER A ACCIÓ CATALANA I PER A LA POLÍTICA EN GENERAL.....	252
LES DIFERÈNCIES POLÍTQUES PORTADES AL PAROXISME. EL SERE I LA JARE	258
REPERCUSSIONS PER A LA CULTURA CATALANA. PRESERVAR LA LLENGUA	263
LES INSTITUCIONS CULTURALS A L'EXILI	267
PLATAFORMES DE LA CULTURA I LA LLENGUA CATALANES.....	270
UN ANY MARCAT PER LA DETENCIÓ I EMPRESONAMENT A CUSSET (1940).....	273
ANTECEDENTS DE LA DETENCIÓ DE LLUÍS NICOLAU.....	278
LA DETENCIÓ	281
LA DEFENSA	282
EL PREU DE LA LLIBERTAT	286
LLIBERTAT PROVISIONAL, PERÒ AMB CÀRRECS (1941)	291
6. 1942-1945, SEGONA ETAPA DE LA GUERRA EUROPEA.	295
NOUS EMPRESONAMENTS.....	298
1944, LA PRESÓ DE FRESNES I «AQUELL SOL DE VILANOVA...»	304
UN GIR INESPERAT I PROJECTES POLÍTICS	307
1945, NOVES PERSPECTIVES CULTURALS I POLÍTQUES. TRENCAMENTS	313
EL DEBAT SOBRE LA DEMOCRÀCIA I EL REPUBLICANISME A L'EXILI.	314
NOVES PROPOSTES CULTURALS	318
L'ACTITUD DE LES POTÈNCIES ALIADES RESPECTE EL FRANQUISME	322
ELS PROBLEMES DEL CONSELL ASSESSOR DE LA PRESIDÈNCIA	327
NICOLAU, MINISTRE SENSE CARTERA DEL GOVERN REPUBLICÀ A L'EXILI	333
7. L'EXILI A MÈXIC, 1946-1961	337
RECORDANT LA REPÚBLICA I A MANUEL AZAÑA.	343
LA CULTURA CATALANA A MÈXIC	344
UNA NOVA VIDA	347
1947-1950 LLUÍS NICOLAU, AMBAIXADOR DE LA REPÚBLICA A MÈXIC	350
ELS TENTACLES DEL FRANQUISME	354
ELS PROBLEMES ECONÒMICS DE L'AMBAIXADA	361
LES QUOTES DE L'IEC I LA UNION ACADÉMIQUE INTERNACIONAL.....	362
UNA ESTAMPA DE BARCELONA	365
1948, PRIMERA TEMPTATIVA DE DIMISSIÓ	367
1949, EL FINAL D'UNA DÈCADA	375
8. LA DÈCADA DELS CINQUANTA. UNA NOVA CONJUNTURA: LA GUERRA FREDA.....	379
LA GUERRA FREDA, UNA MALA INFLUÈNCIA, (1950).....	380
DESPERTANT DEL SOMNI, (1951)	387
S'ESVAEIXEN LES ESPERANCES DE CONDEMNAR AL FRANQUISME, (1952).....	392
COMIAT D'EUROPA, (1953)	397
L'ANY DE LA SUCESSIÓ D'IRLA, (1954)	400

LA REPRESA D'ABELARD.....	404
UNA GRAN TASCA D'ERUDICIÓ, MALGRAT TOT, (1955)	407
PROBLEMES DE SALUT, (1956).....	411
PRIMERES OPOSICIONS AL REGIM FRANQUISTA, (1957).....	413
1958, L'ANY DE "CALIU"	418
ELS DARRERS ANYS	423
RECOMANACIONS SOBRE ELS SEUS PAPERS.	429
CONCLUSIONS	437
BIBLIOGRAFIA.....	459
FONTS PRIMÀRIES	459
<i>ARXIU</i>	459
<i>HEMEROTEQUES</i>	460
<i>PREMSA</i>	461
FONTS SECUNDÀRIES.....	462
<i>ENTREVISTES</i>	487
ABREVIATURES I SIGLES.....	489

INTRODUCCIÓ

Aquesta tesi doctoral és una biografia política. Almenys aquesta és la nostra intenció. Es pot conèixer bé una època a través de la vida d'una sola persona, com per a que esdevingui d'interès general? És indiscutible que la biografia històrica ofereix una tècnica d'aproximació a uns esdeveniments a través dels ulls de l'objecte d'estudi; però no és l'únic. El subtítol d'aquesta tesi doctoral, «*Cultura, republicanisme i democràcia*», parteix d'un problema de tipus històric, la crisi del liberalisme, i que situa al personatge en aquella conjuntura de mantenir el difícil equilibri entre el liberalisme i democràcia; un personatge que a més, tracta de refermar el seu republicanisme en el context dels anys d'entreguerres. Una de les paradoxes en la vida de Nicolau d'Olwer és que si atenem la seva brillant carrera d'humanista, aquesta no feia presagiar la seva trajectòria política que va fer a contracor, enyorant els seus estudis acadèmics i la recerca, on sempre van imperar els conceptes de *Cultura, republicanisme i democràcia*. Aquesta tesi se sustenta per tant, en aquest problema històric de la crisi del liberalisme, però continua transitant amb d'altres problemes històrics, com el difícil encaix de la República com a forma de govern, on s'encavalquen problemes de tipus social- i que engloba el tema agrari i laboral- i la negativa de les classes conservadores d'abandonar les seves prerrogatives seculares: Església, burgesia conservadora i exèrcit.

Sembla clar que amb l'estudi de les obres de Lluís Nicolau d'Olwer, no n'hi ha hagut prou per aproximar-nos a la complexitat del personatge, per bé que aquests estudis han tingut com a objecte recuperar el legat i el seu valor cultural. És obvi, doncs, que es feia imprescindible indagar en les seves petjades vitals i en els contextos que van servir de fons a tota una trajectòria intel·lectual, per aproximar-nos a d'altres facetes de l'il·lustre hel·lenista. Diu François Dosse que «Hacer justicia a ciertas figuras cuando la historia oficial las ha rechazado o despreciado es uno de los motivos más importantes de los biógrafos» (DOSSE, 2007:49). Estem obligats a fer algunes puntualitzacions al respecte. D'entrada, l'apreciació fonamental de que el nostre subjecte d'estudi no ha estat rebutjat, si no infravalorat per la historiografia catalana, malgrat que va ser protagonista de la història de Catalunya.

En segon lloc, el fet de no considerar-nos biògrafs de la figura de Lluís Nicolau d'Olwer, principalment perquè som conscients que aquesta no serà *la* biografia, per bé que sí una important aportació sobre el personatge i la seva època. En aquest sentit, això hauria de servir per justificar algunes mancances que sabem se'ns atribuiran. Per això hem de subratllar el fet

que durant tot el procés de recerca des de 2013 fins el present, no hem gaudit de cap beca que facilités els desplaçaments a d'altres arxius fora de Catalunya i d'Espanya. A una conversa amb el Pare Josep Massot, em deia que serien necessàries moltes vides per poder arribar a entendre i aprofundir en la vida de Nicolau d'Olwer; és cert. Mai la podrem recuperar completament, però sí que podem tractar d'entendre-la millor a la llum de les crítiques que va rebre dels seus coetanis, per les imatges pòstumes que d'ell ens han arribat, de com es va construir el personatge sota la mirada dels altres i quina mena d'imatge ha representat. En definitiva, rascar en la superfície del personatge per aprofundir en ell capa a capa.

En tercer lloc, volem posar de manifest que el nostre interès per Lluís Nicolau d'Olwer no ha estat pas perquè fos un personatge conegut,¹ sinó precisament per tot el contrari, per restar «*la seva trajectòria oblidada i massa desconeguda...*» (PESSARRODONA, 2007:65). El fet que Nicolau sigui un dels grans desconeguts per a moltes generacions post Transició, probablement es degui a que mai va deixar cap paper escrit amb intencions autobiogràfiques, ni memòries del seu temps ni res semblant, per bé que sí li demanaren alguns coetanis. És més, poc abans de morir, havia deixat ordres de que es cremessin tots els seus papers i cartes. Per sort, no es va respectar aquesta darrera voluntat. Quin pes ha tingut la seva actuació política en aquest desconeixement? Aquests i d'altres aspectes, els desvetllarem al llarg del present treball.

Aquest intel·lectual que fou ministre de la II República i governador del Banc d'Espanya durant la guerra civil, i del qual no existeix cap retrat dins l'entitat tal i com l'hi hagués escaigut, va cridar la nostra atenció. I és aquí on va començar aquest treball, per la manca d'una biografia completa i exhaustiva de Lluís Nicolau d'Olwer; però també a partir d'una pregunta: Per què no hi ha al Banc d'Espanya el seu retrat en tant que governador entre 1936-1939? Totes dues qüestions explicarien en part perquè el personatge ha estat el gran desconegut per a moltes generacions després de la Transició. No obstant, hi ha d'altres motius de pes que desgranarem a les conclusions finals. És també simptomàtic el fet que ens el trobem catalogat com a polític i no com a intel·lectual a la col·lecció *La nostra gent*, (AINAUD DE LASARTE, 1988:201-203),² tot i que aquest relleu com a polític no ha tingut la transcendència

¹ Conegut per les generacions nascudes després de la seva mort.

² Es tracta d'una obra col·lectiva dirigida per en Joan Ainaud de Lasarte, en la qual hem hagut d'anar a buscar a Lluís Nicolau d'Olwer en l'entrada de polítics, i tot i que l'etiqueta d'intel·lectual acompanya a la de polític, ho fa en segon lloc.

que potser hagués merescut. Així, aquesta insatisfacció i la perplexitat davant l'oblit d'aquest intel·lectual per part de la història oficial,³ ens ha mogut a encetar aquesta biografia.

³ Fem aquesta afirmació remetent-nos a l'article aparegut a l'AVUI en 2011 a <http://www.elpuntavui.cat/noticia/article/5-cultura/19-cultura/490030-nicolau-dolwer.html>, on diu «...*Tant la Generalitat com l'Ajuntament de Barcelona han perdut, amb aquest any que s'acaba, l'oportunitat de retre homenatge a qui fou no el millor escriptor, no el millor acadèmic, no el millor polític però sí l'intel·lectual i l'humanista més complet del seu temps...*» (Consultada l'octubre de 2014)

METODOLOGIA I MARC TEÒRIC

La biografia històrica no és un gènere nou, però en el decurs de les darreres dècades ha estat capaç de superar una fase negativa que arrencava de primers de segle XX. No entrarem aquí a desvetllar el recorregut del gènere al llarg del temps. Dit això, ens agradaria ressaltar el tarannà complicat de la biografia històrica com a mètode d'aproximació al passat, i que, entre d'altres, rau en intentar no caure en el recurs a l'ornamentació literària i la intromissió del psicoanàlisi. Reconstruir la vida d'una persona, en aquest cas la de Lluís Nicolau d'Olwer, tindria molt poc a veure amb una biografia històrica si ens enfoquéssim en allò personal i quotidià, en detriment dels horitzons i sostres culturals i polítics que ens poguessin interessar com a historiadors (GÓMEZ URDÁÑEZ, 1996:240-241). Per això, més enllà de la recuperació d'un personatge del calat intel·lectual de Nicolau d'Olwer, i la seva importància històrica en l'àmbit polític i cultural dels anys d'entreguerres, volem examinar la seva extensa trajectòria professional que, des de 1917 fins el 1961, recorre els anys més intensos de la història de Catalunya i d'Espanya del s. XX. Interessa especialment en la biografia històrica del nostre objecte d'estudi, la crisi del liberalisme i la davallada del republicanisme, on tractarem de posar de relleu el paper actiu de la política, com a context i com a espai de relació, i la capacitat humana d'actuar (BURDIEL, 2014:57; ARENDT, 1997:15 i ss.); en definitiva, comprendre més aquests conceptes de democràcia, liberalisme, republicanisme, i la cultura política del moment, en el seu sentit més ampli i com a espais intersticials. Com apunta Isabel Burdiel, la cultura política és la primera instància d'anàlisi de l'acció política (BURDIEL, 2014:59).

Malgrat que el títol d'aquest treball especifica una cronologia que comença el 1917, en tant que inici d'una trajectòria intel·lectual i política intensa, és necessari conèixer els orígens culturals i polítics del nostre personatge, així com els inicis de la seva vida pública. Per això fem una aproximació als anys previs a 1917. El context pre i post bèl·lic del 1914, va permetre cristal·litzar en Nicolau i el seu tarannà intel·lectual, tots els canvis que es venien perfilant pràcticament des de 1898 amb la crisi de Cuba i del sistema de la Restauració. Per exemple, si agafem la figura de Prat de la Riba, nascut divuit anys abans que Nicolau d'Olwer, veiem que va arribar a la política en clau exclusivament catalanista, com la culminació personal d'un procés col·lectiu, en que les reivindicacions catalanes s'havien desvinculat de l'activisme cultural del *Vuit-cents*. Prat de la Riba, era un jove nacionalista i va ser doctrinari d'aquest

nacionalisme de primers de s. XX (CASASSAS, 2014:94). En canvi, Nicolau d'Olwer arribaria a la política amb les tesis *pratianes* interioritzades, relleu d'aquella generació seva plenament inserida en el *Noucentisme*; també volent superar els esquemes de Prat de la Riba amb una orientació cap el catalanisme republicà, per bé que ell no parteix del republicanisme. Lògicament, les seves idees i afinitats polítiques van anar canviant al llarg del temps. En la mesura que poguem establir la relació entre la seva formació i influències respecte de l'activitat intel·lectual i política que va desenvolupar Nicolau al llarg dels anys, més a prop estarem d'entendre quin paper van jugar els intel·lectuals durant els anys d'entreguerres i sobre tot en l'adveniment de la II República, i el compromís de molts d'ells. La vida i obra de Nicolau l'hem de situar en les coordenades en que va viure; això ens permetrà entendre millor la seva mentalitat, quina relació va mantenir amb el món que l'envoltava i quina evolució interna va experimentar el personatge, per les influències d'aquest món extern «quien actua no solo cambia el mundo puesto que se halla siempre entre otros [...] si no que se cambia también así mismo» (ARENDE, 1997: 21).

Aquesta tesi doctoral, s'inscriu en l'estudi de la Història de la cultura i dels intel·lectuals del s. XX. La Història de la cultura- en tant que marc- i dels intel·lectuals- objecte dins d'aquest marc- Jordi Casassas ho defineix «com un grup humà que s'entén a ell mateix i entén el món que l'envolta, i de com els individus poden entendre la seva pertinença a un col·lectiu» (CASASSAS, 1998:7). La història de la cultura, centrada en aquesta figura de *l'intel·lectual professional* que defineix Jordi Casassas (CASASSAS, 1978:103-131), té una aproximació complexa a través de quatre blocs fonamentals: l'estudi del propi sector intel·lectual professional, l'anàlisi de la producció intel·lectual en general, l'anàlisi de les institucions i plataformes de sociabilitat intel·lectual i finalment, els temes referits al consum cultural, a la circulació d'idees, a les pràctiques culturals, etc; (CASASSAS, 1998:9). En el present treball, tractarem de definir la trajectòria de Nicolau a través d'aquests quatre blocs, en la mesura que el material ho permeti, i encabir-los en les coordenades temps i espai.

Poc importa per aquest particular que l'objecte biografat gaudís de certs plaers humans com fumar purs o veure conyac. El que realment importa pel que fa a Nicolau d'Olwer, és què pensava, de quins temes parlava amb els seus coetanis, quines eren les seves preocupacions d'aquell món tant canviant, la cultura del seu país en aquells anys convulsos, i quina cultura política va incidir en la seva personalitat pública. Per descomptat l'evolució política del personatge, d'altra banda lògica en una figura acadèmica i intel·lectual; Nicolau llegia,

meditava sobre el que llegia, pensava i s'interrelacionava amb gent d'arreu. Això i el context, ajudarien a que el seu pensament polític s'anés modulant i transformant. Va ser realment Nicolau d'Olwer tant republicà des bon començament? Va tractar d'entrar al Centre Nacionalista Republicà? Quina cultura política va motivar a Nicolau a agafar el camí polític, quan a ell mai l'havia interessat? No tenim constància d'interès algú pel Centre Nacionalista Republicà, i en canvi per afinitat amb els seus amics i companys d'estudis, el podem situar més proper a les idees de la Lliga on acabaria afilant-se. Especialment ens ha interessat conèixer bé el Nicolau d'Olwer jove, el dels anys universitaris fins a la creació d'Acció Catalana. Sabem que en aquests anys es va consolidar com a intel·lectual, i que va actuar com a promotor de cultura. Quin pes va tenir aquesta faceta de Nicolau abans de perfilar-se com a polític? També ens ha interessat molt quin paper va tenir com Ambaixador de la República a l'exili entre 1947-1950, uns anys que des de la perspectiva de l'espionatge del franquisme, han estat poc estudiats. Què podia aportar Nicolau com Ambaixador?

Tanmateix, ens hem queixat del desconeixement total de la vida privada de Lluís Nicolau d'Olwer. Aquesta queixa no està motivada per voler fer safareig de les foteses de la seva vida quotidiana i domèstica, perquè realment no ens importen; més aviat creiem que ens podria haver aportat quelcom de llum en determinades actituds d'ell, com quan va refusar una plaça a Atenes el 1910 en optar quedar-se amb la seva mare i la seva germana. Quina mena de relació va tenir amb sa mare? Sabem que la seva mort el gener de 1931, va deixar consternat a Nicolau, però quina relació materno-filial mantenien? Quan llarga va ser l'ombra de la mare i si per això no es va casar fins passats molts anys? Hauria estat determinant aquesta relació en la futura projecció intel·lectual i política? Insistim que no ens importen aquests aspectes per jutjar-los o qüestionar-los. Ens importen perquè volem entendre el personatge.

Metodològicament parlant, ens hem enfrontat a algunes problemàtiques. La primera de totes, el gènere biogràfic en sí mateix, per esdevenir un repte personal tant en la seva concepció com a eina de treball, així com en la praxis descriptiva. Una problemàtica de vegades comú entre els que fan biografies, és que l'autor tendeix a identificar-se massa amb l'objecte d'estudi, considerant-lo una patent personal, i per tant es corre el risc de que autor i biografat es converteixen en un sol objecte. Això genera un defecte molt greu que és la pèrdua de perspectiva i ponderació (RIERA, 2007:30). S'ha intentat posar tota la distància possible amb el personatge, per bé que és un d'aquests personatges del qual és molt fàcil *enamorar-se*, si se ens permet dir-ho així. La biografia és un gènere molt difícil però alhora

molt aclaridor (HERNÁNDEZ SANDOICA, 2007:18). Tenim el convenciment que la biografia històrica està en igualtat de condicions amb d'altres tècniques d'estudi i anàlisi històric. Pel cas que ens ocupa, hem intentat fer prevaldre la pluralitat de facetes del personatge, així com diferents punts de vista dels seus coetanis per tenir més eines a l'hora d'abordar-lo. A la llum de la publicació pòstuma del *seu* Abelard, a cura de Josep Batalla, (NICOLAU, 2015:13-16) més que mai pren relleu aquesta reflexió. Durant molts anys, Nicolau d'Olwer va treballar en l'obra de Pere Abelard deixant-la gairebé enllestida poc abans de morir. Mai va veure la llum, fins ara. El context en el qual Nicolau va treballar sobre l'Abelard li va ser totalment advers, per motius que anirem descobrint al llarg del present treball. No podem fer una biografia de Lluís Nicolau d'Olwer, sense tenir en compte el pes que va tenir Abelard en els seus anys d'exili, per bé que no entrem a analitzar l'obra.

Una segona problemàtica, ha estat la dispersió de dades sobre Nicolau al llarg d'articles, epistolaris, memòries, diaris i monografies. Aquesta dispersió no ens permetia reconstruir molts aspectes de la seva vida i trajectòria, però alguns d'aquests nínxols els hem pogut omplir amb la correspondència. Hi ha un article molt interessant de Joan Samsó,⁴ on parla de l'activitat clandestina de l'Institut d'Estudis Catalans a partir de 1942 i dels dos homes clau que varen fer possible la recuperació de la institució: Puig i Cadafalch i Aramon; en aquest article no hem trobat referències al desvetllament de Nicolau sobre la situació de l'IEC respecte de la Unió Académique International, i de com ell es va encarregar de regularitzar les relacions entre ambdues institucions malgrat els entrebancs del franquisme; Nicolau va tenir un paper decisiu a l'hora de posar al dia l'Institut respecte a les quotes i els compromisos amb l'UAI. En honor a la veritat hem de dir que no fou pas l'únic que es desvetllà per l'IEC, i això queda molt bé reflectit a *Història de l'Institut d'Estudis Catalans* (BALCELLS; IZQUIERDO; PUJOL; 2007).

Per això, volem posar de manifest la importància que han tingut per a la nostra tasca, les relacions epistolars amb amics amb els quals es permetia sincerar-se de forma crua i dolorosa; en aquesta correspondència Nicolau d'Olwer parla a viva veu, per bé que ell sempre fou un home pragmàtic i amat d'estoïcisme. Però, va ser sempre així? Josep Massot ha afirmat que Nicolau d'Olwer era una *persona treballadora i atrafegada* (FERRER; PUJADES, 2008:9)⁵ - i d'això donem fe en aquesta tesi doctoral- que no feia tertúlia per petar la xerrada, així com tampoc es prodigava en escriure cartes per fer passar l'estona (FERRER; PUJADES, 2008:9); només si era

⁴ Vegeu també (SAMSÓ:1994-1995) *La Cultura catalana entre la clandestinitat i la represa...*,

⁵ Pròleg d'aquesta obra a cura de Josep Massot i Muntaner.

estrictament necessari. Tanmateix, el volum de la seva correspondència ens ha permès conèixer alguns episodis de la seva vida. I estats d'ànim. Un home no neix amb el *pragmatisme* i l'*estoïcisme* sota el braç- aquestes són dues de les etiquetes amb que més se'l descriu- La vida i la formació acadèmica, ajuden a forjar-lo. Però és l'home qui després decideix fer-ne ús. I Nicolau ho va fer.

Un altre problema al qual ens hem enfrontat, és que no s'ha fet cap estudi sobre el pensament polític de Nicolau, per bé que sí existeix un important recull d'articles periodístics que ajuden a entendre aquestes idees polítiques. En aquest recull (BALCELLS, 2007), el nostre home tracta de temes molt diversos de la política del moment. Unes idees amarades de catalanisme, de republicanisme, de defensa de la llibertat, del liberalisme, i per descomptat de defensa i reivindicació de la llengua i la cultura catalanes. Podem dir que el nostre home és un exemple de l'intel·lectual que viu en uns anys en que «es modernitzava el conjunt de la vida cultural barcelonina...»(CASASSAS, 2005 a:7), i això sens dubte va marcar la seva trajectòria política. El nostre subjecte d'estudi no va assolir el seu pòsit polític amb la pertinença a la Lliga; més aviat aquesta identitat política individual es va anar cimentant amb diferents elements: Prat de la Riba, Almirall, Rovira i Virgili, algunes pinzellades externes de l'irredemptisme irlandès, sense abrandar cap mena d'extremisme, però. L'aspecte més difícil d'aquest treball, ha estat intentar definir a Lluís Nicolau d'Olwer al marge de les etiquetes amb que se'l va catalogar; un home tant polifacètic i inquiet intel·lectualment, iniciat en política des de posicions molt conservadores va acabar els seus dies convençut del seu republicanisme, del seu catalanisme i sobre tot de la seva fe en Déu *sense caure en el parany dels extremismes* (CATTINI, 2013 a: 217). Va ser Nicolau d'Olwer un exponent del nacionalisme republicà d'esquerres? Inicialment sembla difícil afirmar-ho, però veurem la seva trajectòria on tot sovint s'encavalquen liberalisme i democràcia. En plantejar-nos qui era realment Nicolau, hem volgut, sobre tot, abordar-lo des de la perspectiva pública i visible. L'hem preguntat al personatge quina va ser la seva funció en l'àmbit públic; si hem donat importància a aquest factor és perquè els espais públics i de visibilitat (ARENDR, 1997:21) són els que van permetre a Nicolau d'Olwer tenir veu i ser escoltat. Es tracta que a través del verb i de l'acció, poguéssim fer-nos una idea de qui va ser Nicolau. Hannah Arendt diu que allò públic és entès com una comunitat de coses, que uneix, aglutina, però que també separa a través de les relacions. (ARENDR, 1997:21). Aquest espai públic de visibilitat, l'hem extrapolat al corrent polític del catalanisme republicà que es va anar configurant durant les primeres dècades del s. XX

(GABRIEL, P; 2009). Així, a través de la seva veu es pot comprovar com el personatge es referma en la voluntat de pertinença a aquesta comunitat o col·lectiu, i no pas a d'altres «*Nosaltres creiem en la possibilitat de la república civil si arribem a crear com a suport d'ella una consciència democràtica*». ⁶ També de la seva acció «*Contra la pensada i contra el gregarisme, la disciplina lliurement consentida: l'acció col·lectiva de la gent que s'acobra entorn d'una idea i que segueix, per a realitzar aquesta idea, els camins que [...]en triar-los, ha donat la responsabilitat de dirigir-la*» (NICOLAU, 2014:154). El problema en Nicolau, com veurem, és la discordança entre el seu verb i l'acció. Potser li hagués calgut més *Facta non verba*. Aquesta reflexió també l'avalua el seu tarannà excessivament contingut i prudent (DUARTE,2006:135).

No podem dir que es tracti de *la* biografia definitiva, doncs som conscients d'haver deixat al tinter molts aspectes de la vida d'en Nicolau d'Olwer que no ens ha estat possible d'arribar a conèixer. Hem contactat amb l'únic parent viu que ens podria haver aportat aquest testimoni. Es tracta del nebot de Lluís Nicolau, Jordi Durand, fill del seu cunyat Isidre Durand, i que per motius d'edat i memòria ha hagut de refusar amablement la nostra petició. Amb tot, hem mantingut correspondència, sobre tot perquè el Sr. Durand, es va mostrar molt emocionat que algú després de tants anys després de la mort del seu oncle, volgués escriure una biografia sobre ell. Tampoc per aquesta via hem pogut aconseguir cap tipus de documentació més personal de Nicolau d'Olwer. Una de les poques cartes més íntimes, on Nicolau deixa anar els seus veritables temors i preocupacions, l'hem trobada a la correspondència amb el seu cunyat, l'Isidre Durand, aquell Nadal de 1940 empresonat a Cusset i quan li anava tot maldat. Cada línia i paraula d'aquesta carta traspuen dolor i preocupació, i sobre tot, grans dosis d'aquest pragmatisme tant seu. També hem trobat confessions molt properes a l'epistolari entre ell i l'Herminia Grau, així com a les cartes amb la Mercè Vilardaga, responsable de que alguns dels papers i cartes d'en Nicolau no fossin defenestrats pels franquistes. Potser d'aquí uns anys, algú interessat en la seva figura prengui com a punt de partida aquest treball i tregui a la llum altres facetes desconegudes del nostre home.

Un altre punt problemàtic és que en voler aprofundir en la figura de Nicolau d'Olwer com a intel·lectual i polític, en el marc de la història dels intel·lectuals i de la cultura del s. XX, hem hagut de fer recorreguts molt llargs per aplegar totes les dades disperses, i que han estat moltes. Quan ens semblava que ja no podríem trobar referències d'ell a cap llibre, sempre ens

⁶ *La Publicitat*, «L'únic camí», 10/6/1930

ha sorprès alguna dada nova. Tot plegat té la conseqüència directa de la limitació en la profunditat d'algun aspecte de la seva vida. Amb tot, era necessari renunciar a la profunditat per tenir una visió més global de Lluís Nicolau d'Olwer i del seu temps. Mai, fins aleshores havia estat estudiada aquesta doble trajectòria- intel·lectual i política- en la qual el personatge sembla moure's sempre entre dues aigües. Afortunadament, existeixen alguns estudis introductoris i algunes semblances biogràfiques que ens han permès tenir un punt de partida. A un primer treball preliminar defensat el setembre de 2013, la cronologia emprada havia estat 1931-1939, i aleshores ja intuïem que les futures ampliacions i aprofundiments del tema ens enfrontaria a una trajectòria, els límits de la qual els hauríem d'imposar en el transcurs de la investigació. En aquesta ocasió hem escollit un període cronològic molt ampli, 1917-1961, en que Lluís Nicolau d'Olwer va estar molt involucrat en política durant alguns anys per «*la seva actitud de no desentendre's de cap problema...*» (GUANSÉ, 1966:69), veurem però quin grau d'implicació va tenir. Per al nostre personatge, la política en la qual va haver d'actuar, el va obligar a deixar de banda les seves activitats acadèmiques i això es va traduir en contradiccions constants; voler actuar en política però queixant-se constantment pels minsos resultats. Aquests anys són també un període en que ell experimenta com a polític les llums i les ombres, les contradiccions i la decepció. Peter Burke diu que la política i la cultura mantenen més d'un vincle, i desmenteix aquelles afirmacions que diuen que els historiadors culturals han ignorat la política, i a l'inrevés. Burke creu que el concepte de cultura política expressa la necessitat de connectar tots dos camps, focalitzant l'atenció en les actituds o pressupòsits polítics de diferents grups de persones i com influeixen aquests en les dites actituds (BURKE, 2008:128-129).

Aquesta premissa ens ha ajudat, sobre tot, a entendre aquest binomi en la trajectòria de Nicolau, en que es conjuguen tots dos camps. Quina cultura política va motivar a Nicolau a agafar aquell camí, el polític, quan a ell mai l'havia interessat? El context d'afermament del nacionalisme, sens dubte va generar moltes expectatives tant a ell com en els intel·lectuals de la seva generació, decebuts més tard per l'actitud possibilista de la Lliga. De tal forma, la cultura política del nacionalisme republicà, poc a poc dotaria de significat i contingut les motivacions culturals de tota una generació, i els dotaria d'elements discursius coherents per transformar no només la política del moment, sinó també la cultura. Tal i com assenyala Jordi Casassas, la participació dels intel·lectuals en la construcció d'espais modernitzadors va ser determinant, pel cas que ens ocupa, a l'hora d'agafar el camí polític (CASASSAS, 2009:38). En

aquest context dels primers anys del s. XX, la interacció entre els diferents discursos polítics i la realitat social del moment, van ajudar a crear una diversitat política variada que van permetre dinamitzar aquests espais de modernització (CABRERA, 2010:78). Prova d'això ho tenim amb la consolidació del catalanisme polític iniciat a primers de s. XX, amb tota mena d'agrupacions, associacions més o menys de caire polític, i els propis partits polítics que van anar sorgint a mesura que el context modulava les oportunitats; alhora la permanència de republicans de caire divers que van tractar de trobar el seu encaix en un sistema de partits de torn, i que aniran confluint en el decurs de la primera i segona dècada del s. XX, en noves propostes polítiques com Acció Catalana, on van raure aquests dos corrents. Tot això, en el context de la consolidació dels Estudis Universitaris Catalans (1903), el tret de sortida de l'Institut d'Estudis Catalans (1907) i la creació de la Mancomunitat (1914). En definitiva, despertar la consciència a través de l'art, la cultura, les ciències i la investigació històrica, i que prendrà un relleu important en els homes de la generació de Nicolau d'Olwer, de clar perfil nacionalista (JULIÀ, S; 2002:75).

És en aquest sentit on rau la importància de la biografia política; no només des d'una perspectiva d'introduir la política en la història social i cultural, sinó en el camp de les relacions més enllà de l'individu, que constitueixen el camp polític i com aquest es va consolidant, transformant o simplement es dissol en un moment històric concret (BURDIEL, 2014:60-61). Per tant, la importància d'aquesta biografia sobre Nicolau d'Olwer, és que ens permetrà- o hauria de permetre- veure aquesta transformació de les diferents cultures polítiques així com dels diferents partits polítics sorgits durant el primer terç del s. XX. Així, en aquesta biografia no exposem un seguit de fets cronològics, on només es parli de Nicolau d'Olwer. Principalment perquè el nostre personatge no va viure sol al món. Aquesta biografia té moltes dimensions, perquè Nicolau d'Olwer es va interrelacionar amb diferents persones, de diferents àmbits i països, va viatjar, es va moure, va ser una persona inquieta intel·lectualment. També va patir a molts nivells. Tot això es posa de relleu, gràcies a la seva ingent correspondència, i també gràcies als testimonis de coetanis, que ens han permès reconstruir no només el personatge a partir de la seva essència, sinó també conèixer bé la superfície social en la qual ell va interactuar en un munt de facetes. S'han de tenir en comte aquells elements estructurals, en els quals es recolza la trajectòria de Lluís Nicolau d'Olwer, entre els quals la seva identificació personal amb d'altres col·lectius, sobre tot en l'àmbit polític. L'home polític normalment fabrica i construeix la seva imatge pública (DOSSE, 2007:320). Va construir Nicolau d'Olwer

aquesta imatge? Si és així, com i quin pes va tenir en la seva trajectòria vital? L'esfera política normalment té molt de pes en les figures polítiques, però no així en el nostre home, qui sempre va dir «*Jo no tinc ni condicions ni vocació de polític: el que jo faci dins la política molts altres poden fer-ho, i millor...*».⁷ Tanmateix, hi ha un esdeveniment que va tenir un paper fonamental en la fabricació política del personatge, encara que ell no ho va preveure, i que el va projectar cap el futur polític de Catalunya. Ens referim a la Conferència Nacional Catalana de 1922; això ens ha permès definir bé la trajectòria de Nicolau, marcant la seva relació amb el context ideològic del moment, i quant li devia a la construcció d'aquella xarxa identitària en l'esdevenidor de la seva vida. Per conèixer el personatge, ens hem imposat la premissa de conèixer bé la seva època i quins eren els temes de debat a nivell polític i a nivell intel·lectual, que tot sovint s'encavalcaven.

Hem treballat sobre algunes problemàtiques del personatge, a partir de les construccions, percepcions i visions fetes pels altres. Ens hem preguntat quina coherència hi ha entre la imatge que ell representava- per la gent del seu temps- i la realitat que va viure, el seu entorn i la seva pròpia experiència vital. Això és nuclear per entendre la particularitat de l'època i el sostre cultural que, sens dubte, van marcar els esdeveniments del primer i segon terç del segle XX. En acabar ens hem fet algunes preguntes. Qui va ser realment Nicolau d'Olwer, més enllà de les etiquetes amb les quals se'l va intentar catalogar? Què va simbolitzar com a figura del seu temps? Va pretendre Nicolau d'Olwer ser un personatge polític a la Història de Catalunya? Tractarem de donar-hi resposta.

Un factor essencial en la biografia de Lluís Nicolau és la seva vessant humanística i acadèmica, i aquesta ja ha estat tractada abastament per alguns autors.⁸ Però un altre factor, que ha estat oblidat fins fa unes poques dècades, ha estat aquesta faceta com a polític i de la qual només ens havien arribat episodis mig velats, que hem anat trobant al llarg de la bibliografia citada i les fonts consultades. Quin paper polític va tenir Nicolau d'Olwer? La influència que tingué la seva formació acadèmica, sobre tot l'humanisme, i que tingué repercussions en la seva forma d'entendre i fer política, no l'hem pogut negligir en aquest treball. Tanmateix, res d'això ens ha permès reconstruir aquesta fesomia desconeguda, la política, de forma completa. Per tant, en aquesta biografia tractarem d'equilibrar les visions

⁷ BNC, fons Bofill i Mates, capsa 17, Grup IV, 25 o 26 o 28/3/1931, (lectura dubtosa)

⁸ ALSINA, 1988:89-103; DURAN, M. 2001:95-99; MANENT, A. 2006:11-24; MASSOT, J. 1992:71-86; PESSARRODONA, M. 2007:65-73; VILÀ, M. (2009)

que es tenien de Lluís Nicolau d'Olwer. D'una banda exposant les crítiques de que fou objecte en l'àmbit polític. D'altra banda citant les etiquetes amb que el van definir, algunes políticament correctes, en les quals s'edulcoren les ombres del personatge i que semblen més epitafis que un retrat sincer. Per comprendre l'essència que constitueix la seva figura, caldrà qüestionar-se què va ser Nicolau d'Olwer i el paper i el pes que se'l va atribuir com a representant de Catalunya en els afers polítics espanyols. Per comprendre com va arribar a ser Ministre durant la II República, caldria qüestionar l'escissió entre allò que Nicolau era, i el paper que se li va atribuir com a representat dels catalans a Madrid. Si Nicolau d'Olwer va arribar a la política, en part no va ser voluntat d'ell, sinó que va gaudir de moltes confiançaes per començar aquest camí. Aquests mateixos que el van empaitar al món polític, després el bescantarien per les seves accions «*No hauria hagut de ficar-se mai en política, perquè no era un polític...*» va arribar a dir Ramon d'Abadal, però Ferran Soldevila respongué «*... i he preguntat, somrient, si ell no hi tenia una part de responsabilitat en el fet d'haver llençat a Nicolau a la política. Ha rigut, com assentint...*» (SOLDEVILA, 2000:121, vol. II). En la present tesi, ens qüestionem molt sovint la seva eficàcia com polític, perquè creiem que Nicolau va quedar atrapat en la conjuntura de confrontació pròpia d'aquells anys d'entreguerres, hipotecant d'aquesta forma la seva voluntat present, però sobre tot la futura i que encara estava per escriure «Nicolau i la seva generació van viure tota la lluita del catalanisme polític, i la més aguda de les lluites socials de la nostra terra» (SANTALÓ, 1963:6). Figura política a banda, hem intentat aproximar-nos al seu pensament polític.

Aquest treball exposa la seva trajectòria intel·lectual durant els anys d'entreguerres, analitza la tasca de govern durant la II República, la gestió al capdavant del Banc d'Espanya i, finalment, l'exili. Primer a França i després a Mèxic, amb totes les vicissituds que patiren els intel·lectuals i polítics catalans, a través dels seus ulls i la seva pròpia experiència vital. Entre gener i febrer de 1939 el drama de l'exili fou el més dolorós de la història d'Espanya del s. XX. En menys d'un mes, la frontera de França va esdevenir un lloc de fugida per a més de cinc-centes mil persones, de les quals cent- seixanta mil eren catalans (PUJOL, E. 2003b:11). Entre aquests es trobava Nicolau d'Olwer que tot just acabava de tornar de França. Enrere deixava totes les seves possessions i un patrimoni gens menyspreable.⁹ Només va poder salvar alguns

⁹ ATSJ, Expedient de Responsabilitats Polítiques de 1939, segons el qual, Nicolau posseïa la finca Torre Buberá, a Sant Andreu de la Barca, casa familiar valorada en uns 110.000 pessetes, compte a la Caja de Pensiones para la Vejez y de ahorro amb un saldo de 3.985'20 pessetes, un compte al Banc d'Espanya amb 20.790'95 pessetes, la

llibres, papers i poca cosa més. *Omnia mea mecum porto*. Poc imaginava Nicolau d'Olwer a inicis de 1939, quan tornava d'una reunió de directors de bancs d'emissió, a l'altra banda de la frontera, que l'hauria de tornar a creuar al cap de pocs dies, i aquest cop sense possibilitats de retorn. El seu pas cap a França via Pertús, fou possible gràcies al passaport diplomàtic lliurat pel Govern de la República.¹⁰ Ell, que va restar al costat de la República amb l'esperança de resistir-hi els embats facciosos, durant els anys de guerra mundial va conservar l'esperança d'una sortida viable al conflicte. La victòria franquista el va obligar a exiliar-se a França i a partir d'aquest moment començaria un periple no exempt de perills que el portaria a Mèxic fins el 1961, any en que va morir. Resumida així a grans trets, la vida d'un intel·lectual que va fer de polític.

Del nostre personatge s'ha dit que era «polifacètic i que pot ser conegut per la seva ingent aportació en diverses disciplines» (PESSARRODONA, 2007:65), «irreductible a caricatura, se'n podien fer retrats diversos» (GUANSÉ, 1966:69). En el present treball defugirem de parlar d'aquestes múltiples facetes i ens centrarem en la menys treballada, la política, i com això, ho va conjugar amb la seva identitat com a intel·lectual compromès amb Catalunya. Així, tractarem d'aprofundir en la seva personalitat política perquè «pertany a la generació [...] homes d'una mentalitat d'Estat, que van donar cobertura política i cultural a la nostra realitat nacional a través del catalanisme» (FERRER; PUJADES; 2008:13). Marta Pessarrodona diu que «Lluís Nicolau d'Olwer, segurament l'exiliat més cobejat per Franco, després del president Companys» (PESSARRODONA, 2010:29). Fins a cert punt estem d'acord amb ella atenent els esforços franquistes durant la guerra per inculpar al governador del Banc d'Espanya de robatori i espoli de l'entitat. Tanmateix, Companys i Nicolau no eren cobejats pels mateixos motius, i ens sembla excessiu posar a Nicolau d'Olwer al mateix nivell de Lluís Companys. Prova d'això és que el govern franquista un cop va aconseguir diners, suposadament robats al Banc d'Espanya, Nicolau va quedar en llibertat.

Reduït a figura menor per alguns,¹¹ no podem per més que presentar-lo com una de les figures més rellevants del món intel·lectual i polític del primer terç del s. XX. Manuel J. Peláez

Societat Arnús Gari amb un saldo de 640'70 pessetes, una propietat al carrer Hospital, 82-84, per herència de la mare i sobre la qual pesava un deute. Això és el que se li va confiscar per part del govern franquista.

¹⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.2.4/222, sense data, Procés verbal, n.4

¹¹ En aquest sentit, hem palesat les contradiccions d'aquest mateix autor, RUBIO, J, (1977:714) on diu que és una figura menor, per més endavant a la p. 1006 dir «*Don Luís Nicolau d'Olwer, una de las personalidades morales e intelectuales que salen de éste tremendo drama español más acendradas moral y políticamente por la persecución y el dolor...*». Cal tenir en compte que aquesta obra està escrita el 1977, quan la figura de Nicolau

ha apuntat que calia fer-ne un estudi de la personalitat política, humana i científica de Lluís Nicolau entre 1939-1961, de qui diu, no sabem res (PELÁEZ, 1989:69). Mercè Morales també afirma que no existeix cap biografia exhaustiva d'en Nicolau (MORALES MONTOYA, 2008:18, nota16). D'aquesta forma presentem aquesta biografia, conscients que no es tracta d'una biografia definitiva, sobre tot per la manca de documentació per omplir determinats aspectes de la seva trajectòria. Per exemple, no ens ha estat possible copsar exhaustivament les seves accions al capdavant del Ministeri d'Economia perquè la documentació- minsa i dispersa- que hem trobat al fons Ferran Cuito de l'Arxiu Nacional de Catalunya, no en permeten resseguir aquesta trajectòria. Per dur a terme els nostres objectius, hem consultat nombrosa bibliografia, així com el buidatge d'alguns arxius, no tants com haguéssim volgut, però el temps i altres limitacions no ens ho han permès. L'objectiu d'això ha estat examinar l'obra cultural i política de Nicolau a través dels seus articles periodístics, correspondència o discursos, així com la visió que van tenir els seus coetanis tant d'ell com dels seus escrits públics. Aquesta recerca en el seu conjunt, ens ha donat moltes pistes sobre la influència del personatge en el seu entorn.

Així, els objectius concrets d'aquesta tesi doctoral es poden descriure de la següent manera. Exposar una estat de la qüestió de la figura intel·lectual de Nicolau d'Olwer, a través de la seva formació i les influències que en rebé, així com l'entorn cultural i polític que va formar el seu pensament i com va cristal·litzar. Volem palesar com el seu bagatge intel·lectual, previ a la II República, li va conferir el tarannà d'un polític molt ben situat en els darrers anys de la Dictadura de Primo de Rivera. Tractarem de veure quin impacte va tenir la seva actuació en el govern provisional de la República.

També, volem exposar totes les crítiques que Lluís Nicolau d'Olwer rebé per aquestes accions, analitzar perquè Acció Catalana va fracassar després del 14 d'abril de 1931; aquesta faceta política ens ha fet plantejar-nos algunes qüestions que ens han sorgit i que no sempre es mostren d'acord amb les visions donades del personatge. Ens ha cridat l'atenció l'acarnissament d'alguns personatges coetanis a ell en relació a la seva tasca política, sobre tot quan hem detectat que Nicolau d'Olwer va ser molt més del que se li reconeix per part d'alguns dels seus detractors. Ens hem plantejat quina mena d'influències va tenir l'ex-governador del Banc d'Espanya, per la qual molts li demanaren d'intercedir prop del Govern.

d'Olwer encara no havia despertat cap curiositat entre els historiadors i estudiosos de la intel·lectualitat catalana de mitjans del s. XX.

Va ser realment un home amb tant poca iniciativa i poca capacitat de convicció? Intentarem donar resposta al fet que no l'abellí mai fer política d'alts vols i què era realment el què ell aspirava a fer per a la llengua i la cultura catalanes.

L'altre eix a tractar insereix a Lluís Nicolau d'Olwer a unes coordenades espai- temps dins un panorama històric, polític, social i cultural molt ampli, per conèixer el pensament que destil·laven els demòcrates liberals durant el primer terç del s. XX; així, posarem de manifest el capital intel·lectual i moral de Nicolau d'Olwer, al servei del projecte nacional catalanista; no es tracta d'un capital tancat, perquè va transcendir més enllà de les fronteres.

Analitzar l'estat d'ànim en exiliar-se, punt de partida per entendre la magnitud d'aquest exili des de la perspectiva dels polítics i intel·lectuals. Com l'afectà el nihilisme cultural imposat pel franquisme? La censura va prohibir les obres d'autors que havien estat especialment vinculats a la política, entre ells Lluís Nicolau i les seves obres *L'Expansió de la Catalunya en la Mediterrània occidental* i *Resum de literatura catalana* i les que es permetien de vendre havien de portar només les inicials dels autors (GALLOFRÉ, 1991:23, 24, i 32). Es va criticar molt a Nicolau durant l'exili pel que sembla una actitud d'inhibició. Ens preguntem si es tracta d'inhibició o d'un moment en el què calia fer examen de consciència a nivell personal per després, fer-ho a nivell col·lectiu? La seva detenció a Cusset, testimoni viu del cel franquista i que representa la realitat de molts altres intel·lectuals i polítics exiliats. Entendre per què va acceptar formar part del govern de la República a l'exili i no pas de la Generalitat. Què hi podia aportar Nicolau com ambaixador a Mèxic? Aquest és un aspecte que ens ha interessat molt, sobre tot des de la perspectiva de l'espionatge franquista, més enllà de 1945. Quin paper va jugar Palma Guillem, la seva muller des de 1946, en aquest rol d'Ambaixador?

A través de l'abundant correspondència amb Ferran Cuito, veurem alguns esdeveniments de la Guerra Freda a través dels ulls d'en Lluís Nicolau. A mesura que passen els anys i deslligat de la política, va començar a dir el què pensava sense esculls. La correspondència amb Cuito durant l'exili a Mèxic, ha estat molt rellevant per als nostres objectius i ens ha permès reconstruir els anys 1946-1961, ja que fins aleshores ningú no s'havia preocupat en analitzar el que va passar amb Nicolau un cop arribat allà.¹² Quines aportacions va fer Nicolau per la llengua i la cultura catalanes durant l'exili?

¹² Per bé que BALCELLS, (2007:11-81) sí que parla de forma somera, així com la biografia feta per MUÑOZ PUJOL, (2007) més orientada al públic en general.

Bibliogràficament l'home que va ser governador del Banc d'Espanya durant la guerra civil espanyola, i que anteriorment havia estat ministre d'Economia al govern provisional republicà, ha rebut poca atenció per aquests càrrecs tot i que sí se'l va qüestionar molt, sobre tot des del punt de vista dels coetanis «...un intel·lectual perdut en la política, com algú, mig displicent, mig compassiu, va batejar-lo» (TASIS, 1962 c:3), o «Intel·lectual esgarriat en la política»¹³ com es definia ell mateix. Segurament, Jordi Rubió i Balaguer tenia raó quan deia del nostre home, que si sabem tant poc del Nicolau polític, és perquè «se sentia més atret per la vida intel·lectual que per l'actuació política» (RUBIÓ I BALAGUER, 1991:190), «...quedarà en la història per la seva obra d'investigació d'home de lletres, i no per la política» (TASIS, 1962:8787); i «...la cultura es para él la esencia de la personalidad de Cataluña, nada tiene de extraño que sintiera vocación indeclinable por la lengua...» (SANTALÓ, 1963:5). En canvi, hi ha qui creu que «ocupa un lloc apart, pel que fa el panorama polític de Catalunya» i el seu ideari «s'acostava molt al dels homes de la Institución Libre de Enseñanza» (LLATES, 1969:488).¹⁴ Però això no són més que etiquetes, i amb aquesta biografia pretenem analitzar què va representar ell en el temps i l'espai en que es va moure.

El treball s'ha estructurat en dos blocs o parts fonamentals. Una primera part contempla la seva formació com a intel·lectual i els seus inicis en política, i que ens portaria fins el final de la guerra civil. Hem fet un estat de la qüestió sobre la trajectòria intel·lectual i política de Lluís Nicolau d'Olwer entre els anys 1917-1931, on es perfila de forma nítida el personatge.

Punt de partida d'aquest treball ha estat l'obra d'Albert Balcells, *Democràcia contra dictadura*, que ens ha servit de far per començar a indagar en la vida d'aquest singular personatge de la vida política catalana dels anys 20 i 30 del s. XX. El treball de Balcells, aplega molts dels articles polítics de Nicolau,¹⁵ fa però, una breu i interessant trajectòria personal i vital d'ell, que ens ha ajudat a tenir un primer acostament a la seva figura, i que després ens ha permès dubtar de determinades actituds de Nicolau. Per complementar la seva trajectòria professional, hem treballat amb l'impressionant recull de cartes que fan la Montserrat Vilà i el Joan Molar, entre Nicolau d'Olwer i Jaume Bofill, on els autors en fan també una trajectòria vital de tots dos.

¹³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/12, Rafael Tasis a l'Orfeó Català de Mèxic, per la mort de Lluís Nicolau, 1962.

¹⁴ Per saber-ne més sobre aquesta Institució, vegeu CACHO VIU, 1998:171-231, *El nacionalismo catalán...*

¹⁵ Al fons de Nicolau d'Olwer de l'IEC, n'hi ha una munió més sobre temes culturals catalans i sobre la seva visió de l'Europa d'entreguerres molt interessants, i que l'Albert Balcells va decidir no incloure. Hem aportat alguns d'aquests, sobre tot els relacionats als temes europeus, ja que el seu exili durant la Dictadura de Primo de Rivera, li va permetre esdevenir espectador privilegiat d'un ambient que s'anava preparant per a la II Guerra Mundial.

Pels anys de la II República fins el final de la Guerra Civil, els resultats però han estat força desiguals pel que fa a la tasca política del personatge; sobre tot en relació a les propostes concretes que va fer al capdavant del ministeri d'Economia, que a banda d'unes escadusseres reflexions d'ell, i el que aporten els diaris personals d'alguns coetanis, res més hem pogut saber. També hem emprat alguns dels epistolaris ja publicats per alguns autors, seleccionat aquelles cartes que pel seu contingut i temàtica ens ha interessat per a la cronologia tractada. Hem fet aportacions sobre Nicolau tenint en compte les memòries i diaris de personatges coetanis a ell, i que en major o menor mesura van tenir relacions d'àmbit personal o professional. La intenció de tot això ha estat dotar de més relleu a les actuacions en política fetes per en Nicolau d'Olwer, perquè fins ara havia massa dispersió i creiem que per aquest motiu ens ha passat massa desapercebut. Hem volgut contrastar algunes de les opinions que d'ell hem trobat a les memòries de Claudi Ametlla, d'Amadeu Hurtado i de Manuel Azaña, entre molts d'altres, les quals aporten interessants reflexions sobre els esdeveniments polítics del moment, així com la biografia de Jaume Bofill i Mates d'en Jordi Casassas, especialment en l'afer religiós que els distancïa.

Una segona part l'hem destinada a l'exili, començant el 1939 a França, finalitzant a Mèxic el 1961. Aquesta etapa, tot i la gran aportació bibliogràfica, és deutora de la seva ingent correspondència amb molts corresponsals. No hi figuren tots els que són perquè el contingut d'aquestes cartes rebutjades no s'ajustaven a la temàtica del nostre treball. Tanmateix, hem treballat amb tots aquells corresponsals que per les seves relacions de caire personal o professional amb Lluís Nicolau, ens han pogut aportar no tant sols aspectes del seu tarannà i pensament, sinó informació sobre el context en el qual vivien. Ens fem nostres unes paraules d'Aurora Bertrana sobre les cartes que ella rebia de Nicolau d'Olwer; també hem hagut «...d'interpretar, perquè "llegir" aquella cal·ligrafia fina, nerviosa, gargotejada, mena de trencaclosques o jeroglífic...» (BERTRANA, 2013:511), això ha esdevingut un autèntic repte i gens fàcil, i en algunes ocasions hem hagut d'abusar de la generositat d'algunes persones.

Finalment a les conclusions mirarem de sintetitzar els punts més importants de la tasca feta per en Nicolau d'Olwer i tractar de precisar, el seu llegat. Posarem sobre la taula les conclusions a les quals hem arribat després d'haver consultat fonts i bibliografia, i quines línies d'investigació queden obertes pel futur. En aquest sentit, volem posar sobre la taula el fet que just quan estava redactant les conclusions d'aquesta tesi, ens hem assabentat de l'existència d'un munt de cartes de la Palma Guillen al fons Nicolau d'Olwer a l'Abadia de Montserrat.

Lògicament, no n'he pogut incloure cap en el present treball, però això ens permetrà obrir noves vies d'investigació per al futur. Tal i com apuntàvem a la introducció, han quedat pendent de treballar alguns arxius per manca d'una beca, per tant, de cara a una possible ampliació d'aquesta tesi, un dels objectius seria la visita a aquests centres de documentació.¹⁶ Fem una darrera puntualització en la forma en com hem citat les diferents fonts consultades en aquest treball. Les fonts primàries, i ampliació de bibliografia les citarem a peu de plana i les fonts secundàries, serà tipus Harvard, (autor, any i pàgina).

¹⁶ Arxivo Histórico Nacional (Madrid), Archivo del Banco de España (Madrid), Archivo de la Gobernación (Madrid), Archivo General de la Administración (Alcalá de Henares), Archivo de la Memoria Histórica (Salamanca), Fundación Indalecio Prieto (Alcalá de Henares), Archivo del Nacionalismo Vasco (Vitòria), Arxius policials a Fontainebleau (França).

TRAJECTÒRIA VITAL I POLÍTICA, EL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX

1. Lluís Nicolau d'Olwer en el seu context social, intel·lectual i polític. Una aproximació a la seva figura

Fill del notari Joaquim Nicolau Bujons¹⁷ i d'Anna d'Oliver¹⁸ i Vantró, Lluís- Gonzaga Felipe, José- Maria¹⁹ Nicolau d'Olwer va néixer el 20 de gener del 1888 al carrer Mendizábal, nº 8, 2on, a Barcelona,²⁰ va ser batejat el 31 de gener del mateix any a la parròquia de Sant Just i Pastor. El matrimoni havia tingut abans una filla, Rosa Nicolau la qual estaria molt lligada al seu germà al llarg de la seva vida. No sabem res de la filiació política del pare, ni tampoc de la infantesa de Lluís Nicolau. La seva educació inicial va ser, com a molts nens de famílies benestants, amb un tutor personal²¹ fins que va iniciar el batxillerat amb els Jesuïtes del carrer de Casp.²²

Durant la seva formació amb els Jesuïtes, entre 1898-1903, va compartir classes de retòrica amb Ferran Valls i Taberner; sembla que Nicolau va ser un estudiant de Batxillerat poc brillant (GÓMEZ ROJO,1995:4817) molt diferent del Nicolau universitari. Tots dos amics van ser assidus a les festes del col·legi, fet que continuaria igual fins arribar a la Universitat on van coincidir el curs 1904-05. Juntament amb Ramon d'Abadal van formar un nucli d'amistat unit per la passió per l'estudi i uns ideals més o menys semblants (RUBIÓ I BALAGUER, 1952:31-34) que després van canviar molt. Valls i Taberner l'havia matriculat diverses vegades a la Universitat per absència de Nicolau a la ciutat de Barcelona, i tots dos mantenien una nodrida

¹⁷ Mort el 29 de desembre de 1910.

¹⁸ Josep Massot i Muntaner posa damunt la taula tots els dubtes que li suscita aquest cognom «una pretesa ascendència irlandesa ben poc probable» i que inicialment sembla hauria estat Oliver. Vegeu pròleg *Epistolari Joan Corominas i Lluís Nicolau d'Olwer*, a cura de FERRER; PUJADES; 2008:5; i MASSOT, 2008: 167, nota 2, *Escriptors i erudits contemporanis...*

¹⁹ AAM, FNDOL, carpeta I, documents personals, doc. 1, 6/8/1898. Aquests noms hi consten a la seva fe de baptisme,

²⁰ AAM, fons Nicolau d'Olwer, carpeta I documents personals, doc. 2/1, 18/4/1911, que correspon al seu certificat de naixement (còpia literal de la seva partida de naixement inscrita al registre civil)

²¹ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència Nicolau-Aballí, doc. 1, 18/6/1936. Es tracta d'una professora, Anna Aballí, la qual estava lligada per una bona amistat amb la família Nicolau d'Olwer, “i que tant a vos com a la vostra bona germana un ensenyà les beceroles [...] la qual diàriament venia a la vostra llar per ensinistrar-vos en el camí de la intel·ligència i que tant bellament heu sapigut superar” fragment d'una carta del nebot d'aquesta professora a en Nicolau l'any 1936.

²² AAM, FNDOL, documents universitaris, I Batxillerat, docs. 3 i 4 sense data. Hem trobat unes notes manuscrites de Nicolau fent una mena de balanç de les assignatures, professors i notes del Batxillerat. En dibuix, psicològica lògica, aritmètica i àlgebra, va treure aprovats; la resta, com Història, geografia, literatura, física, química, ètica, història natural, les qualificacions van del Notable al Sobressalient i en algun cas, Matrícula (2 Matrícules, 3 Sobressalients, 13 Notables i 8 Aprovats)

correspondència²³ plena d'amistat. L'amistat amb Ramon d'Abadal, també és palesa pel volum de correspondència que arrenca a primers de segle XX i que durant molts anys es cenyeix a la correspondència habitual entre dos amics que s'expliquen l'avorriment de l'estiu i poca cosa més. Fins i tot, el 1918 quan d'Abadal es troba de viatge de noces, va trobar un forat per dedicar-li unes ratlles al seu amic. A mesura que transcorren els anys i es fan més grans i les obligacions públiques els porten a ocupar càrrecs, aquestes cartes esdevenen més formals, sobre tot quan s'acosta el moment de la Conferència Nacional Catalana el 1922 i la posterior creació d'Acció Catalana i l'adquisició de *La Publicitat*. Amb tot, el to confidencial i amical no desaparegué en aquests anys. A partir de 1932 el contacte epistolar es trenca dramàticament, a causa de l'afer religiós durant el procés constituent.

És important assenyalar el nucli d'amics que va tenir Nicolau d'Olwer i que es va anar gestant en aquests anys d'Universitat. A més de Ramon d'Abadal i Ferran Valls i Taberner, també formaven part Manuel Reventós, Jordi Rubió i Balaguer, Francesc Martorell i Trabal, Ramon d'Alós-Moner i Pere Bosch Gimpera, amb els quals no només el va unir una gran amistat, sinó que formarien el pinyol de l'anomenada generació barcelonesa de 1917, que després d'haver-se format en Dret o Filosofia i Lletres, o totes dues, es van formar als Estudis Universitaris Catalans (GÓMEZ ROJO, 1995:4813); un nucli que també va formar part de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans (MANENT, 2008:18). Durant els següents anys, Nicolau d'Olwer consolidaria les amistats iniciades durant aquest període de formació intel·lectual i de servei públic. Uns companys que formarien part d'un «...període, que hom el jutjarà com vulgui, però que no podrà ésser negligit en una futura història de Catalunya...» (TASIS, 1958 a:7). Va saber escollir molt bé els seus amics, destriant i ressaltat sobre tot les característiques espirituals.²⁴ La interacció més o menys intensa amb tots aquests companys d'estudi, més les figures que van anar apareixent a la seva vida, com Bofill i Mates, forjarien en Nicolau un tarannà polític de vegades enèrgic, de vegades tebi; de vegades ambigu. Afiliat a *La Lliga*, per pura casualitat (DUARTE, 2006:138), va acabar creant un partit de centre esquerra republicà, de caire catalanista, per acabar els seus dies essent un catalanista republicà *recalcitrant*. En aquests anys de primers de segle XX en que l'anarquisme s'havia fet un lloc entre un sector de la societat barcelonina, el jove Nicolau deia que «*el hombre delante del Estado era su*

²³ AAM, FNDOL, correspondència II, cartes de Nicolau a Valls i Taberner, docs. 29, 19/8/1910; i 30, 22/8/1910

²⁴ Vegeu pròleg de Jordi Rubió i Balaguer a *Calíu, records de mestres i amics*, en la seva 1ª edició íntegra a Catalunya de 2012, segons l'edició facsímil de 1958, p. xvii

evangelio individualista [...] Quien nos hablara de socialismo- el comunismo no se cotizaba todavía- habría obtenido el mismo éxito que si nos hubieran propuesto hacer el ejercicio militar» (SANTALÓ, 1963:6).

El 1904, superat el batxillerat, el jove Nicolau es va matricular en Dret, i tot i esdevenir un estudiant brillant, tal i com ho testimonien els certificats de les seves notes,²⁵ les classes de Dret Mercantil l'avorrien tant que es dormia (GÓMEZ ROJO, 1995:4817); Al marge d'aquest avorriments puntual, Nicolau va ser un estudiant modèlic, amb una capacitat de treball metòdica i rigorosa. Va ser, però, estudiant Dret quan va descobrir la seva veritable vocació. La llicenciatura de Dret apostava per reforçar els coneixements humanístics dels estudiants, i sembla que fou el doctor Segalá, catedràtic de grec, qui va engrescar a Nicolau en el gaudi pels autors antics *«Fue mi maestro, mi colega, mi amigo»*; malauradament moriria de forma tràgica durant la guerra a causa dels bombardejos italians sobre Barcelona.²⁶ No podem obviar ni passar per alt la influència que exercí en Nicolau d'Olwer el mestratge del professor Rubió i Lluch, qui va ser, en paraules del propi Nicolau, l'artífex d'un seminari engrescador i suggerent dels alumnes *«...vam aprendre'n, ultra literatura catalana, la disciplina del treball i la probitat científica [...] a no recloure'ns dins un migrat especialisme...»* (BALCELLS, 2008:16), *«Rubió i Lluch ens ensenyava a treballar amb mètode històric, a recórrer a les fonts i no oblidar mai la realitat contemporània dels altres pobles»* (NICOLAU, 1958:55). Nicolau d'Olwer recordaria sempre la primera classe amb el seu mestre, ja que va marcar la direcció de la seva vida *«...va desvetllar en la meua adolescència una vocació tan profunda com ara mal servida»* (BALCELLS, 2008:12).

Tot i no ser un cas excepcional, la influència dels clàssics en Nicolau va tenir una transcendència enorme, ja que l'humanisme classicista esdevindria la clau de volta en tots els afers públics de la seva vida. Durant el primer lustre del s. XX començaren a proliferar a Barcelona un seguit d'iniciatives i plataformes de caire cultural, fruit de les mobilitzacions dels sectors intel·lectuals més inquiets de la capital catalana, i que s'emmirallaven a París, motivats entre d'altres coses pels elevats índex d'abstenció electoral. Els objectius d'aquests intel·lectuals era intentar minimitzar els efectes de tanta tensió sobre la societat i engrescar el major nombre possible de sectors per cohesionar la tasca de modernització. En aquest sentit,

²⁵ AAM,FNDOL, documents universitaris, carpetes II i III. Per exemple, en el curs 1905-06: Dret i Ciències Socials, Dret romà, Economia política, Dret Natural, Matricula d'Honor; Llengua i literatura espanyola, Història d'Espanya, Lògica fonamental, Excel·lent amb opció a Matricula d'Honor, per posar només uns exemples.

²⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència carta de Nicolau a Zendejas, doc. 1, 2/2/1960

homes com Pere Coromines van apostar per aquesta *concepció d'humanitat ideal* encarnat en el Noucentisme (CASASSAS, 1989:134,136). La Universitat de Barcelona en el canvi del s. XIX al XX era d'una autèntica misèria, víctima de la burocràcia i en absolut adaptada a les noves exigències del moment. Prat de la Riba, conscient de les mancances de la Universitat de Barcelona, posà molts d'esforços per pal·liar aquestes mancances i a tal efecte els Estudis Universitaris Catalans (1903) i més endavant la Institució d'Estudis Superiors inspirada en el *Collège de France*, a través dels quals sorgirà un moviment de renovació pedagògica (CASASSAS, 2009, pp. 74-75).

En aquests primers anys d'Universitat, Nicolau viuria en primera persona la publicació de la *Nacionalitat Catalana* (1906), en el context dels fets del *Cu-cut!* (1905) i que van commoure la vida universitària de Nicolau i els seus coetanis. Amb aquests esdeveniments, el clima polític a Catalunya i a Espanya estava molt intoxicat pel que des de Madrid s'anomenava *separatisme català*. El triomf electoral de *Solidaritat* el 1906, es va produir emmig de l'ambient d'eufòria que havia provocat la retirada dels parlamentaris catalans del Parlament espanyol arran de l'elaboració de la Llei de Jurisdiccions; la *Solidaritat* s'havia configurat com una plataforma patriòtica per refermar la personalitat catalana; les tesis pràctiques van esdevenir la base doctrinària del nacionalisme català (PUIG I OLIVER, 1997:400). Tots aquests esdeveniments que succeïen a una velocitat vertiginosa, conferirien tarannà al jovent i aquella tardor de 1906, s'organitzaria el primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. També va viure com a espectador privilegiat la creació del Centre Nacionalista Republicà (1906) per bé que no hem trobat de moment cap reflexió d'ell en aquest sentit;²⁷ en aquell context de primers de segle, amb una complexa problemàtica social, política i econòmica, no és d'estranyar, com apunta Pere Gabriel, la continuïtat dins l'esquerres d'aquest component liberal d'insurrecció i barricada, herència del vuit-cents (GABRIEL, 2002:254). Més tard, la Setmana Tràgica de 1909 va agafar a Nicolau a la Bourboule, França «*Lo que més indigna i avergonyeix és la tranquil·litat ab que nostra gent s'ho pren: "n'hi havia nesses de convents", diuen...*»;²⁸ els esdeveniments de 1909 marcarien una important crisi política en el sistema tradicional de l'alternança, dels dos grans partits dinàstics. La *Solidaritat*, amb fortes discrepàncies de base, es disoldria davant la forta repressió de la Setmana Tràgica.

²⁷ Queda encara correspondència per consultar al fons de l'Abadia de Montserrat.

²⁸ AAM, FNDOL, correspondència II, any 1909, esborrany carta de Nicolau a d' Abadal, doc. 12, 7/8/1909.

A inicis del segle XX, s'havia desvetllat a la societat barcelonina especialment, un context d'efervescència cultural i Nicolau recordaria molt temps després també com anys de decadència modernista, pròpia de la fi d'un segle, i que poc a poc anava deixant espai per a d'altres corrents i tendències; l'impressionisme francès en pintura i el simbolisme nòrdic a les lletres. En aquest context, l'*Avenç* va actuar com a pont entre aquestes noves tendències i el jovent del moment «*Ibsen, Björson, Gorki, Turgueneff ens deien una paraula nova, i nosaltres l'escoltàvem amb oïda atenta, que hi percebia ressonàncies transcendents*» (NICOLAU, 1958:44). El caos del Modernisme donava pas al Noucentisme,²⁹ per bé que no va suposar cap trencament, sinó més aviat com una continuació i desenrotllament aplicats a la llengua i la cultura catalanes (ALSINA, V. 1985:8). El sector intel·lectual, en aquests anys de canvi de segle i consolidació del nou, va reaccionar davant de les mancances que s'arrossegaven del Vuit-cents; això es va traduir en una crítica al sistema democràtic per haver-se quedat obsolet, gens adaptat a les necessitats del moment i que canviaven amb molta rapidesa. Eugeni d'Ors el 1906, deia que Barcelona estava deixant de ser un *campament de pedra*, i Francesc Cambó el 1908 deia del catalanisme del Vuit-cents que era contemplatiu, davant del nou catalanisme constructiu que s'albirava; Prat de la Riba ho havia cristallitzat amb la Solidaritat Catalana com «*...la nostra obra [...] de pau, de progrés, d'educació política i social, de transformació fecunda, sense convulsions ni sotregades*» Per tant, el s. XX havia rebut una herència argumental passiva del Vuit-cents per, a través del regeneracionisme, transformar-la en el Noucentisme. Amb una visió de futur, per part dels joves intel·lectuals que es formaven en aquests primers anys de s. XX, de que el vell catalanisme havia de ser superat pel valor de la comunitat d'interessos, alhora conscients de la importància i la pertinència de l'intervencionisme intel·lectual. La configuració d'aquest sector intel·lectual- professional, permet copsar el ràpid arrelament del corrent cultural Noucentista, i que va tenir en la Lliga Regionalista del 1904-1907,³⁰ el màxim exponent d'aquesta voluntat (CASASSAS, 2009:80-81,85 i 92). Tot plegat serviria per cimentar les bases per a la constitució de la Mancomunitat anys més tard. Tots aquests elements, viscuts a cavall entre l'adolescència i la joventut, influïrien sens dubte en la seva forma de pensar i en el pòsit polític de Nicolau i la seva generació, i acabaria per immunitzar-los per viure perillosament (SANTALÓ, 1963:8).

²⁹ La tesi de la Victòria Alsina, *Lluís Nicolau d'Olwer, humanista*, parla sobre les empreses dutes a terme pel Noucentisme, ALSINA, 1985:13-18.

³⁰ En aquests anys, la Lliga havia patit una escissió encapçalada pel corrent més liberal i republicà, que aniria a raure al CNR el 1906.

La crisi política de primers del s. XX s'ha d'emmarcar en la dinamització de la ciutat³¹ i els resultats electorals de la Lliga Regionalista, un moment com assenyala Jordi Casassas, en que el vot republicà es començava a recuperar (CASASSAS, 1989:127). Les influències republicanes de Lluís Nicolau van estar marcades per aquesta època en que el republicanisme estava en plena transformació després del fracàs de la I República; d'aquí la recuperació que assenyala Casassas. El republicanisme sorgit del fracàs de 1874, absolutament desorganitzat, s'havia transformat en un altre gràcies a un procés de reorganització social, ideològic i programàtic, i sobre tot, a noves formes d'expressió de la seva identitat, bé a través del municipalisme, la democratització de la cultura i en l'educació popular com a eines per arribar a d'altres sectors socials fins aleshores negligits per les classes polítiques més conservadores (SUÁREZ, 1997:337). En aquest sentit, el CNR va representar aquest interstici entre la vella cultura federal republicana i la nova cultura política esquerrana catalanista, agafant de la socialdemocràcia liberal allò que els permetés arribar a d'altres sectors socials (GABRIEL, P. 2009:19).

Entre 1909-1910, Nicolau d'Olwer, Ramon d'Abadal i Miquel Ferrà, van fer tot de gestions per poder fer el doctorat de Dret a Bolonya. Malgrat els intents, no van poder reixir per diverses raons; sembla que al patriarca d'Abadal, no l'abellia gens el Col·legi de Sant Climent a la ciutat italiana, per considerar-lo un cau de ganduls (GÓMEZ ROJO, 1995, p. 4826). El 1910, però, va ser un any tràgic per Nicolau. El 1895, quan comptava 8 anys, havia entrat al servei de casa seva una dida que tindria cura del petit Nicolau, i que més tard va formar part del servei de casa fins la tràgica data de 9 de novembre de 1910 quan va morir en el que avui podríem anomenar un assassinat per violència de gènere. Aquesta mort va produir en Nicolau una gran consternació i una gran pèrdua. Això ho hem descobert a una sèrie de fulls manuscrits que va encetar Nicolau els dies immediats als fets, i que denoten una intenció de voler desfogar el seu cor, doncs mai va ser procliu a deixar constància per escrit de res que afectés la seva vida sentimental ni personal. Mai, llevat d'aquests dies en que sent que ha perdut quelcom més que una dida *«¡Quin món de pensaments que s'aixequen cada vegada que tinc notícies d'aquella família! ¡La família de l'única dona que de veres he estimat i estimaré! Ja ho sé que és impossible la meva boda ab la Maria d'Abras, però n'he desistit completament, però és tant trist abandonar la felicitat quan un la veu tant certa [...] per què se m'ha de voler arrencar la*

³¹ I que recull GABRIEL, P; 1998:104, on destaca des d'aspectes més lúdics de la societat barcelonina, fins al teixit associatiu més popular i que donaria pas a una cultura política obrera i resistent, p. 105-110. L'autor a més defensa la importància de la tendència dels estudis de sociabilitat «per ajudar a eixemplificar el concepte de vida política», p. 102

seva amistat? Si no puc ser son espòs, per què no haig d'ésser son amic? "Convé que no la vegi, així l'oblidarà" Oh no! Que al tenir-la lluny, com en un món diferent per llei de la naturalesa he d'anar idealitzant i me la figuro encara més adorable, més perfecta de lo que ella mateixa n'és. El tracte de convivència, això és lo que gasta a les persones. L'absència les envolta d'un mimbe d'hermosura. Per altra banda, ella convençuda més que ningú de que fora un absurd nostra unió, ab ses converses, ab ses raons, ab sos propòsits, lograria també convèncer-me a les bones [...] Oh quan desitjo jo poder-hi enrahonar, ni que sigui poc temps, quantes i quantes coses li vull dir. Ara recordo la promesa que vaig fer-li de resar per ella cada dia un Ave Maria: ben segur que ella no s'ha oblidat mai de fer-ho per mi».³² Aquests sentiments tant profunds vers una dona, no els hem trobat a cap carta més de Nicolau, ni a cap document, principalment perquè sempre va ser molt reservat i discret en la seva vida privada. Però també perquè deduïm que cap altre dona més va deixar una empenta tant forta en ell com la seva dida. Ni tant sols amb els seus amics més íntims, d'aquests moment, Valls i Taberner i d'Abadal, els hi explica de debò els seus sentiments. Probablement per la diferència de classe social, tot i que ell semblava haver estat disposat a obviar.

Un mes i mig més tard moriria el seu pare, situació que el deixaria sumit en la tristors³³«perquè era un pare tant estimat i que tant m'estimava...». Una pèrdua que també li estava essent difícil de pair i a la que no es feia la idea«...em fa l'efecte de com si estés de viatge per a tornar un dia o altre».³⁴ Aquestes dues morts, sens dubte van marcar molt la vida del jove Nicolau d'Olwer- tenia 22 anys. Amb el cor esquinçat per la pèrdua d'aquest amor, i la també sobtada mort del pare, Nicolau va haver de prendre les regnes de la vida familiar «...jo que mai m'havia cuidat de res més que dels meus estudis i de les meves coses, ara em veig abrumat per una sèrie de mal de caps de tota mena que sempre porta en si la mort d'un cap de casa, agravats en aquest cas per la feina de liquidació del despatx» i a més tenia la sensació d'haver envellit vint anys de cop.³⁵ La seva mare, sempre delicada del cor, i la seva germana, també delicada de salut i que va caure malalta als pocs dies, es van haver de recolzar en ell per sortir d'aquella situació. I ell va trobar refugi en els seus estudis, en aquests moments la tesi sobre Menandre a la qual anava dedicant un temps escadusser. Nicolau d'Olwer tampoc no

³² AAM, FNDOL, carpeta personal, VI dietari, docs. 1, 12/11/1910; i 5, 16/11/1910

³³ AAM, FNDOL, correspondència II, Nicolau-Valls i Taberner, doc. 41/1, 18/1/1911

³⁴ AAM, FNDOL, correspondència II, Nicolau-Valls i Taberner, esborrany, doc. 1, 15/1/1911. El pare va enmalaltir per una infecció pulmonar.

³⁵ AAM, FNDOL, correspondència II, Nicolau-Valls i Taberner, esborrany, doc. 1, 15/1/1911.

tenia una salut de ferro i sovint emmalaltia, circumstància aquesta que el va obligar constantment a visitar balnearis per fer cures d'aigües termals juntament amb la seva mare.

La vida continuava, però. L'any 1911, finalment li van publicar a *l'Avenç* la seva tesi doctoral *El teatre de Menandre*³⁶ «una importantíssima obra de cultura literària que li hauran d'agrair tots els espanyols y de la qual en podem estar ben orgullosos els catalans...» (VILÀ i MOLAR, 1999, p. 15). Fou tant important la seva aportació que fins i tot va ser cridat des de Madrid per a participar en un tribunal d'oposicions de grec,³⁷ on va conèixer a Miguel d'Unamuno i la seva amistat «ajuda a configurar l'aura de prestigi que, en els primers anys del segle XX, envoltà Nicolau en medis acadèmics de Catalunya i del conjunt de l'estat» (VILÀ i MOLAR, 1999, p. 16). Jordi Rubió va dir del seu amic que quan va acabar la tesi doctoral aquesta era «de primera mà, forta i sòlida» i el recorda com «recercat en el vestir, de mirada fixa i persistent darrera els lentes que llavors duia, ja deixava endevinar, fins en l'actitud com expectant que de vegades prenia, l'ordenador metòdic dels resultats d'una erudició tant vasta com personal, de la que sabia treure'n l'entrellat amb la senzillesa un xic maliciosa del prestidigitador. Ja de molt jove, fou així [...] Cap de nosaltres no tingué tan prompte ben ordenats els resultats de les seves recerques i estudis, però mai no fou en Nicolau allò tan eixarreit que per antonomàsia anomenariem home de fitxer» (RUBIÓ i BALAGUER, 1991:35). D'una carta del Marquès de Villamantilla de Perales, a Nicolau, es desprèn que s'anava a crear *ex proceso*, una plaça per a Nicolau a Atenes i que aquest tenia la intenció de no acceptar, atès el panorama que tenia a casa seva; el Marquès li va aconsellar no rebutjar aquest oferiment no sols per l'ampliació dels seus estudis, sinó per donar-li un nom dins la seva carrera.³⁸ Finalment sembla que va decidir quedar-se a Barcelona.

A partir d'aquí, tot li va venir de cara per començar a fer-se un nom a nivell acadèmic i intel·lectual, malgrat que arrossegava episodis de tristor i melangia,³⁹ o precisament per aquests va decidir ocupar-se constantment i escudar-se darrera l'estoïcisme i el pragmatisme. En el cas particular de Catalunya, l'Ateneu Barcelonès en jugà un paper fonamental en esdevenir centre de lectura de la premsa i llibres europeus, que posteriorment els intel·lectuals sintetitzaven en els diferents diaris catalans (CATTINI; COLL; 2013, p. 231). L'any 1908, quan encara no havia acabat la formació universitària, el joveníssim Nicolau ja havia

³⁶ Sobre la seva tesi, vegeu SOBREQÜÉS, ET ALII, 1989:7

³⁷ AAM, fons Nicolau d'Olwer, documents universitaris, carpeta IV, docs. 15/2, 2/7/1914

³⁸ AAM, FNDOL, correspondència II, carta de González Conde a Nicolau, doc. 38,14/3/1911

³⁹ AAM, FNDOL, correspondència II, carta de González Conde a Nicolau, doc. 51, 13/2/1912

donat una conferència a l'Ateneu, *Influència de la literatura italiana en els prosistes catalans del s. XV*, esdevenint un dels actes més rellevants de l'entitat (PEDRET, 2006:236). El seguirien d'altres. El 1913 de nou va participar en un cicle de conferències, sobre literatura i Història de Catalunya. Aquesta participació en la vida cultural, de l'alta cultura, s'inscriu en la tendència que es donava aleshores en el món mediterrani europeu, d'una embranzida en la participació de l'élite cultural (CASASSAS, 2014:94). També el 1913, Bosch Gimpera, amb qui l'uní una gran amistat- eren joves tots dos i curiosos infatigables- va oferir a Nicolau d'Olwer, a qui apel·lava carinyosament *Rateta*, la possibilitat d'aprofitar una estada d'Arqueologia a Atenes que ell havia hagut de refusar per preferir marxar a l'Alemanya. Creia que Nicolau aprofitaria l'estada per a estudiar l'epigrafia. La relació amb Bosch Gimpera va ser molt sòlida des del bon començament, i molt estreta, malgrat tots els entrebancs que la vida els aniria posant pel mig.⁴⁰

Durant els cursos 1910- 1922 fou nomenat professor auxiliar interí, a proposta del claustre de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, on va substituir eventualment al seu mestre Segalá per malaltia, així com substitucions a d'altres professors.⁴¹ En paral·lel va fer diverses traduccions, de les quals cal destacar *Cal·lí*, amb la qual va mirar d'adaptar la mètrica dística elegíaca al català. D'aquesta forma, Nicolau va formar part del grup d'autors que durant el s. XX ho van intentar. També se li coneixen articles sobre el *Manuscrit de la Biblioteca de Catalunya*, el qual conté textos de Píndar i de Teòcrit. A la Fundació Bernat Metge, el 1913 va publicar *Introducció bibliogràfica sobre Bernat Metge i les seves obres*, i es va encarregar de revisar textos i traduccions d'autors com Carles Riba (PEDRET, 2006:248; DURAN, M., 2001:96).

Lògicament, els anys de la Gran Guerra van tenir unes enormes repercussions que traspuarien al pensament dels intel·lectuals del moment. Dels anys de la I Guerra Mundial, Nicolau reconeixia que Europa restava al centre dels seus pensaments «*En aquells anys la guerra europea era la nostra obsessió. A la nit, sortint del teatre o de l'Ateneu, no podíem tornar a casa sense passar per una redacció amiga a conèixer el darrer comunicat de l'Agència Havas, que no teníem paciència d'esperar fins el diari del matí*» (SAFONT, 2012:197). L'atzucac de la guerra havia provocat un capgirament en Europa, a tots els nivells. En aquest context de

⁴⁰ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Bosch Gimpera a Nicolau, doc. 13, 8/6/1913

⁴¹ AAM, FNDOL, documents universitaris, carpeta IV. No es cita cap document concret, perquè la totalitat de la carpeta conté documents d'aquesta naturalesa.

trasbalsament, van evolucionar dinàmiques socials de fora estant que miraven de trobar el seu encaix a una societat, la catalana, que creixia i es desenvolupava sense aturador.⁴² París va actuar com a centre difusor d'una nova forma d'entendre la civilització, en un intent de voler mirar endavant després de la guerra; i Barcelona en tant que importadora d'aquestes noves idees, les avantguardes, per empeltar un Modernisme en decadència i el Noucentisme propi. Com afirma Casassas, la polèmica creada al voltant de l'aliadofilia o germanofilia durant els anys de guerra, reflecteix la radicalització de postures que es van dur a terme en aquests anys en el camp polític, econòmic i social; però alhora va permetre crear un espai d'enteniment entre intel·lectuals de Madrid i Barcelona a través de les planes d'Iberia, en les quals Nicolau d'Olwer faria algunes aportacions. Els anys d'entreguerres explicaria en bona part el compromís de molts intel·lectuals en política, fruit d'aquesta radicalització en les postures (CASASSAS, 1978:128).

No podem negligir en la formació dels intel·lectuals i els polítics de Catalunya, la relació amb Europa i la Gran Guerra. Com ja s'ha dit, abans d'aquesta s'havien cimentat les bases d'una nova cultura política, per esdevenir passat el conflicte, una època de màxim desenvolupament de la cultura, amarada dels corrents mundials sorgits a l'empava de la greu crisi que comportà la guerra. Així, el primer terç del s. XX es clouria amb noves necessitats polítiques, pròpies de la lluita antidictatorial i l'encaix de la realitat republicana, en un context europeu que, malgrat ser-ne majoritàriament francòfils durant el conflicte bèl·lic, en termes culturals es setien molt identificats amb el materialisme germànic, més com una afirmació metodològica i tecnicista, que no pas ideològicament. Els meravellava l'ordre, el civisme i el tarannà pràctic aplicat a la indústria, però ideològicament es sentien més proclius a l'humanisme francòfil. Aquesta plasticitat del materialisme germànic, aplicat a Catalunya, tindrà molt a veure en la concepció cultural que va envoltar la Mancomunitat. Per tant, la I Guerra Mundial va representar en l'àmbit de les idees «*un combat a mort entre l' humanisme francòfil i el materialisme germànic...*» (AADD, 1994-1998:59).

L'enriquiment intel·lectual i personal de Nicolau, no es va nodrir només mirant cap a París;⁴³ en aquests anys Nicolau va conèixer Miquel Ferrà⁴⁴ amb qui el lligaria una profunda

⁴² Per saber-ne més de les reaccions que la Gran Guerra va provocar dins el catalanisme, vegeu MARTÍNEZ FIOU, 1988: V-XXXIV *El catalanisme...*

⁴³ Per a la francofilia de Nicolau, vegeu NÚÑEZ SEIXAS, 2010:214, on diu «*Nicolau d'Olwer, fervent francòfil...*»

⁴⁴ Miquel Ferrà i Juan (1885-1947) fou un escriptor, poeta, crític i bibliotecari, nascut a Palma de Mallorca. Vegeu MASSOT, 1992 b:71-86, «*Setze cartes de Miquel Ferrà a ...*»

amistat gràcies a la qual, Nicolau viatjà per primer cop a Mallorca el 1916. Es va quedar commogut per la bellesa de l'illa i per la gentilesa de les seves gents. En aquest primer viatge va conèixer a Joan Alcover,⁴⁵ el qual va tenir una empena especial en el jove Nicolau, qui anys més tard reconeixeria que a Mallorca havia «*trobat algunes de les amistats que més comptaven a la meua vida*», (MASSOT, 1993: 59) com la que va mantenir també amb en Salvador Galmés,⁴⁶ editor de l'obra lul·liana després de la seva ruptura amb Mn. Antoni M. Alcover, i basada més en «*la simpatia amb què Nicolau contemplà, des del primer moment, l'esforç de Galmés en la seva empresa editora. Simpatia i, caldria afegir, suport*» (VILÀ, 2002:86). A partir d'aquests moments va iniciar un seguit de col·laboracions a revistes i publicacions illenques, gairebé fins els anys 30. Nicolau va reivindicar de forma sovintejada els lligams entre Catalunya i Mallorca,(VILÀ; MOLAR; 1999:10-11) «*...catalans de Mallorca, mediterranis de cor, ciutadans del món de l'esperit*» (NICOLAU, 1958:237). Amb Ferrà, Forteza i Gaziell, formaven el grup de la *Bruixeria*, anomenant-se a ells mateixos bruixes. Hem vist a les cartes de Gaziell a Nicolau anomenar-lo *Ratot*, *Bruixa* i emplaçant-s'hi als aquellarres setmanals.⁴⁷Alhora, aquest 1916 Nicolau d'Olwer va exercir com a professor de grec a l'Escola de Bibliotecàries.⁴⁸

Així, Nicolau d'Olwer va pertànyer a una generació d'intel·lectuals «*Poc donada a l'expandiment sentimental [...] insensible a l'aparatositat [...] Ha estat una generació de consolidació, que ha posat els fonaments d'una cultura superior absolutament autèntica i real*» (PLA, 1970:259-260). Influenciat pel seu mestre Jordi Rubió i Lluç, fou format en les influències romàntiques i el positivisme (BALCELLS, 2008: 15), factors que sens dubte el marcaren molt en la seva trajectòria com a intel·lectual i polític. Una formació a cavall entre el Vuit-cents i el Noucentisme i que el convertí en un dels més «*eminentes representats de la seva generació*»⁴⁹ tal i com subratllà Bosch Gimpera. Una generació, la primera «*que no va acceptar ni el bilingüisme ni l'hegemonia del castellà a Catalunya*».Es pot considerar que Nicolau i la seva generació varen ser els que trencarien la idea de literatura espanyola com un tot, sense tenir en compte les particularitats galegues, basques i les pròpies catalanes. D'aquesta forma

⁴⁵ Joan Alcover i Maspons (Palma de Mallorca 1854-1926) Condeixeble del poeta Miquel Costa i Llobera, Joan Lluís Estelrich i el polític Antoni Maura i va tenir de professor el poeta romàntic Josep Lluís Pons i Gallarza. La seva obra poètica és essencial per entendre el canvi de tomb de la literatura a Mallorca a principi de segle XX.

⁴⁶ Salvador Galmés i Sanxo (1876-1951) fou un narrador, erudit i lul·lista mallorquí. Vegeu ROSSELLÓ BOVER, 2003:325-359 «Cartes de Salvador Galmés i Sanxo a Lluís... »

⁴⁷ AAM, FLNDOL, correspondència I, Nicolau- Calvet, A., docs. 23, 30/8/1918; 25, 19/9/1918.

⁴⁸ Per conèixer bé l'origen, el tarannà i les polítiques d'aquesta institució, vegeu ESTIVILL, (1992) *L'escola de...*

⁴⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/18, sense data

el trencament entre literatura catalana i espanyola va radicalitzar molt els plantejaments respectius. Nicolau d'Olwer, referint-se a la literatura catalana com a referent cultural ric, deia que molt se li devia al seu mestre en aquest àmbit. Havia creat escola, i el més important, un desvetllament i curiositats que portaren a Lluís Nicolau a no concebre la literatura només amb criteri purament estètic. La literatura, deia: *«és només un aspecte de la cultura, i aquesta és funció de l'època i de l'esperit del poble, és un fet històric [...] L'escola de Rubió i Lluch ha sobreixit els límits de l'estudi de la literatura, i els mètodes i l'esperit apresos en aquella càtedra alguns els han aplicat amb èxit a l'Art, al Dret i la Història»* (BALCELLS, 2008: 7, 12 i 17). Pel que fa a l'ús de la llengua catalana a les corporacions de Barcelona, Nicolau deia *«...ús exclusiu de l'espanyol en corporacions; bilingüisme amb predomini de l'espanyol a l'Ajuntament; bilingüisme amb predomini marcadíssim del català a la Diputació; ús exclusiu del català a la Mancomunitat»* (GALÍ, 1980-1986:20, llibre I).

Entre 1917 i 1923, la violència política va registrar cotes molt elevades, tant a nivell d'Espanya i Catalunya, com a la resta d'Europa; mesurables no tant des de la perspectiva de la intensitat, sinó també en la seva generalització. L'agreujament dels problemes d'ordre públic, va anar lligat a un enconament de la conflictivitat socioeconòmica, en un context de procés d'adaptació a la postguerra. Per tant, l'afebliment del liberalisme, va anar en paral·lel a l'embranchada en l'organització del moviment obrer (GONZÁLEZ CALLEJA, 1999:19-20). El 1917, la crisi que va viure Espanya i Catalunya, no van tenir cap rèdit polític positiu, i per contra, van començar a proliferar els atemptats de caire individual, fruit de la violència col·lectiva que s'havia anat incrustant a determinats sectors de la societat. Les bombes havien anat donant pas – sense desaparèixer del tot– a episodis de pistolisme entre 1918-1923. Aquesta violència, seria en bona part un factor clau per al descrèdit de l'obra de la Mancomunitat, la qual tenia com a objectiu primer un projecte cívic, modernitzador i catalanista, (BALCELLS, 2009: 15) però que malgrat tots els esculls, gairebé una dècada després de l'inici d'aquesta obra, *«Tasca la de més profit però també la de més grans despeses»*.⁵⁰

Tot i que la seva afiliació a la Lliga, havia estat fruit d'una mena *d'atzar sense volta*, el seu bateig polític dins la Lliga Regionalista el 1917 va estar justificat pel propi Nicolau des del convenciment de que la llibertat política portaria a bon terme el projecte d'una Catalunya més pròspera dins d'una Espanya federal. En aquest sentit, volem subratllar la seva presència a la Comissió de Cultura de la Mancomunitat, des d'on va iniciar una política municipal que

⁵⁰ *La Publicitat*, 1/IV/1923 «L'alta cultura a Catalunya»

aspirava a omplir, en català, els buits deixats per l'ensenyament oficial. Es pot parlar d'una política cultural molt rica que va donar peu a la creació d'altres institucions- com l' Institut d'Estudis Catalans- i organismes propis de govern.⁵¹ Així, malgrat el centralisme d'aquests anys, les institucions catalanes, especialment des de l'Ajuntament, posaren l'accent en dur a terme una obra cultural brillant, tot coincidint amb l'època en que Lluís Nicolau va ser Tinent d'Alcalde. Es pot dir que les fites més importants van ser la constitució del Patronat escolar, la creació de l'Escola del Mar i la del Bosc, així com el Grup Escolar Baixeres.⁵² L'any 1918 en tant que representant de l'Ajuntament de Barcelona, va formar part de la Junta de Museus de la qual fou vice president segon, presidint-ne els plens i alhora, formant part de les Comissions d'Art Antic i d'Excavacions (AINAUD, 1988:201). El 1919 Nicolau d'Olwer va esdevenir professor auxiliar temporal de la Càtedra de Llengua i Literatura llatines a la Universitat de Barcelona, i el 1920 li fou confirmat el càrrec, percebent aleshores un sou de 2.000 pessetes.⁵³ Més endavant, assumí de forma gratuïta una substitució de llatí (ESTIVILL, 1992:142-143).

L'assassinat de Francesc Layret el 1920 el va commocionar molt «*L'assassinat de Layret, com abans el de Seguí i després el de Peiró, són dol de tota la Catalunya liberal. Bales ben dirigides! Suprimir els caps, per a que la multitud, indignada i acèfala, pugui ésser la fàcil joguina d'agents provocadors*» (NICOLAU, 1958:120). En el moment en que succeïren els fets Nicolau era Tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona. Però com s'ha esmentat més amunt, la política de la Lliga a Madrid no l'abellia, ni a ell ni a la resta de les joventuts del partit de Francesc Cambó. El 1920 Nicolau d'Olwer formà part d'una delegació catalana que es va traslladar a París per a una Exposició d'Art Català al Saló de Tardor (SAFONT, 2012: 231).⁵⁴

Com a intel·lectual fou plenament conscient de les seves capacitats per a dur a terme empreses de gran calat humanístic. Nicolau d'Olwer ha estat considerat paradigma del Noucentisme, amarat del moviment tant per la seva formació com pel temps en que dugué a terme aquesta (DURAN, M. 2001:95). Si el 1911, amb vint-i-tres anys ja era doctor en filosofia i lletres i llicenciat en Dret, el 1918, amb trenta el seu currículum el defineix com el que va ser al llarg de la seva vida, per sobre de tot, un hel·lenista de sòlida cultura i un erudit en el seu

⁵¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/13, gener 1962, escrit per Rafael Tasis.

⁵² IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/24, 1961, escrit per Bosch Gimpera, data sense especificar.

⁵³ AHUB, UB CAT, EP Nicolau d'Olwer, setembre de 1920.

⁵⁴ Per saber-ne més sobre aquesta exposició, vegeu PLA, (1967) especialment els capítols dedicats al Saló de Tardor i a l'Art català a París.

sentit més ampli.⁵⁵ El seu bagatge com a intel·lectual ja no es podia discutir aleshores. Herència del mestratge de Rubió i Lluch, Nicolau d'Olwer va esdevenir un dels exponents sobre la *Història de la Literatura Catalana*, sent l'autor del primer breuari d'història de la literatura catalana el 1914 i relleu del mestre als congressos d'estudis bizantins. (BALCELLS, 2008:17 i 23). Fruit de la seva erudició, aviat començà a publicar el resultat dels seus estudis, escrits amb molt de talent literari però alhora amb tot el rigor científic, enfocats des d'amples perspectives històriques i contemplant tots els aspectes de la cultura.⁵⁶ S'ha considerat a Nicolau com «un dels capdavanters del grup d'historiadors republicans d'esquerra» (PUJOL, E. 2003a:96) tot i que caldria matitzar aquesta afirmació. Historiador, sí i brillant; republicà, també; d'esquerres, Nicolau d'Olwer no es va definir mai un home d'esquerres, tot i que com veurem, de vegades va haver de decantar-s'hi per solucions més esquerranes per poder arribar a alguna entesa.

El temps anava passant inexorablement, i el calat intel·lectual de Nicolau creixia. El curs 1922-1923 va ocupar la càtedra de Teoria i Història de la cultura,⁵⁷ que estava vacant des de la destitució d'Ors. El 1922 al Congrés Mundial de l'Educació a Ginebra va presentar una ponència sobre «la possibilitat d'una moral laica» que en aquella època va esdevenir un escàndol entre els sectors confessionals del seu partit (CASANELLAS, 1991:51). Aquest mateix any, el 19 d'abril de 1922 naixia a Barcelona la branca catalana del PEN Club, un aplec d'escriptors, poetes, novel·listes, dramaturgs i assagistes, per tal d'afavorir l'intercanvi d'idees entre els homes de lletres. El PEN Club Internacional s'havia constituït el febrer de 1922, i pocs mesos més tard la crida feta per la seva fundadora Catharine Amy Dawson Scott, va ser resposta pels escriptors catalans. Inicialment conformada per en López- Picó, Crexells, Batista i Roca i Millàs-Raurell, va anar organitzant-se al llarg de 1923 augmentant els seus membres a vint-i tres, entre els quals Carles Riba, Josep Mª de Segarra (CORREGER, 2008:86). L'any 1925, Nicolau d'Olwer seria el representant al congrés del PEN Internacional a París. El 1928 tot i la seva curta vida- sis anys- va tenir èpoques atzaroses i plenes d'ensopiment, però no es tractava d'un fet aïllat, doncs pel que semblava a Madrid ni tant sols havia pogut arrelar i

⁵⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/12, 1962.

⁵⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/18, (dse, escrit per Bosch Gimpera)

⁵⁷ AAM, FNDOL, documentació acadèmica, carpeta IV Escola Superior de Bibliotecàries, Mancomunitat de Catalunya, doc. 1/1, 21/9/1922

desenvolupar amb certa normalitat, la qual cosa indicava el tarannà d'innovació en uns temps molt convulsos.⁵⁸

Atenent el tarannà inquiet de Lluís Nicolau, ens hem preguntat tot sovint com un intel·lectual del seu calat s'havia sentit atret per la política, quan fins i tot dins el seu entorn familiar es desconeixia aquesta faceta. El seu cosí, Josep A. Bujons, el felicitava per les eleccions en que havia sortit escollit regidor de l'Ajuntament «*No sabia que fossis polític; ignorava que militessis en un partit determinat*».⁵⁹ La resposta que donà en aquells anys fou «*perquè durant molts anys els nacionalistes no fèiem política: fèiem catalanisme com un imperatiu patriòtic*»,(BELLMUNT, 1933:260) assegurant més endavant que no s'havia sentit pas atret per la política. Però llarg dels anys següents, la faceta política de Nicolau serà tant intensa com la intel·lectual.

Tanmateix, en contra del que pugui semblar, Nicolau d'Olwer també gaudia de moments d'esbarjo i gaudi. Amant del mar, practicava la natació i durant els anys de guerra, sovintejà balnearis per gaudir-ne de les aigües termals i de *l'avorriment*.⁶⁰ També va fer unes classes d'esgrima el 1910,⁶¹ per bé que no sabem si va anar més enllà o només es va tractar d'un tastet o d'una distracció per tractar d'apaivagar el seu cor dolgut per la mort de la Maria d'Abras i la del seu pare. Maliciosament, Josep Mª de Sagarra deia d'ell que «*...era un pierrot de vint -i quatre anys i una pura paradoxa de seny i comicitat [...] vivia l'hel·lenisme i la literatura catalana medieval i les seves mundanitats privades conduïdes per una mena de parsimònia anterior a la Revolució francesa*» i les seves jornades de Carnestoltes a Sitges, tampoc no li semblaven coherents a un jove amb la seva excel·lent formació i prestigi. (SAGARRA,1981:125, vol. II). Com si la rauxa no fos compatible amb una carrera professional com la que Lluís ja començava a tenir. No s'ha d'obviar, malgrat aquesta disbauxa que Sagarra li vol atribuir, que Nicolau d'Olwer va ser un jove força assenyat, i que va créixer amb contacte constant amb personalitats religioses, bé pels estudis a que es dedicà, bé perquè s'havia format amb els jesuïtes de Casp o bé perquè la seva família tenia contacte sovintejat i de forma natural. La família Nicolau tenia una finca al municipi de Sant Andreu de la Barca amb una casa anomenada Torre Bovera, la qual era visitada molt sovint pel prevere Manuel Rovira i

⁵⁸ *La Publicitat*, 3-VI-1928

⁵⁹ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Bujons a Nicolau, doc. 1, 29/12/1917

⁶⁰ IEC, fons Francesc Martorell i Trabal, targeta postal de Nicolau a Martorell, 24/VIII/1914.

⁶¹ AAM, FNDOL, carpeta personal, VI dietari, doc. 6, 17/11/1910

Prat, qui mantenia molt bona relació amb la mare de Nicolau.⁶² Aquesta torre seria requisada pel regim de Franco.⁶³

Nicolau d'Olwer i l' Institut d'Estudis Catalans

El context cultural en els anys finals de la guerra, era d'empobriment i de cap recurs adient per difondre la cultura noucentista que s'estava obrint pas gràcies a les aportacions individuals de gent com en Carles Riba, Jaume Bofill i Rovira i Virgili entre d'altres. Jordi Casassas apunta que en aquest context no era possible dinamitzar la cultura malgrat la bona voluntat; la crisi mundial i espanyola en general, i la catalana en particular no havia fomentat el tarannà col·lectiu necessari per posar-se a nivell d'altres països europeus, com per exemple França, sempre referent dels intel·lectuals catalans. La guerra ho havia capgirat tot, i les formes de pensament i el tarannà intel·lectual no en van ser una excepció (CASASSAS, 1989:155). Nicolau d'Olwer, com tots els que van néixer al voltant de l'Exposició de 1888, va formar part de la generació del 1917, «*la segona gran generació de la historiografia i de l'erudició catalanes, la que emplenà els buits deixats a l' Institut d'Estudis Catalans pels fundadors de la primera gran institució creada per Prat de la Riba i Josep Pijoan*» (BALCELLS, 1999: 40, citant PLA).

En aquest context de crisi política i d'efervescència cultural d'abans i després de la guerra, l' Institut d'Estudis Catalans, vingué a reblar les aspiracions dels intel·lectuals per oferir una cultura de qualitat i la formació del jovent, amb mires a Europa. Durant els anys 20 Nicolau ja portava com a bagatge la formació en l'època prèvia a la I Guerra mundial. La seva joventut va estar marcada per haver estat lligat d'una forma u altra a les institucions culturals que anaven arrelant en la societat catalana de primers del s. XX. Amb 15 anys havia assistit al Primer Congrés Universitari Català, així com a les classes dels Estudis Universitaris Catalans. Hi ha constància del seu lligam amb l'IEC, gairebé des de la seva fundació, com demostren unes anotacions seves sobre unes inscripcions gregues trobades a Empúries (DURAN, M;2001:96).⁶⁴ El 1917 va ser nomenat membre adjunt de la secció filològica de l'IEC,⁶⁵ passant el 1918 a ser-

⁶² AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Rovira i Prat a Nicolau, doc. 5, 24/9/1913

⁶³ ATSC, Expedient de Responsabilitats Polítiques, 492, doc. 4, de 1939

⁶⁴ Per veure les notes de Nicolau, vegeu «Crònica de les excavacions d'Empúries» dins el tercer vol. de l'Anuari de l'IEC, 1909-1910. Li seguiren dues anotacions més, als anuaris del 1911-1912 i 1913-1914.

⁶⁵ Per aquest particular, Josep Massot, recull una controvèrsia sobre el nomenament de Nicolau d'Olwer com a membre adjunt. La picabaralla la van protagonitzar mossèn Alcover i Josep Carner, perquè el primer no era partidari de nomenar Nicolau. Vegeu MASSOT, 1993: 60 nota 6. En canvi, Alexandre Galí, recull que fou Prat de la

ne membre numerari, malgrat que Nicolau d'Olwer s'havia lliurat als estudis hel·lenístics i a l'estudi de la cultura i la literatura. Aquestes dobles facetes, sempre unides, permeten afirmar que Lluís Nicolau va ser un dels historiadors del Noucentisme més important. La cristallització del corrent noucentista va trobar un important aixopluc en la Mancomunitat, que va permetre *«la consolidació d'un equip intel·lectual més o menys compacte»* (PUJOL, E. 2003a:149). El 1919, Lluís Nicolau fou designat per formar part de la ponència per a la publicació dels treballs de Prat de la Riba.⁶⁶ L'any 1923 l'IEC va publicar el primer volum de la Miscel·lània Prat de la Riba en la qual havia participat (PANYELLA, 1996:93).

Com a part d'aquest bagatge cultural i intel·lectual i la trajectòria dins l'IEC, Nicolau d'Olwer va portar l'institució al pla internacional des de 1922, ja que serà membre de la Unió Acadèmica Internacional- UAI- en les sessions de la qual serà representat per Ramon d'Alós i Lluís Nicolau, aquest darrer a partir de 1924, on feu aportacions al Comité du Dictionnaire du Latin Médiéval (BOSCH GIMPERA, 1980:116).⁶⁷ De fet aquestes contribucions van ser en gran mesura mèrit d'ell *«...el senyor Nicolau [...] presenta mostres de cèdules de despulament de textos que foren acollides favorablement [...] que hi ha publicats diversos articles i recensions d'obres catalanes d'interès per a l'obra del diccionari»* (GALÍ, 1980-1986:138-139, llibre XVII).

La projecció internacional de l'Institut, va trobar la seva consolidació el 1926, quan es va constituir el Comitè Internacional de Ciències Històriques- CICH- del qual Nicolau fou membre, i va participar en conferències que organitzava la Fundació Catalana de la Sorbona.⁶⁸ Aquesta representació de l'IEC atorgà a l'Institut la condició de membre fundador. Com que l'IEC havia estat homologat el 1923 per la Unió Acadèmica Internacional, va estar a l'alçada de la resta d'entitats culturals d'arreu, amb plens drets. L'IEC gaudia d'un privilegi que li permetia formar part de la representació internacional, sense que Catalunya fos un Estat o una realitat nacional al marge d'Espanya, expressament tipificat als reglaments de la UAI; fou precisament el prestigi internacional de l'IEC el que va propiciar que l'Estat espanyol acceptés la seva representació tot i que compartint-la amb l'Acadèmia de la Història de Madrid *«Aquesta doble representació era una solució de compromís que va permetre que els intel·lectuals catalans*

Riba qui es va negar perquè Nicolau d'Olwer encara era massa jove, doncs no arribava als 30 anys d'edat. Sembla que finalment, la secció filològica va tirar pel dret i va fer el nomenament, vegeu GALÍ, 1980-1986:189, llibre XVII.

⁶⁶ AAM, FNDOL, documentació acadèmica, carpeta I Institut d'Estudis Catalans, doc. 2, 3/2/1919

⁶⁷ IEC, fons Unió Acadèmica Internacional, doc. 1.1.5. sessió 5, Brussel·les, 1924

⁶⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/25, (sde, 1961, escrit per Bosch Gimpera)

fessin sentir la seva veu en aquells fòrums i es tingués en compte la realitat nacional catalana» (PUJOL, E. 2003a:139).

Així, tots els anys que durà el seu exili durant la dictadura de Primo de Rivera, Nicolau visqué a cavall entre París, on treballava a la editorial de Guillaume Budé, matriu de la Fundació Bernat Metge, i Ginebra seu de la Societat de Nacions i de la Unió Acadèmica Internacional, de la qual era el president i a on ell representava a l'Institut d'Estudis Catalans. També estava a Ginebra la Palma Guillen (BELLMUNT, 1975:70).⁶⁹ Des de l'UAI va donar a conèixer la cultura catalana,⁷⁰ i tant ell com els altres membres de la secció filològica van contribuir a consolidar un dels moments més importants de la llengua catalana (GALÍ, 1980-1986:221, llibre XVII). En aquest sentit, volem posar de relleu la importància que va tenir per a l'Institut d'Estudis Catalans, que Nicolau d'Olwer col·laborés estretament amb aquestes institucions internacionals, ja que la dictadura va voler fer desaparèixer l'IEC, «...no pas arbitràriament d'una manera violenta, sinó que prefereix matar-lo per atròfia, llevant-li tot sosteniment...», amb la dissolució de la Mancomunitat. L'Institut va poder tirar endavant gràcies a la Institució Patxot que es va fer càrrec de les publicacions de l'IEC, (PATXOT, 1952:131) i també pel mecenatge de Francesc Cambó (PUJOL, E. 2003a:115).

Durant la I Assemblea del CICH el 1927 a Göttingens, a proposta del nostre home es va acceptar fer un projecte d'establiment de sèries cronològiques. Va ser nomenat secretari de la comissió encarregada d'elaborar el projecte. El 1928 va actuar com a secretari de la secció destinada a Prehistòria i Arqueologia, va representar a l'IEC el 1929 i el 1930 a Venècia i Cambridge respectivament. Es pot considerar que les tasques fetes per Nicolau, Soldevila i Alòs en aquest comitè fins la representació de l'IEC, van afavorir molt el coneixement de Catalunya i la seva història. Van estar a tocar de crear una secció específica catalana «*Je compte sur vous pour organiser définitivement la section catalane*». El 1931, encara no hauria reeixit aquesta empresa (PUJOL, E. 2003a:139, 142). Nicolau d'Olwer també va donar diverses conferències a l'Institut d'Art et d'Archéologie de la Universitat de Paris, dins la Fondation Pour l'Étude des Arts et des civilisations de la Méditerranée «*Quoique la politique et ses*

⁶⁹ Palma Guillen Sánchez, (Mèxic 1893-1975) doctora en Filosofia i Lletres, també va estudiar becada Ciències de l'Educació a Europa i de retorn a Mèxic va exercir com a mestra a la UNAM. Ambaixadora a Colòmbia i Dinamarca, va assolir el càrrec de delegada permanent de la Societat de Nacions a Ginebra, on va representar a Mèxic amb llum pròpia sempre en contra del totalitarisme. Aquí va conèixer a Nicolau d'Olwer, encetant una amistat que duraria anys; el 1946 es casaria a Mèxic. Palma Guillen va tenir una estreta relació amb la poetessa Gabriela Mistral, esdevenint la seva secretària personal.

⁷⁰ AMTM, fons Tarradellas, *La Humanitat*, novembre de 1961, p. 5, article d'Agustí Cabruja.

réalités recèlent noms de satisfactions intellectuelles que l'étude du latin médiéval, le pur savant de cabinet n'est pas un homme complet et vous devez remplir intégralement votre destinée. Je sais bien d'ailleurs que vous n'êtes dans la lutte que pour servir votre pays et que cette considération primet tout. Nous sommes heureux que notre modeste foyer se trouve avoir accueilli un personnage historique; mais vous savez que nous l'avons accueilli tout simplement parce qu'il était un ami»⁷¹

Acció Catalana, la formació d'un polític

Així, aquest context de canvis importants durant la Gran Guerra, determinats per la radicalització social i per la sordessa del govern central respecte a les mobilitzacions polítiques a Catalunya, posa de manifest la crisi de 1917. Davant la greu situació política durant l'estiu de 1917, Francesc Cambó havia demanat l'obertura de les Corts, sense èxit. Va ser aleshores quan va proposar organitzar una assemblea de parlamentaris per tal de fer més força davant el govern, i demanar la transformació de l'Estat en un Estat d'autonomies. Malgrat les gestions i l'esforç de Cambó, l'Assemblea va ser un fracàs (VILAR; TERMES, 1987:275-276). Privats de la direcció de Prat de la Riba, que tot just va morir aquell agost de 1917, la gestió de la Comissió d'Acció política de l'Assemblea de Parlamentaris va disgustar molt els sectors més catalanistes de la Lliga Regionalista; especialment el sector més jove, del qual formaven part Nicolau d'Olwer, Jaume Bofill i Mates, Ramon d'Abadal, entre d'altres. Aquest jovent prenent com premissa les doctrines de Prat de la Riba, volien l'accentuació de les reivindicacions nacionalistes.⁷² La Lliga, a la defensiva des de 1919, encara conservava el seu prestigi però no el podia utilitzar en benefici propi, incapaç d'instal·lar un nou ordre polític fet a la seva mida. La Lliga es trobava després de la Gran Guerra amb un nou context que li va ser advers, lluitant amb les restes del vell ordre que quedava i de tot lo nou que s'albirava a l'horitzó. D'aquesta forma es va veure atrapada en les seves pròpies febleses, del bracet amb allò que havien aconseguit en els anys precedents a Madrid, però sense possibilitats de poder donar un gir a Catalunya (EHRlich, 2004:305).

⁷¹ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Pierre Lavedan a Nicolau, doc. 7, 29-4-1931

⁷² Fons personal de la família Peypoch, documents mecanoscrits, n. 2-5, sense data; es tracta de notes personals de Ramon Peypoch, més aviat esborranys d'alguna cosa que pretenien ser records, reflexions o memòries. No sabem en quin moment les va escriure.

El 1921 es va començar a perfilar «*la idea d'una campanya de sensibilització*» (CASASSAS, 1980:255) a instàncies de Pelai Vidal de Llobatera, i que va consistir en un seguit de reunions que desembocarien el 1922 en la Conferència Nacional Catalana, dirigida per aquestes joventuts inquietes de la Lliga Regionalista, recolzats per antics militants de la UFNR i altres republicans (BARAS, 1984:12-13). Les tensions dins la Lliga, entre 1917- 1921, Ramon Peypoch les recordaria com molt tenses, tot i que no insostenibles.⁷³ No obstant cal tenir en compte el context social, molt alterat, en el qual es produeixen aquestes tensions dins la Lliga. Els sindicats i organitzacions obreres amenaçaven amb desbordar la pau als carrers; les forces de seguretat i els empresaris van dur a terme mesures destinades a restar el poder que havien anat adquirint els sindicats. El locaut i la repressió de Martínez Anido va portar a un tipus de violència i repressió com a reacció a la violència anarquista i els episodis de bombes i pistolisme per part d'organitzacions obreres. La Lliga s'havia vist abocada a un doble joc en que es debatien entre l'establiment de l'ordre social que desitjaven, i per tant, participant als Sometents, i d'altra banda fent costat a l'oligarquia de Madrid per palesar el seu poder i amb pretensions de voler canviar les coses a la capital. L'única cosa que van aconseguir va ser l'enuig tant a Catalunya com a fora; el seu programa no s'ajustava a la realitat del moment. En contrast als regionalistes, l'esquerra catalana semblava anar cada cop un pas més enllà amb l'únic objectiu de provocar reaccions, per bé o per malament, i Jaume Bofill seria un dels primers en adonar-se'n que la classe política a la capital no tenia cap interès per Catalunya i per tant, ja no creia en la política d'en Cambó (EHRlich, 2004:307, 317-318, 338). Nicolau d'Olwer parlava de l'abisme creat entre les classes socials, i en el discurs que va oferir durant la CNC de 1922, va fer referència a la mala gestió del moviment popular entre 1917-1919; tant les esquerres com les dretes havien desaprofitat aquell context de violència social per transformar-lo en una oportunitat política per a Catalunya. Per tant, ells prenen el relleu per replantejar una consciència nacional que servís de far (CASASSAS, 1980:260), «*Catalunya, [...] és un fet i una voluntat nacionals, té el dret de regir-se lliurement ella mateixa*» (BARAS, 1980:15-17, nota 17).

Afegit a això, la crisi de postguerra que va tenir un pes específic en la concepció del nacionalisme i que es reflectiria molt clarament en la ANC de 1922. Segons Ramon Peypoch, qui hauria de ser secretari de Nicolau a Acció Catalana, l'escissió era ja inevitable el 1921, sens dubte pel pes que va tenir l'organització del Somatent per part de membres de la Lliga, entre

⁷³ Fons personal de la família Peypoch, document mecanoscrit, n. 7, sense data. Idem.

d'altres motius.⁷⁴ Amb tot, Francesc Cambó va intentar donar un cop d'efecte per minimitzar l'impacte d'aquesta escissió, i va demanar a en Ventosa i Calvell «...fem un gran acte que signifiqui una exhibició de forces de la Lliga i un apinyament de tots els elements que ens resten fidels...».⁷⁵ No obstant no era la primera escissió que patia la Lliga, doncs el 1904 ja s'havia produït un trencament al seu si; molt més que una picabaralla dins els diferents sectors de la Lliga, i que hauria donat peu al naixement del Centre Nacionalista Republicà (RUBÍ I CASALS, 2009:123).

Una Comissió Política de la Lliga va anunciar que expulsaria tots els assistents a la ANC; per la seva banda, Puig i Cadafalch no veia l'ANC com a un problema, perquè tothom necessitava la crítica per millorar i els catalans tenien tradició d'autocrítica i mostrar disconformitat.⁷⁶ Malgrat les crítiques, la ANC va tirar endavant, van assistir prop de mil persones i unes cent organitzacions li van donar suport. La conferència va tractar quatre temes: doctrina nacionalista, organització i propaganda, acció a les corporacions públiques catalanes i acció vers l'Estat i dins d'ell. Els debats van estar presidits per en Bofill i Mates, Carles Pi i Sunyer, Nicolau, Rovira i Virgili. Nicolau d'Olwer va explicar l'ímpetu de la conferència: entre 1917-1919 a molts els havia semblat que Catalunya estava a tocar de l'autonomia, però no s'havia aconseguit, i l'intent s'havia vist frustrat per la lluita de classes d'aquells anys de la crisi. Apaivagada la crisi social, també ho van fer les demandes d'autonomia, i per això amb l'organització de la ANC, es van sumar esforços per a la renacionalització de Catalunya, sense haver de dependre de Madrid i fer un pas endavant (EHRlich, 2004:339-340).

Aquesta escissió de la Lliga, tal i com afirma Jordi Casassas, no va ser sobtada, sinó que té una trajectòria vital que es remuntaria fins el 1914 i que la seva culminació seria la creació d'Acció Catalana (CASASSAS, 1980: 250), no tant com un partit i sí més com a moviment dins del qual es pretenia fomentar l'estudi polític, social, pedagògic, històric, entre d'altres. Durant el context de la Gran Guerra, aquest jovent havia estat marcat per una «*ressonant ascensió de l'estructuració oficial de la Cultura a Catalunya [...] No érem polítics i, en aquells dies, no crec que cap de la nostra colla en volgués ésser. Però tots vivíem adscrits a una zona radical en el catalanisme de la cultura, conservadora i tradicional en el pensar, si bé inconformista amb l'estatu quo. Prat de la Riba sabé atreure's aquella joventut, i hi trobà els seus col·laboradors*

⁷⁴ Fons personal de la família Peypoch, document mecanoscrit, n. 7-8, sense data.

⁷⁵ BNC, arxiu Borràs, carpeta "Correspondència de Francesc Cambó", 12-VI-1922.

⁷⁶ *La Veu de Catalunya*, «Paraules del President», 15/IV/1922, p. 8

més idealistes i tal vegada aquells en els quals es podria descansar més» (RUBIÓ I BALAGUER,1991:38).

D'aquesta forma es pot considerar que els joves *l·ligaires* van representar «*un progressiu revisionisme crític dintre del partit regionalista*» (IZQUIERDO, 2006:191) i que segons aquest revisionisme, les actuacions de Cambó a Madrid, no haurien fet altra cosa que refermar el regim de la Restauració. Francesc Cambó, líder de la formació conservadora va considerar aquesta escissió de les joventuts com una «*herètica dissidència*», estimulada per Puig i Cadafalch (CAMBÓ, 2008:480). En aquest context es palesava l'estancament de la política catalana, i la institució més perjudicada va ser la Mancomunitat, en minimitzar la seva credibilitat davant la societat catalana. Per revertir aquesta situació calia cercar alternatives, i com que l'aspecte *imperialista*⁷⁷ de Prat de la Riba no era compatible amb el principi de *Catalunya endins*, els dissidents de la Lliga, van apostar fort per aquest darrer. Això va ser un terrabastall en el si del partit conservador, perquè no es tractava només d'uns homes que canviaven de filiació, sinó que orgànicament el partit de Cambó perdia intel·lectuals i professionals de gran importància, formats en el corrent del Noucentisme. Per tant, aquesta escissió va privar la Lliga Regionalista de la seva següent generació, els líders intel·lectuals de les joventuts (EHRlich,2004: 341). Un jovent que volia anar més enllà en el catalanisme polític, trobant un punt entremig lluny del possibilisme de la Lliga i d'altres opcions més revolucionàries. S'ha volgut veure en aquest jovent nacionalista, una actitud d'apel·lació a la violència (CUCURULL,1984:147), però res més lluny. No és possible veure revolucionaris on no els hi ha. Malgrat el moviment irredemptista irlandès i d'altres que proliferaven per Europa en els anys d'entreguerres, Barcelona no era una excepció i vivia immersa en aquest clima de violència social, però afirmar que el jovent nacionalista feia apol·logia de la violència, ens sembla excessiu. Això no obstant, no es poden fer generalitzacions ni en un sentit ni en un altre, i és probable que hagués algun element més reaccionari, però no era la norma dins de les joventuts escindides de la Lliga. Cal recordar que en els anys immediatament posteriors a la Gran Guerra, pocs eren els que hi confiaven en el sistema de la Restauració i que s'havia

⁷⁷ Nicolau d'Olwer, defensava que l'obra de Prat de la Riba, venerada per tots els de la seva generació, hi apuntava la idea imperialista, tot i que no en un sentit negatiu, perquè segons Nicolau, Prat de la Riba «*havia obrat al servei d'una ideologia puríssimament nacionalista...*» *Comentaris*, agost 1917 dins BALCELLS,2007:102 però per «... *la inèrcia de les coses, unes idees que comencen demanant tolerància acaben essent intolerants*» («Dos nacionalismes» *La Publicitat*, 7/1/1923, dins BALCELLS, 2007:135-136)

manifestat amb la crisi de 1917. I a nivell europeu, s'havia produït una crisi de consciència i començava la pugna ideològica entre comunisme i feixisme (GONZÁLEZ CALLEJA, 1999:24).

Per tant, Acció Catalana no va atraure els activistes, la majoria dels quals restarien a la Lliga; no buscava l'afiliació de grups més nombrosos que haguessin d'abandonar la Lliga, si no que preferien atraure només persones plenament compromeses amb els seus objectius (EHRlich, 2004:341). Aquesta va ser la iniciació a la vida política de Nicolau. Decebut també com molts altres per la deriva de la Lliga i les actituds de Cambó, havia estat a punt de deixar la política pel desgrat que li produïa l'actitud d'aquest dins la Lliga Regionalista entre 1917-1922; d'aquesta forma es va engrescar en aquest nou projecte de crear Acció Catalana juntament amb Bofill i Mates –amb qui l'uniria una gran amistat fins el 1932- i Ramon d'Abadal entre d'altres. I si formar part de la Lliga Regionalista, va ser per *una mena d'atzar sense volta*, per pura casuística, el fet de sortir-ne d'ella per crear AC, va ser un acte plenament conscient i madurat. Una formació que «...formava una gran part de la intel·lectualitat catalana i liberal. En ells era més accentuat el catalanisme que el republicanisme, sense que això vulgui significar que no ho fossin sincerament, de republicans» com recordaria a les seves memòries Enric Canturri (CANTURRI, 1987:29) i també Joaquim de Camps i Arboix gairebé de forma idèntica (CATTINI,2015:31). El catalanisme, Nicolau el considerava buit si no aconseguia formar el caràcter dels ciutadans. A partir de 1922 es va lliurar a portar el catalanisme més polític a l'àmbit de la llengua i la cultura catalanes, convençut que amb les teories i les idees no n'havia prou; treballant i en l'acció pel catalanisme podria formar-se aquell caràcter. El catalanisme que abrandava «és inseparable de la formació del caràcter, va amb el seu humanisme i el seu liberalisme» (MIRALLES, 2003:104-105). Aquest mateix any, Nicolau d'Olwer fou condecorat com a Cavaller de la Legió d'Honor francesa.⁷⁸

Acció Catalana no va ser concebut com a partit polític, i per tant tampoc no pretenia competir amb la Lliga. En molts sentits, AC es considerava successora de Prat de la Riba, que havia restat a Barcelona i havia enviat a Cambó a Madrid. Molts membres de la nova formació s'estimaven més veure com els regionalistes continuaven tenint poder a Madrid, ja que era preferible tenir allò que la situació que Catalunya havia tingut durant segles sota el poder dels

⁷⁸ AAM, FNDOL, documents personals, carpeta III, condecoracions, doc. 1. La data en que se li concedeix l'Ordre d'Honor és de 20 de febrer 1922, i creiem que podria estar motivada per les seves accions com a Tinent d'Alcalde, per què el càrrec que consta en el diploma, és *Adjoint au Maire de Barcelona*; o bé per l'Exposició d'Art Català al Saló de Tardor que va organitzar a París l'any 1920, i que ja s'ha esmentat anteriorment.

castellans; tanmateix homes com Cambó i Ventosa i Duran mostraven un talent polític que a molts polítics de Madrid els mancaven (EHRlich,2004: 340). I amb AC, Nicolau d'Olwer es va començar a involucrar més en política, però sempre amb aquell sentit crític i contundent que el caracteritzarien; va apuntar als agents del fracàs del projecte d'autonomia de la Mancomunitat *«Si analitzem humanament la nostra derrota, trobarem que la culpa de no haver aconseguit la llibertat de Catalunya és col·lectiva. Els catalans no tenim la llibertat perquè no l'havem sabut merèixer»*.⁷⁹ Nicolau d'Olwer va creure que amb la mort Prat de la Riba i el seu guiatge, i davant el fracàs de l'Assemblea de Parlamentaris, el monopoli de la Lliga Regionalista sobre el catalanisme polític havia arribat a la seva fi. De fet, Acció Catalana no havia estat concebut com a partit polític però en les seves bases el seu criteri definitori seria *«una organització política de centre, nacionalista, contrària a l'oligarquia de la Lliga, però també a les idees socialitzants»* (BARAS,1984:14). No obstant, diversos factors- l'expulsió de la Lliga, trencament amb Macià i la no absorció de nuclis nacionalistes- van empènyer a Acció Catalana a comportar-se com un partit polític.

En el si d'Acció Catalana *«bategava l'ideal "d'obra ben feta", de la política ben feta, i un cert aïllacionisme de tendència puritana»* (MANENT, 1990:245). Nicolau d'Olwer deia del catalanisme que *«no ens ha semblat mai un partit polític, sinó un recobriment general»*, i creia que el camí a seguir era el nacionalisme, el qual hauria d'intervenir i dirigir les institucions públiques, i amarrar de catalanitat totes les corporacions o institucions (BALCELLS, 2007:14). En aquest marc, el seu discurs a la Conferència Nacional Catalana del 1922, apuntava en aquest sentit: *Actuació del nacionalisme en les corporacions públiques catalanes, «Que la major cultura possible sigui proporcionada al major nombre de ciutadans, vetllant perquè l'escola pública sigui en tots els ordres la millor; que sigui fomentada l'educació ciutadana i la cultura física; que la Mancomunitat i l'Ajuntament de Barcelona atenguin especialment l'alta cultura catalana; curant, de més, la Mancomunitat d'expandir periòdicament arreu de Catalunya l'acció de les institucions culturals i educadores...»*.⁸⁰ Sens dubte, una síntesi acurada del que havia representat per ell la seva gestió pública fins aleshores, molt en la línia de les motivacions i inquietuds dels intel·lectuals liberals formats durant els primers vint anys del s. XX.

⁷⁹ «Discurs a la Conferència Nacional Catalana el 17 de juny de 1922» citat per Balcells, 2007:121

⁸⁰ «Actuació del nacionalisme en les corporacions públiques catalanes. Ponència aprovada a la Conferència Nacional Catalana del juny de 1922» dins BALCELLS, 2007:119

D'altra banda, l'ideari programàtic d'AC es va basar en dos puntals fonamentals: *Catalunya endins* i la internacionalització del catalanisme, tasca aquesta a la qual es dedicarà aprofitant els seus viatges acadèmics i d'esbarjo personal arreu d'Europa. Però no només ell. Joan Estelrich, va ser peça fonamental per intensificar aquesta ampliació en la internacionalització del catalanisme, a través de diferents plataformes, com ara *Expansió Catalana*, però sempre supervisant les accions «... *tota l'eficàcia d'Expansió Catalana depèn exclusivament de la nostra gestió personal, que convé a Acció Catalana mantenir i intensificar, si possible, el contacte personal amb vos [...] per tot allò que sigui fer conèixer el cas de la nostra terra a l'estranger*»⁸¹

Nicolau d'Olwer en qualitat de president de l'organització va marcar molt clarament el full de ruta a seguir «*Cal doncs, davant la desaparició de la solidaritat nacional, reformular la consciència nacional que haurà de marcar un nou camí a seguir*» (CASASSAS,1980:260). Aquest nou camí els allunyava de la dependència que durant molts anys, Catalunya havia patit per polítiques col·laboracionistes amb l'Estat espanyol, amb una administració carrinclona i contrària als interessos catalans. Va posar damunt la taula l'elevat grau de desalfabetització de la majoria dels catalans respecte a la seva llengua materna. Per aquest motiu es van encarar a través de les planes de *La Publicitat* amb Eugeni d'Ors quan aquest va afirmar «*Cap nació, cap llengua no és eterna; l'única manera d'immortalitzar-se, encara, després de la mort material és produir una cultura que la sobrevisqui*» A la qual cosa Nicolau respongué «...*el determinisme dels uns, el providencialisme dels altres, fa que molts concebin la llengua o la nació amb una vida com deslligada dels seus parladors i dels seus ciutadans*».⁸² Francesc Vilanova posa de relleu l'interès i l'èmfasi de molts dels dirigents d'AC, de voler actuar des d'una «*posició ètica [...] davant les pràctiques corruptes i tradicionals de la Lliga*» (VILANOVA, 1996:178). Nicolau d'Olwer no perdé l'ocasió per parlar sobre la moralitat com a base per construir una societat més justa, com sempre posant l'accent en l'educació; ho feu a un congrés a Gènova aquell mateix 1922 «*Si notre société doit être suivie d'un société meilleure, il faut qu'une éducation morale remplace l'éducation intellectualiste que nous avonss reçue [...] C'est l'éducation de ces dernières cinquante ou soixante-dix années qui nous a menés jusqu'au misérable état où nous trouvons aujourd'hui...*». Amb aquesta educació moral, Nicolau no pensava en deixar

⁸¹ AAM, FNDOL, correspondència II, Nicolau- Estelrich, doc. 8/2, 17/8/1923

⁸² «Ni il·lusos ni derrotistes» dins BALCELLS, 2007:128

l'educació en mans de l'Església, perquè creia que la religió havia estat motiu de desunió entre els ciutadans. L'educació moral, tal i com la concebia Nicolau d'Olwer, havia de tenir un punt de convergència per a totes les sensibilitats *«una morale qui puisse être la base de l'éducation publique, doit être établi sur des fondements admissibles pour tous les citoyens, qui ne répugnent pas aux croyants et n'obligent pas les incrédules à l'illogisme»* (BALCELLS, 2003:123-124).

La idea de *Catalunya endins*, base de la doctrina d'AC i desenvolupada teòricament a la Conferència Nacional Catalanista, pregonava que si cada nació té el dret a constituir un Estat i regir-s'hi a si mateix, el que calia era posar a l'abast d'aquesta nació les eines per assolir-ho. Prenent el concepte cultural del noucentisme i actualitzant les tesis *pratiànes*, es pretenia renovar el pensament nacionalista català. Deixar la política possibilista de la Lliga, arraconar l'intervencionisme i treballar des de i per Catalunya. Aquest pilar defineix prou bé els membres d'AC i el tarannà de la formació *«una élite cultural que intenta un canvi cívic de la societat»*(BARAS, 1984: 345,348). Acció Catalana des de la seva formació es va erigir en valedor de les inquietuds dels sectors professionals i intel·lectuals del catalanisme (TERMES, 1987:309). *«Acción Catalana se colocó a la izquierda de la Liga y era más integralmente catalanista y más liberal. Nicolau d'Olwer deseaba que hubiese actuado cómo una Unión de Patriotas y un centro de estudios políticos, económicos y sociales, al margen de los partidos, influyendo en ellos y en la opinión pública a través de las publicaciones, de la propaganda oral y sobre todo de la prensa»* (SANTALÓ, 1963:9).

I amb aquesta plataforma, Nicolau d'Olwer s'anà perfilant com un polític molt compromès; va viatjar arreu de la geografia catalana per crear aquella consciència nacional a través del que millor sabia fer; explicant la història de Catalunya anava lligant a les generacions joves amb el present que els tocava viure i el seu esdevenidor.

Aquest mateix any, Nicolau d'Olwer presentà la seva dimissió del càrrec de professor auxiliar temporal,⁸³ després de moltes consultes i divagacions amb Bofill i Mates, perquè l'eren absolutament incompatibles tots dos càrrecs.⁸⁴

Tanmateix, malgrat que durant l'estiu de 1922 es va anar treballant per acabar de donar impuls a la consolidació interna de la formació, s'ha de tenir en compte el fet que precisament per l'arribada de la dictadura militar primoriverista, el desenvolupament orgànic d'AC se'n

⁸³AHUB, ES CAT UAB, EP Nicolau d'Olwer, juny de 1923.

⁸⁴BNC, fons Jaume Bofill i Mates, correspondència Bofill- Nicolau, 28-VII-1923, caps 17 (grup IV)

veuria clarament ressentit.⁸⁵ Això es manifestaria en una pèrdua de força ideològica, especialment a partir de 1927 amb l'escissió de Rovira i Virgili. Acció Catalana lluny d'actuar com a argamassa del catalanisme polític, inicialment augmentà la seva fragmentació. D'una banda perquè el final de l'ANC va comportar la condemna de les polítiques lligaires i la declaració d'un tarannà col·lectiu de caire nacional, català, liberal i democràtic. I d'altra banda Macià, durant l'Assemblea Nacional Catalana, havia proposat la creació d'un partit més radical per convocar un Estat català, però va veure com es rebutjava la seva proposta basada en la via insurreccional, perquè era «*massa radical, sobretot per perillosa*» (IZQUIERDO, 2006:191; ALBERTÍ, 1972:491) i juntament amb un sector més radical del catalanisme van decidir marxar i no acostar-se políticament a Acció Catalana que ja s'havien desmarcat d'ells. Miquel Ferrer deia que Nicolau i els seus «*emprenien camins perdedors*»(FERRER, M; 2008:48) i Joan Casanovas, molt crític amb AC, qualificà les seves actituds d'ambigüitat, per contradictòries i inversemblants, una postura de comoditat que els permetria improvisar (CASANOVAS, 1996:67). Segons Josep Termes «*Acció Catalana es constitueix com un partit del nacionalisme radical, com un "aplec de patriotes"*» (TERMES, 1987:309), i Joan Casanovas deia que «*pretenien guardar com a noves vestals, tot el caliu patriòtic*», tasca força difícil, segons ell, atenent el tarannà *confessional* de Bofill i Mates i el *bon xic volterià* de Nicolau d'Olwer (CASANOVAS, 1996:64). Ni Duran i Ventosa ni Cambó anomenaven l'escissió pel seu nom, AC, si no que l'anomenaven *la colla d'en Nicolau* (EHRlich, 2004:341).

Lògicament la Lliga va manifestar la seva animadversió vers els homes d'AC, perquè aquests també carregaren tintes contra Cambó i fent-li mala premsa; extrem aquest que portaria a alguns elements de la formació lligaire a ordir una tupinada a les eleccions de la primavera de 1923, coneguda com a *Pacte de Sants*, i que va acabar en aldarulls molt violents entre homes de la Lliga i d'AC. En aquest enfrontament, Nicolau d'Olwer va rebre un cop de sabre de les forces de seguretat, pels quals va precisar alguns punts de sutura.⁸⁶ Sembla que en represàlia, aquella mateixa nit, alguns membres d'AC es van atansar cap a la seu de la Lliga a la plaça Cucurulla i van irrompre per treure la senyera amb intenció de guardar-la amb *més honra*. Algunes fonts diuen que també van confiscar i destruir documentació de la Lliga, però aquest extrem *La Vanguardia* no ho va poder corroborar.⁸⁷Aquests fets, més enllà de la

⁸⁵ AAM, FNDOL, correspondència I, Nicolau- Bofill, doc. 14, 31/7/1923

⁸⁶ *La Publicitat*, 3-V-1923, p. 1

⁸⁷ *La Vanguardia*, 3 de maig de 1923, p. 18.

violència i de palesar el malestar del partit de Cambó respecte les joventuts escindides, va palesar també l'heterogeneïtat que combregava sota el paraigües d'AC. Tot plegat, va portar a Jaume Bofill i Mates a presentar la seva dimissió; però gràcies a Nicolau, que el va dissuadir, va continuar al capdavant de la formació. Bofill i Mates, n'estava decebut. Decebut amb els elements interns d'AC que havien portat a aquest enfrontament obert amb els lligaires, intuïnt en els fets un símptoma de crisi clandestina al si d'AC; a més, sentia que totes les crítiques de la Lliga vers Acció Catalana eren quelcom personal.⁸⁸

Tot i haver estat víctima, Nicolau va creure que els ànims s'havien d'assossegar i va proposar a Bofill una reunió del Consell Central, per aclarir possibles dissidències o desacords interns i que haurien dut a l'episodi violent del 2 de maig. Nicolau d'Olwer, sempre dialogant creia que s'havia de donar l'oportunitat als implicats d'explicar-s'hi, i al seu parer, si Bofill dimitia, la crisi encara seria més profunda. De marxar el president, Nicolau tenia clar que ell també deixaria el càrrec *«...amb tota l'amargor de la il·lusió perduda [...] que faria molt de mal a Catalunya...»*.⁸⁹ Nicolau d'Olwer va rebre moltes mostres de solidaritat i d'encoratjament. Algú fins i tot va lamentar que no fossin més els que portessin la cara marcada *«Si a tots ens haguessin flagellat el rostre, a hores d'ara potser el moviment nacionalista tindria un caire més viu. Havem de persistir i treballar de ferm, que a tots ha d'encoratjar-nos al contemplar la gent que ens segueix i la joventut que ve amb nosaltres que ja no és esporuguida com abans»* i també *«La marca de la ferida, per aquells qui no coneixen la vostra catalanitat i el vostre valor, acreditarà sempre com estimeu Catalunya... »«D'ençà que sou ferit ens sentim més íntimament catalans»*.⁹⁰ Miquel Ferrer fins i tot afirma que Josep Mª de Sagarra gairebé trenca a plorar en assabentar-se (FERRER, M; 2008:61). Probablement aquest episodi, tot i no plaure gaire a Nicolau d'Olwer, va ser l'inici d'una embranzida política que el faria creure estar en possessió de prou tables per fer política.

Pel que respecta al republicanisme d'AC, d'entrada fou poc explícit ja que a les seves formulacions no es va entreveure aquest extrem, però es situava en els marges del centre esquerra que abrandava l'àmbit republicà, en certa formà lògic ja que AC era una formació molt heterogènia. Aquesta ambigüïtat inicial sembla que va ser per dues raons fonamentals. La primera, el fet que AC sorgeix com a resposta a la mala praxis de La Lliga respecte de

⁸⁸ Vegeu tot l'episodi a VILÀ; MOLAR; 1999:67-73, introducció a l'epistolari.

⁸⁹ AAM, FNDOL, correspondència I, Nicolau-Bofill i Mates, docs. 12/1-2, 3/5/1923

⁹⁰ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Sagarra, E. a Nicolau, doc. 4, 5/5/1923; i al mateix fons, carta d'Argimón a Nicolau, doc. 1, 5/5/1923; i carta de Casanova i Damés, R. a Nicolau, doc.1, 9/5/1923

l'autonomisme i pel «*monarquisme vergonyant que aquesta demostra*», per la qual cosa la consciència republicana de la nova formació es materialitza en la condemna al monarquisme. La segona raó, era que orgànicament AC comptava amb un elevat nombre de republicans declarats: Rovira i Virgili, Pi i Sunyer, Carles Capdevila, Ferran Soldevila, Ventura Gassol, Pompeu Fabra i el propi Nicolau d'Olwer, entre d'altres (ALBERTÍ, 1972:492). Nicolau, al llarg de la seva vida va reflexionar molt sobre el concepte de república. Si el republicanisme inicial havia estat poc explícit, les accions del partit en el devenir no deixaran espai als dubtes; serà sobre tot, a partir de la dictadura de Primo de Rivera, que aquest republicanisme amarrarà totes les accions dels homes que l'impulsaren (IZQUIERDO, 2006.192; MOLAS, 1972b:168, vol. I).

Un humanisme pregó

L'interès per la Mediterrània va ser un fenomen molt estès entre els polítics noucentistes, reapareixent amb més força el 1911, justament quan la Lliga Regionalista ostentava l'hegemonia política a Catalunya. Durant els anys previs a la I Guerra Mundial, la mobilització en torn del fet mediterrani, va amarrar molt la vida dels intel·lectuals i de la cultura. L'Institut d'Estudis Catalans, les excavacions d'Empúries van donar força al passat de Catalunya, i Nicolau d'Olwer va ser, com molts altres de la seva generació, paradigma d'aquesta praxi que projectava Prat de la Riba «...*l'ideal suprem del catalanisme: el classicisme pràctic, realista, humanista, equilibrat, civilista o urbà, nacional (nacionalista)*» (CASASSAS, 2001:129).

El context però, on l'humanisme va prendre un relleu molt important, va ser en acabar la guerra per trobar un ambient propici per a poder projectar la cultura catalana a nivell europeu. Per bé que el Noucentisme es va recolzar en la tornada als clàssics, el moviment havia arrencat el 1906 amb Xènius com a cap visible. En el marc d'un nou interès per la Mediterrània per part dels polítics noucentistes, segons ens explica Jordi Casassas, inspirat i motivat sobre tot per la mobilització italiana en relació al afers colonials mediterranis, i que es traduiria en institucions que omplirien les renovades necessitats classicistes (CASASSAS, 2005b:229-231). Per tant, l'humanisme en Nicolau d'Olwer no és res d'extraordinari en el context cultural i polític de l'època. El Renaixement havia rescatat de la mà d'Erasme de Rotterdam la saviesa d'Aristòtil i de Plató, però Nicolau d'Olwer, com molts de la seva

generació, volien fer arribar al públic aquesta saviesa clàssica en llengua catalana, per delectar-s'hi amb les seves sentències.⁹¹

El que sí volem subratllar de l'humanisme de Nicolau, és el fet que volgués amarrar amb ell totes les activitats que va desenvolupar al llarg de la seva vida. No obstant, és difícil haver de ressaltar les múltiples facetes de Lluís Nicolau d'Olwer; sovint no tenen res a veure entre elles. Quan un s'acosta a la seva figura i pren una visió general d'elles, es pot copsar que totes i cadascunes de les coses a les quals Nicolau es va dedicar, van anar a parar al mateix lloc, l'humanisme. Un humanisme que ell concebia *com «al mateix temps la causa, el motor i l'aglutinador de tots els altres interessos»*(ALSINA, 2003:67). Podria donar la sensació, que Nicolau es va dispersar molt havent d'atendre tants afers alhora, i que potser no va prodigar prou atenció a la política. Malgrat haver estat titllat de polític despistat, la política per a ell tenia sentit si la podia canalitzar a través de l'humanisme. Probablement en aquest sentit, va ser massa il·lús fent-se una idea del que hauria d'esdevenir Catalunya, i aquesta miopia no l'hauria deixat veure que els temps polítics que s'acostaven inexorablement cap a la II República, no permetien badar en utopies que necessitarien una trajectòria més llarga en el temps. Va donar la imatge- i era el que pretenia realment- d'un intel·lectual que feia política per imperatiu moral (BALCELLS,2007:11). Aquí tenim la construcció de la figura política que ell volia ser, i no cap altre que els demès pretenien. Hem llegit que Nicolau fou *«un home d'acció política – ni que sigui de retruc-...»*(DURAN, M. 2001:95), i entenem aquesta acció més com un compromís amb els valors que ell sempre defensaria, la cultura, la democràcia i el republicanisme, sense deixar mai del tot el liberalisme.

L'actitud de Nicolau en tant que intel·lectual, humanista i liberal, era no creure que l'erudició i l'estudi fossin la meta final, o un objectiu a seguir. Ell es decantava cap el lliure pensament, qualsevol disciplina compresa lliurement sense encotillaments i amb amplitud de mires i no deixar-lo clos d'un mateix, sinó posar-lo al servei de la societat. N'estava convençut que amb uns ciutadans més cultes i millor formats, la democràcia i les llibertats personals no trigarien en instal·lar-se en la societat com a resultat natural. El més important per a Nicolau en aquells mesos de configuració d'Acció Catalana va ser acostar l'alta cultura als ciutadans i vertebrar la llengua catalana com a vehicle d'aquesta cultura; una llengua viva per a

⁹¹VICTÒRIA ALSINA diu, respecte dels clàssics, «que va suposar una innovació i fins un trencament fou [...] la interpretació que els clàssics donaren als clàssics...» Vegeu, (1985) *Lluís Nicolau d'Olwer, humanista*. T.D., pp. 19-22

comunicar-se amb els ciutadans també a través de les diferents plataformes i tribunes periodístiques o en la propaganda política. La ideologia d'AC estava sustentada per l'humanisme de Nicolau d'Olwer i dels altres intel·lectuals de la formació (MIRALLES, 2003:91). Va esmerçar els mateixos ideals tant a les activitats acadèmiques com a les polítiques; els resultats però, com ell mateix es planyeria al llarg de la seva vida, van ser desiguals i molt decebedors respecte a la política, a la qual havia dedicat un temps molt valuós, en el qual podria haver dut a terme un gran treball d'erudició acadèmica. Segons assegura Victòria Alsina, que ha treballat molt la faceta humanista del nostre home, «*va arribar a aplegar prou material com per haver-hi pogut dedicar una monografia impressionant*» (ALSINA, 2003:68), per tant, tot i que la política l'hauria allunyat de la recerca acadèmica, amb l'estudi dels clàssics i la seva difusió i amb les accions polítiques concretes- lligades a la cultura i llengua catalanes, Nicolau va estar convençut d'estar fent una obra de país.

Entre els anys 1916-1920 i 1922-1924 (ESTIVILL, 1992:396), els anys que fou professor a l'Escola de Bibliotecàries, fou una època en que, com recordaria molts anys després Rosa Leveroni, el jove professor va saber arribar a les seves alumnes, deixant-les amb el temps una recança per «*La formació humanista que ell ens donà [...] no va fer sinó fer-nos enyorar més profundament el seu mestratge, perquè en aquest humanisme guaiador, prou el sabíem capdavanter i mestre excel·lent...*».⁹² Aleshores, com es pot explicar que la seva faceta política arribés a eclipsar a la faceta d'acadèmic i estudiós, de la qual ell sempre es va ventar? Doncs perquè un dels aspectes més importants del Noucentisme era la participació en la vida pública, i Nicolau, tot i haver estat a punt de renunciar a la política, amb la fundació d'Acció Catalana, es va acabar engrescant sense voler-ho. O potser sí. Molts anys després a l'exili, reconeixia que si havia arribat fins allà «*és perquè volíem afermar la nostra personalitat històrica del nostre poble [...] en forma democràtica, sota el signe de la llibertat i de la justícia social*» (NICOLAU, 1958:13). Victòria Alsina afirma que va ser l'humanisme, vehicle que el va dur a l'erudició, i de la mateixa forma a la política (ALSINA, 1985:19).

En l'àmbit de les traduccions dels clàssics veiem aquest tarannà específicament humanista de Nicolau, qui va tenir una visió molt particular sobre aquest tema.⁹³ A les obres d'erudició que es van traduir, es pot copsar els paral·lelismes que Nicolau establí entre aquell

⁹² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència de Leveroni a Nicolau, doc. 7, 21/6/1958

⁹³ En aquest sentit, vegeu l'article de ALSINA, V. (1988 a) «Lluís Nicolau d'Olwer i les traduccions de la fundació Bernat Metge»

humanisme classicista i els temps contemporanis que li tocaren viure «...i així demostra la universalitat i la atemporalitat que troba en els clàssics, i la validesa permanent del pensament que expressen en les seves obres, que és el que hi ha a la base de l'humanisme tal i com ell l'entenia» (ALSINA, 1988:97). L'humanisme, Nicolau d'Olwer mai el va entendre com un compendi de coneixements, sinó que el valor estava en la seva vivesa i en el que tenien de nou; la formació humanista ell la concebia com a punt de partida per a la formació moral de l'individu «el conèixer s'identifica amb l'ésser» (MALÉ, 2003:153). Va estar molt influenciat per les tesis orsianes, que en sí mateixes ja eren prou personalistes; un humanista per a Nicolau era «un savi, la persona íntegra, la persona profundament interessada per l'home» (ALSINA, 2003:70) i com va poder reflexionar més tard, durant la dictadura primoriverista, «L'humanisme no és altra cosa que la projecció de l'home [...] l'humanisme porta lògicament al liberalisme».⁹⁴ Aquest model d'humanisme entraria en crisi amb la implantació del comunisme versus feixisme en el decurs dels anys 30. L'humanisme de Nicolau va anar amb ell, tota la seva vida. El seu darrer llibre, *Caliu*, escrit a l'exili, ens parla d'aquest esperit humanista dels homes, companys, amics i mestres que van caminar al seu costat, aportant al seu bagatge humà i personal tresors impagables.

Una idea de nació. El nacionalisme, segons Nicolau

Després de la crisi espanyola de 1917, i més enllà a finals de la I Guerra Mundial, la política catalana va experimentar una embranzida en forma de radicalització tant del moviment obrer com del catalanisme. Nicolau d'Olwer s'havia format com a intel·lectual en un context de grans canvis tecnològics i econòmics que van donar a Barcelona especialment, una gran dinamització cultural i política «*La generació nostra vingué a la llum de la cultura en moments de reivindicació nacional*» (NICOLAU, 1958:37). Així de l'humanisme i la influència dels clàssics en Nicolau, respecte al seu concepte o idea de país, clarament desenrotllada als pilars fonamentals d'AC, volem destacar el concepte de nacionalisme. Tot i ser considerat *doctrinalment menor* (BILBENY, 1988:150) respecte d'en Rovira i Virgili o del que seria company de partit, Bofill i Mates, Nicolau d'Olwer per la seva formació intel·lectual va deixar articles periodístics i reflexions a l'entorn del nacionalisme, plens de lucidesa i de crítica. Barcelona va esdevenir un viver cultural extraordinari, una contradicció dins el panorama de centralització

⁹⁴ «Caires de l'humanisme» dins BALCELLS, 2007:290

cultural a Espanya, i això hauria estat un factor important en el nacionalisme català (AADD, 1994-98:53). Les institucions que havien sorgit en paral·lel a la Universitat de Barcelona, (Estudis Universitaris Catalans i la Institució d'Estudis Superiors) van donar resposta a les demandes del nacionalisme que aleshores començava a augmentar. Lluís Nicolau havia assistit a diversos cursos d'aquesta darrera, i fou a través de l'escola de Milà i Fontanals que «*va introduir el classicisme de tipus nacionalista que, a través, sobretot, de Costa i dels noucentistes, animava els grups més incisius de la literatura militant*» (AADD, 1981:118,153 i 158). L'humanisme classicista d'en Nicolau va esdevenir la base del seu pensament; posteriorment el va encaminar cap el nacionalisme.

I no només això, la llengua catalana tot just s'estava reintegrant a la Universitat, deixant de ser només *la llengua dels Jocs Florals*, sense limitar-la però a una *llengua de doctes acadèmies*. Nicolau es congratulava de que el català tornés a «*ésser apta ja per a tota espiritual disciplina*»,⁹⁵ tot elogiant la tasca de Prat de la Riba i d'en Pompeu Fabra. El mateix Nicolau ho qualificaria de miracle, ja que la llengua catalana amb «*...caràcter de llengua de poesia, herència del s. XIX*» es transformava en «*...llengua de cultura, vehicle d'ensenyament, eina de govern*». La seva generació va ser la primera que no va transigir amb el bilingüisme literari, i que compartia la certesa de que «*la cultura era condició imprescindible de la construcció de la identitat catalana [...] per la vocació encara humanística d'aquesta generació i pel fet que, en el centre de la recuperació de la nació, hi havia hagut l'acord pràcticament unànime de posar-hi la llengua*» (MIRALLES, 2000:160-161). Ja el 1918, Nicolau va fer una defensa aferrissada de l'ensenyament en català, en un discurs a l'Ajuntament de Barcelona plegat «*d'aquell nostre nacionalisme*».⁹⁶

La ANC del 1922 havia aplegat homes procedents de diverses famílies polítiques, però tots nacionalistes, tal i com ho justificava el propi Nicolau, desencisats dels partits dits catalanistes que no s'havien preocupat de la catalanització del poble. Enmig d'acusacions creuades amb sectors de la Lliga, a través del seu òrgan de premsa *La Veu de Catalunya*, que els havia acusat de voler vendre la separació de Catalunya. De forma ferma Nicolau va respondre que l'única intenció d'Acció Catalana era la de «*tornar al poble el seu sentiment de dignitat*» i era en aquesta direcció que volien esmerçar els esforços. Catalunya i el seu poble, deia Nicolau, havia perdut el sentiment catalanista per culpa dels de dins i dels de fora, i per tant el problema

⁹⁵ «Del que en Prat de la Riba ha fet per la llengua catalana», agost 1917, dins BALCELLS, 2007:101

⁹⁶ AAM, FNDOL, correspondència I, Nicolau-Bofill i Mates, doc. 2, 19/10/1918

d'arrel, a parer seu, era «*la manca de cohesió nacional*» a la qual, la Lliga havia contribuït. Va posar com a exemple Irlanda, on imperava «*la unió sagrada i una profunda nacionalització entre tots els estaments*»⁹⁷ Per tant, un dels objectius d'AC seria crear ciutadans combatius, «*...ells van a la lluita, conscients i disciplinats, empunyant l'arma cívica d'una papereta electoral [...] Aquesta és la nostra força*»,⁹⁸ lògicament no a l'estil dels irredemptistes irlandesos.

Per a Joan Casanellas, Lluís Nicolau era un personatge molt diferent a la resta que ell havia conegut a Paris. Era «*nacionalista intransigent, comprensiu amb els problemes socials, representava la intel·ligència, l'esperit evolutiu del nacionalisme català [...] Seré, amb una calma impertorbable, examinava els problemes de Catalunya sense passió visible, fredament, intel·ligentment*» (CASANELLAS, 1991:54). Segons Rodés i Ucelay da Cal, el catalanisme polític no hauria estat històricament un moviment nacionalista clos dins d'ell mateix, ni complaent de les seves pròpies preocupacions, sinó que va tenir una vocació internacionalista, tant pel fet de rebre influències- cas d'Irlanda per exemple- com pel fet de comparar-s'hi amb d'altres exemples de minories nacionals, amb les limitacions pel coneixement o no d'aquests casos (RODÉS;UCELAY;1984:363; BALCELLS, 2013b:189). Més endavant reprendrem aquest tema. Així, a parer de Nicolau d'Olwer calia deixar l'autocomplaença i admetre l'error de base; políticament s'havia descuidat la classe obrera i aquesta posseïa un enorme potencial a tenir en compte, no ja des d'una perspectiva electoralista, sinó en termes de guanyar aquesta cohesió nacional. El nacionalisme, continuava argumentant Nicolau, no podia ser abrandat només per intel·lectuals, professionals liberals i alguns menestrals. Aquell pilar fonamental d'AC *de Catalunya endins* no era només un argument polític, sinó també i molt important, social. D'aquesta forma, el repte de nacionalització va esdevenir la tasca primordial a través de la implantació de més escoles i fomentant la cultura entre les classes obreres, una cultura en català. Nicolau concebia la cultura com«*la essència de la personalitat de Catalunya*» (SANTALÓ, 1963:5). I és en aquest context que va començar a comentar les traduccions dels clàssics que es dugueren a terme a la FBM i a escriure més articles a *La Publicitat* on plantejava aquesta necessitat, i alhora premissa d'AC, d'anar «*construint una ideologia nacional i de fonamentar l'educació del ciutadà*» (MIRALLES, 2003:88) per adquirir el caràcter col·lectiu a través del qual, es podria fonamentar el desig de llibertat. Tanmateix va dir «*...que la causa de la cultura no ha*

⁹⁷ «Conferència a l'Ateneu Nacionalista del Districte VIII», 26/7/1923 dins BALCELLS, 2007:148-149

⁹⁸ «La mobilització.1907-1923),29/4/1923, dins BALCELLS, 2007:139

*d'ésser el monopoli de cap partit ni de ningú. Ha d'ésser l'obra de tots»⁹⁹ i havien de ser els propis catalans els que destriessin el seu destí amb l'esforç. En aquesta línia es defensava dels atacs rebuts per Duran i Ventosa, a través de les planes de *La Veu de Catalunya*, en que aquest l'acusava de nacionalisme provincià. Lluís Nicolau, va acabar per tancar el debat obert justificant-se en el fet de que era molt més còmode quedar-s'hi a casa a esperar que Catalunya canviés per sí mateixa o per inèrcia però, conscient de que no tenia la fusta de polític que sí posseïa Duran, s'estimava més participar en la vida pública per mirar de capgirar les coses «...som molts i molts a Catalunya els qui creiem que els ideals de pau i de justícia han d'ésser esguardats com la meta de tota actuació política...»¹⁰⁰*

Tot i ser-ne nacionalista, Nicolau d'Olwer no va estalviar-se crítiques a les tesis de Prat de la Riba i el seu imperialisme « *“La nacionalitat catalana” [...] que tots venerem, hi apunta la idea imperialista [...] idees que comencen demanant tolerància acaben essent intolerants»¹⁰¹* Assegurava que les teories del s. XIX havien estat superades, en haver-se emprat només amb intencions de combatre l'imperialisme «*De la nació són les coses espirituals, de l'Estat els serveis públics*», un Estat que ell aspirava esdevingués una república perquè «*Catalunya i república [...] són dos ideals que semblen inseparablement compenetrats*»,¹⁰² i que per tant no s'havia arribat al fons de la qüestió; distingir el que pertany a la nació i el que pertany a l'Estat. Nicolau apostava per un nacionalisme just, en el sentit que el nacionalisme no hauria d'esdevenir una forma d'imperialisme «*fonamentar un nacionalisme just, per oposició als nacionalismes imperialistes*» (MIRALLES, 2003: 89) per mostrar rebuig a l'arribada del feixisme a Itàlia.

En aquells anys de crisi de postguerra i de trencament amb patrons superats, Nicolau d'Olwer va reflexionar abundantment sobre el nacionalisme, i com s'ha assenyalat més amunt, aquest fet donaria peu a un intens debat entre ell i Duran i Ventosa i Josep Maria Junoy, a través dels seus respectius diaris (CATTINI, 2013b:112). I aquests debats van dur a altres debats que van implicar el millor de la intel·lectualitat catalana. Nicolau d'Olwer, en tant que representant d'AC, es va desmarcar del regionalisme pregó de la Lliga. Va precisar i

⁹⁹ *La Publicitat*, «La tasca de tots», 6/XII/1930, p. 1

¹⁰⁰ «Persistint. Els dos nacionalismes», 11/1/1923, dins BALCELLS, 2007:138

¹⁰¹ «Dos nacionalismes», 7/1/1923, dins BALCELLS, 2007:135-136

¹⁰² «Concepte d'Estat», 19/2/1929, dins BALCELLS, 2007:253

marcar una distància encara més gran del nacionalisme de *l'Action Française* de Maurras,¹⁰³ el qual considerava pernicios perquè asfixiava i condicionava al propi poble. El nacionalisme tal i com el concebia aleshores Nicolau «és un moviment de llibertat [...] col·lectiva [...] i àdhuc de llibertat individual».¹⁰⁴ També es va distanciar del nacionalisme xovinista, ja que no permetia el lliure pensament i l'activitat política, i aquesta era precisament l'essència d'Acció Catalana. El patriotisme xovinista el veia com una religió, els dogmes de la qual eren reaccionaris i imperialistes, i els va comparar amb «el nostre nacionalisme» sempre segons ell, «l'únic que mereix aquest nom, és una idea generosa, liberal, igualitària».¹⁰⁵ Tot el que no fos això era egoisme i imperialisme, segons Nicolau. En aquest sentit, l'imperialisme era una garantia segura de guerra, tot i que n'era conscient de que l'obra *pratiana* apuntava maneres imperialistes, i advertia que un nacionalisme *bonista* si se'ns permet l'expressió- podia esdevenir imperialista si no s'estava prou amatent. Creia en els valors liberals, però els vicis perniciosos d'aquest els contrarestava amb la seva vocació democràtica i antiestatista. Per això «Així com la separació de l'Església i de l'Estat ha mort les guerres religioses, també la separació de la nació i de l'Estat mataria les guerres nacionals» (BILBENY, 1988:152).

Acció Catalana, al desmarcar-se de la Lliga, va entrar en un nou període del catalanisme, marcat per les circumstàncies interiors i exteriors. L'any 1920, Ioannis Metaxàs havia protagonitzat un primer cop d'Estat a Grècia; el 1922 Mussolini havia guanyat unes eleccions que permetien l'ascens del feixisme a Itàlia; un feixisme que «*vuol guarire gli italiani dalla lotta politica [...] Il fascismo in Italia è un'indicazione di infanzia perché sogna il trionfo della facilità, della fiducia, dell'entusiasmo*»(GOBETTI, 1964:178-17), mentre que Alemanya es llepava les ferides de guerra i païa la humiliació de Versalles. A Espanya, el desastre de la guerra del Marroc era el reflex del fracàs de les polítiques imperialistes que tant la Monarquia com els governs de concentració s'entestaven a mantenir; una ferida en l'orgull militar espanyol i que hauria de tenir repercussions per a Catalunya. Per contacte amb aquesta realitat, l'imperialisme i l'ascens del feixisme, Nicolau no va deixar de ser crític amb els clàssics, dels quals tan ufanosament havia lloat les seves virtuts. Es negava a admetre que el classicisme servís de justificació a idees tan perverses. Dels clàssics, deia Nicolau, calia agafar allò que pot

¹⁰³ Del qual també s'havia desmarcat Rovira i Virgili a través de *La Publicitat*, «La superstició dels noms», on diu que «Ningú que no estigui al corrent de la política europea ignora la distància considerable que hi ha entre el nacionalisme a la manera de Charles Maurras i el nacionalisme dels que defensen la llibertat de les nacions naturals...» citat per ALBERT MANENT a, *Del Noucentisme a l'exili...* 1997:217

¹⁰⁴ «Dos nacionalismes», dins BALCELLS, 2007:134

¹⁰⁵ «Dos nacionalismes», 7/1/1923, dins BALCELLS, 2007:135

ser útil i beneficiós; la resta rebutjar-lo. Anys més tard, apuntant cap a la Itàlia feixista i l'Església de Roma va dir «*certes ideologies, immorals sempre, sovint esdevenen, per escriure, ridícules: com el romanísim envaniment de la força, en ésser proclamat pels febles*»¹⁰⁶

La Publicitat

Un dels primers gestos d'AC fou la compra del diari republicà *La Publicidad*, i del qual ell fou el director. A les seves mans el diari va experimentar una notable catalanització- no sense molt d'esforç- i alhora va servir com a òrgan del partit esdevenint *La Publicitat*, l'any 1922 «*Estimat amic: penso que ja tens a les mans La Publicidad. No ha sigut pas una victòria sense lluita. Avui m'he ficat al llit a les set del matí. Però ja està engegada i això és el que calia. Encara hi ha molt a fer [...] De moment és el diari més interessant, més viu de Barcelona*».¹⁰⁷ D'aquesta forma l'escissió de la Lliga Regionalista no comportà només la marxa dels joves i amb ells molts regidors i diputats provincials que canvien de filiació, sinó també la pèrdua d'intel·lectuals i altres professionals que tingueren una important repercussió en l'electorat (IZQUIERDO, 2006:192). Els partits polítics que sorgiren en aquests moments, i els seus respectius òrgans de premsa, van esdevenir molt atractius pels intel·lectuals del moment. De fet, Acció Catalana n'estava ben nodrida de personatges brillants i llurs trajectòries, tant a la política com a la premsa, han deixat veritables joies per la riquesa de la seva prosa i per l'anàlisi del context que els tocà viure. Cristal·litzava així, una activitat política que va prendre un deliberat sentit cultural.

La Publicidad, va prendre una gran embranzida pel caràcter que li van imprimir els seus fundadors i gestors «*La Publicidad, sense que ningú s'ho proposés, per una mena d'inèrcia oculta, immediatament fou el diari del catalanisme intel·lectual*», «*portantveu oficial d'Acció Catalana i la seva línia política era nacionalista catalana, republicana i liberal*». D'aquesta forma, AC i *La Publicidad* esdevenien el sostre de dos paradigmes dels homes com Nicolau: un catalanisme moderat, en tant que forma de vida col·lectiva a la qual s'aspirava i un intel·lectualisme com a objectiu individual per assolir el bé col·lectiu (TORRENT; TASIS; 1966:472; BELLMUNT, 1975:88). La talla d'homes com Bofill i Mates, d'Abadal i el mateix Nicolau d'Olwer, imbuïts del Noucentisme, conferirien a *La Publicidad* un tarannà intel·lectual, propici per a una

¹⁰⁶ «El nostre romanisme», 9/10/1927, dins BALCELLS, 2007:159

¹⁰⁷ SOBREQUÉS I CALLICÓ, p. 149, carta de Nicolau a Ramon d'Abadal, 1 d'octubre de 1922.

Barcelona immersa en la violència, el desori, la desorganització sindical i una postguerra que havia agreujat la conflictivitat social, en un context on el catalanisme s'estava radicalitzant «...era utòpic soñar con una especie de Sociedad Fabiana, en nuestro medio político tan caldeado», (SANTALÓ, 1963:9) havia arribat a dir el propi Nicolau. Tanmateix, des bon començament *La Publicitat* va rebre crítiques molt fortes per part de Carles Riba, col·laborador habitual de *La Veu de Catalunya* «... ha esdevingut francament repugnant. No sé com cap amic nostre hi fa nacionalisme, al costat de la xulaperia de la resta... » però més endavant, després del procés catalanitzador dels seus dirigents, Riba va canviar la seva percepció «*La Publicitat comença de fer goig: aquest diari, com el fènix, sap renàixer sobre les seves cendres. Me l'estimo...* » Malgrat això, no van comptar amb ell com a col·laborador fins el 1926 i prou que li va doldre inicialment (FIGUERES, 2014:437).

La transformació del vell diari republicà en l'òrgan d'expressió d'AC, no va estar exempt d'esculls i traves, sobre tot econòmiques, amén de la transformació que se li volia conferir (VILANOVA, 1996:161-168). A tal efecte Nicolau d'Olwer estava pendent d'unes negociacions per adquirir un nou rotatiu. Ramon d'Abadal va voler saber com anaven les negociacions «*Fora tan bonic poder contar amb maquinària excel·lent! Quin pervindre no suposaria pel diari*»¹⁰⁸ Amb tot, per la qualitat d'aquest diari i els esforços que s'esmerçaren va deixar el propi partit en una situació d'inhibició- inclòs el propi Nicolau- ja que la major part dels recursos humans i econòmics es destinaven al funcionament i al manteniment de la qualitat de *La Publicitat* (VILANOVA, 1996:171). De fet, el moviment Noucentista va intentar ésser portat a les seves planes de forma clara i entenedora per al públic «*educada i nacionalment sensible*».¹⁰⁹ Un personatge que va formar part de la vida de Nicolau, Rafael Tasis, en aquests primers temps de *La Publicitat*, va actuar com autodidacta del periodisme. Va prendre a Lluís Nicolau d'Olwer com a un veritable mestre de qui aprendre, al qui professarà una gran estima al llarg dels anys, i amb qui mantindrà un lligam espiritual que li permetrà seguir de prop el que feia (ARIMANY, 1967:96). Tenia 16 anys quan va començar a formar part de *La Publicitat*, i es va anar obrint camí a poc a poc; malgrat no tenir formació universitària, llegia freturosament i aviat va començar a donar passes en l'escriptura (BACARDÍ; FOGUET; 2011:15). Tasis s'aficionà molt a Nicolau pel seu calat d'intel·lectual, al costat del qual podria aprendre. Era «*el seu admirat Nicolau d'Olwer*» (MANENT, 2006b:37). Malgrat el trencament de l'exili, la seva relació,

¹⁰⁸ AAM, FNDOL , correspondència I, carta d'Abadal i Vinyals a Nicolau, doc. 81, 27/9/1922.

¹⁰⁹ Vegeu pròleg de Carles Miralles a NICOLAU , 2014:11.

tot i que epistolar es va reprendre allà per l'any 1952, quan Nicolau ja estava plenament instal·lat a Mèxic, però amb aquella recança europea que mai no l'abandonarà. Aquesta idea del retorn, va estar molt present en ambdós. Nicolau sabent que tornar comportaria una gran decepció per a ell, però conscient que no ho faria mai. L'exili per a Nicolau, esdevindria una mena d'expiació i gràcies al seu tarannà pràctic i l'estoïcisme del que sempre en va fer gala, va poder viure aquest exili, lluny d'una Europa que va enyorar molt. Tasis en canvi, i com a molts altres, l'exili era només un parèntesi i va veure el retorn molt més factible. Tot això serà molt recurrent a les seves cartes durant l'exili.

Durant la dictadura de Primo de Rivera *La Publicitat*, fou el diari que més bé representà el catalanisme intel·lectual i que va eludir la censura amb molt d'enginy (TORRENT;TASIS;1966:476). També representaria una arma contra Primo de Rivera, especialment l'apartat de les *Converses filològiques* d'en Pompeu Fabra.¹¹⁰ Però amb tot, Carles Capdevila es queixava amargament a Nicolau d'aquesta censura, tanmateix encoratjava el nostre home per tal que continués enviant-los les seves cròniques «...*ho necessitem com el pa que mengem*»¹¹¹ I és que a través de les planes de *La Publicitat*, el nostre personatge desenvoluparà una tasca periodística ingent, amb infinitat d'articles «*nets, precisos, tallants, feren pujar el seu prestigi polític*» (BELLMUNT, 1975:69). Carles Miralles apuntava que els articles de Nicolau a *La Publicitat* són una prova fefaent de que el saber no s'havia de quedar clos entre els savis i intel·lectuals, sinó que s'havia de posar a disposició de la societat, fent-lo entenedor; més enllà d'això estava el fet de crear opinió amb l'esperança de moure la societat, sacsejar la seva consciència.¹¹²

Arribats a aquest punt, hem d'assenyalar que Nicolau d'Olwer ja tenia un cert bagatge periodístic que es remunta al 1915, quan escrivia ressenyes i articles sobre els estudis dels clàssics a *La Revista* (VILÀ, 2009:19). A *La Publicitat*, la seva tasca periodística girà al voltant d'altres temes, com ara Europa, i Nicolau d'Olwer, sense ser-ne periodista, defensava la tasca de periodisme com una eina per arribar a la gent «...*i si convé cada dia baixar cada dia, a prendre contacte amb el públic per instruir-lo, per dirigir-lo, per enlairar-lo? I com instrument per influir damunt la massa...*».¹¹³

¹¹⁰ NICOLAU, 2003:208, carta de Cuito a Nicolau, 2-V-1945

¹¹¹ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Capdevila a Nicolau, doc. 4, 14/9/1928

¹¹² Vegeu pròleg de Carles Miralles a l'edició de 2014 de *La lliçó de la dictadura*, p. 11.

¹¹³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 211/226, *La Publicitat*, «Periodistes i no periodistes», 21-II-1924.

Amb *La Publicitat* en estat latent per la repressió cultural catalana imposada per la Dictadura de Primo de Rivera, l'any 1926 Lluís Nicolau, juntament amb Jaume Bofill i Carles Capdevila en formaren un consell de direcció del diari. És en aquest període que van haver moltes crítiques a *La Publicitat* per part de Manuel Massó i Llorens, que acusava el diari de fer-li el joc a la dictadura «*explicant les monades que fa durant el dia Primo de Rivera, el seu rei i els seus ministres...* » entre d'altres perles que li dedica a Pla i a la policia.¹¹⁴ Assumir doncs aquesta tasca, no va ser fàcil donades les circumstàncies pròpies d'una dictadura i de les dels dirigents d'AC, ja que van sortir discrepàncies amb en Rovira i Virgili i finalment aquest va fundar *La Nau*. Abans que es materialitzessin aquestes discrepàncies, durant l'estiu de 1927, Bofill i Nicolau compartien tots els dubtes que els suscitava aquesta nova publicació.¹¹⁵ En el transcurs de 1928, Carles Capdevila va emplaçar sovint i de forma específica a Nicolau a presentar-s'hi per a les reunions del Consell de *La Publicitat*, ja que havien començat les discrepàncies amb en Rovira i Virgili, qui ja havia manifestat la voluntat de no assistir-hi a aquestes reunions.¹¹⁶ Ramon d'Abadal considerava que valia més que s'hagués produït el trencament en aquells moments i no més endavant, però li retreu que hauria estat més digne haver-ho anticipat. Creia a més que *La Nau* anava cap el desastre doncs tenia deutes importants amb la impremta, i per poder pagar una multa, sembla que Rovira i Virgili va fer una subscripció per recaptar diners. Uns diners que segons d'Abadal, eren més dels que necessitava i l'acusava d'haver-s'ho quedat i no va dubtar encara en assegurar que si no s'haguessin separat, en Rovira els hagués culpats a ells de tots els contratemps que haguessin sortit en el dia a dia de *La Publicitat*.¹¹⁷ Rossend Llates també s'hi va posar les mans al cap per la situació en la qual quedava *La Publicitat* en marxar Rovira i Virgili i crear *La Nau*, i per la col·laboració a dues bandes de molts redactors, fet que segons ell aniria en detriment de Catalunya «*Hom barreja les qüestions de La Nau i La Publicitat. Involucració fatal. Però injusta*».¹¹⁸

¹¹⁴ Massó i Llorens compartiria amb ell la tasca de dur el plet català a la Societat de Nacions durant l'exili des de 1924. AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Massó a Nicolau, doc. 7/3, 29/10/1926

¹¹⁵ VILÀ; MOLAR; *Correspondència entre J...*, pp. 183-186, carta de Bofill i Mates a Nicolau, 18/6/1927

¹¹⁶ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència Nicolau-Capdevila, doc. 3, 30/8/1928

¹¹⁷ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència Nicolau- d'Abadal i Vinyals, doc. 102, 6/9/1928

¹¹⁸ AAM, fons Nicolau d'Olwer, carta de Llates a Nicolau, doc. 1, 1/3/1928

La Fundació Bernat Metge

El Noucentisme havia sorgit en un context de degradació del liberalisme i l'ascens de les masses a l'esfera pública, ràpidament van accedir a l'esfera política. Aquesta circumstància havia fet envellir el món polític de les oligarquies i les elits, i el concepte de ciutadania. Havia aparegut una nova ciutadania com a efecte de l'extensió del sufragi, la democratització de la cultura consolidant-se així la moderna cultura de masses (CASASSAS,2009:168). El Noucentisme així, estava condemnat a restar encotillat dins les seves pròpies limitacions, per la concepció elitista amb que havia estat concebut; així la seva producció cultural no tenia prou consumidors per a que fos rentable, en el context d'una societat barcelonina amb una nova realitat social, política i cultural fruit de les conseqüències de la Gran Guerra sobre Catalunya. La Fundació Bernat Metge, va ser el paradigma d'aquesta forma de producció cultural: «...infinites traduccions dels clàssics grecolatins, ignorades per successives generacions de potencials consumidors...» (AADD, 1998:589). La campanya publicitària de la FBM, va estar molt influenciada pel context en que va néixer, els anys d'entreguerres i la crisi de valors pròpia de finals de la guerra. Es va nodrir «de l'atmosfera cultural procliu a la restauració classicista i la d'humanisme que dominava els cercles acadèmics i universitaris francesos» (COLL-VINENT, 2014:79). Tanmateix, el classisme no representava la panacea per alguns sectors, que disconformes el van contestar.¹¹⁹

La Fundació Bernat Metge – FBM- va ser fruit d'una gran visió de futur de l'associació francesa Guillaume Budé que el 1919 havia previst la creació de possibles seccions fora de França. L'objectiu de la Guillaume Budé era la publicació en francès i en llatí o grec els clàssics. Joan Estelrich, encapçalant a d'altres intel·lectuals catalans, el 1922 ja va sol·licitar llur adhesió, -de la FBM- entre els quals s'hi comptava Nicolau d'Olwer.¹²⁰ D'aquesta forma la fundació va esdevenir la secció catalana que *l'Association Guillaume Budé* havia preconitzat feia només tres anys abans. Però la FBM no hauria estat possible sense el mecenatge d'en Francesc Cambó «Des de l'any 1921 [...] la idea de crear una cultura humanística a Catalunya sorgí en el meu esperit. Les publicacions de Guillaume Budé m'estimularen a fer a Catalunya una cosa semblant» i l'entusiasme organitzatiu d'en Joan Estelrich (MEDINA,1997:6).

L'any 1926 Nicolau d'Olwer, inquiet com era va reconèixer que no li agradava dedicar-s'hi a una sola disciplina, però que preferia les literatures clàssica i catalana. Deia que portava anys

¹¹⁹ Per aquest particular, vegeu MURGADES, (2003)«Contestacions al Classicisme»

¹²⁰ Per veure la llista completa vegeu, FRANQUESA, 2013:24

allunyat dels estudis clàssics i que gràcies a la Fundació Bernat Metge s'havia pogut retrobar amb ells. En aquells moments s'estava encarregant de revisar els volums publicats sobre Sèneca, Xenofont i Plutarq, a més de treballar en la fixació i traducció dels papers de Menandre descoberts a Egipte. Una feina ingent que ell trobava apassionant «*per la interpretació del llenguatge com pels problemes que susciten els textos*». ¹²¹ Les col·laboracions de Nicolau d'Olwer dins la FBM, van ser freqüents durant el període dictatorial, ja que durant aquests anys no es va poder dedicar a la política activa. Així, entre 1922 i 1936, va contribuir a donar a conèixer la col·lecció de clàssics traduïts, a través de ressenyes a *La Publicitat* (FRANQUESA, 2013:112). Nicolau considerava que la FBM, malgrat la seva excel·lent organització en mancava de prou personal qualificat per reeixir en una obra de qualitat a l'alçada d'altres acadèmies internacionals «*poca gent preparada per a tant de treball de primer ordre, com caldria fer*» i aleshores dipositava les seves esperances en les classes del professor Balcells, les quals haurien de despertar l'interès pels estudis clàssics de les futures generacions. Els seus comentaris van engrescar a molts lectors que els llegien freturosament (DURAN, M; 2001:96). No obstant, es queixava amargament del quietisme del jovent, respecte a la seva generació, quan l'any 1905 van tenir lloc els fets del Cu-cut!. ¹²² La preocupació pel jovent, tant per la seva formació espiritual i acadèmica com per les motivacions polítiques, serà sempre una constant al llarg de la seva vida. Tot i que sempre hi tenia fe en les generacions futures, alhora els contemplava com a generacions a les quals els mancava l'esperit que el va amarar a ell i la seva lleva.

Influències de fora estant

L'escenari d'aquest anys de crisi mundial, estava molt marcat per un context de radicalització irlandesa i que va influenciar en Catalunya donant embranzida al sector separatista (CATTINI, 2009 a:42). Aquestes influències irlandeses no van ser fruit de la crisi del 1917, sinó que aquesta en fou el detonant, i per entendre-ho s'ha d'explicar el marc internacional. La Lliga Regionalista havia aconseguit acaparar un sector del vot republicà a costa de la Mancomunitat. Però un altre factor va contribuir a desestabilitzar el republicanisme tradicional. Irlanda va influir notablement en el separatisme radical encapçalat

¹²¹ *La Publicitat*, «Una conversa amb en Lluís Nicolau d'Olwer» 7/IX/1926, p. 4

¹²² *La Publicitat*, 7/IX/1926, p. 4 «Una conversa amb en Lluís Nicolau d'Olwer»

per Macià i el seu Estat Català. Alhora, la Lliga començava a ser qüestionada des del catalanisme. El 1922, el nou nacionalisme sorgit de l'escissió de les joventuts de la Lliga, aplegà personalitats del republicanisme històric. Acció Catalana però no fou l'única formació en apuntar-s'hi suports republicans. La Unió Socialista de Catalunya –USC– el 1923 amb Rafael Campalans i Gabriel Alomar, van fer que el monopoli del republicanisme no fos ja una patent del Lerrouxisme. L'emmirallament català respecte d'Irlanda tenia una trajectòria molt més llarga i que venia succeint des de la segona meitat del s. XIX, durant el període revolucionari de 1869-1874. A Catalunya va sorgir «La Jove Catalunya», liderada per Àngel Guimerà i que es feia ressò de la «Jove Itàlia» i els «Joves Irlandesos» (FERRER I FONT, 1992:47-50; 2007:53). El catalanisme havia mirat cap a fora de Catalunya i havia anat agafant d'ací i d'allà segons anava evolucionat (NAGEL,1987:52-70). L'experiència d'Itàlia també havia contribuït en certa manera, ja que durant la guerra el catalanisme més extrem havia abrandat l'evolució de Mussolini vers el socialisme. Va ser, però, sobre tot a partir de la vaga de *La Canadenca*, que l'esperit irlandès va amarar molt les idees dels catalanistes, esperonats des del CADCI.¹²³ Malgrat que la vaga semblava haver donat embranzida als sindicalistes i esperonat el republicanisme de Marcel·lí Domingo, no es va concretar en cap insurrecció. Va ser una època en que «*la burguesia catalana salió a la calle armada con carabinas*» en al·lusió al Sometent dels anys de finals de la guerra (GONZALEZ CALLEJA, 1999:83). La guerra havia servit de catalitzador del dinamisme de la societat catalana. Els exemples d'altres nacionalismes que havien vist les seves aspiracions legitimades, en desmembrar-se els antics imperis i l'aparició de les tesis de Wilson, van estimular aquest radicalisme del nacionalisme català. L'èxit de l'arrelament d'aquest esperit insurreccionista, segons Ucelay da Cal, rau en el fet de que s'anaven fent a sí mateixos sobre la marxa. Ucelay da Cal, apunta a que l'impacte de la Gran Guerra sobre la societat civil europea va obrir les portes a un enduriment de les postures nacionalistes, enlluernats per l'actitud irlandesa en plantar cara al govern britànic, i que per tant el nacionalisme enfortit al pair de la crisi d'entre guerres hauria estat la causa de la crisi del parlamentarisme i el liberalisme. I si Nuñez Seixas, en parla només del mite irlandès, Ucelay parla d'una basculació entre aquest model i el italià (UCELAY, 2006:76-77). I en aquest sentit, Giovanni Cattini privilegia les influències italianes entre la intel·lectualitat catalana (CATTINI, 2012:115).

¹²³ Per saber-ne més sobre el tema irlandès i Catalunya, vegeu NUÑEZ SEIXAS, «*El mito del nacionalisme...*», 1992:38-53; sobre el procés d'Irlanda, vegeu ROVIRA I VIRGILI, *Historia de los Movimientos Nacionalistas* 1980:424-468.

Moltes de les actituds de Nicolau durant els anys previs a l'adveniment de la II República, van estar influenciades pel context insurreccional, però sempre des de postures més moderades i en contraposició a Macià que es decantà cada cop vers a solucions més radicals. L'esperit insurreccional que s'escampava arreu d'Europa va arrelar entre el catalanisme, postura que radicalitzaria molt més les demandes d'autonomia per a Catalunya. Giovanni Cattini citant a Abelard Tona, diu que en aquests moments es passa *«D'un autonomisme regionalista, teòricament acolorit de nacionalisme, sempre amarrat a la idea d'una revolució de l'Estat espanyol, entràvem a la nova fase del nacionalisme com a principi i com a pràctica, el qual només tenia un veral: la independència, i un mitjà per a conquerir-la: la violència»* (CATTINI, 2009 a:45).

Hi ha qui afirma que malgrat les connexions entre Irlanda i Catalunya, pel que fa a les seves reivindicacions, el republicanisme pregó irlandès tenia de base un fort component nacionalista, mentre que el republicanisme català, en termes generals, estava més lligat al concepte de federalisme (TEIXIDOR, 2013:144 nota 395). Però en canvi, Bacells, puntualitza que el nacionalisme irlandès estava molt més arrelat i estés que no pas el nacionalisme català (BALCELLS, 2013 b:191). Sobre la radicalització a Irlanda, mirall on projectava Catalunya les seves aspiracions, Rovira i Virgili el 1921 creia que l'autèntica lliçó que s'havia d'aprendre d'Irlanda era *«...la de la unitat i la solidaritat del poble en el daler de la llibertat nacional. La gran força d'Irlanda està en la intensitat i la difusió extremes de la convicció patriòtiques. L'ambient irlandès està saturat de nacionalisme radical»* (NEGRE, 1921:5), un discurs que s'ha de situar en el context de la mort del Batlle de Cork, elevat a la categoria de màrtir per la seva postura i determinació amb el plet que Irlanda mantenia amb Anglaterra. Per tant, les analogies amb Catalunya estaven prou justificades. Antoni Rovira i Virgili però puntualitzava molt aquest referent. Inspirar-se en d'altres models exògens – Txecoslovàquia, Croàcia i fins i tot Irlanda- però *«concentrarse en la acción política, no caer en la violencia armada y gozar de los “aventatges de la separació, i no té els seus inconvenients”»* (NUÑEZ SEIXAS,1992:41). Hi havia un sector intel·lectual que no s'emmirallava en cap model, molt menys en l'italià, i que no s'estaria de condemnar les actituds de Mussolini; la divisió del socialisme italià després de la guerra va afavorir el feixisme (CATTINI,2013 b: 108). No obstant, el catalanisme des dels seus inicis sempre havia tractar de contextualitzar les seves pretensions d'autogovern, sota el panorama internacional existent de les minories nacionals sense estat propi. Segon Balcells, existeixen quatre fases molt evidents d'aquest procés, en funció de l'evolució del catalanisme

polític: 1880-1901, 1901-1919, 1919-1931 i finalment 1931-1939; el segon període és el ens interessa ara, marcat per la campanya autonomista de 1917, i que sabem va acabar en fracàs. (BALCELLS, 2013 b:189).

Amb tot, el tarannà paramilitar pregonat per l'Estat Català de Macià no va ser tampoc aliè per a Acció Catalana, qui el 1922 va crear el SEM –Societat d'Estudis Militars- i que Nicolau d'Olwer presidí. Tot sembla indicar que com a catalanista i republicà, en aquella conjuntura de la dictadura, l'hauria portat a recolzar el SEM. Probablement, malgrat la ponderació i l'equanimitat amb la qual es conduí el nostre personatge, «*sempre fou tingut, per la gent, com un revolucionari*» (PLA, J; 1970:261).¹²⁴ A Nicolau d'Olwer se'l considerà *revolucionari* per la tolerància i pel respecte democràtic sobre l'opinió dels altres de que sempre en va fer gala (SOBREQUÉS, ET ALÍ; 1989:11), però realment era vist per molts dels seus contemporanis com a un home fred i distant, i ni molt menys un *home d'acció, ambiciós i d'empenta* (BELLMUNT, 1975:69-70). Aquest recolzament al SEM, doncs, s'ha d'entendre en un context en que el catalanisme es radicalitza per efecte dels canvis socials, econòmics i polítics que es venien desvetllant sobre tot des de 1917, però mai des d'una posició de pretendre fer ús de la força ni la violència. Nicolau la detestava, malgrat que en les memòries de Miquel Ferrer, aquest afirma que el president del SEM assistia a les sortides de les colles de joves que els dissabtes sortien a fer pràctiques de tir a pistola (FERRER I SANXIS, 2008:57).

Un recent treball de Lluís Duran ens parla de en quins termes va ser aquest recolzament de Lluís Nicolau al SEM. El líder d'AC, seguint la premissa de partit de *Catalunya endins*, es va afegir a la petició de Batista i Roca «*d'enfortir l'educació moral donada al nostre poble*» (DURAN, LI; 2007:19), en un context en que Acció Catalana era un partit dissolt per la dictadura, amb el seu líder a l'exili, més que mai es feia peremptori treballar per aquesta *Catalunya endins*, però sobre tot perquè n'estava convençut de les virtuts de l'humanisme, aplicat a la vida pràctica. El SEM s'havia creat l'any 1922¹²⁵ i a partir d'aquell moment, i al llarg de la dictadura, van proliferar els centres excursionistes. El *nou home* que es volia crear per a Catalunya estava molt en la línia de lligar l'excursionisme i la preparació física com a base de *la formació del caràcter* (DURAN, LI; 2007:21, nota 17). En aquest sentit, l'objectiu i els

¹²⁴ De fet, la percepció d'aquesta imatge projectada sobre el veritable Nicolau, és deu segons Josep Pla, a la famosa anècdota amb Unamuno «*iSi no bebiera tanto!*», i sembla que aquesta imatge revolucionària el precedí en alguns cercles. Vegeu l'anècdota sencera a PLA, 1970:257-258

¹²⁵ Amb el cop d'Estat de Primo de Rivera va el SEM va quedar decapitat en marxar el seu president Lluís Nicolau d'Olwer a l'exili de forma voluntària. Vegeu FERRER SANXIS, *Memòries...*, 2008: 64.

desvetllaments de Nicolau van ser els joves, als quals calia preparar moralment per a la lluita, no en un pla bel·licista i sí més en una dimensió moral més enfocada a donar-los eines per a construir una democràcia i llibertat sòlides i durables. Nicolau d'Olwer creia que una societat que aspirava a quotes de democràcia més elevades, primer de tot havia de deixar l'actitud de braços caiguts, i per tant exhortava els joves així «...sigui la Pàtria la senyora de les teves il·lusions, treballa per la seva llibertat, pugna per la seva glòria [...] Treballa per ella, que fent-ho treballaràs pels que encara han de néixer [...] Treballem per la llibertat...».¹²⁶

L'any 1928, es va encetar un interessant debat al voltant del què era el caràcter i per què venia determinat. Al fil d'aquest debat, Nicolau al cap de molts mesos de diatriba entre caràcter o intel·ligència, creia que Catalunya era deficitària en caràcter, és a dir, en homes d'acció, però no en el sentit insurreccional ja que podrien esdevenir «com una arma a punt d'engegar [...] pot ésser més pernicios que no pas útil»,¹²⁷ perquè la conjuntura del moment així ho exigia. Molta gent es preguntà aleshores com hauria de ser l'home de caràcter a què feia referència Nicolau. Ell va respondre a les planes de *La Publicitat* que l'home de caràcter «no és pas l'home tossut» perquè aquest no veuria res més que el què te davant. L'home de caràcter és intel·ligent en tant que actua atenent la raó, i apunta a l'estoïcisme com a una de les qualitats bàsiques d'aquest home de caràcter «és aquell que ajusta la seva conducta a les seves conviccions».¹²⁸ Nicolau creia en l'equilibri entre intel·ligència i caràcter, perquè de vegades s'hauria de posar més èmfasi en un que no pas en l'altre, però el més immediat i peremptori era sens dubte la formació del caràcter dels ciutadans (MIRALLES, 2003:105).

Molts intel·lectuals en aquests anys intentaran crear un nucli fort i així endegar aquesta nova tasca educativa del jovent. Manuel Ainaud, Batista i Roca, Alexandre Galí, Cèsar Pi i Sunyer, Pau Vila i el propi Nicolau demanaren l'adhesió a Carles Riba enviant-li per carta els punts més importants del seu programa, recolzat en la necessitat d'instruir els joves per crear el caràcter col·lectiu escaient per enfrontar les adversitats «Cal donar els joves una idea clara de la vida que s'obre davants d'ells...», i per aquesta responsabilitat s'apel·lava al compromís dels intel·lectuals, educadors i fins i tot de la premsa, autèntics mediadors i òrgans de certa influència en determinats sectors de la societat.¹²⁹ Malgrat la censura de la dictadura, Batista i Roca volia continuar aquesta tasca d'educació del jovent. Cap a finals de novembre de 1928,

¹²⁶ *La Publicitat*, 8-VIII-1923 «Perills de l'hora. Paraules als joves»

¹²⁷ *La Publicitat*, 20-X-1928 «L'afany de l'hora»

¹²⁸ *La Publicitat*, 11-XI-1928 «L'home de caràcter»

¹²⁹ ANC, fons Carles Ribas, correspondència, carta de Nicolau a Carles Riba, doc. 15, 1928.

es volia reunir amb tot de pedagogs i gent del Servei de Difusió Cultural. Va comptar amb la col·laboració d'en Foix, qui semblava estar lliurat a estudiar unes enquestes que recollien l'estat d'esperit dels joves italians i francesos, amb l'esperança que aquestes enquestes els poguessin servir per equiparar els interessos del jovent català amb els d'Europa. Batista i Roca va voler fer quelcom de semblant, però primer volia parlar amb els entesos. Va tenir molt clar que aquestes enquestes haurien de tenir un objectiu polític «... és a dir, saber com cal parlar els joves per dur-los als fins que ens proposem, i preveure- en quan sigui possible- la direcció envers s'orientarà llur actuació» Amb aquest objectiu va continuar treballant i encara el 1929 estava entestat pel que feia al jovent català a «desvetllar-lo de l'ensopiment actual», fent partícip a Nicolau d'Olwer de l'èxit de les "Colles Marineres".¹³⁰ En aquest sentit, Nicolau d'Olwer, home del seu temps i preocupat per tot el que tenia a veure amb l'ensenyament i la cultura, no es va estar de posar-s'hi al dia en molts i variats temes com ara conceptes i idees polítiques, temes econòmics i socials, pedagogia; més enllà d'atresorar-ho com una penyora per a ús personal, va disposar d'aquest coneixement per prendre accions concretes en el marc dels càrrecs públics que va desenvolupar en aquests anys (MIRALLES, 2003:101).

Segons Lluís Duran, Nicolau d'Olwer fou alumne- a banda de ser president- de la SEM, però lluny del que pot evocar aquesta organització i en el context en el qual sorgí, la SEM «no deixava de tenir un cert to intel·lectual i elitista» (DURAN, LI. 2007:29), amb la intenció de formar oficials d'un hipotètic exèrcit català, sempre desmarcant-se però d'Estat Català i qualsevol altre organització insurreccional. Amb tot, les intencions dels fundadors del SEM, ens les prenem amb molta cautela. Carles Riba faria unes reflexions on va afirmar que a Catalunya, el separatisme, inclús entre els intel·lectuals, no havia existit mai com a orientació política,¹³¹ sinó que havia nascut de la desesperança política, i que havia mort en renéixer l'esperança. Carles Riba va afirmar això, anys més tard en plena guerra civil, concretament el 1938, i retrospectivament es referia a l'arribada de la República el 1931, com a moment de renaixement d'aquesta esperança, i la seva mort per la guerra civil (RIBA, 1991:18).

La sensació de derrota que pesava per una dictadura que ja durava massa, no podia permetre esfondrar la societat en el pessimisme i ancorar-s'hi a aquest. Al contrari, calia doncs

¹³⁰ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència de Batista i Roca a Nicolau, doc. 5/1, 31/10/1929

¹³¹ Sobre el concepte de sobirania i el suposat propòsit d'un Estat independent dins el catalanisme polític d'aquesta època vegueu MOLAS, 1995: 179-213. L'autor ja aclareix en el primer paràgraf que «els projectes nacionals inicialment desplegats a Catalunya no proposaven la formació d'un Estat independent, les referències a la sobirania han quedat marcades per l'objectiu de crear, alhora, un poder polític de Catalunya i un Estat espanyol compost...», p. 179

aprofitar aquell moment per formar «l'home [...] havia de ser fort i alhora equilibrat, amb integritat i tremp [...] es buscava una personalitat perfecta, ben disciplinada, tenaç i responsable», assolit a través de la disciplina. L'objectiu era millorar el poble, en general, i especialment la joventut catalana, a saber, el futur. Segons Duran, Nicolau d'Olwer va ser qui més interès va tenir «a perfilar la predisposició específica del nou jove i el nou excursionista» (DURAN, LI; 2007:41).

Més per ineficàcia i manca de suports, que per l'acció els seus adversaris, la Dictadura va caure inexorablement a finals de gener de 1930. Això deixava en safata la crisi del regim a Catalunya. En els mesos següents es va concentrar la pugna entre l'esquerra, que veia un enorme potencial per assolir les seves fites, i d'altra banda de la dreta, entestada a mantenir la monarquia malgrat el descrèdit pel seu suport al directori militar. (CULLA, 1997:431-432). En aquest context, va néixer *Palestra* «una organització unitària i pluralista, però independent dels partits» (BALCELLS, 1999:57). De caire catalanista i orientada bàsicament a l'educació, va ser impulsada per Josep Mª Batista i Roca i presidida per Nicolau, entre d'altres, precisament per donar-li aquest tarannà d'independència política; poc a poc però, li va anar esdevenint més difícil de mantenir el pluralisme del quan en volia fer gala. Amb tot, la resposta dels joves recompensava l'esforç dels seus dirigents, malgrat el silenci que havien mantingut molts diaris sobre l'organització. Es van programar diferents cursos per difondre la cultura catalana i Nicolau d'Olwer fou convidat a participar amb cursos sobre Història de la Literatura Catalana. Aquest curs impartit pel nostre home va començar el 3 de juny de 1930 a dos quarts de vuit del vespre a l'Ateneu de Barcelona.¹³² Amb *Palestra* es volia educar els joves per a capacitar Catalunya cap a l'autogovern (GALÍ, 1980-1986:160, llibre X).

Amb aquestes preocupacions, Nicolau va publicar l'any 1931 *La lliçó de la Dictadura*, on recull un seguit d'articles i reflexions fetes durant la dictadura i que va dedicar al jovent al qual li tenia molta fe «A vosaltres jovent de Catalunya, perquè sot el signe de *Palestra* acampàvem plegats als cims dels Pirineus i arran de la Mediterrània nostra» els hi diu abans del pròleg. Al llarg de les seves planes, Nicolau els parla de la democràcia com a eix vertebrador de la nova societat, el motor pel qual s'haurien de moure d'ara endavant «...les conviccions democràtiques [...] Elles recolzen damunt la raó i l'experiència. Si la democràcia proclama el principi de la igualtat política no és pas que combregui en el dogma rousseunià de la "bondat

¹³² AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència de Batista i Roca a Nicolau, doc. 7, 31/5/1930

natural de l'home". És perquè la raó li demostra que el vulnerament d'aquell principi és incompatible amb la justícia...» (NICOLAU, 2014:20-21).

I és que aquella dècada dels vint, havia posat de manifest la voluntat de moltes societats en la formació dels intel·lectuals, elements clau en la cadena transmissora d'idees al gruix de la gent, a través de l'escola. Aquest mateix concepte, no tenia la mateixa lectura per a un Gramsci que per als homes d'Acció Catalana, per bé que en ambdós casos es cercava preparar intel·lectuals.

Quan el setembre de 1923 el general Primo de Rivera havia pretés tornar l'ordre a una societat sacsejada per la pròpia dinàmica interna i contradictòria i pel context internacional, molts dels que l'aplaudiren, aviat es van decebre i penedir. Nicolau d'Olwer i altres diputats d'AC van escriure una carta a Puig i Cadafalch en què li retreien la seva postura davant Primo de Rivera «*No esperàvem pas de vós, senyor President, [...] una actitud de poruc consentiment als greuges inferits contra la Nostra Catalunya...*» (SOBREQÜÉS; ET ALÍ, 1989:153).¹³³ Anys més tard seria el propi Puig i Cadafalch qui criticqués durament Nicolau per la seva participació en l'elaboració del text constitucional de 1931 (MUÑOZ PUJOL, 2007:133). El President interpel·lat va acabar marxant a l'exili a finals de 1923. Nicolau d'Olwer ho feu a inicis de 1924, deixant al darrera la direcció de *La Publicitat* i la seva feina com a professor a l'Escola de Bibliotecàries, en solidaritat amb d'altres professors que havien signat un manifest de recolzament (ESTIVILL, 1992:230) a George Dwelshauvers.¹³⁴ S'havia arribat a afirmar que el psicòleg belga feia investigacions que servien per completar la cultura d'un altre país estranger (BALCELLS; IZQUIERDO; PUJOL; 2002:198, vol. I). En aquest ambient repressiu, Bellmunt creia que Nicolau es veié obligat a exiliar-se per l'animadversió recíproca que es professaven ell i el governador civil Martínez Anido i per «*...la seva prodigació nacionalista*» (BELLMUNT, 1933:264).

Un exili molt profitós

Abans del cop d'Estat del General Primo de Rivera, Nicolau d'Olwer havia estat escollit diputat de la Mancomunitat, càrrec que compaginaria amb la tasca de professor. Els anys

¹³³ Carta adreçada a Puig i Cadafalch, 5/10/1923 suposadament signada per membres d'Acció Catalana, entre ells com a mínim, d'Abadal i Nicolau.

¹³⁴ 1867-1937, psicòleg i filòsof belga que professava a Barcelona el *Laboratori de Psicologia Experimental*, sota auspici de la Mancomunitat de Barcelona, i que el baró de Viver va desprestigiar amb una nota, per pressions de la Dictadura de Primo de Rivera. Vegeu article sobre el psicòleg a SIGUAN, M; KIRCHNER, M; 2001:89-108 «George Dwelshauvers, un psicòleg flamenco en Catalunya».

previs al cop de Primo de Rivera la situació política era ja delicada i difícil. Espanya havia anat acumulant problemes greus: depressió econòmica, reivindicació autonòmica catalana reforçada pel dret d'autodeterminació *wilsonià*, la greu conflictivitat laboral i social des de 1917 i que havia donat peu a una gran violència social; tot plegat es barrejava amb el desastre d'Annual i la guerra del Marroc. El context internacional tampoc no li va ser gens favorable a Espanya. Afegit a les dificultats econòmiques de la postguerra, les dificultats polítiques que incrementaven les crítiques al liberalisme per la seva incapacitat d'aportar solucions. A l'horitzó només havia l'alternativa revolucionària, molt seductora per a les masses obreres que estaven entrant en política. En aquest context, homes com Joan Estelrich i el propi Nicolau ja havien començat a donar passes per portar el cas català, fronteres enllà. Des de Santiago de Xile, la revista *Germanor*, demanava la col·laboració de Nicolau d'Olwer, i *Le Telegramme*¹³⁵ havia arribat a un acord amb l'Expansió Catalana per publicar una secció diària amb escrits en francès i català sobre la cultura catalana i els esdeveniments a Barcelona i Catalunya.¹³⁶

Així amb el cop d'Estat, i l'anticatalanisme pregó del Marquès d'Estella, el 1924 Nicolau d'Olwer va decidir exiliar-se a Ginebra a primers de gener i renunciar al seu càrrec com a professor ja que «no podia acceptar el nomenament d'un Estat contrari a la llibertat i el diàleg» (AADD, 1981:40). Tanmateix, el motiu de fons d'aquest exili era l'animadversió que Martínez Anido i Nicolau es professaven. El director de *La Publicitat*, el 1922 havia publicat unes dures paraules contra el que havia estat Governador Civil, dient que n'era un militar odiós i que la seva caiguda del poder era «ofegat en sang i sopa» (ALSINA, 1985:346). Ramon d'Alòs li va confessar que la Mancomunitat aviat seria la Mancomunidad de Cataluña;¹³⁷ «El govern de la Mancomunitat no tenia pràcticament enemics a Catalunya» (NICOLAU, 1958:90) sentenciaria més tard Nicolau, però està clar que algú tenia. Nicolau d'Olwer no s'hi podia pas estar de moment a França, per raons de seguretat, però també perquè tenia projectat un viatge a Itàlia en un futur no gaire allunyat. Així que inicialment va anar cap a Ginebra.¹³⁸

Un cop instal·lat al seu oasi de l'Alta Savoia a Ginebra, Nicolau d'Olwer es va dedicar a escriure, envoltat de pau i tranquil·litat. N'estava prou a prop de la capital com per poder freqüentar companyies interessants; i és que en aquests desplaçaments a Ginebra es va trobar molt sovint amb d'altres catalans, exiliats com ell i d'altres que simplement treballaven o

¹³⁵ No es tracta de *Le Télegramme* creat el 1944 a Brest.

¹³⁶ AAM, FNDOL, correspondència II, carta d'Estelrich a Nicolau, docs. 9, 24/7/1923; 10, 26/7/1923

¹³⁷ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Alòs-Moner a Nicolau, doc. 14, 11/1/1924

¹³⁸ AAM, FNDOL, correspondència I, cartes de Nicolau a Gomila, doc. 22, 31/10/1924; 23, 11/11/1924.

vaguejaven. Així un bon dia es trobà amb l'Aurora Bertrana¹³⁹, qui l'havia tractat molt poc fins aleshores però que va saber apreciar les qualitats intel·lectuals de Nicolau d'Olwer. Durant aquest exili, tots dos van coincidir sovint a Ginebra on passejaven i passaven estones plegats, nedant al llac o barquejant, i havent dinat es tombaven a l'ombra dels arbres. Aurora Bertrana reconeix a les seves memòries que «*Mai, ni per un curt instant, no hi va haver entre en Nic i jo ni un gest ni una paraula ni una mirada equívocs d'aquells que solen barrejar-se en les relacions amistoses entre un home i una dona joves, i poden enterbolir-les*» (BERTRANA, 2013:347-348 vol. 1)¹⁴⁰ Es tenien molta confiança i l'Aurora xerrava i xerrava, mentre Nicolau l'escoltava i comprenia, esguardant-la «*...a través del vidre gruixut de les seves ulleres amb aquells ulls tant clars i tant intel·ligents...*»(BERTRANA, 2013:375, vol. 1). Anys més tard es tornarien a retrobar en condicions similars però molt més penoses, sobre tot per Nicolau.

Poc després d'aquesta trobada Nicolau va començar el viatge per la Mediterrània, concretament a Tunísia, Catània i a Palerm. L'estada a Catània i els desplaçaments anaven a càrrec de la Fundació Romaguera, i van permetre a Nicolau d'Olwer estar-se durant uns mesos consultant la biblioteca universitària, recollint notes de la Crònica d'en Ramon Muntaner.¹⁴¹ Per a Nicolau, aquestes tasques lligades a la seva vida intel·lectual eren una veritable vàlvula d'escapament, gaudint-les freturosament. Eren veritables parèntesis en la voràgine que el portava arreu d'Europa pel plet català. Malgrat tot, Nicolau frissava per tornar a Barcelona, però la situació no havia pas millorat, ans el contrari; segons la premsa francesa Catalunya i Navarra eren les dues zones més conflictives i a les ciutats espanyoles més importants s'estaven efectuant detencions de socialistes, republicans i liberals. En total es van detenir en una sola operació a 152 persones, entre els quals Marcel·lí Domingo i Besteiro.¹⁴² Primo de Rivera estava convençut que els aldarulls protagonitzats per opositors al règim, estaven essent organitzats des de França, per tant estava demanant la col·laboració de les autoritats franceses per a la detenció de sospitosos. *Le Quotidien* ho denunciava així «*Il est inadmissible que la police de la Republique française se fasse l'auxiliaire de la dictature espagnole*» i Nicolau i molts altres que res tenien a veure amb els aldarulls, eren responsabilitzats per part del

¹³⁹ Aurora Bertrana i Salazar, (1892-1974) filla de Prudenci Bertrana, va ser escriptora. Vegeu «Aurora Bertrana i Lluís Nicolau d'Olwer. Una amistat de catorze anys» a BONNIN, 1999:82-85

¹⁴⁰ Aurora Bertrana, anys més tard es va comprometre amb un tal Choffat i Nicolau es va oferir a fer-li de padrí de noces, tot i no veure gaire clar aquell matrimoni, BERTRANA, 2013:394.

¹⁴¹ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Nicolau a d'Alòs, doc. 29, 19/1/1925

¹⁴² AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Gomila a Nicolau, doc. 22/2, 16/11/1924 (retall de premsa *Le Quotidien d'aujourd'hui*); carta de Nicolau a Gomila, doc. 23/1, 11/11/1924; carta de Gomila a Nicolau, doc. 25/1 (sense data)

directori.¹⁴³ El 1925 el Directori de Primo de Rivera va afluixar la seva persecució i repressió; aleshores Nicolau es va poder plantejar tornar sense patir cap represàlia. Tenia una raó de pes per tornar-hi i és que la seva germana Rosa havia contret tuberculosi i estava força malament. Però el seu cunyat, l'Antoni Gomila tampoc no estava gens bé.¹⁴⁴

En aquests moments, Lluís Nicolau era considerat per molts com una de les esperances per a fer quelcom en favor de Catalunya.¹⁴⁵ L'exili va ser un punt de trobada entre nacionalistes catalans, esquerres catalanes i tots els espanyols que estaven al punt de mira del General Primo de Rivera. El camí que van seguir, per tots coneguts, va estar ple de replantejaments i redefinicions. No sempre fàcil ni planer. El republicanisme i la seva eficàcia seran de nou qüestionats. Va ser durant l'exili forçat de molts que es van obrir noves expectatives al republicanisme «*Quan la repressió va més enllà de la premsa, els centres polítics i els homes públics per afectar a la vida quotidiana- és a dir, els cafès, les societats mútues, les corals o els clubs- la política aleshores, arrela en la cultura popular*» (DUARTE, 2004:188). La República, en aquests anys era més una idea, per bé que també una aspiració. També l'exili va servir per posar de manifest les vacil·lacions a l'hora de crear un front nacional; les trameses possibles passaven per tres possibilitats. Una exclusivament nacionalista amb AC i alguns sectors de la Lliga; una nacionalista republicana amb el PRC i potser AC i la CNT; finalment, la opció revolucionària amb tots els enemics de la Dictadura. No es va arribar a cap acord (CATTINI, 2009 a:161).

Políticament, el republicanisme històric estava en hores molts baixes, però tot plegat, va donar la possibilitat d'establir diàlegs, converses, manifestos i fins i tot va haver espai per a les conspiracions. Els debats giraven al voltant de la importància del republicanisme com a forma de govern, un cop superada la Dictadura, i és que ja aleshores el camí cap a la República semblava inevitable. Malgrat els intents per part de la Lliga, per monopolitzar el catalanisme polític (IZQUIERDO; RUBÍ; 2009:303), durant els anys de dictadura i d'exili, els demòcrates liberals es van aferrar al republicanisme com a única sortida possible per modernitzar una Espanya que s'entestava a viure en temps pretèrits «*l'obra republicana, liberal i cívica que ha de transformar Espanya...*» (DUARTE, 2004:189). Abans del cop militar, els intents de crear un

¹⁴³ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Gomila a Nicolau, doc. 22/3, 16/11/1924 (retall de premsa *Le Quotidien d'aujourd'hui*); carta de Gomila a Nicolau, doc. 23/1, 11/11/1924

¹⁴⁴ AAM, FNDOL, correspondència, carta de Gomila a Nicolau, doc. 27/1 (sense data)

¹⁴⁵ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Gomila a Nicolau, doc. 16/1 (sense data); carta de Gran Sala a Nicolau, doc. 4, tarjeta postal, 7/2/1925.

catalanisme liberal que aglutinés la massa popular no havia pogut cuallar ni durant els anys del CNR ni després amb la UFNR. El monopoli de la Lliga i el llerrouxisme ni la realitat catalana en particular no li van ser propicis. No obstant no perdem de vista el fet que després del fracàs de la campanya autonomista de 1918, els parlamentaris catalans havien abandonat el Congrés; bona part dels republicans recolzava l'autonomia catalana per tractar d'esfondrar el sistema de Restauració, malgrat no estar d'acord amb les polítiques de la Lliga (RUBÍ, 2009 b:279). Tot i el fracàs, l'exili i la repressió va permetre encetar un procés que culminaria el 1931 (SANTIAGO; RUBÍ; 2009:308). La dictadura de Primo de Rivera, tindria per a Catalunya la conseqüència directa de fer molt clar l'abisme que els separava de la monarquia i del regim de la Restauració. A partir de 1930, ja no seria només la classe política la que reivindicés; el conjunt de la societat es van sentir agreujada pel poder central. Aquesta percepció, la portaria a recolzar apostes nacionalistes, sobre tot les de caire republicà i d'esquerres (CULLA, 2009:431).

En aquest marc, el que volem destacar és el paper dels intel·lectuals com a conductors d'aquesta idea, en tant que denunciadors de la situació de retràs que patia Espanya, per culpa de la Restauració i en darrera instància per la Dictadura de Privo de Rivera. Fins a quin punt van ser els artífex del canvi polític que hauria d'esdevenir el 1931? Ningú sabia aleshores quan es produiria aquest canvi, però el que si ja es tenia clar era que havia de succeir. Poc abans de la I Guerra Mundial ja havien alguns intel·lectuals que creien arribada l'hora del canvi. El problema era com «*Vamos a tener que echarnos nosotros ideólogos a la calle. No hay más remedio: es un deber. Hay que formar el partido de la cultura*» li havia dit aleshores Ortega a Unamuno (AUBERT, 1993:31, nota 6). A aquelles alçades els intel·lectuals denunciaven la monarquia i les seves febleses i presentaven les seves alternatives polítiques sintetitzades en les paraules de Ortega «*Habiendo negado una España, nos encontramos en el paso honroso de hallar otra*» (AUBERT, 1993:33), paraules que compartia Manuel Azaña plenament. Una Espanya on tingués cabuda la democràcia i la llibertat personals. No obstant aquest discurs estava molt allunyat del poble, ja que els intel·lectuals eren percebuts com una élite. En el cas de Catalunya, el republicanisme pregó de la majoria de forces republicanes catalanistes d'esquerres, esperonava al municipalisme com a instrument per a l'esdevenidor. Un primer pas, com apunta Giovanni Cattini «d'un nou ordre social i polític més just» (VIROLI, 2066:9, introducció) i a través del qual es podria arribar a la gran massa de població, allunyada dels centres polítics d'aleshores.

Nicolau d'Olwer no compartia l'oposició entre República i Monarquia, perquè defensava que l'una no era la negació de l'altre, sinó que la República era *per ser* sense que la Monarquia deixés de ser-ho. No obstant, aquest binomi d'oposició va ser molt recurrent durant aquests anys en que el republicanisme anava cristal·litzant a l'ombra del desprestigi i la disfuncionalitat de la monarquia. La República com a idea, va donar lloc a que es concebés des de molts prismes: llibertat, democràcia, federalisme, revolució; tots aquests matisos van prendre una significança molt diferent en funció del grup polític que els abrandés. Després del fracàs del primer projecte republicà, emmirallat en un model revolucionari i amarat de cultura il·lustrada, el ferment que havia quedat va donar lloc a diferents cultures republicanes, disperses entre sí i que van fraccionar el republicanisme en les diferents opcions polítiques que van anar sorgint en l'època d'entreguerres. Aleshores, ja es va poder intuir la pluralitat de projectes de República. Tants com partits polítics el van abrandar en aquella conjuntura.

L'any 1924 va ser clau en la configuració d'una base combatent diferent a la que propugnava Francesc Macià però que va provocar, en els diversos sectors polítics contraris a ell, una reacció molt positiva. Diguem-ne que es va crear una militància de caire cultural que va actuar en dos sentits. D'una banda era una militància en resposta al «caràcter obertament desnacionalitzador de la dictadura», (PUJOL, E;2003 a:115) i d'altra banda va actuar com a revulsiu respecte a les pretensions de Macià. Ja hem vist el perfil del SEM, en contraposició a l'esperit d'Estat Català; però a l'exterior la Lliga Regionalista, tot i que inicialment havia donat suport a la conspiració que va portar la Dictadura¹⁴⁶, finalment va acabar a l'exili i va instal·lar a un pis de París les oficines de la *Société pour l'Encouragement de la Culture Catalane*, a través de la qual s'editaria la revista *Courrier Catalan*, dirigida per Alfons Maseres.¹⁴⁷ En aquesta seu s'aplegaven les activitats catalanistes de l'exili, tot i que una branca es va traslladar a Ginebra, a la seu de Societat de Nacions, en la que Nicolau d'Olwer i Manuel Massó van actuar en qualitat d'observadors, (FABREGAT, 1952:37) per bé que poques esperances hi havia ja per a les minories que no havien estat reconegudes al Tractat de Minories sorgit a partir de 1919. El fet que el 1922 s'aprovés a la III Assemblea Anual de la Societat de Nacions, la proposició de Murray, per la qual deixava en mans de cada Estat

¹⁴⁶ Sobre la qüestió catalana durant la Dictadura de Primo de Rivera, veieu GONZÁLEZ CALLEJA; (2005) *La España de Primo de Rivera...*, pp. 100-110; i per al tema de la repressió cultural catalana de forma més extensa veieu, ROIG I ROSICH, (1992) *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya*.

¹⁴⁷ Per saber-ne més sobre les accions de Maseres durant l'exili, vegeu CORRETGER, (2008) *Escriptors, periodistes...*, pp. 104-125

membre l'oportunitat d'aplicar els mateixos principis del Tractat de Minories, a les seves respectives minories, (NÚÑEZ SEIXAS, 2001:200) hauria esperonat Nicolau i Massó a tirar endavant les seves intencions. Era una escletxa que calia explotar (NÚÑEZ SEIXAS, 2010:113-206).

Durant la dictadura de Primo de Rivera l'activitat més important que es dugué a terme en favor de la llengua i cultura catalanes fou la que es va desenvolupar al voltant de la Societat de Nacions. Fruit d'aquesta importància van ser els treballs de Joan Estelrich¹⁴⁸ i Maspons i Anglasesell,¹⁴⁹ tots dos molt vinculats a les activitats fetes entorn aquest organisme internacional. En virtut de la nova realitat jurídica sorgida dels tractats de pau després de la I Guerra Mundial, es garantia a les minories nacionals «*la conservació de llurs característiques espirituals més destacades*» (PERUCHO, 1930:218). Aplicant-lo al cas de la llengua i la cultura catalanes, es volia fer valdre aquest principi per a Catalunya.

Amb aquest objectiu, el Consell d'Acció Catalana es va reunir a Perpinyà a inicis de 1924 per plantejar el bandejament que la llengua i la cultura catalanes estaven patint sota la dictadura, davant la Societat de Nacions. Es va designar a Ramon d'Abadal, Carles Jordà, Massó i Llorenç i a Nicolau d'Olwer per tal que es traslladessin a Ginebra per valorar com es podria fer. Lluís Nicolau fou l'encarregat de redactar el document que s'hauria de presentar davant l'organisme internacional. Abans però, presentà l'escrit a la resta de delegats catalans per acordar-se posteriorment sotmetre'l al vist-i-plau de totes les forces catalanistes. La Lliga no va subscriure el text per por a les represàlies, i els republicans argumentaren que si no signaven totes les forces, millor no fer res (PERUCHO, 1930:220-221). Mentre es decidia què fer, els homes de Ginebra anaven ocupant el temps intentant editar una revista de propaganda, per publicar tot allò que la censura no permetia. No va prosperar, però. Finalment, el 11 d'abril de 1924 es va modificar el text inicial redactat per Nicolau, atès que els membres d'AC es van quedar sols. Es decidí que fos en Massó i Llorenç qui el signés, ja que per les seves circumstàncies personals i polítiques, era qui tenia més possibilitats d'actuar amb llibertat (PERUCHO, 1930:222). Malgrat els esforços esmerçats, la documentació i súplica adreçades a la Societat de Nacions, no va tenir cap efecte. Lluís Nicolau d'Olwer va dir d'aquest anys «*Moviment perseguit, moviment que s'escampa*» (NICOLAU, 1958:14).

¹⁴⁸ ESTELRICH, J. (1929) *La qüestió de les minories nacionals*. Per saber-ne més sobre les activitats de Joan Estelrich en aquest període, vegeu també CATTINI, 2009 b: 75-89 «Joan Estelrich i l'Expansió Catalana...»; CORRETGER, 2008: 99-125, *Escriptors, periodistes...*; COLL-VINENT, 2014:77-100 «Joan Estelrich, un humanista...»

¹⁴⁹ MASPONS I ANGLASELL, F. (1929) *Tornant de Ginebra*.

A partir d'aquí, tant Massó com Nicolau, començaren tot de contactes amb persones importants relacionades amb la política internacional, especialment aquelles que tenien una delegació a l'Assemblea de la Societat de Nacions. Aquesta tasca es va dur a terme en gran part a Ginebra, però també va portar al nostre home a Londres, Brussel·les i París. El 28 de juny a Lió, es va celebrar l'Assemblea general de la Unió Internacional d'Associacions Pro-Societat de Nacions, en la qual Nicolau d'Olwer va proposar una síntesis de les *desiderates* de les minories no protegides.¹⁵⁰ En aquests moments, el líder d'AC va haver de fer front tot sol a aquesta activitat, ja que Massó va marxar a Amèrica per atendre afers personals. Va anar a tots els congressos i assemblees, prenent notes que després enviava a *La Publicitat*. Malgrat l'intent fallit, va saber aprofitar la llibertat de propaganda i a Ginebra establí molts contactes amb persones interessades- sobre tot periodistes¹⁵¹ de rotatius molt importants- en l'afer de les minories nacionals, a les quals lliurarà tot d'informació en anglès i en francès, sobre el plet català (PERUCHO, 1930:235). Així, l'any 1924 sembla que fou de vital importància per a Catalunya en l'àmbit internacional¹⁵² perquè «*Es posà el problema català a la Societat de Nacions; [...] i posà, així, la primera pedra de l'edifici...*» (PERUCHO, 1930:237). En aquest sentit, cal destacar com a Itàlia, on des feia dos anys s'havia instal·lat el feixisme, i aquest perseguia una minoria d'intel·lectuals, alguns reflexionaven sobre el cas de la llengua i cultura catalanes, atacades per la dictadura primoriverista. Cesari Giardini, el 1924 havia declarat que «*Miguel Primo de Rivera i el seu fidel Alfons Sala (el president de la Mancomunitat de Catalunya) es proclamaven regionalistes però havien fet tot el possible per aniquilar l'instrument d'autogovern català, representat per la Mancomunitat...*». Giovanni Cattini assenyala la paradoxa d'aquesta afirmació, ja que la Mancomunitat havia permès la modernització de Barcelona des de la perspectiva de la cultura (CATTINI, 2009 b:83). La inoperativitat de la Mancomunitat va portar, en conseqüència, l'esfondrament del Noucentisme en no tenir un suport institucional necessari per poder materialitzar-se, més enllà del corrent cultural que n'era. I des de la veïna França, Marcel Brion destacava la força de la cultura catalana en el context europeu «*La place prise dans le mouvement intellectuel européen par la littérature*

¹⁵⁰ Vegeu el text a PERUCHO, 1930:233.

¹⁵¹ Dues d'aquestes persones van ser el redactor del *Frankfurter Zeitung* i un tal Herr Ewald que van anar a veure a Nicolau d'Olwer i que fruit d'aquella trobada, va sorgir la idea de fer un Congrés de Minories Nacionals per l'any següent, 1925, i que seria l'origen dels Congressos de Nacionalitats Europees, en els quals Catalunya en tindria un paper destacat. Per saber-ne més sobre aquest afer, vegeu PERUCHO, (1930)

¹⁵² NUÑEZ SEIXAS, 2010:113-206, on l'autor desenvolupa la importància que va tenir la internacionalització del cas català, com una eina de pressió contra el regim dictatorial «*...que havia suprimit totes les institucions d'autogovern catalanes i prohibit l'ús oficial de l'idioma català...*»

catalane [...] est forte importante et mérite la curiosité du lettré, l'attention du critique. Barcelona est devenue un des foyers de l'esperit, vers lesquels, de toutes les côtés de l'Europe, se tournent les regards...» (BRION, 1929:36-39).

En aquests anys d'exili en que Nicolau també va representar l'IEC al UAI¹⁵³ en paral·lel va anar donant a conèixer l'afer de Catalunya a l'exterior, establint nombrosos contactes amb historiadors estrangers. Especialment significativa és la relació amb un professor escocès, J.H. Baxter¹⁵⁴, amb qui va compartir molt, no tant sols des de la perspectiva acadèmica, van treballar plegats al *Bulletin Du Cange*, sinó per les influències que Catalunya havia rebut d'Escòcia i la seva particularitat nacional, de la qual Baxter no n'havia sentit a parlar mai fins a conèixer Nicolau.¹⁵⁵

Els que lluitaven per dur el tema català al pla internacional, es mostraven satisfets malgrat tot, atenent que a Catalunya el sol fet de lluir en públic una senyera estava tipificat com a delicte contra la pàtria. Bosch Gimpera, d'aquests anys d'intensa activitat a l'exterior pel plet català deia que «*es realitzà l'expansió de la cultura catalana a l'estranger...*».¹⁵⁶ Però com que Catalunya aleshores no estava reconeguda com a minoria nacional, això repercutí en la participació als Congressos de Nacionalitats europees que trobaria molts esculls que es van salvar amb la representació de Joan Estelrich. Tanmateix, Eugeni Xammar es mostrava molt escèptic davant de Nicolau pel que feia a la Societat de Nacions «*A aquestes hores Ginebra no és més que un mecanisme, més o menys actiu, més o menys fort, segons les circumstàncies, però sense cap autoritat- i sense cap preocupació- d'ordre moral*».¹⁵⁷

En aquest context, cal destacar la figura d'en Cambó que va actuar com a motor d'un seguit d'activitats culturals pròpies de la identitat catalana: «*que es pugui manifestar la nostra catalanitat i la nostra manera d'estimar Catalunya, us heu de conservar cada dia al vostre lloc*» (ROICH; 1992:594). Aquesta idea va permetre a Cambó actuar com a mecenes de la cultura catalana durant aquests anys de repressió,¹⁵⁸ i que seria recordat especialment per l'obra

¹⁵³ Per reseguir la trajectòria i col·laboracions del comitè que representava l'IEC a l'Union Académique Internationale, vegeu el fons UAI a l'IEC.

¹⁵⁴ J.H. Baxter, director de la *Union Académique Internationale*, entre els anys 1925-1954. També feia aportacions al *Bulletin du Cange* com Nicolau d'Olwer.

¹⁵⁵ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Baxter a Nicolau, docs. 2/1-2, 2/4/1926

¹⁵⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/25, 1961, escrit per Bosch Gimpera, data sense especificar.

¹⁵⁷ AAM, FNDOL, correspondència II, carta de Xammar a Nicolau, doc. 1,17/5/1927

¹⁵⁸ No obstant, Cambó va jugar un paper ambigu durant la dictadura. Malgrat aquesta aposta per la llengua i la cultura catalanes a l'exterior i el seu mecenatge (s'ha fet un estudi de l'origen de la fortuna de Cambó a BORJA DE RIQUER, (2016) *Cambó en Argentina...*), no es pot passar per alt que sempre va intentar restar al costat de la monarquia; les possibilitats d'una República l'esgarrifaven i durant 1930, va mantenir converses amb Alfons XIII,

reeixida de tres fundacions: FBM, de la qual ja s'ha parlat en una apartat anterior, la Fundació Bíblica Catalana i la Fundació Cambó de París, de les quals parla abastament Josep Mª Roig i Rosich (ROICH; 1992:595-599).

A banda de tota aquesta mobilització entre Europa i la Mediterrània, entre el deure i el plaer, entre el 1923 i el 1927 Lluís Nicolau va comentar els volums que publicava la Fundació Bernat Metge a través de *La Publicitat*. També enyorava els seus anys de joventut i la proximitat cultural i d'institucions culturals d'aleshores.¹⁵⁹ Després d'un viatge pels països nòrdics la tardor de 1928 amb motiu d'un Congrés de Ciències Històriques, Nicolau s'havia quedat meravellat del seu nivell cultural, sobre tot de Dinamarca del que deia «...*dóna la impressió d'un més alt grau de civilització [...] Un admirable país d'una extensió i una població com el nostre i que tanmateix va al capdavant d'Europa en institucions culturals...*» així com el grau de democràcia de Noruega on el rei i l'hereu vestien de paisà i havien saludat familiarment als assistents al congrés.¹⁶⁰ Durant tot aquest període d'exili, de viatges a munt i a vall per la geografia europea, descobrim un Nicolau amb clara vocació europeista, en el sentit més ample del concepte. Bona mostra d'això no és tant sols la correspondència mantinguda amb gent d'arreu, sinó les preocupacions pels afers europeus i pels importants articles escrits a *La Publicitat* on reflexiona sobre el paper de la Societat de Nacions, la unificació europea i les minories nacionals.¹⁶¹ En aquest sentit, durant el VI Congrés Europeu de les Nacionalistats Minoritàries que fou durant el 2 i el 6 de setembre de 1929, Maspons i Masferrer van acordar proposar a Nicolau d'Olwer que posés molt d'èmfasi en la negació de la existència de minories que feia la Dictadura de Primo de Rivera, fins i tot la persecució (MASPONS, 2016:16).

I encara va tenir temps d'escriure. Al llarg de tot l'exili, Nicolau d'Olwer va publicar diversos llibres: *L'expansió de Catalunya a la Mediterrània Oriental* (1926), *Peut-on parvenir à une morale unanime?*, *Resum de Literatura Catalana*, *Ramon Muntaner*, *Idees i fets entorn de Paneuropa*, *Paisatges de la nostra història* i el seu *El pont de la mar blava*,¹⁶² per aquest darrer va rebre el Premi Concepció Rabell (GALI, 1980-1986:69, llibre XI). Un llibre que no va saber definir ni com a literari ni com a llibre d'Història- «*Suposo que els crítics ja ens ho diran*»- va

per tal de predisposar-lo a rebaixar les tensions a Catalunya, atés que la seva popularitat al Principat havia caigut en picat. Vegeu BORJA DE RIQUER, 2008:53-66, *Alfons XIII i Francesc Cambó...*

¹⁵⁹ *La Publicitat*, «Una conversa amb en Lluís Nicolau d'Olwer» 7/IX/1926, p. 4

¹⁶⁰ *La Publicitat*, 4/X/1928, p.1

¹⁶¹ Vegeu la relació d'articles sobre aquest particular a BALCELLS, (2007) *Democràcia contra...*, pp. 153-206; i d'altres que no han estat recollits per l'autor, alguns d'aquests els hem citat en el present treball.

¹⁶² AMTM, *La Humanitat*, novembre de 1961, p. 5, article d'Agustí Cabruja.

contestar ell. El que tenia clar era que l'havia escrit com un estímul per a la gent de Catalunya.¹⁶³

En un mes va assistir a nombrosos congressos arreu d'Europa, Goettingen, Belgrad, Brussel·les, París, representant l'Institut d'Estudis Catalans. A Belgrad sobre tot, va poder copsar el coneixement que de la història de Catalunya i l'obra de l'IEC es tenia al món científic, sobre tot pel que feia a la intervenció catalana en els afers econòmics i de comerç a la Mediterrània.¹⁶⁴ Però tot plegat va tenir l'inconvenient de que n'estava molt dispers, atenent massa afers alhora i li esdevenia feixuc haver d'escriure els seus articles «...trametent un parell de cròniques setmanals. Creu-me que ho faig per allò de l'obligació. Jo per al periodisme actiu no serveixo gens...»¹⁶⁵, tot plegat enmig d'una crisi marcada per la sortida d'Antoni Rovira i Virgili d'AC i de *La Publicitat*. Ens hem preguntat molt sovint, d'on va treure temps per dur a terme tota aquesta activitat frenètica al llarg d'aquests anys. La resposta la podem trobar en el fet que no tenia cap responsabilitat familiar, llevat de respondre la correspondència. Sense cap esposa o promesa de qui preocupar-se, Nicolau esmerçava tot el seu temps a la seva gran passió, el món de l'erudició.

A més, durant tot aquest exili, va portar el pes de les relacions entre AC i altres sectors catalanistes. Pel que respecta al catalanisme, Nicolau era tant intransigent com ho podrien ésser els d'Estat Català, però no va creure mai en la revolta i la violència com a mitjà d'aconseguir la llibertat per a Catalunya (CASANELLAS,1991:44) i aquesta actitud la criticaria obertament a les seves memòries Miquel Ferrer, que no s'està d'amagar el malestar que li va produir que a l'exili les forces polítiques republicanes no els tinguessin en compte als d'Estat Català (FERRER, 2008:68-69). Molts sectors consideraven que Macià feia massa *ximpleries* que entorpien el treball de la resta de forces polítiques republicanes.¹⁶⁶ Anys més tard, Nicolau reflexionaria sobre el *leit motiv*, dels exiliats durant aquesta època, amb una «... fórmula- vaga y equívoca, por confundir aspiraciones con realidades- era también candorosa, pues la vida internacional, pese a los discursos de circunstancias, suele regirse, en el mejor de los casos, por el estricto do ut des»,¹⁶⁷ lògicament aquesta afirmació estava generada pel pas dels anys,

¹⁶³ *La Publicitat*, 4/X/1928, p.1

¹⁶⁴ *La Publicitat*, «Una intervü amb en Lluís Nicolau d'Olwer» 21-V-1927, p. 1

¹⁶⁵ Hem respectat la ortografia citada a VILANOVA, F; 1996:185, nota 131, *Ramon d'Abadal...*

¹⁶⁶ AAM, FNDOL, correspondència, carta de Gomila a Nicolau, doc. 26, 27/1/1925

¹⁶⁷ AAM, *España Nueva*, 221-223, 1950

madurada al pair dels esdeveniments de la República, d'una guerra civil i dels seus primers anys d'exili mexicà.

Així, paral·lel als afers de la Societat de Nacions, Nicolau d'Olwer va establir contactes amb Francesc Macià, malgrat les *ximpleries* que semblava feia a parer dels seus detractors, i que tenia com a propòsit establir un Front Únic entre les dues formacions. Les difícils negociacions entre els dos líders polítics es poden palesar a la correspondència entre ambdós, ja que sembla que Macià era molt desconfiat¹⁶⁸ i patia d'una certa impaciència per proclamar una República Catalana (CARDONA, 1984:77-78). A banda del fet que ni Macià ni Nicolau parlaven el mateix idioma; mentre que el primer va ser molt primmirat amb el què es deia i com, «*Ja comprendrà, amic Nicolau, que ha d'estranyar-me, tenint en compte el temps transcorregut, que res hagi pogut dir-me vostè...*», el segon donava per fetes les coses sense tants cerimonials «*Després de la nostra entrevista a Lió, per la meua part he considerat constituït el front únic nacionalista, perquè estava segur de la ratificació dels meus companys de Barcelona...*» (FABREGAT, 1952:147-148, vol. II).¹⁶⁹ Nicolau d'Olwer, creia que l'esdevenidor de Catalunya havia d'estar en altres mans diferents a les que l'havien portat a l'estat en què es trobava, «*...uns homes nous per a fundar una pàtria nova; no servien pas aquells que havien enyorat en el peregrinatge les olles grasses del captiveri [...] No és bo per a ésser lliure qui a servitud s'avesa*».¹⁷⁰ Giovanni Cattini diu en aquest sentit que «*...la dictadura havia acabat invalidant les estratègies dels partits catalans tradicionals i havia provocat l'esgotament de la lluita política*» (CATTINI, 2009 a:152). Tanmateix, en algunes comunitats de catalans exiliats a l'Amèrica Llatina, hi pervivia un fons sentit del deure cap a la lluita política «*Amic Nicolau, tenim d'anar sumant les forces dels homes de bona voluntat, ferma ideologia i que no s'han tarats per la destructora vanitat, tenim de formar el bloc del sentit comú i de l'abnegació si volem, al menys que noves generacions acabin l'obra pràctica, per nosaltres començada*»¹⁷¹

Després dels fets de Molló, i amb Macià jutjat per aquests fets, Nicolau reflexionava sobre les veritables intencions de l'avi; alguns haurien pres a broma l'intent d'invasió de Catalunya a través dels Pirineus, però Macià el que realment volia, creia Nicolau, era «*demostrar que la dictadura no era la paz y hacer que el mundo internacional fijara su mirada en el problema de Cataluña*» (SANTALÓ, 1963:11).

¹⁶⁸ Vegeu totes les cartes entre Macià i Nicolau d'Olwer en SOBREQÜES ET ALIÀ, 1989:155-173

¹⁶⁹ Sobrequés et alii, 1989:156 carta de Nicolau a Macià, 19/7/1924

¹⁷⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, *La Publicitat*, «La lliçó d'Israel», doc.211/1996, 24/4/1929.

¹⁷¹ AAM, FNDOL, correspondència Nicolau- Abril, doc. 3, 20/3/1928

D'aquests anys a l'exili, no podem obviar l'ambient que es respirava a la major part d'Europa, amarada d'autoritarismes i dictadures. La dècada dels anys vint, s'havia inaugurat amb Grècia, per seguir-la Itàlia, Hongria i Albània entre d'altres. Nicolau d'Olwer que va estar a Iugoslàvia la primavera de 1927, en els moments de més tensió amb Itàlia pel tema d'Albània, escrivia per a *La Publicitat* que la premsa italiana, concretament la feixista, parlava d'una mobilització iugoslava per crear un clima nefast i confusió entre la població. Nicolau reconeixia no saber si eren certes o no aquestes informacions esgarrifoses que es difonien als diaris feixistes italians. El què si va tenir molt clar, en veure'l sobre el terreny, és que ni Iugoslàvia volia la guerra- tampoc la temia- que ni els iugoslaus, fossin de la tendència política o ètnia que fossin, sentien simpaties pels italians, que els joves estaven amarats d'esperit paneslavista i que malgrat les divisions que amenaçaven amb esquarterar-los com a nació, davant el perill italià restaven molt units.¹⁷² El panorama polític estava sacsejat per dues tendències contradictòries, però que segons Nicolau, l'una explicaria l'altre; *«L'internacionalisme que tendeix a universalitzar totes les organitzacions i aspira a convertir la humanitat en subjecte de dret públic, i el feixisme, exacerbació nacionalista, que no admet ni a dins ni a fora de l'Estat cap altre subjecte de dret públic»*¹⁷³

I deia Nicolau, que Europa si aspirava a ser-ne un grup d'Estats, a la Panamericana, tenia pel davant tres greus problemes a resoldre: la pau, l'economia i el problema de les minories nacionals, que li eren propis, a banda dels que compartia el món sencer. Per a Nicolau, la clau que resoldria aquests tres problemes estava en la disminució de les fronteres, perquè el fraccionament d'Europa en Estats, cadascun amb les seves particularitats econòmiques, eren un anacronisme que a la llarga acabarien per anihilar la vida econòmica d'Europa, i en conseqüència a greus episodis de crisis econòmiques *«Cal, doncs, reformar la vida econòmica d'Europa, camp de batalla de la guerra mundial. Caldrà que Europa trenqui amb el proteccionisme estatal i s'uneixi en una comunitat econòmica»*, i això hauria de ser prou garantia per a la pau europea.¹⁷⁴

Una de les paradoxes, a parer de Nicolau, de la *«política liberal, almenys en part, havia estat el creure que la llibertat individual es podia assegurar dins un Estat que exercís coaccions*

¹⁷² IEC, fons Nicolau d'Olwer, *La Publicitat*, «Impressions de Iugoslàvia. L'esperit popular i la política exterior» 28-V-1927, doc. 211/351-353. Aquest article forma part d'una sèrie anomenada *Impressions de Iugoslàvia* i que Nicolau va anar ampliant en successius articles, vegeu *La Publicitat*, 4,11,19,25-VI-1927; 2 i 12-VII-1927, dels quals hem prescindit, perquè tracta d'altres aspectes de Iugoslàvia.

¹⁷³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, *La Publicitat*, «Pancontinentalisme» 14-IV-1928, docs. 211/533-535

¹⁷⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer *La Publicitat*, «Problemes europeus», 4-V-1928, docs. 211/581-584

nacionals» i que en aquells anys de dictadura l'experiència estava ensenyant a aquella part de liberalisme que calia lluitar contra les dues cares de la coacció, la individual i la col·lectiva.¹⁷⁵ El líder d'Acció Catalana creia en el deure de Catalunya de fer ciutadans, conscients de la seva personalitat i dels seus deures, així com de la forma de defensar-los¹⁷⁶, en definitiva, fer patriotes en el sentit que apuntà Rovira i Virgili «*Sense la consciència nacional, la terra és un paisatge, la història és un fantasma, el Dret és una rutina, la llengua una varietat fonètica*» (ROVIRA I VIRGILI, 1982:100). La catalanització del país entesa per Nicolau, així com per a tots els membres d'AC, era «*configurar un model de ciutadà compromès amb la normalització de la cultura i la llengua catalanes, capaç de canviar hàbits i crear instruments útils*» (BONAMUSA, 2009:155, vol. II). A tal efecte, sempre que les circumstàncies i els mitjans ho permetien, Nicolau d'Olwer col·laborava u organitzava activitats i cursos per donar a conèixer la cultura i llengua catalanes, com el que va organitzar el 1930 dins del local de l'Ateneu Barcelonès, a instàncies de *Palestra* (CASASSAS, 1986:122). No sabem exactament en quina data va tornar Nicolau del seu exili abans dels fets de 1930; sí sabem que entrava i surtia de Catalunya amb certa freqüència (VILANOVA, 1996:184), sobre tot a partir del 1925 quan s'havia relaxat la repressió. En aquesta línia, després de la dictadura de Primo de Rivera, el 14 de març de 1930 es va celebrar el primer ple de l'Institut d'Estudis Catalans, i tant Lluís Nicolau com Ferran Valls i Taberner aprofiten per agrair els donatius rebuts per poder prosseguir la tasca a l'exterior, sense els quals, no hagués estat possible (BALCELLS; IZQUIERDO; PUJOL; 2002-2007:213, vol. I). I és en aquest context d'augment del catalanisme, quan el nou governador civil a Barcelona va anar investigant i preguntant als col·legis detalls sobre el catalanisme i sobre quins clergues eren catalanistes.¹⁷⁷

Entre els anys 1929-1931 Nicolau d'Olwer exercí com a professor d'Història de la Cultura a l'Escola de Bibliotecàries. Joan Ainaud ressaltava el seu paper destacat i actiu en la vida cultural i en l'organització política del país (AINAUD DE LASARTE, 1988:201, vol. 4). L'any 1927, preocupat per l'economia de l'IEC, es va adreçar a Francesc Cambó per veure com resoldre la situació; la Diputació de Barcelona havia tancat l'aixeta i es veien impossibilitats de mantenir a tot el personal de l'Institut. Cambó va parlar amb en Rafael Patxot, qui amablement li va contestar que prou feia ell en fer-se'n càrrec d'algunes de les publicacions de l'IEC per no deixar morir la

¹⁷⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer *La Publicitat*, « Destriaments », 19-II-1929, docs. 112/1169-1170

¹⁷⁶ «La tasca primordial» dins BALCELLS, 2007:353

¹⁷⁷ AAM, Fons Nicolau d'Olwer, correspondència Nicolau- d'Alòs, doc. 48/3, 4/5/1930

institució, però de sous i altres despeses ell no en tenia cap compromís. La solució per obtenir-ne fons estaria en mans del mecenatge particular.¹⁷⁸

Tanmateix no va deixar de banda els afers polítics ni en particular d'AC, la qual segons d'Abadal hauria de servir per orientar políticament la gran massa de gent, i per tant caldria aprofitar l'any llarg que, intuïa, encara els quedava per anar fent coses i esmenar els errors polítics.¹⁷⁹

A finals de març de 1930, Nicolau d'Olwer va formar part d'una plataforma antimonàrquica que s'havia conformat al pair del grup de *l'Opinió*. Primer va consistir en una reunió d'elements antidictatorials d'àmbit català. En aquesta reunió es va posar sobre la taula formar un front d'esquerres més ample. En aquests moments, Rafael Campalans va redactar el *Manifiesto de Inteligencia Republicana*, signat per republicans, cenetistes i catalanistes. Davant aquest grup tant poc homogeni i amb visions tant dispars sobre com entenien uns i altres la forma de governar, les polèmiques van estar a l'ordre del dia (GONZÁLEZ CALLEJA; 1999:541). Nicolau d'Olwer deia que «Macià, a Prats de Molló, havia fet més per Catalunya que tots els memorials adreçats a la Societat de Nacions» (NICOLAU, 1958:35), decebut com estava dels migrats resultats d'internacionalitzar el cas català.

Passada la dictadura de Primo de Rivera, Nicolau d'Olwer va poder copsar la bona salut de que en gaudia el catalanisme, malgrat que havia estat sotmès a pressió i bandejament «No sols no han passat en va els set anys de dictadura, sinó que han fet molt de bé. Tots els ideals perseguits per ella han acabat per solidaritzar-se, i així la plataforma de convivència s'eixampla, sentiments i idees que abans dividien avui són patrimoni comú del nostre poble» (BALCELLS, 2007:332). En canvi Daniel Cardona es planyia per la manca de compromís dels polítics i intel·lectuals durant aquesta «El cas de Catalunya, durant i sota la dictadura militar espanyola de 1923 a 1930, significa l'època més trista de la nostra Història». Aquesta afirmació s'ha d'entendre en una conjuntura personal de decepció de Cardona vers Macià. S'havia mogut des de l'apoliticisme de la Unió Catalanista, cap a un nacionalisme radical, clara i marcadament polític. Decebut amb Macià, acabaria per trencar amb ell; paradoxalment, Cardona va ser incapaç de tirar endavant una organització pròpia, i probablement perquè en el fons l'apoliticisme tenia encara molt pes en la seva forma d'entendre la política. Per això rebutjava ser catalogat com a polític, malgrat el seu activisme. Per a Cardona, l'única via

¹⁷⁸ IEC, dietari Patxot, 12/1/1927.

¹⁷⁹ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta d'Abadal a Nicolau, doc. 103, 5/9/1929

possible cap a la independència era la lluita armada duta a terme pels *veritables patriotes*.¹⁸⁰ De les múltiples estades a París, Nicolau va percebre el clima de crispació entre els exiliats per l'actitud de molts dels que s'havien quedat recolzant la dictadura, tant a títol personal com de forma col·lectiva. Ell mateix es posicionà així «...no hi ha prou de la revisió [de conductes passades]; cal la responsabilitat, el càstig...» (VILANOVA, 1996:191).

Debats al voltant de la democràcia i la dictadura

La crisi de la postguerra va afectar a bona part d'Europa i es va manifestar en la caiguda d'alguns règims liberals donat pas a dictadures de tota mena. Aquesta crisi va accentuar el descrèdit del liberalisme, ja que la majoria d'Estats liberals havien propugnat teories antiparlamentàries. Però no va ser l'única conseqüència, com ja hem vist, perquè la crisi de postguerra va atiar la conflictivitat social que va afectar de forma especial a Catalunya. L'arribada de Mussolini al poder, va esperonar el debat entre la intel·lectualitat catalana.

Nicolau d'Olwer es va moure entre dues aigües respecte a la democràcia, essent liberal com era de formació. Afirmava que liberalisme i democràcia eren emprats com a sinònims tot sovint i això era nociu; la democràcia l'entenia com a govern popular, una forma de govern. En canvi, va precisar que liberalisme «és una estructura mental i moral, una norma de pensament i de conducta, un conjunt sistemàtic de principis que tant s'apliquen a la vida pública com a la privada. El liberalisme és una actitud de respecte envers la personalitat dels altres, envers la dignitat humana, tot el contrari de l'absolutisme. Per això la forma de govern adient als principis liberals és la democràcia», tot i que n'era conscient de que la democràcia havia estat sovint antiliberal¹⁸¹. Per tant, democràcia i llibertat eren conceptes al voltant dels quals girava tot el pensament i reflexions del líder d'AC. Nicolau d'Olwer entenia la República com un espai de llibertat i democràcia, però no democràcia com una mística convertida en religió de masses, i sí democràcia «com un fet d'experiència humana»¹⁸² i aquesta experiència passava per lluitar contra l'abstencionisme electoral, promogut en certa manera per les élites polítiques; d'entrada la inhibició ciutadana en els afers públics, que donava com a resultat una política paternalista i que Nicolau considerava un vici immoral. Blasmava contra la injustícia de

¹⁸⁰ CARDONA, 1984: VI i VII (introducció Ucelay da Cal) i pp. 150-153

¹⁸¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, *La Publicitat*, «Liberalisme i democràcia» 11-IX-1928, docs. 211/778-779

¹⁸² «Místics, no» 17-X- 1928, citat a BACELLS, 2007:210

no permetre a les dones votar «*La intervenció en la vida pública, [...] no és res més que acte d'altruisme, és un deure moral, exigit i sancionat per l'imperatiu de la consciència. [...] no és pas un afer de llei, sinó d'escola*»¹⁸³

No obstant, aquests conceptes eren molt recurrents entre els homes de la seva generació, i que com ell, creien que la democràcia havia de ser l'instrument amb el qual s'havia de fonamentar la nova societat «*La democracia representa la comunidad y la estabilidad [...] La democracia no es régimen de inhibición, si no de colaboración*» (SUBIRATS, 1995:123). Nicolau deia que «*La llibertat humana i la llibertat nacional foren agermanadament conculcades a casa nostra per la dictadura*»¹⁸⁴. Rovira i Virgili també va reflexionar sobre la democràcia, durant els darrers mesos de govern del marquès d'Estella. Deia que no es podia negar que no existís una crisi de la democràcia, sense que impliqués que aquesta hagués caigut o patit una davallada. De nou, els efectes de la guerra havien esdevinguts perniciosos per a la democràcia, afeblint-la; es mostrava molt optimista en quan a la recuperació d'aquesta per part d'aquells Estats que havien caigut presa dels totalitarismes o les dictadures. Confiava en que la democràcia suportaria els embats d'aquella crisi d'entreguerres, per sortir més enfortida. Això sí, calia revisar la fórmula per corregir els defectes i els vicis (ROVIRA I VIRGILI, 1930:19-21).¹⁸⁵

En aquest marc, Josep Pla que havia fet referència a aquells catalans que volien fer seves les tesis de Charles Maurras, ràpidament es va encendre el debat a través de les planes de la revista *Monitor* i de la *Veu de Catalunya* i *La Publicitat*.¹⁸⁶ Així, amb l'arribada de Mussolini al poder el 1922, es constata que el feixisme era el resultat de la crisi del parlamentarisme, de la democràcia i del nacionalisme. A Catalunya, les fuetades de la dictadura havien servit però, per valorar la llibertat en perdre-la i enyorar-la. Per a Nicolau d'Olwer la principal lliçó de la dictadura havia estat, «*L'Espanya una i indivisible, la monarquia i el Directori, la política romana- de les dues Romes: la de camisa negra i la de sotana blanca...*»,¹⁸⁷ aquestes dues Romes les rebutjarà obertament. Aquesta lliçó, segons Lluís Nicolau, no calia oblidar-la perquè podia tornar per tenir el camí obert, el qual no era altre que la manca d'una tradició democràtica i un excés de deixar que tot anés esdevenint sense acció per part de la societat, en definitiva la manca de compromís en uns ideals que a la majoria els eren molt allunyats. Tot

¹⁸³ IEC, fons Nicolau d'Olwer *La Publicitat*, «El vot obligatori», 30-III-1928, docs. 211/504-507

¹⁸⁴ «La lliçó de la Dictadura» dins, BALCELLS, 2007:370

¹⁸⁵ Dels defectes de la democràcia i altres aspectes continua Rovira i Virgili en els capítols successius, p. 22 i ss.

¹⁸⁶ Per veure tot el debat, vegeu CATTINI, G. 2013 b:105-108, «Democràcia versus dictadura...»

¹⁸⁷ «La lliçó de la Dictadura», dins BALCELLS, 2007:369

i ser-ne un home religiós, Nicolau d'Olwer criticava amb acidesa i fins i tot amb agror, el binomi Església i Estat units en pro de la descatalanització de la societat. L'Església ja no servia els interessos de les ànimes cristianes, sinó els interessos del despotisme estatal per a no perdre privilegis ni poder. Ho va criticar obertament a les planes de *La Publicitat*,¹⁸⁸, però també a nivell personal amb Ramon d'Abadal, a qui deia que no es podien descuidar de parlar a les ponències sobre les relacions de l'Església amb l'Estat. I mentre per en Cambó tot anava bé, per a ells, referint-se principalment a AC, anava malament en dos sentits: «...en el liberal, com atentatori a la llibertat de consciència, i en el catalanista, perquè els decrets de Roma durant la Dictadura ens han mostrat el Vaticà col·laborant a espanyolitzar-nos. Ni Estat confessional, ni Església intervinguda per l'Estat...».¹⁸⁹ Per això, més que mai estava convençut que sense el respecte de les llibertats individuals no «pot ésser bastit l'edifici de la llibertat col·lectiva de Catalunya».¹⁹⁰

Calia doncs, que aquest sentiment catalanista que s'havia fet expansiu a redós de la censura, no en fes disminuir un bri la seva intensitat. No es cridava pas a engany, però, pensant que la dictadura havia estat un parèntesi i que les qüestions polítiques es reprendrien allà on havien quedat «Engany de polític sedentari»¹⁹¹ perquè l'esdevenidor dictatorial havia transformat el catalanisme però, això sí, calien noves formes d'acostar la política a la gent especialment a l'obrer. La política es podia quedar closa dins les parets de l'intel·lectualisme, si es pretenia caminar a l'emparedada de la democràcia.

A tal efecte l'Estat, en tant que espai on es governa, havia de canviar. Va fer una crida als extremismes polítics i els obrers a no malfiar del liberalisme, els recordà que l'opressió que s'havia viscut els havia fet constatar la importància de les llibertats, a les quals s'arriba per l'exercici de la democràcia. Els principis de catalanisme, república, democràcia i liberalisme, gràcies a la dictadura són l'aspiració de tot el poble. Nicolau d'Olwer apuntava clarament a Acció Catalana com a l'esdevenidor més important ja que aglutinava tots aquests valors contraris a la dictadura. Malgrat l'heterogeneïtat de les d'esquerres, la dictadura havia estat fecunda «per a totes les forces hostils al règim, que arribaren a coordinar-se contra l'enemic comú...».¹⁹² Però un cop desaparegut l'enemic comú no van saber treballar plegats.

¹⁸⁸ «Abraçades que ofeguen», 8/4/1930, dins BALCELLS, 2007:330-331

¹⁸⁹ SOBREQÜÉS et alii, 1989:221-212, carta de Nicolau a d'Abadal, n. 148, 27-1-1931.

¹⁹⁰ «La llicó de la Dictadura», dins BALCELLS, 2007:370

¹⁹¹ «Síntomes falaguers» 15/4/1931, dins BALCELLS, 2007:332

¹⁹² NICOLAU,1995:42, carta de Nicolau a la seva fillola i neboda Montserrat, 5/9/1940

2. L'adveniment de la II República, la maduresa d'Acció Catalana (1930-1931)

Una república com a forma de govern, va ser una idea que havia bategat latent durant la dictadura; molts dels polítics i intel·lectuals a l'exili van començar a tenir clar que s'havia de caminar en aquesta direcció. Però serà sobre tot a partir del Pacte de Sant Sebastià a l'agost de 1930, quan començarà a prendre forma aquest batec. Els intel·lectuals jugaren un paper fonamental de cara a predisposar a la gent a un nou canvi de regim, no tant sols per aturar la decadència i endarreriment del país; també es volia canviar el seu funcionament de dalt a baix, sacsejant tots els estaments. Nicolau d'Olwer afirmava d'Acció Catalana que «*Nosaltres creiem en la possibilitat de la república civil si arribem a crear com a suport d'ella una consciència democràtica*»¹⁹³

En acabar la Dictadura de Primo de Rivera, Nicolau d'Olwer havia fet un recull d'alguns dels seus articles a *La Publicitat*, esdevenint una veritable *llicó de la dictadura*, un exhort a la moral que calia desplegar. Malgrat el compromís de Nicolau amb el catalanisme, la llibertat, i la democràcia, encara no era un home prou compromès políticament parlant. Seria a partir de la publicació de *La llicó de la Dictadura* el 1931, quan va anar adquirint a poc a poc i amb moltes reticències, més compromís amb la política. Malgrat tot, de fora estant li van arribar reconeixements per aquest treball «*La llicó de la Dictadura: vous verrez qu'on apprécie et le livre et l'écrivain. Au milieu de vos affaires donnez quelque fois un instant à la réflexion que vos amis vous tiennent beaucoup à coeur*».¹⁹⁴

Enric Pujol defensa que hi van haver diferències entre l'etapa pre dictatorial i la post dictatorial (PUJOL, E;2003a:143) en contra del que creuen altres autors que defensen la idea de continuïtat.¹⁹⁵ El cert, era que la Dictadura havia deixat un rèdit espantós especialment en l'àmbit cultural, i que afectava directament a la ciutadania. Nicolau d'Olwer opinava que no es podia esperar la implicació dels ciutadans en política, quan durant la dictadura els estaments governamentals els havien girat l'esquena. Amb el final de Primo de Rivera i en aquell lapsus de temps fins a la República, el líder d'AC va denunciar públicament a través de *La Publicitat*, la ignomínia que havia patit la cultura a la ciutat de Barcelona, titllant-lo de *sabotatge a la ciutadania*. Un exemple clar és la donació que havia fet la família Guarro a l'Ajuntament de

¹⁹³ *La Publicitat*, «L'únic camí», 10/VI/1930

¹⁹⁴ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de J.H. Baxter a Nicolau, doc. 19, 3/9/1931

¹⁹⁵ Aquests autors serien, Alexandre Galí, Enric Ucelay i Josep Termes entre d'altres.

Barcelona, consistent en un casal històric i una quantitat en diners en efectiu «...per tal d'aplicar a obres de cultura» i per espai de set anys tot havia estat sense formalitzar, a banda d'altres donacions importants que Nicolau esmenta a l'article «Els dos alcaldes de la dictadura van fer més que no rebre aquella quantitat: ni tant sols van voler rebre els ciutadans que anaven a oferir-los-la. Han hagut de passar set anys, ha calgut que els satèl·lits de la dictadura sortissin de la Casa de la Ciutat perquè la ciutadania tornés a entrar-hi». Nicolau d'Olwer afirmava de forma contundent que allunyar els ciutadans d'aquestes col·laboracions era el fet més antidemocràtic que es podia donar.¹⁹⁶

L'obra cultural institucionalitzadora que havia encetat la Mancomunitat, el 1930 estava aturada. Per contra, el que no havia tingut aturador havia estat el procés de normalització lingüística i cultural, paradoxa enmig d'una dictadura; en voler censurar i prohibir el català, va aconseguir tot el contrari i va acabar per potenciar internament la realitat política i cultural que tant s'havia entestat a eliminar (ROIG I ROSICH, 1992:639). S'esperava que amb l'adveniment de la República la situació s'anés normalitzant, i es poguessin reprendre aquells projectes que el període dictatorial havia impossibilitat (PUJOL, E; 2003a:143-147). Nicolau d'Olwer va denunciar també a través de *La Publicitat* que tots els serveis públics de Barcelona eren deficientes, especialment la cultura i la beneficència; deia que els carrers estaven ben pavimentats i enllumenats però en mancaven escoles, biblioteques i asils. Recordava amb enyor els anys que havia estat dins la Comissió de Cultura de l'Ajuntament, perquè en aquells temps havien col·laborat tots els membres del consistori. El líder d'AC deia que la cultura no havia de ser monopoli de cap partit polític ni de ningú, sinó la tasca de tots.¹⁹⁷ En aquest sentit, les expectatives per a Catalunya, centrades gairebé de forma exclusiva en la represa cultural, passaven per l'Ensenyament com un dels pilars a Catalunya. Aquest aspecte sembla que no s'havia pogut desenvolupar amb la Mancomunitat per manca de competències. S'apostaria per una renovació pedagògica a tots els nivells, malgrat que l'èxit més important serà a les universitats, on s'aconseguiria l'autonomia i s'obririen a la catalanització, no sense polèmiques. També s'assolirien grans avenços en el camp dels arxius i biblioteques. Les expectatives per a Catalunya, en el marc d'una futura república es poden resumir en l'aspiració a una societat més progressista, catalanista, amb la conservació del rigor científic de les institucions i laica, i equiparant legalment la dona respecte de l'home, tant en l'àmbit

¹⁹⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 211/2733, *La Publicitat*, 11-IV-1930

¹⁹⁷ *La Publicitat* «La tasca de tots» 6-XII-1930

públic com en el privat (PUJOL, E. 2003a:145-147). D'altra banda, Nicolau també posava l'accent en la important tasca de les corporacions científiques – principalment l'IEC- que durant la Dictadura havien anat aguantat gràcies a la generositat d'altres¹⁹⁸«Assegurar l'activitat d'aquesta mena de corporacions científiques ha d'ésser l'obra de tothom, perquè elles no són patrimoni de ningú» (BALCELLS; 2007:335).

En l'espai polític, corrien rumors de que potser el rei derogaria el Decret de separatisme i restabliria el de les Mancomunitats.¹⁹⁹ Però Nicolau considerava que el millor que podria passar seria una amnistia completa dels presos polítics, ja que altres fórmules que el nou executiu havia emprat- amnistia amb exclusions- només havien aconseguit encendre els ànims «...produeix els efectes contraris a l'apaivagament que cerca».²⁰⁰ Nicolau admetia una amnistia com a necessària per començar de zero. I és que en les primeres setmanes de 1930, els diferents diaris de la ciutat es feien ressò de l'amnistia com un fenomen per atraure les masses cap els diferents rotatius, i a les seves formacions polítiques.

A parer seu i d'altres membres d'AC, calia treballar també en estratègies per atraure el major nombre possible de persones a les files dels partits. Ramon d'Abadal, creia que caldria un cert temps per valorar el mal que la Dictadura havia fet en la societat i en les idees. Les restes d'AC a Barcelona intentaven preparar una campanya de propaganda per tal d'orientar millor; a través de les planes de la premsa, es sovintejaven en aquelles setmanes de la primavera de 1930, una *gran gatzara*, replicant-se els uns als altres.²⁰¹ Fins i tot, calia definir què era o què no hauria de ser AC, tal i com va argumentar a Nicolau d'Olwer el propi d'Abadal «... o AC és un partit polític català, definit i total, o sols és un aplec de ciutadans limitat a una actuació social catalanitzant. Si es vol el primer, cal suportar-ne les conseqüències de disciplina i de plena llibertat d'actuació en cada moment... »²⁰²

Amb els mesos, els intel·lectual més compromesos tendrien a engrossir les files dels partits, molts dels quals formarien part de nuclis dirigits, esdevenint ideòlegs de la nova República. Segons Enric Pujol, els historiadors tingueren «un paper molt destacat, fins el punt que es podria parlar d'un veritable grup republicà i catalanista d'esquerra que defensava una nova concepció historiogràfica pròpia, ben diferenciada...». Però no era suficient. Calia

¹⁹⁸ Fundació Patxot.

¹⁹⁹ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta d'Abadal i Vinyals a Nicolau, doc. 105, 13/5/1930

²⁰⁰ *La Publicitat*, «L'amnistia», 6/2/1930, p. 1

²⁰¹ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta d'Abadal i Vinyals a Nicolau, doc. 105, 13/5/1930

²⁰² AMM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta d'Abadal i Vinyals a Nicolau, 4 d'agost 1930, transcripció de la carta, Mireia Capdevila, cedida per la Fundació Pi i Sunyer.

democratitzar la cultura, fins aleshores patrimoni de les élites, apostar per l'educació de les masses i posar als intel·lectuals en el centre de totes aquestes accions, compromesos políticament amb el poble (PUJOL, E. 1995:98). I mentre el monopoli de la docència estigués en mans de l'Estat, no seria possible assolir la llibertat individual de les persones, i així ho defensà Nicolau d'Olwer «*Que per a estudiar, més que no pas les aptituds calguin diners, és una de les injustícies més cridaneres del règim social en què vivim*». ²⁰³

Totes les noves escoles que s'havien projectat des de la Mancomunitat abans del 1923, estaven encara sense finalitzar o a mig construir; la dictadura havia desfet també els acords que s'havien establert entre l'Ajuntament i l'Estat per a organitzar el regim de cada escola. ²⁰⁴ El nostre home es sentia com si fes un clam al desert; l'actual govern, en mans de Berenguer només tractava de restablir allò que Primo de Rivera havia anul·lat. L'Ajuntament de Barcelona havia fet un gran esforç econòmic per enllestir una feina llargament dilatada en el temps i poder posar en marxa pel nou curs, noves escoles i parvularis. ²⁰⁵ Així, una de les gestes que més va aplaudir Nicolau fou la creació d'una oficina per a la matriculació dels infants l'escola pública «*Amb el procediment que enguany s'implanta, els ciutadans trobaran l'escola gratuïta, i tindran la sensació que no deuen a cap honor que els seus fills siguin instruits*». ²⁰⁶ En aquest context, la Diputació de Barcelona li va concedir una plaça com a professor a la càtedra d'Història de la civilització de primer i segon curs a l'Escola de Bibliotecàries (ESTIVILL,1992:336) amb un sou anual de 4.000 pessetes. ²⁰⁷ Paradoxalment, començaven a encetar-se iniciatives per potenciar l'escola catalana, al marge dels projectes de construcció de més escoles. La Casa Seix i Barral projectava el juliol 1930 fer una entesa amb l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, amb l'aspiració de «*fer a Catalunya i a la seva renaixença espiritual un verdader servei...*». ²⁰⁸

Es va començar a treballar, però remuntar-ho tot no seria ni fàcil ni senzill. Molt menys ràpid, en un context europeu on el feixisme des de 1922 havia arribat a Itàlia al poder. Calia sobre tot, encoratjar a la societat a no conformar-se amb solucions transitòries, com la Mancomunitat, perquè es corria el risc de nous desenganys i perjudici per a la moral política

²⁰³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa 2.1.1., docs. 211/2762, *La Publicitat*, «L'obrer estudiant» 23-IV-1930

²⁰⁴ Per veure tot el procés de desmantellament de la Mancomunitat, vegeu ROIG I ROSICH, 1992:103-143

²⁰⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa 2.1.1., docs. 211/2839, *La Publicitat* «El problema escolar» 21-VI-1930

²⁰⁶ *La Publicitat*, «Ciutadans» 27-IX-1930.

²⁰⁷ AAM, FNDOL, documentació acadèmica, carpeta V Escola de Bibliotecàries i Diputació de Barcelona, doc. 2, 28/9/1922

²⁰⁸ AAM, FNDOL, correspondència I, Nicolau- Calvet, Agustí, doc. 55/2, 29/7/1930

de Catalunya «*Les cases no es comencen per la teulada, i abans de la casa són els fonaments. Ara que no voler veure les qüestions prèvies és una manera còmoda d'estalviar-se de resoldre-les i una manera també de bastir edificis damunt la sorra*»²⁰⁹. Enmig d'aquest panorama on molts països estaven sent governats per dictadures o règims totalitaris, s'anava a implantar la II República espanyola, i així el país començaria a ser present a la premsa internacional «*Els mesos del govern de Berenguer, amb el seu afluixa i estira, cristal·litzen el moviment republicà. Catalunya ja sap què pot esperar de la monarquia: no res. La República ofereix un nou camí, ple d'esperances*»²¹⁰. Ramon d'Abadal, tot i compartir aquesta idea, diferia lleugerament en el concepte de república ja que ell propugnava una autonomia federativa per a Catalunya en el marc d'una República espanyola.²¹¹ En aquest context de primers de 1930 es començaven a moure algunes coses a nivell de política. Estelrich estava molt amoïnada per un possible refredament de les forces polítiques d'esquerres de Madrid, i urgia a Nicolau a redactar un text el més aviat possible «*Em sembla que estem en un moment delicadíssim [...] la gent pot distreure's i arraconar la nostra qüestió en tercer terme*».²¹² Malgrat les noves directrius que calien emprendre i haver-se tornat a constituir com a força política, durant la primavera de 1930 Acció Catalana comptava en el seu vacil·lacions de caire doctrinal. Tot i haver-se definit després d'aquest període dictatorial com a nacionalistes republicans i liberals, en el seu més ample sentit, Marià Rubió i Tudurí estava força amoïnada per la inhibició d'alguns dels seus membres en l'aplicació pràctica d'aquests principis. I no només això «*...l'opinió pública té la sensació de que'ls grans principis estampats en el programa dels partits són molt bonics; però tothom pensa que també s'ha de viure. I el nostre partit no té, en el seu programa cap norma de vida, cap orientació que permeti esperar un millor viure*». Calien solucions pràctiques pels problemes reals- tema agrari, econòmic i social- que havia deixat la Dictadura i mantenir-se en aquella línia ja marcada, lluny del separatisme i de la Lliga. Nicolau d'Olwer el va tranquil·litzar molt, amb el seu habitual optimisme, ja que les preocupacions i desitjos que plantejava Rubió i Tudurí, eren compartits pel Consell d'Acció Catalana i per ell mateix. Li va semblar molt

²⁰⁹ *La Publicitat*, 10/VI/1930, «L'únic camí»

²¹⁰ NICOLAU, 1995:42, carta de Nicolau a la seva neboda i fillola Montserrat, 5/9/1940

²¹¹ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Abadal i Vinyals a Nicolau, doc. 106, 27/7/1930

²¹² AAM, FNDOL, correspondència II, Nicolau-Estelrich, doc. 61, 22/2/1930

encertat crear un seguit de ponències on es tractessin aquests problemes, tot suggerint que plasmessin solucions amb opinions contrastades.²¹³

A finals de juny de 1930 Acció Catalana sortia ja de la clandestinitat i reorganitzava tot l'equip humà. El partit no pretenia representar les idees de una persona, ni tant sols les idees del grup que el conformaven, sinó «... *que pretén encarnar les idees d'un sector amplíssim d'opinió [...] està regida per un Consell que seu en taula rodona [...] tampoc no és una església amb un dogmatisme tancat*». Nicolau volia assegurar-se que el seu missatge arribava a un bon nombre de futurs afiliats. Conscient de que la dictadura havia radicalitzat molt el catalanisme, i fins i tot que havia permès que s'arrelés entre sectors de la població que els havia estat indiferent fins aleshores, no va dubtar en llençar la invitació de braços oberts per aquells que només se sentien una mica catalanistes. Ells no expedien patents de catalanisme ni de patriotisme. Acció Catalana es posicionava doncs, com una força política que més enllà del catalanisme, brandava la lluita per la llibertat i la democràcia. I per això calien els esforços d'altres sectors de la societat, que havien patit per igual o més les injustícies de la dictadura.²¹⁴ I en aquest context de represa política, Ferran Soldevila constataba que tant La Lliga i AC, partits que molts havien donat per liquidats després dels efectes de la Dictadura, «...s'ha transformat en l'afiançament dels dos partits...» i que políticament dins els partits tot semblava igual (SOLDEVILA, 1930:49).

En un ambient enrarit pels rebots de censura i pels excessos que alguns agents de presons cometien amb total impunitat, Nicolau d'Olwer va voler donar un toc d'atenció a les autoritats, en un ambient propici per a la conspiració «*Errors, injustícies i delictes impunits – àdhuc sovint tolerats i recompensats- van dur-nos a la lluita salvatge pels carrers de Barcelona, van dur-nos a les vergonyes sangonents i caríssimes del Marroc ¿Tan llunyanes són aquestes coses, que ja hagin estat oblidades?*»²¹⁵ Mentre la ciutadania sumava esforços per denunciar als veritables malfactors, que abusaven del seu poder i de la protecció del govern, les protestes finalment van reeixir i el director de la Model va ser traslladat; Nicolau va aplaudir l'esforç comú que havia portat a Berenguer a prendre mesures per tal d'evitar aldarulls i esclats de violència al carrer «...*no convé pas lliurar-se mai al pessimisme de no hi ha res a fer [...] Una forta reacció de la consciència ciutadana pot obligar als governs, àdhuc a contracor, a*

²¹³ AAM, FNDOL, correspondència I, Nicolau- Rubió i Tudurí, M. docs. 3, 8/1/1927; i 4/1, 2/7/1930; 4/3-4, 13 de juliol, any sense citar; amb tota seguretat és de 1930, ja que és la resposta de Nicolau a la carta anterior.

²¹⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa 2.1.1., docs. 211/2848, *La Publicitat* «Represa entusiasta» 28-VI-1930

²¹⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa 2.1.1., docs. 211/2877, *La Publicitat* «Esmena urgent» 12-VII-1930

*una actuació satisfactòria i enèrgica...».*²¹⁶ Però va ser inevitable la conspiració. El regim feia aigües per tot arreu i calia un revulsiu «*Quina olla de grills tota Espanya! [...] D'una mena de Grècia sense cap Venizelos...».*²¹⁷

Però havia un llast que pesava sobre la consciència de Nicolau, i el seu pragmatisme liberal. La majoria d'intel·lectuals castellans havien aprovat la política de la Dictadura, respecte a la llengua. Això ressaltava més les diferències i la manca d'unió entre els intel·lectuals catalans i els intel·lectuals castellans. Tanmateix, un grup d'aquests intel·lectuals havien mostrat respecte per la llengua i la cultura catalanes.²¹⁸ No havia estat una reacció massiva, sinó més aviat d'un reduït grup d'intel·lectuals. En gratitud, se'ls va organitzar una recepció i un àpat a Barcelona; (ROIG I ROSICH, 1992:570 i 585) malgrat la bona voluntat durant aquest dinar i el bon desenvolupament de l'homenatge, Nicolau no va poder evitar sentir un regust amarg. Contrari a tot sentimentalisme va apel·lar a la reflexió i a les pensades serenes, «*virtut liberal per excel·lència [...] – la del respecte absolut a la personalitat dels altres».* Va afirmar que l'interès comú per a tots en aquells moments era fer forta la democràcia,²¹⁹ i sobre aquest convenciment es va moure tota la seva vida. També José L. López Aranguren, intel·lectual castellà, al cap de molts anys faria una reflexió al voltant d'aquest suport donat als catalans que pel seu caràcter van esdevenir «*...escasamente comprometida, escasamente definitiva... »* (ROIG I ROSICH, 1992:590), i molt probablement Nicolau es volia referir a això.

El pacte de Sant Sebastià i el comitè revolucionari

La Dictadura de Primo de Rivera, havia permès a Lluís Nicolau retrobar-se durant els anys de repressió amb les seves activitats acadèmiques. Per aquest motiu es trobava a Atenes la tardor de 1930, mentre que a Espanya i Catalunya succeïen coses importants a nivell polític, i quan el Pacte de Sant Sebastià ja era un fet consumat. I el Pacte de Sant Sebastià va obrir una via revolucionària, a través d'un comitè revolucionari²²⁰ presidit per dos ex monàrquics de dretes- Alcalà- Zamora i Maura- com a una única via per assolir una alternativa a la monarquia.

²¹⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa 2.1.1., docs. 211/2916, *La Publicitat* «Els d'en Veciana» 1-VII-1930

²¹⁷ AAM,FNDOL, correspondència I, Nicolau- Baltà, doc. 8, 15/2/1930

²¹⁸ No va ser l'únic acte de defensa de la llengua catalana. Vegeu ROICH I ROSICH, 1992:571

²¹⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 211/2820, *La Publicitat*, «Hostes de març, hostes de maig», 10-VI-1930

²²⁰ Aquest comitè revolucionari, es va crear durant la reunió fundacional del Comité de Acción de la Libre Alianza el 15 de gener de 1925. Vegeu GONZÁLEZ CALLEJA,1999:377-378

El pacte de Sant Sebastià, clandestí i secret, estava destinat a atorgar l'autonomia de Catalunya, en cas del triomf d'una república a Espanya. Fou també un pacte oral, amb cap compromís per escrit *«per la qual cosa més tard hom anà donant versions diferents del significat estricta dels acords»* (BARAS, 1984:91). Precisament aquest aspecte és el més important per les enormes repercussions que tindria per a Catalunya mesos més tard, en proclamar-se la República a Espanya. L'esquerra catalana estava desunida però tot i així signaren el Pacte de Sant Sebastià, malgrat l'escepticisme que va provocar a tota l'opinió política catalana. Per atraure el recolzament de les esquerres catalanes, la qüestió catalana es va haver de parlar i pactar prèviament (BARAS; 1984:93). Per a Carrasco i Formiguera estava molt clar que *«en anar-hi calia definir molt bé la nostra posició davant les organitzacions dels partits espanyols en forma que no pogués donar lloc a cap equívoc i que quedés ben entès i ben definit el que nosaltres anàvem a fer...»* (CARRASCO, 1931:34-35). D'altra banda, Maura va qualificar de *desatino* les condicions dels catalans per formar part del pacte i subscriure'l (ROMERO MAURA, 2007:169). Era el pacte un esquer per atraure les forces catalanistes, sense les quals hagués estat més difícil organitzar el comitè revolucionari? O potser, tothom va subscriure els acords del Pacte de Sant Sebastià perquè es percebien com a fets consumats dels quals es podien treure profit amb el convenciment de que *«com més gran sigui la participació catalana en la lluita contra la Monarquia, més es podrà exigir després a la República?»* (CULLA, 1977:44). Carrasco i Formiguera va assegurar que *«Mai no són tant atents i sol·lícits els polítics espanyols envers els catalans com quan els necessiten [...] tot empassant-se la repugnància que certament els inspirava el nostre nacionalisme, els republicans espanyols es van adreçar als catalans per pactar una acció conjunta»*. Els polítics espanyols només els interessava sumar forces per assolir l'enderroc de la monarquia i a Maura no li va agradar gaire els condicionants dels catalans (RAGUER, 1984:133-134).

Com ja s'ha dit, Nicolau d'Olwer es trobava a Atenes a un Congrés d'Estudis Bizantins. Per entendre perquè va anar a parar Nicolau d'Olwer al comitè revolucionari, estant absent, cal esmentar els passos previs que es van donar. Maura havia viatjat a Barcelona i es va entrevistar amb el prestigiós advocat Amadeu Hurtado per proposar-li de fer-se'n càrrec de representar els republicans catalans en el comitè revolucionari. El fet de que se li oferís a Hurtado en primera instància, rau en el fet de que el 1907 Hurtado havia trobat la possibilitat d'arribar a *«termes de coincidència»* (HURTADO, 2011:551), respecte a les idees d'Alcalá Zamora, aleshores joves tots dos. En virtut d'aquesta possible afinitat, Alcalá Zamora a

través de Miguel Maura, va convidar l'advocat a formar part d'aquest comitè revolucionari el 1930. Sembla que Hurtado rebutjà l'ofertament i així consta a les seves memòries. Nicolau d'Olwer creia que ho va rebutjar *per covardia*. L'advocat va argumentar que ell «*no era la persona escaient, no pertanyia a cap partit i no era un personatge popular*» (BALCELLS, 2007:37). Maura es va mostrar decebut per l'actitud dels polítics catalans en relació al Pacte de Sant Sebastià i l'empresa revolucionària ja que «*cuantos sondeos se hicieron entonces cerca de las personalidades republicanas de Cataluña cayeron en el vacío, porque ninguna tomaba en serio la posibilidad de un cambio de régimen*» (ROMERO MAURA, 2007:179). Claudi Ametlla, tot i que d'acord amb Amadeu Hurtado, es feia ressò de l'escepticisme de l'advocat respecte un hipotètic canvi de regim «*en el fons són tant escèptics com nosaltres quant a les esperances republicanes dels de Madrid*». Ametlla creia que els republicans espanyols van cercar polítics que els oferissin més garanties que no pas altres *elements massa eixelebrats* (AMETLLA, 1979:66). Percepció refermada per Hurtado a les seves memòries on recull que els polítics espanyols davant possibles contingències militars pel fet català, volien comptar *amb «un català de prestigi que sigui una garantia per als catalans»* (HURTADO, 2011:552). No creiem que es tractés d'una actitud covarda per part d'en Hurtado, sinó més aviat sembla que no tenia cap fe en aquest projecte, com la majoria dels polítics catalans del moment.

Davant la seva negativa, Maura li demanà «*el nom d'un català que respongués el seu desitgi*», i aleshores va proposar a Macià pel gran suport i simpatia popular obtingut, reforçat per la recent expulsió. A Maura no el va satisfer aquesta proposta argumentant que es volia evitar un mal major i perquè no el considerava adequat per la mala premsa que tenia l'Avi entre els militars. De fons estava el fet que era molt difícil que les idees de Macià fossin acceptades de bon grau per part de sectors de la dreta liberal, per molt republicans que fossin. Així fou aleshores com Hurtado va proposar a Nicolau d'Olwer, el qual coneixia poc però sabia «*que era president de l'únic partit catalanista republicà organitzat i que havia de comptar amb la confiança i la devoció d'aquesta important formació política*» (HURTADO, 2011:553). Hurtado tenia la percepció de que Maura ja havia estat fent la mateixa gestió abans d'arribar al seu despatx- sense èxit- perquè quan aquest va sortir del mateix ja havia acceptat el nom de Nicolau d'Olwer per formar part del comitè revolucionari. Ningú no havia pensat en ell fins a aquells moments.

En canvi, Rovira i Virgili explica una altra versió dels fets a *La Nau*, en els quals, el nom de Nicolau d'Olwer fou proposat a una reunió organitzada a casa de Felip Solà de Cañizares

«Maura preguntà: Qui podria ésser aquest home? [...] “Nicolau”, vaig dir, i tot seguit vaig veure que aquell nom havia caigut bé a tots els presents» (SOLÀ DE CAÑIZARES, 1932:22). Creiem que, seguint la mateixa tònica que explica Amadeu Hurtado, Miguel Maura va anar trucant a totes les portes que va poder per trobar un representant dels catalans per al comitè revolucionari, i es va donar la circumstància que Rovira i Virgili també proposà a Nicolau d’Olwer. No sabem però si Hurtado i Rovira havien parlat prèviament sobre la visita de Maura al despatx de l’advocat, o fou a l’inversa. La qüestió és que el nom de Nicolau d’Olwer va sonar, sembla que en dues ocasions, per representar els republicans catalans.

D’aquesta forma, mentre estava a Atenes amb llicència temporal del seu càrrec com a professor²²¹ «va ser nomenat pels seus companys, sense consulta prèvia, representant dels grups catalanistes republicans» (BALCELLS, 2007:37). No sabem per què no se li va consultar prèviament a Nicolau. Potser no volien donar-li l’ocasió a que reflexionés sobre el que comportava tot plegat, sabut per tothom que era un home reflexiu i que posava distància amb les coses. Ja havia hagut massa defugir per l’escepticisme. El fet d’estar a Grècia- per plaer i estudis- precisament en un moment de grans afers polítics en els quals ell no s’havia involucrat, sembla que no li donava gaire dret a oposar-se.²²² I si hagués estat a Barcelona no veiem probable que s’hagués oposat, perquè hagués rebut els precés de molta gent que l’envoltava i hagués acabant acceptant perquè «...no vull admetre que sigui temps perdut el que esmercem en el compliment del deure» (ALCÁNTARA, 1962:6) com va acabar per reconèixer. El fet és que en tornar d’Atenes va haver d’acceptar «un compromís que, tant com m’honorava, és voltat de perills» (BALCELLS, 2007:37). Creiem que Nicolau fou escollit no pel seu tarannà, sinó més aviat perquè ningú se’n va voler fer càrrec. El líder d’AC no era home de fer anècdota; era fred i pacient, un estudiós i investigador, amb una certa capacitat d’entusiasmar-se, però de forma puntual.²²³ Per aquest motiu acceptà aquesta responsabilitat sense ni tant sols saber en què hauria de consistir i què li depararia. Simplement ho va acceptar sense fer escarafalls. Aquesta decisió tindria mesos més tard una conseqüència paradoxal. Malgrat que el seu partit no va guanyar les eleccions, va acabar com a diputat a Madrid representant els catalans. Tanmateix, Nicolau així com Bofill i Mates, i molts altres no

²²¹ AAM, FNDOL, documentació acadèmica, carpeta V Escola de Bibliotecàries i Diputació de Barcelona, doc. 4, 1/10/1922

²²² VILÀ; MOLAR; 1999:209, carta de Nicolau a Bofill i Mates, 28/10/1930

²²³ IEC, fons Nicolau d’Olwer, doc. 6.7/53, sense data.

tenien gaire fe en el Pacte de Sant Sebastià.²²⁴ Amb tot, el fet d'acceptar va ser percebut per en Maura de forma positiva i es va permetre creure's que Nicolau era l'únic que creia en el triomf de la República (ROMERO MAURA, 2007:186). També Niceto Alcalá Zamora tingué en aquests moments una bona impressió de Nicolau «*celebro que fuera nuestro compañero por sus condiciones de lealtad, rectitud, cultura, deseo de acierto y trato agradabilísimo*» (ALCALÁ ZAMORA, 2012:132).

Nicolau acceptava les coses que ell no havia escollit o decidit, en silenci i sense rèpliques malgrat que a contracor. I això, que és una contant al llarg de la seva vida, no ho hem entès. Potser la seva vanitat el portava a ficar-se en empreses que li venien grans. Per això, tot i haver acceptat no li venia gens de gust anar a fer política a Madrid «*...tret de no actuar, el que em plau més és l'Ajuntament i el que em plau menys és el Congrés, on estic segur no hi tic res, absolutament res, a fer. Sóc disciplinat, però*».²²⁵ Segons Hurtado, Nicolau «*...desproveït de tot esperit d'iniciativa i convençut que la permanència al lloc i la seguretat de tenir-lo depenen essencialment de no exposar-se mai al risc de fer nosa*» (HURTADO, 2011:608). Per a l'advocat, a Nicolau li mancaven aspiracions polítiques; en canvi, semblava que aspirava a un càrrec acomodaticí que li permetés continuar amb la seva vocació intel·lectual i els seus viatges «*es planyia amb amarguesa que l'haguessin arrencat de la pau del seu gabinet de treball*». Però pel seu compromís amb els valors que sempre defensava va acabar acceptant. Segons Domènec de Guansé «*es bastí una entelèquia i es dedicà, apassionadament a servir-la. ¿Què hauria estat ell sense aquesta passió?*» (GUANSÉ, 1966:70-71). Ens costa molt de veure passió en les activitats polítiques de Nicolau. Evidentment, es tracta d'una visió absolutament amical de Guansé, i que contrasta amb el tarannà fred i calculador que Josep Pla li atribueix «*...no fou mai donat a enraonar copiosament, i precisament per això la seva mirada era decisiva i important [...] No he conegut mai ningú més insensible al pintoresc, a la cosa insòlita o a l'extravagància*» (PLA, 1970:259), i probablement, pel que feia a política, aquesta definició sigui la més coherent.

Després d'això, la insurrecció de Jaca que pretenia liquidar la monarquia fracassà per la impaciència i la mala organització «no fue tanto un error en las fechas fijadas por el comité madrileño, como un intento de conseguir la revolución, independientemente de que los republicanos «responsables» la quisieran o no» (UCELAY;TAVERA, 1994:123) i tot plegat, va tenir

²²⁴ VILÀ ; MOLAR; 1999:206, nota 3, carta de Nicolau a Bofill i Mates, 23-VIII-1930

²²⁵ SOBREQÜÉS ET ALLÍ, 1999:221, carta de Nicolau a d'Abadal, 26/2/1931

unes conseqüències nefastes per Nicolau que va haver d'exiliar-se a França a corre-cuita i de forma gairebé novel·lesca. Nicolau d'Olwer, va reconèixer anys més tard, que tot i no tenir cap responsabilitat vers la Palma Guillen, doncs en aquells moments els unia només una amistat, es va veure obligat a tranquilitzar la dona, en resposta a la carta d'ella angoixada per la seva sort.²²⁶ En el transcurs d'aquesta fugida, i cap a França, la seva mare va morir el 12 de gener, i aquest terrible cop l'arrossegaria amb ell durant anys. El dia de l'enterrament, després del cementiri, la policia va fer un escorcoll a la casa amb l'esperança de trobar Nicolau amagat, atret pel dolor per la mort de la seva mare.²²⁷ Es van quedar ben decebuts. Després del fracàs revolucionari, les forces republicanes catalanes mantingueren el contacte amb els republicans espanyols i en el decurs dels mesos següents, es lliuraren al propòsit de reorganitzar-s'hi i de reagrupar-s'hi, amb un ull posat a les properes eleccions municipals perquè «els dies de la Monarquia eren comptats» (TERMES, 1987:321).

Durant aquest any abans de la proclamació de la II República, Acció Catalana havia anat seguint el seu camí «...*marxa al seu pas i ajusta la seva conducta a les seves conviccions...*», tot plegat per situar-se com una de les forces polítiques més interessants i amb més força d'inici de 1931. Nicolau des de París estava convençut que la seva formació sempre patiria per trobar-se enmig de posicions radicals «... *aquesta és la sort dels partits liberals [...] els dos radicalismes es combaten, però es comprenen, i tots dos estan d'acord a no comprendre i a combatre la posició liberal*» i perquè en definitiva creia que eren molestos als partits tradicionals.²²⁸ Els objectius de Nicolau, marcat pel dolor, en aquells moments estava centrat en Catalunya i el concepte de república «...*són dos ideals que semblen inseparablement compenetrats, com és inseparable en cadascú de nosaltres la condició d'home i de català*». ²²⁹El seu pensament polític ha quedat força definit en els escrits polítics d'aquests anys d'entreguerres en que aquests conceptes per a ell no eren simples mots ni feia d'ells *feixisme*. Per a Nicolau, Catalunya més enllà del mot, era prou evocador per sí mateix com per a que el catalanisme esdevingués «*l'estructuració íntegrament catalana de la nostra vida personal i*

²²⁶ NICOLAU, 1995:34, diari de la fugida a França el desembre de 1930, escrit a Cusset el 1940, citat per les curadores DURAN, E; ALBET, M;

²²⁷ *La Publicitat*, «L'elecció de Nicolau d'Olwer»1-VII-1931, p. 11

²²⁸ BNC, fons privat de Jaume Bofill i Mates, caps 17 (Grup IV) carta de 24-1-1931.

²²⁹ Vegeu, *La Publicitat*, 9/VIII/1930, «La tasca primordial»

*col·lectiva» i que juntament amb el republicanisme haurien de ser el basal, sense el qual no seria possible «qualsevol forma de llibertat nacional...».*²³⁰

El basal que Nicolau pretenia, l'entenia com una tasca a fer per Catalunya, fent ciutadans conscients del tarannà propi i del compromís que comportava lluitar per una societat més lliure, democràtica on la cultura tingués un paper destacat, oberta a tothom, especialment al jovent. En aquest sentit, elogiava la tasca dels nous historiadors, entre els quals ell s'hi comptava, deixebles dels seus mestres noucentistes, rupturistes amb les tendències d'ells i encarregats d'acabar el camí marcat per ells, *«Calia doncs, que els historiadors [...] professionals, sortissin de la torre de vori acadèmica, per servir el públic la veritat, però la veritat sencera, sense deformacions, ni vanitoses ni humils [...] d'uns quants anys ençà hem guanyat molt a Catalunya».*²³¹

Les eleccions municipals de 1931

Tots els canvis polítics que s'havien produït al llarg del 1930, a inicis de 1931 començaven a cristal·litzar amb molts moviments en els partits. Jordi Casassas diu que es van concretar dos processos paral·lels de la política catalana. Un, caracteritzat per la definició de la Intel·ligència d'Esquerres, amb suport de la Unió Socialista i Estat Català, i l'altre, la fusió d'Acció Catalana i Acció Republicana, (CASASSAS, 1980:335-336) de la qual sorgirà el Partit Catalanista Republicà. El gener de 1931 havia nascut Acció Republicana, una escissió d'AC, encapçalada per Rovira i Virgili i que tenia els seus prolegòmens a l'estiu de 1928. Rovira i Virgili justificava la seva formació política per *«liquidar qualsevol llaç [...] amb el catalanisme històric...»* (SALLÉS, 1986:18), i que segons ell l'havien començada els homes d'AC però que no l'havien culminada. Però en secret, AC, tractava de negociar amb la formació de Rovira i Virgili una fusió de les dues forces polítiques. Ramon d'Abadal parlava de *«reintegració d'en Rovira i tot el seu partit a Acció Catalana, seguida, en els possibles dels nuclis republicans de Tarragona, Girona i Lleida»* unes negociacions que Bofill i Mates estava duent a terme amb la màxima reserva i discreció; en qualsevol cas, el secretisme estava condicionat per l'acord o no amb en Macià.

²³⁰ Vegeu, *La Publicitat*, 9/VIII/1930, «La tasca primordial»

²³¹ *Mirador*, 51, p.4, 16-I-1930

De no assolir-ne aquest, es faria pública l'adhesió de Rovira, segons d'Abadal «*a fi de frapar abans de les eleccions*». ²³²

D'altra banda al llarg del 1930, Nicolau s'havia anat consolidat com a líder d'AC per «*la seva autoritat intel·lectual i moral, la seva postura ideològica, moderada i conciliadora*» (VILÀ; MOLAR; 1999:21). El líder d'Acció Catalana havia adquirit durant la dictadura de Primo de Rivera, un pes polític considerable (BARAS, 1984:44)«*Quan un dia sigui possible d'escriure amb la calma deguda la història del Catalanisme, es veurà que sota el marc més aviat restringit del nacionalisme català, hi havia un immens desig de perfecció humana [...] el Catalanisme era una missió...*» (TRUETA,1962:7). Tot això sense deixar de banda la important tasca *paradiplomàtica* (NÚÑEZ SEIXAS, 2010:142), durant el seu exili i que va portar la qüestió de Catalunya allà on va anar, estrenyent relacions amb personalitats vinculades a la Societat de Nacions, ²³³ com s'ha explicat al capítol anterior.

Mentre s'estava al seu exili parisenc, dins d'AC bategaven dos corrents; els detractors i els partidaris de Nicolau en relació als fets de Jaca i que l'havien portat a fugir. ²³⁴ Tot i que tenia les idees molt clares sobre la direcció que calia prendre per assolir els principis de llibertat i democràcia, a Paris Nicolau es trobava molt indecís sobre el què s'esqueia fer de cara a les eleccions que havia convocat Berenguer pel mes de març. Tampoc quedava clar quan de temps aguantaria Berenguer. Tant ell, com la totalitat de forces d'esquerres i republicanes veien que les eleccions en aquells moments donarien més força als partits monàrquics i tots es debatien davant l'abstencionisme. Acció Catalana no volia fer bandera de l'abstencionisme, però si s'havien de quedar sols, podria esdevenir perillós pels resultats electorals. Però l'abstencionisme *per se* també els perjudicaria «*Mal si fas, mal si no fas*», en qualsevol cas, van decidir deixar enlaire la decisió per després d'haver parlat amb d'altres polítics ²³⁵«*Els darrers incidents de la política a Catalunya i a Espanya (i no em refereixo principalment al que m'ha dut a aquestes terres) són prou importants perquè tots hi haguem de meditar. Ni vos ni jo som dels que es fan massa il·lusions sobre les coses*» ²³⁶ li explicava a Jaume Carner. Tenint en compte que la via del cop de força era ja inviable, unes eleccions podrien ser una forma d'asfixiar el que quedava de la monarquia i de la dictadura, però en aquells instants no estava

²³² AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta d'Abadal i Vinyals a Nicolau, doc. 108, 25/1/1930

²³³ Per aquest particular, vegeu una síntesi del que Nicolau va fer a la Societat de Nacions a un discurs adreçat als militats d'Acció Catalana i que es va publicar a *La Publicitat*, 27/V/1930 «Discurs davant d'Acció Catalana»

²³⁴ AAM, FNDOL, correspondència II, Nicolau- Elias Bracons, doc. 15, 13/ mes sense especificar/1931

²³⁵ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Nicolau a d'Abadal i Vinyals, doc. 110, 2/2/1931

²³⁶ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Nicolau a Carner, Jaume; doc. 1/1, 1/3/1931, esborrany

gens clar que triomfés cap partit republicà. Alhora, Nicolau es mostrava escèptic, com sempre, pel que feia a la seva formació, i reflexionava sobre quin paper tindria i en quin lloc quedaria. Creia que la Lliga encara tenia molt poder de convocatòria a Barcelona.²³⁷ No endebades calia aprofitar que Nicolau s'estava a París, i Joan Estelrich l'emplaçà per proximitat, d'assistir a les reunions de les Associacions de Minories de la Societat de Nacions que es feien a Brussel·les.²³⁸

A inicis de febrer, al seu exili parisenc, Nicolau rebia notícies del context social i polític a Barcelona; aquest era de crisi anímica i espiritual, sobre tot entre el jovent universitari. Sembla que estaven desorientats, políticament parlant, enmig d'una pugna protagonitzada per uns quants comunistes que feien molta cridòria, especialment a les universitats, per captar els joves més indefensos intel·lectualment. Josep Maria Boronat²³⁹ es referia als joves més mal·leables, sense cap determinació política prèvia. Un blanc fàcil per a grups més radicals. D'altra banda l'Esquerra Universitària també anava cercant un altre sector de joves innocents. Totes dues organitzacions feien molt de soroll, i pràcticament controlaven el terreny universitari i això els feia perillosos en arrossegar els indecisos amb la seva cridòria irresponsable. Enmig d'aquest ambient enrarit entre els joves, la Lliga anunciava la creació d'una secció d'Estudiants per atraure a tots aquells que tot i ser d'esquerres, no se sentien atrets ni pels comunistes «...ni propensos a militar al costat d'homes espanyolitzats» referint-se a l'Esquerra Universitària. Malgrat que allunyats de la Lliga, corrien el risc d'anar a caure en el parany comunista antiliberal. Molts d'aquests del camí del mig formaven part de *Palestra*, per bé que políticament no havien trobat l'encaix al seu si; *Palestra* era per definició lluny de les lluites estrictament polítiques. Segons Boronat, el 1931 AC comptava entre els seus afiliats amb un 80% d'homes d'entre 27-38 anys i el 5% d'entre 16-27. Alertava a Nicolau d'Olwer del perill que suposava allunyar-se d'aquest jovent que vagava desorientat; caldria lluitar molt, doncs, per evitar que els joves marxessin de la formació. En aquells moments també estava en marxa la presentació d'una Secció Universitària d'AC. Imaginem a Nicolau rebent aquestes notícies mentre el seu cap pensava en *La lliçó de la Dictadura*, la qual havia estat inspirada sobre tot en aquest jovent susceptible de caure en mans errònies.²⁴⁰

²³⁷ SOBREQUÉS ET ALII, 1989:214-215, carta de Nicolau a d'Abadal, 4/2/1931

²³⁸ AAM, FNDOL, correspondència II, carta d'Estelrich a Nicolau, doc. 70, 28/1/1931

²³⁹ BORONAT I RECASENS, JOSEP MARÍA, (1904-1969) fou un escriptor, poeta, advocat, polític i jutge catalanista, membre d'Acció Catalana des d'on van projectar la seva tasca periodística.

²⁴⁰ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta de Boronat a Nicolau, docs. 6/1-2, 9/2/1931

Finalment, durant els primers dies de febrer de 1931 es va produir l'acostament entre l'Acció Republicana de Rovira i l'Acció Catalana. Això, va omplir d'entusiasme a Lluís Nicolau a l'exili, «*La noticia falaguera que em dones és la del bon camí pel qual van les gestions per integrar les forces catalanistes republicanes disperses*». ²⁴¹ Tots els membres d'AC es mostraven cofois per la fusió, i van desconsiderar la nova formació ERC per massa heterogènia i plena de personalismes «*Em sembla, que tot el que fem te un cert to i donem, [...] a la gent solvent la impressió de que som els més equilibrats i els que portem una direcció política més ben orientada. Hem tingut molta sort amb la formació d'aquest partit d'esquerra republicana, que ai las! No durarà pas gaire, si vol actuar amb intensitat...*». ²⁴² Tot plegat en un context on el fantasma de l'abstencionisme planava arreu, molt generalitzat sobre tot a Madrid i Barcelona. Corrien rumors que Macià havia donat ordres d'abstencionisme i també s'havia filtrat al *Sol* que Nicolau d'Olwer era partidari, i Ramon d'Abadal li demana autorització per desmentir-ho, ja que encara s'estava a París. ²⁴³ En aquest context fins i tot *Palestra*, que no era cap partit polític, es va sentir amb el deure imperiós d'orientar políticament a la massa social, malgrat les crítiques que havia rebut de molts sectors. Havien detectat la nul·la capacitat d'emocionar-se, políticament parlant, per part d'un sector de la societat, i per això van creure oportú adreçar un manifest a tots els catalans en general, on es demanava posar Catalunya per damunt de tot «*Que quan pensin en Espanya, sigui estudiant prèviament si és o no és convenient per a Catalunya [...] si les ensenyances de la història ens diuen si Espanya [...] pot posar-los en condicions de comprendre la causa de Catalunya i de resoldre-la*», s'havia justificat així Pere Gabarró davant Nicolau. Malgrat els esforços esmerçats a *Palestra* per motivar el jovent i fomentar la consciència nacional amb activitats de caire cultural, aquests no volien implicar-s'hi durant gaire temps; calia pensar en reestructurar l'organització funcional de *Palestra*, per atraure i fidelitzar els joves. ²⁴⁴

A banda de la fusió amb l'AR de Rovira, també es va convidar a d'altres forces a formar un aplec d'esquerres republicanes, però la majoria es trobaven indecises. AC estava esdevenint una formació sinapsi amb capacitat «*de pactar i mantenir connexions amb les més diverses organitzacions polítiques*» (BARAS, 1984:100). A mesura que avançava el mes de febrer, ja es respiraven aires de canvi i AC semblava la formació més ben situada en el panorama polític

²⁴¹ SOBREQÜÉS ET ALII, 1989:215, carta de Nicolau a d'Abadal, 4/1/1931

²⁴² AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Barbey a Nicolau, doc. 9, 3/4/1931

²⁴³ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Abadal i Vinyals a Nicolau, doc. 110, 2/2/1931

²⁴⁴ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Gabarró, Pere a Nicolau; docs. 6/2, 19/2/1931; 8/2, 20/3/1931

per ser l'exponent del catalanisme i del republicanisme. Tingué a veure tot el que s'ha exposat anteriorment, amb la participació al pacte de Sant Sebastià i Nicolau d'Olwer dins el comitè revolucionari, així com cap partit que els pogués fer ombra. Tot plegat, però, obeïa als canvis que s'estaven vivint i el partit havia d'ajustar-se a les noves realitats. Les noves realitats, i un exili forçós haurien obligat a Francesc Macià a moderar la seva actitud i el seu discurs. Nicolau d'Olwer que es va trobar amb ell el febrer de 1931, li explicava a Ramon d'Abadal que li semblava haver detectat que tocava més de peus a terra; en part per aquesta lliçó de l'exili, però també perquè Aiguader des de Barcelona hauria donat noves directrius, molt a desgrat de Macià.²⁴⁵

Ramon d'Abadal, en nombroses ocasions durant aquestes setmanes prèvies a les eleccions d'abril, emplaçà a Nicolau a contribuir amb un article setmanal a *La Publicitat*, per tal de congriar els votants al voltant del nou partit sorgit de les dues Accions «*La falta de la teva presència en aquests moments i per animar a la nostra gent no pot ésser suplida d'altra manera*».²⁴⁶ Tot coincidint amb la reestructuració de *La Publicitat*, a la que volien donar una nova volada per augmentar-ne les vendes.

A l'exili, Nicolau rebia noves constants a través dels seus amics i companys de partit. Josep Barbey li deia que a Madrid l'ambient que es respirava un cop aixecada la censura era «*Francaament revolucionari. Estan més enardits que abans [...] Els diaris liberals madrilenys un cop reprimida la censura, s'han disparat a un pas de cursa que no crec que puguin aguantar gaires dies...*». La premsa jugava un paper fonamental en la creació d'opinió i també en la predisposició vers una situació concreta. En aquells dies previs a les eleccions municipals, quan tot eren incerteses, la premsa es va encarregar d'anar preparant els lectors pels canvis que molts pressentien. Es feien ressò de l'embranchida de les noves generacions de polítics- especialment els socialistes- més joves i més agosarats, convençuts de no fer un pas enrere però amb prudència, després del fracàs a Jaca. Barbey creia que AC hauria de ser molt curosa però marcant amb exactitud cap a on aniria el partit. En aquest sentit, creia que per consolidar la posició del partit, convindria reformar el sector més dretà de la nova formació per poder atreure forces econòmiques que s'havien escandalitzat per l'actitud *revolucionària* de Nicolau dels darrers temps.²⁴⁷ Una actitud que segons el propi Nicolau molts havien confós amb «*...un*

²⁴⁵ SOBREQUÉS et aliï, 1989:221, carta de Nicolau a d'Abadal, n. 154, 26/2/1931

²⁴⁶ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Abadal i Vinyals a Nicolau, doc.111, 8/2/1931

²⁴⁷ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Barbey a Nicolau, doc. 6, 23/2/1931

*programa polític ben clar i en la seva realització esmerça les seves activitats polítiques, sense claudicacions barrejades d'oportunisme, i sense faramalles verbals...».*²⁴⁸ S'encetava així la tercera etapa de formació d'AC, en la qual es definien com a formació de centre –esquerra. La moderació del líder d'Acció Catalana no molestava els sectors més conservadors del partit, i d'altra banda el seu tarannà progressista satisfesia la nova saba que estava ampliant les bases del partit (BARAS, 1984:341).

Berenguer va decidir però, canviar la data de les eleccions municipals, anunciant-les pel 12 d'abril. El tret de sortida fou el 3 de març, moment en el qual Berenguer va fer públic el nou programa previst: 12 d'abril municipals, 3 de maig provincials, 7 i 15 de juny legislatives. El govern d'Aznar derogà totes les mesures d'excepció imposades per Berenguer. El mes de març de 1931 fou de gran activitat política per a tothom. Entre el 17 i 18 de març es va dur a terme la Conferència d'Esquerres, organitzada pel grup de *L'Opinió* i que a parer de Nicolau era una mica incongruent i que acabaria per desfer-se'n.²⁴⁹ Al grup de *L'Opinió*, tot i que durant el 1930 havia estat molt actiu, li mancaven estructures locals que reforcessin la seva base per a un futur partit (BARAS, 1984:98). Malgrat les noves perspectives electorals, el 20 de març s'iniciava el judici contra els membres del comitè revolucionari que estaven empresonats. Tot plegat esdevingué un *mítting republicà*. Amb la unió amb ARC, poc menys d'un mes abans de les eleccions municipals, va arribar l'aïllament respecte de les altres formacions polítiques, perquè sempre van anar per lliure, sense comptar amb ningú més. El PCR es creia en possessió de prou majoria per no haver de necessitar ningú, però també hi havia l'element ideològic. Segons "*L'Opinió*", els homes del PCR aspiraven a omplir l'Ajuntament de Barcelona, perquè el seu programa no era un ideari polític, sinó un programa de treball (BARAS, 1984:122).

A partir d'aquest moment i en una carrera d'obstacles, s'intentarà atraure intel·lectuals i polítics de pes, entre els quals Bastardas, Carner i Josep Maria Vilà. Aquest darrer però, tot i sentir certa simpatia vers el projecte del PCR, li retragué a Nicolau el fet que durant anys haguessin deixat de banda el tema social a *La Publicitat*, un espai que Josep Maria Vilà portava setmanes intentant que li fos assignat a ell, sembla que sense èxit «...*el vostre diari LA PUBLICITAT mai no s'ha ocupat de la qüestió social. Heu callat sempre. I callar no és resoldre ni estudiar un problema. El silenci del diari va fer-me creure que no comptàveu amb ningú que estigués disposat a tenir cura de la secció [...] i vareig oferir-me inútilment ja ho sabeu prou.*

²⁴⁸ Vegeu, *La Publicitat*, 9/VIII/1930, «La tasca primordial»

²⁴⁹ SOBREQÜÉS ET ALIÀ, 1989:226, carta de Nicolau a d'Abadal, carta n. 156, 20/3/1931,

Encara espero resposta...». Els obrers estaven escassament representats en el partit, malgrat tenir-los contemplats al programa, «No vulgueu viure d'esquena al poble», li diria al líder del PCR, creiem que motivat per aquest silenci respecte a les seves aspiracions.²⁵⁰ Nicolau d'Olwer feia anys que abrandava la defensa de la democràcia i la llibertat- elements en comú de les diferents cultures republicanes d'aquests anys- i d'acostar la cultura catalana a tothom per eixamplar les bases d'AC. Tanmateix va demostrar en aquests mesos que el seu discurs no havia estat prou, o gens, populista com per arribar-hi a aquests sectors. Això els anirà tancant portes per pactar amb partits catalanistes. Josep Trueta, juntament amb uns quants representats d'altres formacions republicanes i catalanistes es van entrevistar amb Jaume Bofill perquè li volien oferir la col·laboració «de la massa popular que aquelles entitats representaven, si Acció Catalana oferia el seu suport a Francesc Macià». La condició d'acceptar aquesta col·laboració passava per a que Macià signés l'ingrés a AC, i a partir d'aquí la directiva decidiria quin lloc li donarien. Van sortir molt decebuts de la reunió amb Bofill «Molt agraïts senyors; però viviu als llimbs» (TRUETA, 1978:109).

La qüestió és que Nicolau d'Olwer tampoc no va ser present a Barcelona durant la preparació de les eleccions municipals, doncs la seva tasca intel·lectual i el fet d'haver hagut de fugir el tenien retingut a París, on semblava no voler moure's per por a ser detingut per les autoritats espanyoles. Estava pendent de marxar a Budapest cap el mes de maig a donar un seguit de conferències, i li feia por no poder tornar a sortir a donar-les. De nou ens preguntem si havia algun motiu més pel qual Nicolau, en uns moments com aquells, políticament transcendents, decidís quedar-se al marge i esperar. Un altre dirigent polític hagués frissat per tornar, per estar al costat dels seus homes de confiança i preparar les eleccions, viure intensament els moments de canvis que s'albiraven; i a ell l'únic que li preocupava era no poder anar a donar les seves conferències.

A finals de març, confessava a Bofill i Mates que si no havia tornat ja a Barcelona «és per una petita raó domèstica»,²⁵¹ la qual no era altra que la seva casa havia esdevingut l'indret escollit per la seva germana i cunyat per al naixement de la seva neboda Montserrat, al·legant que no sabia on ficar-se. Amb el naixement de la seva neboda, moltes van ser les aspiracions dipositades sobre el futur de la petita, a qui Nicolau imaginava ja esdevenint la seva deixeble i secretària. Aquest naixement el va omplir de joia i aspirava a que es fes una dona de profit,

²⁵⁰ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Vilà a Nicolau, doc. 7, 2/7/1930

²⁵¹ BNC, fons Bofill i Mates, capsa 17, Grup IV, carta del dia 25, 26 o 28/3/1931 (lectura dubtosa del dia)

pragmàtica i amb un futur propi. Desgraciadament, els esdeveniments dels propers anys estroncarien aquestes il·lusions. L'atzucac de la guerra civil, l'exili i la II Guerra Mundial, influïrien de forma negativa en l'al·lota, qui patiria un retard intel·lectual força acusat.²⁵² Amb tot era molt conscient que no podia pas quedar-se indefinidament *«Penso que esperar-me ací indefinidament, com si volgués l'amnistia per tornar, és una manera com una altra [...]de fer els gegants- cosa que mai no m'ha plagut-»*²⁵³ No entenem aquesta indecisió per tornar, atenent el que diu Francesc Vilanova d'ell durant aquest període *«Lluís Nicolau entrava i sortia de Catalunya amb certa facilitat i voltat d'un cert misteri...»* (VILANOVA, 1996:184). Malgrat la distància, Nicolau estava emocionat per la fusió amb Acció Republicana de Rovira, a qui va dedicar unes paraules a *La Publicitat* *«Vaig assegurar-vos però, que en la lluita per Catalunya i per la llibertat sempre ens retrobaríem»* (VILÀ; MOLAR; 1999:120).

El 22 de març es va fer la presentació oficial del partit i Nicolau d'Olwer envià des de París un breu discurs de la visió que sobre la dictadura i sobre la trajectòria de tots dos partits ofereix *«Sota l'hivern del despotisme i la dictadura, l'opinió liberal de Catalunya s'ha reconcentrat en ella mateixa. D'una manera més clara que mai ha vist les coincidències essencials, les divergències irreductibles. D'aquest doble procés de destriament i de convergència n'ha nascut el Partit Catalanista Republicà [...] El Partit Catalanista Republicà ve a donar una estructura política – per a la lluita ciutadana i pel Govern – a aquest íntim sentiment del nostre poble...»*.²⁵⁴ Així com la conjuntura de 1931 els unia, la praxis política els separaria més endavant. Malgrat l'eufòria del moment, Amadeu Hurtado en feia una altra lectura sobre aquest 22 de març, ja que els assistents havien esperat un ambient més vibrant, acord al moment tant intens i *«perquè l'hora era tan republicana»* (BARAS, 1984:124). El partit que Nicolau dirigia des de l'exili, també van rebre moltes crítiques des de la premsa per no aportar res de nou i perquè el programa que presentava la formació es basava en fórmules pretèrites. El seu líder va defensar la posició del PCR d'aquesta forma *«No veiem pas per quina raó calgui mudar tot sovint d'idees i trobar excel·lent avui allò que fa uns mesos era detestable. La modernització, en seguir el pas dels temps, no vol dir pas renegar de les velles*

²⁵² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Vilardaga a Nicolau, doc. 3, 24/8/1958

²⁵³ BNC, fons Bofill i Mates, capsa 17, Grup IV, carta del 25, 26 o 28/3/1931 (lectura dubtosa del dia)

²⁵⁴ «Discurs a l'acte de constitució del Partit Catalanista Republicà el 23 de març de 1931», dins BALCELLS 2007:377-378

*conviccions, sinó adjuntar-hi aquelles altres amb què el progrés i l'evolució d'una manera lògica i gairebé les han enriquides».*²⁵⁵

Probablement no van voler veure que la rapidesa amb què tot s'estava succeint, comportava apostes més agosarades i van confiar massa en el seu prestigi. Representaven una élite intel·lectual i política, però s'estaven comportant com si la realitat del moment no existís, tot i haver defensat que calia acostar la política a la massa. Alhora, durant el mes de març havia sorgit una altra formació política encapçalada per Macià. Naixia Esquerra Republicana de Catalunya- ERC- de la Conferència d'Esquerres Catalanes el març de 1931. Joan B. Culla ressalta que fou decisiva ja que els membres del grup de "*L'Opinió*", van contribuir en la redacció de les ponències, i per tant en el seu contingut ideològic; si «*Macià és la bandera*» els *opinionistes* eren «*la casa doctrinal del partit*» (CULLA,1977:60). En aquest sentit una de les característiques més destriables d'ERC són els diferents corrents que l'integren en els seus inicis perfilant-se un partit polític molt heterogeni (IVERN, 1988:72).

Albert Balcells diu que Nicolau havia «assumit tants riscos polítics» (BALCELLS, 2007:40) i suposem que es refereix al fet d'haver acceptat formar-ne part del comitè revolucionari per imposició, i perquè ningú més no va voler formar-ne part. Per aquest motiu estava donant prioritat, en aquests moments importants, a la seva vocació acadèmica. Si que és cert que Nicolau estava donant prioritat a la seva vocació acadèmica, però creiem que no es pot parlar de riscos polítics quan ell mateix havia confessat per carta que «...*pels que com jo no tenim cap aptitud ni cap apetència per a la lluita política [...] desitjaria com més aviat millor, poder-hi ocupar el lloc que m'escau i que no és pas el d'ara*».²⁵⁶ Nicolau tindria molt a demostrar encara. Tot i que va mantenir correspondència amb diversos companys d'AC que li anaven explicant què estava passant, res comparat al fet de ser-hi present, respirar l'ambient directament, en definitiva ser testimoni en primera persona. Però l'optimisme i l'excés de confiança en el seu electorat van contribuir a que Nicolau no arriqués en una aventura que ja creien guanyada abans d'hora. En aquests moments, el seu partit rebutjà l'ofertament d'ERC per anar plegats a la candidatura de Barcelona.

La imminència de les eleccions de 1931, havia fet que ERC cerqués aliances per entrar amb més força a la campanya electoral, ja que més que unes simples eleccions municipals, eren un plebiscit per un possible canvi de conjuntura, després de set anys de dictadura. Les

²⁵⁵ *La Publicitat*, 5/IV/1931 «Els principis»

²⁵⁶ SOBREQÜÉS ET ALÍ, 1989:215, carta de Nicolau a d'Abadal, 4/2/1931

desavinences amb Macià no propiciaren l'entesa entre les dues formacions polítiques, malgrat els esforços de l'Avi perquè «Macià admirava Nicolau i aquest valorava, fins a cert punt, Macià: l'un veia en l'altre un referent possible» (MUÑOZ PUJOL, 2007:81). No tenim tant clar que s'admiressin mútuament, almenys en aquests moments. Per què no va arribar mai aquesta entesa? Sembla que els líders del PCR «*Convençuts del seu triomf, rebutjaren tota possibilitat de col·laboració. Els dirigents del partit trobaven incòmoda la companyia dels seguidors de Macià*» (VILÀ; MOLAR; 1999:21). Però havia altres raons de pes. D'entrada, els acords que s'havien pres l'any anterior establien que AC només establiria aliances amb partits autòctons, catalanistes, liberals, demòcrates i explícitament republicans; en aquells moments l'AR de Rovira i Virgili era l'única que complia totes les premisses d'AC. En segon lloc era que els integrants de la nova formació es consideraven els únics garants d'una bona gestió per administrar l'Ajuntament. En tercer lloc, era que els líders del PCR volien mesurar l'impacte de la seva implantació entre la població de Barcelona (SALLÉS, 1986:71).

A partir d'aquest rebuig, s'inicia el descrèdit d'Acció Catalana i suposarà el desenvolupament d'ERC. El carisma de Macià, però, no fou prou per consolidar un partit amb un marcat tarannà polític, ja que no tenia quadres forts i sí, una feble cohesió ideològica. Així, les aliances cercades van fracassar i aquest factor determinarà la importància que prendrà el grup de "*L'Opinió*" dins ERC, perquè «*podien aportar llur prestigi d'intel·lectuals i universitaris*». Sembla que el nucli *lluhista* d'ERC tingué un paper important en la realització de la campanya electoral (CULLA,1977:62-63). A tal efecte, es posaren els mitjans escaients per fer que l'òrgan de premsa "*L'Opinió*" fos un diari amb una clara voluntat de conscienciació electoralista durant la campanya i que justificaria, en part, els resultats de les eleccions.

Així, contra tot pronòstic, ERC va guanyar les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 i Montserrat Baras diu referint-se als grans derrotats, que «*el seu programa polític general, ha triomfat, però perquè sigui aplicat per un altre grup polític*» (BARAS,1984:133). En aquest sentit, Joan B. Culla, tot i que no atribueix al nucli *lluhista* d'ERC la raó de l'èxit dels republicans, si que creu que «*va copsar amb gran precocitat les possibilitats que la situació política i les contradiccions socioeconòmiques del moment postdictatorial oferien [...] contribuí a canalitzar aquestes possibilitats cap a les realitat concretes...*» (CULLA,1977:65), especialment la mobilització i captació del vot obrer i menestral. Esquerra Republicana de Catalunya, acabada de néixer va apostar fort als mítings per vendre les eleccions com una lluita revolucionària, on el que estava en joc era un canvi de regim (CULLA,1977:63).

Els republicans van guanyar especialment a les ciutats i la participació electoral va ser alta. Jordi Casassas opina que el triomf inesperat d'ERC a les eleccions municipals d'aquell 12 d'abril de 1931, es pot explicar des de dues direccions complementàries «*d'una banda, en la lògica d'alta tensió política i d'incerteses que caracteritza tots els períodes de transició que segueixen les dictadures; de l'altra, en la llarga distància, en el procés plural de modernització que ha anat afectant el cos electoral sense que cap consulta política n'hagi pogut avaluar les magnituds i direccions*». I tot plegat atenent que a ERC no va tenir la possibilitat de presentar alguns membres a les llistes d'ACR, a proposta de Companys, com tampoc un diari de gran tiratge durant la campanya com ara *La Publicitat*. ERC «*va saber oferir el producte electoral adequat*» (ALQUÉZAR, 2001: 93 i 96).

Fracàs d'Acció Catalana

Per la seva banda, AC va incórrer en dos greus errors davant les eleccions. D'una banda «*...confondre el nombre de lectors de La Publicitat amb el nombre de votants amb els quals podien comptar*» (BALCELLS, 2007:39). El segon error greu, infravalorar les possibilitats d'ERC i les poques probabilitats d'un canvi de regim «*fou un error d'envergadura comès pels homes d'Acció Catalana Republicana, els quals no podien arribar a comprendre la força sentimental que suposava Francesc Macià...*» (PARPAL; LLADÓ; 1970:177), és aquesta força sentimental la que s'havia menystingut. Els fets de Prats de Molló havien confirmat el lideratge de Macià, per bé que se l'havia criticat molt en els moments immediatament posteriors. AC no va atendre l'estat d'ànim de la societat després de set anys de dictadura. Aquests senyals els indicaven que el camí que havien escollit, no era l'adequat per reeixir en unes eleccions que havien de canviar la fesomia política de Catalunya i d'Espanya. Enric Pujol, parla de manca de «*realisme polític i dogmatisme partidista*» al negar-se a fer pinya amb ERC (PUJOL, E. 2003 a:173). Joan Casanovas també ho recollia així, «*No respongueren a la crida de Macià ni Acció Catalana ni Acció Republicana [...] des dels seus diaris respectius, iniciaren una recelosa oposició als afanys de Macià*» (CASANOVAS I CUBERTA, 1986:71).

Montserrat Vilà també diu que es va menystenir un presagi que era la radicalització de les postures en aquella conjuntura de canvi que s'albirava, (VILÀ; MOLAR; 1999:124-125) sobre tot per aquest carisma de Macià. És probable que aquest estat mental fos fruit del fracàs de la revolució mesos enrere, i que havia portat a Nicolau d'Olwer a l'exili, des del qual no havia

pogut connectar amb la realitat «*La meva impressió és que serem el grup més important del nou Ajuntament. Majoria? Jo no goso dir tant...*». Aparentment semblava prudent, però també probable que els homes d'AC pequessin d'excés de cofoisme. Havien rebutjat tota aliança o entesa amb Macià i s'acabarien penedint, i no és si no al cap d'alguns anys que Nicolau d'Olwer acceptà aquest error estratègic (BALCELLS, 2007:39- 40) «*El PCR que es presentava com a gran vencedor, ha estat derrotat rotundament a tots els districtes*» (BARAS,1984:131).

Enric Ucelay posa l'accent del triomf d'ERC en la confiança que les classes humils van donar al nou partit, perquè configurats al voltant del partit existien tot un seguit de casals i penyes «que havien forjat les diverses arrels del republicanisme a Catalunya» (UCELAY, 1982:120). En aquesta sentit, Isidre Moles recolza la línia d'Enric Ucelay «El poder d'atracció de l'Esquerra Republicana de Catalunya [...] la més important és la que realitzà prop dels nuclis republicans catalanistes o federals de les diverses comarques catalanes» (MOLAS, 1972 a:84). Del fracàs d'AC, Enric Ucelay opina que malgrat haver tingut tot de cara – millor campanya, òrgans de premsa consolidats i importants, candidats més ben posicionats- va perdre les eleccions «Tot el prestigi no va ser suficient per donar al PCR un mínim pes electoral» (UCELAY, 1982:137). I Albert Manent ho recull així «Acció Catalana no va tenir la força electoral ni el poder que esperava, en canvi va fer escola, va imprimir caràcter als seus afiliats...» (MANENT, 1990:246). Això tampoc els garantí en el futur cap èxit electoral, doncs la derrota en les municipals i les següents a Corts el juny, li van treure a AC, qualsevol possibilitat d'èxit. Durant la II República el partit liderat per Nicolau d'Olwer no va poder aixecar el cap, amb una lenta però continua descomposició orgànica.Va anar posant de manifest la crisi profunda i el mal encaix com a partit de centre, incapaç de ser alternativa viable en el context republicà que tot just s'inaugurava (MOLAS, 1972 b:169, vol. I).

Bofill i Mates també es planyia d'aquesta derrota «*La nostra tàctica de lluitar tots sols per Catalunya, no ha estat aprovada per la majoria dels electors barcelonins*» (BOFILL I MATES, 1986:47). Els homes d'AC van haver d'aprendre a perdre elegantment i encara van anar a oferir-se a Macià. Nicolau d'Olwer va dir «hem d'acceptar el joc net democràtic: pas al vencedor i enfortir-se en l'oposició...» (VILANOVA, 1996:223) però la realitat és que AC no es va refer mai d'aquesta derrota. Acció Catalana no sortia de la seva estupefacció. (CASANELLAS, 1991:119). El catalanisme després dels anys de dictadura, va voler canviar els seus valors «sota un fons comú de demanda d'autogovern i restauració cultural i lingüística», amb AC com agent d'aquest canvi. Els dirigents d'Acció Catalana havien cregut anar més poc a poc, però els signes

del temps dugueren la llibertat de forma sobtada. Aquestes prioritats en el catalanisme van venir definides per la voluntat d'un poble que donà suport a una nova forma de govern, i oferir els obrers altres vies de participació en política, fins aleshores mai tingudes en compte. Si alguna lliçó havia aportat la dictadura i la repressió, va ser la dinamització dels ideals catalanistes entre sectors que fins aleshores no havien parat esment. Amb aquest triomf d'ERC les coses van venir rodades; el 14 d'abril de 1931 fou «la concreció d'un final d'acte del catalanisme conservador [...] encapçalat per la Lliga Regionalista» (MASPONS, 2006:14-15). L'Ateneu es va afegir a les celebracions per la proclamació de la República i uns dies més tard «...sobretot, la de la Generalitat de Catalunya [...] i molt especialment el seu ministre d'Economia, el català Lluís Nicolau d'Olwer» (CASASSAS, 1986:127), malgrat l'aparent calma del dia 13 on s'imposava la prudència per veure què es feia a Madrid.

3. LA II REPÚBLICA, ELS ANYS DE DECEPCIONS POLÍTQUES (1931-1936)

L'adveniment de la II República, va ser possible gràcies a un doble procés en el que es va barrejar el rebuig a la monarquia i l'arrelament de les diferents cultures republicanes, sobre tot durant la Dictadura de Primo de Rivera. La República s'havia concebut molt idealitzada, primer per aquest rebuig a la monarquia, però també perquè era aleshores l'única alternativa possible per salvar Espanya de sí mateixa (AUBERT,1993:40). Tot i la tradició republicana que havia quedat a Espanya després de 1874, la proclamació d'aquesta II República tenia unes diferències respecte de la primera, i que Pere Gabriel resumeix com *ara manem nosaltres*. En aquesta nova conjuntura la denuncia a la monarquia havia guanyat pes i era més precisa no només pel recolzament al cop militar de Primo de Rivera, sinó també per haver estat al servei dels interessos oligàrquics, els anomenats negocis del rei, així com la complicitat d'alguns estaments militars amb el monarca (GABRIEL, P; 2010:12).

Els intel·lectuals conductors del canvi operat al llarg del primer terç de segle, s'havien amarat de moltes influències agafant bocins d'aquí i d'allà, ara del krausisme, ara del positivisme, més tard del neokantisme; es pot dir que no eren seguidors absoluts d'una sola tendència. També havien arribat a qüestionar el liberalisme, i fou sobre tot a partir de la I Guerra Mundial quan el seu compromís havia esdevingut molt més ferm, durant la crisi d'entre guerres. La majoria d'aquesta generació d'intel·lectuals i reformistes, s'havien presentat ja amb una nova consciència fruit del seu compromís (AUBERT,1993:40-46).

Una consciència més esquerranosa, per bé que aquests intel·lectuals no es podrien caracteritzar de tendència esquerrana, però sí pel context en que s'operaven tots aquests canvis, els quals ja no estaven en mans de la Lliga ni del catalanisme més conservador. Els nous educadors estaven convençuts que l'equilibri social i el liberalisme polític s'havia d'assolir a través d'una instrucció escaient en un nou marc polític i jurídic. En aquesta línia, segons Josep Pla, quedaria enquadrat Nicolau d'Olwer, del qui deia «... porten el doctrinarisme liberal fins el punt de creure que tant interessant com la República mateixa és el manteniment del to liberal en el regim triomfant» (PLA, 1982:282). El republicanisme que s'havia anat transformant durant les dues primeres dècades del s. XX, ja no era una cultura política exclusiva de les classes mitjanes i altes. Es tractava d'una nova lectura més plural, doncs dins seu

s'enquadraven diferents ramals republicans, on sobre tot la idea de llibertat ja no estava al servei del liberalisme sinó de la democràcia.

La nova República, però, va néixer amb profundes mancances heretades de la Restauració. Es tractava de temes que encara no s'havien abordat i així es va inaugurar aquest nou període amb molts problemes de base- i un context internacional advers- i que podrien representar un perill a un país on no havia tradició republicana i ni molt menys s'havia assajat cap fórmula prèvia de democràcia. Per posar dos exemples importants, la separació entre Església i Estat que no només va portar greus i dures discussions a les constituents, sinó al si de molts partits, especialment a Acció Catalana on Nicolau d'Olwer i Bofill i Mates s'enfrontaran irremeiablement. L'altra qüestió espinosa va ser la reforma agrària, que des de la perspectiva dels terratinents i cacics era un tema intractable per la pèrdua de prerrogatives. Sense oblidar les relacions del centre- perifèria en que l'Estatut de 1932, va comportar moltes negociacions i dilacions. Per alguns va ser insuficient. Per a d'altres, més del que es podia esperar en un país d'escassa o nul·la tradició democràtica. Tot això permet copsar què va haver de nou i què de continuisme dins la nova República. El més important però, fou aquest canvi polític, tant dràstic de forma absolutament *pacífica* «*insospitades i gairebé inconcebibles, en un país meridional*» (PATXOT, 1952:407). Tanmateix, malgrat aquest pacifisme pel canvi de regim, no s'ha de perdre de vista el context social que rep a la República. Un context ple de contrastos entre els elements més reaccionaris de la dreta, que no estaven disposats a perdre les seves prerrogatives, i els elements més radicals de l'esquerra que volien despenjar els crucifixos d'arreu. Un xoc que portaria a violents enfrontaments i aldarulls al carrer.

Un diputat català al govern provisional de la República

Nicolau, com molts, també es mostrà prudent davant l'eufòria del dia 14 d'abril, (CONGOST, 2016:305) «*...en consonància amb una trajectòria vital prèvia, presidida per la contenció i les formes educades, va abordar el canvi amb molta serenitat i procurà que aquesta es transmetés als seus conciutadans*» (DUARTE,2006:135). Però sobretot es mostrava reticent pel fet d'haver d'anar a Madrid per formar govern en representació dels republicans catalans; si hagués pogut fer un pas enrere no dubtem que ho hagués fet «*ara em sembla que en qualsevol combinació ministerial que s'intenti arribat el cas [...] em sembla que no hi he d'estar jo ni cap de nosaltres*

[...] millor que sigui en Macià. Això és el més just...». ²⁵⁷ Aquesta deferència vers Macià, en realitat respon al fet que Lluís Nicolau tenia tots els dubtes del món, i no li satisfesia gens fer política a Madrid i enrederia la seva decisió condicionada per l'aprovació de Macià. Al seu torn, Macià va haver de telefonar repetidament a Alcalá- Zamora dificultant la incorporació del líder d'AC, com a representant català, al govern de la República. Don Niceto ho recull així a *La victoria republicana* «No me arrepentí, porque encontré siempre en él un colaborador leal, correcto, modesto, ponderado y simpático que me dejó un excelente recuerdo». Segons Alcalá Zamora, les intencions d'Esquerra Republicana eren posar a Companys en el lloc que hauria d'ocupar Nicolau d'Olwer, i li va semblar «injusta para quien había formado parte del Gobierno provisional en las horas difíciles» (ALCALÁ ZAMORA, 2012:239). Però tota aquesta estratègia d'en Macià responia a dos elements bàsics. D'una banda, exigia que Madrid «reconequés explícitamente la República catalana...» però també estava el fet que Nicolau «no li semblava el representant ideal de Catalunya» (RAGUER, 1984:146). Finalment, i no abans de moltes hores de converses telefòniques, Nicolau d'Olwer acceptà el càrrec de Ministre d'Economia. A continuació es va posar en contacte amb els seus futurs col·laboradors, Manuel Raventós, Josep Barbey, Ferran Cuito, Domènec de Bellmunt i Josep Mª Figueres, per a que anessin marxant cap a Madrid.

Després dels inicials moments d'indecisió i dubtes, mentre esperava l'aprovació de Macià, Nicolau tornà de París i fou directament a Madrid per formar part del Govern provisional de la II República, en qualitat de membre del comitè revolucionari. Va haver de demanar una llicència il·limitada per a les seves tasques docents, que se l'hi farien incompatibles durant molt de temps amb l'exercici de càrrecs polítics (ESTIVILL, 1992:338). Malgrat això, Ramon d'Alòs des de l'Institut d'Estudis Catalans, el va emplaçar a fer l'esforç de no deixar d'assistir-hi a les reunions de la Unió Acadèmica Internacional. ²⁵⁸

Segons Xavier Serra, el nomenament de Nicolau d'Olwer com a ministre de la nova República, obeïa «a la concepció política del moment [...] elegit per acontentar el catalanisme desencisat amb la Lliga». D'aquesta forma, i tenint en compte a Marcel·lí Domingo de tradició federalista, hom pot creure que «tot el catalanisme republicà hi era més o menys representat» (SERRA, 2013:97). Es tracta doncs de dos nomenaments que actuaren com a placebos d'una

²⁵⁷ SOBREQUÉS, ET ALII, 1989:235, carta de Nicolau a d'Abadal, 13/4/1931

²⁵⁸ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Alòs a Nicolau, doc. 53, 25/4/1931

insatisfeta política catalana. L'eufòria de Macià per la proclamació de la República catalana però, aviat trobà el seu primer bany de realitat.

Rebaixant les expectatives d'en Macià

Alcalá Zamora no reconeixia més República que l'espanyola i per tant, l'única autoritat possible «*La proclamació de la República Catalana semblava abusiva al govern*» i no els va agradar gens les mostres sobiranistes que estava fent Macià (HURTADO, 2011:582). Els catalans- i tothom- apel·laren aleshores al Pacte de Sant Sebastià. Segons Maura, gràcies al Pacte de Sant Sebastià no es van permetre «*las desbordadas pretensiones*» de Macià (ROMERO MAURA, 2007:170). Albert Balcells en aquest sentit aporta que «*Macià en su proclama había dado por sentado que la República Española sería federal*» (BALCELLS, 1977:12). Nicolau d'Olwer, en canvi, creia que la República no seria federalista, sinó més aviat unitària tot i que aspirava a que es trobés una sortida per al problema de Catalunya. «*Per què, quins Estats s'haurien de federar?*» A banda de Catalunya, Galícia, País Basc i Castella. En aquests moments deia que l'Estat espanyol havia de ser un, però que hauria de funcionar amb concessions de llibertat i descentralització a bascos, gallecs i catalans.²⁵⁹

I precisament per l'ambigüïtat del Pacte de Sant Sebastià, que no es va plasmar per escrit «*i que per tant cadascú en podia prendre el que volgué*» (AMETLLA, 1979:86), Alcalá Zamora va poder rebaixar les aspiracions *separatistes*²⁶⁰ de Macià. Sembla excessiu per part dels republicans espanyols d'aleshores, intentar apel·lar al Pacte de Sant Sebastià- que recordem fou un pacte verbal- com a únic mitjà legítim per frenar les aspiracions *macinianes*. I Rafael Patxot va anar encara més enllà en assegurar que els republicans espanyols no constituïrien una República sinó «*llur República, que no era altra cosa que una segona dictadura canviada de nom...*» (PATXOT, 1952:407). Segons Balcells, la rebaixa de les expectatives de Macià s'ajustava més al previst pel Pacte de Sant Sebastià, però que en acceptar canviar la República

²⁵⁹ Fons personal, família Peypoch, document C10, mecanoscrit on Ramon Peypoch recull declaracions de Nicolau d'Olwer l'estiu de 1931. No sabem en quina data va escriure Peypoch aquestes notes, i és probable que siguin posteriors a 1931, per tant l'expressió *descentralització*, sigui més aviat fruit de reflexions contemporànies.

²⁶⁰ Hem volgut emprar el mateix mot que Claudi Ametlla a les seves memòries, amb totes les reserves possibles, davant el dubte de quin mot s'escauria per definir les pretensions de Macià, atenent el context del moment, «*El separatista Macià...*» p. 84. A més també cal tenir en compte el temps transcorregut entre els fets i la data de publicació de les memòries, el to en el qual Ametlla escriu les seves memòries, de forma absolutament subjectiva i influenciat en aquest cas per l'animadversió que li produïa Macià. Vegeu, també AMETLLA, 1979:79

Catalana per Generalitat, suposava deixar de considerar-ho Estat, i acceptar el govern autònom de Catalunya, supeditat a la sobirania espanyola (BALCELLS, 1977: 12-13).

D'altra banda Macià havia insistit molt per a que Nicolau formés part d'aquest govern representant a Catalunya. Volia Macià assegurar-se una bona posició a Madrid? O realment va creure que un cop declarada una república a Espanya, automàticament Catalunya tindria l'autogovern absolut? S'havia d'estar molt allunyat de la realitat per ni tant sols plantejar-s'ho en aquell context. Els polítics que el conformaven eren d'espectres molt variats, i les sensibilitats vers la república, calidoscòpiques. Això sempre seria un dels esculls de la II República, i Rovira i Virgili anys més tard a l'el·lisi li diria així a Nicolau *«Davant la lamentable situació creada per les desavinences dels republicans espanyols, situació que destorba greument la restauració de la legalitat anterior, i no us sembla que els catalans, mes units (o menys desunits) que els espanyols, podríem intentar, després d'una exploració del terreny, un esforç de conciliació?»*.²⁶¹ A Rovira i Virgili li va produir molta amargor la manca de connexió entre republicans catalans i espanyols, ja des de la concepció del Pacte de Sant Sebastià. Des del determinisme és fàcil afirmar que davant les diferents sensibilitats republicanes que conformaren la República, això seria determinant per a la seva caiguda. No hem d'oblidar que el republicanisme portava anys assajant la formula i malgrat el fracàs del primer projecte republicà, l'ideal republicà va resistir el pas dels anys *«Fill del tronc comú del liberalisme, el projecte republicà fou gairebé sempre de naturalesa democràtica»* (DUARTE;2004:14). Si alguna característica concreta tenia la II República era la seva aversió a la Dictadura i a la Monarquia (UCELAY;TAVERA; 1994:116). Tanmateix, tot i que ideològicament pretenia trencar amb tot el que allò suposava, pragmàticament va representar *més del mateix*, amarat del voluntarisme d'aquesta heterogeneïtat política cridada a no entendre's en el decurs del període republicà *«Macià no és pas l'home per a tot això [...] Els seus lloctinents o la major part d'ells tampoc no sobresurten en cap tècnica administrativa»* (AMETLLA, 1979:87).

A les seves memòries Francesc Cambó, descol·locat pels esdeveniments, deia de les ambicions de Macià, que *«Esgarrifats, enviaren en avió Fernando de los Ríos, Lluís Nicolau d'Olwer i Marcel·lí Domingo, per a convèncer Macià que tot el que estava fent era pura follia. No fou poc el que hagueren de maldar per convèncer-lo...»* (CAMBÓ, 2008:600). Com sempre que es tracta de memòries personals, dietaris, i autobiografies, hem de tenir en compte qui les

²⁶¹ ROVIRA I VIRGILI, 2002:161, carta de Rovira i Virgili a Nicolau, 21/1/1945

escriu, quan i perquè.²⁶² En aquest marc, els encarregats de dur a terme la feixuga negociació van ser escollits per reeixir «*l reeixiren, després d'una discussió aspra i laboriosa*», (AMETLLA, 1979:87) «*...tres missatgers que no representaven un país [...] Macià en canvi parlava en nom d'un poble...*» (CASANOVAS, 1996:104). Van ser rebuts al Prat amb tot d'honors i Lluís Nicolau fou abraçat per en Pompeu Fabra. Davant els periodistes que s'amuntegaven per preguntar als *ministres federals*, el flamant ministre d'Economia va declarar la seva satisfacció de poder portar a Barcelona un ministre de Madrid- referint-se a Fernando de los Ríos- per a que ell mateix pogués copsar «*pràcticament quin és el desig del poble català*».²⁶³ Joan Casanovas, a instàncies de Macià va anar a recollir-los a l'aeroport per dur-los cap el Palau de la Generalitat. Nicolau d'Olwer va marxar amb l'Eduard Ragasol «*que se l'endugué per les seves*» (CASANOVAS, 1996:101).

Nicolau d'Olwer va haver de fer aquesta primera missió a contracor, doncs era conscient de que des de Catalunya se'n faria una lectura en clau de traïdoria, i de fet el seu prestigi com a polític en sortí malmès. No només pel fet de reduir les expectatives de Macià- la institució de la Generalitat esdevenia menys irritant a Madrid- sinó perquè també es posà de manifest el sentit que per a Madrid tenia el Pacte de Sant Sebastià «*qualsevol autodeterminació catalana restarà subjecta al vot del poble espanyol reunit en corts constituents*» (UCELAY, 1982:119). Alguns van agafar a Nicolau tírria i Agustí Cabruja va afirmar que «*no li tenen simpaties, el respecten i prou*».²⁶⁴ En aquest context de tensió evident entre partidaris de la decisió presa i els partidaris de continuar essent un Estat Català dins la República, molts es van atribuir la substitució de la República Catalana per la Generalitat de Catalunya. Seria el propi Nicolau d'Olwer qui va acabar confessant que la idea havia sorgit d'ell però que li va suggerir a Fernando de los Ríos «*A mi em va semblar que era el millor nom per sortir d'aquella difícil situació en què ens trobàvem tots plegats...*» (FERRER I SANXÍS, 2008:215; CASANOVAS, 1996:103).

Després, Macià va oferir un sopar als ministres vinguts de Madrid per *degollar* la república, (XAMMAR, 1991:333)²⁶⁵ en el transcurs de la qual l'única preocupació de Macià van ser els seus

²⁶²En el cas de Cambó, van ser escrites molts anys després dels fets que relata, i a més, en elles va amagar moltes circumstàncies importants de la seva trajectòria: «*Es evidente que estos textos de y sobre Cambó no tratan muchos episodios relevantes de su vida y deforman la realidad de otros.*», com per exemple les relacions personals i professionals amb Josep Pla, i que va elidir a les seves memòries, o l'origen de la seva fortuna. Per aquest particular, vegeu RIQUER I PERMANYER, BORJA DE. *Cambó en Argentina...*, pp. 10-16.

²⁶³ *La Publicitat*, 18/4/1931, p. 1, «*La República triomfant. L'arribada dels ministres federals...*»

²⁶⁴ AMTM, fons Tarradellas, *La Humanitat*, novembre de 1961, p. 5, article d'Agustí Cabruja.

²⁶⁵ De nou, a l'igual que els casos anteriors de Cambó, Ametlla, Hurtado, o d'altres que veurem, les memòries, tot i que aporten informació valuosa sobre fets que van viure en primera persona els personatges que les escriuen,

ajudants de camps assignats i «*la perspectiva que li fossin retirats*», en comptes de les preocupacions polítiques, que haurien de ser moltes. Va demanar al flamant ministre d'Economia si podia fer res en aquest sentit, assegurant-li Nicolau que faria el que pogués. I «*naturalment, no va fer res*» esdevenint més una anècdota de sobre taula en els dies successius (XAMMAR, 1991:335).

Eugeni Xammar, va acabar confessant-se amb Nicolau d'Olwer a propòsit de l'eufòria republicana arreu de Catalunya. En aquell context hi va haver gent que no sentia aquesta eufòria; el periodista confessava que no es van deixar enlluernar per l'adveniment de la República, no tant pel fet en sí mateix, si no per com. Creia que els catalans no estaven preparats per dur a terme la tasca de treure'n profit en favor de Catalunya, de les flaqueses d'Espanya. Però en exposar les seves disquisicions al aleshores ministre d'Economia de la República es va adonar que tot i que era «*la lleialtat feta home [...]el tema de conversa que jo li proposava tenia quelcom de desplaent*». Ningú, amb qui va parlar Xammar sobre com s'estaven projectant les oportunitats per a Catalunya, se'l va prendre seriosament (XAMMAR, 1991:339-340). I, per paradoxes de la política, la derrotada Acció Catalana tenia a Nicolau d'Olwer a un dels ministeris més importants, i la gran guanyadora, ERC, no en tenia cap. Malgrat tot, aquesta es disposà a governar a Catalunya «*...ara cal governar, i això vol dir preveure un conflicte, donar una solució, redactar un projecte, fer un pressupost. Per a aquesta labor constructiva els discursos abrandats i incendiàris no serveixen...*» (AMETLLA, 1979:88).²⁶⁶ Si algun tret admirable tenia Lluís Nicolau era «*la seva incapacitat gairebé congènita per la impostura populista, i alhora [...] les seves capacitats i els capteniments extremament civilitzats*» (DUARTE, 2006:135).

Pair la derrota electoral del PCR.

Malgrat el nomenament de Nicolau d'Olwer com a Ministre d'Economia al govern de la República, el PCR va «*anar quedant progressivament marginat de l'escena política catalana*» (PÉREZ BASTARDAS, 1987:299). Sensiblement afeblit al seu sí, sobre tot el sector més conservador

s'han de llegir atenent el context en que ho fan i com i quan les publiquen. Xammar estava ja molt malalt quan matenia les converses amb Josep Badia i Moret, l'any 1971. Fruit d'aquelles converses gravades, són les seves memòries, subjectes al pas del temps que sempre modifica la percepció de les coses.

²⁶⁶ Per saber-ne més sobre com es constituí el Parlament, vegeu CAMPS I ARBOIX, JOAQUIM DE (1976) *El Parlament de Catalunya (1932-1936)*...

o dretà, encapçalat per en Jaume Bofill i Mates, en un moment en que políticament es mirava cap a les esquerres (CASASSAS, 1980:354). No obstant, el partit va trobar «sosteniment extern al context polític català [...] paradoxalment, l'Estat central [...] Els republicans espanyols [...] trobaven en els polítics de la nova Esquerra uns vulgars desconeguts amb els quals no es podia parlar, i s'estimaven molt més els civilitzats membres d'Acció Catalana amb els quals [...] tenien tractes des de feia molts anys» (UCELAY, 1982:137). Probablement sigui aquesta la causa per la qual Francesc Macià apostà per Lluís Nicolau d'Olwer, perquè n'era molt conscient que seria molt més ben acollit a Madrid per la seva moderació. També Josep Pla confirma el bon concepte que es tenia a Madrid de Nicolau i els seus tres amics- Raventós, Barbey i Cuitó- «*es el ministerio más compacto y unido de Madrid*» (PLA, 2006:69). *Els quatre d'infanteria*,²⁶⁷ com se'ls coneixia al Congrés, haurien d'haver-se considerat afortunats perquè «*han sido nombrados en el ministerio considerado cómo el mejor organizado y más moderno de Madrid*». Havien de ser els ministres de tothom i per a tothom, segons ells mateixos (PLA, 2006:69).

Quinze dies després de la proclamació de la República, a la Generalitat encara estava tot molt aturat. Jordi Rubió, li deia amb certa amargor «*Jo no sé pas que fan a la Generalitat. Tot està parat. Si no funcionen les Diputacions, no caldria ja haver resolt la manera d'estructurar els serveis de totes elles?*».²⁶⁸ Malgrat viure entre Madrid i Barcelona, el ministre d'Economia sempre tenia un ull posat als afers de Catalunya, tant a l'interior com a la seva projecció internacional. El 15 de maig de 1931 el ministre d'Estat de la jove República havia d'anar a Ginebra per participar en un Consell de la Societat de Nacions, i de retruc tractar temes de la Pan-Europa. Ferran Maspons i Anglasesell confessava a Nicolau d'Olwer els temors que li suscitava aquesta visita, sobre tot des de la perspectiva de les minories nacionals, i la posició que pogués prendre el ministre republicà; Maspons encara va voler creure que en el context republicà es tindria més sensibilitat pel tema de Catalunya, però no va descartar que alguns catalans formessin part d'una delegació catalana a Ginebra, sobre tot per reorientar la qüestió catalana.²⁶⁹

²⁶⁷ Segons Domènech de Bellmunt, aquest mot impostat «*pels mentiders madrilenys del Palace i dels diaris...*», els venia donat perquè tots quatre defugien d'anar amb «*els cotxes oficials amb xòfers i lacais d'uniforme*». Vegeu Bellmunt, 1975:72

²⁶⁸ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta de Rubió i Balaguer a Nicolau, doc. 37, 28/4/1931

²⁶⁹ AAM, Fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta de Maspons a Nicolau, doc. 8, 27/4/1931

En paral·lel a la seva tasca ministerial a Madrid, i com a diputat per Barcelona, Nicolau d'Olwer hagué d'ocupar-se dels afers interns del partit, que no eren pocs. La desfeta electoral l'havia afeblit, i tot i que en un principi semblava que Rovira volia anar deixant l'activitat política, finalment decidí quedar-se. El PCR no tenia cap possibilitat real d'actuar com a partit de govern, i van començar a sorgir les dualitats dins el partit, paleses des bon començament però menystingudes per l'eufòria pre electoral del 12 d'abril. Així, per tal de mantenir el partit unit optaren per tornar «a la tradició pura d'Acció Catalana» Per a Montserrat Baras aixó implicava tornar a l'esperit de la CNC de 1922, al *Catalunya endins* i esdevenir una escola del catalanisme; d'aquesta forma projectaven ser-ne una organització indispensable, ja que ni ERC orgànicament tenia el prestigi d'AC, i la Lliga havia estat fent el joc a la monarquia (BARAS, 1984:134-135). Ramon Peypoch, secretari d'AC, i molt sovint *l'ànima mater*, va prendre les regnes de la situació ja que Nicolau estava instal·lat a Madrid. Peypoch va informar que s'havia encarregat de convocar el Consell General del partit, per tal de redreçar el camí que els fracassos electorals i la indecisió havien provocat. En aquest Consell es van fer unes modificacions internes del partit destinades a donar més relleu al Comitè Consultiu, però fins a no tenir el vist-i-plau de Nicolau no van voler tirar res endavant. Per a renovar el personal, sonaven noms com Claudi Ametlla, Josep O. Anguera, Estanislau Duran i Reynals, Ramon d'Abadal i Manuel Raventós. El 2 de maig es convocà una assemblea de constitució d'Acció Catalana Republicana, on es manifestà la continuïtat del partit i també es definí de forma explícita el seu republicanisme. D'aquesta assemblea va sortir el nou quadre directiu de la formació: Nicolau d'Olwer, Jaume Bofill i Carrasco i Formiguera. A partir d'aquests moments, la preocupació del partit va ser l'Estatut d'autonomia i la seva campanya.

Quan es convocaren eleccions a Corts constituents de la República pel 28 de juny de 1931, ACR ho va tornar a intentar presentant una candidatura d'homes forts del moment: Bastardes, Bofill i Mates, Barbey i el propi Nicolau, per Barcelona ciutat, a efectes d'intentar neutralitzar l'efecte ERC. La directiva del PCR va decidir alliberar els militants i els candidats per donar-los l'oportunitat d'entrar a formar part de coalicions més amples. En aquest sentit, ens trobem a Pi i Sunyer i Josep Sunyol a la llista d'ERC com a independents. Es va donar la paradoxa de que la directiva del PCR, es va desdir i va acabar presentant una llista a la ciutat de Barcelona. D'aquesta forma, membres d'AC va formar part de les llistes del partit rival (GONZÁLEZ I VILALTA, 2009 a:68-69). D'altra banda el Partit Radical va incloure també a les seves llistes a Nicolau d'Olwer «*catalanista indegudament suplantat per altres impropis de les llistes*

polítiques de Catalunya», segons Lerroux (HURTADO, 2011:626). Des de *La Publicitat*, com era d'esperar, es van tancar files al seu voltant; els més de quaranta-tres mil vots que l'havien votat, ho feren pel Nicolau *catalanista irreductible i netament liberal* i perquè el seu nom ja anava lligat a una activitat cultural catalana prou coneguda.²⁷⁰

Això li va valdre a Nicolau un munt de crítiques, sobre tot des del sector de Companys dins ERC.²⁷¹ I és que aquestes crítiques parlaven de la diferència de vots de Nicolau respecte d'altres companys de candidatura, gràcies a Lerroux. Circulaven rumors de que AC s'anava a dissoldre de forma gairebé imminent prèvia dimissió de Lluís Nicolau, ja que a les eleccions legislatives del juny, ERC va sortir de nou enfortida. El Ministre d'Economia, va rebre un munt de cartes i telegrams on li demandaven què era el que ell representava al Govern de la República. A primers de juliol, Companys es va presentar a Madrid, després de tots aquests rumors i circulars contra Nicolau; aquest creia saber que el motiu del viatge de Lluís Companys a Madrid, era per prendre-li la cartera. El President del Consell del Govern, li va assegurar que a no ser que es tractés d'una causa major o insuperable, no seria nomenat ministre cap altra persona; i en tot cas el substituiria un dels seus companys de l'equip ministerial, fins el moment de presentar-s'hi a Corts. D'altra banda, a Companys li van arribar notícies de les suposades intencions del seu viatge, i ràpidament les va desmentir davant Alcalà Zamora. Sembla finalment, que a Nicolau se li va passar la paranoia i es va refermar en no renunciar al seu càrrec, malgrat els rumors i les campanyes enverinades que contra ell s'organitzessin des de Barcelona, tolerades des d'alt. Més enllà d'aquestes intrigues, Nicolau d'Olwer feia una lectura positivada aquestes eleccions. Havien tingut molta més importància social que política, en el sentit que havien portat a les classes obreres a la lluita electoral, un sector que sempre s'havia manifestat apolític; no obstant desitjava que aquest fet- *nou i trascendental*- no fos puntual i que es convertís en quelcom habitual. I a parer de Nicolau, les eleccions havien demostrat que Catalunya era catalanista i esquerrana.²⁷²

A banda dels afers de partit i ministerials, Lluís Nicolau també formà part del Consell de Cultura de la Generalitat, constituït el 9 de juny amb l'objectiu de revisar els textos escolars i l'ensenyament del català i del castellà, així com l'organització de l'Escola d'Estiu, en la qual ell també hi participà (BONAMUSA, 2009:97-98; 105, vol. II). Veient la nòmina de figures

²⁷⁰ *La Publicitat*, «L'elecció de Nicolau d'Olwer» 1-7-1931, p. 1

²⁷¹ Segons *La Publicitat* del dia 5-7-1931, p.1, a banda de Companys, les persones que van criticar a Nicolau van ser Aiguadé, Casanovas, Campalans i Serra i Moret.

²⁷² Fons particular família Peyroc, doc. C10/, i *La Publicitat*, 7-7-1931, p. 1

intel·lectuals²⁷³ que van formar part d'aquest consell, es pot comprendre la importància que l'ensenyament va tenir per a la Generalitat. Però malgrat els esforços esmerçats, els resultats no van estar equilibrats en funció del que s'havia apostat. On va tenir però una incidència aquest consell, més enllà de l'ensenyament, va ser a les biblioteques i els arxius. Les noves directrius de la Generalitat, pel que feia a la cultura, van permetre que aquest Consell es focalitzés molt en organismes i institucions de l'alta cultura de Catalunya, com l'IEC, com a peça fonamental de la política i científica del nou govern català (PUJOL, E; 2003 a:147-148). Partint del model emprat durant la Mancomunitat, el pinyol d'intel·lectuals format el 1931 per a dur a terme una tasca renovelladora en l'àmbit de la cultura i l'ensenyament van tenir en compte les necessitats de la societat, i aleshores els objectius es van adaptar a aquella nova etapa. Aquest pinyol d'intel·lectuals que Enric Pujol ha definit com a «*intel·lectualitat republicana d'esquerres*» (PUJOL, E. 2003 a:149),²⁷⁴ «*amarats de catalanitat profunda, [...] pero antipatriotera i antixovinista, conuinada amb una voluntat de rigor científic i equanimitat [...] en les obres dels quals la democràcia i la llibertat són considerats valors suprems...*» (PUJOL, E; 2003 a:153), amb Nicolau d'Olwer com a paradigma d'aquest perfil, i que ell retrataria molt bé a la seva obra de 1933 *Del patriotisme i la democràcia en el procés constitucional de la Catalunya antiga*. Aquells mesos d'establiment de la II República, a nivell cultural i intel·lectual va comportar el replantejament de les idees que havien amarat el pensament dels noucentistes, obrint-se a nous àmbits d'investigació. Però tot això ja venia dels darrers temps de la Dictadura. Aquella generació es va veure avocada a donar-li la volta al camí obert pels seus mestres. Nicolau d'Olwer afirmava que la nova generació d'historiadors «*ha hagut de rectificar o millor dit, de completar les direccions dels seus mestres*» (PUJOL, E; 2003 a:155).

Crítiques ferotges a Nicolau d'Olwer.

Moltes van ser les expectatives posades en Lluís Nicolau d'Olwer, respecte a la representació dels catalans al Govern provisional de la República «*Hom esperava que la seva intervenció contribuís al reconeixement dels drets i les llibertats de Catalunya*», «*En tu confiem tots que no'ns prendran el que tenim*» (VILÀ; MOLAR; 1999:131). Tanmateix en ocupar el

²⁷³ Vegeu la relació a PUJOL, E; 2003 a:146-147

²⁷⁴ No compartim el fet que Nicolau d'Olwer s'inscrigui en aquest paradigma de republicans d'esquerres. Republicà, sí, però de centre o d'esquerres moderades.

ministeri assignat el flamant ministre d'Economia rebé moltes crítiques per part d'homos d'ERC, perquè consideraven que no li pertocava a ell ser-ne ministre en no haver guanyat les eleccions, però havia estat Macià qui més havia insistit en que Nicolau ocupés el càrrec al Ministeri. Al final, això va esdevenir la seva legitimació davant de tantes i dures crítiques. En aquest sentit, l'ofensiva dels elements d'ERC va obligar a Carles Capdevila- aleshores director de *La Publicitat*- a fer una defensa de Nicolau a les seves planes el 5 de juliol de 1931 «*L'estranyesa i el disgust que produeixen entre els catalanistes les reiterades manifestacions d'hostilitat al Ministre d'Economia [...] són deguts a què tota vegada el senyor Nicolau d'Olwer és al govern provisional a instàncies de la Generalitat [...] si el senyor Macià creu que Nicolau d'Olwer no té aptitud per a aquesta representació que ell mateix ratificava, té l'obligació de proclamar-ho públicament*». ²⁷⁵

Carles Capdevila acaba per justificar el líder catalanista dient que després de tot, era ell qui havia acceptat figurar al Comitè revolucionari en moments de gran incertesa i perill, per poder prestar un servei a Catalunya, arribat el moment de la República. Azaña també reflectia als seus diaris que des d'ERC no es sentia que Nicolau els representés. Fins i tot Amadeu Hurtado considerava que Nicolau i Domingo, tot i el gran valor personal que els atribuïa, per si sols no semblaven indicats per representar Catalunya en el govern de la República (HURTADO, 2011:607). Però en canvi, a Madrid se'l contemplava com un polític correcte «*un profesor ponderado [...] autonomista pero centrado*» (CABRERA CALVO-SOTELO, 2006:13) i era l'interlocutor preferit pels republicans espanyols (UCELAY, 1982:137). Domènec de Bellmunt feia un retrat de Nicolau absolutament diferent; una imatge que creiem allunyada de la realitat en alguns aspectes «*Fou el ministre catalanista per excel·lència, però un catalanista tan liberal, tan europeu i tan cavaller, que no topà mai amb les resistències, els odis i les hostilitats que suscitaven els ministres regionalistes dels temps de la Monarquia. Don Niceto Alcalá-Zamora l'estima amb un afecte gairebé paternal i als medis polítics de Madrid gaudeix d'un prestigi d'home de talent, cordial, treballador i honorable*» (BELLMUNT, 1933:266). Amadeu Hurtado reconeixia no obstant que Nicolau d'Olwer havia esdevingut políticament una sorpresa per a ell, ja que el coneixia molt poc. El compara amb Cambó, qui havia tingut una certa influència personal pel seu tarannà, però en canvi a Nicolau el veu com el prototip de ministre- empleat, és a dir un buròcrata «*és un servidor lleial de qui li ha donat la plaça, puntual a les hores d'entrada i sortida de l'oficina*» (HURTADO, 2011:608). Sense ser-ne un elogi,

²⁷⁵ Vegeu text íntegre a VILÀ; MOLAR;1999:266-270, apèndix, doc. n.25

no menysté la lleialtat de Nicolau. De tot plegat, ens hem de quedar amb la situació incòmoda que hauria de tenir el Ministre d'Economia per haver d'estar constantment nedant i guardant la roba, fent malabars per complir amb les seves obligacions al capdavant del Ministeri i alhora, representant els interessos de Catalunya, pressionat sens dubte pels seus. Ramon Peypoch, va recollir unes reflexions de l'època en les quals deia de forma explícita que Lluís Nicolau davant Macià, va dir que sempre estaria a les ordres i a disposició de la Generalitat.²⁷⁶ Però la seva actuació en aquest sentit sempre va ser una mica ambigua i li va portar a guanyar-se retrets molt durs per part d'alguns coetanis que consideraven que no havia fet prou per Catalunya.

Dels records de Pere Coromines tenim unes impressions sobre l'actitud de Nicolau d'Olwer, en aquells primers dies de govern que seguiren a la confusió inicial. Hem de prendre les paraules de Coromines- i les de molts altres- com a percepcions personals, però que malgrat les reserves que ens puguin produir, creiem que són sinceres doncs amb Nicolau l'unia una cordial relació. El 26 de maig d'aquest mateix any, Coromines, després del Consell d'Administració de Tributs Nacionals S.A., va dinar amb Nicolau i amb altres companys, i aquest va parlar «*un xic despectivament d'en Macià i em fa mal efecte*» (COROMINES, 1974-1975:16, vol. III). Alguna raó havia d'haver perquè Nicolau emprés aquest to despectiu, segons Coromines; o pot ser es tractava de comentaris displicents respecte Macià, fets en un context de sobretaula. Però el cert és que Nicolau es negava a posar-s'hi al telèfon quan Macià trucava a Madrid, obligant al President de la Generalitat a haver de tractar directament amb Niceto Alcalá-Zamora, «*Nicolau extendia los brazos en la más correcta y apremiante de las súplicas*» (BALCELLS, 2007:44; ALCALÁ ZAMORA, 2012:243) una situació, si més no rocambolesca, que s'ha de considerar amb moltes reserves. Ens consta que les relacions entre Macià i Nicolau ja existien des de l'Assemblea Nacional Catalana, probablement d'abans. Sembla que era una relació correcta i cordial, malgrat que ideològicament no compartien l'assoliment de l'esdevenidor de Catalunya. Macià havia demanat a Nicolau el 1923 exercir la seva influència com a professor de la Mancomunitat, per ajudar a un conegut a ingressar a l'Escola de sords- Muts i cecs, i alguna que altra petició d'aquesta naturalesa. I el 1931, davant la possibilitat de tornar a

²⁷⁶ Fons personal família Peypoch, document mecanoscrit, n. 6, desconeixem quan ho va escriure això Ramon Peypoch. Es tracta més aviat de reflexions d'ell, escrites en fitxes amb intencions d'ordenar els seus records. El fet que Nicolau tingués una actitud tant ambigua políticament parlant, ens fa pensar que probablement Peypoch l'estava justificant, doncs no hem trobat cap afirmació de Nicolau en aquest sentit.

Barcelona, havia mantingut informat a Nicolau de com estava la seva situació, després de l'exili pels fets de Prats de Molló.²⁷⁷

Al mateix temps, a Barcelona es constituïa la Diputació provisional de Catalunya, presidida per en Jaume Carner, organisme clau per a la redacció de l'Estatut de Núria que hauria de ser plebiscitat per gairebé tota Catalunya. Durant el mes de juny es va redactar i el 12 i 13 de juliol fou presentada a l'Assemblea de la Diputació. Nicolau d'Olwer es mostrà sempre amb una actitud oberta i força animat, malgrat els precedents històrics. En sessions successives, Bofill i Mates en nom de la seva formació es va adherir al projecte per *liberal i democràtic*, i també al sí del PCR es va acordar «*col·laborar amb tota la intensitat a la campanya de propaganda per al plebiscit*»(BARAS,1984:148) prevista pel 2 d'agost. Aquest Estatut serà el *leitmotiv* i preocupació dels polítics catalans republicans durant tot l'any 1931 i part de 1932 «*Ja haureu vist que la gaffe²⁷⁸ dels nostres amics d'Esquerra, venint ací amb aires d'hostilitat (refusaven la vicepresidència que els era oferta, refusaven també donar la confiança al Govern) ha dut per altra banda un contracop també d'hostilitat. Seria enganyar-nos de pensar que ara hi ha per Catalunya la bona disposició de dos mesos enrere. Crec, però que de totes maneres, si aquest moment és pitjor que els passats, és millor que els futurs [...] donen llargues a la cosa, l'Estatut de 1931 farà companyia al 1919*».²⁷⁹

En paral·lel a la redacció de l'Estatut de Núria, el CCGC- Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya- anava treballant amb l'objectiu de «*mantenir l'obra de cultura al marge de la lluita política*». Aquest consell estava estructurat en ponències, la primera de les quals estava formada per Nicolau d'Olwer, Joaquim Xirau i Jaume Serra, dedicada a l'ensenyament superior (DOMINGO, 1934:158-159).

Al capdavant del Ministeri d'Economia.

Com a ministre, Nicolau tenia assignat un escorta per a la seva seguretat. Paradoxes de la vida, aquest escorta era el mateix policia que en temps de la dictadura de Primo de Rivera, l'havia estat seguint de prop durant el seu exili per veure quines accions clandestines duia a terme (MANENT, 1988:76). Dos dies després de la proclamació de la República, Indalecio Prieto

²⁷⁷AMM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, cartes de Macià a Nicolau, docs. 2, 21/5/1923; 5, 12/2/1931

²⁷⁸ Mot francès que vol dir, pífia, ficar la pota.

²⁷⁹ BNC, fons Bofill i Mates, caps 17, Grup IV, carta manuscrita de Nicolau a Bofill, 10/8/1931

en qualitat de Ministre d'Hisenda donava una notícia nefasta i que hauria de pesar molt sobre Nicolau; s'estava produint una fuga de capitals vers l'exterior sota l'auspici d'un ex-ministre de la monarquia (ROMERO MAURA, 2007:289). I d'altra banda, el Banc de Catalunya amb la crisi que afectava l'activitat financera catalana, fou motiu de successius enfrontaments entre Indalecio Prieto- profundament contrari a l'autonomia catalana- i Nicolau d'Olwer. El ministre d'Hisenda va donar ordres de retirar el suport econòmic al Banc de Catalunya; aquesta situació era ja coneguda pel nou Ministre d'Economia i prèviament hauria advertit a alguns coneguts de retirar els fons abans no fos massa tard.²⁸⁰ Poc més d'un mes després banquers americans i holandesos, sense cap justificació cancel·laren els préstecs que feia pocs mesos abans havia demanat el Govern de la Monarquia. Això és una mostra de l'escepticisme que inspirava el nou regim (TÉBAR, 2006:42). Al cap d'un mes de la proclamació de la República a Madrid es van produir diversos aldarulls entre monàrquics i republicans *«Una temptativa contra la República, i en aquesta obra destructora han convergit i coincidit els ferments monàrquics que no han cessat d'actuar ni un moment, i els ferments del desordre [...] contraris entre ells, però igualment perillosos per a la consolidació de la República»* Un context, on es van donar episodis de crema de convents a Madrid.²⁸¹

La República a l'exterior era vista *«como un movimiento anacrónico, cómo una romántica eclosión democrática»* i la sensació era d'estar aïllada en el pla internacional. (BERDAH, 2002:2) El *New York Times* tractava d'analitzar quins ressorts havien portat a que el resultat d'unes eleccions municipals, haguessin portat a la caiguda de la monarquia, assenyalant que el vot antimonàrquic reflectia el recolzament del rei a la Dictadura primoriverista i el malestar econòmic i financer. Des de Nord- Amèrica estaven convençuts que la República no se'n sortiria, si no era capaç d'assolir els canvis necessaris que necessitava Espanya i apuntava a una revolució somorta que podria acabar en guerra civil, tot recordant el frustrat intent de la República. Tanmateix, aquest rotatiu expressava les seves simpaties pel nou regim, en identificar la proclamació de la República Catalana, en el context d'una república federal com la dels Estats Units. El *Washington Post* en canvi, atribuïa la caiguda de la monarquia a la ineptitud dels polítics espanyols, davant d'un panorama plegat de dificultats econòmiques; tampoc no creia en les capacitats dels republicans per formar un govern sòlid, doncs assegurava que Espanya estava amarada de socialisme, i posava a Barcelona com a paradigma

²⁸⁰ AAM, FLNDOL, correspondència II, carta de Falgueres a Nicolau, doc. 3/2, 8/7/1931

²⁸¹ *La Publicitat*, «Els fets de Madrid» 12-V-1931, P. 1 i 7

del comunisme. Només un *Mussolini* per al cas espanyol, seria capaç de salvar el nou règim de sí mateix (BOSCH, A; 2012:18-19).

A banda d'això, dins tampoc no comptava amb el suport de tots els sectors socials. Marcel·lí Domingo, aleshores ministre d'Instrucció, a primers de maig advertia a Nicolau, sobre el personal del seu ministeri i el de Treball. Aquests dos ministeris havien estat fundats durant la Dictadura de Primo de Rivera, i segons Domingo, cap dels dos oferien garanties degut al personal que el conformava «*Si poco seguro es Trabajo, aún lo es menos Economía, a donde en último término han venido a emboscarse organismos que cambiando de ministerio, buscaban el jerarca afín capaz de facilitarles su labor de proselitismo y enchufismo*», així com institucions sota auspici de l'Ordre dels Jesuïtes, que havien ficat les mans dins l'Administració i tenien personal afí a ells dins els ministeris. Aquestes persones tenien sota el seu control els subsidis de maternitat i els sindicats obrers; l'amenaça més greu Domingo la veia en l'ús de diferents institucions, emparades per l'antic aparell d'Estat, com a veritables organismes de propaganda contrària a la República. Era doncs, peremptori renovar el personal directiu.²⁸²

En aquest sentit, Manuel Raventós com cap de la Direcció General de Comerç i Política Aranzelària, sota auspici de Nicolau d'Olwer, de seguida va orquestrar una redistribució de les diferents seccions i va donar més relleu a la part de Comerç, especialment en relació a les exportacions, i deixant molt palesa la importància que li va donar Raventós als estudis estadístics (GÓMEZ ROJO, 1998:73-74). Josep Pla, sempre crític i escèptic, durant els primers dies d'acció ministerial de Nicolau i el seu equip humà va elogiar l'orientació que anava a prendre el ministeri, i va qualificar les primeres passes donades com d'afortunades, plenes d'idees modernes i que responien a les demandes d'una administració més moderna i la nova situació política (PLA, 1982:274, vol. XL). Per desgràcia, l'època no va ser gens favorable per a la ràpida modernització que necessitava l'economia peninsular. Les Constituents van omplir tot l'espai de discussió al si de les Corts, i només quedava espai per el dia a dia i les problemàtiques que anaven sorgint amb les contingències de l'elaboració d'una Constitució. Nicolau d'Olwer, tot i que va intentar posar blanc sobre negre en relació a les causes de la misèria en la qual es trobaven molts espanyols, també estava convençut de no poder fer res en favor dels serveis que la República hauria de posar en marxa per donar embranzida a les regions més depauperades d'Espanya, on la misèria foragitava els seus habitants.²⁸³

²⁸² AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta de Domingo a Nicolau, doc.1/2, 4/5/1931

²⁸³ Fons personal família Peypoch, doc. 56-57/1-2

Pere Coromines va proposar al Ministre d'Economia la possibilitat d'establir una mena de delegacions catalanes per afavorir el comerç català, per a les quals caldria fer-ne un estudi sobre la seva viabilitat (COROMINES, 1974-1975:16). També Batista i Roca va encomiar a Nicolau a rebre a un tal Mateu Orero, qui posseïa unes plantacions a Bata, a Guinea, i semblava interessat a parlar amb el flamant Ministre d'Economia per tractar «*d'uns afers interessants relacionats amb la vida colonial de la Guinea*». ²⁸⁴ No tenim constància de resposta alguna de Nicolau i per tant no sabem si va haver tal reunió. Tampoc no sabem si Nicolau va fer les gestions que li va demanar en Coromines o si ni tant sols va tenir en consideració el suggeriment fet. El que sí sabem, a través de notes autobiogràfiques i cartes recollides per Eulàlia Duran i Montserrat Albet, són les seves intencions de resoldre problemes. Està clar però, que un humanista per molta formació excel·lent que pugui tenir, ha de trobar-se absolutament perdut davant d'un ministeri amb competències per a les quals no estava preparat. Intentar descriure a Nicolau d'Olwer com a economista, ens sembla excessiu, tot i que no neguem la importància de la seva presència a Londres el 1933 a la Conferència Econòmica.

En aquest marc, Marcel·lí Domingo va haver de reconèixer la inexistència d'economistes a Espanya capacitats per a dur a terme els canvis econòmics del calat que s'esqueia en la nova conjuntura política. Per això, es va esmerçar en posar-hi solució. Josep Subirats diu d'ell que fou «*un pioner en la tasca de fer sentir a Espanya la necessitat de crear Facultats de Ciències Econòmiques*» (SUBIRATS, 1995:150). I si Nicolau d'Olwer va poder tirar endavant al Ministeri, fou en certa manera gràcies al seu tarannà pràctic, però sobre tot per la col·laboració estreta amb la resta de l'equip ministerial «*...jo vaig consultar aquests amics i els vaig demanar llur concurs; i solament quan vaig estar segur de llur adhesió a l'obra que anava a realitzar, solament quan vaig estar segur que anirien amb mi allí on calgués, solament aleshores vaig acceptar el Ministeri*». ²⁸⁵

El nou equip del Ministeri que encapçalava Nicolau d'Olwer, estava format en els càrrecs més importants pels seus amics Manuel Raventós- Direcció general de Comerç i Política aranzelària-, Ferran Cuito director general d'Indústria, i Josep Barbey, dels quals el millor preparat era sens dubte Manuel Raventós, tal i com reconeixia el propi Nicolau a *Caliu* ja que a banda de lletres també estudià dret, on «*va descobrir una especialitat [...] va estudiar pel seu*

²⁸⁴ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta de Batista i Roca a Nicolau, doc. 10, 28/5/1931

²⁸⁵ Vegeu, *La Publicitat*, 12/1/1932 «Discurs de resposta a l'homenatge tributat pel Partit Catalanista Republicà»

compte Estadística i les matemàtiques que s'hi apliquen...» (NICOLAU, 1958:80-81) «*La vocació d'en Reventós va ésser dedicada cap a l'Administració, l'Economia i les Finances*» (NICOLAU, 1958:89).²⁸⁶ Pi i Sunyer que en aquesta època tenia una percepció molt negativa de l'administració en general, va haver de reconèixer que «*Nicolau d'Olwer, como Josep Barbey, Ferran Cuitó y Manuel Reventós que lo acompañaron en los altos cargos del Ministerio de Economía, seguían unas pulcras normas de conducta*» (PI I SUNYER, C; 1975:77). Tots quatre varen treballar estretament durant els mesos en que durà la tasca de Lluís Nicolau a Madrid «*tots quatre, durant més de vuit mesos, en una col·laboració constant i una compenetració absoluta, vàrem dur, [com en] el Ministeri*» (NICOLAU, 1958:97) «*...a les 9 del matí, el ministre, el seu secretari, el sotsecretari i els directors generals, tothom era al peu del canó [...], a Madrid, representava una revolució burocràtica*» (BELLMUNT, 1975:135). Nicolau va reconèixer anys més tard que «*només podia resoldre'm a encarregar-me del Ministeri d'Economia Nacional que rodejant-me d'un equip de gent preparada i honesta...*» (NICOLAU, 1958:95).

L'amistat entre el ministre d'Economia i Ferran Cuito es va anar fent molt forta en aquests mesos. Molts caps de setmana sortien plegats per pobles i indrets de Castella. Cuito sentia veritable devoció per en Lluís Nicolau, (MANENT, 1988:76) i va ser l'encarregat de donar empenta a la indústria tèxtil, mecànica, química i alts forns, especialment a Catalunya i País Basc, per tal de revitalitzar l'economia de la República, potenciant aquells sectors productius més notables (BELLMUNT, 1975:135).²⁸⁷ Pel que fa a Manuel Raventós, anys mes tard Eugeni Xammar va retreure a Nicolau d'Olwer que no li proporcionés un cotxe a Manel Raventós, per anar amunt i avall per fer les gestions que el càrrec li requeria (XAMMAR, 1991:438). Amb tot, Raventós no volgué donar-li importància al fet.

Així, el juny de 1931 Nicolau era ja molt conscient de l'economia d'Espanya, malgrat no tenir cap experiència ministerial en aquest sentit. Al seu llibre *Caliu*, escrit a l'exili, se'n faria ressò de l'economia mundial afectada pel Crack del 29 i fent-se sentir «*els seus primers efectes catastròfics*» (NICOLAU, 1958:95). Bèlgica reaccionava al cap dels mesos i la lliura abandonava el patró or. Nicolau reconeixia que va haver de prendre mesures ràpides per tal que el vaixell econòmic espanyol no s'esfondrés i evitar «*la expatriación de la riqueza nacional*» (GÓMEZ

²⁸⁶ Per saber més sobre la formació d'en Manuel Raventós, vegeu pp. 92-94.

²⁸⁷ Hem consultat el fons de Ferran Cuito a l'Arxiu Nacional de Catalunya i ens hem trobat un material escadusser però que podria interessar a algú per encetar una breu història sobre el funcionament del Ministeri d'Economia durant els primers mesos de la República. No obstant aquesta informació ens ha permès de copsar les activitats del ministeri i que avalarien la decisió presa per en Nicolau d'envoltar-se d'un equip tant bé preparat.

ROJO, 2006:18). El ministre d'Economia va decidir recolzar la seva tasca al ministeri en dos puntals principals: enfortir la política comercial, com ja s'ha apuntat més amunt, i encetar la reforma agrària «...retornant sempre que és possible, als principis liberals i endegant el trastorn que en el nostre comerç exterior duu la primera aparició del sistema de contingents [...] i la caiguda de la lliura. En l'ordre interior, les mesures preses contra l'abandó dels conreus inicien la reforma agrària».²⁸⁸ Per això, va començar a projectar un decret que permetria posar límits a la fugida de capitals, a través d'una Comissió Inter ministerial «...encargada de poner en contacto a todas las entidades y Corporaciones representativas de la producción, de la industria y del comercio, especialmente afectadas en la regulación de la entrada en nuestro país de cada producto...» (GÓMEZ ROJO, 2006:82). La seva visió liberal trobaria molts esculls amb Indalecio Prieto. Les relacions amb el Ministre d'Hisenda, van ser molt tenses assolint un punt àlgid pel tema de la clausura del mercat de valors, però realment Prieto no era precisament un model de Ministre experimentat que hagués de donar lliçons a ningú (MATEOS, 2008:163-175).

El juliol de 1931 va dur a terme la reorganització del Consell d'Economia Nacional, mitjançant el decret abans esmentat, i malgrat que semblava no haver agradat a ningú, que va acabar per fer (AZAÑA, 1981:21, vol.I). Així, per Decret de 10 de juliol de 1931, Nicolau creà el Consell Assessor d'Economia, que venia a substituir l'antic organisme creat el 1924 amb la intenció de «dar cabida a la exposición de los intereses de las distintas ramas de la producción española» (GÓMEZ ROJO, 2006:10). Es va plantejar la consideració de nacionalitzar el cotxe utilitari, sens dubte una proposta per modernitzar el país i activar l'economia amb un sector que hauria d'anar a l'alça, malgrat que en aquells moments només es podrien cobrir les demandes de mercat intern. Cal tenir en compte el mercat automobilístic dels EUA o d'Alemanya amb sistemes *fordistes* i *tayloristes* de producció.²⁸⁹

La majoria d'entitats i corporacions econòmiques d'Espanya van mostrar el seu recolzament a la República; després d'anys de privilegis per a uns pocs durant els anys de dictadura, esperaven alguna mena de rescabament. Aquests privilegis havien aturat alguns sectors, en detriment d'altres, agreujant la seva situació pel crack del 1929. Amb tot, va haver espai per a la confiança «...considerando que aún hay no motivo para el desaliento y que es

²⁸⁸ NICOLAU, 1995:43, carta de Nicolau a la seva fillola i neboda Montserrat, 5/9/1940

²⁸⁹ ANC, fons 568, Ferran Cuito i Canals, juny 1931. Per saber-ne més sobre això, vegeu «Els grans problemes industrials. La producció automobilística mundial» *La Veu de Catalunya*, 16, 19 i 23 /VII/1929.

*hora oportuna para el remedio, venimos a exponer al Gobierno cual es la verdadera situación para que nos ayude en ese propósito de hacer reaccionar a la opinión pública, infundiendo la justa y necesaria confianza en la situación política creada y en el Gobierno que no encarna»*²⁹⁰

El Ministre Nicolau, va fer molt per promocionar la indústria espanyola i que es palesa en accions molt concretes. Per exemple, va autoritzar a una fàbrica sucrera de Granada, la importació temporal d'un equip necessari per bastir una màquina que hauria d'aprofitar el rebuig del sucre per alimentar el bestiar; aquesta maquinària va venir d'Alemanya; així com la protecció de que va gaudir l'oli d'oliva de producció nacional (GÓMEZ ROJO, 1998:79 i 82).

Tot i estar absolutament aclaparat pel nou càrrec i les responsabilitats que se'n derivaren, Nicolau d'Olwer va poder estar amatent al VII CNE- Congrés de Nacionalitats Europees- a Ginebra, on aquell any els delegats catalanistes prengueren un relleu molt important. El nostre home no va poder assistir, però això no va evitar que enviés un telegrama que fou llegit en l'obertura del Congrés *«les catalans ont leurs droits reconnus et vont les avoir garantis para la République Espagnole»* (NÚÑEZ SEIXAS, 2010:210). Així com tampoc atendre els compromisos que tenia adquirits amb institucions culturals i acadèmiques, per a les quals va delegar en Ferran Valls i Taberner.²⁹¹ En aquests mesos que durà la seva tasca com a Ministre d'Economia, va tenir l'oportunitat de viatjar per la geografia espanyola de forma oficial. De la seva visita a Mallorca, recordà amb satisfacció que *«Nunca, como en aquellos momentos, acercando el gobierno al pueblo, he tenido la sensación de hacer tarea republicana»* perquè no havent-hi cap ministre mallorquí, a Nicolau d'Olwer el va satisfer enormement que fos un català que portés a terme el primer contacte directe entre el Govern de la República i Mallorca (SANTALÓ, 1963:13),²⁹² malgrat que ja s'havia votat l'article que impedia a Catalunya i les Illes Balears la seva unió dins un únic Estatut d'Autonomia.²⁹³

A aquestes alçades- corria el mes de novembre- es va criticar la manca d'ambició del ministre. Amadeu Hurtado deia que Nicolau era un home molt valuós, però alhora remarca aquesta manca d'ambició *«Amb una ambició freda que, lluny de tota vehemència i fins i tot de desig aparent, l'impulsa a aspirar sempre a algun alt càrrec o a alguna posició de primer pla sense afany de lluïment per una manca de brillantor...»* (HURTADO, 2011:608). A Madrid, les relacions amb Prieto van ser molt tenses, i en l'afer del tancament del Banc de Catalunya i del

²⁹⁰ ANC, fons 568, Ferran Cuitó i Canals, juny de 1931.

²⁹¹AAM, FNDOL, correspondència II, Nicolau-Valls i Taberner, docs. 122, 29/4/1931; i 125, 1/6/1931

²⁹² I més si tenim en compte els lligams que tenia amb l'illa des feia anys.

²⁹³ *La Publicitat*, 14/1/1938, «La meva Mallorca», p. 4

tancament del mercat lliure de valors de Barcelona, Nicolau apareix amb una actitud poc clara, fins i tot compromesa per haver hagut de fer equilibris entre Madrid i Barcelona. Nicolau d'Olwer va tenir molts defectes, però una de les seves virtuts era la modèstia; fou un home poc donat a prodigar-se en públic per afany de lluïment «*Manca d'ambició? Manca d'una autèntica vocació política? Excés de finor crítica, de pessimisme ingènit sobre els homes i sobre els sotrats de la vida pública? Podríem discutir-ne molta estona...*» (TASIS, 1962 a:4); aquesta manca d'ambició que tant exasperava a Hurtado i que creiem que ell confonia amb ambigüitat i en la que estem segurs es va moure. Amb tots aquests desafiaments la salut de Nicolau d'Olwer es ressentia ja aleshores, i amb la manca de temps va haver de deixar de banda els seus afers acadèmics, i l'esbarjo al qual estava acostumat «... *Ara no tens temps per a fer excursions. No podem nadar a la [Pola] aquest istiu [...]* Com te trobes, [...] *La darrera vegada que jo t'he vist, [...] no estaves gaire bé de salut*»²⁹⁴

L'afèr de la clausura del Mercat lliure de valors.

Pere Coromines havia viatjat en tren des de Barcelona coincidint al vagó amb Nicolau d'Olwer i deia d'ell «*sembla que li faci pesa de parlar amb nosaltres*» (COROMINES, 1974-1975:34). Probablement no li venia de gust petar la xerrada d'afers del govern durant el trajecte. O bé volia gaudir d'un temps en silenci. L'endemà, en arribar a Madrid el ministre d'Economia va fer gestions per a que Coromines fos presentat a Indalecio Prieto, i més tard el President de la República. Coromines, després de mantenir una llarga conversa amb Prieto es va adonar que aquest només volia escorxar el Banc de Catalunya i que no havia pogut negociar res amb ell. De matinada Coromines s'assabentava que el Banc de Catalunya s'havia quedat sense líquid. Sembla que Nicolau d'Olwer dormia al Ministeri- no sabem perquè o si era cert això, doncs ens consta que s'allotjava a l'hotel *Palace* quan s'estava a Madrid- Coromines s'atansà al Ministeri de matinada per demanar a Nicolau que fes pressions per obtenir una moratòria de 15 dies per mobilitzar fons o bé liquidar.

²⁹⁴ AMM, FNDOL, correspondència I, carta de Hanak a Nicolau, doc. 12/2, 8/5/1931. Aquests mots en un català incorrecte, eren de la Ruth Hanak, una jove pianista nord-americana amb qui Nicolau mantingué correspondència fins que ella es va casar el 1933. La correspondència és en francès però a poc a poc la Ruth va anar aprenent el català perquè hi va passar llargues temporades a Catalunya, gaudint amb Nicolau d'excursions i de jornades a la platja. Des de els EUA, li explicava el seu enyor a Catalunya i l'ambient intel·lectual que havia trobat i demanà tot sovint a Nicolau que fes alguna gestió per poder guanyar-s'hi la vida a Espanya o a Catalunya. A Nord-Amèrica les coses anaven molt malament per la crisi borsària. Deduïm pel to de les cartes que la seva amistat fou molt estreta.

L'endemà, 7 de juliol de 1931, Coromines li va demanar igualment a en Prieto insistint sobre tot en les garanties de no demanar la fallida del Banc durant la moratòria. Prieto li va contestar- imaginem que no de bones formes- que ho demanés als seus amics del Consell. Marcel·lí Domingo, Lluís Nicolau i Alejandro Lerroux li va prometre suport i ajut. Nicolau sempre escoltava sense alterar-se els insults d'Indalecio. Aquest proposava el tancament del mercat lliure a Barcelona perquè era *«una madriguera de estafadores y que la banca barcelonesa está podrida»* (AZAÑA, 2011 a:158, vol. I). Al voltant de la mitjanit, el propi Nicolau trucà a Pere Coromines *«poc explícit em diu que no sols no intervindrà el Govern sinó que s'ha acordat tancar el Mercat Lliure de valors de Barcelona»* (COROMINES, 1974-1975:36). Bellmunt torna a mostrar-nos un Nicolau molt diferent, exagerat en alguns aspectes *«En una ocasió memorable per als borsistes i financers barcelonins, la seva actitud enèrgica i digna salvà el Mercat Lliure de Valors de Barcelona de l'ofensiva d'Indalecio Prieto, ministre d'Hisenda, que volia clausurar-lo»* (BELLMUNT, 1933:267). Nicolau publicà una nota de premsa el 8 de juliol de 1931 dient *«que si no fuera por el compromiso de honor de llegar juntos a las Cortes, hoy no sería ministro, en vista del acuerdo de cerrar el Centro de Contratación Libre de Barcelona, que es un acto de agresión, aunque realizado de buena fe»*. Segons Azaña, Nicolau necessitava enfortir la seva posició a Barcelona, manifestant-se amb tot d'escarafalls. Aquesta nota de premsa tingué resposta per part de Prieto *«si hasta ahora no ha pensado en la estabilización es porque creía que no continuaria de ministro; pero que ahora, como el comité directivo de su partido le manda continuar, será otra cosa, y se propone preparar la estabilización de la moneda»* (AZAÑA, 2011 a:159, vol. I). Finalment s'aconseguí que el tancament fos temporal, prèvia amenaça però de deixar el càrrec per part de Lluís Nicolau, *«Però el ministre d'Economia [...] no dimití del govern provisional de la República»*, es queixava amb amargor Miquel Ferrer (FERRER, M; 2008:225).

Desconeixem però, si va tenir pressions per dimitir i ell les va desatendre o bé quan ell mateix va amenaçar de deixar el càrrec algú li va suggerir que no ho fes. Aquest ha estat el gran inconvenient de no haver deixat escrit un dietari o memòries; desconèixer més d'una decisió o pensament dels moments que va viure, políticament importants.

També, pocs dies abans havia proposat una exempció d'impostos a la sal que s'exportava cap a Iugoslàvia, i que Prieto votà en contra començant a malparlar dels catalans propietaris de les salines. Nicolau deixava fer al ministre d'Hisenda, però finalment el nostre home aconseguia el que volia. Sempre va haver picabaralles entre Prieto i Nicolau, però aquest no

s'enfrontava ni perdia els papers. Mai fou un polític de grans escarafalls ni discussions apassionades, de vegades tot callant sense deixar-se portar per l'escalfor del moment aconseguia el que volia «*Contrari a tota política d'estira i arronsa, de plegar-se a les conveniències del moment, i menys a les conveniències personals...*» (GUANSÉ,1966:76) «*...hablaba poco, escuchaba mucho...*».²⁹⁵

La reforma agrària.

El 1931 era molt necessària una reforma agrària, ja que diversos factors havien desequilibrat la població activa, i el sector agrari havia estat el més perjudicat.²⁹⁶ Amb independència dels percentatges que ens podem trobar, la clau van ser els efectes que havia tingut la I Guerra Mundial sobre l'economia espanyola, accentuada a més durant el període dictatorial, i que posaven de manifest la disminució de la població agrícola (MAURICE;1975:3). Malgrat el tímid progrés en la producció, alhora es donava la convivència de dues formes de producció agrícola, geogràficament molt desiguals. La tradicional basada en l'explotació familiar; i una més progressista enfocada a l'economia de mercat, basada en l'ús de la terra. (MAURICE, 1975:4). Amb l'adveniment de la República es va produir un trencament de la tendència industrialitzadora entre l'oligarquia, en detriment dels camperols, els quals cada dia eren més pobres (MAURICE, 1975:66).

Els principals problemes agraris no eren només econòmics sinó també socials de diferent naturalesa, degut als contrastos entre les diferents regions; la distribució de la terra i el seu estatus jurídic eren els primers problemes a resoldre (TÉBAR, 2006:46). Tot i que l'èxit de la República fou gràcies als votants urbans, la primera preocupació del nou règim era solucionar aquests problemes socials agraris que esmentàvem més amunt; la consolidació de la II República depenia de l'èxit d'aquesta reforma. Del benestar dels camperols en depenia l'estabilitat de la República, (BALCELLS, 1983 b:86 i 118) i és sabut el malestar entre els treballadors del camp, que després de segles de greuges per part dels cacics, aspiraven a solucionar llurs problemes amb la República. Per tant, el camp era una qüestió molt important i necessària que es venia arrossegant des del període de la Restauració, i ja no es podia dilatar

²⁹⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/54, text llegit per Joan Merlí a l'Homenatge a Lluís Nicolau d'Olwer, organitzat per la Societat Argentina d'Escriptors, el 26/10/1962

²⁹⁶ Els percentatges són molt diferents segons els autors, Jacques Maurice, parla d'un 45% de camperols afectats, mentre que Javier Tébar, parla d'un 60%.

més. El problema era que cap dels ministres tenia preparació, inclòs Nicolau d'Olwer, però el govern provisional li encomanà que trobés una sortida provisional mentre s'esperava una llei definitiva que aprovessin les Corts (BELLMUNT, 1975:134).

En la seva voluntat d'endegar la reforma agrària, el 7 de maig Nicolau va presentar un projecte de decret per a regular la llei del conreu forçós de les terres, però ningú al Congrés no en feia cas al projecte ni a Nicolau. Maura, amb tot d'escarafalls al torn de preguntes, va destacar alguns aspectes que calien certa discussió; va demanar una còpia del projecte de decret per a estudiar-lo amb cura. Nicolau d'Olwer va procedir amb fredor sense ni tant sols discutir amb Maura, com ja era d'habitud en ell. Azaña no va acabar de tenir molt clar si això era degut a que Nicolau era un home fred *per se* o veritablement «*no sabía o no se había dado cuenta de lo que encerraba el decreto*» (AZAÑA, 2011 a:278, vol I).²⁹⁷ Finalment el 23 de setembre de 1931 el decret va esdevenir Llei de Conreu forçós. Amb aquesta llei, els poders públics amenaçaven amb cedir terres de propietaris i d'alguns arrendataris a les organitzacions obreres locals, si no es conreava d'acord a les formes i costums de cada regió. Es volia evitar que les terres quedessin sense treballar en un moment en que el Mercat estava orientat a l'exportació i s'havien d'optimitzar els recursos de la República (TÉBAR, 2006:57).

Alcalá Zamora deia d'aquesta llei que fou una «*medida contraproducente, caída en desuso, que estableció, para que no se observara en Cataluña [...] contra mi parecer y advertencia, llevado de desconocimiento de la tierra*» (ALCALÁ ZAMORA, 2011:340). Com s'ha dit més a munt, gairebé ningú no estava preparat per assumir reformes agràries del calibre que necessitava Espanya. Josep Pla va reflexionar sobre la reforma agrària que es volia endegar aleshores- no era pas l'única- però reconeix que no hi havia prou mitjans per posar-la en marxa. Ressalta a la seva crònica els intents de Nicolau d'Olwer d'arribar a un tractat comercial amb França. Uns intents que no podien si no fracassar ja que «*hoy España no tiene ninguna fuerza, si todos los Bancos extranjeros nos han retirado los créditos...*». Amb certa ironia deia del ministre que «*...es digno de compasión. Él, que ha tenido siempre una idea tan justa de los anteriores servicios diplomáticos y comerciales de España, habrá tenido que intervenir en la confección de*

²⁹⁷En canvi, Domènec de Bellmunt, incondicional de Lluís Nicolau deia que aquest decret d'aquest «*féu sensació...*» argument que contemplem amb molt escepticisme, perquè una mica abans deia d'ell «*El nostre ministre va demostrar en aquella ocasió les seves capacitats de govern...*» quan ja sabem que entre les qualitats que tenia Nicolau d'Olwer, les pròpies d'un ministre d'Economia no eren les més destacables. BELLMUNT, 1975:134.

un tratado que dejará pálidas a todas las dejaciones de la época monárquica...» (PLA, 2006:145-146).

Alcalá Zamora, va assenyalar a Nicolau com un dels culpables de que la reforma agrària no es fes com calia *«la incomunicación en que estuvimos respecto de Nicolau [...] con escasa iniciativa y más enterado como helenista [...] que de la realidad española, sin excluir la peculiar de Cataluña»* (ALCALÁ ZAMORA, 1998:202). Però en canvi, segons Albert Balcells, van ser el propi Alcalá Zamora i Fernando de los Ríos els qui *«assumiren el paper de ponents dins el Govern provisional, malgrat que el tema corresponia al ministeri de Nicolau»* (BALCELLS, 2007:45). Josep Mª Lladó i Figueres secretari de Nicolau deia d'ell que durant el temps que va estar al capdavant del Ministeri d'Economia el 1931 *«com que no entenia el que portava entre mans, passava de tot i dedicava el temps al seu despatx a fer traduccions del grec»* (UCELAY, 1982:166). Tanmateix, queda constància que el ministre d'Economia sí que hauria intentat fer una reforma agrària, sense èxit però, per *«haber sido rechazados los correspondientes estudios por las fuerzas reaccionarias republicanas contrarias a la reforma dentro del ámbito agrario»* (GÓMEZ ROJO, 2006:24). És probable doncs, que no tota la culpa fos de Nicolau però tothom tenia les tintes carregades contra ell.

Domènec de Bellmunt, però, va enaltir la figura d'Olwer trobant-nos amb la disjuntiva de no creure'ns-ho del tot, a manca d'altres fonts més imparcials- ni Alcalà Zamora ni Bellmunt ho son- *«En Nic com a ministre del Govern provisional, donà la primera batallada revolucionària amb el decret del cultiu forçós que preparà l'adveniment de la Reforma Agrària. Inicià una política nova d'experiència econòmica negociant amb França i amb Itàlia en circumstàncies difícils i organitzant un pla diplomàtic per afavorir el concert de Tractats de comerç interessantíssim per a l'economia del país»* (BELLMUNT, 1933:267). No hem donat gaire crèdit a Bellmunt perquè des del propi partit i per boca de Ramon d'Abadal, li arribaren pressions per tal de ser més enèrgic a Madrid pels afers catalans *«més política i menys administració. És a dir, poseu una mica més de mala intenció catalanista [...] en totes les vostres actuacions i extengueu-les a totes les coses [...] us cal, mancats de l'instint, posar-hi tota la intenció...»* (VILÀ; MOLAR, 1999:133). Probablement Nicolau d'Olwer, era molt eficaç fent la seva tasca ministerial, des d'una perspectiva administrativa. Però atenent aquestes paraules d'Abadal, es veu clarament que li mancava picardia i visió per preveure les jugades en clau catalana. I en coherència amb la seva peculiar forma de ser- evitar la confrontació i ser-ne fidel al principi de lleialtat que professava per a qui l'havia donat el càrrec- Nicolau es conduí

amb molta cautela esdevenint ineficaç pels afers catalans a Madrid «...Nicolau es va acantonar en una inhibició que li semblava natural, i per marcar la posició que la seva història política imposava, es limitava a dir amb la fredor de sempre : “Ja he comunicat al Govern que tinc tothora preparada la maleta per anar-me’n si la meua presència es fa incompatible amb Catalunya”» (HURTADO, 2011:609). Com que no existeix cap dietari de Nicolau, molt menys d’aquests mesos, no ens ha estat possible contrastar les crítiques amb els seus pensaments o decisions preses. Potser tota la culpa no era d’ell. El cert és que la II República no va gaudir de simpaties dins el món financer, i aquesta hostilitat, segons Javier Tébar, causaria entre 1931 i 1932 una gran crisi financera a Espanya (TÈBAR, 2006:42). La jove República havia nascut en un context europeu gens favorable a les democràcies, ja que les potències d’Europa havien de fer front al feixisme i el nazisme i les revoltes obreres, marcat a més per la ressaca del crack del 29 a Nova York.

Tot eren problemes i pressió sobre Nicolau. Durant l’estiu, Jaume Bofill i Antoni Rovira havien acordat separar les dues Accions (VILÀ; MOLAR; 1999:130). Aquesta crisi s’arrossegava des de les eleccions a Corts Constituents, en que es va consolidar l’hegemonia d’ERC i la derrota, un cop més del partit que liderava Nicolau d’Olwer. El temps de convivència entre conservadors i progressistes, havia marcat molt les diferències entre ambdós sectors. Rafael Tasis ho resumia així «*En fallar – faltats de visió política- els homes d’Acció Catalana en 1931, aquest partit ja no féu gairebé res més de bo. Però alguns dels seus homes encara mantenien el relleu de la seva personalitat individual. Així Nicolau d’Olwer, al qual Macià tenia en gran estima, i li atorgà la seva confiança en més d’una oportunitat durant l’elaboració de l’Estatut...*» (TASIS, 1962 b:8787). Amb tot, durant l’estiu, l’única participació del partit en política activa fou en la redacció de l’Estatut d’Autonomia de Núria i les sessions de la Diputació Provincial. La resposta a la separació havia estat rebutjada pel Consell General del PCR, però el setembre, Rovira i Virgili feia efectiva la seva marxa del partit. Alguns el seguiren. D’aquesta forma, la branca més esquerrana del partit quedà afeblida. La crisi del partit es va cristal·litzar en una reunió del Consell General presidida per Nicolau d’Olwer el 20 de setembre de 1931. Es va tractar de «*canviar impressions sobre la situació política del moment i procedir a la renovació oficial*», i presentar un candidat escaient per a les eleccions complementàries a Corts del 4 d’octubre. Un gran nombre dels que van abandonar les files del PCR, van ingressar a ERC (BARAS, 1984:163).

L'Estatut diluït pels problemes econòmics?

Pocs dies després de proclamar-se la II República, Puig i Cadafalch havia visitat a Ramon d'Alòs a casa seva, per parlar de qüestions importants a tenir en compte a l'hora de redactar l'Estatut de Catalunya. Aquestes qüestions, d'Alòs les hi va explicar a Nicolau per carta a petició de Puig i Cadafalch. En primer lloc, i per la seva preeminència de ministre, suggeria la possibilitat de que el govern de Madrid cedís un parell de sèries de tapissos del Palau Reial, ja que semblava haver-hi molts i Cadafalch creia que alguns n'estarien arraconats. Si havia anat a parlar sobre el contingut de l'Estatut, perquè va treure a colació el tema dels tapissos? Una altre tema era la qüestió religiosa, especialment quina mena de relacions establiria la jove República amb el Vaticà. L'interès de Puig i Cadafalch per aquest afer, ultrapassava l'interès religiós en sí mateix; el que més importància tenia era l'accés als arxius eclesiàstics per als estudiosos, així com l'Arxiu de Poblet. Una altra qüestió a tenir en compte, un cop assolida una certa autonomia al govern, seria l'organització d'un dipòsit legal de llibres. Finalment va posar sobre la taula, la tant desitjada projecció internacional de l'Institut d'Estudis Catalans, a través de les seves publicacions.²⁹⁸

El 2 d'agost de 1931, Catalunya va aprovar l'Estatut de Núria amb el 99% de vots favorables i amb una participació del 78% de l'electorat. Aquest text aprovat fou enviat a Madrid el dia 14. El 18 d'agost fou presentat a les Corts constituents i la ponència fou a càrrec d'Alcalá Zamora. A finals d'octubre de 1931, a Catalunya planava el temor que l'Estatut no fos un tema prioritari en l'agenda del Govern de la República, malgrat que la discussió parlamentària de la Constitució va estar marcada per la qüestió catalana (GONZÁLEZ CASANOVA, 1987:401). Aquesta sensació no era baladí. No podem perdre de vista, que alhora representà l'inici de la discussió de la Constitució espanyola, dins el marc de la qual s'havia de contemplar l'autonomia de Catalunya. Sembla que havia certa premeditació en aquesta dilació. Abans de ser portat el text a Madrid, Maura ja *conspirava* en aquesta direcció. Mentre es dirimia al Congrés dels Diputats tota la picabaralla entre Prieto i Nicolau pel tancament del Mercat de Valors, Maura es va apropar a Azaña per dir-li «*con tales suspensiones y quebrantos bancarios, el problema catalán pasa a un segundo término, y que siempre se le podrá dominar, por esta situación tan comprometida, de la banca catalana. Al oírle, diríase que ya no hay cuestión catalana*» (AZAÑA, 1981:26, vol. I). Rafael Patxot sempre molt crític amb el govern republicà,

²⁹⁸ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Alòs a Nicolau d'Olwer, doc. 54, 28/4/1931

per considerar-lo una forma de dictadura disfressada, respecte a l'Estatut va dir que totes les promeses solemnes fetes mentre es signava el Pacte de Sant Sebastià, van quedar molt aigualides; en aquells moments ja les estaven escamotejant per passar a ser directament retallades fins a esdevenir una trista caricatura del text sorgit de Núria (PATXOT, 1952:407).

Paradoxalment, mesos més tard, Maura seria partidari de donar sortida als problemes catalans. Josep Pla a *La Veu de Catalunya* també recull la preocupació per l'Estatut «*A través de las conversaciones iban saliendo todas las preocupaciones y toda la amargura que sobre el porvenir del Estatuto se han acumulado en estas últimas semanas. Muchos diputados se preguntan si estos aplazamientos sistemáticos no son un procedimiento para ganar tiempo, al objeto de dejar el Estatuto en el aire. Por otra parte, ven que cuanto más tiempo pase, más angustiosa será la situación económica del país y que, en definitiva, ésta cuestión pasará por delante de las demás*» (PLA, 2006:195). Tot això, enmig de la forta preocupació que inspirava la lliura esterlina, la qual havia deixat el patró or i forçà a Nicolau a convocar la Conferència de la Libra, on va aplegar a tots els interessats que es podrien veure afectats per aquesta devaluació, i així entre tots mirar de trobar una sortida «*Gracias a esto, por primera vez los interesados no achacaron al Gobierno ser responsable [...] de la crisis que les afectaba [...] así como también la reorganización del Consejo de Economía, haciendo entrar por primera vez a los representantes de los sindicatos obreros se inscribía en el marco de nuestra ideología democrática de acercar el pueblo al gobierno*» (SANTALÓ, 1963:12-13).

Lluís Nicolau i el seu equip del Ministeri d'Economia, en aquells moments estaven molt preocupats per la precària situació en que es trobava el tractat de comerç amb França (PLA, 2006:195). Pla el va acusar directament a ell, entre d'altres, del caos que imperava a Espanya «*concretamente las gestiones de los señores Prieto, Nicolau y Albornoz lo han impedido con la absurdidad de su política*» (PLA, 2006:217).²⁹⁹ Finalment, el tractat comercial amb França va venir carregat de polèmica, perquè comportava més exigències per Espanya. Segons Pla va posar en evidència la poca habilitat de Nicolau, a qui titllava d'ingenu per creure que França concediria a Espanya tracte de favor per haver esdevingut una república (PLA, 2006:232). L'actitud de França respecte d'Espanya, tindria conseqüències ja l'any següent, en vetar el país gal l'entrada de fruita fresca provinent d'Espanya, ja que alguns productors del *Midi* francès es

²⁹⁹ Les consideracions de Pla, cal observar-les amb molts reserves. Nicolau d'Olwer, sempre havia considerat a Josep Pla com un periodista allunyat de la realitat i que omplia els seus articles amb molta fantasia. Vegeu VILÀ; MOLAR; 1999:186, nota 4, carta de Nicolau a Bofill i Mates, 4/3/1928

queixaren (PLA, 2006:369). El fracàs d'aquest tractat de comerç també van trobar ressò a la premsa de l'època. Tothom va censurar a Lluís Nicolau, mentre que des de *La Publicitat* i Acció Catalana, es van tancar files al voltant del seu president. Els arguments van ser que malgrat la gestió no havia estat espectacular, ni de resultats rodonament satisfactoris, sí que havia estat discreta i tant bona com li havia permès el context en que s'havia dut a terme «*Qui pot vanar-se de resultats satisfactoris en l'ordre econòmic avui en dia?*». En aquestes negociacions Nicolau d'Olwer sembla que no va portar ell sol el pes, doncs l'acompanyaren altres organismes i ministeris sobre els quals ell no tenia cap mena de control; també cal tenir present l'actitud dels interlocutors francesos, amb una actitud agressiva vers l'exportació de vins espanyols i que no era nova. En els mesos següents en vindrien altres boicots als productes espanyols per part de França, fet que va obligar a Nicolau d'Olwer a haver de negociar cada exportació concreta, i per tant, deixant obert el tractat de comerç amb el veí gal amb arranjaments puntuals.³⁰⁰

França però no va ser l'única aposta de la nova república per a establir relacions comercials. Durant la tardor, Nicolau d'Olwer envià a la URSS a Carles Pi i Sunyer, entre d'altres, per encetar una via comercial amb els russos (PI I SUNYER, C; 1975:48). Un d'aquests enviats fou Joan Terrassa i Pugès, qui va quedar meravellat per Rússia, tot i que no amagava el rebuig que li provocava el fet que les activitats intel·lectuals estiguessin supeditades a un dogmatisme fanàtic de caire marxista que li recordava massa a la religió. Deixant de banda aquesta percepció, Rússia oferia una oportunitat per establir relacions comercials i que no es podrien negligir en el futur «*Sota un perfecte capitalisme d'Estat, un pla d'estricta racionalització, una direcció única i poderosíssima i, sobretot, un esperit purità i obstinat i unilateral...* » i ignorar tot això seria un greu error.³⁰¹

La separació Estat-Església i la crisi del govern de la República.

El tema clau en l'elaboració de la Constitució republicana de 1931, van ser les relacions Estat i Església. Fernando de los Ríos, en tant que ministre d'Instrucció Pública, va introduir la discussió sobre aquest tema el 8 d'octubre. En el debat participaren els líders de totes les formacions polítiques, i òbviament les postures no van ser majoritàries ni unitàries i restaren

³⁰⁰ Fons personal família Peypoch, doc. mecanoscrit c10/a

³⁰¹ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Terrassa a Nicolau, doc. 2, 13/11/1931

enfrentades. Els socialistes eren partidaris de solucions més radicals, i això comportava eliminar tots els ordres religiosos. Finalment s'arribaria a una solució menys radical; l'eliminació de l'Ordre dels Jesuïtes. En el context del moment, la supressió de l'ordre de la Companyia de Jesús, va suscitar reaccions airades i violentes en no poques persones. Nicolau d'Olwer s'hauria d'empassar no només les crítiques dins del seu partit, sinó també la de coneguts que el van jutjar durament «...dech protestar de la manera més ferma de vostra conducta», pel que considerava *un monstruós atropell*. No va ser l'únic en pensar que s'havia fet un greuge molt gran a molts catalans catòlics i que davant d'això, l'Estatut no tindria per a ell i els altres cap interès «...perquè naixeria amb l'estigma de l'oprobí, ni tampoc una República perseguidora de nostres més volguts sentiments». Alguns pregarien pel penediment de Nicolau i se'l emplaçava a rectificar.³⁰²

Al costat d'això, el més important fou intentar deslligar el poder de l'Església dins de l'Estat, «pas necessari i indiscutible per a la modernització política d'Espanya» (BARAS,1984:166) i especialment en el camp educatiu. Un dels errors més greu del govern republicà, a parer de Josep Sánchez Cervelló, fou el no cercar més consens amb l'Església Catòlica, perquè la separació Estat- Església no tenia perquè acabar en persecució religiosa, com tampoc despertar les antipaties i recels de les institucions eclesiàstiques vers el govern republicà (SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2006:25). Les actituds però, d'ambdós bàndols no van ajudar a propiciar un lloc comú, malgrat els esforços del cardenal Tedeschini i el bisbe Vidal i Barraquer.

El PCR no va mantenir una postura clara, especialment Nicolau d'Olwer com a líder, i des bon començament fou motiu de disputes internes molt greus. Tant a nivell d'Espanya com de Catalunya, aquest article fou motiu de discussions i «fou un dels punts bàsics en la fundació, poques setmanes després, de la Unió Democràtica de Catalunya» (GONZÁLEZ I VILALTA, 2009 a:15). Tanta polèmica va haver que fins i tot van dimitir Alcalá-Zamora i Maura, tots dos molt catòlics i ofesos per l'esmentat article. Tot i que Nicolau no va necessitar el consol de ningú per la decisió que havia pres, malgrat les moltes crítiques dins del seu partit, des de fora d'Espanya li va arribar un reconeixement inesperat d'un vell conegut de l'UAI«...vos efforts vers une constitution adaptée aux besoins modernes et surtout l'action brave et courageuse que vous avez adoptée vers l'Eglise. Soyez certain, mon cher ami, que je pense souvent à vous et

³⁰² AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Cortés a Nicolau, doc. 1, 15/10/1931

vous souhaite de tout coeur la force et la santé pour donner suite à vos idées avancées et larges de la démocratie»³⁰³

Josep Pla deia que Nicolau d'Olwer aprofità l'avinentesa per dimitir *«Era de suponer que la primera grieta que se produjera para salir del Ministerio seria aprovechada por Nicolau d'Olwer para dimitir y volver a su vida habitual, tan turbada actualmente por los quebraderos de cabeza que le produce el Ministerio d'Economía»* (PLA, 2006:185). Semblà però, que Azaña ho va impedir. ¿Per què Azaña va voler mantenir Nicolau al govern de la República, malgrat haver demostrat no tenir iniciatives brillants? Potser perquè era de caràcter voluble i disciplinat i no posava gaires resistències. O potser perquè dels catalanistes era el més moderat, de lluny, i això ja li anava bé perquè les demandes catalanistes li feien nosa. Tanmateix la permanència del ministre d'Economia estaria supeditada a la voluntat d'ERC, i aquesta no se sentia representada per en Lluís Nicolau.

Amb la mala maror que havia suscitat el debat sobre la separació Estat-Església, el cardenal Vidal i Barraquer es va adreçar a Nicolau, doncs encara era el Ministre d'Economia malgrat els rumors que corrien sobre la seva ineficaç gestió. Li va escriure una carta de caire confidencial on li expressava la seva decepció davant la no inclusió del representant de la Confederació Nacional Catòlica Agrària, dins la Junta Nacional de Crèdit Agrícola. El prelat, entenia que després de l'aspre debat de les constituents sobre el tema religiós, aquest hagués influenciat en aquesta decisió. Vidal i Barraquer, però, li va fer arribar una proposta que segons ell, hauria d'esdevenir menys violenta als nous responsables de la Junta, i que es basava en escollir un representat de l'entitat agrària més rellevant de la Confederació. Nicolau va respondre al prelat que estudiaria la proposta que Gil Robles li havia fet arribar a mà, però li va contestar *«Crec que en fareu la justícia de no pensar que el caràcter confessional de l'entitat pugui ésser en el meu judici cap motiu de preterició. Alguns dels seus dirigents, però s'excusen en l'agrarisme per a fer campanyes que no tenen res ni d'agràries ni de religioses. Espero que les dificultats en què es troba l'Església, a les quals al·ludiu, seran solucionades satisfactòriament, i estic segur que si vos haguéssiu dut la direcció de l'Episcopat espanyol no s'haurien produït»*.³⁰⁴

³⁰³ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Baxter a Nicolau, doc. 19, 3/9/1931

³⁰⁴ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta de Vidal i Barraquer a Nicolau, doc. 1, 22/11/1931; carta de Nicolau a Vidal i Barraquer, doc. 2, 28/11/1931

A mesura que transcorria la tardor i s'acostava el mes de desembre, la crisi al Govern de la República es va fer més palesa. Des de molts llocs es considera a Nicolau el ministre a substituir, i la satisfacció que produiria a ERC la seva destitució per posar-hi a en Jaume Carner (PLA, 2006:241). Josep Pla ho va recollir a les seves cròniques com si d'un parer general es tractés «*El paso de los señores Nicolau d'Olwer y Domingo por Economía será recordado perennemente en éste país en el sentido de los pésimos resultados que puede aportar una mística meramente verbal aplicada a los problemas de la realidad*» (PLA, 2006:308). Creiem que la dura crítica de Josep Pla no s'ajustava a la realitat del moment. Una realitat marcada pel poc temps que va restar Nicolau dins el Ministeri, i per una manca d'experiència en governs *revolucionaris*, així com per la ressaca encara existent de la presència monàrquica durant segles. Per molt republicà que pretengués ser el govern, no hem de perdre de vista l'heterogeneïtat del republicanisme que conformà el panorama polític el 1931. En contrast amb aquesta visió crua de Pla, trobem una de més amable i probablement irònica de Claudi Ametlla referint-se a la gestió de Nicolau «*és al mateix temps el polític assabentat que no posarà mai problemes, si no és per coses que en valguin molt la pena [...] Nicolau potser no deixà al Ministeri que ocupà poc tems- i quins temps!- una empremta molt profunda, però és indubtable que el seu pas pel Govern honorà Catalunya i prestigià el règim [...] El judici sobre la seva acció, o falta d'acció no podrà ser sempre tan favorable com ara!*» (AMETLLA, 1979:92-93).

Durant tot el mes de desembre li van caure crítiques per la seva gestió, arreu. La més mordaç la trobem al *Bé Negre*. ¿Eren realment fundades les sàtires del *Bé Negre* d'inicis de desembre de 1931, respecte a la incapacitat de Nicolau per gestionar els afers polítics del seu partit i del Ministeri, on se'l retrata com entès en matèria de corbates i absolutament despistat pel que fa als afers polítics?³⁰⁵ ¿Eren totes aquestes crítiques el motiu per a què frissés per marxar de Madrid «*Jo, tant aviat com vegi una escletxa per escapar-me m'escaparé*».³⁰⁶ Azaña mateix reconeixia que el partit de Nicolau *se deshace* (AZAÑA, 1981:316, vol. I).

La Constitució de la República finalment va ser aprovada el 9 de desembre de 1931, liquidant així el període de República provisional. Manuel Azaña serà al capdavant del Consell de Ministres, i Alcalá Zamora, president de la República. A finals de 1931 Azaña cridà a Lluís Nicolau al seu despatx «*para la penosa cortesía de decirle que prescindo de sus servicios [...]*

³⁰⁵ *El Be Negre*, 1/12/1931

³⁰⁶ *La Publicitat*, 3/12/1931

realmente Nicolau deseaba dejarlo» Azaña només tenia bones paraules pel seu ex ministre d'Economia «*Nicolau es el mejor educado de todos los ministros»* (AZAÑA, 1981:338, vol. I). En canvi Alcalà-Zamora, malgrat la bona consideració inicial que tingué d'ell per la seva moderació i la seva cultura, no estava content amb la tasca duta per ell. Totes les virtuts de Nicolau elogiades per don Niceto a inicis de 1931, van esdevenir amb els mesos defectes que no s'estarà pas d'amagar. Deia de Nicolau que «*tenia escasa iniciativa»*. No es pot reduir la tasca de govern de Nicolau a un mer fracàs. Ell no ho havia pas demanat d'estar allà, i estem convençuts de la bona voluntat i amb la responsabilitat amb que va actuar malgrat la conjuntura migrada. No obstant, ERC ja havia demanat el seu relleu el mateix mes de desembre, perquè volien un ministre que els representés, apostant per en Jaume Carner a qui els diputats catalans li feien confiança, (MANENT, 2006 a:21; PLA, 2006:243) i qui acabà acceptant la cartera d'Economia. Malgrat la migrada gestió de Nicolau al capdavant del Ministeri, encara des de Catalunya hi havia qui desvariava i el veia com el successor de Macià al capdavant de la Generalitat, càrrec que segons Enric Calvet seria molt merescut i que comptaria amb el suport de tots els bons catalans.³⁰⁷ Per arribar a tal extrem, primer, el seu partit hauria de guanyar les eleccions, i malauradament Acció Catalana no estava en possessió de prou avantatge ni pes polític per reeixir.

Efectes de la II República per a la Universitat de Barcelona.

El mateix 14 d'abril, la Universitat de Barcelona se'n beneficià automàticament del nou esperit, fent-se càrrec de la institució un Comissariat format per en Josep Xirau, August Pi i Sunyer, Jaume Serra i Hunter i Fontseré. Alhora de regir la Universitat d'acord a la nova situació política, es va començar a projectar l'Estatut d'Autonomia Universitària. Marcel·lí Domingo, com a ministre d'Instrucció Pública, va establir la reorganització dels estudis de la Facultat de Filosofia i Lletres, desenvolupant un cert grau d'autonomia a partir del 15 de setembre d'aquest any (NAVARRO COSTABELLA, 1937:40-41; GRÀCIA ALONSO, 2015:102; FULLOLA, GRÀCIA, CASASSAS, 2008:146-147). Es tractava, sens dubte, d'un primer pas per assolir una autonomia total. Aquesta primera reforma inicial va permetre crear assignatures de cultura catalana, així com un seguit de conferències relacionades amb la cultura catalana i castellana, a instàncies d'algunes alumnes que ho demanaren. Aquesta experiència va permetre

³⁰⁷ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Calvet, E; a Nicolau doc. 13, 31/12/1931

l'intercanvi amb altres universitats d'arreu l'Estat espanyol. En aquest sentit, Bosch Gimpera va dir «*El fet universitari no és un fet polític, ni patriota. Als llocs on hi ha dues universitats, aquestes es converteixen ben aviat en dues forces sectàries que es combaten. Hem de tenir en compte que la universitat és una institució científica. La universitat és una institució universal, a la qual s'ha d'aporta força de cultura. Rebutgem, doncs, el principi de les universitats nacionals, puix que els ideals científics son necessàriament universals. I a Catalunya, si la universitat ha de ser font de cultura [...] una institució que es posi en relació amb totes les forces d'Espanya i de tot el món*» (GRACIA ALONSO,2015:106). Era el primer cop que el català esdevenia llengua oficial en l'ensenyament. Quan l'any següent es va aprovar l'Estatut el setembre de 1932, en virtut dels articles constitucionals i estatutaris, es va possibilitar l'autonomia de la Universitat que fou efectiva el juny de 1933, regida per un Patronat del que parlarem més endavant.

Un reducte de pau a Barcelona? 1932-1934

Malgrat el seu viu desitgi de tornar a casa, cremat pels mesos de política a Madrid, a Barcelona Nicolau no trobà la pau d'esperit que tant anhelava. Sobre tot perquè en aquest context barceloní va patir decepció darrera decepció respecte del seu partit. També perquè acabaria trencant la seva llarga relació amb Bofill i Mates. Pel que feia a la seva actuació política a Madrid, no del gust de molts dels seus correligionaris i amics, cal destacar les paraules de Ferran Valls i Taberner a propòsit d'un homenatge que des d'AC es va organitzar en favor de Nicolau, «...*donada la nostra vella amistat, en aquest moment en que ets festejat per la teva participació en el Govern de la República jo no sé sostreure'm a enviar-te aquests mots, amb els quals, tot deixant de banda els punts de dissentiment o de disgust que segons el meu criteri hagués d'expressar, vull testimoniar-te el meu agraïment per tota la part que reputo beneficosa de la teva intervenció en el dit Govern...* », un homenatge que en ser polític, impedia a Valls i Taberner d'assistir per la seva postura política diferent.³⁰⁸ També a *La Veu* es van formular crítiques contra Nicolau, fent un balanç de la seva actuació ministerial; de nou *La Publicitat*, va sortir en la seva defensa aquest cop utilitzant un article que s'havia publicat a la premsa de Madrid. *La Veu*, qualificava a Nicolau de governant *infeliç i polític adotzenat*, i *La*

³⁰⁸AAM, FNDOL, correspondència II, carta de Valls i Taberner a Nicolau, doc. 133, 9/1/1932

Publicitat, tot i admetre que a l'ex- ministre d'Economia se li podien fer moltes crítiques, aquestes eren injustes. *La Voz de Madrid* havia acomiadat Nicolau dient que es quedaven amb la seva «...serenidad, la dignidad inteligente, el buen gusto de su amable sombra». ³⁰⁹ Paradoxalment, aquell 1932 també li caurien crítiques a Nicolau per la tasca feta a Madrid. Se'l va acusar d'haver signat el tractat comercial amb França, el qual no havia fet si no perjudicar a Catalunya i a Espanya. Aquests retrets provenien de La Lliga que en feia un greuge comparatiu; mentre que quan La Lliga havia estat acusada a Madrid per haver treballat afavorint Catalunya, el 1932 el balanç dels ministres catalans al govern de la República no era replicat per ningú. Com s'ha dit més amunt, malgrat la importància del càrrec que va ocupar Nicolau d'Olwer, la seva tasca no va destacar per ser-ne gaire activa, quan en realitat hauria d'haver portat més canvis i reformes. Es pot destacar la Llei del Conreu forçós, però la resta de mesures van ser laxes i poc concretes, per no dir d'escassa utilitat (GONZÁLEZ I VILALTA, 2009 a:332).

Dins el sí del partit, malgrat el trencament que s'albirava, Nicolau d'Olwer va trobar un fort recolzament dels seus en relació a la tasca ministerial, «*Això ens compensa prou de les hores passades en el treball, de les hores passades en l'estudi de problemes econòmics, de les hores passades a cercar solucions a tals problemes, en aquests moments en què tota l'economia mundial sofreix un trontoll i en què l'actitud defensiva de totes les nacions ha posat en greu perill l'economia nostra*». ³¹⁰ Tanmateix, el seu estat d'ànim després d'haver deixat Madrid i davant la perspectiva de poder fer el que més li agradava era d'optimisme: «*... Jo avui marxo a París per afers acadèmics, a reprendre la vida interrompuda fa mesos. Espero que aviat ens retrobarem a Madrid...*». ³¹¹ Malgrat ser-hi de nou a la ciutat comtal, va haver de viatjar sovint a Madrid per parlar amb Azaña sobre el tema de l'Estatut i començar les gestions del mateix. D'altra banda, la ressaca per l'article 26 de la constitució a inicis de 1932 obriria una nova crisi dins el si del PCR a instàncies del corrent més laic i esquerranós, encapçalat per Nicolau d'Olwer i Martí Esteve. La conseqüència més immediata de tot això serà la marxa de Jaume Bofill i Mates del partit, seguit pels seus acòlits, el setembre de 1932.

³⁰⁹ *La Publicitat*, «El malhumor de *La Veu*» 6-I-1932

³¹⁰ *La Publicitat*, 12/I/1932 «Discurs de resposta a l'homenatge tributat pel Partit Catalanista Republicà»

³¹¹ BNC, fons Pere Coromines, Ma 9075/1 (F. Pe) Capsa 2, carta 824, 15/1/1932

L'Estatut d'autonomia

El darrer quadrimestre de 1931, l'Estatut ja havia anat patint retallades a instàncies d'Azaña i de Maura, i Jaume Bofill estava força preocupat per l'ambient que hauria de trobar l'Estatut a Madrid, sobre tot per la gestió d'Esquerra Republicana la qual «*entorpia la definitiva estructuració dels partits catalans*» (CASASSAS, 1980:361). Francesc Macià va emplaçar a Nicolau d'assistir a les sessions del Congrés per a que la concurrència de parlamentaris catalans fos la més nombrosa possible; peticions que s'anirien allargant fins a l'aprovació del text.³¹² I Nicolau d'Olwer demanava constantment a Madrid responsabilitat a l'hora de tractar el tema de l'Estatut. També va mirar de tranquil·litzar-los respecte a que l'Estatut fos una eina per al separatisme «*Separatistes segurament, n'hi haurà sempre a Catalunya; però són uns separatistes ideològics que no poden inspirar por a ningú [...] cal, per moure'ls, un estat d'insatisfacció, de malcontentament, de desengany*».³¹³ D'altra banda deia que no es podien impressionar pel dictamen que sobre l'Estatut, arribaria de Madrid «*...no puede decirse que refleje el estado de espíritu de todos los que la forman, puesto que muy amenudo los acuerdos se toman en ausencia de grupos importantes*». Confiava en la neutralització que pogués fer Azaña per afavorir el text, sense ser-ne però il·lús amb les expectatives generades a Catalunya.³¹⁴

Nicolau d'Olwer «*en les seves intervencions, malgrat que van ser escasses, sempre va defensar l'Estatut i l'autonomia de Catalunya*» (ABELLÓ, 2007:125). Ja al Congrés dels Diputats a Madrid, l'ex-ministre d'Economia fou l'encarregat de parlar als assistents a les sessions «*de la integració del fet català dins la realitat espanyola*» (ROIG I ROSICH, 1978:62; ABELLÓ, 2007:125).³¹⁵ En el seu discurs va parlar de l'assumpció del fet català com a quelcom assolit però des de la perspectiva de compaginar-ho amb la realitat espanyola (ROIG I ROSICH, 1978:63, nota 17). Nicolau d'Olwer considerava que calia oferir una sortida a les reivindicacions que des de Catalunya es feien- fins i tot Maura ho creia necessari- «*No hagais la injusticia, no cometais el desacierto de negar a Cataluña aquello que ella pide y que la Constitución autoriza [...] no os lo pido por Cataluña, os exhorto a ello por España y la República*» (ROIG I ROSICH, 1978:68, nota 37), convençut com estava de la importància de Catalunya per a l'estabilitat de la República, i

³¹² AAM, FNDOL, correspondència I, cartes de Macià a Nicolau, docs, 8, 5/3/1932; i 11, 9/7/1932.

³¹³ *La Publicitat*, 12/I/1932 «Discurs de resposta a l'homenatge tributat pel Partit Catalanista Republicà»

³¹⁴ *La Vanguardia*, 10 de febrer de 1932, «Notas del día. La A.C.R. y el P.C.R.», p. 6

³¹⁵ Per veure tot el discurs, BALCELLS, 2007:401-413, «Discurs a les Corts Constituents en defensa de l'Estatut de Catalunya el 19 de maig de 1932»

perquè havia estat durant la Dictadura de Primo de Rivera, quan s'havia forjat a Catalunya la força del moviment que unia els dos batecs, Catalunya i república.³¹⁶ Aquell Estatut, a ulls de Nicolau no era una solució definitiva i era de contingut moderat, per tal que esdevingués eina de transició futura cap a un altre model, potser més maximalista. L'Estatut es podria tombar o no amb la força «Però no és el mitjà més adequat per solucionar els problemes» (CUCURULL,1984:74).³¹⁷ S'havia de ser curós, però alhora convincent, doncs el discurs estava sent retransmès per la ràdio.³¹⁸ En aquest sentit, Nicolau d'Olwer reconeixia que pel seu temperament no li agradava parlar de les coses de forma apassionada o acalorada i que en aquest cas, per defensar l'Estatut, calia fer-ho «*serenamente, sin sentimentalismos y buscando para esta discusión un plano objetivo y actual*». ³¹⁹

Amadeu Hurtado s'expressà així sobre l'ambient en que es va debatre tot plegat «*Nadie se declaraba contrario (en las Cortes) a la autonomía de Cataluña, pero a la hora de concretar, nadie aceptava la autonomía que pedíamos nosotros y no por excesiva, sino por cuestión de principios*»(BALCELLS,1977:20). La defensa de l'Estatut a Madrid va portar, potser per primer cop, a la unió d'un bloc compacte de tots els diputats catalans a les Corts, i Nicolau recordà a aquestes que «*...Lo que interesa a Cataluña [...]no es un estatuto [...] sino el Estatuto que Cataluña votó en un plebiscito ordenado por el gobierno de la República*» (ROIG I ROSICH, 1978:72). Finalment el 9 de setembre de 1932 s'aprovà a les Corts Constituents l'Estatut, segons Balcells, «*tras un largo y penoso debate parlamentario*»(BALCELLS, 1977:9) i s'hagués dilatat més en el temps, si no fos perquè el cop frustrat del general Sanjurjo ho va precipitar tot, animant a aquells republicans que es resistien a acceptar-ho. El discurs d'Azaña el 18 de setembre va reblar la situació. Malgrat que l'Estatut votat no tenia res a veure amb el sorgit a Núria, ni tant sols el que la Constitució permetia, dotava «*... a Catalunya una esfera de Govern propi molt més ampla que les que en altres moments d'aquest segle Catalunya s'ha pogut creure veïna d'obtenir*» deia Nicolau, i a partir d'aquests fonaments, Catalunya hauria de construir el seu esdevenidor, per bé o per malament. Depenia d'ells.³²⁰

³¹⁶ «Discurs a les Corts Constituents en defensa de l'Estatut de Catalunya el 19 de maig del 1932» dins BALCELLS, 2007:401

³¹⁷ No es tracta d'una citació literal de Nicolau, sinó que l'autor fa una síntesi del discurs de Nicolau.

³¹⁸ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Peypoch a Nicolau, doc. 5, 9/3/1932

³¹⁹ BALCELLS, 2007:403, «Discurs a les Corts Constituents en defensa de l'Estatut de Catalunya el 19 de maig del 1932»

³²⁰ *La Publicitat*, «Totes les llibertats són solidàries», 10-IX-1932

Pocs dies després Nicolau d'Olwer va publicar a la revista *Acció*, unes reflexions sobre l'Estatut: «*Més que per la seva lletra, l'Estatut ens interessa per la seva potencialitat dinàmica. L'Estatut serà un motor per a Catalunya. Ho serà també per la República*». ³²¹ Però no tot fou fàcil ni senzill per a l'Estatut, doncs aviat sorgiren discrepàncies entre sectors catalanistes i no catalanistes per l'aplicació efectiva d'aquest i pel dilatat procés de Traspassos de competències de l'Estat a la Generalitat «*la Comisión Mixta del Estatuto de Cataluña, integrada por representantes del gobierno de la República y del de la Generalitat, que tenía la misión de traspasar a este segundo organismo los servicios que antes administrava el gobierno central[...] actuó con una lentitud exasperante*» (SOBREQUÉS, 1977:14).

Al marge de tot això, l'1 de juliol Lluís Nicolau fou escollit president de l'Ateneu Barcelonès. Quan Nicolau va tornar de Madrid, es va dedicar a reorganitzar el seu partit confiant que la inexperiència dels homes d'ERC, els donés avantatge en les properes eleccions de 1932. Malgrat les crítiques rebudes durant els darrers mesos, Nicolau d'Olwer era un polític molt reputat- ni que fos nominalment- i com havia estat molt identificat amb el període provisional de la República «*oferia possibilitats reals d'actuar en oberta intel·ligència amb els diferents sectors de la vida institucional catalana*» (TAVERA, 2006:352). Per aquest motiu, segons Susanna Tavera, hauria estat aclamat per unanimitat com a president de l'Ateneu. El fet que Nicolau hagués estat a Madrid com a Ministre d'Economia va tenir un pes específic a l'hora de ser escollit. Aquesta elecció hauria estat motivada per cercar una avinentesa de la institució amb el moment polític que s'estava vivint. El nou president era identificat amb l'esperit dels primers temps de la República (PEDRET,2006:335). En l'acte inaugural del curs de 1932 a l'Ateneu, Nicolau va llegir un discurs on palesava els canvis en el catalanisme polític, en aquells moments en mans dels republicans d'esquerres, degut a la persecució que havia exercit la Dictadura sobre el català i catalanisme «*El nostre poble s'organitza renaixent en forma democràtica, sota la suprema autoritat d'un parlament elegit pel sufragi universal*». ³²² Dies més tard signà un manifest *intercorporatiu* per demanar una «*política de protecció al treball i a la producció, així com un increment de l'assistència mutualista que pal·liés l'atur forçós*» (CASASSAS, 1986:130), i a instàncies del nou president de l'Ateneu s'obrí una subscripció en favor dels Obrers sense Treball. Ens hem trobat el nostre home atenant molts afers ahora,

³²¹ AAM, FNDOL, carpeta retalls de premsa, doc. 5. Revista *Acció*, n.8, 22/9/1932, p. 1

³²² BALCELLS, 2007:449, «Del patriotisme i la democràcia en el procés constitucional de la Catalunya antiga. Discurs llegit pel president de l'Ateneu Barcelonès en la sessió inaugural del curs acadèmic de 1932-1933, el dia 3 de març de 1933»

i que no s'expliquen sinó com a fruit d'un tarannà metòdic i organitzat com era el seu. (PLA, 2006:259). Durant la seva presidència a l'Ateneu va donar mostres d'estar preocupat pels afers socials i que ell verbalitzava repreneient els principis d'AC, «*El dret de tot home a la propietat individual legítimament adquirida*» (TAVERA, 2006:352). També es va preocupar per mantenir les subvencions provinents de la Generalitat i encara va anar un pas més enllà, demanant protecció pel patrimoni artístic català. D'aquesta forma, la Junta de Museus de Barcelona, va adquirir la col·lecció d'art Plandiura, que havia anat aplegant un industrial que s'havia arruïnat (TAVERA, 2006:354).

D'altra banda, el març de 1932, des de l'Institut d'Estudis Catalans se li va encomanar la direcció, juntament amb Ramon d'Alòs, de la publicació de «*textos antics de versions catalanes de la Bíblia*», feina per a la qual n'estava plenament capacitat, però que per haver d'atendre afers dels seus càrrecs, no va poder dedicar gaire temps (MASSOT, 2006:149). En paral·lel, es va crear l'Associació Catalana per a la Col·laboració Internacional i que va presidir Francesc Macià. Es va proposar a Nicolau d'Olwer formar part de la junta directiva. Aquesta associació es va crear per projectar la personalitat catalana – històrica i moral- en una doble trajectòria: interior per estendre als catalans que Catalunya tenia interessos polítics internacionals com ara mantenir la pau, i fora de Catalunya fer valdre la capacitat com a mantenidors de la pau i la reorganització d'Europa.³²³

I si per això fos poca cosa, també va haver d'emprar les seves influències davant el Govern de la República per mirar de capgirar la situació jurídica i pecuniària de Lluís Arbós i Pagès, al Consolat de París, sense nomenament oficial i cobrant malament i tard. El més indignant, per l'afectat, era constatar com algunes persones del Consolat cobraven sense problemes uns sous esplèndids sense fer res. Es queixava amargament davant Nicolau de totes les *figures decoratives* de l'Ambaixada; estava convençut que el Ministre- Marcel·lí Domingo- no en devia saber res del personal de més que hi havia i per això emplaçava a Nicolau a que actués amb contundència, si es volia prestigiar la República. Segons Arbós, les situacions vergonyoses es van continuar donant; encara havia elements monàrquics dins el cos diplomàtic, i el setembre el Ministeri d'Estat en va fer una reorganització que va originar molts canvis en els càrrecs consulars. La seva situació però no va anar a millor. Es va quedar estancada, tot i que cobrant

³²³ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Rubió i Tudurí, M; a Nicolau docs. 8/1-2, 17/3/1932

un sou de mecanògrafa.³²⁴ Paradoxalment, tant a *La Humanitat* com a *La Veu de Catalunya*,³²⁵ sengles articles denuncien l'acumulació de càrrecs i sous dels diputats catalans. Mentre que Carrasco i Formiguera va protestar enèrgicament negant-ho, no només no hi ha constància de rèpliques per part de Nicolau,³²⁶ per al·lusions, si no que la correspondència amb Jaume Carner, apunta a que Nicolau d'Olwer, qui ja no exercia com a ministre de la República espanyola, cobrava 10.000 pessetes anuals, en concepte de dietes per les sessions de Corts tot, i que ja constava cessat com a ministre.³²⁷ A tot això cal afegir el sou que com a professor cobraria a partir de 1933 i el sou per la seva tasca a la Comissió Mixta de Traspassos entre l'Estat i la Generalitat (GONZÁLEZ VILALTA, 2009 a:311-314).

La crisi dins del PCR.

El tema de fons d'aquesta escissió, segons Dolors Ivern fou «*el tipus de pacte electoral d'esquerra liberal propugnat pel PCR*» (IVERN, 1988-1989:237). Però no havia estat aquesta decisió - la de votar a favor de l'article 26- presa a l'atzar, sinó que Nicolau ja feia molt temps que havia pres el pols a la societat catalana pel que feia a la religiositat d'aquesta «*Aquella multitud distreta que els diumenges omple els temples a darrera hora, gent que hi va o a veure i ésser vista o per rutina inconscient- no pas a pregar-, cert que no té esperit religiós*» (NICOLAU, 1958:205). Constatava així l'escàs residu religiós a Catalunya, i això era degut a que la gent s'havia desencisat de la religió per culpa del recolzament que l'Església havia donat a la dictadura de Primo de Rivera «*Hable usted cristiano*» (NICOLAU, 1958:231) on, recordem, s'havia bandejat el català. El mateix Nicolau era reconegut i elogiat pels seus coneguts com a cristià practicant, però l'incomodava l'establishment eclesiàstic d'aquell moment (MASSOT, 2001:221). El que més mal li va fer a Bofill, fou l'actitud laica i esquerranosa del seu amic

³²⁴ AAM, FNDOL, correspondència I, cartes d'Arbós Pagès a Nicolau, docs. 4, 7/3/1932, 5, 10/4/1932, 8, 15/8/1932 i 9, 2/9/1932. Hem pogut saber a través de la carta n. 8, que Lluís Arbós havia entrat al servei del Consulat de la República a París per mediació de Nicolau d'Olwer.

³²⁵ *La Humanitat*, 18-3-1932, *La Veu de Catalunya*, 17-1-1932

³²⁶ Tot i que ell no surt als articles esmentats.

³²⁷ AAM, FNDOL, correspondència I, Nicolau- Carner, Jaume, docs. 9, 19/8/1932 i 10, 27/8/1932; cartes de Mamblona a Nicolau, docs. 1, 15 juliol (any sense especificar); 2, 9/3/1933; 3, 15/3/1933; 4, 8/4/1933; 5, 13/4/1933; 6, 9/10/1933; 7, 1/2/1934; 8, 9/9/1934; 9, 8/5/1935; 10, 8/11/1935; 11, 9/4/1936; 12, 14/12/1936; 13, 7/4/1937. Romualdo Mamblona fou un Habilitat de les classes passives i a la correspondència intercanviada amb Nicolau es veu clarament la tramitació dels corresponents oficis de Nicolau cada mes. En l'arxiu no figuren tots els documents, però va estar cobrant aquests imports fins el 7 d'abril de 1937, quan ja era Governador del Banc d'Espanya en plena guerra civil.

Nicolau. El fa responsable directe de la indecisió i contradicció en què es va moure, per fer les coses a mitges i el va atacar durament per haver votat l'article persecutori de les congregacions i confessions religioses a la Constitució. Encara li va retreure el fet de no haver defensat els principis liberals del partit al Parlament. Recordem que AC com a organització el 1922 «*no és clara, ni única*» i el tema religiós, en tant que AC no es constitueix inicialment com a partit, no era l'eix vertebrador, ja que el més important era catalanitzar Catalunya. El 1931 amb la fusió del partit de Rovira i Virgili defensaren la llibertat de pensament i de consciència i la separació entre Estat i Església (BARAS, 1984:360).

Així, el 12 de gener de 1932 Nicolau va fer algunes al·lusions que justificaven les postures del partit, respecte del controvertit article 26 de la Constitució «*Jo crec que el nostre partit, conservant la seva estructura, enfortint-la cada vegada més, pot sempre anar amb aquells que van pel mateix camí [...] Jo crec que la política del nostre partit ha d'ésser això: una política de braços oberts...*».³²⁸ Nicolau d'Olwer va voler deixar molt clara la diferència entre espiritualitat i la fe personal, i l'Església en tant que institució. Tot i la postura poc clara davant dels seus, Nicolau va demostrar ser, si més no, pragmàtic. Ni ell, ni ningú, no deixaria de ser catòlic pel fet que la Constitució contemplés la persecució d'ordres religiosos o per que l'Estat es secularitzés. Anaven a desaparèixer les esglésies? No pas. Però Jaume Bofill considerava un greuge molt greu l'opció laica de Nicolau, i per extensió la de la directiva del Partit Catalanista Republicà. El seu líder en canvi ho contemplà com un mal menor; amb aquesta decisió no estava traint la seva fe, simplement estava sent conseqüent amb els nous temps i amb els interessos partidistes. El què si podria haver fet és ser més concís al Parlament i donar les explicacions pertinents. El Partit Catalanista Republicà havia defensat la llibertat de pensament i de consciència i la separació entre Estat i Església. Només podem entendre l'actitud de Bofill i Mates, sinó com a rebuig al text constitucional el qual considera *sectari i no liberal*, tal i com apunta Jordi Casassas (CASASSAS, 1980:350). Joaquim de Camps i Arboix, dirigent del PCR a Girona també se'n feu ressò de la crisi del partit format «*per elements que no bategaven igual en els problemes religiosos*» (CATTINI, 2015:74).

Maura deia d'ell mateix i de don Niceto que eren els únics catòlics, i que la resta de membres dels comitès eren ateus o anticlericals (ROMERO MAURA, 2007:178). A Nicolau d'Olwer no se li coneix cap tendència atea, ans el contrari i atribuïm aquestes declaracions de Maura a

³²⁸ BALCELLS, 2007:386, «Discurs de resposta a l'homenatge tributat pel Partit Catalanista Republicà», 12/1/1932, dins

l'apriorisme. Carrasco i Formiguera n'era un altre exemple. Nicolau defensà que la religiositat havia de quedar relegada a un àmbit més privat i personal. Malgrat les suposicions d'ateisme, per part de gent que el coneixia poc o malament, la seva decisió de votar l'article 26 de la constitució, Nicolau conservà profunds sentiments religiosos i que queden demostrats abastament. Volem esmentar el fet d'haver demanat al bisbe Irurita, la possibilitat de disposar d'un oratori privat al seu pis de la Via Laietana.³²⁹ La religiositat i la fe van ser una constant a la seva vida «*M'aferro a la idea que Déu és el nostre Pare, i que la seva misericòrdia és infinita...*».³³⁰ Fins i tot quan en el futur tot li anés maldat, la fe serà la forma d'aferrar-se a la cordura «*Vous faites appel à mes sentiments religieux. Oui, ma chère, ils ont été pour moi un soutien inappréciable dans les heures malheureuses que mon sort m'a fait vivre. Quand la douleur s'abat sur nous, on cherche à se réfugier dans l'idée religieuse de l'équation morale; on cherche Dieu...*» «*Que la vie est dure, ma chère, et qu'elle serait insupportable, si l'on n'était pas soutenu par l'espoir d'un au-delà meilleur...*».³³¹ L'únic consol que li restarà en aquells moments tant durs serà aguantar el patiment tot purificant l'ànima, l'únic sentit per ell era l'altra vida, sense deixar-se caure en el misticisme, però. En el fons, l'estoïcisme té molt a veure en aquest equilibri. El dirigent del partit PCR, malgrat els ideals liberals, creia compatible la seva fe amb el servei institucional a una societat que cada vegada es definia més laica. Fou coherent en aquest sentit amb els nous temps (VILÀ; MOLAR; 1999:136). Per alguns però, Nicolau era «*un home revolucionari [...] revolucionari d'idees, revolucionari de procediments [...] votà l'article 26 de la Constitució, sabent, com sabia, que la seva actitud provocaria un cisma dintre d'Acció Catalana. Ha estat i estarà sempre al costat dels homes que compreguin la necessitat d'aconsellar a l'Església que es centri dintre de la seva òrbita estrictament confessional*» (BELLMUNT, 1933:268-269).

D'aquesta manera, les relacions entre Nicolau d'Olwer i Bofill i Mates enceten una via de no retorn, tant a nivell institucional de partit, com a nivell personal on els retrets i la desconfiança van ser la tònica. Això es va poder palesar ja el maig de 1932, quan es va portar a Corts l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Bofill «*avantposava l'acció nacionalista a la tasca de govern*» i en canvi, Nicolau creia que l'Estatut aprovat a Corts hauria de ser «*una eina essencial per consolidar l'autonomia de Catalunya*» (VILÀ; MOLAR; 1999:139-140). Amb tot, van

³²⁹ AAM, fons Nicolau d'Olwer, carpeta I, documents personals, doc. 7, 31/1/1931

³³⁰ NICOLAU, 1995:191, carta de Nicolau a Herminia, 30/10/1961

³³¹ NICOLAU, 1995:63-64, carta de Nicolau a Herminia, 8/12/1940

continuar tractant-se, ja que havien de coincidir a les sessions de l'IEC, tal i com reflecteixen les seves actes, i el fet que Nicolau, que al febrer es troba a cavall entre Madrid i Barcelona, s'assabenta de la mort del pare de Carles Riba a través de Bofill i Mates.³³²

En termes polítics la campanya per l'Estatut, els va agafar a tots dos en postures gairebé irreconciliables. Les retallades del text des de Madrid, eren viscudes per Jaume Bofill com un nou greuge que el seu amic Lluís Nicolau havia vingut a accentuar amb el seu pragmatisme, pel qual aquest cercava el màxim consens entre totes les parts implicades *«Malgrat les argumentacions i falques que havien desfigurat l'Estatut de Núria, el text revisat per les Constituents ofereix a Catalunya un ample camp d'activitat, que podria omplir la tasca de tota una generació»*. Nicolau d'Olwer creia en l'Estatut com una eina a més llarg termini, una eina per acabar amb la tendència centralitzadora i centrípeta de l'Estat, i aspirar a un Estat d'autonomies *«...s'haurà realitzat, dins la Constitució, el miracle de transformar l'Estat centralista i unitari, llegat d'una monarquia, en un d'autonomista...»* (VILÀ; MOLAR; 1999:140).

Aquesta valoració de l'Estatut feta per Nicolau, cal prendre-la amb consciència del context polític i històric del moment. Per molt ideal que fos el text sorgit del plebiscit de 1931, la República no tenia prou maduresa per admetre una total autonomia de Catalunya de forma ràpida *«...hay muchos que creen que la República consiste en echar al rey [...] si la República fuera esto, no valía la pena haberla traído. La República és todo lo contrario de la monarquía: la República es la concepción inversa del Poder y la soberanía; la República es la concepción democrática, la concepción del Poder que emana del pueblo...»*.³³³ També cal recordar que el Govern republicà a Madrid, estava constituït per elements molt heterogenis, i alguns d'aquests es mostraven clarament contraris a les pretensions dels catalanistes. Els catalanistes republicans van creure que amb l'arribada de la República tot vindria donat *per se*, *«Per a ésser una veritable República ha de tenir un contingut de llibertat i de democràcia»*³³⁴ però alguns processos històrics mai no esdevenen tant ràpids, especialment quan es tracta de canvi de mentalitats i que Nicolau analitzava així *«...si ara es diuen republicans, no és perquè sentin l'ideal republicà, sinó perquè tingueren un enuig personal amb el monarca [...] no han arribat a llurs actuals idees republicanes a través d'una sedimentació d'idea democràtica»*³³⁵ Prova

³³² Arxiu IEC, Act. Ple 17, 1932-1939; ANC fons Carles Riba, correspondència, doc. 17. (1932)

³³³ BALCELLS, 2007:406, «Discurs a les Corts Constituents en defensa de l'Estatut de Catalunya el 19 de maig de 1932»

³³⁴ *La Publicitat*, 12/1/1932 «Discurs de resposta a l'homenatge tributat pel Partit Catalanista Republicà»

³³⁵ *La Publicitat*, 12/1/1932 «Discurs de resposta a l'homenatge tributat pel Partit Catalanista Republicà»

d'això està el fracassat intent de cop d'Estat per part del general Sanjurjo contra la II República. Tanmateix, aquesta experiència colpista va permetre accelerar l'aprovació de l'Estatut.

Quan el setembre de 1932 es va aprovar l'Estatut, es convocà una reunió del consell general del PCR, en la qual, Jaume Bofill i Mates i els altres membres contraris a la basculació esquerranosa i laica, van manifestar el seu desacord. Bofill i Mates es queixava amargament per la manca de valentia del sector més laic en no mostrar obertament les seves cartes. Acusava a Nicolau d'Olwer d'actitud ambigua «...no persistir tal com havia estat constituït [...] canvià d'orientació i de tàctica. Però el que és pitjor [...] vacil·lant i discontinua» (BOFILL I MATES, 1986:79). Jaume Bofill acusava també a Nicolau de no anar de cara, de parlar a mitges tintes. Aquest sens dubte hauria d'haver aclarir dins el Parlament de Catalunya la seva postura i no mostrar-se tant ambigu. Tot i les pertinents explicacions fetes a través de *La Publicitat*,³³⁶ aquestes van arribar massa tard i l'enrenou dins el partit, segons Ramon Peypoch, obeïa al «desig d'humiliar En Nicolau, obligant-lo a donar, encara, més explicacions» (VILANOVA, 1996:229). Amb tot no es pot considerar que es decantés cap a una esquerra més radical sinó «vers l'esquerra amb una gran moderació» (PÉREZ BASTARDAS, 1987:330), com ja venia sent d'habitud en Nicolau.

Finalment, Bofill va presentar la seva dimissió i publicà una carta a *La Publicitat* adreçada a Nicolau: «...Dades les possibilitats i dificultats polítiques d'aquesta hora [...] la meua presència en el partit podria augmentar-hi aquelles dificultats, crec que, després d'haver-lo servit des del començament, puc ara, deixant-lo, servir-lo encara i ben oportunament...» a la qual respongué Nicolau d'Olwer «...Un partit polític però, a més d'un ideari és, també, una tàctica. Cal obrar dins la realitat de l'hora, no pas per a oblidar els principis...» (BOFILL I MATES, 1986:87-88). Probablement, l'opció de Nicolau en votar aquest controvertit article sent com era catòlic, es devia sobretot a intentar evitar que guanyés una opció molt més radical «Vaig votar un text dolent [...], i no me'n penedeixo pas. No votar-lo hauria estat obrir pas a un de pitjor» (RAGUER, 1984:166). Estava clar que no es podia pas tenir content a tothom i Nicolau s'estimà més ser conseqüent amb la conjuntura política del moment. Fins i tot es va trobar havent de donar explicacions a l'estranger, a causa d'un article que havia publicat el *Journal de Genève*, que tot i no tenir mala fe, en van fer la seva pròpia interpretació fantasiosa dels fets «...persécutés avec une violence brutale et expulsés de leur patrie» referint-se a la situació dels Jesuïtes

³³⁶ *La Publicitat*, 16/10/1931, p. 1

després de l'aprovació de l'article 24. L'ex-ministre d'Economia replicava així «*Selon la Constitution espagnole, la Compagnie de Jésus est dissoute, mais ses membres sont libres de rester en Espagne avec les mêmes droits que les autres citoyens...*» i continuava l'article defensant que els que havien marxat ho havien fet perquè volien continuar els seus estudis a un col·legi jesuïta a l'estranger, i que si la República no reconeixia la Companyia de Jesús, si que ho feia amb els seus membres de forma individual. Això era el que estava succeint de forma calcada a Suïssa, i ningú no en feia escarafalls.³³⁷

No obstant, el tema de l'article 26 de la Constitució no va ser l'únic motiu pel qual va marxar gent del partit. Si el sector conservador es queixava de la deriva més esquerranosa d'AC, els més separatistes consideraven que Nicolau els atacava excessivament i no se sentien representats pel partit; Batista i Roca particularment, adduïa sentir-se profundament decebut amb la directiva del partit. En primer lloc per què segons ell, s'havia divagat massa en la postura per l'article 26. Finalment el que el va acabar de decantar a abandonar les files del partit, fou el discurs al CADCI on Nicolau va posar l'accent en abandonar l'actitud separatista perquè «*...es comprenia durant la dictadura*», però un cop aprovat l'Estatut, aquella dialèctica no tenia sentit «*És hora de deixar de banda els gestos simbòlics i les paraules sonores, la música fibladora del mosquit, símbol de la impotència*».³³⁸ Batista i Roca va sentir que no podia traïr les seves conviccions separatistes i per això el 13 d'octubre de 1932 presentà la seva baixa del partit. Ho hauria fet molt abans però va voler quedar-se al partit pel tema de l'Estatut.³³⁹ Nicolau d'Olwer, li va respondre que ell sempre s'havia mantingut en la mateixa línia respecte del separatisme; ni el separatisme o el no separatisme no eren per a ell cap fi, sinó el vehicle per assolir la llibertat del poble. I que ser separatista no era sinònim de fidelitat a Catalunya «*...la por que aquests altres [...] que juguen amb dos jocs de cartes i tot dient-se separatistes fan mans i mànigues per arreplegar engrunes del favor central*».³⁴⁰ Malgrat les discrepàncies conceptuals, a nivell personal res no va canviar entre ells, doncs encara van continuar una cordial relació epistolar.

Estava clar doncs, en aquell context de trencament del partit, que la convivència dels dos corrents hagués estat absolutament incompatible, perquè les diferències eren ja insalvables.

³³⁷ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència Nicolau- Lacombe, doc. 6, retall premsa *Le démocrate*, 18 de març de 1932.

³³⁸ BALCELLS, 2007:414-415 «Discurs davant d'Acció Catalana al CADCI després de l'aprovació de l'Estatut de Catalunya per les Corts Constitucionals», 24/9/1932.

³³⁹ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Batista i Roca a Nicolau, doc. 14/1, 13/10/1932

³⁴⁰ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Nicolau a Batista i Roca, doc. 14/2, (sense data, esborrany)

Malgrat el trencament, però, Nicolau i Bofill es van saber respectar «*És paradoxal i injust que vos i en Rovira, que sentiu la política pugueu retornar a les tasques literàries, i que jo- que no l'he sentida, ni la sento, ni la sentiré mai- hagi de fer el cor fort, en una actitud que em demano si és d'heroi o de farsant! I mentrestant els estudis es rovellen i els treballs resten sense fer...*».³⁴¹ Tot i la contundència i convenciment del seu discurs, Nicolau d'Olwer estava profundament frustrat pel que fa a la política «*La meva intervenció en la vida pública només ha dut perjudicis per a mi mateix [...] La meva vida pública ha restat inútil o almenys d'una eficàcia desproporcionada a l'esforç esmerçat*» (VILÀ; MOLAR; 1999:24).

A renglò seguit, la fibra de l'acadèmic que n'era sobresurt assegurant que el mateix esforç en allò que més l'apassionava l'hagués produït més satisfaccions. No era la primera vegada que es planyia per trobar-se entre el deure i la vocació. Anys més tard reflexionaria sobre tot això amb la perspectiva del temps «*...la vida intel·lectual sempre m'ha atret més que no pas l'activitat política...*» (NICOLAU, 2012:13).

Jaume Passarell, col·laborador habitual de *La Publicitat*, deia d'en Lluís Nicolau que durant els mítings d'Acció Catalana era una *vedette* en el sentit que «*era la negació absoluta de l'oratòria típica de míting en tot els seus aspectes [...] Més que no pas discursos, els seus parlaments eren conferències o articles, lligats d'una manera perfecta...*». Ell sempre exposava una idea i no s'apartava mai d'aquest camí, i tot i faltar-li espontaneïtat la gent se'l escoltava respectuosament (PASSARELL, 1971:143-144). Fora de l'àmbit polític, Nicolau d'Olwer fou emplaçat per l'Albert Bastardes³⁴² a preparar durant l'estiu una conferència per a l'11 de setembre, amb motiu de la commemoració a Blanes del Centenari de la Renaixença.³⁴³ Amb tot, després del setembre de 1932, Lluís Nicolau ocupà la Càtedra de Llatí i literatura llatina medieval, en un moment en que el català va passar a ser-ne la llengua majoritària a totes les càtedres universitàries de Catalunya (BONAMUSA, 2009:119, vol. II).

Eleccions al Parlament de Catalunya

S'havien convocat pel novembre de 1932, eleccions per escollir els diputats al Parlament de Catalunya. Amb l'escissió del PCR, Nicolau d'Olwer va intentar explotar la via esquerranosa

³⁴¹ VILÀ; MOLAR; 1999:224, carta de Nicolau a Bofill i Mates, 19/9/1932

³⁴² Aleshores President de l'Associació protectora de l'Ensenyança Catalana.

³⁴³ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Bastardes a Nicolau, doc. 3, 22/8/1933

del partit per mirar d'assolir un acostament a ERC, amb qui esperava tenir una representació en la vida política. Dolors Ivern assegura que per aquest motiu va caldre «*sacrificar la tendència més conservadora*» (IVERN, 1988-1989:237) i «*calia sacrificar les veus discrepants, consolidant una única proposta d'actuació...*» (VILANOVA, 1996:236). Tant Lluís Nicolau com la resta de dirigents volien evitar una altra derrota i aleshores perfilaven estratègies per estendre ponts amb ERC, atès que al setembre el partit ja havia fet pública l'orientació d'esquerra liberal. Aquesta actitud i canvi de rumb polític, fou molt comentat entre Francesc Cambó i Lluís Duran a títol personal a través de la correspondència que s'intercanviaren. Cambó parlava de l'ambient separatista que es respirava a *Palestra*, i de com *La Publicitat*, li seguia la petjada, «*...indici de la que prendrà Acció Catalana*»; va criticar amb acidesa que volguessin ser els únics valedors del catalanisme de cara a les properes eleccions al Parlament de Catalunya, i alhora els acusava d' apropiar-se de les doctrines de sempre de La Lliga, per capgirar-les i emprar-les com atzagaia acusant La Lliga dels propis fracassos d'Acció Catalana. Aquesta actitud segons Cambó «*que els han portat al ridícul en què es troben, vulguin donar-nos lliçons de tàctica a nosaltres...*». Amb tot, li reconeixia a *La Publicitat* el to vibrant dels seus articles, qualitat aquesta que probablement no tenia en aquells moments *La Veu de Catalunya* (FIGUERES, 2002:86).

Per la seva banda, Bofill i Mates havia interpretat aquesta orientació del partit com un atac personal, sentint-se exclòs del mateix. I no fou l'únic. Per això, acabarien marxant cap a la Lliga. Les intencions- pragmàtiques, més que no pas ideològiques- d'acostar-se de nou a ERC de cara el novembre de 1932, es podrien atribuir a l'experiència adquirida per Nicolau com a ministre de la República, en que ell mateix s'hauria adonat que política i ideologia no podien anar del bracet. Així, la política s'havia de concebre com a una estratègia, i aquesta sempre es podia modificar segons les necessitats del joc. Aquí potser, més que enlloc, resideix el problema de fons que portà a Jaume Bofill i Mates a trencar amb la deriva del PCR, és a dir, la por al sacrifici dels ideals vers una política conjuntural i de circumstàncies. Perdre elements com Bofill o d'Adabal, li va dolre a Nicolau. Es tractava d'homes que havien iniciat Acció Catalana juntament amb ell, uns intel·lectuals de primer ordre i amb els quals els unia una afectivitat més forta més enllà dels lligams polítics. Però Lluís Nicolau no fou un home de grans escarafalls i fer un gra massa, almenys públicament; acceptà amb estoïcisme les baixes dels seus companys de partit, resignat, com gairebé ho acceptava tot a la seva vida. Nicolau

d'Olwer no presentava mai batalla, com si li fes mandra tractar de convèncer d'una cosa u otra.

La vida política continuava malgrat els afers interns dels partits i Nicolau tenia un ull posat a ERC i que obeïa a dos intencions. Una d'elles era perquè amb la derrota del PCR a alguns indrets de Catalunya, els militats d'Acció s'havien adherit en bloc a ERC.³⁴⁴ L'altra raó era més pragmàtica. En el discurs fet davant el CADCI al setembre, Nicolau d'Olwer estava convençut que el millor per al desplegament de l'Estatut acabat d'aprovar, era presentar-s'hi a les eleccions amb una coalició, rebutjant obertament a fer-ho amb la Lliga. El consell directiu del PCR va organitzar una assemblea amb els membres de les juntes directives d'entitats i delegacions del partit arreu de Catalunya, de cara a establir una estratègia. Ja que la coalició amb l'ERC no va ser possible, es va aprovar unànimement l'estratègia de solidaritat vers ERC, per tal d'evitar un triomf de la Lliga (BARAS, 1984:190). No sembla doncs, que cap directiu plantegés anar amb la Lliga durant les eleccions. Primer pel seu col·laboracionisme inicial amb la Dictadura de Primo de Rivera, i els governs de Berenguer i Aznar; en segon lloc per què havien estat regatejant durant les sessions de discussió de l'Estatut «...encara que al final votessin perquè varen veure que no tenien cap altre remei».³⁴⁵ Aquests retrets no van caure bé a Cambó, qui no va dubtar a replicar durament a través de *La Veu*, amb dos articles. El primer «*Aliança?... Fusió?*» on posava en evidència el rumb poc clar que portava Nicolau d'Olwer al capdavant de la nau d'AC, així com les reticències de Macià a pactar amb aquest. Cambó creia que el més convenient, per a tots, seria una fusió de l'ERC i d'AC. L'endemà va sortir una altre article «*Ni rutina, ni injustícia*» on Nicolau no va sortir ben parat «*Vol dir-nos, el Sr. Nicolau on troba la justificació del qualificatiu de regim dictatorial, aplicats als governs Berenguer i Aznar, justificació que no sigui aplicable, entre altres, al govern de la República de què ell formava part, en els primers mesos de la seva existència?*».³⁴⁶

Nicolau va haver de justificar-se pel poc èxit amb ERC, a un discurs pronunciat a Terrassa el 7 d'octubre de 1932. El líder del PCR va fer un estat de la qüestió del que havien donat de sí les estratègies del partit de cara a les eleccions al Parlament. Malgrat aquesta estratègia, la nova orientació i tots els esforços, finalment ERC optà per anar sola a les eleccions al primer

³⁴⁴ AMM, FNDOL, correspondència I, carta de Viver a Nicolau, doc. 1, 8/10/1932

³⁴⁵ BALCELLS, 2007:416, «Discurs davant d'Acció Catalana al CADCI després de l'aprovació de l'Estatut de Catalunya per les Corts Constitucionals», 24/9/1932

³⁴⁶ *La Veu de Catalunya*, «Aliança?... Fusió?», p. 1 27/IX/1932, edició vespre; «Ni rutina, ni injustícia», p. 1, 28/IX/1932, edició del vepre. Aquests articles no van signats per Cambó, doncs considerava que el segon era massa agressiu. (FIGUERES, 2002:94)

Parlament de Catalunya: «*proposàrem la coalició electoral de totes les forces catalanistes republicanes d'esquerra liberal. Aquesta proposició nostra ha estat rebutjada per l'Esquerra Republicana de Catalunya*». ³⁴⁷ No sabem del cert que va moure a Macià a prescindir del PCR, però sembla clar que per a ell eren més importants els interessos d'ERC i en aquells moments, el partit que liderava Nicolau d'Olwer no semblava una bona aposta. Aleshores es va crear *Concentració Catalanista*, una candidatura per Barcelona que aplegava entre d'altres a Lluís Nicolau, Amadeu Hurtado i Martí Esteve (GONZÁLEZ VILALTA, 2009 b:96, nota 87). Tot i així, va comportar una nova derrota electoral del PCR. La situació al partit era molt crítica i tot apuntava a una dissolució del mateix (VILÀ; MOLAR; 1999:146). Josep Pla, creia que aquesta nova derrota es devia a que «*se han presentado a sí mismos cómo corresponsales de don Manuel Azaña y de los políticos que en Madrid tienen en estos momentos una situación preponderante*» (PLA, 2006:393). Miquel Ferrer també ho creia així «*Lluís Nicolau d'Olwer i Pere Bosch Gimpera, tots dos esdevinguts "azañistas" conseqüents, potser més que el mateix Azaña*» afegint que a Catalunya ja s'havia acordat no donar suport ni reconèixer cap partit que no fos de *disciplina estrictament catalana* (FERRER, 2008:251). El cert, és que el sistema electoral tampoc hi contribuï, ja que beneficiava a les majories.

A finals de 1932, Ferran Soldevila ja tenia al cap la idea de donar-se de baixa del partit, i altres membres els secundarien. Nicolau d'Olwer es va sentir profundament abatut. Tècnicament, el partit havia quedat molt desestabilitzat per la marxa de molts cap a ERC i cap a la Lliga. Així que al seu líder, tot i passar-li pel cap l'idea de deixar-ho tot, va decidir reorganitzar el partit, amb les restes que li quedaven. A partir d'aquesta derrota s'imposava la refundació del partit incorporant Amadeu Hurtado i Claudi Ametlla. Alhora va suposar copsar de nou que la gent s'estimava més ERC, i malgrat haver sacrificat el cantó més conservador del partit, l'equilibri intern n'estava prou ressentit.

Reorganització del PCR i les eleccions generals de 1933.

A primers de gener de 1933 Ferran Soldevila li va preguntar a Nicolau, perquè havia sentit dir que deixava la presidència del PCR. Aquesta notícia l'hauria empès aleshores a prendre la decisió de donar-se de baixa del partit, i ho va justificar a Nicolau per carta dient que ja feia mesos que li ballava pel cap. Tal i com estava el partit en aquells moments el més assenyat,

³⁴⁷ BALCELLS, 2007:419-420, «Conferència a Terrassa el 7 d'octubre de 1932»

deia Soldevila, seria transformar el partit en una senzilla agrupació patriòtica per anar desapareixent com a partit de forma discreta *«Crec que la retirada s'imposa [...] Cada dia em conveço més que l'escriptor que no pensa actuar en política, el millor que pot fer és no militar en cap partit»*³⁴⁸ Un parell de mesos més tard, Ferran Soldevila va parlar personalment amb Nicolau d'Olwer per explicar-li les seves raons i va arribar a la conclusió de que el partit no hauria d'estar en mans del seu amic *«He lloat més d'un cop en Nicolau. M'he guardat sempre, però, de lloar-lo com a polític. D'altra banda, és un home d'un poder de simpatia com pocs n'hi hagi»* (SOLDEVILA, 1970:260). Sens dubte, es tracta d'una afirmació sincera en la qual es percep que, malgrat l'actuació com a polític de Nicolau, Ferran Soldevila sap apreciar-ne altres virtuts del seu company de partit. No fou pas l'únic. Joaquim de Camps i Arboix es va donar de baixa poc temps després, segons ell també de forma meditada i gens precipitada perquè considerava que faria més bon servei a ERC, perquè *«era el partit que millor sintonitzava amb els nous temps»* (CATTINI, 2015:81). Tot plegat, va donar a Nicolau d'Olwer una gran sensació de derrota, a banda de l'autocrítica que ell mateix en feia *«He fracassat [...] Per no exposar-me a un nou fracàs, permeteu-me que no formuli un altre programa»*. Tanmateix va estar-ne ben convençut del servei que havia fet per a Catalunya *«He tractat de servir l'ideal de la cultura i de Catalunya, l'un i l'altre concebuts en continuïtat: com a historiador mirant el passat, com a polític mirant el futur»*.³⁴⁹

Tant Hurtado com Nicolau d'Olwer- i molts altres homes del partit- sempre havien cregut que la República *havia d'ésser governada per uns homes preparats»* (PÉREZ BASTARDAS, 1987:330) i no era pas el cas dels homes d'ERC, segons explicaria Claudi Ametlla a les seves memòries, i que recordem, tenia poca simpatia per Macià i els seus homes (AMETLLA, 1979:87). Arribats a aquest extrem, és fàcil pensar que el líder del PCR era poc realista respecte a les seves aspiracions polítiques, o potser no havia treballat gaire per guanyar-se un lloc a la política catalana, ja que d'altra banda des de Catalunya se'l acusava de no haver representat a Madrid els interessos catalans. Rafael Tasis, però, n'estava convençut que *«Podem pensar, tanmateix, que la política catalana no va donar-li els llocs- els primers llocs- que es mereixia i que ell, segurament, hauria estat el primer de refusar...»*. No se li pot retreure que volgués un càrrec a mida, ja que ell s'hagués sentit més còmode a un lloc a l'Ajuntament o a la Generalitat que li permetés continuar amb les seves activitats acadèmiques. Treballar des d'un lloc polític

³⁴⁸ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Soldevila a Nicolau, doc. 26, 1/1/1933

³⁴⁹ *La Revista*, any XIX (gener-juny, 1933), p. 88 i 169

per tot allò en el que ell més s'estima, la llengua i la cultura catalanes «...mai no he tingut l'ambició d'anar més enllà d'allò que em sembla el deure de tothom que estima la seva llengua: escriure-la amb correcció» (TASIS, 1962 c:4-5). El 1933, políticament parlant, no era el mateix que els anys previs a la dictadura de Primo de Rivera, i això semblava no haver-ho assumit el líder d'Acció Catalana. La concepció de partit que ell tenia, ja no tenia encaix en la conjuntura de 1933. Creiem no obstant que, no tant Macià però si els quadres d'ERC, pressionaren molt a l'Avi, per tal que no pactés amb el PCR. Paradoxalment el partit que liderava Nicolau d'Olwer, tot i no tenir veu al Parlament i estar gairebé fora de la política de Madrid, els seus diputats feien intervencions destacades, i Nicolau hauria emprat les Corts per mantenir virtualment un partit que feia aigües per tot arreu (GONZÁLEZ VILALTA, 2009 a:354).

Malgrat tot, es va veure empès de nou a portar la nau del PCR. La derrota del 1933 el va obligar a replantejar i a definir el partit per enèsima vegada recuperant el referent de 1922, presentant-se com a un nou partit Acció Catalana Republicana- ACR-. Les propostes no eren noves, però si que calia adaptar-les als nous temps «*Acció Catalana, en els deu anys que porta d'existència, ha estat un exèrcit combatent per Catalunya i per la República [...] que mai no ha tingut l'ombra més lleu de partit personalista, existeix com sempre, perquè enlaira la bandera dels ideals de sempre...*».³⁵⁰ Aquest acostament a posicions més esquerranoses no serà pas baladí, perquè coincidirà en el temps tant amb tensions polítiques dins de Catalunya, com respecte de Madrid. El març de 1933, es va publicar el resultat d'una assemblea del partit, on es refermava el seu ideari i els pilars, catalanisme, republicanisme, democràcia, justícia social i liberalisme, però calia cercar un nou espai on encabir-se. Es va proposar la necessitat d'afirmació explícita de la personalitat nacional catalana, mantenir el credo liberal, escoles públiques laiques amb possibilitat de crear-ne de privades confessionals, limitar els guanys de les empreses concessionàries de serveis públics, però es rebutjà la plena llibertat de treball, defensada per Nicolau argumentant que la veritable llibertat només pot ser factible amb la intervenció de l'Estat, garantint la igualtat entre tots els ciutadans (BARAS, 1984:205-206).³⁵¹ També es va debatre l'Estatut, que es va aprovar sense gaires entrebancs. Lluís Nicolau d'Olwer sortí escollit president de la nova formació. De fet, la renovació dels dirigents no va aportar cap novetat; sí que es va tractar més d'omplir els forats que havien quedat amb la marxa del sector més conservador. No serà fins anys més tard, que Nicolau seria conscient que

³⁵⁰ BALCELLS, 2007:424, «Al lloc de sempre», 1/3/1933

³⁵¹ *La Publicitat*, 14/3/1933, pp. 1 i 4

el partit s'hauria d'haver dissolt.³⁵² Però en aquest moments Amadeu Hurtado es va incorporar als quadres directius del nou partit per donar crèdit a la renovació. A partir de març, calia mirar endavant malgrat que no ho tenien gens favorable.

La crisi del govern de la República i de la pròpia Generalitat va precipitar les coses. Tothom estava nerviós pel posicionament de les dretes, i com al llarg de 1933 les coses no semblaven haver millorat en termes polítics, Macià va fer una crida als polítics catalans per fer força al voltant del Govern de la República. Va emplaçar a Nicolau per a que marxés cap a Madrid «... per a la sessió del proper dimecres, dia 15 [de març], que, com sabeu, serà d'una extraordinària importància...» ja que d'aquella sessió dependria el futur de la República, i en conseqüència de Catalunya que tenia molt a perdre i comptar en l'horitzó moltes dificultats per a les aspiracions catalanistes.³⁵³

La campanya de les eleccions de novembre de 1933, va ser bastida pel propi Amadeu Hurtado, i va comportar la concreció d'una estratègia de participació en política autonòmica. L'advocat tenia com a idea nuclear intentar una coalició amb ERC malgrat l'escepticisme i rebuig de molts membres d'ACR, però Nicolau i Amadeu estigueren d'acord en el fet de cercar aquesta aliança, i no pas amb la Lliga. Tanmateix, la conjuntura no va fer viable coordinar el liberalisme i la ponderació catalanista de Nicolau, amb el sentit d'eficàcia d'Amadeu Hurtado. Era més una qüestió de tarannàs més que no pas de coincidències, segons el secretari del PCR, Ramon Peypoch.³⁵⁴ Una de les principals estratègies que Nicolau va voler impulsar era la de mantenir tot el suport a aquells governs «*que eren continuació del primer govern de la República, i que [...] havien defensat i aprovat l'Estatut de Catalunya*», argumentant que seria el més favorable per a Catalunya. A banda d'això es volia sumar forces amb la resta de partits catalanistes i republicans d'esquerres a Catalunya, per tal de tenir més força en la defensa dels drets autonòmics recollits a l'Estatut. Nicolau d'Olwer volia negociar amb Macià el nombre de candidats per poder tenir una minoria pròpia al Congrés, però Macià no estava disposat a transigir, ja que els criteris d'ERC eren clars «*la participació passa per la dissolució de l'entitat i la seva absorció per part d'Esquerra...*» (BARAS, 1984:211). Nicolau s'hauria reunit amb en Macià el matí del 28 de novembre, i per la tarda, l'Avi es va veure obligat a fer-li una puntualització al líder d'AC, «*...la proposta que us ha fet aquest matí era per a tota la coalició,*

³⁵² NICOLAU, 1995:44, carta de Nicolau a la seva neboda i fillola Montserrat, 5/9/1940

³⁵³ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Macià a Nicolau, doc. 13, 13/3/1933

³⁵⁴ Fons personal família Peypoch, es tracta de notes mecanografiades de Ramon Peypoch, sense data i basades en reflexions d'ell.

*és a dir, no és de partit a partit, si no de candidatura a candidatura».*³⁵⁵ Així, els possibles acords van esdevenir un fracàs perquè ERC ja havia pactat amb la Unió Socialista de Catalunya, deixant de banda altres formacions més minoritàries.

Sembla que ACR va fer tot els possibles per intentar una coalició de totes les esquerres sempre des de l'òptica d'ACR- que donat el context hagués estat el més assenyat. S'apel·lava a la responsabilitat de tots aquells que no havien fet possible aquesta coalició però també deia que *«...Els nostres han complert sense excuses el deure que els imposava l'amenaça d'una ofensiva dels enemics de la República. Ara no podem pas desertar...»*. L'article fa esment també a la ferida en l'amor propi d'ERC per no haver estat ells els impulsors de la iniciativa *«deguda a la seva antiquada i ridícula concepció de la vida política del país i dels partits»*,³⁵⁶ i d'alguna forma critica un cert caciquisme dins ERC. Segons ACR, aquesta fórmula política del passat no podia continuar tenint vigència en la República actual. Però ACR també continuava aferrada a fórmules passades a les quals pretenia donar un vernís renovellat.

Macià es mostrava *«influït pels seus, en una actitud molt tancada»* però també s'apuntava a Nicolau directament com a agent d'aquest fracàs *«havia acceptat el càrrec d'aquesta gestió per pura disciplina, sense cap entusiasme i amb la passivitat aparent de tota la seva acció política»*. Qüestionats tots dos per Amadeu Hurtado, l'advocat es planyia perquè Nicolau havia tirat per terra el seu pla polític, el qual paradoxalment compartia amb ell. Creia però que el líder del partit no havia fet prou i s'havia mostrat massa dúctil sense presentar-hi batalla (HURTADO, 2011:779-780). Llegint les memòries d'Hurtado es pot arribar a creure que Nicolau tenia poca capacitat de convicció, o més ben dit, poca predisposició a convèncer.³⁵⁷ En aquell context polític el Partit Radical i la Unió de Dretes ho tenien tot de cara per guanyar, i les esquerres tot i que intentaven salvar els mobles, no ho tenien tan propici. Analitzant l'actitud política de Nicolau en aquests mesos, veiem com el líder del PCR rebia crítiques per tot arreu. No creiem que Hurtado en aquests moments proferís cap crítica a Nicolau, sinó que aquestes son fruit de les seves memòries, i que es publicarien durant la dècada de 1950; però per part de Josep Pla, a través de les planes on ell hi col·laborava habitualment, no s'estava de posar noms i cognoms pel fracàs polític de les esquerres. Segons l'escriptor empordanès, era degut a

³⁵⁵ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Nicolau a Suñol, doc. 3, 28/11/1933

³⁵⁶ Vegeu l'article sencer a *La Publicitat*, 24/10/1933, p. 1.

³⁵⁷ Com en tots els casos de memòries, escrites amb la perspectiva del temps i autojustificant-se, Hurtado les va escriure a Perpinyà a l'exili, i com veurem en el capítol corresponent, l'exili va ser un moment en que tothom va aprofitar per retreure, criticar, i qüestionar a tothom.

que les grans personalitats de les esquerres havien esdevingut un frau i els darrers anys s'havia palesat la incapacitat i ineptitud de molts dels ministres que la II República havia portat «*En ninguno de los Ministerios o dependencias del Estado se ha hecho nada serio. Ministros como Nicolau d'Olwer [...] no los había conocido nunca España*» Pla considerava que si en aquella conjuntura Espanya estava prenent el camí de la dreta política era perquè estava tornant a la seva llera habitual. Els polítics d'esquerra, és a dir, els que havien portat a Espanya a la República no havien sabut resoldre els problemes polítics ni econòmics (PLA, 2006:708).

D'altra banda ens trobem a un Nicolau preocupat- una preocupació creiem que ridícula-perquè semblava que el nom d'Azaña sonava molt a Barcelona per formar part de la llista d'ERC en les eleccions de novembre de 1933: «*El nom del senyor Azaña en una candidatura de coalició d'esquerra com la que propugna Acció Catalana Republicana hauria representat l'homenatge cordial de Catalunya al polític que va lluitar amb tant entusiasme com lleialtat per l'Estatut*» i continuava dient que emprar el nom d'Azaña per incloure'l dins la candidatura d'ERC era emprar-lo com a esquer per assolir més vots. Lamentava que s'haguessin pres aquestes llibertats i no creia que el polític madrileny li plagués recolzar a uns per anar en contra d'altres.³⁵⁸ L'endemà a *La Publicitat* se li va preguntar al propi Nicolau per aquestes declaracions fetes sense que haguessin parlat ell i Azaña. El líder del PCR respon que el coneixia prou bé per parlar del què pensava, però que igualment havia confirmat la seva opinió preguntant-li directament a l'interessat: «*ell hauria acceptat un lloc a una candidatura de coalició; no pot acceptar, però, de donar suport a una candidatura de partit*». Va afegir més endavant que Azaña no podria haver donat mai suport a «*una organització feixista i presidir una desfilarada d'escamots*».³⁵⁹ La qüestió però, no va acabar aquí. Al dia següent a les planes de *La Publicitat* trobem més arguments pels quals Azaña no combregava amb ERC ja que va condemnar «*la política cómo una forma de holganza retribuïda...*» i que ell apostava per un Govern «*que consiste en mantener vivo el espíritu con que nos arrojamós a la revolución*». L'autor de l'article es preguntava com podria Azaña compaginar aquests principis amb els d'ERC i la conducta dels homes que la formaven.³⁶⁰ Així estava el panorama polític la tardor de 1933. El mateix Azaña ho explicaria d'aquesta forma el 1938 al seu diari, recordant la trucada que l'havia fet Nicolau d'Olwer «*Deseaba saber si era verdad, y más o menos rodeadamente*

³⁵⁸ Vegeu article sencer a *La Publicitat*, 24/10/1933, p. 1 «La inclusió del senyor Azaña en la candidatura de l'Esquerra...».

³⁵⁹ Vegeu article sencer a *La Publicitat*, 25/10/1933, p. 1

³⁶⁰ *La Publicitat*, «La desfeta de l'esquerra. De l'emoció a l'amenaça», 26/10/1993, p. 1.

me dio a entender la extrañeza que eso le producía y también su contrariedad, como si le doliese de que me hubiese dejado o fuera a dejarme de sorprender». Azaña li va dir que efectivament havia rebut propostes per figurar en la candidatura d'Esquerra Republicana però que l'havia rebutjat ja que el que calia era que tots els republicans s'unissin, tal i com aconsellaven les circumstàncies i no volia esdevenir un motiu de separació entre republicans (AZAÑA, 2011 a:1022-1023, vol. III). Davant l'espantall de les dretes, que amenaçaven fer-se amb el poder, les esquerres van reaccionar per anar plegades. Per la seva banda, ERC no volia coalicions ni pactes, ja que volia conservar la seva parcel·la de poder. ACR va agitar aquest espantall per tal de congriar les forces republicanes d'esquerres i no va dubtar en titllar d'organització feixista el partit que presidia i liderava Macià.³⁶¹

ACR va patir de nou una derrota i ni tant sols es va poder celebrar una segona volta per pressions de la Lliga. Nicolau ja feia temps que se sentia profundament desanimat perquè, políticament, el seu partit cada vegada estava més lluny de la possibilitat de formar part del govern de la Generalitat. Es desfogava i sincerava amb amics íntims, i suposem- perquè és un tema recurrent als seus epistolaris- que es planyeria de que la política no li estava donant cap satisfacció; i per contra, estava deixant els afers intel·lectuals de banda. Miquel Ferrà des de Mallorca l'havia encoratjat, encomiant-lo a mirar endavant «... *Teniu massa raó en el que dieu, encara que, a vos, això de fracassat no us escau del tot, perquè és inoblidable el que heu fet per la pàtria i per la cultura. I encara teniu feina, i feina que ningú faria tan bé com vos. El que, [...] hem deixat de fer, val més no pensar-hi massa, posat que res no podem mudar-hi. [...] el temps que ens quedi, fer el bé que puguem fins al darrer moment en aquest món de brètols...*». ³⁶²

A nivell acadèmic, el setembre de 1933 Nicolau fou proposat per unanimitat per la Facultat per al càrrec de professor agregat temporal a la Secció de Lletres, per temps indefinit.³⁶³ El líder d'AC tenia aquell any sis alumnes a la classe de Llatí Medieval i set a la de Literatura llatina. Totes dues classes eren impartides en català i els seus alumnes eren d'origen català. Aquell curs es va fer una estadística de l'ús del català i el castellà a la Universitat.³⁶⁴ Un Decret va permetre a la Universitat de Barcelona atribuir-se l'establiment d'un Estatut d'Autonomia propi, per poder regir la institució d'acord al que s'havia establert als articles 50 de la

³⁶¹ *La Publicitat*, «La desfeta de l'esquerra. De l'emoció a l'amenaça», 26/10/1933, p.1

³⁶² MASSOT, 1992 b:85, carta de Ferrà a Nicolau, n. 96, 10/9/1933

³⁶³ AHUB, Llibres d'Actes de les sessions del Patronat, 2655/4.1. Implicava un mínim de 15 anys.

³⁶⁴ AHUB, caixa 3, carpeta 2

Constitució i el 7è de l'Estatut de 1932, així com garantir la convivència entre les llengües i cultures catalana i castellana, sense perjudici per a la minoria, i amb llibertat plena per expressar-se en la llengua pròpia de cadascú «...tanto los profesores castellanos como los catalanes pongan su entusiasmo y un alto espíritu de solidaridad que garantice la solidez de la obra que juntos hemos de realizar».³⁶⁵ En aquest sentit, tant Pere Bosch Gimpera i Joaquim Xirau estaven decidits a incorporar a la institució personalitats d'arreu de la península de parla castellana. Però no tothom estava disposat a que les coses fluïssin per garantir aquesta convivència. Es va anar forjant un [fals] problema amb el bilingüisme, que trobaria el seu punt àlgid el 1934 en el marc de les disputes per la Llei de Contractes de Conreu. D'entrada, durant la tardor de 1933 va aparèixer un article a *Minerva*, extret de *El Diluvio* en que s'assegurava que havien centenars d'alumnes catalans i que se sentien catalans, que demanaven el trasllat a d'altres universitats. Aquesta crítica era adreçada al Patronat de la Universitat Autònoma a qui acusaven d'haver esdevingut «centro de estudios de vida y ambiente limitados...» i que fins i tot en la selecció del personal docent havia predominat «el espíritu restringido que preside todos los actos del Patronato». L'article continua expressant en els mateixos termes generalistes que a la majoria de les famílies catalanes els fastiguejava aquesta deriva presa pel Patronat, com si es tractés d'un punt comú. En cap cas però, l'article al·ludeix en aquests moments al bilingüisme.³⁶⁶

En aquesta conjuntura de canvi cap a la dreta, que també tingué ressò a Catalunya, la Lliga va aconseguir llocs de majoria a la ciutat de Barcelona, Tarragona i Lleida. La por de molts republicans per una victòria de les dretes, els feia augurar un retrocés en les tímides passes donades fins aquells moments en matèria social. Motius per a témer el pitjor, no els faltaven davant l'hostilitat manifesta de la CEDA al programa legislatiu impulsat des del govern republicà des de 1931, i que a la mínima oportunitat no dubtarien en revocar. Les xifres d'aturats a finals de 1933 tampoc contribuïen a donar tranquil·litat als polítics d'esquerres. En clau europea, els intel·lectuals es movien per crear un moviment de resposta al feixisme creixent a Europa i per l'arribada al poder de Hitler. A partir d'aquest 1933 el compromís antifeixista a Europa es va generalitzar, i tot i que no es pot dir que el comunisme fos l'aglutinant, si que en fou punt de partida (TRAVERSO, 2009:309).

³⁶⁵ AHUB, Llibres d'Actes de les sessions del Patronat, 2655/4.1 sessió inaugural, 18 de juliol de 1933. Per saber més sobre les condicions en que es va instaurar el Patronat, BALCELLS, 2011:87-103, *Cataluña ante España...*.

³⁶⁶ Biblioteca de la Facultat de Geografia i d'Història, Fons Pere Bosch i Gimpera, doc. 1.3.11.2/1, retall de premsa de 17 d'octubre de 1933. GRACIA ALONSO, 2015:144-145

Aquests esdeveniments impulsaren a Macià a crear una coalició de forces esquerranes, de cara a les properes eleccions municipals de 1934, cercant un acostament al partit que liderava Lluís Nicolau. Però Macià va morir el Nadal de 1933, i el seu substitut, Lluís Companys, farà que les eleccions de gener de 1934 s'encarin des d'una altra perspectiva, perquè la CEDA havia arribat al govern a les eleccions generals de novembre de 1933.

La Conferència Econòmica i Monetària Mundial

El 1933, li va ser confirmat a Nicolau d'Olwer el càrrec de President de l'Ateneu Barcelonès. La seva reelecció en aquests moments va obeir «a la satisfacció amb que tothom ha vist l'actuació del senyor Nicolau durant l'exercici anterior»(TAVERA, 2006:352). Aquests primers anys de la República encara conservaven certa eufòria, però els efectes de la crisi econòmica mundial, ja es van fer molt presents al discurs ofert per Nicolau en l'obertura del nou curs 1933-34 a l'Ateneu. A banda de temes més historicistes, va fer una apel·lació a la ciutadania en favor de treballar plegats per tirar endavant l'economia.

A finals de juny, no es parlava d'altra cosa que l'assistència d'una delegació de la República a la Conferència Econòmica Mundial, organitzada a instàncies de la Societat de Nacions i com a conseqüència de la conferència de l'any anterior a Laussana.³⁶⁷ Nicolau fou nomenat, per a sorpresa d'ell, president de la delegació espanyola que hauria d'assistir a la Conferència entre juny i juliol de 1933.³⁶⁸ El va acompanyar el seu amic Manuel Raventós en qualitat d'assessor tècnic, el qual va quedar molt impressionat per les tesis econòmiques de Keynes. Molts van ser els que van celebrar que Lluís Nicolau fos escollit per aquesta empresa, contents perquè «la República supiese utilizar a hombres, que por su capacidad y rectitud, pudieran servirla mejor en la alta tarea de representación española en Londres» (GÓMEZ ROJO, 1993:64-65). En aquesta conferència, s'havien de tractar temes relacionats amb l'establiment d'un patró monetari internacional, i que segons Nicolau hauria de ser el patró or, i la supressió d'aranzels d'alguns països.³⁶⁹

³⁶⁷ *La Publicitat* «La Conferència Econòmica Mundial. Una conversa amb el senyor Nicolau d'Olwer» 23-V-1933, pp. 1-2

³⁶⁸ Per aquesta ocasió, el Govern de la República li expedir un passaport especial, vàlid per a tota Europa, excepte a Rússia. AAM, FNDOL, carpeta I, documents personals, doc. 8, 1/6/1933

³⁶⁹ *La Publicitat* «La Conferència Econòmica Mundial. Una conversa amb el senyor Nicolau d'Olwer» 23-V-1933, pp. 1-2

D'altra banda, la informació que sobre la Conferència hauria d'haver donat la premsa espanyola, es va veure afectada pel desordre i el caos de l'agència de notícies corresponents. Des de *La Publicitat*, Víctor Hurtado es queixava amargament davant Nicolau que havien de tirar de la premsa estrangera per seguir els debats. Hurtado estava francament preocupat, doncs semblava que la delegació espanyola no existís i que no hagués participat, ja que no es feien ressò de les seves intervencions. Per aquest motiu, va demanar a Lluís Nicolau que anés enviant les notícies més fresques, així com fotografies que corroboressin aquesta participació.³⁷⁰

Lluís Nicolau va considerar que aquesta conferència arribava massa tard i que les esperances dipositades en el resultat de la mateixa s'anaven en orris perquè era «*nascuda morta [...] els Estats Units- salus populi suprema lex- van apunyalar-la per l'espatlla*» (NICOLAU, 1958:98), en deixar el patró d'or; això anava en contra dels principis de la Conferència que hauria volgut imposar-lo arreu. Nicolau es mostrà indignat per aquesta *suprema lex* de que en feu gala el propi Roosevelt, oposant-se fins i tot a la delegació nord-americana. A més, el context internacional tampoc no donava espai per a l'optimisme. Era el començament de la guerra econòmica, com preludi possible de la guerra armada (BALCELLS, 2007:48) i el propi Nicolau se'n feia ressò «*...si un nou conflicte s'abatia damunt el món- i el conflicte apuntava ja al darrera del fracàs de la Conferència...*» (NICOLAU, 1958:99). Com que ja no havia res més a fer a Londres, Nicolau s'estava plantejant marxar d'allà, ja que els resultats de la Conferència no havien servit ni tant sols per constatar les grans diferències que separaven els diferents països afectats per la crisi econòmica de la postguerra. Abans de marxar cap a Londres, havien quedat amb en Cuito que potser se'ls afegia. El desànim pel resultat de la Conferència li va fer escriure'l «*Si tardeu massa, potser no m'hi trobareu. Avui l'ambient és molt pessimista al menys pel cantó monetari...*».³⁷¹ L'única cosa positiva fou «*el tractat sobre l'argent-metall, de molt interès per a Espanya*»,³⁷² perquè més enllà del benefici d'aquest tractat va ser constatar per part de Nicolau, que amb una mica de voluntat per part dels altres comitès de la Conferència, es podrien haver aportat solucions per a la prosperitat econòmica del món.³⁷³ Però no era només pessimisme de caire econòmic. El context internacional estava marcat pel

³⁷⁰ AAM, FNDOL, correspondència I, cartes de Hurtado, V. a Nicolau, docs. 1, 23/6/1933; 2, 17/7/1933

³⁷¹ CRAI Biblioteca Pavelló de la República de la UB, fons Personal Nicolau d'Olwer. FP (Olwer-Cuito) Targeta Postal enviada per Nicolau a Cuito, el 24-VI-1933.

³⁷² NICOLAU, 1995:44, carta de Nicolau a la seva fillola i neboda Montserrat, 5/9/1940

³⁷³ BALCELLS, 2007:452, «El parlament de Nicolau d'Olwer en la sessió de clausura de la Conferència Econòmica Mundial», 30/7/1933.

triomf del nacionalsocialisme a Alemanya, enmig d'una greu crisi econòmica que sacsejava el país, «L'economia alemanya està malalta i li cal un metge. Cal fer treballar tota aquesta joventut que avui voldrien desfer el món per tornar-lo a construir...»³⁷⁴ mentre que el *New Deal* començava a implantar-s'hi a l'altra banda de l'Atlàntic. Ja de tornada de Londres, durant l'agost s'havia reunit de nou Galeuzca, l'agrupament de nacionalistes catalans, bascos i gallecs com a colofó de l'anomenat *Viatge Triangular*, on es van palesar els problemes nacionals de Galícia, Euskadi i Catalunya i pels quals calien solucions ràpides.³⁷⁵ En aquells moments, estaven molt enlentits els processos estatutaris de País Basc i Galícia, mentre que Catalunya anava desplegant el Traspàs de Competències a un ritme molt lent (ESTÉVEZ, 2008:163).

Companys al govern de la Generalitat i la Llei de Contractes de Conreu

A finals de 1933 Nicolau d'Olwer va reprendre les seves col·laboracions amb *La Publicitat*, molt aplaudides pels seus incondicionals «*El vostre estil i més encara, el fons que l'anima, hi feien molta falta*».³⁷⁶ Per aquestes dates es va crear una Associació per a la Societat de Nacions, i que Lluís Nicolau va presidir. Es va constituir amb el nom d'Unió Catalana pro Societat de les Nacions, i que desenvoluparia una tasca de propaganda.³⁷⁷

Amb la mort del president Macià, Lluís Companys va sortir escollit per substituir-lo al capdavant del govern de Catalunya. Això es va traduir en un acostament més actiu entre el partit de Nicolau i l'ERC ja que «*és el grup de Companys el més propens a establir un apropament...*» (BARAS, 1984:218). Amadeu Hurtado i Nicolau d'Olwer, es van reunir amb Lluís Companys on li proposaren formar un govern de concentració catalanista esquerrà; Acció Catalana hauria d'actuar en polítiques de traspassos, elaboració de lleis orgàniques de l'Estatut, llei de contractes de conreu, futura legislació electoral, política pressupostària austera.³⁷⁸ Tot plegat va obligar a la coalició d'esquerres- Esquerres Catalanes- que s'estava formant, replantejar-s'hi com encarar les properes eleccions del 14 de gener. El resultat fou d'un ample marge per a la coalició d'Esquerres Catalanes respecte de la Lliga. Malgrat la bona

³⁷⁴ *La Publicitat* «No és pas indiferent que el món ens detesti» 16-VIII-1933, pp. 1 i 6

³⁷⁵ *La Publicitat* «Galícia i Euskadi a Catalunya» 12-VIII-1933, pp. 1 i 8; GONZÁLEZ VILALTA, 2009b:100; NÚÑEZ SEIXAS, 1995:262-263

³⁷⁶ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Gabarró, P. a Nicolau, doc. 10, 31/12/1933

³⁷⁷ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Rubió i Tudurí, M. a Nicolau, doc. 8/2, 17/3/1932. Per veure la tasca d'aquests anys, encapçalada per Batista i Roca al voltant de la Societat de Nacions, vegeu NÚÑEZ SEIXAS, 2010:240-241

³⁷⁸ *La Publicitat*, 5/1/1934, p.6.

voluntat de tots els partits implicats en el govern de Generalitat i Ajuntament de Barcelona, aviat sorgiren les diferències entre el partit de Lluís Nicolau d'Olwer i elements d'Esquerra Republicana, especialment pel tema rabassaire. Però per fi se satisfieien les aspiracions d'entrar a formar part del govern de la Generalitat per part d'Acció Catalana. Acció Catalana, partit d'intel·lectuals des de la seva concepció el 1922, sempre havia gaudit de les simpaties de l'IEC, però el seu «*caràcter marginal al sistema català de partits a partir de 1931 [...] la va portar, a partir de gener de 1934, a una aliança subordinada amb ERC, el partit majoritari...*» (BALCELLS, IZQUIERDO; PUJOL; 2002-2007:245, vol. I)

A nivell intern de partit, Nicolau d'Olwer va prosseguir amb les seves activitats, organitzant pel maig una assemblea general per fer balanç. Aquest 1934 Nicolau d'Olwer fou nomenat titular de la representació catalana a la Comissió Mixta de Traspassos de Serveis de l'Estat a la Generalitat (BONAMUSA, 2009:43, vol. I). Durant el període que comprèn els mesos de gener a octubre d'aquest any, es produí un intens desplegament de competències de la Generalitat en virtut del que es recollia a l'Estatut aprovat el 1932. Tot i que no fou una feina fàcil que va estar plegada d'esculls, «*Car és bo de saber que l'èxit final d'aquests traspassos, ha costat la feina àrdua, diplomàtica i lleial de polítics i funcionaris. Però sobre tot dos homes poden gloriar-se d'haver reeixit: Lluís Nicolau d'Olwer [...] i Martí Esteve. La veritable obra d'art de convertir uns enemics en simpatitzants, un clima contrari en benigne, heus ací la feina intel·ligent, abnegada i patriòtica d'aquests dos homes*». ³⁷⁹ En paral·lel als afers polítics i acadèmics, entre finals de 1933 i el 1934 Nicolau d'Olwer hi va anar a la Llagostera per donar unes classes sobre liberalisme, a algun centre cultural o Ateneu de la zona, on tots els seus deixebles l'escoltaven freturosament. ³⁸⁰

D'altra banda, el context polític internacional d'aquesta època va marcar una etapa de obert i clar rebuig al feixisme prebèl·lic, doncs ja es contemplava com una amenaça. ³⁸¹ L'any anterior l'ascens de nazisme al poder, el 1934 la destrucció del moviment obrer a Àustria, la guerra d'Eritrea i la forta ofensiva de les dretes a Espanya, va polaritzar molt les postures entre el feixisme i el comunisme. Al llarg de 1933 s'havia anat produint la consolidació de les Joventuts d'Acció Popular aglutinant al seu voltant el catolicisme i populisme agrari més reaccionari d'Espanya. Amb l'ascens del nazisme alemany, es va donar un procés de

³⁷⁹ *Mirador*, n. 269, 29 de març, 1934, p.1

³⁸⁰ AAM, FNDOL, correspondència I, cartes de Vidal, A. a Nicolau, docs. 1, 15/12/1933; 2, 9/1/1934

³⁸¹ Sobre aquest tema parla TONY JUDT a (2007:29-37) *Pasado imperfecto...*,

radicalització, provocant el corresponent moviment antagònic en les esquerres antifeixistes «*Tenemos que reconquistar España*» deia Gil Robles (GONZÁLEZ CALLEJA, 2011:176). Per a molts polítics cap d'aquestes opcions era vàlida «*ni dictadura fascista ni dictadura del proletariado: democracia...constructiva. Ni Itàlia ni Rússia: España*» (SUBIRATS, 1995:163). Des d'una perspectiva similar a la de Marcel·lí Domingo, Nicolau d'Olwer advertia sobre els partidaris i defensors de la dictadura, els quals estaven disposats a lluitar sempre, i el deure dels demòcrates, especialment AC, havia de ser l'esforç constant «*per tal de salvar Catalunya, l'autonomia i la República, dins la qual únicament és possible la llibertat del nostre poble*».³⁸² Tot i que Nicolau no parlava dels comunistes com una forma de totalitarisme similar al feixisme, sí que ho faria després a l'exili quan va manifestar obertament el seu rebuig. Tanmateix, en termes generals, no es va poder evitar identificar-se més endavant amb el moviment antifeixista, abrandat pels comunistes.

En aquesta conjuntura de govern de dretes i immers en el control dels traspassos de competències, volem examinar el paper de Nicolau d'Olwer en l'afer de la Llei de Contractes de Conreu. La discussió d'aquesta llei va comportar molta tensió a Catalunya, perquè l'espai que habitualment ocupava AC al centre, no estava omplert per ningú, i les postures polítiques s'havien radicalitzat molt des d'inicis de 1934. S'ha d'afegir a aquest ambient de tensió *in crescendo*, la inestabilitat al govern de la República i les dificultats que estava comportant el traspàs de serveis de l'Estat a la Generalitat. Nicolau reconeixia que tot i que encara quedaven alguns traspassos de competències, els que ja estaven fets ho havien estat «*amb criteri d'objectivitat absoluta*»,³⁸³ tenint en compte la població, i l'extensió del territori. Tot plegat en resposta al ministre de Justícia de torn, Aizpun, qui assegurava que s'havien fet massa concessions. Les comunicacions entre Barcelona i Madrid es van veure malmeses, sinó trencades. Com ja sabem va estar a punt d'esclatar un moviment insurreccional aquell estiu de 1934. El tema agrari a Catalunya va passar a un primer pla, no tant sols a casa nostra, sinó arreu d'Espanya. La Llei de Contractes de Conreu, segons es desprèn de la seva promulgació «*pretenia evitar la despoblació del camp*» (BALCELLS, 1983 b:185) i l'objectiu final «*era la constitució d'una àmplia classe mitjana de petits propietaris*» (BALCELLS, 1978:38) i «*no era tant sols per aconseguir un apaivagament del camp*» (BALCELLS, 1983 b:187). Va esdevenir un motiu

³⁸² BALCELLS, 2007:455, «Discurs sobre el moment, pronunciat el febrer de 1934»

³⁸³ *El Govern de la Generalitat*, 1935:307. Hem citat aquesta obra en l'apartat de premsa, ja que va ser editada per *La Publicitat* l'any 1935 i no consta l'autoria d'un o diversos autors. S'ha respectat l'ortografia original.

més d'enfrontament entre el Govern de la República i la Generalitat, ja que es va qüestionar la capacitat d'aquesta a l'hora de resoldre aquest afer. Ricardo Samper, acabat d'arribar al Govern de la República es va veure obligat a complaure a la Lliga «y presentó su escrito de impugnación de la competencia del Parlamento catalán en materia social agraria al Tribunal de Garantías Constitucionales»(BALCELLS, 1983 b:213). Nicolau d'Olwer, a través de les pàgines de *La Humanitat*,³⁸⁴ va condemnar l'actitud de la Lliga «...s'abstingueren, doncs, de participar en la discussió de la Llei de Contractes de Conreu en contra de la qual emprengueren després una maniobra, [...]Ha estat una campanya insensata, a més d'anticatalana» (BALCELLS, 1983 b:232; LÓPEZ ESTEVE; 2013:82-84). Acció Catalana es va implicar en l'afer, més del que la seva força com a partit dins un govern de concentració, representava. Hurtado, Esteve i Nicolau, els tres dirigents més importants es van involucrar personalment en el conflicte (BARAS, 1984:228-229). La qüestió és que si mirar d'apaivagar els ànims dels rabassaires amb una reforma social agrària moderada, suposava qüestionar la capacitat legislativa de la Generalitat, ¿quin sentit prenia doncs l'Estatut, mitjà pel qual s'havien de modernitzar i transformar les estructures socials catalanes? Hurtado fou molt conscient de que calia trobar una sortida jurídica que acontentés a tothom. Aleshores, Martí Esteve va proposar a Nicolau d'Olwer, en qualitat d'ex ministre i per la seva influència, d'anar a Madrid com més aviat millor, a cercar una solució al conflicte, que amenaçava amb descontrolar-se (HURTADO, 2008:84). Segons les memòries d'Hurtado, Nicolau «no coneixia l'afer, ni estava preparat per proposar una sortida, ni era el seu fort, com sabem la negociació diplomàtica, i va tornar de Madrid sense portar cap solució» (HURTADO, 2011:833). Però en canvi, al dietari escrit per ell mateix mentre succeïen els fets deia que «Nicolau resisteix perquè acaba d'arribar de Madrid com a membre de la Comissió de traspassos i no coneix prou l'afer. Tots hi insistim que accepti...». Es va pressionar molt a Lluís Nicolau per a que acceptés l'encàrrec ja que calia fer-ho amb certa rapidesa per apaivagar els ànims, però sembla que el nostre home tenia plans per passar un tranquil dia de platja. No sabem si realment el líder d'ACR estava totalment al marge del què passava, o aquesta actitud obeeix més al fet de prendre's els afers amb la seva habitual calma. El cert, és que Nicolau va viatjar tot sovint a Madrid i per l'actitud que va trobar allà, la de minimitzar el règim estatutari, tota l'organització es va mostrar d'acord «La postura del partit en aquests moments és unànime...» (HURTADO, 2008:84-85).

³⁸⁴ *La Humanitat*, 10/5/1934.

El 8 de juny de 1934 s'havia iniciat a Madrid la vista del recurs contra la Llei de Contractes de Conreu, davant el Tribunal de Garanties Constitucionals. La defensa va ser encarregada a Amadeu Hurtado, en qualitat de comissari enviat per la Generalitat, però l'ambient que va trobar l'advocat *«no és pas gaire encoratjador [...] dels vint- i- tres vocals només en puc comptar amb quatre»*(HURTADO, 2008:21). Finalment es declarà a la Generalitat incapacitada per dictar l'esmentada llei. Més enllà de l'anul·lació de la llei, això tingué repercussions més greus, ja que *«L'autonomia catalana era un element clau de la construcció constitucional de la República i era fàcil atacar la Constitució pel flanc d'un pretès separatisme revolucionari»* (UCELAY, 1982:206). Ricardo Samper, va informar a Hurtado que Nicolau havia anat a Madrid només per plànyer-se de la situació de Catalunya, i que no va donar a entendre que n'estava autoritzat a posar-hi fi. Així, sempre segons Amadeu Hurtado, Nicolau ja anava predisposat a esperar la desconfiança dels seus vers la seva gestió. L'advocat deia que ell mateix va prendre les negociacions i resolgué el tema. Sembla una desautorització a la figura política de Nicolau, i més després de constatar amb la relativa facilitat amb què es va solucionar tot. Qui escriu unes memòries sempre tractarà de justificar tot el que va fer en un moment concret, mai farà una lectura negativa de les seves decisions ni de les seves actuacions. No obstant, sorprèn que Amadeu Hurtado donés crèdit a les paraules de qui havia presentat recurs contra la Llei de Contractes de Conreu i que només volia posar-se de cara a les dretes. Paradoxalment, Samper va intentar durant el conflicte apaivagar els ànims *«... va fer tot el possible per anar salvant les conflictes que es presentaven entre l'administració central i Catalunya va ésser el senyor Samper»*, (BARAS, 1984:230) tal i com va reconèixer el propi Nicolau. Tot plegat, però, no treu el fet que el líder d'Acció Catalana semblava no voler enfrontar-se als qui havien estat companys al Congrés dels Diputats. Realment, el que sabem, ha estat a través de testimonis creuats d'altres. La veritable actitud de Nicolau d'Olwer, és impossible saber-la per manca de reflexions del propi interessat.

Malgrat l'ambient de tensió que es vivia a Barcelona per aquest afer, la vida cultural transcorria amb certa normalitat, en virtut de les competències que l'Estatut havia atorgat a la Generalitat. El 17 de juliol, es va inaugurar al Paraninfo de la Universitat de Barcelona l'Escola d'Estiu, sota auspici de la Generalitat. A aquest acte va assistir Nicolau d'Olwer en qualitat de membre del Consell de Cultura del govern català (BOSCH GIMPERA, 1980:175). I és que a aquelles alçades, la Universitat autònoma estava esdevenint molt important, no tant sols com un mitjà per obtenir-ne un títol, sinó com una *«vertadera preparació científica que atengués a la*

vegada la professional i la investigadora» (BOSCH GIMPERA, 1980:176). L'esforç que havia fet la Universitat de Barcelona per Catalunya «*havia estat un dels principals fogars de la seva cultura»* (BOSCH GIMPERA, 1980:176; GRACIA ALONSO, 2015:166-168). Al mes d'agost, Nicolau d'Olwer signà l'adhesió dels professors de la Universitat Autònoma de Barcelona a la tasca renovadora feta pel Patronat. Es tractava d'una manifestació espontània, recolzada per la majoria dels docents i la justificaven pels atacs rebuts a l'actuació del Patronat i pel règim establert a la Universitat. El marc en el qual va sorgir aquest escrit fou el fals problema sobre el bilingüisme a la UB, introduït per Américo Castro en les sessions del Patronat d'inicis de 1934, on havia dit que «... *mantiene cierta preocupación en el ánimo de ciertos patronos, es el rumbo que puede seguir la política del Patronato en cuanto a la realización del programa de bilingüismo...*»³⁸⁵ i que va derivar en el *Manifest dels 41*, instigat per Jaume Peyrí, entre d'altres «*antiguos servidores de la Dictadura llenos siempre de fobia catalana y los más intransigentes en catalanismo*». Paradoxalment Peyrí havia tret només 2 vots en la seva candidatura com a Rector de la Universitat el 1931.³⁸⁶

L'escrit de recolzament deixa palesa l'aspiració d'autonomia de la institució, per llargs anys desitjada, i recolzada per molts pocs. Tot i haver tingut oportunitats per fer-ho entre 1919-1931, aquells canvis proposats aleshores no havien satisfet al Claustre General del moment. L'arribada de la República i posteriorment de l'Estatut de Catalunya, havia garantit l'autonomia de la Universitat. Els que durant anys s'havien mirat amb desconfiança els canvis, el 1933 havien començat a constatar que en la mesura que el Patronat podia, anava realitzant reformes importants en el sí de la Universitat. La conseqüència dels canvis que s'havien anat incorporant eren «*la incorporación definitiva del estudiante al espíritu universitario y la supresión absoluta de las algaradas y las huelgas escolares, propias de los tiempos calamitosos en los que nuestra Universidad se veía dominada por alguno de los que ahora protestan con más brio*».³⁸⁷ Els signants lamentaven el malestar que s'havia creat entre els professors disconformes amb la tasca del Patronat, però consideraven que en comptes d'apel·lar a les vies processals, contemplades pel propi Estatut, l'únic que han sabut fer havia estat «*limitarse a una labor negativa de crítica, de objeción por medio de la prensa, debilitando con ello el prestigio de nuestra Universidad*».³⁸⁸ Des del Patronat però, es va declinar la possibilitat de fer

³⁸⁵ AHUB, 2655/4.1, actes de les sessions del Patronat, 4 de gener 1934; RIBAS I MASSANA, 1976:84-85

³⁸⁶ AHUB, 2659/1, 11 d'abril de 1935

³⁸⁷ AHUB, Còpies de les actes de les sessions del Patronat. Sessió del 2 de setembre de 1934, foli 8.

³⁸⁸ AHUB, Còpies de les actes de les sessions del Patronat. Sessió del 2 de setembre de 1934, foli 8

pública aquesta adhesió, ja que podria accentuar, més encara, els partidismes i lluites dins la institució, prou escalfada ja per aquest tema.³⁸⁹ Estem en un context en que la fórmula de govern republicana socialista estava en crisi. Una crisi que havia donat com a resultat la victòria de les dretes a finals de 1933 (BALCELLS, 2013 a:15, nota 13).

És paradoxal que molts professors catalans protestessin pel fals tema del bilingüisme, segons el qual el castellà estaria en desavantatge respecte del català, mentre que alguns professors castellans s'havien mostrat entusiasmats amb la perspectiva d'emprar el català dins el sistema educatiu català. Ginés Ganga, professor de l'Institut Espanyol a Praga li ho explicava en aquests termes a Serra Hunter «... no puedo menos que sentir como español una viva satisfacción. Yo vivo en un país en el que las minorías gozan de todos los privilegios, y siempre me avergonzó que en España no ocurriese así [...] Cómo desde hoy ya no podemos molestar a ningún Ministro de la Monarquía por tener libros catalanes en la Biblioteca del Instituto Español de Praga, les estaria agradecido si nos enviasen una modesta colección».³⁹⁰

En paral·lel, per l'afer de la Llei de Contractes de Conreu s'estava a l'espera d'una solució entre Madrid i Barcelona. La Lliga estava absolutament desbordada i alguns dels seus membres més intransigents es van passar a la CEDA. Amb tot, a finals de setembre de 1934 va caure el govern de Samper, i Lerroix serà l'encarregat de formar nou govern. L'1 d'octubre la Lliga tornava al Parlament de Catalunya, just quant les dretes espanyoles volien privar a la Generalitat de la capacitat de controlar l'ordre públic i l'administració de justícia per centralitzar-les. La CEDA havia entrat al govern de la República. Nicolau d'Olwer, no es mostrà d'acord amb la nova fórmula legal, respecte a la Llei de Contractes de Conreu, sorgida a l'empara de les Corts republicanes «era il·legal, és a dir, anticonstitucional».³⁹¹ Basant-se en l'Estatut aprovat per les mateixes Corts Constituents i que l'havien definit així «serà la ley básica de la organización político-administrativa de la región autónoma y el Estado español la reconocerà y ampararà...»,³⁹² i el fet de modificar un bri una llei sorgida del Parlament de Catalunya, era *per se* anticonstitucional. Si Nicolau d'Olwer, segons Amadeu Hurtado, no havia estat capaç de trobar ell mateix una fórmula que acontentés a tothom, perquè es queixava d'aquesta llei? Estava molest amb Amadeu Hurtado qui, segons les seves memòries, hauria

³⁸⁹ AHUB, doc. 08 2653/12

³⁹⁰ AHUB, doc. 2659/1 carta de 21 d'abril de 1931

³⁹¹ *El Govern de la Generalitat...*, 1935:305. Hem citat aquesta obra en l'apartat de premsa, ja que va ser editada per *La Publicitat* l'any 1935 i no consta l'autoria d'un o diversos autors. S'ha respectat l'ortografia del document.

³⁹² *El Govern de la Generalitat...*, 1935:306. Ídem.

estat l'artífex d'aquest acord jurídic? No ho hem pogut saber; Lluís Nicolau apareix com un subjecte passiu i sense gaires iniciatives a les memòries d'Amadeu Hurtado, i sembla que tenia raó.

Els fets del Sis d'Octubre.

Aquell estiu intens pels aldarulls socials i rumors que corrien, en relació a aquests fets, Claudi Ametlla i Amadeu Hurtado semblaven molt preocupats per la deriva que estava prenent l'afer. El Govern de la Generalitat contemplava el recurs a la força per resoldre la forta tensió social produïda per l'afer de la Llei de Contractes de Conreu. Claudi Ametlla i Amadeu Hurtado van acordar fer veure a Nicolau d'Olwer la necessitat de desmarcar-se'n de les postures pregones d'ERC. Segons les memòries d'Ametlla, «*ell tenia autoritat per a evitar el perill*» (AMETLLA, 1979:253), lògicament ho deia amb ironia, perquè ja hem vist que Nicolau evitava els perills o les responsabilitats, deixant que les cosses esdevinguessin per si soles. No obstant, Nicolau era una persona ponderada i respectada i amb aquest convenciment el va visitar al seu domicili de la Via Laietana. La resposta del líder d'Acció Catalana fou «*Oh, si, si. Ja teniu raó, ja. Aquests ximplers de l'Esquerra són capaços de qualsevol bestiesa [...] La cosa, de totes maneres, no deu ser tant greu...*» (AMETLLA, 1979:253 i ss.) Això va deixar ben contrariat a Claudi Ametlla per la manca de decisió o laxitud de qui s'esperava que prengués posicions, en qualitat de líder d'un partit que aspirava a assolir una part del govern de Catalunya. Això, o bé realment no donava gaire crèdit a tot el soroll que s'estava fent, per inversemblant. El fet és que Nicolau es va trobar de tornada a Barcelona, des de Madrid, quan tot estava ja sentenciat, i no va prendre part en la preparació revolucionària. I si no va condemnar el que s'estava preparant, sembla que fou perquè realment no hi va creure en que s'arribessin a complir les amenaces d'ús de la força. Poc abans de que tot esclatés, Nicolau va visitar a Azaña que en aquells moments estava a Barcelona. També va anar Amadeu Hurtado. Els dos líders catalans van acordar que Azaña havia de marxar de la capital catalana, però l'esclat revolucionari el va enxampar i va ser detingut; paradoxalment, qui més aferrissadament s'havia oposat a la violència com a recurs.

La Llei de Contractes de Conreu, no va fer altra cosa que reblar una situació de tibantor ja existent amb Madrid. La impugnació de Ricardo Samper sobre la constitucionalitat d'aquesta llei i que qüestionava la tasca de govern de la Generalitat, va propiciar que durant l'estiu de

1934 es fes campanya arreu de Catalunya per dirimir la constitucionalitat de la llei. A aquesta situació de greuge s'ha d'afegir el fet que el traspàs de competències que l'hi eren reconegudes a la Generalitat, a través de l'Estatut, estaven trobant molts esculls des de Madrid. Nicolau d'Olwer deia que tant a Madrid com a Barcelona havia gent disposada a posar pals a les rodes en les relacions entre el Govern republicà i la Generalitat, però també gent que volia calmar la situació i poder fer efectiva l'autonomia per Catalunya. Malgrat que Nicolau va desautoritzar l'Estat Català proclamat per en Companys, Ramon Peypoch estava dins del Parlament a l'hora dels fets; Miquel Ferrer ho va voler veure com una adhesió a Companys, però probablement es trobés allà accidentalment com Bosch Gimpera (FERRER I SANXIS, 2008:262). No va voler justificar ni jutjar què havia passat el 6 d'Octubre, però reconeixia que palesar que l'Estatut era *façana*, i que a cada intent de fer-lo efectiu no reeixia, la gent creia que la República no era res més que una altra forma de monarquia. També va dir «...el catalanista de sempre ha sentit una forta tendència a la protesta i a la rebel·lió, i a cada moment que un conflicte s'ha presentat a Madrid, l'opinió general catalana s'ha decantat cap a solucions extremes. Això podrà ésser un bé o un mal, però és un fet amb el qual cal comptar».³⁹³ Joaquim de Camps i Arboix, va fer també una anàlisi a posteriori d'aquests fets; es va mostrar molt contundent amb la lliçó que mostrava els fets d'Octubre: «No s'han d'abandonar, en tant que demòcrates, els camins propis de la Democràcia, mentre no s'hagi clos la possibilitat d'avançar per ells [...] Cal, però, cercar altres defenses a la Democràcia...» sense caure en el parany de la violència. Els fets d'Octubre havien demostrat el fracàs d'aquesta, en clara al·lusió a la rebel·lia de Companys i a la revolta d'Astúries. I ho deia en un context internacional on s'arrelaven feixismes, dictadures i tota mena d'Estats totalitaris (CAMPS I ARBOIX, 1935:25 i 27).

D'altra banda, tot i que Nicolau d'Olwer durant l'estiu de 1934 s'havia mostrat en tot moment escèptic pel que feia a una possible revolució, si que va haver de reconèixer després que havia molta gent que volia emprar la violència, i que tant des de Madrid com des de Barcelona es va exagerar tot l'afer, perquè havia qui es volia aprofitar de tot aquell conflicte. Un conflicte que tenia com a base les frustrades esperances d'una autonomia satisfactòria en virtut de l'aplicació de l'Estatut que havia estat aprovat a les Corts. Semblava però, que no s'haurien de satisfer, tot plegat xocant a més amb la visió d'unitarisme d'Espanya que sempre s'ha tingut des de fora de Catalunya. Nicolau d'Olwer creia que hi havia gent «que ha entrat a

³⁹³ BALCELLS, 2007:460, «Revisió dels antecedents dels fets del 6 d'octubre de 1934»

*dintre de la República, que han entrat dintre del regim autonòmic amb tota mena de reserves mentals».*³⁹⁴

El líder del PCR no s'estalvià tampoc les crítiques contra tots aquells homes dels partits que havien conspirat contra la República des del primer moment. La República no havia guanyat amb força arreu d'Espanya. El vot republicà va ser molt fort a les ciutats on havia més consciència política i sindical, però a les zones rurals on el clergat i els cacics eren els senyors absoluts, aquests no contemplaven un canvi que fes perillar la seva supremacia. Així, els canvis que es van donar acabada d'implantar la República, especialment els relatius a l'Església, no van agradar a tots aquests sectors més conservadors, que els van viure com un greuge per no haver-se fet progressivament. No va ser gaire intel·ligent per part dels polítics republicans, despenjar els santcrists de les parets pocs dies després del triomf republicà (HERNÁNDEZ, P; 2000:60). Anys més tard, al seu exili mexicà i amb molta més perspectiva temporal, en faria noves reflexions sobre què hauria passat l'octubre de 1934, si hagués estat Macià encara viu. *L'hauria evitat?*, es preguntava retòricament Nicolau d'Olwer. Finalment va reconèixer que *«Qui sap! El camp obert a l'especulació és molt ample [...] més arriscat em sembla de negar a ulls clucs, que no pas de creure possible que vivint Macià no s'haurien produït les circumstàncies que motivaren el Sis d'Octubre [...] Si la presidència de Francesc Macià hagués pogut estalviar tants malastres, doble motiu de dolor per a nosaltres, catalans, la seva mort»* (NICOLAU, 1958:135-137).

En tot aquest afer dels fets d'Octubre, es va aprofitar per passar comptes amb el Patronat que gestionava la Universitat de Barcelona, i aquesta realment en sortí molt mal parada. La tarda dels fets, Companys havia emplaçat al seu despatx a Bosch Gimpera sense donar-li explicacions de perquè el cridava. Es va fer acompanyar per Trias i Xirau, els únics membres que en aquells moments estaven a Barcelona. En arribar es van trobar a Companys donant el seu discurs i la posterior proclamació de l'Estat Català. Ràpidament, tots tres es van retirar ja que *«en tanto que universitarios una determinada actitud política...»* no els podria afectar.³⁹⁵ Però la seva presència va ser anunciada per la ràdio, de forma que va semblar que la Universitat havia estat implicada en els fets. Sense pretendre-ho, Bosch Gimpera es va trobar essent sospitós, d'una banda per no recolzar la proclamació del'Estat Català, i per altra havent

³⁹⁴ BALCELLS, 2007:461, «Revisió dels antecedents dels fets del 6 d'octubre del 1934»

³⁹⁵ AHUB, Còpies de les actes de les sessions del Patronat. Sessió permanent de la Comissió d'urgència de 8 d'octubre de 1934.

de donar explicacions i desmentint, com a rector de la Universitat, la seva suposada adhesió a Lluís Companys, pel fet de trobar-se al seu despatx. Durant els dies següents, el Patronat va haver de fer front a un munt de notícies insidioses sobre aquest suposat recolzament. Ell i tots els membres del Patronat estaven convençuts que al darrera d'això hi havia una campanya dels «*enemigos del Patronato* que arribaren a dir que aquest «*es responsable de un ambiente contrario a España y a su unidad*». ³⁹⁶ A partir d'aquí, es va acordar encarregar una investigació sobre la conducta del Patronat, per tal de desmuntar les absurdes argumentacions dels sectors descontents. Bosch Gimpera es va lliurar a investigar d'on havien sortit les calumnies que els afectaven. Malgrat tot els esdeveniments, la Universitat havia de continuar amb la seva normalitat. Nicolau d'Olwer, el 17 d'octubre reunit en sessió de claustre de professors de la Facultat de Filosofia i Lletres, demanà a la UB que posés a la seva disposició els papers del doctor Balari sobre llatí medieval. El degà hi donà conformitat, tot advertint a Nicolau de la gran dispersió en aquests papers. ³⁹⁷

La dreta, al govern de la República, 1934- febrer 1936

Del balanç del 1934 es pot destacar la conflictivitat per la decepció dels obrers i camperols que havien vist frustrades les seves aspiracions amb la ineficàcia de la reforma agrària entre 1931-1932. També destacar l'acció d'un govern de dretes, decidit a rescabalar-se pels greuges que creien que havien patit des de 1931. Així es va obrir doncs un nou panorama polític, influenciat pels Fets d'Octubre, però que en realitat tenia una trajectòria més llarga en el temps. La repressió institucional que va seguir els Fets d'Octubre, amagava una violència somorta que es venia gestant des d'inicis de 1934, protagonitzada per la Falange i las JONS «*Els escamots terroristes de la Falange s'escarrassaven constantment a crear un clima de desordre que justificqués la imposició d'un règim autoritari i ajudaven a provocar una espiral de violència gratuïta que feia impossible qualsevol diàleg racional*»(PRESTON, 2006:103). ³⁹⁸ Aquesta activitat de les JONS i la Falange coexistia en paral·lel amb les tensions dins el feixisme en el context internacional. Era un moment de definició d'aquest espai, juntament

³⁹⁶AHUB, Còpies de les actes de les sessions del Patronat. Sessió permanent de la Comissió d'urgència de 8 d'octubre de 1934

³⁹⁷ AHUB, doc. 5624/3, Llibre d'Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres, p. 57.

³⁹⁸ Per saber més, amb xifres i taules, sobre les víctimes mortals en el període que comprén el govern de la República sota Lerroux i la CEDA, GONZÁLEZ CALLEJA, (2015) *Cifras cruentas...*

amb les seves relacions amb l'extrema dreta i el creixement de moviments antifeixistes, i que va donar pas a una bipolaritat (GALLEGO, 2010:282). Aquests mesos van ser de reorganització en el si dels partits polítics amb l'objectiu de fer front al govern de la CEDA. L'activitat tant dins com entre els partits era absoluta. A Espanya, Izquierda Republicana, la Unió Republicana i el Partit Nacional Republicà, van confeccionar una mena d'acords en forma d'acció política amb el propòsit que servís de base per a una possible coalició electoral de totes les forces republicanes. Tot plegat en mig d'un context de repressió i de desinformació per part de la premsa, que pretenia confondre a la gent.³⁹⁹

De nou la repressió

L'efecte més immediat dels fets d'Octubre va ser la repressió política arreu de Catalunya, de la mà del nou govern de dretes de Gil Robles. Aquest període es va caracteritzar «*per l'eliminació de qualsevol vestigi d'autonomia política*» (BARAS, 1984:232), la qual cosa fou possible per la declaració de l'estat de guerra. Es va aprofitar la conjuntura, per empresonar a Pompeu Fabra, Bosch i Gimpera, Xirau i d'altres membres del Patronat de la Universitat de Barcelona, per la seva suposada participació en la declaració de l'Estat Català. Tot plegat donava fe de la voluntat d'atacar l'autonomia que s'havia aconseguit a Catalunya, i així ho demostraren el fet d'aprovar una llei que deixava sense vigència l'Estatut. L'actuació de Martínez Anido, vell conegut de Nicolau, li va semblar més pròpia dels anys del pistolisme que no dels anys de la República «*Creíamos que la República sería otra cosa. Nos hemos equivocado*».⁴⁰⁰ I Eugeni Xammar es confessava amb Nicolau «*...la situació d'aquest país està que bufa i l'acabament de tot plegat serà una guerra*».⁴⁰¹

Encetat l'any 1935 la llei de Suspensió de l'Estatut de 1932, deixava aquest sense vigència; així els partits polítics, entre ells Acció Catalana, s'havien clausurat i el seu òrgan de premsa *La Publicitat*, tampoc no pogué publicar res des de l'onze d'octubre de 1934. Nicolau d'Olwer es va mostrar dur amb la situació que s'estava vivint a Catalunya, «*és tractada com un país vençut*»(BARAS, 1984:232). Va criticar durament la llei que havia suspès l'Estatut de 1932. El líder d'AC creia que per sortir d'aquella situació calia apel·lar a la legalitat del Parlament de

³⁹⁹ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Azaña a Nicolau, docs. 5/1-2, 12-11-1935

⁴⁰⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Alcalá Zamora, doc. 1, 20/12/1934

⁴⁰¹ AAM, FNDOL, correspondència II, carta de Xammar a Nicolau, doc. 3, 31/12/1934

Catalunya, en tant que òrgan de la Generalitat, perquè aquest no s'havia sortit de la legalitat republicana durant els fets d'Octubre. Així, Nicolau d'Olwer es va mostrar dur quan es va adreçar al president de la República per condemnar la situació de Catalunya *«La República [...] tiene sometida a un régimen que por ser anticonstitucional y arbitrario es de dictadura, a una parte del territorio de la República: Cataluña, a quien la prosa burocrática en su rutina continua llamando “Región autónoma”, rutina que parece ya un sarcasmo...»*.⁴⁰²

El panorama polític a inicis de 1935 continuava essent desolador, i res no convidava a l'optimisme; tot el que realment era important a nivell polític estava absent a les Corts (ANGOSTO; PUIG; 2007:67). Carles Esplá es feia ressò des de Madrid, de que un cop militar estava cada cop més proper *«Se sigue cotizando lo del golpe militar, pero el hecho de que el ABC reclame cada día la unión de las derechas prueba que no confían mucho en esa solución catastrófica y que temen un desenlace electoral. Sin embargo, entre la gente de negocios de aquí, se habla con bastante naturalidad de la próxima dictadura»*⁴⁰³ A nivell estatal el govern de la CEDA, identificat amb els terratinents, va tirar per terra les tímides reformes agràries encetades el 1932. D'aquesta forma els camperols es van veure de nou asfixiats i un gran nombre de jornalers es trobaren sense terra, una situació que a més es va agreujar per una sequera que els va depauperar encara més per no trobar sortides enlloc. El març, Gil Robles palesava la feblesa del seu mandat, sobre tot pels seus discursos defensius, molt allunyats de l'agressivitat que l'havia portat al poder amb el recolzament dels *«energúmens de l'Espanya feudal»*(ANGOSTO; PUIG; 2007:90-91). A la desesperada, Gil Robles va tractar d'afeblir el Partit Radical de Lerroux per fer-se ell amb el poder absolut. El maig de 1935, cinc *cedistes*, Gil Robles inclòs, van entrar al nou govern de Lerroux. Gil Robles en qualitat de Ministre de la Guerra, va encetar una etapa marcadament reaccionària. En un context d'aldarulls al camp per les retallades salarials dels camperols, el nou ministre de la Guerra va aplicar una purga a l'Exèrcit que va afectar als lleials a la República, substituint-los per oficials desafectes a la República, i va nomenar per a alts càrrecs a Franco i Goded (PRESTON, 2006:94).

La ressaca del 6 d'Octubre va donar a Nicolau l'oportunitat de valorar la situació un cop suspès l'Estatut de Catalunya. Deia que la majoria dels catalans desaprobaven els fets d'Octubre, però que tampoc era just haver de castigar tot un poble per l'acció d'uns pocs.

⁴⁰² *El Govern de la Generalitat...*, pp. 308. Hem citat aquesta obra en l'apartat de premsa, ja que va ser editada per *La Publicitat* l'any 1935 i no consta l'autoria d'un o diversos autors. S'ha respectat l'ortografia original.

⁴⁰³ AAM, FNDOL, correspondència II, carta d'Esplá a Nicolau, doc. 4, 12/2/1935

Amb pesar reconeixia que tot plegat era un triomf per als separatistes, però un cop dur per als que havien cregut- i ell s'inclou- compatible la República amb l'autonomia de Catalunya. Nicolau feia una lectura en clau de fracàs i per això va creure que havia arribat el moment de tornar a mirar Catalunya *endins* i només per a Catalunya.⁴⁰⁴ A partir de l'abril de 1935 l'activitat dins AC tornava a revifar. Es convocà un consell general per refermar l'intent de pactar amb ERC i amb d'altres partits del govern destituït. El líder d'Acció Catalanista Republicana va aprofitar per fer balanç dels quatre anys de república, en que les seves reflexions son d'una cruesa que contrasta amb l'eufòria de feia quatre anys. La constatació de que la República havia perdut el suport de socialistes i autonomistes, i el trencament de la solidaritat del Pacte de Sant Sebastià, el portaven el 1935 a la conclusió de que «*Tot això cal esmenar-ho, cal redreçar-ho. És indispensable a la vida i a la salut de la República comptar amb l'adhesió cordial i eficient de les masses treballadores i del conjunt dels diversos pobles de l'Estat*».⁴⁰⁵ Tampoc no podia sentir-se feliç mentre alguns companys encara eren a la presó pels fets del Sis d'Octubre.

En aquest context, les acusacions que pesaven sobre Manuel Azaña i Casares Quiroga per fets esdevinguts els primers mesos de govern provisional el 1931, tenien perplex el nostre home. No tant per qui les formulava, doncs era el que s'esperava, i sí pel fet que un dels principals acusadors fos un dels ministres d'aquell govern provisional. Que en aquelles circumstàncies estranyes, es volgués deslligar de les polítiques fetes durant aquells primers mesos, fets d'altra banda llunyans, li van semblar al líder d'AC una deslleialtat enorme, atès que se suposava que a tots els ministres els havia unit la solidaritat. Creia que l'acusació s'hauria d'estendre a tots «*La manera como el Gobierno Provisional hubo de actuar, asumiendo la plenitud del Poder hace indivisible su responsabilidad política*».⁴⁰⁶ Nicolau va protestar molt durant aquesta primavera per la situació que es vivia en particular a Catalunya. El 4 de maig, com a líder d'ACR va adreçar una súplica al President de les Corts per a «*Que se cumpla la Constitució*»,⁴⁰⁷ atesa la situació de censura i repressió després dels fets d'Octubre de l'any anterior. Reclamava el restabliment de la legalitat jurídica creada en el marc de la Constitució del 1931.

⁴⁰⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Alcalá Zamora, doc. 1, 20/12/1934

⁴⁰⁵ BALCELLS, 2007:466, «Al llindar de l'any cinquè», 14/4/1935

⁴⁰⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Azaña, doc.2, 22/2/1935

⁴⁰⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Azaña, doc.6, 4/3/1935

En paral·lel a aquestes protestes de caire més individual o partidistes, es va crear el 1935 un Comitè d'Amnistia per tal de donar sortida al plet que tenia a la presó, diverses personalitats relacionades amb els fets d'Octubre de l'any anterior. Ramon Peypoch va manifestar certes reserves vers aquest comitè ja que li feia por no esdevingués un comitè electoral. Tampoc no l'abellia la idea que Aiguader en fos el president perquè podria acabar convertit en comitè revolucionari. Per això, estava absolutament convençut que Nicolau d'Olwer havia de formar part per posar-hi seny i *evitar els perills* com a possible president. D'aquesta forma esdevindria un comitè orgànicament equilibrat. Entenia, d'altra banda, que Nicolau pogués refusar el càrrec. Ja tenia prou feina i mals de cap. En tot cas, la presidència se l'haurien d'adjudicar a una personalitat de gran calat com en Pompeu Fabra, Pi i Sunyer o Bosch Gimpera.⁴⁰⁸

Arribat l'estiu, el juliol de 1935 Nicolau d'Olwer i altres representants de partits polítics crearen un Comitè d'Enllaç, destinat a preparar la propera etapa política. El dia 23 es va publicar el pensament i la política que els inspirava; també s'examinaven les perspectives de futur amb un triomf de les esquerres amb la lliçó apresada (PI I SUNYER, 1975:328). En paral·lel, Bosch Gimpera es va afiliar aquest any a ACR, just en el moment en que el rector deixava de banda la pretesa reforma del Patronat de la Universitat, amb la intenció de trobar una sortida al conflicte sorgit i que tenia al professorat dividit. Va comprendre que l'actual govern de la República, amb la seva escassa voluntat de canvis, farien inviable qualsevol proposta. I a propòsit d'aquesta situació, el ministre d'Instrucció Pública, Ramon Prieto Bances reflexionava amb l'Antoni Trias, aleshores patró de la UAB. Parlava de la desafecció de Catalunya per la resta d'Espanya «*Hemos perdido el amor de esta región, el recobrarlo sería labor de muchos años dirigida por gente de condiciones excepcionales*» i probablement en l'horitzó polític del moment no s'albirava cap perspectiva engrescadora i creia que imposar a Catalunya uns lligams que no desitjava eren inútils i contraproductius.⁴⁰⁹

El setembre de 1935, dins el compromís de Nicolau amb el CNE- Congrés de Nacionalitats Europees- va enviar a Ginebra a Batista i Roca per a que denunciés la repressió que havia patit el catalanisme després dels fets d'Octubre de l'any anterior, sent-ne conscient però que «*molt poca cosa, tret de l'acte de presència, pot fer-s'hi*» (NÚÑEZ SEIXAS, 2010:242), així com també n'era conscient que el problema de les minories ètniques i religioses no era el problema de

⁴⁰⁸ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Peypoch a Nicolau, doc. 8, 6/6/1935

⁴⁰⁹ PRIETO BANCES, (1973) carta de 12-VII-1935

Catalunya, però Lluís Nicolau cregué oportú d'aprofitar «*les disposicions internacionals del Dret de Minories per plantejar dues reivindicacions: el lliure ús de la llengua catalana davant els tribunals de justícia i en l'ensenyament públic*» (NUÑEZ SEIXAS, 2010:248). Tanmateix, es va presentar una llarga llista de greuges: suspensió del Patronat de la Universitat, del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona, de l'Estatut, s'havia nomenat un Comissari d'Instrucció Pública, i a més estava la situació dels empresonats pels fets d'octubre de l'any anterior.⁴¹⁰

D'altra banda, la celebració de l'onze de setembre d'aquest any, va portar el nostre home a fer l'ofrena floral juntament amb en Pi i Sunyer i va acabar amb un incident en el qual van haver d'intervenir les forces de seguretat. Quan els periodistes preguntaren al Cap Superior de la Policia sobre els aldarulls protagonitzats pel Tinent Coronel de Seguretat i per en Lluís Nicolau i Pi i Sunyer, el primer va afirmar que no havien hagut aldarulls de cap mena, i que l'única cosa que va succeir va ser que «*el público que les conoce se arremolinó para acercarse a ellos y el teniente coronel tuvo necesidad de disolver los grupos que se habían formado para cumplir con lo ordenado*»,⁴¹¹ resposta que contrasta sens dubte amb la percepció de gent propera a Nicolau «*...fer-li constar la meua indignació com també la de molts companys d'esquerra, per l'atropell de que fou víctima l'onze de setembre, junt amb el Sr. Pi i Sunyer*». ⁴¹² Nicolau d'Olwer també estava enfurismat i va escriure una nota, que no sabem si ha estat publicada o la va enviar a les autoritats competents. Aquesta nota, escrita com a Ministre de la República, manifesta el seu malestar per l'actuació policial sobre els ciutadans que volien fer el tradicional homenatge a Casanovas.⁴¹³

A banda de la intensa activitat dins del partit, sobre tot a partir de la tardor, 1935 va representar per Nicolau poder dedicar-se als seus afers acadèmics, tal i com a ell li agradava. A instàncies de l'IEC, va portar la cultura catalana a l'exterior de Catalunya i d'Espanya fins el 1937. També fou nomenat membre del buró del Comitè Internacional de Ciències Històriques, càrrec que ostentà fins el 1938. Durant el maig d'aquest any d'impàs polític, Nicolau havia assistit al II Congrés Internacional de Biblioteques i Bibliografia, organitzat per la Federació Internacional d'Associacions de Bibliotecaris, on va fer el discurs de cloenda. Aquest congrés va servir per copsar l'estat en que es trobaven les biblioteques del nostre país «*...per fer*

⁴¹⁰ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Batista i Roca a Nicolau, doc. 15/1-11 16/8/1935

⁴¹¹ *La Vanguardia*, 12-9-1935, p. 6

⁴¹² AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Simó i Sanahuja a Nicolau, doc. 1, 15/9/1935

⁴¹³ AAM, FNDOL, carpeta d'escrits personals, docs, 6/1-2, 11/9/1935

l'anàlisi de les seves deficiències, per establir contactes internacionals i per assenyalar les línies generals de la futura política bibliotecària» (ESTIVILL, 1992:275).

Organitzant el Front d'Esquerres

A la tardor de 1935 es va reprendre a poc a poc la vida política i els partits comencen llur activitat de cara a les eleccions generals convocades per Niceto Alcalá. AC va començar donar passes per tal de reorganitzar-s'hi. En clau espanyola, els partits a l'oposició van formar un bloc per presentar-se a les eleccions encara no convocades però que s'intuïen, sota el nom de Front Popular. També la premsa, controlada pel govern, menystenien qualsevol acció encetada pels partits d'esquerres de l'oposició, disposats a recuperar el control del govern amb el ferm propòsit d'esmenar els errors comesos.⁴¹⁴ *La Veu de Catalunya* reflexionava així en el seu editorial «*Per què haurien de guanyar ara les esquerres? Com que és indubtable que els partits d'esquerra tenien i segueixen tenint encara molts addictes, molta gent se sent desorientada per l'espectacle de la fe dels seus partidaris. Però és que les eleccions no es guanyen pels addictes confessats dels partits, sinó per la massa general que aquests aconseguen atreure en cada elecció*»⁴¹⁵ L'endemà, malgrat la censura, *La Publicitat* tornava l'estocada amb un petit article on li diu «*La Veu de Catalunya que sap perfectament que si hagués eleccions, després de la situació ridícula en que La Lliga ha quedat aquests dies, cap catalanista no refermaria amb el seu vot els càrrecs que els seus homes ostenten gràcies a tantes claudicacions, té la imprudència d'escriure un article molt llarg, per dir que les esquerres no desitgen les eleccions*».⁴¹⁶ Manuel Brunet,⁴¹⁷ des de les planes de *La Veu de Catalunya*, valorava el període Nadalenc com de treva i que hauria de ser profitós per a la Lliga «*...no serà pas enguany un moment de descans en una lluita incerta, sinó l'inici d'una batalla molt temuda per les esquerres [...] Aquesta treva de Nada hauria de servir perquè la gent examini què pot passar en aquest país si guanyen els uns o si guanyen els altres...*».⁴¹⁸

⁴¹⁴ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Azaña a Nicolau, docs. 5/1-2, 12-11-1935

⁴¹⁵ *La Veu de Catalunya*, 17/IX/1935, «Per què es pensen guanyar les esquerres», p. 1

⁴¹⁶ *La Publicitat*, 18/IX/1935 «La Lliga i les eleccions», p. 2

⁴¹⁷ Manuel Brunet i Solà, (1889-1956) periodista i escriptor. Francesc Montero i Aulet ha escrit una biografia del personatge on analitza la seva trajectòria periodística i d'idees polítiques, influenciat per l'Action Française de Maurràs.

⁴¹⁸ *La Veu de Catalunya*, «La treva de Nadal», 17/12/1935, p. 1

Aquesta dinàmica va continuar fins a les eleccions. Per tant, els acords o full de ruta política que estaven redactant els partits republicans d'esquerra no podien veure la llum a causa d'aquestes estratègies periodístiques. L'última cosa que volien Azaña, Nicolau d'Oliver i els seus correligionaris era crear més decepció entre la gent. De fet es tractava d'un text força extens, que havia sorgit «...de la propia seriedad e importancia que hemos dado a las cuestiones...», li hauria dit Azaña a Nicolau. El punt més important d'aquests acords, era sobre tot que els partits republicans havien de trobar un procediment comú per anar tots alhora, i definir una política republicana pròpia per tal de desvetllar els aspectes més substancials d'un govern republicà. Es tractava sens dubte de netejar la seva imatge, embrutida sobre tot des de les dretes quan els havien acusat de «*ejecutores o mandatarios de los programas socialistas*». Azaña va voler expressar a Nicolau d'Oliver, que a banda de tot el ja havien anat parlant sobre els aspectes del pla d'acció, estaven les dificultats que tenien per reunir-se amb persones que estaven molt ocupades i que al·lentien les passes a donar; situació a més agreujada per la indecisió electoral dels socialistes, que en aquells moments tenien a Largo Caballero a la presó. Tant Nicolau com Azaña, van ser molt conscients de la importància de l'adhesió dels socialistes en aquesta aliança amb els republicans. No van ignorar tampoc en quines condicions s'hauria de fer aquesta adhesió, de la qual s'esperava que tothom es beneficiés, sempre dins el marc constitucional.

Tots dos líders polítics coincidien a ressaltar que no es tractava només de guanyar les eleccions, sinó de construir una eina de govern duradora que els permetés fer les reformes de gran calat que Espanya en general necessitava, particularitats a banda. Per al cas de Catalunya, Azaña li va dir a Nicolau que calia anar amb molta cautela «*Usted conoce [...] cuáles son mis puntos de vista y los de mi partido con respecto a la situación de los republicanos catalanes ...*», però el problema de fons estava en la superposició i responsabilitat per ambdues parts. Azaña li exigia a Nicolau claredat i definició per part dels republicans catalans, per tal d'evitar contradiccions i perjudicis per a la causa republicana en general. Però el líder català va respondre a Azaña que aquest confusionisme al qual al·ludia, tot i que es mostrava d'acord en que calia evitar-lo, va assegurar que AC sempre s'havia mantingut en la línia de normalitzar la política de Catalunya. El líder d'AC, durant tota la tardor de 1935 es va mostrar molt interessat a mantenir les reunions amb els grups republicans, però si la cosa s'allargava més d'aquell mes, ell ho hauria de posposar tot per a després de Nadal, ja que tenia previst viatjar a l'estranger. Sembla que finalment, Azaña es va poder reunir amb els socialistes, els quals van

acceptar les idees de la coalició electoral i va emplaçar a Nicolau per trobar-se abans del Nadal.⁴¹⁹

En aquest marc cronològic Manuel Azaña va començar a recuperar el seu prestigi polític, i no tant per mèrits propis, si no per incapacitat dels seus enemics; Gil i Lerroux havien difamant a Azaña acusant-lo de delictes internacionals per haver recolzat un intent de rebel·lió contra la República portuguesa. Aquestes acusacions van reforçar la figura d'Azaña, afegit al coneixement oficial de la brutal repressió sorgida dels fets del 6 d'Octubre de 1934. En tercer lloc, es podrien afegir els inútils intents de desmuntar la República, per part de Gil i Lerroux. Uns intents que els havien portat al paroxisme, ja que no van complir cap de les promeses fetes demagògicament per enderrocar l'esquerres el 1933 (GORDÓN ORDÁS, 1961-1963:526, vol. II). Des de terres valencianes, alguns es planyien amargament per la situació nacionalista, inexistència i a redós de l'Església i de la tradició, que hauria fet molt mal al moviment nacionalista valencià *«El valencià que és radicalment anti-clerical no ha pogut anar de la mà dels qui, per fer tasca valencianista sols comptaven amb l'aliança dels capellans i dels carlins. I ens manca un orient clar i esquerrà»*, tot desitjant una orientació semblant a la del partit que liderava Nicolau d'Oliver. ⁴²⁰

Nicolau es resistia a emprar la fórmula de Front Popular, imposant-se finalment l'opció del Front Català d'Esquerres (XAMMAR, 1991:387). A mitjans de gener de 1936 es van publicar els acords assolits *«prudentes y modestos»* per la coalició d'esquerres, per fer un front únic de cara a les eleccions. Els representats obrers havien claudicat en determinades premisses, en favor del *«reconocimiento y defensa de la Legalidad del Estado republicano»*. Azaña es va justificar davant de Nicolau per l'entrada dels comunistes a la coalició, defensant que era indispensable; no tant pel nombre de vots que aportarien, sinó per no trencar la unitat de la coalició sense la qual es caminaria cap al fracàs. Un fracàs en aquella conjuntura preocupava molt a tots dos perquè seria l'única oportunitat per capgirar la situació a Espanya. En el cas particular dels comunistes, Azaña va haver d'admetre-li a Nicolau que no s'havia arribat a cap acord més enllà de la lluita electoral.⁴²¹ Probablement l'entrada dels comunistes en la coalició d'esquerres li semblaria a Nicolau un mal menor, davant les notícies que li arribaven d'alguns indrets de Catalunya. Havia gent que abans dels fets de 1934 havien estat afiliats a AC, ERC, EC

⁴¹⁹ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Azaña a Nicolau, doc. 6, 29/11/1935

⁴²⁰ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Artola a Nicolau, doc. 2, 27/12/1935

⁴²¹ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Azaña a Nicolau, doc. 7/1-2, 17/1/1936

i els socialistes radicals s'havien començat a afiliar a Acció Ciutadana, un partit de dretes «portats per l'odi i l'ignorància» en paraules de Lluís Simó i Sanahuja, responsable d'AC a Porrera, qui constatava que en aquesta localitat no seria possible de refer el partit.⁴²²

A partir de la convocatòria d'eleccions per al 16 de febrer de 1936, els partits es dedicaren a preparar llurs campanyes, en la qual es reivindicà l'amnistia de presos i exiliats polítics, el restabliment de l'estatus polític a Catalunya d'abans de l'octubre de 1934 i restablir la Llei de Contractes de Conreu, entre d'altres. La preparació de les eleccions no va estar exempta de polèmica, malgrat la unió entre el Front d'Esquerra. Pi i Sunyer deia d'aquest període previ que els sectors extremistes «se intensificaron, hasta llegar a formas casi violentas [...] que a su vez provocaban fuertes reacciones en los de "Acción Catalana"...» (PI I SUNYER, 1975:340). Així, el inconvenient més gran en aquests moments seria la fragmentació dels més radicals. Per la seva banda Lerroix, que intentava sobreviure malgrat els escàndols d'estraperlo i emparat sota la CEDA, va afirmar que s'estimava més una República liberal i cristiana, que no pas una de comunista i demagògica. Al final el seu partit no va estar representat a cap dels cinc escons que obtindrien els radicals.

En solidaritat amb les esquerres espanyoles, la frase *No pasaran*,⁴²³ creada pel Front Català d'Ordre va inspirar al dirigent d'ACR i que segons Xammar esdevingué «una de les poques volades oratòries que jo he sentit» referint-se al míting que presidí Lluís Nicolau on s'expressà d'aquesta forma «Ho diuen a tot arreu i de tota manera: No pasaran, No pasaran? Doncs, passarem! I amb nosaltres passarà la República. Passarà la llibertat. Passarà Catalunya» (XAMMAR, 1991:387). Nicolau d'Olwer no es cridava però a engany. N'era molt conscient que les coses estaven en un punt molt delicat, i que qualsevol guspira atiaría un foc que restava somort però amatent a qualsevol pretext per part dels enemics de la República «La veritat evident, nua i crua, és aquesta: qualsevol aldarull que esclatés amb el pretext de les eleccions, aprofitaria als nostres adversaris. Ells el desitgen [...] Si algú us indueix a alterar l'ordre públic, sigui qui sigui [...] és un agent provocador [...] Ordre, serenitat i disciplina».⁴²⁴ Aquestes paraules dites poques hores abans de les eleccions no eren cap exageració. Durant el període comprés entre l'octubre de 1934 i el febrer de 1936, *temps de càstig social i polític*, es

⁴²² AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Simó i Sanahuja a Nicolau, doc. 2, 21/1/1936

⁴²³ Aquesta expressió fou creada pel Front Català d'Ordre, visible als seus cartells, representant-se com una força capaç d'aturar el Front de les Esquerres, assegurant als seus potencials electors que aquestes *No pasaran!* Vegeu el cartell a <http://mdc.cbuc.cat/cdm/ref/collection/pavellorepu/id/146>, consultat el 20/5/2017, 7:36

⁴²⁴ BALCELLS, 2007:467, «Ciutadans, alerta!», 16/2/1936

va anar configurant un panorama de cultura política extraordinari. L'anticatalanisme es va associar al conservadorisme polític abrandat per la CEDA, la Lliga Catalana i el Partit Radical de Lerroux (VINYES, R; 2007:20). En aquesta línia, Francesc Cambó va reflexionar mesos més tard sobre aquestes eleccions «*A Catalunya no es pot negar la victòria de les esquerres. Amb ella els catalans mostraren una vegada més llur incapacitat política*» (CAMBÓ, 2008:21, vol. 2).

El clima de tensió surava en l'aire, quasi es podia tocar. A nivell internacional també. Gran Bretanya i França no tenien esma per frenar l'expansionisme de Hitler i de Mussolini per Europa; els acords d'Stresa i el pacte Franco- Soviètic,⁴²⁵ tots dos signats el 1935, van esdevenir paper mullat deixant a Alemanya el camp obert a actuar lliurement (BOSCH, A; 2012:84). Els reptes per aquesta nova etapa, passarien per restablir la imatge de la República a l'exterior, molt malmesa pels afers de 1934, però no era aquesta la prioritat principal, sinó més aviat donar sortida als problemes del camp i la qüestió catalana. La realitat era que el nou govern no portava a la maleta «*planes concretos en lo referente a la política internacional*» (BERDAH, 2002:172-173).

A Barcelona ciutat, Lluís Nicolau d'Olwer fou el que obtingué més vots del seu partit - 262.270 (BARAS, 1984:239), i en general, el resultat de les eleccions va ser positiu per a les esquerres tant catalanes com espanyoles. El 16 de febrer va ser com «*...un terremoto. España entera movida por la más justificada indignación, votó con exaltación la candidatura del Frente Popular, formada por todas las izquierdas unidas*» (OSSORIO Y GALLARDO, 1946:212). Aquest fet determinà canvis en els quadres de govern de l'Estat. Azaña fou nomenat per a formar nou govern, i ho va fer amb gent de la seva més absoluta confiança i republicana; a Catalunya Companys fou ratificat president de la Generalitat. El Tribunal de Garanties Constitucionals declarà inconstitucional la llei que havia suspès l'Estatut de 1932, el qual entrarà de nou a ser-ne efectiu, així com el restabliment de la Comissió Mixta de l'Estatut. Lluís Nicolau fou nomenat vicepresident i a partir del maig de 1936 «*es va restablir la normalitat estatutària*» (BONAMUSA, 2009:53, vol. I).

Així, AC es va trobar en aquest nou període de la política de Catalunya, participant també en la política de l'Estat. Alguns dels seus membres ocuparan càrrecs de responsabilitat. Però López Picó tenia una visió molt particular de l'ambient polític que es respirava a Catalunya a finals de febrer, un cop concedida l'amnistia. El retorn de Companys havia provocat onades d'entusiasme entre els seus partidaris, mentre que Azaña intentava neutralitzar aquestes

⁴²⁵ 14 d'abril de 1935 i de 2 de maig de 1935, respectivament.

emocions, per tal de no disparar els ànims. Va allunyar a Franco i a Goded tot el possible de la Península, ja que els seus noms estaven massa implicats en possibles conspiracions futures (JACKSON, G; 2008:209). Francesc Cambó també se'n feu ressò d'aquest ambient eufòric i que ell qualificà de *revolucionari*. Va assegurar que la derrota electoral li havia saltat la vida «*Si un grup hagués assaltat la meva casa, hauria quedat sense càstig i és possible que aquella nit s'hagués iniciat la revolució social a Barcelona*» (CAMBÓ, 2008:21, vol. 2). Azaña va haver de reforçar la seguretat als carrers, doncs un grup d'exaltats de l'extrema esquerra havia provocat diversos aldarulls que feien témer el pitjor. Els falangistes tampoc no estaven contents amb el tractament que la premsa monàrquica els feia, i en l'ambient surava una violència somorta que podria esclatar per qualsevol motiu (JACKSON, G. 2008:210-211). Malgrat l'entusiasme d'alguns, a molts els preocupava que no s'hagués après res amb l'any i escaig de repressió. López Picó constata que ni Nicolau d'Olivera en tant que dirigent d'Acció Catalana, ni el propi partit, no en gaudien de la direcció de la política. Tenia el convenciment que molts catalans «*es refien més de l'Azaña que no dels nostres homes*» (LÓPEZ PICÓ, 1999:104).

En aquest context, en que s'albirava el revengisme per part de les esquerres, tot i les crides a l'ordre, alguns elements radicals van protagonitzar aldarulls violents, que a parer de Félix Gordón Ordás, Azaña no va saber frenar a temps, i posteriorment pagaria un preu molt car (GORDÓN ORDÁS, 1961-1963:526, vol. II). Una de les preocupacions de l'executiu d'Azaña era com s'estava tractant la violència política en la premsa internacional, atenent el context que s'ha indicat més amunt, i no va tenir més remei que donar-los un toc d'atenció en una roda de premsa al Ministeri d'Afers Exteriors. Tampoc va ser del gust de les dretes la convocatòria d'eleccions municipals pel 12 d'abril, ja que veien una maniobra per treure'n avantatge. Un altre factor d'instabilitat d'aquesta primavera de 1936, era el procés contra els militars que havien comés abusos pels fets del Sis d'Octubre; des del 8 de març els rumors d'una *militarada* «... *se habían convertido en preparación para un Alzamiento Nacional, que restableciera el orden en el interior y el prestigio internacional de España*» (BOSCH, A; 2012:93).

El triomf de les esquerres va portar aparellat les demandes d'admissió dels treballadors acomiadats des d'octubre de 1934, així com l'acceleració de plans per reduir l'atur. El govern de la República tractava de mantenir dins els marges parlamentaris al Front Popular, però molts treballadors no veien contraindicat l'acció parlamentària i l'acció més directe a peu de carrer, per assolir els canvis que el país necessitava. Aquest va ser el veritable malson del

govern, i no tant els rumors que circulaven sobre conspiracions militars, als quals haurien d'haver parat més atenció (GRAHAM; 2006:97-98).

La Universitat va recuperar una certa normalitat. Joaquim Xirau, en tant que Degà, va aprofitar la sessió de 27 de febrer per agrair a tots els assistents el seu recolzament en els temps més difícils, i per haver actuat tot el professorat amb gran generositat. Nicolau d'Olwer, parlant en nom de tots, va expressar que el haver treballat units en l'adversitat es devia a l'esperança de temps millors i aprofità per agrair al propi Degà i a tota la Facultat, el tracte dispensat a tot el professorat.⁴²⁶ A nivell social s'havia produït un trencament, i malgrat recuperar el funcionament de les institucions d'abans de l'octubre de 1934, al carrer havia molta tensió i es produïren molts aldarulls.

Nicolau d'Olwer, Governador del Banc d'Espanya

Malgrat les crítiques rebudes per part de molts sectors, per la seva gestió al capdavant del Ministeri d'Economia el 1931, Nicolau d'Olwer va ser nomenat per a un càrrec de molta responsabilitat i prestigi polític *«En dilluns, a primers de març, mentre estic fent la meua classe de llengua llatina medieval, Azaña em telefona a l'Universitat, demanant-me accepti el govern del Banc d'Espanya [...] Prenc possessió el 9»*.⁴²⁷

Davant la derrota de les dretes el febrer, l'estratègia de trencament es va posar de nou en marxa. Aquest cop però seria la Falange Espanyola qui prendria un relleu important. Dotada de més mitjans orgànics i econòmics, va abrandar l'estratègia de la tensió per justificar la intervenció de l'Exèrcit. Des d'alguns sectors polítics del govern, fins i tot es posava l'accent sobre l'ambient *pseudo* feixista que surava a Espanya, propiciat per l'actitud del Front Popular i pel desori en que estava immersa Espanya aquella primavera de 1936.⁴²⁸ No s'imaginaven com ni quan vindria el cop, però ho esperaven.

En aquest context, es va crear l'Associació Intel·lectual per a la Defensa de la Cultura – AIDC- d'inspiració frontpopulista i que hauria estat la culminació del I Congrés Internacional d'Escriptors en Defensa de la Cultura que ja s'havia celebrat a Paris, l'any anterior. Una variant de l'AIDC, va ser l'Associació Intel·lectual per a la Defensa de la Cultura contra la Guerra i el

⁴²⁶ AHUB, doc. 5624/3 Llibre d'Actes de la Facultat de Filosofia i Lletres.

⁴²⁷ NICOLAU,1995:44, carta de Nicolau a la seva fillola i neboda Montserrat, 5/9/1940

⁴²⁸ Per aquest particular vegeu, GONZÁLEZ CALLEJA, 2011:310-329, *Contrarrevolucionarios...*,

Feixisme, presidida per Jaume Serra i Hunter, fundada el març de 1936, però serà suprimida a partir del juliol de 1936. Va tenir un munt d'adhesions a nivell individual i col·lectiu (CAMPILLO, 1994:44-46). Però no era només a Espanya i Catalunya que succeïen coses, en la direcció del feixisme. A Alemanya, Hitler, des de 1935 estava immers en plena campanya d'aprovació de la seva política i ja es podien veure pels carrers formacions nazis que sembraven la violència.⁴²⁹ Especialment entre aquells sectors socials menys poderosos: jueus, gitanos, homosexuals i pidolaires, entre d'altres (KERSHAW, 2003:78). Però no era aquest l'únic efecte de la seva política; havien grans inversions en el sector aeronàutic, construcció d'aeroports, avions i escoles d'aviació.⁴³⁰ Un símptoma clar de la remilitartització d'Alemanya.

Malgrat tot, no s'esperaven tampoc que els fets que esdevindrien mesos més tard acabarien en una llarga i cruenta guerra civil. Les eleccions municipals d'abril, van refermar la unió de les esquerres en general, i a Catalunya, l'esfondrament de la Lliga per abstenció «...segons les nostres observacions personals les abstencions de la Lliga corresponen més a l'estament plutocràtic hostil a la República democràtica que a les formacions dels medis més humils».⁴³¹

A l'abril, havent pres possessió del nou càrrec de governador del Banc d'Espanya, Lluís Nicolau va reflexionar sobre la situació del moment. S'havia restablert la República, sí, però no es podien pas relaxar «Amatents, però. A l'un extrem i a l'altre es congrien forces que, en nom d'interessos diferents, convergeixen en un mateix principi: dictadura».⁴³² En aquestes reflexions es palesa la situació que es vivia també fora d'Espanya on «a tot Europa es respira un ambient de guerra civil».⁴³³ Nicolau assenyalaria anys més tard que el president de la Generalitat va assabentar al president de la República amb tot de detalls i noms els moviments que s'estaven portant a terme a les casernes, molt abans de la mort de Calvo Sotelo. L'error més greu, a parer de Nicolau d'Olwer, fou subestimar aquestes conspiracions i creure que moririen *per se*, en sortir de les casernes (GUARNER, 1975:6). Aïllar a Franco a les Canàries no va ser prou per evitar les conspiracions. Aquestes eren de tot tipus i adreçades en totes les direccions. El maig de 1936, s'hauria frustrat un suposat intent d'atemptat contra l'ex- ministre d'Indústria, Comerç i Agricultura pel Partit Republicà Radical, entre desembre de

⁴²⁹ Per aquest particular, vegeu una biografia sintètica de Hitler, en KERSHAW, 2003:77-92, i de forma molt més extensa, del mateix autor, la biografia en 2 vols. del dictador, KERSHAW, (2002), especialment el vol. 2.

⁴³⁰ AMM, FNDOL, correspondència I, carta d'Armangué a Nicolau, doc. 5, 2/4/1936

⁴³¹ *La Publicitat*, 28/VI/1936, p. 1.

⁴³² BALCELLS, 2007:469 «La doble República», 14/4/1936

⁴³³ NICOLAU, 1995:44, carta de Nicolau a la seva fillola i neboda Montserrat, 5/9/1940

1935 i febrer de 1936, José Maria Álvarez Mendizábal, besnét d'Álvarez Mendizábal. Els detinguts pertanyien tots a la 1ª Centúria de Falange Espanyola.⁴³⁴

L'abril de 1936, Niceto Alcalá- Zamora va haver de dimitir pressionat per una intensa campanya ordida per tots els polítics, que es mostraren en desacord per la dissolució de les Corts de l'any anterior i per la seva gestió «*Todo el mundo estaba cansado de sus constantes escrúpulos legales, de la atención que prestaba a detalles insignificantes, de sus consultas a docenas de diputados con motivo de cada crisis [...] Fue acusado de tratar de dividir a los partidos, de modo que no pudieran surgir dirigentes poderosos...*» (JACKSON, G; 2008:213). Nicolau d'Olwer va votar a favor de la destitució, així com 237 més. El propi Alcalá- Zamora va dir en saber qui havien estat els que l'havien defenestrat «*La lista de los destituyentes presentava un desfile vergonzoso de flaquezas humanas*» i referint-se a Nicolau «*... en cuyas torpes manos se arruinaría el Banco de España y que pocos días antes había anunciado riendo su voto contra la desatinada propuesta...*» (TOMÀS, 1988:134). Què va moure a Nicolau a votar en favor de la destitució? N'estava convençut dels arguments d'anticonstitucionalitat de la dissolució de Corts, o bé el va moure l'animadversió que don Niceto sempre havia manifestat vers la seva gestió com a Ministre d'Economia? No hem trobat cap resposta a un pretès desig de venjança personal- tampoc imaginem a Nicolau desitjant-la. Creiem que aquesta rialla, de la qual es planyia Alcalà Zamora, vindria a confirmar aquest tret característic del nostre home, la fredor i el no entrar en discussions acalorades i saber esperar el moment. Manuel J. Peláez creu que l'animadversió de Niceto Alcalà Zamora vers Nicolau d'Olwer, a les seves memòries, va ser fruit de la seva destitució que aquest va votar a favor. Segons aquest autor, el seu judici vers l'ex- ministre d'Economia no es pot prendre en consideració per aquest mateix motiu i perquè a més, en les eleccions de 1936 el líder d'ACR va ser el diputat més votat a tota Espanya i el tercer en la llista del Front Popular, així com el tercer en el Front d'Esquerres a Catalunya (PELÁEZ, 1989:59). Fins aquí els retrets d'Alcalà Zamora i un pretès desig de venjança.

Pel maig es va constituir una delegació d'ACR a Caldetes i la notícia es va publicar a les planes de *La Publicitat*, deixant perplexos als caps de delegacions d'altres localitats properes ja que res no en sabien de la dita constitució. I sobre tot per la nòmina dels personatges que volien anar a raure a les files d'ACR, coneguts per «*la seva fòbia anticatalanista i antirepublicana*» i que no havien dubtat en formar pinya al voltant de Lerroux per entrar a formar part del govern de la CEDA; tampoc haurien dubtat en perseguir els catalanistes durant

⁴³⁴ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Aballí a Nicolau, doc. 1/3, 18/6/1936

la Dictadura de Primo de Rivera. Per entrar a formar part d'aquesta delegació de Caldetes, haurien passant per sobre de la Comarcal del Maresme, doncs probablement allà tothom els hagués conegut; van recórrer a la bona fe de l'alcalde de Granollers per que fes les gestions necessàries. Qui va denunciar aquests fets, assabentava a Nicolau d'Olwer i en paral·lel havia fet el mateix a Martí Esteve i Ramon Peypoch, per tal d'evitar l'ingrés d'aquests personatges a les files d'ACR.⁴³⁵

Si traiem el focus dels afers interns dels partits, a Catalunya es van començar a produir conflictes entre el món obrer, que reclamaven el pagament de les hores que havien estat fent de mes durant l'any 1935 (JACKSON, G; 2008:227); i dins el Front Popular es van començar a gestar moltes tensions. Nicolau d'Olwer prengué una posició molt clara del que podria succeir si es deixava evolucionar el conflicte «*Cap govern no pot tolerar que es creïn conflictes ara, en aquests moments en què es restableix la legislació social...*» (BARAS, 1984:243). La seva crida a la calma era un clar advertiment del que podria passar si tornaven a governar les dretes, i amb aquella actitud se'ls estava donant molts arguments. Apostava per les comunicacions fluides entre el govern de la Generalitat i els partits obrers per anar fent passes. Tal era el clima de crispació que fins i tot, es negaven els aldarulls. Cap a finals de maig de 1936, Nicolau d'Olwer es trobava immers dins els problemes del Banc d'Espanya. El 2 de juny de 1936 va formalitzar la seva excedència temporal del càrrec de professor agregat, per estar treballant al Banc d'Espanya fent-li aquesta tasca incompatible amb la docència.⁴³⁶ Durant les setmanes prèvies a l'esclat de la guerra, Bosch Gimpera proposà algunes minses modificacions en l'Estatut de la Universitat de Barcelona, destinades a garantir l'autonomia econòmica de la institució.

D'altra banda persones alienes al Govern van intentar calmar els ànims. Gil Robles, assumint la seva derrota a les urnes va criticar les actituds venjatives dels patrons durant el segon bienni, en que els sous s'havien reduït considerablement. Malgrat la derrota, Gil Robles i molts dels seus acòlits van manifestar lleialtat a la República; fins i tot l'Església, que no estava satisfeta amb la coeducació aplicada per Marcel·lí Domingo, va haver d'empassar-s'ho per tal que regnés la calma. Finalment es van dur a terme les processons a Sevilla sense cap problema, això sí amb la policia vigilant atent (JACKSON, G; 2008:233 i 228). La composició social espanyola era molt diversa, influenciada sens dubte per la seva economia; petites illes industrialitzades a les grans ciutats, envoltades de grans zones agràries i que estructuraven al

⁴³⁵ AAM, FNDOL, correspondència I, carta d'Argimón a Nicolau, doc. 2, 2/5/1936

⁴³⁶ AHUB, ES CAT UAB 01 3916 EP Nicolau d'Olwer, Lluís, 29/5/1936

seu voltant diferents tipus de jerarquies polítiques. Tot plegat en un context polític on ja feia temps empaitaven des del silenci, les forces militars i reaccionàries descontentes des de 1931 en general, i des de 1934 en particular. D'altra banda les complexes i fragmentades forces d'esquerres, més desunides que mai. És aquest l'escenari on va irrompre el cop d'Estat del 18 de juliol, que va portar el país a una terrible guerra civil.

4. LA GUERRA CIVIL, 1936-1939

Nicolau d'Olwer poc després de la dictadura de Primo de Rivera ja havia reflexionat de forma eloqüent i gairebé profètica que «*la dictadura pot tornar*».⁴³⁷ La seva premonició es va manifestar en tornar la dictadura per haver trobat una porta massa gran. Si la dictadura de Primo de Rivera havia estat «*un toc d'atenció punyent d'allò que era capaç de fer un exèrcit inculte i en fase molt retardada de civilització. Els catalans en vàrem ser víctimes destacades*», (SOBREQUÉS, 2003: 11) el triomf franquista de 1939 posaria de manifest, un cop més, el que era capaç de fer un exèrcit, i de com especialment a Catalunya els seus efectes es deixaren sentir amb tota la seva força colpidora. I no només des de la perspectiva del nihilisme material, sinó també del ideològic.

Amb l'inici de la guerra no es va poder evitar que la Universitat de Barcelona se'n veiés afectada, així com a moltes altres institucions. Malgrat els esforços, aquests van ser insuficients per dotar de certa normalitat a la vida universitària. En aquests moments la Universitat de Barcelona estava en procés de canvis interns, iniciats des del 1933, que com recordarem, fou l'any en que es decretà la autonomia de la institució, interrompuda pels fets d'Octubre. A la Facultat de Filosofia i Lletres, on Nicolau havia estat exercint com a professor, els canvis s'havien començat a aplicar gairebé des d'inicis de la República «*la reforma d'aquesta Facultat prefigurà la de tota la Universitat de Barcelona*» (BALCELLS, 2013 a:13). El 15 d'agost, el Patronat de la Universitat Autònoma va deixar de ser efectiu fins el setembre de 1937. Durant aquest període, la Universitat de Barcelona va dependre de la Generalitat de Catalunya i passà a anomenar-se Universitat de Catalunya. El seu rector Pere Bosch Gimpera, va esdevenir rector comissari, un nomenament que l'hi atorgà plens poders (BALCELLS, 2013 a:10). A partir de 1937 el Patronat va començar a funcionar de nou fins el final de la guerra.

En els següents apartats parlarem sobre tot però, de l'or del Banc d'Espanya. Aquest episodi de l'or en el context de la guerra, és de vital importància per entendre els esdeveniments i les tasques dutes a terme per Nicolau, que no van ser poques.

Més enllà dels temes econòmics, hem volgut reflectir què pensava el nostre home de la violència a la rereguarda i la revolució, des de la seva posició de governador del Banc d'Espanya i com a líder d'un partit polític catalanista. Si es prenen com a veritat absoluta les

⁴³⁷ BALCELLS, 2007:369, «La llicó de la Dictadura»

reflexions d'Azaña sobre el què va passar a Catalunya durant els primers mesos de guerra civil, es corre el risc de quedar-se amb una veritat a mitges o amb una percepció esbiaixada dels fets «...los grupos políticos y las organizaciones sindicales que, de una manera u otra, asumieron la dirección de los asuntos públicos en Catalunya, desde julio de 1936, hacían todo lo necesario (y bastante más de lo necesario), para aumentar temerariamente la importancia de la región en los problemas de la guerra. No puede negarse que lo consiguieron, por acción y por omisión. Por acción, atribuyéndose funciones, incluso en el orden militar, que en modo alguno les correspondían; por omisión, escatimando la cooperación con el gobierno de la república» (AZAÑA, 2011 b:90).

Com ja sabem, durant els primers mesos de la guerra civil es van produir accions de violència i barbàrie a la zona republicana, i sabem que moltes organitzacions polítiques van transigir, per acció i per omissió.⁴³⁸ Afirmar que tots els grups polítics hi van estar d'acord, és anar més enllà del que realment va passar. I el que realment va passar és que les autoritats republicanes a Catalunya es van veure desbordades, i creiem que n'hi ha prou mostres no tant sols d'aquesta preocupació, sinó de les condemnes explícites per part de les autoritats «No és possible l'existència de forces d'ordre públic que depenguin particularment de les organitzacions polítiques o sindicals. No hi ha manera humana de correspondre a dues disciplines» (TARRADELLAS, 2008-2009:801, vol. II).⁴³⁹ Lluís Nicolau d'Olwer, liberal i demòcrata, no contemplava els extremismes i amb aquest equilibri es va conduir sempre. Equilibri que tot sovint s'ha titllat de tebiesa davant determinats esdeveniments. El seu rebuig als extremismes, quedarà especialment palès durant la revolució social a inicis de la guerra civil.

La revolució, segons l'entenia Nicolau el 1936, s'havia de dur a terme com «un imperatiu de justícia», ja que d'altra forma els principis liberals i democràtics perillarien. La revolució havia de bastir un nou ordre, dins del qual no tindrien cabuda ni l'arbitri ni el desori «que tothom pugui saber quins són els seus drets i els seus deures, que no hagi més autoritat que la del Govern i que ell exerceixi el monopoli de la força».⁴⁴⁰ Per tant, revolució sí, però amb un ordre que eviti els excessos. El respecte a la llei com a única forma de garantir l'ordre social establert- *establir un ordretan revolucionari com es vulgui, però que sigui un ordre* (BALCELLS,

⁴³⁸ VILLARROYA FONT, J. (1988) *Violència i repressió...*; SOLÉ I SABATER, J. M. (1989-1990) *La repressió a la rera guarda...*; PRESTON, P. (2006) *La guerra civil española i L'holocaust...*; DUEÑAS, O. (2007) *La violencia d'uns...*

⁴³⁹ Una altra perspectiva de la violència, és la que ofereixen els consultats respectius que van tractar de salvar la vida dels seus conciutadans a GONZÁLEZ I VILALTA, (2014) *Amb ulls estrangers...*

⁴⁴⁰ BALCELLS, 2007:475-476, «Discurs pronunciat el dia 13 de desembre de 1936, davant l'assemblea d'entitats d'ACR»

2007:56) i la seguretat de les persones. La revolució del proletariat no podia pas ser l'excusa per ajustar comptes pendents amb el veí, amb aquelles classes socials que simbolitzaven anys d'opressió i d'injustícies vers els treballadors. A Catalunya, especialment, els assassinats brutals i injustificats i els saquejos, van estar a l'ordre del dia. Imperaven l'anomia i l'anarquia esdevenint l'escenari de molts delinqüents *incontrolats* que van aprofitar per matar, robar i venjar-se sota el pair de l'efervescència del moment, i no era pas precisament aquest tipus de justícia en la qual pensava Nicolau d'Olwer.

Per justificar la revolució social encetada al pair de l'alçament militar de 1936, Lluís Nicolau deia que es tractava d'un pur tràmit per assolir un nou estat de dret. La revolució havia de ser la bastida amb la qual es creés un nou marc jurídic, per renovellar una estructura estatal carrinclona i massa aferrada al seu passat monàrquic de la Restauració, tal i com ho havien demostrat els anys de República. Durant aquests anys s'havien anat trobant i xocat dues forces antagonistes. Les democràtiques i liberals que pregonaven les virtuts d'una República, encara en estat embrionari i amb grans dosis de continuisme. I les antirepublicanes que havien anat conspirant, atiant el foc que es va encendre el 18 de juliol de 1936, tot just quan la República havia decidit deixar enrere els antics esquemes per créixer i madurar. Una república que *«no té en el seu historial altre error que el de no haver-se adonat prou de la seva solidaritat amb els altres productors, enfront d'un capitalisme que – cada dia més- converteix la gran burgesia en una nova aristocràcia»*.⁴⁴¹

Salvar l'or del Banc d'Espanya

Poc abans que esclatés la guerra, el Banc d'Espanya feia públic dos balanços, el 4 i el 11 de juliol de 1936 respectivament, així com l'habitual saldo actualitzat cada dissabte. El darrer de cada mes es publicava a la *Gaceta* de Madrid, però en declarar-se la guerra, i com a mesura extraordinària, el ministre d'Hisenda va donar ordre de que no es publiquessin més els balanços. Dos dies després de l'alçament militar a Espanya, el ministre d'Hisenda del gabinet de govern de Giral, va enviar un escrit al governador del Banc d'Espanya- aleshores convallescent a una clínica de Girona per un accident de cotxe- (BOSCH GIMPERA, 1980:188)⁴⁴²-en

⁴⁴¹ BALCELLS, 2007:475, «Discurs pronunciat el dia 13 de desembre de 1936, davant l'assemblea d'entitats d'ACR»

⁴⁴² El seu estat a causa de l'accident era més greu del que semblava, doncs el seu cosí, Joan Roset, en carta a la seva germana Rosa, li deia que *«... ens impressionaren les primeres notícies, que eren francament pessimistes»* AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Roset a Nicolau, doc. 12, 15/7/1936; i al mateix fons, carta

el qual li comunicava que en el Consell de Ministres havien disposat la autorització de vendre or per import de més de 25 milions de pessetes «*con el fin de intervenir en el mercado internacional y contribuir a estabilizar el tipo de cambio de la peseta*». (VIÑAS, 1979:25) Era sens dubte, el primer pas cap a la mobilització de l'or de la República en el context de guerra. Durant la seva convalescència per l'accident de cotxe, es van prendre les primeres decisions sobre l'economia que calia adoptar de cara a la guerra. Fins a Girona es va desplaçar un periodista del *Diari de Barcelona* per fer-li una petita entrevista sobre què en pensava de la guerra. Nicolau ja reconeixia aleshores que la guerra seria llarga, tanmateix va augurar un triomf de la República i per a Catalunya «*serà la consolidació en l'ordre polític d'una autonomia molt més àmplia que la regulada per l'Estatut*» (FIGUERES, 2007:314). Encara no sabia que les potències democràtiques no tant sols no donarien recolzament a la República, sinó que a més hi posarien esculls. Tampoc era conscient del que depararia la guerra.

El 20 de juliol, el mateix Giral demanava ajut a Lleó Blum, president del Consell de Ministres de França, per tal d'aconseguir «*suministros de armamento y aviones*» (VIÑAS, 1976:44) i des del 24 de juliol es van enviar successives reserves d'or per garantir futurs subministraments (VIÑAS, 1976:180). Blum, en aquests moments inicials va deixar llibertat d'acció al ministre de finances francès, perquè tractés d'ajudar en la mesura del possible, la República espanyola en el marc de les finances (MARTÍN ACEÑA, 2012:47). Poc després, el gabinet de Blum es va veure pressionat per la conjuntura pròpia de França i s'instà a no prendre partit, especialment quan es va tenir constància de les denúncies fetes per les autoritats de Burgos, sobre l'ús d'aquestes reserves d'or. Així, el 8 de setembre de 1936 Blum es veia obligat a justificar la política adoptada des de França «*por el escaso apoyo prestado a la España republicana*» tot argumentant que la única solució per garantir la pau d'Espanya, era la no intervenció i prohibint l'exportació d'armes a Espanya (VIÑAS, 1979:103).

Davant la disjuntiva d'evacuar l'or per dur-lo a lloc més segur, durant el mes d'agost Nicolau es mostrava contrari a moure'l. Però el setembre el nou gabinet de Largo Caballero creia del tot imperatiu treure'n l'or de la capital, ja que corria el rumor de que els anarquistes volien assaltar «*las bóvedas del Banco de España para adueñarse del oro allí depositado y*

d'Armangué, A. a Nicolau, doc. 8, 19/7/1936. A més, per una carta de Gabriela Mistral, hem sabut que Nicolau ja patia del cor en aquestes dates, i la poetessa li recomanava deixar el càrrec de Governador del Banc d'Espanya, «*después de este aviso que ha dado el corazón [...] Es difícil que usted pueda quedarse como una isla en medio de su ciudad [...] usted va a seguir los acontecimientos y a padecer con ellos...*» AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Mistral a Nicolau, doc. 10/1 i 2

traerlo [...] a Barcelona» (VIÑAS, 1979:108). La urgència i celeritat per treure l'or de Madrid gravitava més al voltant del fet que pogués caure en mans dels nacionals, i no tant en les mans dels anarquistes, malgrat els rumors que corrien en aquest sentit. Durant el mes d'agost, sembla que Nicolau d'Olivera va intentar dissuadir a Largo Caballero i a Prieto per no traslladar els estocs d'or continguts en la caixa cuirassada del Banc d'Espanya. Primer tractà de convèncer-los que el banc oferia *per se* una garantia de seguretat, però a més estaven «*las razones de orden público y en la alarma que podría producirse al conocerse tal determinación»* (VIÑAS, 1979:115).

Negrín i Nicolau van estar reunits aquell diumenge 13 de setembre, fins ben entrada la nit, discutint sobre la conveniència de moure l'or del Banc d'Espanya. Mentre el governador es negava manifestant les seves reserves, Negrín va insistir i finalment va proposar el trasllat de les reserves. El mateix 13 de setembre de 1936 s'aprovà el decret reservat, però l'operació ja estava en marxa, doncs calia mobilitzar molt personal per dur a terme aquesta operació. Nicolau tot i no estar d'acord amb la mesura ho va acceptar perquè havia d'acatar les ordres del govern de la República, al qual va jurar recolzar i secundar en totes les decisions que prenguéssin. El dia 14 de setembre Nicolau, «*dio lectura al decreto reservado fechado la víspera»* (VIÑAS, 1979:114). Pot ser aleshores es va veure obligat a explicar que als pocs dies d'iniciar-se la sublevació, ja s'havia barallat la possibilitat de traslladar l'or a un lloc més segur, però que ell havia estat fent gestions amb el Ministre d'Hisenda. Gestions que tot i ser benintencionades per part de Nicolau, l'única cosa que va aconseguir va ser endarrerir el que finalment va succeir el setembre a corre cuita i sense gaire marge de temps. Ángel Viñas, en l'estudi que fa sobre la trajectòria de l'or de Moscou, suposa que en aquests moments Nicolau havia d'estar profundament afectat per la deriva de tot plegat. Assabentat de les gestions fetes per les autoritats de Burgos, l'única sortida possible era la mobilització de l'or. Però també a la llum de nous elements de judici aportats el 7 de setembre de 1936 a Largo Caballero; un informe de Manuel Estrada, cap de l'Estat Major, reflectia la gravetat de la situació i la manca d'un pla de defensa de Madrid (RODRÍGUEZ SALVANÉS, 1996:78).

Aquella tardor es cercava la mediació de les democràcies estrangeres, atès que no havien pogut aconseguir la seva implicació material. Bosch Gimpera, d'acord amb el Foreign Office va buscar la mediació de la Gran Bretanya, indispensable, segons Azaña per a posar fi a la guerra. Però d'aquestes gestions no va informar al govern de Largo Caballero. L'ambaixador Azcarate no va veure amb bons ulls aquest *secretisme*, i la missió de Bosch Gimpera no va prosperar

(SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2006:186-187). Azaña no es va quedar però de braços plegats; va intentar una via francesa de mediació a través del Quai d'Orsay, mitjançant Ventura Gassol, exiliat ja a França. Franco es negava a pactar, així com l'exèrcit republicà, inhibits tots dos en «*similar intransigencia*» (SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2006:187). Azaña va continuar però intentant la via diplomàtica per acabar amb la guerra, potser perquè es sentia culpable de la tragèdia que estava vivint la gent a Espanya (SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2006:190). D'altra banda, des de l'estiu, França i Gran Bretanya amb recolzament explícit d'Alemanya, havien acordat aplicar un embargament d'armes i material bèl·lic a la República.⁴⁴³

Nicolau d'Olwer sempre va manifestar les reserves que li va produir la decisió presa pel govern de Largo Caballero, a la qual ell s'hagués oposat si se l'hagués consultat en qualitat de governador de la institució, per ser una decisió contrària als interessos del Banc. Amb tot, va mirar de demanar absoluta discreció a la resta de membres del consell, tant si compartien com si no la seva postura. En aquests moments es van produir les primeres desercions en el si del consell de l'entitat, i que aportarien més pressió sobre Nicolau d'Olwer. Especialment si tenim en compte que les autoritats constituïdes a Burgos ja havien començat a denunciar la venda d'or- dels primers dies de la guerra- i les gestions que s'estaven duent a terme des del Banc d'Espanya. Franco, un cop constituït el Banc d'Espanya a Burgos, va denunciar a Nicolau d'Olwer i el sotsgovernador Carabias per estar liquidant el patrimoni espanyol (MARTÍN ACEÑA, 2012:36). Aquest fet, les autoritats franquistes ho sabien a través dels membres del Consell del Banc d'Espanya que es van passar al bàndol nacional. Van ser uns moments de gran incertesa, en els quals Lluís Nicolau es plantejà dimitir. El que menys interessava, però, en aquells moments era la divisió del Consell del Banc d'Espanya; especialment perquè els membres d'aquest consell que representaven els accionistes de més pes podien inclinar la balança cap a la desafecció a la República. Ángel Viñas creu que Nicolau es podria haver plantejat en aquests moments la nacionalització del banc. Va estar molt pendent de la trajectòria de l'or des que sortí de Cartagena fins arribar a Marsella o Toulouse i d'aquí al Banc de França. Allà un cop comptades les remeses d'or i a instàncies de Labeyrie, el seu homòleg francès, es telegrafiava a Nicolau d'Olwer per fer-li constar la confirmació de que l'or ja estava a la capital francesa. A partir d'aquell moment, el governador de l'entitat republicana donava ordres de vendre or «*que los franceses cumplan sin dilación, tal como había sido acordado*» (MARTÍN ACEÑA, 2012:71).

⁴⁴³ *La Publicitat*, 25/VIII/1936, p. 5.

Durant tot el temps que fou governador de l'entitat, Lluís Nicolau va suportar una gran pressió i responsabilitat, tal i com ho demostrarà la trajectòria de l'or dipositat a Mont de Marsan des de 1931; malgrat les bones intencions de Labeyrie, a la llarga comportaria molts problemes i mals de cap al nostre home, afegit a una salut feble que anava arrossegant. Sospitem i intuïm que la Palma Guillem estava amb Nicolau aquests primers mesos de la guerra, perquè segurament s'hauria desplaçat arran del seu greu accident de cotxe poc abans que esclatés la guerra. En aquest cas concret no ho podem demostrar explícitament amb cap document, perquè tal i com hem dit des bon començament, Palma Guillem passa com una ombra silenciosa en la correspondència de Nicolau, però és esmentada pels corresponents,⁴⁴⁴ els quals li envien salutacions a través de Nicolau.

Primeres intervencions del Banc d'Espanya a Burgos

Quan el mes d'octubre Largo Caballero, a instàncies de Negrín, va decidir enviar reserves d'or a Moscou, des de França Leon Blum va confirmar el discurs de *no intervenció* del setembre «*seguía creyendo que la No-Intervención era la política correcta y que de no haber habido un acuerdo en tal sentido el gobierno republicano hubiera sufrido más que los rebeldes*» (VIÑAS, 1979:169) i va condemnar l'actitud de Moscou, decidida a ajudar a l'Espanya republicana mentre que Itàlia i Alemanya ho feien amb total impunitat, davant la vista de tothom. Negrín i Nicolau van haver de dialogar de nou respecte a la proposta d'enviar or a Moscou, però no sabem cap detall d'aquestes converses perquè cap dels interessats no en va revelar res (MARTÍN ACEÑA, 2012:91). Rovira i Virgili es feia ressò de l'actitud de França a *La Humanitat* el 4 d'octubre de 1936 «*Ja està provat documentalment i oficialment l'ajut que Alemanya, Itàlia i Portugal han donat als generals facciosos espanyols abans i després de la signatura del titulat acord de no-ingerència...*» (ROVIRA I VIRGILI, 1988:137). També va ser dur amb l'actitud de Blum «*va afirmar que només podia ésser facilitat material de guerra a les autoritats republicanes en el cas que hi hagués proves del mancament d'altres potències al compromís signat [...] Què dirà ara León Blum?*» (ROVIRA I VIRGILI, 1988:138). El líder d'Acció Republicana estava acusant directament a Blum per la seva actitud, en que tot i haver

⁴⁴⁴ En aquest cas es tracta d'un metge de Madrid, preocupat per l'estat de salut de Nicolau enmig de la voràgine de la guerra, qui li envia salutacions a *Palmita*, això ens fa pensar que devien tenir una certa confiança. AAM, FNDOL, correspondència I, carta de González Duarte a Nicolau, docs. 1/1-4, 22/11/1936

constatat que «*ni Itàlia ni Alemanya han respectat la no-intervenció, allargar per part de França aquest stato quo real en la no-intervenció, és una iniquitat, una vergonya i una enorme imprudència...*» (ROVIRA I VIRGILI, 1988:315). Aquesta pretesa política de *no intervenció* va esdevenir «*una farsa institucionalitzada y mutuamente consentida: “un complicado sistema de embustes oficiales” en palabras de Winston Churchill*» (MORADIELLOS GARCIA, 2012:230).

El president de la República estava desmoralitzat i fastiguejat, conscient d'aquesta hipocresia i doble moral de les potències internacionals. Nicolau d'Olwer es va assabentar que el personal de l'Ambaixada a Washington i Nova York no feia res «*La Embajada se mantiene en una reserva burocrática de fría y nominal adhesión al Gobierno [...] La consigna es de tirar un cubo de agua fría a los ofrecimientos limitándose a decir que se trasladaran a Madrid*»; pel que sembla sectors jueus, socialistes i comunistes americans estarien disposats a ajudar a la II República amb l'enviament de provisions i fins i tot d'armament. Però per això caldria moviment de personal en aquestes ambaixades i Joan Terrassa suggeria a Pijoan com a Comissari especial a qui considerava de plena confiança davant les sospites de laxitud del personal del Ministeri d'Estat.⁴⁴⁵ Desconeixem quines gestions es van dur a terme per part de Nicolau.

El 26 de juliol, Hitler havia enviat esquadrans de Junkers, seguits de la Legió Còndor. Davant d'això, la República lògicament s'havia decidit a comprar armes per defensar-se. Però els britànics es van posar nerviosos i van pressionar Blum per activa i per passiva i aquest es va tirar enrere emparat en l'absurda *no intervenció* (PI I SUNYER, C. 1986:42). No cal explicar el fet que aquestes actituds i decisions⁴⁴⁶ van condicionar molt el desenvolupament de la guerra civil espanyola. D'altra banda, tot plegat va obligar a Nicolau d'Olwer, qui no gaudia d'una bona salut, a desenvolupar una gran tasca diplomàtica. No és d'estranyar doncs que gairebé dos anys més tard tornant d'un viatge a Ginebra li declarés a Azaña que «*la actitud de Blum le ha parecido repugnante, haciendo de abogado del diablo*» (AZAÑA, 2011 a:1172, vol. III). Blum es va acovardir (VIÑAS, 2010:153) i es va deixar convèncer pels mals auguris que pesaven sobre França, en cas d'un conflicte, per ajudar a Espanya. La *no intervenció* francesa s'ha de contemplar des de molts aspectes. Tot i que inicialment el govern de Leon Blum semblava procliu a ajudar a la República espanyola, aquesta determinació va canviar en el transcurs de

⁴⁴⁵ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Terrassa a Nicolau, doc. 5/1-2, 28/8/1936

⁴⁴⁶ Per saber-ne més vegeu REBERIOUX, M. (1967) *Léon Blum, Chef de gouvernement 1936-1937...*; I per tenir una altra perspectiva de la personalitat de Leon Blum, vegeu JUDT, T. (2014) «El profeta desdeñado: Léon Blum»

les primeres setmanes del conflicte. Des de sectors més conservadors, a França s'havia començat a endegar una campanya en favor dels revoltats, i per tant no es pot parlar només d'influències britàniques en l'actitud de França, sinó també de l'existència de motivacions pròpies.⁴⁴⁷

Amb tot, les relacions entre els governadors del Banc d'Espanya i del Banc de França-Nicolau i Labeyrie respectivament- van ser *«fluidas y se desarrollaron sin incidencias»* (MARTÍN ACEÑA, 2012:32). Això ho demostra el fet que el mateix 18 de juliol de 1936, el dipòsit aurífer que restava com a penyora a la sucursal abans esmentada del Banc de França, des de l'estiu del 1931 estava intacte. L'1 d'octubre de 1936 es va aprovar a França una nova llei monetària segons la qual s'havien de cancel·lar tots els crèdits oberts amb entitats estrangeres. Labeyrie va fer però una excepció tenint en compte la situació de la República espanyola, el què va passar però, ho reprendrem més endavant de forma somera.

Josep Rovira i Armengol, agregat de negocis a l'Ambaixada espanyola a Berlin, va patir una pallissa en mans d'uns sicaris de la Gestapo. Va haver d'ésser tret a corre-cuita de la capital alemanya, per poder salvar la vida gràcies a l'ambaixador francès *«car la Gestapo em tenia preparades noves i més importants atraccions turístiques»* tal i com va informar a Nicolau d'Olwer. Prèviament, havia detectat que l'estaven espiant i vigilant, i algunes ocasions s'havia pogut desfer dels enginyers d'escolta instal·lats a l'Ambaixada i a casa seva. Rovira havia descobert que les relacions amb la República, respecte del govern alemany eren pura façana; si s'havien mantingut des de l'ascens de Hitler al poder havia estat gràcies al Ministeri d'Afers Exteriors alemany. Aquest ministeri havia estat sovint arraconat pels homes forts del partit nazi, i Rovira va descobrir encara coses més greus. Estava convençut de que el Govern alemany, no tant sols ajudava els revoltats de Franco, si no que a més els havia anat atiant; *«..potser no seria gens aventurat de suposar que els orígens de la sublevació cal cercar-los principalment a Berlin»* El novembre de 1936, malgrat les intimidacions d'elements falangistes, Rovira es va negar a lliurar-los l'Ambaixada. Aquesta va ser ocupada pels falangistes. Tant Álvarez del Bayo com Araquistain, van aconsellar a Rovira que marxés d'Alemanya.⁴⁴⁸

Entre juliol de 1936 i març de 1937, malgrat els impediments polítics de Blum, el Banc de França va comprar or espanyol; en primera instància per solidaritat del seu governador, i

⁴⁴⁷ Sobre aquesta particularitat, vegeu, SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2009:205-214, *El pacte de la no intervenció...*,

⁴⁴⁸ AAM, FNDOL, correspondència I, cartes de Rovira i Armengol a Nicolau, docs. 5, 12/11/1936; 6/1-2, 24/11/1936.

perquè a més li permetia estabilitzar el franc. Malgrat les pressions des de Burgos, per bloquejar els fons espanyols, en aquestes moments no es va alterar la situació a nivell de relacions entre les dues entitats econòmiques. No es van deixar intimidar per l'acord de no intervenció. Labeyrie no pensava pas estendre-ho a l'àmbit de l'actuació del Banc de França. Ni tan sols els conservadors bancs britànics en aquests primers moments, van atendre a les peticions del franquistes per bloquejar les relacions financeres amb les autoritats republicanes. El 26 de novembre les autoritats franquistes van interposar una denúncia al Jutjat d'Instància de París on s'acusava a Nicolau d'Olwer, en tant que governador del Banc republicà, «*de robo y malversación de fondos y reclamava al tribunal galo que bloqueara de forma cautelar los fondos*» (MARTÍN ACEÑA, 2012:135). A finals de novembre de 1936, Josep Tarradellas es va entrevistar amb el ministre d'Hisenda de la República, Antonio Negrín, i amb el governador del Banc d'Espanya per plantejar en quines condicions hauria d'assumir la Generalitat un crèdit de l'entitat financera que gestionava Nicolau d'Olwer. Finalment i després de moltes negociacions, de forma provisional s'acordà la tramesa de 30 milions de pessetes del compte de la Tresoreria del Banc d'Espanya, fins a resoldre altres afers financers (BONAMUSA, 2009:70, vol. II).

A banda d'aquests importants problemes, Nicolau era molt conscient d'altres qüestions relatives a la guerra perquè tot estava lligat. Ens ha semblat veure a un Nicolau molt implicat pels esdeveniments de la guerra; més implicat que en d'altres afers. Tot i la visió clara del que estava succeint, no es cridava a engany per l'eufòria revolucionària a Catalunya. També advertia que la contrarevolució dels colpistes estava arrelant a molts indrets d'Espanya; per tant el que calia era vèncer-la amb èxit, i això implicava segons d'Olwer, que la rereguarda estigués controlada i amb ordre. La unitat era més que mai imprescindible perquè era necessari sumar esforços de tothom, i no anar perdent fuetada per culpa dels que volien fer la seva «*No l'hem volguda, no l'hem desitjada. Ens l'ha imposada, la guerra. Però hem de vèncer: és qüestió de vida o mort*». ⁴⁴⁹ En aquest sentit, aquell desembre de 1936, Nicolau d'Olwer que es trobava absent- no sabem per què- delegava en Rafael Closas un despatx amb el President de Catalunya. Closas en nom d'AC, va manifestar que la posició del partit era continuar col·laborant amb les forces republicanes i obreres catalanes, en la lluita contra el feixisme, a més de fer valdre els interessos dels menestrals catalans. En aquella reunió s'aprofità per

⁴⁴⁹ BALCELLS, 2007:478, «Discurs pronunciat el dia 13 de desembre de 1936, davant l'assemblea d'entitats d'ACR», dins

aconsellar al President Companys la formació d'un govern on tinguessin cabuda totes les forces sindicals i polítiques per fer front a la greu situació econòmica, (TARRADELLAS, 2008-2009:495) que era un dels temes que més preocupaven els polítics, a banda de la violència arbitrària.

A inicis de desembre Bosch Gimpera volia saber quines accions s'havien fet des de Madrid per protegir el tresor artístic de les mans dels facciosos. A tal efecte, també volia que Nicolau li enviés una relació dels béns que s'havien tret dels seus llocs habituals per protegir-los de la violència franquista. Aquella informació hauria de servir a l'Ambaixada republicana a Londres, amb mires a la propaganda.⁴⁵⁰

El Banc de França dona l'esquena a la República(1937)

A inicis de 1937, Leon Blum refermava la seva aposta per la pau, on indirectament i eufemísticament justificava la seva *no-intervenció* respecte de la República espanyola.⁴⁵¹ A Catalunya es deixava sentir la fam. El blat s'havia exhaurit ràpidament i ja no n'hi havia, per tant calia portar-lo de fora. Francesc Cambó, instal·lat a Itàlia reflexionava sobre aquesta qüestió «*D'on traurà Catalunya les [...] tones que li falten i com les pagarà?*» Amb ironia es preguntava si el govern espanyol, ja instal·lat a València els hi donaria or per pagar l'elevat preu del blat. Ho dubtava molt perquè l'or, deia Cambó, el necessitaria per a la guerra «*La plata, l'or, les joies dels particulars han estat robades i ja, en part, malvenudes per les bandes revolucionàries*» (CAMBÓ, 2008:23, vol. 2).

El 22 de gener de 1937, el governador del Banc d'Espanya va creure oportú cridar l'atenció a Negrín, ministre d'Hisenda, sobre dos aspectes molt importants, que calia esmenar per tal de preservar les activitats econòmiques del Govern de la República. En primer lloc, al donar ordres des del Banc d'Espanya de fer les transferències des del Banc de França al *Banque Commerciale pour l'Europe du Nord*, assenyalant un beneficiari, s'incorria en la divulgació innecessària. A parer de Nicolau, al govern republicà l'interessava molt mantenir en secret aquesta informació. D'altra banda, n'estava també convençut que el Banc de França no havia aplicat de forma convenient el canvi per la compra de divises.⁴⁵² El mes de març, Nicolau

⁴⁵⁰ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Bosch Gimpera a Nicolau, doc.33, 1-12-1936

⁴⁵¹ *La Publicitat*, «Amb motiu de l'entrada de l'any nou, Leon Blum ha fet un discurs en el qual ha remarcat les idees pacifistes del govern francès», p. 1, 1/1/1937

⁴⁵² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Negrín, doc. 1, 22/1/1937

d'Olwer es va reunir a València amb el director del BCEN,⁴⁵³ data a partir de la qual s'establiren relacions comercials entre aquesta i el Banc d'Espanya.

El juny 1937, amb la crisi del govern de Blum, el nou executiu gal va determinar una segona devaluació del franc i la suspensió del patró or. Això tingué una conseqüència immediata per a la República espanyola. El Banc de França, a través del nou governador, Fournier, va demanar al Banc d'Espanya la devolució del crèdit pendent per la penyora de l'or a Mont de Marsan. La devaluació del franc, permetria a l'entitat republicana liquidar el deute. Així, Carabias, el sotsgovernador, li suggerí a Nicolau d'Olwer que acceptés la proposta de liquidar el deute. A l'executiu de Negrín li va semblar una bona sortida i el 14 de novembre, el governador del Banc d'Espanya va donar ordres de liquidar el dipòsit d'or, de la sucursal del Banc de França a Mont de Marsan. Un cop liquidat el crèdit del dipòsit encara hauria de quedar un excedent, i aquell mateix mes Nicolau d'Olwer va sol·licitar que fos venut, i l'import ingressat al compte del Banc d'Espanya. Però sembla que Fournier va actuar amb certa malícia al destapar els tractes comercials i financers del Banc de França amb el Banc d'Espanya, amb resultat de no donar sortida a la situació. Nicolau d'Olwer, assabentat del que havia succeït, es va veure obligat a enviar a Carabias a París per «*exigir la venta immediata del depósito sobrante*» (MARTÍN ACEÑA, 2012:142). Aquesta gestió no va reeixir i el mateix Nicolau es va haver de presentar personalment a París el 18 de desembre per tractar directament amb Fournier, amb qui va parlar de forma tensa. El governador republicà, després de lliurar tota la documentació que li havia estat demanada pel seu homòleg francès, va haver d'escoltar les restriccions del Banc de França sobre l'or- el qual no hauria de ser emprat per comprar armes!- Nicolau d'Olwer va rebutjar les condicions taxativament. En no arribar a cap acord, Carabias i Nicolau tornaren a València per explicar al ministre d'Hisenda com estava la situació. Es va prendre com una traïció i ràpidament s'ordenà la repatriació del dipòsit de Mont de Marsan. En paral·lel, l'ambaixador republicà a França també ho va reclamar, però el Banc de França es va negar a tornar-ho «*no devolveria el metal hasta que los tribunales no resolvieran un antigua requerimiento interpuesto por Pedro Pan en octubre de 1936*» (MARTÍN ACEÑA, 2012:143; VIÑAS, 1976:368). Això era degut a que des del Banc d'Espanya a Burgos s'havien fet gestions per instar al govern francès a retenir aquest dipòsit. El govern gales va prestar als jocs dels franquistes justificant-se en la legalitat jurídica. Es trencaven així, les bones relacions que havien existit entre les dues entitats emissores.

⁴⁵³ Sucursal del Gosbank soviètic a la capital francesa.

Al marge dels afers del Banc d'Espanya, Lluís Nicolau participà en tot d'activitats culturals, sempre que el seu càrrec li ho permetia. L'1 de maig de 1937, va donar una conferència en la Institució del Teatre, en un homenatge a Rubió i Lluch.⁴⁵⁴ D'altra banda, a València es va celebrar un Congrés Internacional sobre l'antifeixisme i és en aquest context de defensa de la República quan s'identifica amb la cultura europea (TRAVERSO, 2009:210). En aquest congrés van participar més de cent escriptors antifeixistes d'arreu del món, i els temes que es van tractar foren molt variats, malgrat que es va remarcar en els discursos la «*unanimidad al resaltar que el pueblo español estaba luchando por la dignidad humana, la defensa de la cultura y la libertad del hombre y del pensamiento*».⁴⁵⁵ Defensar la cultura era doncs una analogia de la defensa de la llibertat i les nacionalitats culturals, tal com posa de manifest la variada procedència dels participants.⁴⁵⁶ Catalunya va estar representada per en Pompeu Fabra, Emili Mira, Josep Pous i Pagès i Jaume Serra Hunter.

En aquest marc a nivell intel·lectual es van conjugar el liberalisme, el comunisme i el feixisme com una herència del final de la Gran Guerra, quedant reduït a la polarització entre feixisme i antifeixisme. Molts intel·lectuals es va veure amb la obligació moral de prendre les armes, primer a la Guerra Civil espanyola com un precedent del que hauria de succeir uns anys més tard a tota Europa; Marc Bloch, fou un exemple dels molts que n'hi van haver «*...¡cuanto más cómodo me resultaría ceder a los consejos de la fatiga y el desaliento! Pero un testimonio sólo tiene valor cuando se plasma con toda su frescura primera y no me resigno a la idea de que el que aquí presento deba ser forzosamente inútil*» (BLOCH, 2009:29). Enzo Traverso creu que la Guerra Civil espanyola va ser una «*expresión concreta y tangible a la guerra civil europea a la cual nadie puede escapar. Es un conflicto político en el cual se enfrentan valores, ideologías, visiones del mundo, concepciones de la cultura*» (TRAVERSO, 2009:213). En aquest context es va assenyalar a Catalunya de restar al marge de la guerra. Nicolau d'Olwer va dir que qui feia aquestes afirmacions s'equivocava, perquè Catalunya dins les seves fronteres havia impedit la guerra. Si altres territoris haguessin fet el mateix que havia fet Catalunya durant els primers dies d'alçament, la guerra no hagués esdevingut, perquè potencial humà n'havia. Nicolau argumentava que a moltes ciutats l'organització obrera era molt poderosa, però on la força pública no havia estat lleial «*...on no existia el vell caliu d'una vella tradició*

⁴⁵⁴ IEC, EMNum- RubA-2-11, 28/4/1937

⁴⁵⁵ Vegeu AZNAR SOLER, (2006), *La cultura arma de guerra...*,

⁴⁵⁶ Vegeu un mapa a AZNAR SOLER, 2006: 90-91

republicana, ni l'esperit civil fonamentalment antimilitarista del catalanisme» (GUARNER, 1975:8).

El maig de 1937 va ser protagonitzat per la violència i tota la societat se'n veié afectada. La situació de moltes persones era dramàtica. Gabriel Alomar en aquestes dates estava desesperat; tenia un fill a una presó de Mallorca i estava condemnat a mort, un altre en situació econòmica deplorable, i ell mateix confessava a Nicolau d'Olwer trobar-se en una situació d'excomunió política, sense saber-ne els motius.⁴⁵⁷ Ho havia intentat tot davant Álvarez del Vayo, però en no tenir resposta ni gest en cap sentit, va acudir a Nicolau per a que actués «...amb tota la vostra autoritat i amb el fervor de l'amistat que ens uneix. El que vos no pugueu aconseguir, certament no ho aconseguirà ningú» Li va suplicar poder formar part d'una legació diplomàtica encara que fos insignificant, i va apel·lar als sacrificis que havia hagut de patir per la causa republicana. Nicolau d'Olwer va quedar molt afectat per l'estat d'ànim de l'intel·lectual (MASSOT, 1992 a:170). Sembla que les gestions del Governador del Banc d'Espanya, van reeixir perquè Alomar va anar a parar a El Caire. Quina mena d'influències tenia aleshores Nicolau per poder moure els fils necessaris i enviar a Gabriel Alomar amb una legació diplomàtica com agregat de negocis? Com a Governador del Banc d'Espanya, no era tasca de la seva competència. No seria pas l'únic cas en que Nicolau va desencallar afers aturats. Gabriel Alomar li va agrair moltíssim, i novament el va emplaçar a que tingués cura dels seus afers a Espanya, on s'estava pendent d'un intercanvi de presoners i famílies entre les dues faccions. Tota la família d'Alomar estava retinguda a la «*desgraciada Mallorca*». Pel que sembla, Franco havia accedit a alliberar-los.⁴⁵⁸ També Claudio Sánchez-Albornoz va recórrer a Nicolau per demanar-li un gran favor. Li va lliurar una autorització per escrit per la qual, el Governador del Banc d'Espanya podria obrir una caixa de dipòsit que tenia rentada dins la institució; dins la caixa, a banda d'alguns objectes de valor que el catedràtic guardava, hi tenia la seva obra en cinc volums: *Covadonga: Instituciones del Reino de Asturias*, així com dibuixos, i plànols d'aquesta obra. L'objectiu de Sánchez-Albornoz era dur-la a França per retocar-la i arranjar-la. Li esgarrifava la idea que es perdés pels bombardejos o per un incendi, després de tots els anys esmerçats, on s'havia deixat la salut. Nicolau va reeixir en l'encàrrec i Sánchez-Albornoz li restaria per sempre més agraït.⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ Per saber la trajectòria de Gabriel Alomar en aquestes dades, vegeu, CAMPILLO, 1994:163-164 *Escriptors catalans...*; MASSOT, *Els intel·lectuals mallorquins...*, 1992 a:166-175

⁴⁵⁸ AAM, FNDOL, correspondència I, cartes d'Alomar a Nicolau, docs. 2/a-2/c, 19/4/1937, i 3/a-3/b, 20/9/1937

⁴⁵⁹ AAM, FNDOL, correspondència I, cartes de Sanchez-Albornoz a Nicolau, docs. 3/1-2, 17/5/1937; i 4, 5/6/1937

El 27 de maig de 1937, arran dels fets de maig, Lluís Nicolau i molts altres intel·lectuals signaren el *Manifest dels Intel·lectuals Catalans*.⁴⁶⁰Aquest manifest es va publicar a *La Publicitat* l'endemà, i en ell van rebutjar i condemnar aquests fets, tot i que aleshores van apostar per seguir amb l'obra renovadora encetada per la revolució (TARRADELLAS, 2008-2009:810, vol. II). La violència arbitrària a Catalunya i els fets de maig de 1937, havien deixat a la Generalitat al descobert i impotent per aturar la situació. Amb motiu d'aquesta crisi que es va generar a la Generalitat, el 27 de juny Lluís Companys va despatxar amb diferents personalitats del seu govern i dels diferents caps dels partits polítics, entre ells el nostre home en qualitat de president d'AC. Es tractava de fer un balanç amb les aportacions de cada partit i mirar de gestionar la crisi (TARRADELLAS, 2008-2009:843, vol. II). I per si fos poca cosa, a Marsella s'havia descobert una xarxa d'espionatge franquista; un dels implicats i detinguts era un advocat barceloní, vell conegut i recomanat de Nicolau d'Olwer, a qui en diferents ocasions l'havia demanat la seva intercessió per a sortir afavorit en determinades oposicions.⁴⁶¹

El setembre de 1937 Azaña n'estava fart de la situació amb Catalunya. El govern de la República volia reconduir la situació però des de Catalunya es percebia com una voluntat d'intromissió i de rebaixar autonomia. Davant la crisi de govern de la Generalitat, s'havia pensat Nicolau com a possible candidat per substituir a Companys, però segons Azaña només això seria possible en l'imaginari de Josep Xirau sempre i quan «*se realiza la proyectada fusión de la Esquerra y de Acció Catalana...*» (AZAÑA, 2011 a:267, vol. II). A banda d'aquest esment, no hem trobat cap altra referència que apunti en aquesta direcció.

Durant l'estiu d'aquest primer any de guerra la Biblioteca de Catalunya es va poder traslladar als recintes de la Casa de Convalescència que havien quedat buits. Nicolau d'Olwer ja ho havia suggerit entre 1922-23 i les gestions s'havien anat dilatant en el temps fins aquell 1937 (ESTIVILL, 1992:285-286). El setembre, la Generalitat va fundar *l'Institució de les Lletres Catalanes*, una institució que «*... havia d'ostentar la representació pluralista de la intel·lectualitat catalana addicta a la Generalitat en la fase de reducció progressiva de l'autonomia catalana que s'havia iniciat després dels fets de maig...*» (MANENT, 2005:29). Nicolau d'Olwer fou membre en la secció de Relacions Exteriors, juntament amb Pompeu

⁴⁶⁰ Maria Campillo, afirma que aquest manifest va palesar la bona sintonia que existia entre determinats sectors intel·lectuals, la Generalitat i la República en el marc de la Institució de les Lletres Catalanes; vegeu CAMPILLO, 1994:245

⁴⁶¹ AAM, FNDOL, correspondència I, cartes de Lasaosa-Dilla a Nicolau, docs. 1, telegrama, 8/5/1936; 2, 15/5/1936, 3, 27/5/1936; 4, retall premsa, 17/8/1937; 5, retall premsa, 18/8/1937.

Fabra. Aquesta institució va néixer pel foment i expansió de la literatura catalana i amb clara vocació aglutinant, al servei de la Generalitat i d'adhesió a la República.⁴⁶²

Quan l'11 d'octubre es va produir un bombardeig a Barcelona i el govern de la República, encara a València, es va reunir al Parlament per condemnar aquesta agressió, Nicolau d'Olwer en nom de la minoria d'Esquerra Catalana, es va adherir al prec de condemna que formulà Juan Sapiña, aleshores director general de Mines i Combustibles, «*Censura els brutals atemptats a la civilització que realitza l'aviació feixista per mantenir, segons diuen els seus apologistes, un exponent de la cultura. Catalunya [...] sent com els seus propis els mals dels altres pobles i està més unida que mai al destí i als ideals del poble d'Espanya*» (TARRADELLAS, 2008-2009:986, vol. II).

La perspectiva que el govern republicà a València es traslladés a Barcelona preocupava i desagradava a Nicolau «*Producirá pésimo efecto en la opinión, como mala señal*». Azaña creia que era perquè «*le desagrada como catalanista*» (AZAÑA, 2011 a:1172). Però si a Nicolau no li agradava que el govern es traslladés a Barcelona era pels excessos de Negrín «*Tant Negrín com a Prieto consideraven que "els catalans" no solament no havien participat en la guerra, sinó que l'havien aprofitada per als seus propis maneig*» (UCELAY, 1982:346). Així, sembla que la percepció de Nicolau no anava gaire desencaminada, doncs poc a poc el poder es va anar concentrant en mans del govern central produint conflictes i tensions, per l'actitud de Negrín a Barcelona «*va dirigir la política de guerra [...] el govern espanyol va desproveir el català de totes aquelles competències que considerava que s'havia autoatorgat des del juliol de 1936...*» (MORALES MONTOYA, 2008:14). De fet, el líder d'AC ja ho havia temut durant els fets de maig de 1937, en que la Generalitat desbordada, va obligar al govern de la República a intervenir-hi «*Alerta, però! La responsabilitat del Govern dirigint els serveis d'Ordre Públic a Catalunya és molt gran. El secret del seu encert és el de treballar en profunditat, no pas en extensió [...] Si l'Estat ho fa així, haurà complert amb el seu deure [...] Compte, però! Per llei humana tot poder tendeix a l'abús...*».⁴⁶³ Una altra cosa és si aquesta percepció s'ajustava a la realitat. En un context de guerra civil no es poden jutjar actituds o decisions que s'haurien d'inserir en un marc més ampli, fins i tot fora de la República, i potser no estar tant centrats en el fet polític català. El setembre de 1937 Nicolau va ser nomenat delegat del Govern de la República a l'Assemblea de la Societat de Nacions, a Ginebra. Tasca que compaginava amb les pròpies de

⁴⁶² Per saber-ne més sobre la constitució i altres detalls d'aquesta institució, vegeu CAMPILLO, 1994:243-262

⁴⁶³ BALCELLS, 2007:483, «Discurs pronunciat a l'assemblea del partit ACR del dia 13 de juny de 1937»

Governador del Banc d'Espanya i que el feien viatjar sovint. La capital suïssa, havia esdevingut en aquells moments un important centre franquista. Per Ginebra passava tota la informació del que succeïa en territori republicà, a través de gent suposadament neutral o que, com a poc, gaudien de certa immunitat per moure's per una Suïssa neutral. S'havia anat teixint una important xarxa d'espionatge franquista i que comptava a més amb el recolzament del *Journal de Genève* i el *Courrier*, a través dels quals els corresponents del bàndol franquista abocaven les seves cròniques, sense passar per la censura republicana. Fins i tot, prop de l'Ambaixada havia gent infiltrada.⁴⁶⁴

El 8 de novembre es va dur a terme a Barcelona una de les reunions de la Institució de les Lletres Catalanes. Feia poc que Nicolau havia arribat de València; Ferran Soldevila el va veure «fresc, plàcid, gras», i el Governador del Banc d'Espanya, fent gala de l'humor àcid que el caracteritzava va dir que era degut a la carn de gos que havia menjat i que en conseqüència a València ja no en quedaven de gossos. Nicolau, segons Ferran Soldevila, es va passar tota la reunió tallant quartilles de paper de diferents mides, per fer després petites piles. Davant l'astorament de Soldevila, Rovira i Virgili li va confessar que era d'habitud en ell. En un to, imaginem que sarcàstic, Soldevila va apuntar que aquesta actitud lligava amb el seu càrrec de Governador del Banc d'Espanya. Ens ha semblat denotar un cert disgust d'en Soldevila respecte a Nicolau. En aquella reunió es va posar sobre la taula la possibilitat d'enviar a l'estranger alguns exemplars d'obres per protegir-les dels franquistes. El Governador del Banc d'Espanya va contestar «*Les obres se salvaran, no pels exemplars que col·loquem a l'estranger, sinó per l'exemplar que se salvi aquí*», des del convenciment de que les tropes franquistes no arribarien mai a Barcelona. Ni tant sols creia en el triomf d'aquestes. Tanmateix va afegir que si finalment arribaven «*...que em pelin. D'una manera o altra cal acabar: doncs que em pelin*» (SOLDEVILA, 1970:397-398).

Pocs dies després, el 18 de novembre Lluís Nicolau fou nomenat representant de la Comissió Mixta de l'Estatut de Catalunya i més d'un mes després, en qualitat de governador del Banc d'Espanya, haurà d'acompanyar el cònsol de França, a M. Gabriel Gudenot⁴⁶⁵ i al president del Partit Radical Francès a una recepció oferta pel govern de la República. L'any següent, Nicolau d'Olwer a més de seguir implicat en els afers econòmics de la República, compaginant-lo amb els altres càrrecs que ostentava, va haver d'atendre gestions

⁴⁶⁴ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Bassegoda a Nicolau, docs. 5/2-3, 22/9/1937

⁴⁶⁵ Gabriel Gudenot era membre del Comitè Central de la Lliga dels Drets de l'Home.

diplomàtiques; un dels bancs encarregat d'abonar les nòmines dels diplomàtics arreu del món, el BOB- British Overseas Banc-, es va negar amb el mateix pretext que el Banc de França havia immobilitzat les reserves d'or. Burgos estenia els seus tentacles arreu.

La pugna per l'or de Mont de Marsan (1938)

El 1938 havien començat a arribar els primers intel·lectuals catalans a Mèxic, i juntament amb els intel·lectuals espanyols es va fundar la *Casa de España*, lloc que va servir com «*un centro de investigación y estudio que acogerá a los transterrados, al tiempo que impartían cátedras en diversas instituciones de educación superior del país*» Aquesta institució va servir de punt de trobada entre la intel·lectualitat mexicana i espanyola, i es va finançar a través de diverses institucions del país d'acollida. La *Casa de España* va exercir una gran força d'atracció i finalment el 1940 esdevindria *El Colegio de México*, nom que ha conservat fins a l'actualitat (ALFONSO, 1982:28). En aquests moments, només dos països de l'Amèrica Llatina havien reconegut el govern de Franco, Guatemala i El Salvador.⁴⁶⁶ En aquests anys de guerra, elements franquistes i falangistes s'havien desplaçat a diferents països de l'Amèrica Llatina amb l'únic objectiu de confondre els refugiats que ja estaven establerts allà, i als autòctons intentant atraure'ls a la causa dels nacionals, tal i com ho testimonien els diferents despatxos entre l'encarregat de negocis, Salvador Etxeverria i els Consolats corresponents i Ambaixades.

Mentrestant, a Espanya, feia setmanes que Nicolau havia demanat a en Tarradellas el *Report d'actuació de la comissió de la Indústria de Guerra de la Generalitat*, el qual era confidencial, així com una còpia de la relació de material de guerra i els dos volums sobre *Política financera de la Generalitat* i un fascicle de *l'Impost sobre la xifra de negocis*. Per fi, a inicis de gener de 1938 ho rebria.⁴⁶⁷

El 13 de gener es va fer un acte d'homenatge a Mallorca, al Casal de Cultura; aquest homenatge s'emmarcava dins una sèrie dedicada a *les regions i nacionalitats sotmeses al feixisme*, segons feia referència *La Humanitat* (CAMPILLO, 1994:177, nota 109). La cloenda d'aquest homenatge va ser a càrrec de Lluís Nicolau, amb una conferència titulada «La meua Mallorca» i que es va reproduir l'endemà íntegrament a *La Publicitat*, «*mots bellíssims, plens*

⁴⁶⁶ FUE, Archivo de la República Española en el exilio, fons Salvador Etxeverria, Retall de premsa *Opinión* que reproduïa la premsa local de Trujillo de la República Dominicana, en un article de Salvador Etxeverria.

⁴⁶⁷ AMTM, carpeta 881, correspondència, carta de Nicolau a Tarradellas, doc. 10, 21/1/1938

de poesia i de profunditat, amb els quals l'il·lustre patriota recordà les seves visions de l'illa germana». Nicolau va recordar a la conferència, la sana gelosia de Joan Alcover davant la voluntat dels catalans per defensar la llibertat, la llengua i la cultura catalanes *«Identificat amb la causa de Catalunya, sentint-la com a pròpia, Alcover s'indignava contra els pseudo-esquerrans que volien fer-la incompatible amb la causa de la llibertat [...] comprenia tot l'abast nacional del nostre moviment [...] "no valdria la pena d'engelosir-se per l'ús exclusiu de l'idioma, si no fos mantenidor i verb a la vegada de l'esperit de Catalunya"»*⁴⁶⁸

El febrer de 1938 Nicolau d'Olwer detectà certes irregularitats del BOB en el pagament d'alguns diplomàtics europeus. No entrarem en aquest afer⁴⁶⁹ però si que ens interessa copsar les dificultats que es van afegir a la República espanyola, per part de les potències democràtiques. Finalment des del Govern de la República es va resoldre no especificar a què es destinaven els diners que es proveïen als fons del BOB, per evitar maniobres obscures per part de l'entitat financera i les seves delegacions arreu d'Europa. Però les dificultats no havien fet més que començar. El 2 d'abril de 1938 el Banc d'Espanya realitzà una previsió al fons del BOB de 60.000 lliures, la qual va ser immobilitzada. Dos dies més tard el BOB enviava un telegrama al Banc d'Espanya per comunicar-li aquesta decisió (VIÑAS, 2010:388, nota 216). Viñas diu que no sap d'on va treure Nicolau d'Olwer tota la informació addicional que sembla va aportar el governador del Banc d'Espanya, relativa a les gestions fetes des de Burgos. Si que està clar que el governador no es va quedar de braços plegats i a part de respondre *«en términos muy enérgicos»*, (VIÑAS, 2010:407) sembla que també van fer ús de la diplomàcia en paral·lel, per mirar de capgirar la situació. Una situació paradoxal si tenim en compte que tant el govern de la República com el Banc d'Espanya, ho eren legítimament, i no pas en potència com el govern dirigit per Franco i el seu Banc d'Espanya a Burgos. Finalment Nicolau d'Olwer va prendre dues decisions, conjuntament amb el Tresor. D'una banda, no prescindir dels serveis del BOB, mentre en paral·lel es trobava una alternativa financera sense riscos. Sembla que finalment fou l'Eurobank qui va ésser escollida per al pagament dels diplomàtics. Així, el 12 d'abril de 1938 Lluís Nicolau anunciava la conformitat de l'Eurobank *«para continuar el servicio suspendido por el Bristish»* (VIÑAS, 2010:409).

En paral·lel el març d'aquest any va tornar Blum al govern francès, i es va veure una possibilitat de recuperar l'or de Mont de Marsan ja que Blum estava disposat a repatriar-lo. El

⁴⁶⁸ *La Publicitat*, 14-I-1938, p. 4

⁴⁶⁹ Tema tractat a VIÑAS, 2010:380-418, *Al servicio de la República...*,

problema és que Fourier va fer tots els possibles per tornar a endarrerir les gestions malgrat les protestes de Blum. El Ministeri d'Hisenda francès i el de Justícia discrepaven sobre la conveniència de tornar l'or perquè no quedava clar a qui; o bé als consellers del Banc d'Espanya a Burgos els quals havien estat reconeguts pels Tribunals de París, o bé al Banc d'Espanya representat per Nicolau d'Olwer. Gonzalo Zabala, vicepresident de l'entitat es mostrava pessimista davant el Governador *«Ya no nos falta sino que en el curso de estos días se plantee el problema político, lo que no reputo imposible»*⁴⁷⁰ A mitjans de març, s'havia celebrat una reunió del Consell del Banc d'Espanya a Barcelona *«Barcelona estava desolada, morta. Munts de runes per tot arreu. I un silenci estrany. El silenci del buit»* Quan les sirenes de nou anunciaven bombardejos sobre la ciutat, Nicolau d'Olwer va continuar la reunió com si res, com si no les hagués sentit (RUBIÓ I TUDURÍ, 2002:236).

El 23 de març, es va celebrar una nova sessió de la Institució de les Lletres Catalanes, on es va tornar a plantejar la possibilitat d'organitzar una retirada per si els franquistes reeixien. Els assistents estaven dividits. Jordi Rubió i Francesc Trabal no volien marxar, i tampoc creien que calgués prendre mesures. En aquesta ocasió Nicolau estava callat. La resta del grup considerava tenir en compte la possibilitat que els franquistes arribessin a Barcelona. Finalment, Nicolau d'Olwer es va veure obligat a dir la seva per al·lusions. S'havien de cremar les naus, tot afirmant amb rotunditat que els franquistes no arribarien a Barcelona. Si malgrat tot arribaven, ell no s'anava a moure de Barcelona tot i ser-ne conscient d'estar condemnat a mort. Més tard, a banda i en petit comitè Soldevila li va preguntar si havia fet un pacte amb el dimoni, i si era aquest el motiu pel qual no tenia por; tanmateix, va venir a dir Soldevila, la resta dels mortals no comptaven amb cap pacte i els preocupava que passaria si els franquistes trepitjaven Barcelona. Nicolau d'Olwer el va fitar i somrient li va contestar *«Sí, jo sé que aquest any haig de morir»* (SOLDEVILA, 1970:435). En aquest dietari de Ferran Soldevila, Nicolau apareix com un personatge fora de la realitat, com si la folia de la guerra l'hagués trastocat. En canvi, hem pogut saber que el Governador del Banc d'Espanya, en sortir d'una reunió d'Acció Catalana al capvespre, va haver de ser ajudat per en Bosch Gimpera i d'altres membres del partit, per poder tornar a casa. Ja tenia aleshores molts problemes de visió, i per les nits no veia prou bé. Pocs dies després, el pessimisme ja s'havia anat fent un racó entre els membres de la ILLC. Fins i tot el propi Nicolau, que ja no afirmava tant taxativament la

⁴⁷⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Zabala, G. a Nicolau, doc. 9, 25/3/1938

impossibilitat de l'arribada dels nacionals. Aquests estaven avançant cap a Tremp (SOLDEVILA, 1970:444 i 448).

Així, el 10 d'abril de 1938, en tornar a caure Blum, Nicolau d'Olwer fou més conscient que mai que l'or estava perdut. Amb tot, no decaigué i continuà fent gestions. El Banc d'Espanya va interposar una demanda de procediment de *référé* davant el Tribunal Civil de la Seine contra el Banc de França per obligar-lo a la devolució de l'or de Mont de Marsan. Mentre que per la seva part, les autoritats del Banc d'Espanya a Burgos, s'hi presentaren al plet com a part interessada, allargant el procés judicial fins el final de la guerra. Una sentència de 13 d'abril de 1938 confirmada més tard per la Cour d'Appel de París, es declarava incompetent, en estimar que «*las reservas formuladas por el Banco de Francia respecto a la validez de los poderes del Banco de España demandante suscitaban una cuestión de fondo, que debía ser juzgada en procedimiento ordinario*». ⁴⁷¹ La qüestió de fons no era altra que tenir la certesa de qui era el representat legítim del Banc d'Espanya, Nicolau d'Olwer o alguns dels antics consellers que es van passar al bàndol facciós. Així, la República espanyola mai va tornar a veure aquest dipòsit aurífer, i en canvi si que va ser recuperada pel regim franquista «*...después de un minucioso recuento, intervenido por nuestros funcionarios, se nos entregó el oro depositado, cuyo importe total fué de 26.782.640 dólares...*» ⁴⁷²

Aquell estiu, la crisi al Govern de la República i que va acabar amb la formació d'un nou govern en plena guerra, va afectar de ple al Govern de la Generalitat perquè comprometia els acords que havien anat subscriuint. D'aquesta forma s'obria una crisi entre els partits catalans que veien perillar algunes concessions per part del Govern de la República, i la presència del PSUC en aquest nou govern amb Negrín al capdavant. Des de la Generalitat es va plantejar formar un Consell format per ERC, AC i la Unió Rabassaire, que fos fidel al govern republicà i al seu president, i reforçar l'autoritat d'aquesta representació catalana. Es va pensar en Pompeu Fabra i Nicolau d'Olwer a qui se li encarregarien funcions executives, per ser-ne de la més absoluta confiança per en Companys. Però Nicolau s'ho va repensar molt. Companys va mantenir una conversa amb ell en la que va copsar com li desagradava a Nicolau l'ofertament «*...la política de absorción, desconsideración y atropello del Gobierno de la República hacia Cataluña, y estaba desazonado e irritado [...] un poco aturdido por el*

⁴⁷¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa Pol. 2, doc. 4.2.1/9, (sense data)

⁴⁷² IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa Pol. 2, doc. 4.2.1/4 *Memoria leída en la Junta General de Accionistas del Banco de España, los días 29 de noviembre y 6 de diciembre de 1942*, p. 21

ofrecimiento y las motivaciones que le precedieron» (MARTÍN RAMOS, 2013:273-274). Sembla ser que en aquestes dates tenia previst viatjar a Zuric per assistir a un congrés i s'ho volia repensar, malgrat que l'hora exigia immediatesa. Així, malgrat tot, va convocar el Consell d'Acció Catalana per plantejar la situació. Com sempre, hi va haver qui estava encantat amb els integrants del nou govern, i també qui pensava que calia comptar amb les forces sindicals. Enmig d'aquestes dues postures, Nicolau va pregar que no se'l pressionés a prendre aquella decisió en moments tant complicats i difícils. De nou, es va mostrar vacil·lant a l'hora de prendre un càrrec de molta responsabilitat al Govern de la Generalitat «*Que cada uno acepte su responsabilidad ante la Historia. Como catalán, como republicano y como demócrata que cada uno consulte también el fallo de su conciencia*» hauria dit Tarradellas (MARTÍN RAMOS, 2013:280-281).

El govern de la República el 1938 va veure una oportunitat de vendre plata als EUA. L'ambaixador republicà a Washington, Fernando de los Ríos, es va encarregar de fer totes les gestions pertinents, mentre que a Espanya es procedia a preparar el metall per al seu transport. A aquesta operació se li va voler donar una base legal (VIÑAS, 1976:317) ja que fins aleshores tot s'havia portat per gestions i ordres personals de Negrín, en nom del Consell de Ministres. Nicolau d'Olwer «*que conocía muy bien como se vaciaba el depósito del oro, le confesó al presidente la apurada situación de la Hacienda pública*» (MARTÍN ACEÑA, 2012:115). Hem trobat a la documentació del fons de Nicolau d'Olwer a l'IEC, una carpeta amb un document que no sabem si ha estat redactat o no per Nicolau – probablement hagin estat fetes per Trifón Gómez,⁴⁷³ però no ho podem assegurar; es tracta d'un document resultat d'unes investigacions que detalla amb noms i cognoms personalitats comunistes franceses que es van dedicar a proporcionar material de guerra i queviures al Govern republicà, als quals se'ls hi va lliurar la quantitat de dos mil cinc-cents milions de francs. Per a l'any 1938 se'ls havien donat dos-cents milions de francs només per pagar el pas de material de guerra per França. Els diners els rebien a través d'un compte de la *Banque Commerciale pour l'Europe du Nord*, i es coneix que qui rebia els diners era el marit d'una antiga serventa d'en Negrín. El més important d'aquest document, són les conclusions a les quals s'arriba; cap dels comunistes que esmenta «*...no han rendido cuentas de ninguna clase y a la hora actual siguen exigiendo y*

⁴⁷³ Trifón Gómez San José (1889-1955) Diputat del PSOE a Corts per Madrid. El 1937 va ser Director General d'Aprovisionament. El mateix any va ocupar la presidència de l'Institut Espanyol de Previsió i va formar part dels Consells del Banc Hispano-Americà i del Banc de Crèdit Industrial.

*obteniendo dinero de Negrín, alegando créditos imaginarios». En el mateix informe s'afirma que fins i tot s'ha apropiat de l'import de caucions retornades i que estaven destinades a pagar armes i municions, així com uns bucs de la companyia *France Navigation*, que havien estat pagats amb diners espanyols. Qui redactava l'informe, suggeria fer un seguit d'indagacions per esbrinar els moviments econòmics tant de la companyia naviliera com del banc francès, així com dels passaports de les persones esmentades a l'informe. El paràgraf final conclou que atenent tots els indicis que s'exposen «*Los comunistas franceses, han debido de obtener en sus tratos con el Gobierno español – de los cuales, como se ha dicho, no han rendido cuentas, ni han entregado justificantes- grandes beneficios, posiblemente mucho mayores que los significados por el costo de los buques de France Navigation*»⁴⁷⁴*

Això i el fet de que les reserves de Mont de Marsan estaven immobilitzades els hauria empès a vendre plata als EUA a través d'aquest Decret Reservat de 29 d'abril de 1938. Aquest decret però, va ser conegut per les autoritats de Burgos, a través del director de l'Agència de Londres del Banc d'Espanya, per un certificat que havia fet el ministre d'Economia a Nicolau d'Olwer. Aquest defensaria aquest decret com a necessari per les contingències bèl·liques «*En los durísimos meses que hemos atravesado, el Banco no ha seguido las órdenes del Gobierno, sino que se ha adelantado a ellas para salvar la economía nacional y el crédito público...*» (VIÑAS, 1976:325). El maig de 1938 a Nicolau d'Olwer li varen ser confirmades facultats per establir en quines condicions es venia el metall i fer totes les gestions que se'n derivessin. El juny es va fer la primera venda de plata a París a instàncies del governador del Banc d'Espanya, a través del cònsol Gonzalo Zabala. Mentre tot això succeïa, les autoritats de Burgos continuaven tenint constància de tots els moviments fiduciaris per part del Banc d'Espanya republicà i a tal efecte, encetà accions judicials per embargar la plata, però en aquells moments no va reeixir.

Amb l'arribada de Negrín al poder, molts dirigents bascos i catalans es van sentir molestos per l'actitud d'aquest i la seva política, fet que podria haver motivat que Nicolau presentés la seva dimissió com a governador del Banc d'Espanya a mitjans del mes d'agost (MIR, 2006:247). Malgrat els conflictes entre la Generalitat i el Govern de Negrín, aquest havia confirmat a Nicolau d'Olwer com a governador del Banc d'Espanya «*un hombre inteligente, de talante moderado y con una larga experiencia política, pues había sido ministro de Economía en el primer gabinete de Manuel Azaña [...] Republicano de pura cepa, nunca se planteó abandonar*

⁴⁷⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, carpeta 4.1.2.1/1-5, docs. 41-45, 24/8/1939

el barco que le confió Negrín, ni siquiera cuando en los terribles meses de aquel verano fue acosado y denunciado por los sindicatos como enemigo del régimen; siguió al gobierno en su peregrinaje a Valencia y después a Barcelona, manteniéndose sin desmayo fiel al ministro de Hacienda» (MARTÍN ACEÑA, 2012:58). Durant l'estiu de 1938, Nicolau d'Olwer va anar amunt i avall per tota França, i aprofitava aquells viatges de treball per trobar-se amb el seu amic Ferran Cuito, instal·lat allà, i comentaven l'estat de els coses. En aquella ocasió, un discurs d'Azaña força encertat, i molt en la línia del que Nicolau ja feia temps havia advertit *«sovint en les guerres guanyen les armes dels uns i les idees dels altres»* i que en aquella ocasió expressat en paraules d'Azaña volia fer una referència velada a la incòmoda postura del catalanisme.⁴⁷⁵

Com s'ha dit més amunt, a l'agost sembla que Nicolau estava decidit a dimitir del seu càrrec al Banc d'Espanya, però fou instat pels propis a no fer-ho. A Negrín tampoc no l'interessava desfer-se'n d'ell *«encara que Nicolau no era negrinista»*. El líder d'AC es va atrevir a protestar per l'actitud de Negrín a Barcelona dient *«Si Franco nos quita el Estatuto y la República no lo respecta, ¿para qué luchamos»*, i aquest era l'estat d'ànims de molts (BALCELLS, 2007:60). Per la seva banda, el president de la República sembla que va fer tot d'escarafalls per aquest egoisme, tal i com ho recull Gabriel Jackson *«¿Sabía el caballero que hizo esta declaración cuántos masones maestros de escuela y líderes sindicales estaban siendo sistemáticamente ejecutados en el territorio controlado por Burgos? Como mínimo, esas palabras demuestran que subestimaba absolutamente la naturaleza de la dictadura venidera»* (JACKSON, 2008:311). Es pot acusar a Nicolau d'Olwer de molts defectes, però no de la capacitat de *subestimar absolutament la naturalesa de la dictadura*; i no ja la que va venir després perquè el 1938 era impossible saber l'abast d'una altra dictadura. El governador del Banc d'Espanya tenia autoritat moral per parlar d'una dictadura en haver patit en primera persona la de Primo de Rivera. Fou conscient com pocs de que la dictadura no els havia abandonat i que fins i tot podia tornar *«...regim immoral, regim grotesc [...] la dictadura del 13 de setembre ens ha donat moltes lliçons. Si les sabem aprofitar, Catalunya en traurà un gran bé. Si no en sabem, és que ens mereixem una altra dictadura. I la tindrem»* (NICOLAU, 1958:15). Tant tensa era la situació que Negrín va dir que dimitia, però en realitat estava fent una maniobra per afeblir el front polític que s'havia format contra d'ell, i també per afeblir el catalanisme (MIR, 2006:270-271).

⁴⁷⁵ AAM, FNDOL, correspondència I, carta de Nicolau a Cuito, doc. 11, 27/7/1938

En aquest ambient enrarit, es va produir una patètica picabaralla entre els diferents sectors catalanistes, al fil d'unes declaracions fetes per en Joan Casanova a un diari filofeixista de Perpinyà. L'article en qüestió posava sobre la taula el fet que els partits polítics ja no responien a la realitat d'aquells moments, deslegitimats pels excessos dels primers mesos de guerra. Assenyalava al govern de la República per haver-ho permès, ja que Catalunya no havia volgut aquella guerra «*Qué es lo que ordena el sentimiento de patria, después de dos años de tolerancias y de fanatismos? Una sola cosa. Ahorrar el martirio de Cataluña y rehacer la paz lo antes posible*».⁴⁷⁶ La pràctica totalitat de la premsa va criticar les paraules de Casanovas, i Manuel Cruells, que militava aleshores a Estat Català, va carregar durament contra les notes publicades a *La Publicitat*, atribuint a Nicolau d'Olwer un recolzament a Negrín (CRUELLES, 1975:195) que ens costa molt de creure; principalment perquè el líder d'Acció Catalana, a dures penes amagava l'enuig que li provocava l'actitud de Negrín a Catalunya. El mateix dia 15, *La Publicitat* deia en resposta a l'article a *La Vanguardia*, que Casanovas estava a l'exili i no tenia cap moral per parlar de la guerra ni del que estava patint Catalunya «*...la millor manera de defensar Catalunya i els interessos materials i espirituals dels catalans no és pas sortint de la nostra Pàtria, sino treballant i sacrificant-se i opinant, si hom creu necessari – d'ací estant i no pas des de l'estranger, on s'ha anat a parar en moments de pànic insuportable, superior a tot respecte a la jerarquia, i on la millor activitat que pot exercir un polític català, és callar*»⁴⁷⁷ Així, tot i que Casanovas en tingués raó, el que es criticava no era tant el contingut del seu article, sinó el fet de fer-ho des de l'exili. Nicolau, tanmateix va rebre crítiques d'en Joan Casanovas «*En Nicolau, oblidant el país i la seva impotència, s'entretenia a optar entre dos governs, quan estava en joc la destrucció, o no, de Catalunya...*» (CASANOVAS, 1996:289). En canvi la gent del seu partit, fet absolutament lògic, va tancar files al seu voltant l'any 1938; era admirat més enllà d'aquest càrrec «*...una de les figures més prestigioses i indiscutides de la política i la intel·lectualitat catalana*» ressaltant la seva fidelitat a Catalunya i la llibertat, gairebé en termes d'heroisme; un llenguatge d'altra banda lògic en el context en que es va escriure. Se li estava reconeixent la seva competència posada al servei del poble i la seva intel·ligència al servei de la cultura.⁴⁷⁸ Des de l'altra banda de l'Atlàntic, era un fet que Nicolau

⁴⁷⁶ *La Vanguardia*, «Unas declaraciones del Presidente del Parlamento catalán, señor Casanovas», 15-11-1938, p. 1

⁴⁷⁷ *La Publicitat*, «Un polític que no pot opinar», 15-11-1938, p. 1

⁴⁷⁸ Vegeu pròleg *Després del 19 de juliol. Articles i discursos*. Edicions populars d'Acció Catalana Republicana, Barcelona, 1938, recollits íntegrament a BALCELLS, 2007:473-501

s'havia posicionat al costat del Govern de la Generalitat, i aquest motiu hauria propiciat la dimissió com a Governador del Banc d'Espanya,⁴⁷⁹ però aquesta no es va fer efectiva ni es va admetre per part del nou gabinet encapçalat per Negrín.

Mentrestant el Banc d'Espanya de Burgos el 1938 va intensificar les seves accions per tal d'immobilitzar la venda d'or, mentre que Nicolau, Bosch Gimpera i d'altres, a inicis de setembre van anar a Zurich a un congrés Internacional de Ciències Històriques. Suposem que va aprofitar aquest viatge a Ginebra per anar a entrevistar-se amb personalitats de la Societat de Nacions, i obtenir una possible ajuda a la República. En paral·lel Azaña havia enviat emissaris a Londres i Paris, però «*ni aquestes negociacions [...] ni les de Lluís Nicolau d'Olwer a Ginebra [...] aconseguiran cap tipus d'intervenció internacional*»(GONZÁLEZ I VILALTA, 2009 c:51). A la seva tornada va despatxar amb Azaña sobre les percepcions que li produí tot plegat. Especialment les relacionades amb les motivacions que havien empès a Blum plantejar-s'hi si ajudar o no a la República espanyola. Durant la seva estada a Ginebra, Nicolau d'Olwer va anar a visitar a Aurora Bertrana. Li va lliurar uns papers que ella havia anat escrivint sobre la guerra i que havia guardat al consolat suís de Barcelona, tot esperant que li arribessin per valisa diplomàtica, però «*...en temps de guerra [...] no són respectades*» i el Governador del Banc d'Espanya havia arriscat molt per tornar-los a la seva propietària. Ella havia fet un munt de gestions per a que li enviessin des de Barcelona. Finalment, no sabem per quins mecanismes, Nicolau s'havia assabentat i allà estava ell, a Ginebra, al petit apartament de l'Aurora. Durant l'estona que va restar a casa de la dona no van parlar de la guerra, massa afectats tots dos i que per una qüestió de dignitat van refusar (BERTRANA, 2013:174, vol. 2).

Milers de quilòmetres enllà, a la Casa de la República de la República Dominicana, aquella tardor es va celebrar el dia de los Caídos, a expenses de Falange Espanyola i les JONS. Aquests elements franquistes i falangistes, eren seguits tant de prop com era possible per informar a les diferents legacions diplomàtiques de la República.⁴⁸⁰ Però la República ja havia estat abandonada a la seva sort i començava una llarga agonia. La diplomàcia britànica i la francesa van aconseguir per pressions, que la Societat de Nacions, aleshores ja poc efectiva, es desentengués del que passava a Espanya. Estava molt clar, que des de Burgos no només es volia asfixiar la República econòmicament, sinó a nivell diplomàtic també. Aprofitant que les brigades internacionals havien anat marxant als seus països d'origen i la batalla de l'Ebre els

⁴⁷⁹ AAM, FNDOL, carpeta Retalls de premsa, doc. 8. *El Universal Gráfico*, Mèxic, 19/8/1938, p. 12

⁴⁸⁰ FUE, fons Salvador Etxeverria, Archivo de la República Española en el exilio, octubre, 1938.

havia donat força moral, l'exèrcit franquista es va reorganitzar per donar el darrer i definitiu cop. La presa de Catalunya.

S'acosta el final de la guerra (1939)

Malgrat la resistència aferrissada de les forces republicanes a inicis de la guerra, cap el final aquestes estaven més afeblides. Nicolau d'Olwer tenia la sensació de que s'acostava el final de tot plegat *«malgrat el meu optimisme gairebé professional – per primera vegada- la possibilitat que tot s'ensorri»* Tenia prou motius pel desànim. Si Barcelona havia de ser assetjada com ho havia estat Madrid, aquella no podria pas sofrir-ho per manca d'avituallament. Confiava en que s'arribés a una solució a instàncies de les potències internacionals, però com ell mateix va reconèixer són *«democràcies a l'expectativa»*,⁴⁸¹ que aguantaven la respiració mentre veien com Alemanya s'havia anat rearmant i amb un ull posat a Txecoslovàquia. Malgrat l'optimisme que encoratjava a Nicolau d'Olwer durant els primers temps de la guerra *«Al crit de la llibertat o la mort [...] Així també nosaltres contra els militars espanyols, contra els estats totalitaris, contra la feblesa suïcida de les potències democràtiques. La resistència és més desesperada com més profundes són els rels del propi dret, com més injusta se sent l'agressió soferta»*,⁴⁸² dins seu sentia la traïció de les forces democràtiques que els havien deixat abandonats a la seva sort. A més de l'evident vulneració per part d'Alemanya i d'Itàlia del tractat de *no-intervenció*, propugnat per França. Nicolau reflexionava sobre la guerra *«...des del primer moment, Anglaterra va estar al costat de Franco, i que els primers avions que va tenir foren anglesos- abans que italians- I que la no intervenció fou obra d'Anglaterra»*(SOLDEVILA, 1970:532-533). Això ho deia des del convenciment després d'haver anat pel món durant els mesos de guerra, veient com a la República espanyola se li tancaven les portes de la solidaritat dels anomenats Estats democràtics. Nicolau va escriure-hi unes notes el 19 de gener de 1939, poc abans d'abandonar Catalunya definitivament *«Només sembla que pugui capgirar la situació un redreçament de la política exterior. No és pas aquest el camí que vol seguir per ara el govern de França ni, encara*

⁴⁸¹ NICOLAU, 1995:35, es tracta d'unes notes escrites per Nicolau relatant els avatars de l'exili a tall de diari, 16/1/1939.

⁴⁸² BALCELLS, 2007:489, «Discurs pronunciat el dia 6 de febrer del 1938 davant el Consell General d'ACR»

menys, el d'Anglaterra...».⁴⁸³ Fou un bany de realitat del paper que ocupava Espanya en l'esfera Europea. Tot plegat li va servir per recordar que per a Catalunya no era la primera vegada que es quedava esperant l'ajut estranger- en al·lusió a 1714- convençut que només es podia confiar en les pròpies forces, tot advertit dels perills de descuidar la rereguarda on la manca de disciplina podia contribuir a la desunió, i en conseqüència a l'afebliment de l'exèrcit.

El 8 de gener de 1939 Nicolau d'Olwer explicava davant la Junta General Extraordinària d'accionistes del Banc d'Espanya, amb *«tristeza contenida»* (MARTÍN ACEÑA,2012:36) que les reserves de la institució abans de la guerra havien sigut molt importants. La conjuntura i evolució de la guerra l'havien obligat, en tant que governador del Banc d'Espanya, a prendre mesures que en d'altres circumstàncies no hagués pres. També va haver de donar explicacions sobre la quantitat de metall que s'havia transportat a Cartagena el setembre de 1936, unes 700 tones d'or i unes 3.000 de plata, però no va precisar gaire cosa més. Segons explica Àngel Viñas en *El oro español de la guerra civil*, sembla que Nicolau d'Olwer hauria donat l'ordre d'obrir la caixa que transportava l'or cap a Cartagena *«fue el Gobernador Nicolau d'Olwer quien ordenó la apertura de las cajas a los tres claveros...»* (VIÑAS, 1976:145). Segons aquest autor, Nicolau podria haver volgut *«ocultar entonces las operaciones de envío que habían sido efectuadas antes del traslado a los polvorines de La Algamenca»* (VIÑAS, 1976:159), i per aquest motiu no va donar més detalls de la quantitat de metall transportat fins a Cartagena. El primer interrogant que ha sorgit, és perquè Nicolau hauria desviat part de l'or i cap a on. Cal recordar que Nicolau havia declinat tota responsabilitat sobre l'or un cop sortís aquest de les cambres soterrànies del Banc d'Espanya, però en canvi se'l va acusar de ser la mà que va ordenar obrir la caixa abans d'arribar al seu destí (VIÑAS, 1976:522, doc. 3). Si que sabem però, que els recursos econòmics que poguessin quedar al Banc d'Espanya el gener de 1939, Nicolau d'Olwer els *«traslladà de Barcelona a París en sortir de Catalunya»* els quals viatjaren de la capital francesa fins a Mèxic a bord del *Vita* (BONAMUSA, 2009:85, vol. II). És probable que també donés ordres de lliurar els objectes de valor de la catedral de Tortosa a la Generalitat, per tal de posar-los en custòdia als dipòsits organitzats al Nord de Catalunya (GRACIA, 2013:106).

Abans de marxar va deixar en regla els comptes dels diferents bancs amb els que treballava el Govern de la República a França. A més de dotar de líquid a determinats comptes

⁴⁸³ NICOLAU, 1995:35, es tracta d'unes notes escrites per Nicolau relatant els avatars de l'exili a tall de diari, 16/1/1939.

de Tresoreria, amb previsió d'un exili cada cop més proper, la previsió necessària per pagar a tot el Cos Diplomàtic a l'estranger, i tancar un compte que tenien amb dòlars, canviant-los per francs francesos.⁴⁸⁴

Nicolau d'Olwer, com molts d'altres, van haver de decidir entre quedar-se i patir la repressió i la prohibició de la llengua i la cultura catalanes, o bé marxar com un gest de fidelitat a la República- i salvar la vida (ESTIVILL, 1992:358). A mitjans de gener el governador del Banc d'Espanya havia informat els companys de la Institució de les Lletres Catalanes sobre la situació de l'exèrcit republicà dividit en els dos fronts que encara mantenia: el de l'Est encara combatia, el de l'Ebre completament desarticulat era gairebé inexistent. Això feia inútil la resistència de l'exèrcit a l'Est. A preguntes de Rovira i Virgili sobre l'amenaça que planava sobre Barcelona, Nicolau d'Olwer no va tenir més remei que afirmar-ho (ROVIRA I VIRGILI, 1999:11; MANENT, J; 2005:35-36). Empaitats per les forces franquistes, el 25 de gener el governador del Banc d'Espanya comunicava al *Banque Commerciale Pour l'Europa du Nord*, que la seu de l'entitat es traslladava a Figueres provisionalment i que en cas de que es produís un nou trasllat, els hi ho farien saber oportunament.⁴⁸⁵ També va acomiadar-se dels seus col·laboradors al Banc d'Espanya en termes molt dolorosos «*Dentro de pocos días habrá desaparecido la Segunda República Española si no del corazón de sus leales partidarios, de la realidad del mapa político de Europa*». Va agrair l'esforç dels que havien restat fidels a la República, malgrat totes les dificultats i desitjava poder tornar a Espanya amb la legalitat que els estaven arrabassant de soca- rel. Nicolau d'Olwer va ser molt conscient del futur que es desvetllava davant l'exili «*La vida se presenta dura, pero más dura es todavía la sujeción. Triste es el destierro, pero no tanto como sentirse desterrado en el propio país*».⁴⁸⁶ Va lamentar molt no haver pogut rescatar totes les sucursals del Banc, ja que les que estaven a la zona nord de la Península, van caure aviat en mans faccioses, així com l'embargament de bona part de les reserves enviades a l'estranger, motiu de constants plets jurídics interposats pels facciosos. Uns s'havien pogut solucionar, i d'altres restaven pendents de solució.⁴⁸⁷

Si les tasques del governador del Banc d'Espanya no haurien d'haver estat qüestionades, atenent el context de guerra, Manuel Raventós li va retreure la seva acció al capdavant de

⁴⁸⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes de Nicolau al Banque Commerciale, docs. 3, 4, 5 i 6, tots els documents tenen la mateixa data, 27/1/1939.

⁴⁸⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes de Nicolau al Banque Commerciale Pour l'Europe du Nord, docs. 1, 25/1/1939 i 2,27/1/1939.

⁴⁸⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa Pol. 2, doc. 4.2.1/7, Comiat al personal del Banc (sense data)

⁴⁸⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa Pol. 2, doc. 4.2.1/9 Notificació als accionistes, (sense data)

l'entitat. El va acusar d'espolar les caixes particulars de la institució *«especialment per no haver presentat la dimissió quan el govern va decretar que s'obrissin les caixes particulars del Banc i que fossin incautats els valors i joies dipositats, a canvi d'uns inventaris que feien riure per la seva insolvència»* (XAMMAR, 1991:439). Aquestes afirmacions de Raventós, malgrat l'amistat i el companyonatge durant els mesos de govern a Madrid, ens porten a qüestionar aquesta percepció. Això ho recull Eugeni Xammar a les seves memòries; però Raventós li va retreure directament a Nicolau que allò era complicitat *«d'una veritable espoliació»*. Manuel Raventós li hauria dit a Eugeni Xammar sense embuts que l'afer li semblà un robatori (XAMMAR, 1991:439). Podria estar referint-se a l'episodi abans esmentat, sobre un desviament d'or per part de Nicolau? No ho sabem. Està clar que un càrrec de responsabilitat com el de Governador del Banc d'Espanya en temps de guerra, comporta fer coses inversemblants a ulls de qui no ho viu en primera persona; realment calia prendre decisions arriscades, agosarades i fins i tot, poc ètiques. La maquinària de govern i de guerra havia de continuar, i per fer-ho s'havia de posar a prova l'enginy cada dia. Ferran Soldevila el 1940 també recollia unes paraules molt dures sobre Nicolau, fetes per en Sagarra *«era el director del Banc d'Espanya quan tal era ministre i es cometien tota mena d'assassinats...»* (SOLDEVILA, 2000:99); Soldevila es planyia del tracte d'en Sagarra *«Com parla d'en Nicolau! Si la República hagués guanyat, en parlaria molt altrament»* (SOLDEVILA, 2000:157). Amadeu Hurtado, molt crític sempre amb Nicolau, reflexionaria a l'exili que *«Si la República hagués durat, Nicolau hauria pogut obtenir les situacions polítiques més elevades com una figura passiva d'ordenament per omplir una vacant difícil de proveir amb algun home de més personalitat...»* (HURTADO, 2011:608). No estem d'acord amb ell, en el sentit que no fos home de personalitat. Ho era, i quina personalitat! Però no la mena de personalitat o tarannà que s'escau per a l'acció política d'alts vols que exigí el canvi de conjuntura, entre el final de la Restauració i l'inici de la República. Era una personalitat sense personalisme, d'anar fent sense motivació personal, mogut només pels seus ideals de llibertat, democràcia i republicanisme. Nicolau d'Olwer havia fet tot el que va estar a les seves mans, fins i tot més; es va arriscar molt en portar amb ell a l'exili, molts diners i papers compromesos, que el posarien en una situació compromesa i perillosa. El 5 de febrer, Lluís Companys va marxar cap a l'exili i el Govern de la Generalitat es va dissoldre abans de creuar la frontera.

Finalment, la guerra va arribar a Barcelona i la seva caiguda, com la de Catalunya, deia Pi i Sunyer, va ser tergiversada ja que *«Barcelona va caure, perquè no hi hagué cap exèrcit, cap*

força militar organitzada que la defensés [...] Quants soldats catalans anaren a combatre per Madrid! I Barcelona es quedà sola a l'hora d'ésser atacada» (PI I SUNYER, C; 1986:193). Probablement, aquesta afirmació l'hauríem de contextualitzar i matissar molt. Les memòries de Pi i Sunyer, va estar escrites durant l'exili; un exili que com veurem a continuació va estar molt marcat pels retrets i per les acusacions creuades entre els republicans. Els anys de la guerra anaven quedant cada cop més llunyans, i aquestes reflexions les va fer Carles Pi i Sunyer des del presentisme d'aquells anys, per tant molt subjectes a la seva experiència i records personals. Sense ànim d'esdevenir advocat ni jutge de ningú, caldria preguntar-se si quedaven homes per defensar Barcelona. La guerra civil no només va deixar un rèdit nefast quantificable. Amb l'única intenció d'anihilar un procés reformador de la societat espanyola, entesa com un perill per aquells que veien perillar les seves prerrogatives, injustificables en la nova conjuntura democràtica, va deixar la certesa d'una guerra estèril que va provocar milers de morts, per ambdós bàndols, i l'exili massiu de milers de persones, molts d'aquestes sense possibilitat de retorn.

ELS ANYS D'EXILI, 1939-1961.

5. L'EXILI FRANCÈS, 1939-1945

Nicolau d'Olwer ja estava acostumat a passar la frontera amb França per tal de fugir i amagar-se. Però aquesta vegada, creuar la frontera tenia un caire diferent. A la fugida de milers de persones, que res tenien a veure amb idees polítiques o compromisos intel·lectuals, s'ha d'afegir la sortida gairebé complerta, dels quadres polítics republicans. Així, aquest exili va esdevenir una expressió de llibertat, l'expressió de qui no admet la submissió al vencedor, però el preu a pagar va ser «...*el sacrificio que supone el abandono del lugar patrio*» (ABELLÁN, 2001:61). La majoria de la gent que no en disposava de documentació o salconduits per moure's lliurement per territori francès, van ser destinats als camps de refugiats on van viure situacions dramàtiques i de penúries.⁴⁸⁸ Els més afortunats, la majoria dels polítics, es van escampar per la geografia francesa, preferentment al sud i a París. Molts intel·lectuals van intentar sobreviure a les residències establertes a aquest efecte, al sud de França. A partir de mitjans de febrer, a Espanya es va dictar la Llei de Responsabilitats Polítiques per la qual, el govern franquista «*Liquidará las culpas de los que contribuyeron a la subversión roja. Se declara fuera de la ley a todos los partidos que integraron el llamado Frente Popular*»⁴⁸⁹, llei que afectaria a Nicolau d'Olwer entre d'altres exiliats.

Refugiat inicialment a Ginebra, allà es va retrobar de nou amb l'Aurora Bertrana a qui va confessar que li havien pres tot el que tenia i que l'abric que portava a sobre era «*tota la seva fortuna vestimentària. M'ho han pres tot [...] no tinc res, ni casa, ni diners, ni propietats, sóc més pobre que una rata. Ara es pot dir que visc de caritat*» (BETRANA, 2013:219, vol. 2), tot i que aquest testimoni encaixa en els mesos que Nicolau va ser detingut i empresonat a Cusset, més d'un any i mig més tard. És probable que l'Aurora Bertrana hagi confós en els seus records algun encontre amb Lluís Nicolau, molt després de la seva detenció i ella ho expliqui com un fet de l'inici de l'exili de Nicolau; si és cert però que primer va anar a Ginebra.

A partir d'aquest moment es van obrir molts interrogants per al nostre home i pels seus coetanis. Algunes d'aquestes qüestions, sobre tot les de caire polític i cultural, cadascun les va prioritzar en funció de molts components: estat d'ànim, dispersió familiar, situació econòmica,

⁴⁸⁸ Aquest aspecte de l'exili, està abastament tractat per molts autors. Vegeu per exemple, VILANOVA, 2009: 247-256 «Entre l'exili i la repressió: dues cares d'una mateixa moneda»; MORALES MOTOYA, (2008) *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*; CANAL; CHARLON; PIGENET; (2005) *Les Exils catalans en France*.

⁴⁸⁹ *La Vanguardia*, 14 de febrer de 1939, p. 1

possibilitats de marxar fora de França, etc. Quina mena de política caldria fer a partir d'aquell moment? Qui l'hauria d'encapçalar i des d'on? Calia reorganitzar-se per tornar a constituir una República, o aquesta fórmula ja estava superada i desgastada per les circumstàncies? I els partits polítics, podrien funcionar orgànicament com fins a aquells moments? Cadascú es va implicar en graus molt diversos, i el seu compromís va estar molt condicionat per la motivació que li pogueren suscitar les noves perspectives. Com el va viure l'exili Nicolau d'Olwer? Quines percepcions personals influïren en les seves actituds inicials? Va viure amb recança la pèrdua, o pel contrari, es va amarar d'estoïcisme? Quina mena d'idealització va construir sobre Catalunya? Va influir això sobre la seva producció intel·lectual? Les circumstàncies obligaven a nous plantejaments polítics, on es barrejaven molts elements: lideratges, força electora, capacitat d'organització a Catalunya i a l'exterior, capacitat d'influir en d'altres potències (SANTACANA, 2014:19).

Van ser uns moments molt dramàtics en tots els sentits. La Generalitat, abans de la desfeta republicana havia donat els seus fons al govern de la República per contribuir a l'esforç de la guerra (MORALES MONTOYA;2008:98-102). Durant els primers mesos de l'exili, Lluís Companys va ser plenament conscient de com s'incomplien el retorn d'aquests fons, per tal de donar sortida a les primeres demandes dels exiliats (SANTACANA, 2014:16). I d'altra banda, un dels països receptors d'exiliats, Mèxic, tot i les bones intencions durant la guerra, l'ajut material havia estat molt limitat, atesa la situació precària que vivia el país asteca; econòmicament arrossegava una crisi des del 1929, per la seva dependència dels EUA. Per tant, l'arribada de refugiats va sacsejar la societat mexicana en molts aspectes, no només des de la perspectiva econòmica (MATEOS, 2009 b:103 i 108).

La magnitud de l'exili

L'exili dels intel·lectuals catalans ha estat considerat d'«*éxodo bíblico*» (MANENT, 2001:16). Sense parangó, si el comparem amb l'exili francès que a partir de la invasió nazi de França patiria el poble francès, titllat d'*exili daurat* comparat amb l'exili català (TORRENTS, R;2009:131), «*Jamais, dans sa longue histoire des migrations, l'Espagne n'a connu une vague d'emigration aussi considérable, par son ampleur et sa durée, que celle de la guerre civile...*» i «*...la retraite, qui se produït après la chute de la Catalogne à la fin de janvier 1939. Par son ampleur et sa*

soudaineté, il s'agit de l'exode le plus considérable qui se soit jamais produit à une frontière française...» (DREYFUS, 1999:19 i 42).

Aquest exili va estar marcat pel feble vincle dels exiliats amb la Generalitat, ja que no va rebre cap reconeixement internacional. Més enllà d'això i en un àmbit molt més proper, les misèries humanes dels exiliats enfrontats sense remei, amb acusacions creuades en que la dialèctica fou sovint poc considerada. Atribuir responsabilitats polítiques sobre perquè els militars es van conjurar de nou el 1939, no va conduir a res durant els primers anys de l'exili. Tanmateix era necessari sentir-se menys culpable davant la derrota de la II República i la decadència dels valors democràtics i liberals. Per exemple, Ricard Torrents acusava a Ferran Soldevila de posseir una commovedora mesquinesa i una patètica sinceritat (TORRENTS, 2009:143). Més de la meitat dels professors de la UB van marxar a l'exili per por, i perquè «*su destitución cómo funcionarios públicos sería inexorable*»(MANENT, 2001:16). Jaume Medina apunta a que Nicolau d'Olwer fou depurat de la Universitat de Barcelona (AADD, 1981:108),⁴⁹⁰ però no hem trobat cap expedient de depuració d'ell a l'Arxiu Històric.

Pel que feia a Catalunya, l'èxode massiu de republicans i els respectius quadres polítics, Nicolau creia que es devia a «la amenaza de la venenosa brutalidad cuartelaria del "Muera la inteligencia" que hacia caer bajo la metralla fascista a los hombres por ser honrados, por intelectuales, por catalanes o republicanos» (SANTALÓ, 1963:14). Més enllà d'aquest fet, intrínscament lligat a la política franquista, volem posar l'accent en la magnitud de l'exili per comprendre quines repercussions va tenir sobre els que van haver de marxar, especialment entre els intel·lectuals i els polítics. A banda de l'impacte visual pels que fugien, en constatar les llargues fileres de gent esperant-se amb el que havien pogut carregar per passar a França, l'impacte que va provocar al país receptor que no havia esperat pas una allau semblant de persones.⁴⁹¹ França vivia un clima de pre guerra molt acusat. Malgrat que n'havia previst l'arribada d'exiliats republicans, la quantitat de gent que creuava la frontera en aquells moments, superava amb escreix les seves previsions «que l'èxode crea a França, ja anguniejada per la situació europea, una pila de problemes: de transports, d'allotjaments, de proveïment, de sanitat, de seguretat i d'ordre públic [...] hem de demanar comprensió i hem

⁴⁹⁰ *La Vanguardia*, 3 d'abril de 2001, p. 27.

⁴⁹¹ Hi ha un aspecte sobre França, en tant que país d'acollida que no tractem en aquesta tesi doctoral. Es tracta de la política de França respecte als refugiats i que es pot veure a GUILHEM, F. (2003) «La cuestión del regreso en el exilio español en Francia...»; I pel que fa al tractament que es va donar als exiliats des de l'Espanya franquista, i de l'exili com espai de resistència, vegeu LARRAZ, F. (2009) *El monopolio de la palabra...*

d'ésser alhora comprensius» (ROVIRA I VIRGILI, 1999:188). És gairebé impossible quantificar l'exili dels intel·lectuals catalans, però més enllà de les xifres estan les repercussions, immesurables, en tant que aquest exili cultural ha estat el més important de Catalunya a la seva història (CASASSAS, 1999:328). Ja des de 1938, Franco havia intensificat la seva ofensiva cultural a Catalunya, afegint-hi el fet que molts intel·lectuals es van declarar manifestament antifeixistes. Per tant, més enllà de la quantitat, és més oportú parlar de la importància cultural.

Malgrat el xoc per la derrota i les dificultats amb que es van trobar molts polítics i intel·lectuals per passar la frontera, així que es van establir van mirar de refer les diferents organitzacions sindicals, polítiques i culturals, per recuperar les condicions anteriors a la guerra però «*le résultat en sera toute fois inégal selon les tendances au moment où se déclencherà la Seconde Guerre mondiale*» (DREYFUS, 1999:90). Una altre sort van patir els menys afortunats que van anar a parar als camps de refugiats d'Argelers, Sant Cebrià, el Bacarès i d'altres, per a qui l'ajut del SERE i del JARE, en molts casos «*no van rebre cap mena de subsidi*» (VILANOVA, 2005:222). Què va passar amb els diners del SERE i més tard del JARE? Per què no arribaven a aquesta gent? Picaresca, mala gestió o realment no es va poder atendre tot? Reprendrem aquest tema més tard.

Entre l'exili polític i intel·lectual, tot i que heterogeni, es perfilen ràpidament dos grups. Uns que «com si no haguessin après la lliçó de la tragèdia fratricida, organitzaven polèmiques o picabaralles en el buit i àdhuc repartien medalles o terribles anatemes...» (MANENT, A. 1989:34; GRACIA, J;2010:33), lliurats a retreure's els uns als altres pel fracàs de la república «...es trobaven dividits en una heterogeneïtat de grups, que en animadversió recíproca, es dedicaven a descarregar sobre els altres les responsabilitats de la derrota»(CATTINI, 2013 a:216). I uns altres que «es planyien amb sentit crític, constructiu, alligador, de les actituds polítiques que no estaven a l'altura de la circumstància històrica» (MANENT, 1989:34). Hem associat a Nicolau d'Olwer amb aquesta segona categoria; tot i que no fos home donat a plànyer-se públicament, si que es va inhibir intuïm que per digerir aquella desfeta i posar distància amb els errors comesos «...lo que realmente fracturó al exilio fue el debate en torno a las responsabilidades en el desarrollo de la guerra y en el fracaso republicano» (HOYOS, 2012:89). Aquesta va ser la tònica durant els primers mesos de l'exili a França. L'exili va obligar a deixar la vida de les persones en un impàs, pendants d'un futur que no els hauria d'ésser

desvetllat. Ja no podrien controlar les seves vides i res ja no depenia «de sus esfuerzos ni de su firmeza ideológica» (GRACIA, J; 2010:30).

Enrere es deixava la dura i cruel guerra, la lluita per conservar la república «difícil experiencia de la II República y sus problemas para consolidarse como una democracia con unos partidos políticos que operasen dentro de las reglas del juego, creó daños importantes en todos ellos» (HOYOS, 2012:343). També semblava quedar lluny la voluntat d'intentar dotar-la de maduresa i configurar un societat en canvi. Davant d'aquesta nova perspectiva, l'actitud de molts diputats del Parlament català, tanmateix, va ser deixar-se caure en una ingènua inhibició. L'exili es va començar a contemplar com un període de parèntesi que els hauria de durar poc «passen les hores en un cafetó de suburbi i parlen de l'esdevenidor com si al cap d'un cert temps haguessin de tornar a Catalunya a reprendre la vida, àdhuc la vida política, amb els mateixos partits, amb els mateixos antagonismes, con si no hagués passat res» (SOLDEVILA, 2007:22). L'exili va suposar una prova de la força moral, més que no pas ideològica, sobre tot per poder viure amb tot de privacions i envoltat de misèries humanes. Així, qui va optar pel pragmatisme va poder adaptar-se més fàcilment a la nova conjuntura (GRACIA, J. 2010:30). La situació dels intel·lectuals dins i fora de Catalunya no era pas engrescadora ni fàcil. A l'interior per l'adaptació a una nova cultura que van haver de patir, si volien romandre a Catalunya. A l'exterior, el principal problema era «l'escassa presència internacional de la cultura catalana» malgrat els esforços que s'havien esmerçat durant els anys 20 i 30 al voltant de la Societat de Nacions. Amb tot, «Els intel·lectuals tingueren un paper fonamental com símbol unitari de representativitat del catalanisme antifeixista» (CASASSAS,1999:332).

En aquesta dinàmica de retrets, acusacions, prejudicis i apriorismes, hi va haver qui va aprofitar per carregar tintes contra qualsevol. Josep Tarradellas després de diverses converses amb exiliats, reflexionava al seu diari el 28 de juny de 1939. Deia sobre Nicolau- i sobre d'altres- que s'havien clos dins sí mateixos, més amoïnats pels seus melics i els defectes dels altres, i no pas per posar en el seu lloc a la situació del moment, ni afrontar amb responsabilitat el que havia succeït «*ni la part de responsabilitat que els pertoca respecte dels fets esdevinguts. Tots ells es creuen els homes eix del moment, purs com una verge, que sofreixen una evident crisi d'egocentrisme, i es presenten com si en cadascú es vinculés tot el que és passat immaculat i heroic, present respectable i esdevenidor possible de Catalunya. Aquests homes, es diuen Casanovas, Nicolau d'Olwer, Pous i Pagès [...] Un lleuger examen del cas de cadascú els convenceria que Catalunya ha d'esperar poc d'ells*» (SANTACANA, 2014: 430-

431). A més, Tarradellas considerava que amb els càrrecs que havia tingut Nicolau d'Olwer, com a Ministre d'Economia i Governador del Banc d'Espanya, aquest no hauria de defugir de l'aparell polític republicà (SANTACANA, 2014:23).

Repercussions de la derrota per a Acció Catalana i per a la política en general

Una característica de l'exili entre els polítics és el *fenomen de manteniment de la ficció política* (ABELLÁN, 2011:72-73). Tanmateix, l'exili deixaria molts cadàvers polítics. El més immediat i tangible fou Acció Catalana, una dissolució aparent, però. La majoria dels seus militants no van estar a cap camp de concentració, fet que va donar com a resultat una gran dispersió arreu de França. Lluís Nicolau d'Olwer «*quedà tant abatut i desorientat per la magnitud de la derrota que en el mes de juny manifestà als informadors que Acció Catalana havia deixat d'existir*» (DÍAZ, 1995:15). Unes manifestacions que segons Ramon Peypoch havien estat fetes a un diari francès- *La Dépêche* de Tolosa o *L'Intransigeant* de Perpinyà, per bé que no ho recorda amb exactitud⁴⁹² Ramon Peypoch ràpidament li va recriminar el haver fet aquestes declaracions de forma unilateral, sense haver-ho consultat amb les restes orgàniques del partit. Però Nicolau s'havia emmotllat a la determinació de no tornar-s'hi a implicar en política. Estava convençut que la política catalana havia dut a Catalunya a la ruïna per què «*el motor de la política catalana no ha estat l'esperit nacional sinó l'interés de partit o de classe, que s'ha demostrat molt més fort...*». Com a president d'AC, no tenia motius per penedir-se, i tenia la consciència lliure de culpa; estava convençut d'haver «*fet tots els possibles per tal d'evitar-ho i en els meus parlaments he dit sempre el que em semblava que calia dir*». Encara va anar més enllà en assenyalar als catalans per haver-los deixat sols en el panorama polític, per preferir altres opcions.⁴⁹³ Cal recordar però, que Acció Catalana inicialment s'havia mostrat massa segura de si mateixa i no havia volgut anar amb ER a les eleccions de 1931; després ja va ser massa tard perquè ni els uns ni els altres volien renunciar a res, i internament el partit havia fet aigües per tot arreu. Per tant, va ser la pròpia Acció Catalana qui s'havia aïllat políticament.

⁴⁹² Fons personal família Peypoch, així ho Ramon Peypoch a unes notes mecanografiades de 15 de juny de 1936, i a les quals hem pogut accedir per gentilesa del seu fill, Ramon Peypoch. No sabem si la data que consta en el document és la data en que van ser escrites.

⁴⁹³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Galí, doc. 1, 9/7/1939

No obstant, Ramon Peypoch semblava disposat encetar la recuperació del partit. A tal efecte es va adreçar al seu líder, estant ja Nicolau a París, i li va demanar què calia fer amb el partit i si coneixia les intencions d'altres formacions polítiques afins a AC. Lluís Nicolau estava ocupat aleshores «*en tasques d'ordre divers de caire institucional*» i no va fer cas a les intencions de Peypoch. No va ser sinó al cap de moltes setmanes que va respondre a la carta del secretari del partit. La seva resposta traspuava amargor i pessimisme i va apuntar que Catalunya «*havia començat una nova etapa històrica*» (DÍAZ, 1991:16-17). Nicolau d'Olwer va reflexionar al voltant de la situació d'Espanya, la qual només es podria revertir davant de tres supòsits: amb una altra guerra, amb una revolució o bé per aigualiment de la situació del moment. La insistència de Ramon Peypoch per tal de fer alguna cosa, va donar els seus fruits i així, el nostre home va anar deixant la seva inhibició i adoptà «*una posició més activa. Va defensar la constitució d'un organisme unitari liderat per la Generalitat; tot i que continuava mantenint el seu pessimisme sobre el futur d'Espanya*» (MORALES, 2008:76).

La Generalitat s'havia endut a l'exili tots els conflictes i divisions polítiques sorgides al pair de la guerra; cal afegir l'afebliment de la figura del President Lluís Companys i les dificultats econòmiques de la Generalitat en haver lliurat els seus fons al govern de la República mesos enrere (LLOMBART, 2006:61; GRACIA ALONSO; 2015:398). En l'aspecte econòmic, la Generalitat es va posar de seguida en marxa per organitzar ajuts als refugiats, tant als camps, on s'amuntegaven les persones sense recursos, i a les residències per als intel·lectuals. Aquest ajuts es van coordinar des de Perpinyà i els van gestionar Bosch Gimpera- a l'espera de marxar a Gran Bretanya⁴⁹⁴- Joaquim Falguera, Martí-Feced i Ramon Frontera (LLOMBART, 2006:61).

D'altra banda, veus d'Estat Català van defensar la seva postura en aquest mateix context d'exili, assegurant que ells lluitaven per la llibertat de Catalunya malgrat que per a d'altres partits – ERC i AC- deien fer el mateix. Antoni Andreu i Abelló es va plànyer de que tothom havia deixat de banda Estat Català, marginant-los, quan el que havien volgut sempre era la llibertat, i no pas les condicions per crear-la. N'estava convençut que cap dels seus mouria un dit ni per en Companys ni per en Lluís Nicolau sobre els quals va deixar anar tota la responsabilitat del que havia passat a Catalunya «*Qui gosaria dir als nostres gladiadors que donessin la vida per un Cèsar que es diu Lluís Companys o per un governador del Banc*

⁴⁹⁴ Per conèixer les raons per les quals Bosch Gimpera va refusar una plaça a la Universitat de Toulouse, vegeu GRACIA ALONSO, 2015:401-412

d'Espanya que es diu Nicolau d'Olwer?» Més tard li va reconèixer al nostre home el seu pes com a representant d'Acció Catalana, un cop passat el flagell de la guerra europea (Tous, 1999:206-207 i 294).

A tota Europa s'escampava el temor d'una possible guerra. Tanmateix, ni França ni Anglaterra tenien cap intenció d'encetar una guerra amb Alemanya, així com aquesta tampoc no desitjava enfrontar-se a les potències occidentals en aquells moments, donat que la seva capacitat armamentística encara no estava prou desenvolupada per afrontar un conflicte d'aquesta magnitud. Hitler estava massa confiat de que ningú no mouria un dit per Polònia. A finals d'agost d'aquell 1939, Nicolau d'Olwer se'n feia ressò de les notícies que arribaven des de Ginebra. Allà el clima prebèl·lic era molt més intens, però ell creia que no hauria guerra; un convenciment personal basat en el fet de que tothom estava parlant d'aquella guerra que suposaven imminent, per liquidar la que ells havien patit, i per la qual es trobaven a l'exili. Nicolau deia que la imminència de la guerra europea va encegar *«a la mayor parte de nuestros gobernantes y contribuyó eficazmente a que perdieamos la nuestra»*.⁴⁹⁵ No va percebre en l'ambient més preparatiu per a la guerra que un any enrere. No sabem perquè s'entestava en no veure una guerra que cada cop era més propera; l'actitud de França en rebre els milers de refugiats que no esperaven, era la d'un país que es preparava per a un possible conflicte bèl·lic. Sí és cert que davant el pacte Mólotov-Ribbentrop, la seva actitud va ser molt tèbia, i més si es tenien en compte les dimensions que havia pres la pròpia guerra civil espanyola, on la participació alemanya i italiana havia estat palesa.

Així, els líders occidentals, sobre tot els francesos es comportaven com si hagués de succeir la guerra en qualsevol moment, però el seu discurs era ben diferent. Josep Andreu i Abelló, creia que la guerra europea no s'evitaria i amb ella *«tornarà a caure damunt nostre un període de sofriments i penalitats»*.⁴⁹⁶ Nicolau d'Olwer va pecar d'ingenu en no voler veure els senyals, probablement influenciat per les percepcions del país d'acollida o bé per que es resistia a creure en el destí d'entrar en una altra guerra quan feia escassos mesos n'havia sortit d'una altra. Tanmateix, Peypoch va posar sobre la taula la qüestió de forma descarnada i l'exhortava a tenir en compte aquesta possibilitat; la d'anar cap a una altra guerra i estar preparats, malgrat que ningú la volia contemplar *«Vos no creieu en la guerra. Jo no hi crec ni deixo de*

⁴⁹⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Azaña, doc. 4, 29/8/1939

⁴⁹⁶ ANC, fons 408 Andreu i Abelló, carta de Abelló a Pi i Sunyer, 5/4/1939. També va fer partícips d'aquestes reflexions a Josep Tarradellas i Sbert.

creure-hi- Desitjo simplement que s'eviti, amb tot i que sé que una guerra favorable a les Democràcies és la sola possibilitat immediata que tenim per tornar a casa nostra. Però dubto molt que la pau es pugui salvar»⁴⁹⁷

Finalment quan la guerra va arribar, tot i que inicialment fora del territori francès, a finals de 1939, els polítics exiliats davant el buit institucional, van convocar a Paris una reunió de representats d'ERC i d'AC en que s'acordà prendre *«el contacte amb les personalitats nacionalistes refugiades a França per tal de proposar-los la constitució d'un govern o d'un organisme que representés Catalunya a l'exili»*(CASANOVAS, 1996:296). Nicolau n'era plenament conscient del futur d'Espanya, perquè malgrat que n'obtinguessin el suport de les potències democràtiques, aquestes mai recolzarien una república. Ja ho havien demostrat durant tot el conflicte bèl·lic. En aquests moments sembla que començava a ser conscient de la realitat; també el fet de ser conscient i defensar fermament que l'oposició al regim franquista s'havia de dur a terme des de dins d'Espanya i més concretament a Catalunya. I no li faltaria raó. Podem trobar a gairebé totes les publicacions a l'exili referències més o menys agres respecte a la posició dels polítics a l'exili i la política que calia dur a terme. Això va pesar molt en els intents d'enderrocar el regim franquista. Cadascú tirava cap a un cantó en funció d'interessos partidistes i va provocar una *«atomització i la poca eficàcia política de l'exili, mentre que el protagonisme es desplaçava per força a l'interior»*(MANENT, 1999:36).

Aquesta conjuntura de final de guerra civil i la victòria franquista van representar un trencament *«en la continuïtat de les institucions i partits polítics d'arreu de l'Estat»* (DÍAZ, 1983:15), posant de relleu una nova realitat per a la qual calien noves formes de fer política. Tant Nicolau d'Olwer com Peypoch, creien que els que havien passat a l'altra banda de la frontera no estaven cridats a entrar en un nou joc polític, perquè la seva generació havia fracassat. Un fracàs al qual s'havia arribat per defensar sense condicionants les postures del Front Popular el febrer de 1936 i no haver estat prou valents per desmarcar-se'n. També per l'actitud de molts durant la revolució a Catalunya els primers mesos de la guerra. Ramon Peypoch estava convençut que s'hauria pogut evitar la caiguda de la República durant els mesos posteriors a febrer de 1936, quan el regim havia estat atacat tant des de les dretes, com també pels aliats electorals. Va carregar tintes contra tots ells, socialistes, comunistes i anarquistes, malgrat les bones intencions desplegades als discursos de Prieto i Azaña que de

⁴⁹⁷ Fons personal de la família Peypoch, carta mecanoscrita, doc. 7, 16-8-1939; desconeixem però si va ser escrita en aquesta data o posteriorment.

poc van servir. Acusava manca de sentit crític i dinamisme polític, qualitats que reunien uns pocs homes – entre els quals Nicolau d’Olwer, a parer de Peypoch- i en canvi acusava als homes d’acció, en la seva gran majoria «*poc o gens intel·ligents, sinó brètols i bandarres, mestres en la política del casinet, d’intrigues baixes de sostre i dignes successors del lerroxisme*». Per això, en aquells moments de l’exili en que Nicolau semblava abandonat al pessimisme més absolut, Peypoch l’emplaçava- a ell i a uns quants més *amb autoritat moral-* a esdevenir «*autèntics conductors de masses*», preparant el terreny per reprendre els afers de Catalunya. Peypoch encara va anar més lluny, conscient dels errors comesos per Nicolau en matèria política; el que havia de prevaldre era la personalitat del individu, i la de Nicolau amb les seves llums i ombres era «*una història neta i rectilínia que avui inspira confiança a molta gent, una de les poques confiances que encara es sostenen, i que vos no teniu dret a defraudar per tancar-vos a fer fitxes a la Biblioteca Nacional*» amb el risc que corria de rebre moltes crítiques per egoisme. I com que, entre els que s’havien quedat a Catalunya, de moment ningú apuntava maneres de líder, Nicolau d’Olwer i uns pocs més estaven cridats a anar preparant el camí des de fora per passar el relleu i fer la lluita des de dins de Catalunya.⁴⁹⁸

En aquesta direcció, el primer que es va fer el mes d’octubre, fou establir a París una oficina de la Generalitat anomenada “Layetana Office”. A partir d’aquest moment es van posar les mires en la constitució d’un organisme, sorgit de la mateixa Generalitat, anomenat “Consell Assessor de la Presidència”. Tanmateix, aquest òrgan va aixecar molts recels entre els catalans perquè el presidia el ja desprestigiat President Companys (LLOMBART, 1999:62). Aquest es va veure empès a constituir el 18 d’abril de 1940, un “Consell Nacional” format per en Pompeu Fabra, Jaume Pi i Sunyer, Pous i Pagès, Rovira i Virgili i Serra Hunter. D’aquesta forma, els intel·lectuals van formar part de les organitzacions institucionals a l’exili. Era lògic que fos així. Tots aquests intel·lectuals brillants, com d’altres que restaren a altres llocs, portaven l’experiència prèvia i la feina feta a Catalunya i que la guerra no els havia manllevat. Feina «*d’intervention dans les tribunes internationales...*» i per tant, no els comportava cap problema traslladar aquesta experiència a França. Maria Llobart creu que en aquest sentit, l’exili representa una lògica de continuïtat, on les relacions entre intel·lectuals i política havien de ser profitoses (LLOMBART, 1999:62). El problema més gran fou que l’invasió alemanya no ho permetria.

⁴⁹⁸ Fons personal família Peypoch, docs. 1-5, carta mecanoscrita de 16-8-1939

Ja hem vist com a l'exili es van posar de manifest les diferències i divergències polítiques, creant moltes tensions que havien estat fins aleshores latents en el si dels partits. Amb l'escissió d'Estat Català havia nascut el Front Nacional de Catalunya aquell mateix 1939, concebut con un gran bloc antifranquista de caire nacionalista radical.⁴⁹⁹ A partir d'aquí sorgirien tensions i problemes dins del FNC i respecte d'altres sensibilitats polítiques, ja que Lluís Companys, abans de ser detingut i abandonar França, demanà a Pi i Sunyer representar-lo a Londres. Així, el nucli polític de l'exili es traslladat a Londres i va representar l'inici del FNC a la capital britànica. Pi i Sunyer es va veure esperonat a dur a terme l'obra que no s'havia pogut fer a França. El Consell tenia dos corrents, una encapçalada per en Batista i Roca i una altra per Pi i Sunyer. Nicolau d'Olwer pertanyia al grup crític amb la gestió de Pi i Sunyer *«basant-se en el fet que encara existia el càrrec de president de la Generalitat, i el Consell Nacional creat per Companys a l'Estat francès»* (DÍAZ, 1983:57). Així, en el transcurs d'aquests mesos, tot eren retrets entre els nuclis britànic i francès. Bosch Gimpera deia que des de París no reconeixien els mèrits dels que estaven treballant a Londres (VILANOVA, 2004:12). Amb tot, Pi i Sunyer, va mantenir el contacte amb Nicolau, en qualitat de president del JARE, pel tema dels ajuts als refugiats a Londres. Cap a França havia d'anar Sir Richard Rees, membre del comitè britànic, al qual acompanyava una carta de presentació del propi Pi i Sunyer. Aquest comitè es volia posar a disposició del JARE, ateses les pèssimes gestions del SERE. Pi i Sunyer va apel·lar Nicolau per a que donés tot d'informació al seu enviat, per tal de saber la millor manera d'actuar conjuntament en benefici dels refugiats. Va aprofitar per temptejar a Nicolau sobre la possibilitat d'enviar alguns intel·lectuals cap a Anglaterra, per tal de bastir un nucli cultural semblant al que s'havia creat a França. Li va preguntar per la Revista de Catalunya; encara no s'havia publicat el seu primer número a l'exili, però Nicolau va assegurar que ja estava a la impremta. De la seva resposta no hem sabut res de les qüestions plantejades per Pi i Sunyer.⁵⁰⁰

D'altra banda, Nicolau d'Olwer, Rovira i Virgili i molts altres eren molt reticents a la formació d'un govern a l'exterior argumentant causes econòmiques (ROVIRA I VIRGILI, 2002:10). D'altres com a Claudi Ametlla es van negar a donar suport a cap iniciativa a l'exili, ja que no acceptava la figura del president de la Generalitat, com no l'havia acceptat des de 1934 ni el

⁴⁹⁹ Vegeu quins partits i organitzacions l'integraren a DÍAZ, (1983) *El Front Nacional...*

⁵⁰⁰ Arxiu Fundació Pi i Sunyer, Ca14, CP465. Carta mecanoscrita, Londres, 20 d'octubre de 1939 i carta manuscrita de Nicolau, 1-XI-1939, doc. Ca14

col·laboracionisme del seu partit, AC, amb Companys (CASANOVAS, 1996:283). El republicanisme espanyol entrava en la seva etapa final, malgrat els esforços que s'esmerçarien per voler mantenir aquest bagatge fora d'Espanya.

En aquest marc de dificultats econòmiques pròpies d'una situació d'exili forçat, el Govern de la República es va trobar havent de fer balanç de allò amb que podien comptar. Nicolau d'Olwer, pel mes de març encara feia gestions de governador del Banc d'Espanya, i va convocar una reunió entre Trifón i Calviño i ell mateix per avaluar com estaven els comptes del govern pel que feia a la compra d'armes. Havent acabat la guerra per a ells, el que calia era mirar de recuperar partides de diners que s'havien invertit per a aquesta despesa, i que ja no tenia justificació possible; especialment aquelles partides de les quals no havien rebut el material acordat. En l'informe efectuat hi ha 20 afers encetats durant el transcurs de la guerra i que no havien estat satisfets; es va calcular que aquests afers ascendien a més de 15 milions de francs francesos. A tal efecte, es va acordar que Calviño fes les gestions pertinents per mirar de recuperar aquests diners, ja que Nicolau d'Olwer va considerar que la seva missió ja havia finalitzat.⁵⁰¹

Les diferències polítiques portades al paroxisme. El SERE i la JARE⁵⁰²

El Govern de la República havia creat una Comissió Tècnica que depenia de la Subsecretaria d'Armaments del Govern de la República. Com que França havia donat reconeixement jurídic al regim franquista, Lluís Nicolau en tant que membre d'aquesta comissió i d'acord amb d'altres membres, van considerar oportú i segur liquidar els diners que tenien amb l'entitat *Credit Commerciale de France*, per valor de 28.790.000 francs. L'import recuperat es volia destinar a sufragar despeses de trasllat dels refugiats republicans, com a refugiats polítics, a diversos països que els donessin acollida. Aquesta gran quantitat de diners la van confiar a Narciso Bassols, Ministre de Mèxic a Paris, i del qual esperaven l'honradesa necessària per a una empresa d'aquest calat, ja que tal quantitat de diners no podien circular per França de forma oberta.⁵⁰³ Però amb aquests diners no n'havia prou. D'altra banda, i a través d'un intermediari, Nicolau d'Olwer en tant que representant de la JARE a França, i per poder obtenir més líquid per pagar els ajuts als refugiats, va tractar de vendre material

⁵⁰¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, docs. 4.1.2.1/9-13, març de 1946

⁵⁰² Una perspectiva de la JARE, a través dels ulls de Josep Andreu i Abelló en ESCULIES, (2015) *Josep Andreu ...* ;

⁵⁰³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Bassols, N. doc. 1, 7/3/1939

aeronàutic que la República havia comprat durant la guerra. Laurent Eynac, l'intermediari, es va adreçar al President de la República francesa per encoratjar-lo a comprar aquesta partida de material de guerra, que la república espanyola ja no necessitava.⁵⁰⁴ No tenim constància de cap resposta per part dels interpel·lats.

La divisió de les forces republicanes va continuar més enllà de les fronteres espanyoles, com hem vist, reflectides no només en les qüestions i decisions polítiques, sinó també en el fet que existissin dues organitzacions per ajudar els republicans exiliats, que es feien la competència. Les diferències ideològiques, marcades ja des de la guerra per les acusacions i retrets entre els propis republicans, sobre una suposada ineficàcia de l'altre durant els combats, es van estendre a l'exili com un verí i va traspuar en l'ajut als refugiats (BENET, 2008:30).⁵⁰⁵ Artur Bladé a les seves memòries admet que no sap si es pot anomenar competència l'actitud entre Negrín i Prieto però que «*La ja vella rivalitat entre els dos líders socialistes acaba de prendre aquesta nova forma*» (BLADÉ, 1976:98). Les rivalitats entre Negrin, fundador del SERE, i Prieto fundador del JARE va traspuar a la constitució d'aquest darrer organisme (SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2011:31-44; MORALES MONTOYA, 2008:98-112; CALLE; SIMÓN; 2006:83-88). Cada organització volia ésser el canal d'aquest ajut als seus correligionaris. Tot plegat es va agreujar per la dispersió dels refugiats, ja que moltes famílies van ser segregades (DUARTE, 2009:144), i pels rumors que corrien en relació als beneficiaris dels ajuts que s'atorgaven i un possible frau d'apropiació de béns públics. (MORALES MONTOYA;2008:129-134).

El SERE tenia uns paràmetres de selecció per atorgar ajuts basats en «*criterios socio profesionales o socio-políticos*» que li van comportar moltes crítiques i la no adhesió de molts exiliats, perquè implicava donar reconeixement a l'exili del darrer govern de la República encapçalat per en Negrín (RUBIO, 1977:136, vol. I). Entre les persones que no van signar la declaració d'adhesió al SERE estava Lluís Nicolau d'Olwer (RUBIO, 1977:137, nota 31, vol. I). Fins i tot, Josep Andreu i Abelló va denunciar davant Tarradellas que el SERE havia estafat a molts immigrants que havien marxat en vaixell cap a Amèrica. Segons Andreu i Abelló, els hi escatimaven el menjar i el que els hi donaven estava en males condicions; a més, els pocs camarots dels vaixells eren ocupats «*pels "senyorassos" creats per la guerra perduda*».⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Eynac, doc. 2, d'octubre de 1939.

⁵⁰⁵ Sobre com Prieto es va fer amb els diners del *Vita*, en comptes de Negrín, HOYOS, (2012:94-95) citant Abdón Mateos, apunta a que Cárdenas hauria tingut molt a veure en aquest afer.

⁵⁰⁶ ANC, fons 408, Andreu i Abelló, carta a Josep Tarradellas, 9/7/1939

Sembla però, que el JARE tampoc va estar al marge d'aquestes pràctiques «...la JARE, practicó igualment una política elitista de ajuda a unos cuantos, olvidando la gran masa de refugiados» (GRACIA, J; 2010:38; DUEÑAS, 2009: 35-35; Tous, 1999:28-30). Tot plegat tingué repercussions en la continuïtat de les residències dels exiliats catalans i les tasques d'assistència i culturals encetades. Negrín es negava a acceptar el JARE com a nou organisme per resoldre els problemes dels exiliats. Malgrat la sentència de la Diputació Permanent, que fou favorable a l'organisme dirigit per en Prieto, el seu homònim del SERE va actuar amb rebec, negant la legitimitat de l'organització. L'1 d'agost, Nicolau fou nomenat president de la JARE,⁵⁰⁷ sota l'auspici de Prieto, i malgrat les desavinences i fortes disputes que van mantenir durant el govern provisional de la república. Nicolau d'Olwer va instar a Negrín a donar compliment a la sentència de la Diputació i traspasar així els mitjans del SERE al JARE, però aquest es va negar; i és que Companys es va valdre de la posició de Nicolau en la JARE per obtenir-ne el pagament dels compromisos que Negrín havia contret anteriorment amb la Generalitat de Catalunya (GRACIA ALONSO; MUNILLA; 2013:149).

Per la tasca de president, Nicolau cobrava al voltant de 7.500 francs en concepte de sou i despeses de representació. També disposava d'una oficina a Paris per fer les gestions econòmiques relacionades amb l'organisme d'ajut (NICOLAU, 1995:15). Tot i ser el president, la direcció i el funcionament d'aquesta organització s'executaven des de Mèxic, ja que allà es trobaven els fons i Indalecio Prieto (RIERA LLORCA, 1994:42). Així, segons Vicens Riera la presidència del JARE exercia més un paper de delegació francesa. Però Pi i Sunyer creia que malgrat ser-ne l'ànima en Prieto, amb qui realment es podia negociar era amb Nicolau d'Olwer «...i això sempre oferia més possibilitats d'arribar a un acord respecte a un conveni econòmic que permetés sostenir les institucions de la Generalitat» (PI I SUNYER, 1978-1979:24). No hem de perdre de vista, però, les poques simpaties de Prieto vers la Generalitat de Catalunya, així Nicolau hauria sabut escombrar en favor dels seus interessos «mantenir les institucions catalanes, en particular en l'aspecte cultural» (PI I SUNYER, 1978-1979:27; DUEÑAS, 2009:42). La JARE, a més dels ajuts als refugiats a França i a d'altres indrets, també s'havia proposat fer inversions en aquells països d'acollida on els immigrants fossin una gran majoria, atenent que aquests països estaven força depauperats. Les inversions, haurien de garantir la creació d'uns

⁵⁰⁷ GRACIA ALONSO; MUNILLA, G. (2013:471) asseguren que Nicolau d'Olwer va ser juntament amb Prieto l'organitzador de la JARE com a contrapoder del SERE, entenent amb això que més enllà del nomenament com a Secretari, era l'àlma mater de l'organització.

llocs de treball que ajudarien a absorbir aquella mà d'obra que arribava d'Europa (HERRERÍN, 2007:119).

Al marge d'aquestes qüestions més pragmàtiques, orgànicament, dins la JARE havia una representació de tots els partits polítics excepte del Partit Comunista, i la presència catalana va ser molt nombrosa. Els vocals de la JARE van ser Josep Andreu i Abelló (ERC), Amador Fernández Moreno (UGT), Joan Peiró (CNT), Cecilio Palomo (IR) i Faustino Valentín (UR) (BENET, 2008:30-31). El fet que l'ex- governador del Banc d'Espanya fos president de la JARE, i que entre els seus vocals estigués Andreu i Abelló, va facilitar que s'establís un conveni econòmic que va permetre a la Generalitat de Catalunya subsistir, atesa la seva precarietat de recursos. Tot i no ser-ne incompatible la pertinença al SERE, aviat les discrepàncies i els antagonismes entre les dues organitzacions, abans esmentats, va propiciar que la Generalitat es decantés per la JARE (TOUS, 1999:28). L'agost de 1939 Ferran Soldevila recull que Nicolau i Sbert «*havien estat convocats per M. Sarraut, ministre de l'Interior- i posteriorment, membre de la resistència- per parlar de l'ajut dels refugiats a França*» (SOLDEVILA, 2007:87). Així, les activitats d'aquest organisme⁵⁰⁸ es van encetar el setembre de 1939, moment en que Indalecio Prieto va tornar a Mèxic, ja que a França les seus del SERE i la JARE havien estat tancades a instàncies de Lequerica. Sembla que tots els membres de la JARE, davant aquesta pressió contemplaven la possibilitat de marxar a Mèxic. Tots, excepte Nicolau i Peiró. Aquest acabaria afusellat pels franquistes el 1942, després d'haver estat capturat per la Gestapo.⁵⁰⁹ Nicolau d'Olwer va estar a punt de córrer la mateixa sort ja que «*era la figura catalana que, després de Companys, més anhelaven els franquistes*» (PESSARRODONA, 2010:158). Nicolau podria haver marxat de França per vies segures, i poder gaudir d'una certa seguretat física; va voler però, quedar-se al costat dels que patien moralment pel fort cop a la democràcia, i físicament per les dures condicions dels que s'estaven esperant l'oportunitat de marxar cap a altres indrets.⁵¹⁰ Abans del tancament de la JARE, a un sessió dels membres de la institució, Nicolau d'Olwer va posar sobre la taula, la possibilitat d'oferir a Lequerica «*reintegrar el cargamento a cambio de una amnistia general y facilidades para el retorno de la gran mayoría de los refugiados españoles, con la excepción de los cargos políticos, militares o sindicales*» perquè els fons no arribarien

⁵⁰⁸ Hi ha al fons Nicolau d'Olwer de l'IEC correspondència entre aquest i Indalecio Prieto, al voltant de les gestions fetes des de Mèxic i França respectivament al JARE, així com molta documentació de tipus econòmic al fons de la Generalitat a l'exili de l'ANC.

⁵⁰⁹ Veieu un seguit de retrats o semblances a Gabriel; Puig i Pla; Salicrú; (2008)

⁵¹⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/11, escrit per Rafael Tasis a l'Orfeó Català de Mèxic, per la mort d'en Lluís Nicolau, gener 1962.

per cobrir les necessitats de tots els refugiats. Lequerica ho va trobar bé però havia d'enviar informes al ministeri sol·licitant resposta. Aquesta va ser negativa i a més va intensificar les gestions per reclamar els béns en mans de particulars exiliats (GRACIA ALONSO; MUNILLA; 2013:271-272).

Així, el tancament de la seu de la JARE a la capital francesa va comportar un parèntesi d'inoperativitat fins a l'agost de 1940. A partir d'aquest moment es van encetar les activitats gràcies a un acord entre Mèxic i el govern de Vichy, fent-se càrrec el ministre Luís I. Rodríguez de la legació mexicana, perquè aleshores Nicolau ja estaria empresonat. Des de Mèxic es van començar a efectuar trameses de diners, gràcies als fons del *Vita*, per donar sortida als problemes dels refugiats a França, sense arribar mai a pagar íntegrament cap passatge a Amèrica (PESSARRODONA, 2010:158). Alguns exiliats van tenir dificultats per obtenir-ne alguna mena d'ajuts. Entre les diferències entre SERE i la JARE, els problemes en les remeses de diners des de Mèxic i altres traves burocràtiques, havia moltes persones que malvivien i havien de demanar intercessions personals per tal de donar sortida a la seva situació. Pompeu Fabra, a finals de 1939 es va haver d'adreçar a Nicolau d'Olwer en termes cordials i amables, però alhora enèrgics.⁵¹¹ Li preocupava la sort de Josep Queralt, editor de Proa, qui malgrat les recomanacions i contactes no percebia cap ajut de la JARE ni tampoc li havia estat facilitada la possibilitat d'exercir algun càrrec que el permetés anar vivint. Pompeu Fabra, fins i tot va arribar a insinuar si això tenia a veure per l'amistat de Queralt amb en Nin. A la correspondència entre ambdós, ja no en sabem res més sobre l'afer Queralt. No fou però l'únic cas pel qual intercedí Pompeu Fabra davant Nicolau. Davant la migradesa de líquid, Nicolau d'Olwer va pressionar molt a Prieto «*vender o incluso malvender una parte del cargamento*» per a que convertís les joies i poder disposar així de diners (GRACIA ALONSO; MUNILLA; 2013:278).

A inicis de 1940, Nicolau d'Olwer a través de la JARE, i en col·laboració amb d'altres personalitats, havia gestionat l'enviament de deu milions de francs a Tunísia; d'aquesta forma els refugiats espanyols al nord d'Àfrica podrien assentar-se, i de retruc alleujar la càrrega demogràfica a França (HERRERÍN, 2007:101). Però les necessitats del JARE a França creixien exponencialment i Nicolau d'Olwer va suggerir augmentar la dotació que es feia des de Mèxic

⁵¹¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Pompeu Fabra a Nicolau, doc. 1, 28/12/1939. Aquests termes enèrgics que deduïm, és pel subratllat del propi Pompeu Fabra de determinats mots de la seva carta a Nicolau, i que denotarien aquest to taxatiu, com un toc d'atenció personal.

en un 50% (MATEOS, 2009 a:160). L'esclat de la II Guerra Mundial no va ajudar a alleujar els problemes econòmics ni la situació dels exiliats que esperaven marxar cap a Mèxic.

Amb la invasió alemanya a Polònia, Ferran Soldevila demanava a Nicolau què calia fer en aquells moments de gran incertesa (SOLDEVILA, 2007:89), ja que l'exili català encara estava en procés d'organització; no serà però fins el 1940 en que es veurà deturat, si més no, alentit per la invasió alemanya i que ocuparia bona part de França. La França lliure, anomenada regim de Vichy va rebre aleshores gran quantitat de refugiats catalans que fugiren de la capital, cercant refugi o intentant tornar a Espanya.

Repercussions per a la cultura catalana. Preservar la llengua

Pràcticament, arribades les tropes franquistes a Catalunya, el català va començar a ésser escombrat de la faç de Catalunya; la llengua catalana era considerada pel bàndol revoltat com a *«culpable de la secessió espiritual de Catalunya»*, per això es va imposar la llengua de Cervantes. El mateix gener, l'Institut d'Estudis Catalans, màxim exponent de la cultura catalana, va ser pràcticament destruït, tant en sentit material com espiritual. A la seu que ocupava es va instal·lar la seu del Instituto Español de Estudios Mediterráneos (SAMSÓ, 1996:79). Tot això va ser vital per negar l'existència de l'IEC, quan durant la postguerra les institucions culturals internacionals van reprendre les seves activitats. Què va representar pel món intel·lectual l'esfondrament del marc jurídic i institucional democràtic de la República? Com es traduí aquest esfondrament en l'àmbit de l'expressió i la producció cultural? La guerra civil espanyola pel seu abast i per les conseqüències morals, va afectar *«a todos los pueblos [...] y no con exclusividad a aquellos que están comprendidos en los límites políticos del Estado español [...] su efecto inmediato fue el de interrumpir la producción intelectual del país...»* (AYALA, 1971:138-164). Una part important dels exiliats provenien del món de la cultura i l'ensenyament. José Luís Abellán parla de 5.000 intel·lectuals exiliats, circumstància que no s'havia donat fins aleshores als exilis espanyols. En aquesta ocasió, els exiliats havien fugit d'una guerra per anar a refugiar-se a un país que esperava una de ben grossa, i per tant, l'escenari canviant al llarg del conflicte condicionaren molt el desenvolupament de les iniciatives culturals a l'exili. Aquest exili cultural massiu, tindrà repercussions a curt termini pels propis intel·lectuals, i a més llarg termini pels països receptors, ja que aquest exili cultural

contribuiria a la cultura dels diferents països d'acollida, produint-se una simbiosi i intercanvi cultural força enriquidor (ABELLÁN, 2001:71).

Amb el triomf del franquisme, aquest es va consagrar a esborrar i anihilar qualsevol bri de catalanitat, «*modelos culturales que podían ser peligrosos para el nuevo regimen*» (FÉRRIZ, 1999:44). Així, el nacionalisme fou considerat perillós i tot rastre de catalanitat es va bandejar. No es va limitar només a perseguir als traïdors sinó que es va posar l'èmfasi en tots aquells que defensaren la República, entre els quals es trobava Nicolau d'Olwer, que a més havia estat Governador del Banc d'Espanya. Teresa Férriz, parla d'una «*situación de sustitución cultural que el franquismo intentó*» (FÉRRIZ, 1999:45) i Josep Benet diu «*el seu intent de genocidi cultural contra Catalunya i l'abolició de l'Estatut d'Autonomia català, amb la consegüent desaparició de tots els òrgans d'autogovern català*» (BENET, 2005:66). Ángel Duarte escriu que la cultura generada a l'exili fou «*El patrimonio dilapidado por el franquismo [...] porque de hecho lo compelido al exilio era la expresión de una ciudadanía, la republicana, y de toda una nación, la española*» (DUARTE, 2009:142). En aquest sentit, José Luís Abellán defensa que la Història com a disciplina, durant tot aquest període va ser molt important (ABELLÁN, 2001:75), en contra del que defensa Javier Rubio quan diu que l'exili no ha tingut cap transcendència en la història d'Espanya, per l'oblit al qual se l'ha obligat a restar per part de la historiografia; en aquest sentit, Rubio es refereix més a l'exili polític el qual titlla de fracàs i per aquest motiu els exiliats que retornaven a Espanya eren rebuts amb indiferència (RUBIO, J; 1977:792-793, vol. 2).

Des del franquisme, Ernesto Giménez va dir de tots els intel·lectuals i catalanistes que «*lanzan sus mitos y construcciones catalanistas[...] consolidan una lengua catalana lo más diferente posible de la española [...] y otros dan pautas y consignas [...] inundan de catalanidad las conciencias...*»,⁵¹² així que «*El enaltecimiento de la lengua común a todos los españoles, vínculo de unidad y vehículo de mutua comprensión y recíproco auxilio, borrarà la tarea demoledora del supuesto hecho diferencial, hijo espúreo de torcida malicia, que vivió de coacciones y sólo desgracias acarreó...*».⁵¹³ Així, amb aquest intent de genocidi cultural dins el

⁵¹² Vegeu BENET, J. 2005:65-66, *El president Companys...*, una llarga llista de personatges i publicacions citada del llibre *Ante la tumba del Catalanismo*, Giménez Caballero, (1942) entre els quals figura Nicolau d'Olwer en l'apartat d'historiadors.

⁵¹³ ANC, fons 511 de la Generalitat de Catalunya a l'exili, *El Correo Catalán*, 1 d'abril de 1939, retall de premsa, 300.147.1/1 doc. 98.

territori català,⁵¹⁴ el més assenyat era que des de l'exili s'impulsessin mesures destinades a garantir que el català i la cultura catalanes no es perdessin per sempre, vist que políticament poc o res es podrà fer.

La cultura a l'exili va estar marcada per diferents factors. El primer, mantenir la identitat, tasca difícil per la dispersió dels exiliats. En segon lloc, intentar cimentar la fragmentació política a través de la cultura i, finalment, configurar el retorn a Catalunya molt present fins el 1945, davant un possible triomf dels aliats (CASASSAS, 1999:343). Francesc Vilanova assegura que l'exili estava condicionat *«per la necessitat de mantenir la cohesió del col·lectiu català, oferint-hi un projecte de futur- precari- diferenciat del republicà espanyol, projecte en el qual la cultura catalana i en català eren els elements aglutinants, suprapartidistes i, per tant, d'abast nacional»* (VILANOVA, 2007:35). La comunitat intel·lectual exiliada estava molt dispersada, la qual cosa dificultava molt les comunicacions entre ells. En aquest marc, les revistes sorgides durant l'exili esdevindrien de vital importància. Segons Carles Riba, a Catalunya no havia hagut persecució contra la llengua i la cultura, sinó quelcom molt més pernicios i subtil com és la suplantació i el silenci. Per això creia que la tasca dels intel·lectuals catalans durant el primer terç del segle XX havia estat la del redescobriment i el recobriment; salvar l'idioma per salvar l'ànima i el pensament català. El fet d'expressar en català la particular forma catalana de veure el món, va crear un lligam essencial amb el passat i en continuïtat amb el futur (RIBA, 1991:19, vol. I). En aquest sentit també apunta Jordi Casassas quan, examinant el discurs cultural a l'exili, afirma que durant els primers anys (1939-1945) les intencions van estar molt marcades per la realitat política més immediata; això implicava una necessitat imperiosa de protecció de la identitat, superació de la fragmentació ideològica a través de la cultura i la preparació d'unes bases amb mires a un possible retorn a Catalunya (CASASSAS, 1999:343).

També, molts intel·lectuals i polítics van aprofitar l'exili per pensar en silenci. Victòria Kent deia que els republicans podrien resistir els embats del totalitarisme, en tant que els seus ideals poguessin sobreviure (DUARTE, 2009:211). És per aquest motiu que molts republicans van aprofitar l'exili i tot el que els comportava, per reinventar-se per dins, repensant els conceptes de liberalisme i democràcia. El punt de partida per a aquesta catarsi fou plantejar-se per què havien esdevingut el feixisme i el nazisme, i a partir de la desfeta republicana, el franquisme.

⁵¹⁴ Per saber sobre aquest *genocidi cultural*, vegeu BENET, (2009) *L'intent franquista de genocidi ...*, l'autor fa un recull acurat de tots els mitjans que el franquisme va esmerçar per bandejar el català en tant que llengua i el catalanisme, en tant que cultura. També, RAFANELL, 2011:362-380, on l'autor també parla dels col·laboracionistes del règim.

Alguns intel·lectuals europeus com George Orwell o Hannah Arendt, van creure en aquells moments que l'Estat i la societat de masses, havien malmès la llibertat individual de les persones (DUARTE, 2009:213). Arendt fins i tot va anar més enllà en afirmar que molt abans que els totalitarismes d'entreguerres ferissin de mort «*la auténtica estructura de la civilización europea*» (ARENDR, 1977:494), fou sens dubte el 1914 i les greus conseqüències que se'n derivaren a curt i llarg termini, el veritable culpable d'aquest desmantellament de les estructures polítiques europees. Així, Victòria Kent pensant la guerra civil des de l'exili, creia que va ser el començament de «*la lucha del totalitarisme contra la libertad...*» (DUARTE, 2009:213). Carles Riba afirmà que, així con d'una llengua no es pot tòrcer el seu curs profund, tampoc no es pot dur el sentiment polític d'un poble cap a formes contràries. Catalunya, deia, ha estat sempre democràtica i liberal (RIBA, 1991:18, vol. I).

En aquests primers anys d'exili, no van haver grans reflexions de Nicolau d'Olwer sobre aquest particular; gran part de l'exili a França el nostre home va estar marcat pel desori i la inhibició dels primers moments, més endavant per la gestió de la JARE, i finalment per les seves detencions i persecucions. Per tant, les seves col·laboracions a les diferents plataformes intel·lectuals se'n van veure dràsticament reduïdes. Però sí que li va preocupar enormement «*...salvar la persistència espiritual del nostre poble...*» atès l'odi anticatalanista dels revoltats, i que en previsió que la nova situació a Espanya s'allargués en el temps, es corria el risc de que la cultura catalana desaparegués.⁵¹⁵ Durant els anys d'exili van veure la llum moltes propostes associatives creades per les comunitats de catalans, gallecs i bascos, amb l'objectiu de mantenir lligada la massa de l'exili a través de propostes formatives i d'oci; de retruc aquestes agrupacions servien de plataforma per validar els seus propis interessos. En aquest sentit, la Institució de les Lletres Catalanes presidida per Pou i Pagès, va desenvolupar una tasca d'ajuda econòmica als escriptors a l'exili i va tenir cura per a que es reprenguessin tot tipus d'activitats intel·lectuals. *La Revista de Catalunya* n'és un exemple d'aquesta voluntat. No va pretendre esdevenir una revista política, i el principal objectiu era continuar amb una cultura que havia estat interrompuda, recollint a les seves planes el coneixement dels catalans que s'havien hagut d'exiliar-se arreu del món. De fet, l'exili va ser un entorn molt prolífic per a la literatura,

⁵¹⁵ Fons particular família Peypoch, correspondència, carta mecanografiada de Nicolau a Peypoch, 15 de juny de 1939, escrita des de Tolosa.

el pensament i les expressions artístiques. Els diaris i revistes van servir per postular «*les preocupacions dels desterrats i continuar la pròpia cultura a l'exterior*» (FÉRRIZ, 1999:187).⁵¹⁶

Però totes les activitats encetades per la institució es van veure aviat eclipsades per les iniciatives d'Sbert, fidel executor d'en Companys i molt amic d'en Tarradellas (MASSOT, 2003:684). El febrer de 1939 Sbert ja tenia molt avançades les gestions per crear la Fundació Ramon Llull; quan va redactar els estatuts, els envià a Lluís Nicolau (MASSOT, 2003:686). Companys havia encarregat a Nicolau d'Olwer, Pi i Sunyer i Sbert, que encetessin la creació de la Fundació Ramon Llull (FRL) amb l'objectiu del «*manteniment de la cultura catalana i l'ajut als catalans exiliats...*» (BENET, 2005:74). D'aquesta forma el nostre home es va lliurar a desenvolupar aquesta tasca, molt en la línia dels seu compromís amb la seva terra, a través de la cultura i la llengua, i no tant en política. No en va, la premsa catalana a l'exili va ser concebuda per definir les fronteres com a col·lectiu, però també per fomentar a nivell individual la consciència de pertànyer. Alhora, posar l'accent sobre les diferències amb la resta d'exiliats espanyols. La premsa periòdica va ser un mirall del que passava dins de cada individu i com es veien a sí mateixos. El discurs identitari tenia dos elements molt clars, i que segons Teresa Ferriz serien d'una banda la llengua que compensaria la pèrdua de la terra; per això qualsevol intent de publicar en castellà per part d'un català era viscuda com una traïció. D'altra banda, la reconstrucció de la Història i les tradicions culturals (FÉRRIZ, 1999:187). Mentre reeixia la creació de la FRL, Nicolau d'Olwer anava en paral·lel captant fons estrangers per a la cultura catalana, però també va trobar esculls per culpa de gent que ni treballava ni deixava fer.⁵¹⁷ Els intel·lectuals exiliats configuraven un grup molt heterogeni i gens monolític, així com les institucions que es van veure forçades a exiliar-se.⁵¹⁸

Les institucions culturals a l'exili

La Fundació Ramon Llull fou una institució creada a París el març de 1939, sota auspici del President Companys. Rebia dotacions econòmiques des de la Conselleria de Finances de la Generalitat de Catalunya a l'exili. Dirigida per en Antoni M. Sbert, enlloc de Carles Pi i Sunyer, en qualitat de conseller de cultura ja que aquest darrer estava ja exiliat a Londres, i Sbert havia

⁵¹⁶ Vegeu també, SAMSÓ, (1995) *La cultura catalana...*

⁵¹⁷ Fons particular de la família Peypoch, correspondència, carta de Nicolau a Peypoch, carta mecanografiada, 15 de juny de 1939.

⁵¹⁸ PESSARRODONA, (2010) *França, 1939...*, l'autora fa un estudi acurat del perfil dels intel·lectuals i de les institucions catalanes a l'exili.

substituït a Ventura i Gassol el 1936 (FERRER, 1977:37). Va ser recolzada per Nicolau d'Olwer (FÉRRIZ, 1988:33) qui col·laborà amb en Companys per aconseguir de les autoritats franceses el permís per dur a terme aquesta gestió. La FRLI va tenir a més un sentit espiritual molt fort, doncs es tractava d'una institució que no tant sols havia de protegir el català i la cultura catalana; també havia de vetllar per mantenir units els catalans, davant la pena que els produïa com alguns membres de la Lliga Regionalista col·laboraven amb el regim franquista, i blasraven contra el català i renegaven del catalanisme.⁵¹⁹

Els problemes econòmics que va comportar l'èxode de milers de persones cap a terres franceses, fou un dels principals esculls amb els quals toparen les iniciatives culturals encetades a l'exili. Paradigma d'això fou la FRLI que plantejava l'ajut dels exiliats catalans a través de xarxes entre els diferents camps de refugiats, i cercant suports de la intel·lectualitat i el món universitari francès (CASASSAS, 1999:340). Els problemes però, no van ser només de caire econòmic sinó que la forta personalitat d'Sbert li comportarà moltes crítiques- sobre tot d'en Pi i Sunyer- per voler dur a terme una política massa centralista i personalista. Però sobre tot per la gran quantitat de membres francesos dins la Fundació; amb tot sense la seva inclusió no hagués estat possible «*de réaliser des actions d'envergure*» (LLOMBART, 2006:77).

La constitució d'aquesta fundació no va sorgir de la no res, si no que al darrera va haver una convergència d'esdeveniments que l'afavoririen. El factor predecessor més important és sens dubte la figura d'Sbert. El 8 de març de 1937 havia impulsat la Junta de Relacions Culturals de Catalunya- JRCC- de clara projecció exterior, arran dels lamentables episodis de violència a la rera guarda durant els primers mesos de la Guerra civil espanyola.⁵²⁰ En el mateix període establí també les bases de la Institució de Lletres Catalanes, a la qual s'havia adherit Lluís Nicolau d'Olwer, i que aplegava tots els intel·lectuals afectes a la República. A les darreries de 1938, el pressentiment d'un exili forçós, l'havien dut a accelerar les gestions per dotar d'un cert organisme a la fundació, i tractar de començar a esmorteir els efectes d'una derrota que s'intuïa demolidora (MASSOT, 2003:683-684). Per això la importància de la FRLI rau en el propòsit de «*continuar las labores de la Institució de les Lletres Catalanes, "academia a la vez de la lengua y del libro", y colaborar en el mantenimiento de la cultura catalana al facilitar el trabajo de los intelectuales catalanes y asegurar continuidad en el exterior de sus órganos*

⁵¹⁹ ANC, fons 408, Andreu i Abelló, carta d'Andreu Abelló a Conangla, 1939.

⁵²⁰ Per saber més sobre la tasca d'Sbert com a impulsor de la cultura catalana durant la guerra fins a la creació de la FRLI, vegeu Massot, 2003:681-682 *Els camins de la Fundació*; Massot, (2000 b) *Antoni M. Sbert...*

de expresión...» (FÉRRIZ, 1988:33). En aquest sentit, la FRL va intentar mantenir una certa regularitat en la seva faceta més cultural, amb la producció intel·lectual de la qual podem destacar la gramàtica catalana de Pompeu Fabra, i *La Revista de Catalunya* a l'exili. També es crearen seccions arreu de l'Amèrica Llatina i dels EUA. La FRL volia donar una imatge de prestigi, sobre tot de cara a les autoritats estrangeres en previsió d'una possible intervenció en favor dels interessos catalans «...la Fondation choisira, pour des raisons stratégiques, de promouvoir à l'extérieur une culture de haut niveau destinée à une élite intellectuelle qui contribuera à l'enrichir et à la diffuser. Il s'agit d'offrir une culture de qualité et dès lors, la participation de l'élite intellectuelle [...] devient indispensable» (LLOMBART, 2006:77). Nicolau d'Olwer creia que la Fundació Ramon Llull «pot funcionar, si la guerra no ho impedeix» (SOLDEVILA, 2007:93). Tanmateix, la pròpia dinàmica de la FRL, es frenaria *per se* «...ficada en una manca d'actuació migradíssima, que serà objecte, com ja és, d'infinits retrets»⁵²¹

Finalment, l'esclat de la II Guerra Mundial va diluir força les activitats de la fundació i posteriorment l'exili d'Sbert a Mèxic, factors que la condicionarien molt. De fet, la seu de la FRL a París va ser lliurada al Consolat General del Govern de Franco, als dos dies d'haver entrat els alemanys a la capital francesa. Els agents franquistes es van fer amb la Biblioteca, els arxius, les escultures, pintures i tot el mobiliari.⁵²² A la zona lliure les activitats van poder continuar i Pompeu Fabra va poder editar la Gramàtica Catalana. Nominalment, la Fundació Ramon Llull però, va continuar figurant mentre Josep Irla fou el president de la Generalitat a l'exili. Josep Massot diu que encara queda molta documentació per estudiar sobre aquesta fundació, però del que ja té treballat diu que els seus inicis van ser difícils, el desplegament complex i els estatuts es van veure postergats a causa de l'esclat del conflicte europeu (MASSOT, 2003:679).⁵²³

L'Association des Amis de la République Française, fou una associació creada al si de la Fundació Ramon Llull, fundada el gener de 1939, dins la qual cada nacionalitat podia crear una secció pròpia. De seguida es creà la Secció Catalana.⁵²⁴ Des de *L'Association des Amis de la République Française* (AARF), dins la FRL es va organitzar l'enrolament de voluntaris per al servei d'armes i per als altres serveis relacionats amb la Defensa Nacional, a través de les

⁵²¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Joan Vilar, doc. 1, 6/7/1939

⁵²² *Revista de Catalunya*, n. 99, «Paris, 1940- Mèxic, 1943» p. 5

⁵²³ Dins el fons 511 de la Generalitat a l'exili de l'Arxiu Nacional de Catalunya hi ha documentació i llibres de la comptabilitat sobre les despeses de la FRL que, tot i ser-ne molt interessants, ens desvien del tot del fil d'aquest treball.

⁵²⁴ ROVIRA I VIRGILI, 2002: 48, nota 4, carta de Rovira i Virgili a Conangla, 12/8/1939

Seccions Nacionals corresponents.⁵²⁵ La Secció Catalana de l'AARF va ser creada el juny de 1939, presidida per Nicolau d'Olwer i formada per membres catalans i francesos amb la funció de «*d'obtenir la reconnaissance de la particularité catalane par l'Etat français*» i reivindicar França com a «*pays des Droits de l'Homme et de la démocratie, y est en effet présentée comme un modèle à suivre*» (LLOMBART, 2006:64). Els propòsits d'aquesta associació haurien estat «*afirmar la tradicional amistat dels catalans vers la República francesa, fer-se ressò de l'admiració que tots els fill de Catalunya senten per l'exemple francès de liberalisme i de democràcia activa...*»,⁵²⁶ malgrat que França no havia fet gala d'aquests principis durant el conflicte a Espanya, aplicant una política de no-intervenció. Les polèmiques però tampoc no van estar exemptes en la constitució d'aquest organisme. Per crear la Constitució del Consell de Direcció de l'AARF es va poder palesar el malestar entre les diferents faccions polítiques republicanes. Andreu i Abelló es va negar a donar conformitat a res del que proposava en Ragasol, argumentant que «*Encara que sigui en les coses més insignificants, vull començar a no fer concessions ni als barres, ni als imbècils, per amics que siguin*». ⁵²⁷ En paral·lel Nicolau d'Olwer també es va adherir a la Unión de Profesores Universitarios Españoles en el Extranjero – UPU EE- creada l'agost de 1939; el febrer de 1940 Nicolau en seria escollit com a Conseller.⁵²⁸

Plataformes de la cultura i la llengua catalanes

El 27 d'octubre d'aquest mateix any es va començar a publicar a París el setmanari *El Poble Català*, amb suport de la presidència de la Generalitat. L'edició d'aquest diari es va inscriure en la lògica de donar cobertura informativa i cultural a tots els exiliats, posant la cultura a l'abast de tothom, com a coadjuvant a la *Revista de Catalunya* que representava la cultura d'elit (LLOMBART, 2006:85). Lluís Nicolau va escriure en aquell primer numero un article anomenat «*Del deure de tots*» (BENET, 2005:106). La guerra europea per als catalans que es trobaven a l'exili va cobrar molta importància. Molts no es cridaven a engany. Nicolau d'Olwer creia que l'enemic de Catalunya, a l'igual que el de França, no era pas un país sinó *l'esperit autocràtic*;⁵²⁹

⁵²⁵ Fons de la Generalitat (exili) de l'ANC. Carpeta 8/06.1 (02), Dossier sobre l'Association des Amis de la République Française, i la seva secció catalana.

⁵²⁶ Fons 511 de la Generalitat a l'exili, ANC, dossier de la secció catalana de la Association des Amis de la République Française, doc. 9, sense data.

⁵²⁷ ANC, fons 408, Andreu i Abelló, carta a Josep Tarradellas, juny de 1939.

⁵²⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a UPU EE, docs. 1, 25/8/1939; 4, 6/2/1940

⁵²⁹ CRAI Biblioteca Pavelló de la República (UB) «El deure de tots», dins *El Poble Català*, n.1, p. 3, FP-2 (1939 N1-2.5-7)

allò que ja l'havia horroritzat el 1928 a les acaballes de la dictadura de Primo de Rivera, tornava amb més força que mai «...la democràcia és combatuda per dos estols: els qui creuen en l'autocràcia i els qui no creuen en res. [...] En l'ordre de les idees, però, no són aquests que interessin: son els altres. I els altres son els místics. Defensen l'autocràcia per un acte de fe. Creuen en el poder gairebé sobrenatural d'un home» (NICOLAU, 1995:19-20). A aquelles alçades, als catalans liberals en general no els sorprenia que la creu gamada dels nazis i la falç i el martell dels comunistes anessin del bracet, perquè tots dos eren la mateixa essència autocràtica, amb diferents disfresses. Nicolau d'Olwer, que no sentia cap simpatia vers el comunisme i rebutjava obertament el nazisme, probablement tractava d'equiparar la naturalesa anti humana de totes dues ideologies. El nazisme rebutjava de forma clara l'humanisme; en canvi, el comunisme tot i que sobre el paper partia d'uns ideals benintencionats, en la pràctica reduïa la vida humana a la qüestió econòmica. Quan reflexionava sobre això, ja feia gairebé dos mesos que havia començat la II Guerra Mundial i creia que malgrat la situació dels refugiats- majoritàriament penosa- era un deure moral treballar pel país d'acollida i que «ha salvat la dignitat de tots». ⁵³⁰ Si la seva situació hagués estat com la de molts refugiats a les platges d'Argelers o Saint Cebrien, no hagués pogut parlar de dignitat i molt menys en termes tant generals.

Davant la inconveniència i incapacitat de Franco d'encetar un altre conflicte bèl·lic, aquest va prendre la decisió d'una *neutralitat estricta* (GÜELL, 2008:53), ⁵³¹ tot i que va estar temptat d'entrar en la guerra fins el 1941. En Lluís Nicolau malfiava de la neutralitat d'en Franco. Deia que la veritable neutralitat seria «Una amnistia plena i un estat jurídic són necessaris perquè la massa d'emigrants puguin repatriar-se refiada», ⁵³² massa entre la qual no s'hi comptava ell per la seva implicació i compromís polític. Inicialment però, entre els catalans va tenir una molt bona acollida aquesta neutralitat. En previsió d'una victòria aliada esperaven la fi del regim franquista, convençuts de que les potències democràtiques no permetrien el

⁵³⁰ CRAI Biblioteca Pavelló de la República (UB), «El deure de tots», dins *El Poble Català*, n. 1, p. 3, FP-2 (1939 N1-2.5-7)

⁵³¹ Els seus propagandistes el van afalagar fins el ridícul, «...el único hombre de Estado que, virilmente, se atrevió a decir "no" al amo de Europa, Adolf Hitler...» VIÑAS, 2016:11; o bé «Con mucha claridad, Franco trataba de explicar a sus interlocutores alemanes e italianos, a quienes se había unido para la lucha contra la expansión y propaganda del comunismo [...] que le hacían falta cinco años como mínimo para reparar las pérdidas sufridas...» SUÁREZ FERNÁNDEZ, 2005:128-132

⁵³² CRAI Biblioteca Pavelló de la República (UB), «El deure de tots», dins *El Poble Català*, n.1, p. 7, FP-2 (1939 N1-2.5-7)

manteniment d'un regim de caire totalitari,⁵³³ després de la suposada caiguda de Hitler i Mussolini. Amb aquestes perspectives, molts van cooperar i es van allistar voluntaris a l'exèrcit francès i britànic.

El mateix desembre, el número 9 d'*El Poble Català*, commemorava la mort del president Macià. Nicolau reflexionava sobre l'actitud d'aquest davant el canvi d'Estat Català per Generalitat de Catalunya, i que segons el primer «*no podia rebre nom més adient que el de Generalitat de Catalunya [...] és l'encert de la proposta, i l'entusiasme, diríem l'orgull, amb que Macià va acceptar-lo...*».⁵³⁴ Ens costa molt de creure aquest entusiasme i orgull a la llum del que ja sabem.

El desembre i sota auspicis de la FRL es va reprendre la publicació de la *Revista de Catalunya* a París, sent el seu primer número a l'exili, el noranta quatre de la col·lecció des de la seva aparició. Tanmateix, però van haver problemes i discussions respecte a la numeració que calia donar a la *Revista de Catalunya*. A la reunió convocada a aquest efecte, a la qual hi assistí Nicolau, ell no es va pronunciar però va copsar les discrepàncies «*No tenim el sentit de la continuïtat, no ens sentim anella de la llarga cadena: cadascú vol ésser cadena a part*» (SOLDEVILA, 2007:163). Al marge de les diferències, el sentit de dir les coses pel seu nom dins d'aquell espai de llibertat, marcat però per una altra guerra «*El gangsterisme internacional ha adquirit proporcions gegantines [...] Estats independents han desaparegut en poques hores del mapa polític d'Europa...*».⁵³⁵ La invasió alemanya de França, va comportar la prohibició de totes les activitats culturals dels exiliats per part del govern francès, així com l'ajut als refugiats. L'única excepció va ser la FRL i la *Revista de Catalunya*, que sota la protecció de l'AARF va poder anar fent (LLOMBART, 2006:93), malgrat que entre 1940 i 1946 es va interrompre la seva publicació i després d'aquest període se'n veuria afectada la seva periodicitat, ja que va passar a ser trimestral (RISCO, 1976:100).

Va ser la primera revista cultural en català que va aparèixer a l'exili (RISCO, 1976:99). Davant la incapacitat i impossibilitat de reorganitzar la política, l'única opció més assenyada era mantenir viu el lligam amb la terra a través de la llengua i la cultura. Prova d'aquesta intenció és sens dubta *La Revista de Catalunya*, perquè va poder continuar a l'exili «*una cultura interrompuda transitòriament*» (MANENT, 1989:71). Les seves planes van esdevenir un

⁵³³ No hem volgut emprar els termes feixista ni nazisme, ja que el franquisme, tot i tenir algun dels trets d'aquests dos règims, les característiques principals el diferenciaven d'ells.

⁵³⁴ *El Poble Català*, n.9, 22 desembre de 1939, «El President de la Generalitat», p. 3

⁵³⁵ *Revista de Catalunya*, n.2, «Any Nou», article de Nicolau d'Olwer, gener 1940, p. 5

espai per al debat polític i cultural, moderat pels intel·lectuals conscients del paper que havien tingut en la construcció dels ideals democràtics i republicans, i per tant de l'enyorament per Catalunya. Fins i tot, abans de la seva aparició a França ja representava «*le symbole de l'unité catalane*» (LLOMBART, 2006:80). En aquest primer número, Nicolau denunciava la impunitat amb que franquistes, feixistes i nazistes havien actuat, i acusava la Societat de Nacions i els tractats de pau estèrils. Sentia les paraules de Wilson de 1914 més buides que mai,⁵³⁶ mentre que la indústria de guerra creixia sense aturador. Creia que el món estava a punt de deixar-se portar pels encants de la guerra total, mentre es preguntava on quedava aquella actitud pacifista de 1919 que havia proclamat Wilson. L'ex-lider d'AC apuntava, com origen de la II Guerra Mundial, a la no aplicació del Pacte de la Societat de Nacions, que hauria d'haver condemnat la invasió japonesa de la Manxúria i la guerra d'Abissínia per part d'Itàlia; tampoc s'havia procedit a desarmar els vencedors de la Gran Guerra. Versalles havia nascut encotillat pel desig de venjança sobre Alemanya, especialment per part de França. Si s'hagués revisat la pau de Versalles i les compensacions de guerra que s'havien imposat a Alemanya, aquesta no hagués patit la humiliant derrota que va portar al naixement del nazisme, i a la posterior militarització d'Alemanya, sota la passiva actitud d'unes França i Gran Bretanya porugues. Tot això era, segons Nicolau, l'herència de 1938 que es va cristal·litzar amb els terribles bombardejos a Madrid, València i Barcelona.⁵³⁷

A Mèxic el diari *Excelsior*, va haver de deixar de publicar els articles que sobre Catalunya anava publicant Josep M. Miquel i Vergès, ja que el darrer «El imperialismo castellano» va desfermar una munió de rèpliques i crítiques al diari, fins i tot amenaces de retirada de suport econòmic de la colònia espanyola mexicana, els franquistes i falangistes allà instal·lats i d'alguns mexicans espanyolistes. Amb amargor, Miquel i Vergès es confessava amb *Nicolau* «...la causa de Catalunya és impopular a tot el món...»⁵³⁸

Un any marcat per la detenció i empresonament a Cusset (1940)

El febrer de 1940, Companys va encarregar a Josep Irla, President del Parlament, la formació d'un consell de la Generalitat. L'1 de febrer els alemanys havien envaït Holanda,

⁵³⁶ Segons Eric Hobsbawm, el principi proclamat per Wilson de que les nacions tenien dret a l'autodeterminació, era molt més sostingut per aquells allunyats de les realitats ètniques i lingüístiques de les regions que havien de ésser dividides en estats-nacions. HOBBSAWM, 2011:39

⁵³⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, «Herència del 1938» docs. 4.4.1/135-140, desembre de 1938, Barcelona.

⁵³⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Miquel i Vergès a Nicolau, doc. 1, 9/2/1940, Mèxic.

Bèlgica i Luxemburg. La guerra tornava a apuntar cap a França. Els francesos es preguntaven si aquella invasió seria el camí per a un atac al front occidental o una fase prèvia per atacar Anglaterra. La propaganda nazi pretenia desmoralitzar els francesos. Pétain deia que Franco estava indecís sobre si participar o no en la guerra i creia pels seus interessos, que per mantenir-lo al costat de la neutralitat, calia tenir-lo content.⁵³⁹ Pi i Sunyer va aglutinar al seu voltant els catalans exiliats a Londres, per participar a una manifestació en defensa d'una Europa federal, fent un esforç gairebé constitucional per demostrar que els catalans tenien mentalitat europeista, demòcrates i liberals (CASALS, 2005:380).

L'avenç de la II Guerra Mundial a inicis de 1940 encara no havia fet presonera a França i per tant, la situació dels exiliats era en aquest sentit, si més no, igual que feia un any. El que repugnava molt als intel·lectuals exiliats era aquella suposada neutralitat dels Estats davant de la barbàrie. Nicolau d'Olwer defensava que el poble català, en tant que exiliat, no ho podia ser de neutral, ni des de la perspectiva humana, ni des de la perspectiva catalana; del resultat de tot plegat al final de la guerra, allò que quedés «*influirà en els nostres destins*».⁵⁴⁰ Per tant, l'adhesió a la causa aliada no era pas per revenja, ni tant sols per tornar a veure la democràcia a Europa; era per a quelcom més profund i essencial «*Estem d'aquella banda on l'esperit es conserva lliure, on l'home no és llençat a l'abjecció [...] Ens adherim a la causa aliada, perquè de la seva victòria, n'esperancem una pau més justa, més humana, que no pas d'una victòria dels nazis i dels comunistes*».⁵⁴¹

El context era de molta precarietat i pressió. Nicolau està molt angoixat per la manca de diners del JARE. Els que anaven arribant s'esgotaven de seguida; no podien continuar en aquella situació d'esperar mentre arribava una altra remesa de diners des de Mèxic, ja que la situació empitjorava per dies. El que més preocupava el nostre home era la possible fallida del JARE «*...s'enduria per terra tot el que depèn de la Generalitat. D'altra banda, el fracàs polític nostre (especialment de P⁵⁴² que ha mogut tot l'afer) i el prestigi que donaríem a N.⁵⁴³ davant el conjunt de l'emigració, serien extraordinaris*».⁵⁴⁴ Andreu i Abelló va mirar de tranquil·litzar-lo, però a Mèxic les coses no fluïen en aquest aspecte, ja que s'havien de salvar un munt

⁵³⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.5/11-12, 10/5/1940

⁵⁴⁰ *Revista de Catalunya*, «Any Nou», article de Nicolau d'Olwer, n.2, gener 1940, p. 6

⁵⁴¹ *Revista de Catalunya*, «Any Nou», article de Nicolau d'Olwer, n.2, gener 1940, p. 6

⁵⁴² Prieto

⁵⁴³ Negrín.

⁵⁴⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Andreu i Abelló, doc. 2, 5/1/1940.

d'esculls burocràtics i administratius per fer remeses de diners cap a París.⁵⁴⁵ Principalment la venda de les peces del tresor del *Vita*, que davant la impossibilitat de transformar-les, Prieto es va veure avocat a vendre per separat or i pedres amb el perill de saturar el mercat i la devaluació de la valuosa mercaderia (GRACIA ALONSO; MUNILLA; 2013:472).

I a totes aquestes qüestions de caire pragmàtic, es van afegir problemes de caire orgànic en que molts diputats de l'entorn de Prieto i vinculats al JARE, feien els possibles per entorpir les gestions econòmiques vers la Generalitat. Nicolau n'estava molt molest amb alguns d'ells pels atacs a *El Poble Català*, i va amenaçar en diverses ocasions amb deixar el càrrec de President del JARE, si no se'l deixava fer la feina per a la qual se l'havia designat. Andreu i Abelló des de Mèxic li va donar a conèixer la intenció de constituir una mena d'organisme per part dels socialistes, per a la qual cosa circulava un qüestionari amb preguntes com: «*s'estima convenient entrar en relació o pactar amb aquells partits particularistes que lluiten per desfer la unitat de la pàtria...*».⁵⁴⁶ Tot plegat, *grotesc*, com va dir Andreu i Abelló.

Durant la primavera de 1940 Josep Irla temptejava el terreny per al possible establiment d'un govern a l'exili, rebent moltes negatives. Nicolau d'Olwer no fou consultat perquè ja es coneixia la seva posició des de feia mesos i semblava que no havia canviat de parer (CASANOVAS, 1996:308). L'abril, Josep Irla va lliurar a Lluís Companys un informe amb els resultats de les consultes fetes, en les quals la majoria dels enquestats estaven a favor de la dimissió de Companys alhora que mostraven les seves reserves a participar en el consell que havia proposat Companys. D'altra banda, feia temps que es parlava de crear un organisme de govern a Londres. Superat el primer any d'exili per a molts, era imperatiu poder materialitzar la unitat dels catalans a través d'un organisme superior; però fins i tot amb això van haver retrets i postures enfrontades. Cadascú es disputava la defensa a ultrança d'aquesta unitat. També hi havia moltes divisions pel que feia al President Companys «*...part d'uns posen com a condició prèvia l'eliminació pura i simple d'aquell qui, fins ara, és la més alta representació del nostre poble...*». I al seu torn, Companys també desconfiava d'aquells que no li professaven una lleialtat incondicional.⁵⁴⁷ Claudi Ametlla hauria promogut un seguit de reunions a París amb la intenció de crear un Consell d'unitat, en el qual no es contemplava la presència ni del President Companys, com tampoc de cap membre d'ER i d'AC que haguessin ostentat càrrecs

⁵⁴⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Andreu i Abelló a Nicolau, doc. 3, 22/1/1940.

⁵⁴⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Andreu i Abelló a Nicolau, doc. 4, 7/5/1940

⁵⁴⁷ AMTM, fons Pi i Sunyer, correspondència, carta de Tarradellas a Pi i Sunyer, doc. 16, 17/01/1940

polítics durant els anys de guerra. Pi i Sunyer des de Londres es va escandalitzar per tanta insalubritat moral entre els exiliats i va resoldre que *«Davant de tanta insensatesa només caben dues posicions: o no preocupar-se mai més de res i abandonar-ho tot; o bé anar treballant, sense rancúnia ni agressivitat, però també sense fer cas dels que criden i mosseguen...»*. Pi i Sunyer lamentava que Companys, a contracor, es fes a un costat per deixar pas a d'altres persones per tirar endavant aquest organisme superior, quan aquella intenció era segons Pi i Sunyer pel seu bé. També tenia molt clar que el nou organisme representatiu no podia pas ser polític de forma exclusiva, i per tant contemplava admetre elements culturals. Tant el president Companys, com Tarradellas, Nicolau d'Olwer, Irla, Rovira i Virgili i alguns més consideraven que abans de crear cap organisme a Londres calia enviar una delegació per constituir ràpidament un Consell Nacional, però realment el President no tenia gaires ganes de delegar en ningú, per no semblar que se'l eliminava. Nicolau d'Olwer es va mostrar, a parer de Tarradellas, molt presidencialista,⁵⁴⁸ en clar suport al President del Parlament, Josep Irla; aquest, a primers de 1940 havia rebut l'encàrrec de Companys, de començar les consultes entre els polítics exiliats per constituir el consell nacional (MORALES MONTOYA;2008:87).

Finalment, el 18 d'abril Companys va crear el Consell Nacional Català nomenant consellers a Pous i Pagès, Pompeu Fabra, Rovira i Virgili, Serra i Hunter i Santiago Pi i Sunyer. Gairebé un mes després, Companys es va mostrar procliu a delegar - per pressions- i la pregunta clau que tots es feien era en qui delegaria. El més lògic era delegar en el President del Parlament, Josep Irla, pel bon concepte que d'ell en tenia tothom. S'havia contemplat la possibilitat que fos en Pompeu Fabra, però per la seva situació familiar i personal, no hauria acceptat. Tarradellas, deia que si els polítics estaven dividits, de forma irremeiable, els intel·lectuals no ho estaven pas menys, desconfiant els uns dels altres. Per una banda estaven Pompeu Fabra, Nicolau d'Olwer, Pau Casals, Pous i Pagès, etc., i d'altra banda Hurtado, Casanovas, Ametlla, etc. *«...d'una manera excessivament infantil, molts d'ells desitgen massa allò que no diuen i encara que ho vulguin amagar amb un vel d'excessiva modèstia, el vel és massa prim per no deixar veure llurs petites vanitats»*⁵⁴⁹ El 13 de maig Companys anunciava que l'escollit era Pous i Pagès.

⁵⁴⁸ AMTM, fons Pi i Sunyer, correspondència, carta de Tarradellas a Pi i Sunyer, doc. 17, 20/01/1940

⁵⁴⁹ AMTM, fons Tarradellas, correspondència, carta de Tarradellas a Pi i Sunyer, doc. 19, 02/02/1940

I en paral·lel des de Londres, Pi i Sunyer va enviar a Nicolau d'Olwer un resum dels problemes que afectaven al cas de Catalunya. Ho justificava dient que malgrat el moment difícil- no ho podia ser-ho més- *«aquesta hora pot oferir certes possibilitats per a Catalunya...»*.⁵⁵⁰ Ho argumentava per la necessitat d'unir forces de forma seriosa. Li va insinuar a més a Nicolau, que coneixia les passes donades per crear un organisme superior català, i li va remetre un informe sobre les actuacions catalanes a Anglaterra.⁵⁵¹ Nicolau, li va respondre que malgrat trobar-ne molt interessants els seus informes, no els podia compartir tot i que ho desitjaria. Li ho deia des de la pròpia experiència personal passada, sense oblidar les circumstàncies actuals, i des del fet històric *«que hom ens pren o ens deixa com un instrument, segons la pressió que es vol exercir damunt d'Espanya»*.⁵⁵²

A banda d'això, Nicolau d'Olwer va estar ocupat en les seves activitats culturals i d'ajut als republicans. Des de l'AARF, institució que encara funcionava al si de la FRL, es va aconseguir l'ajornament d'ordre d'expulsió dels refugiats acollits en camps, per part del Ministeri de l'Interior.⁵⁵³ Durant el mes de juliol Sbert i Nicolau van tractar de donar sortida a la situació dels exiliats a França, malgrat la migradesa de recursos econòmics de la JARE que aquest darrer gestionava. Els pocs diners que tenia estaven bloquejats als comptes de París. Sbert però, sembla que en disposava de fons de la Fundació Ramon Llull, els quals posaria a disposició per atendre allò més indispensable (MASSOT, 2000 b:135).

El 15 de juny l'exèrcit alemany havia ocupat París, i així la vida institucional catalana a França amenaçada per la guerra, va propiciar que a finals de juliol de 1940, Pi i Sunyer crees a Anglaterra el "Consell Nacional de Catalunya" conegut com el "Consell de Londres", esdevenint el símbol de la Catalunya lliure (LLOMBART, 2006:96). El seu objectiu era reactivar les institucions catalanes paralitzades per la guerra. En aquests moments, les posicions ideològiques i llurs diferències es van radicalitzar, ja que les comunitats de catalans a Amèrica, alineats amb el Consell de Londres, creien que la legalitat jurídica de la Generalitat havia estat desfeta pels resultats de la guerra civil, així com la superació de la Constitució de 1931 i l'Estatut de 1932. En canvi, el sector més legalista concentrat a França, defensaven els principis republicans, soscavats pel franquisme. El "Consell de Londres" fou dissolt per en Josep Irla en condemnar la seva gestió (LLOMBART, 2006:96). Malgrat aquest cop de timó, Pi i

⁵⁵⁰ AHFPS, CA14, CP465. Carta mecanografiada de Pi i Sunyer a Nicolau, 8/2/1940.

⁵⁵¹ AHFPS, CA14, CP465. Carta mecanoscrita, de Pi i Sunyer a Nicolau, 8/2/1940.

⁵⁵² AHFPS, CA14, CP465. Carta mecanoscrita, carta de Nicolau a Pi i Sunyer, 9/3/1940

⁵⁵³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 3, 5/3/1940

Sunyer va pretendre reorganitzar el Consell Nacional incorporant representats de les comunitats de catalans a l'Amèrica, però un sector molt important dels representats de la Generalitat s'hi van oposar (LLOMBART, 2006:97). El Consell de Londres era un «*passatemps menys nociu que el d'aquells que duen la gent a l'escorxador i, per tant, molt més respectable*» (MORALES MONTOYA, 2008:215). La política a l'exili no tenia sentit, si Franco continuava al poder, i sense suport de forces a l'interior. Nicolau va defensar sempre que allò que es fes en política a l'exili no tindria res a veure amb el que es fes a Catalunya «*Tot això no és més que partir-se la pell de l'ós abans de caçar-lo*». Lluís Companys va ser detingut el 13 d'agost i el 27 va ser lliurat a les autoritats franquistes (MORALES MONTOYA, 2008:237).

Antecedents de la detenció de Lluís Nicolau

A la zona alemanya de França, els agents franquistes es movien lliurement per dur a terme les detencions de personalitats republicanes, òbviament amb la col·laboració de la policia alemanya. Però a la zona de Vichy, sota govern de Pétain, els agents no van trobar *tanta col·laboració*- el subratllat és nostre- sobre tot en l'aspecte de les demandes franquistes d'extradició, ja que existia un acord franco - espanyol que les regulava. Ja a inicis de la II Guerra Mundial el govern espanyol havia ofert al govern francès rebre cinquanta mil exiliats per alleujar la càrrega que li havia suposat el degoteig de refugiats durant el conflicte civil. França, en virtut del dret d'asil, no volia pas donar satisfacció a les demandes franquistes. L'hostilitat i aversió de Pétain als comunistes no era pas un secret, però aquest afer dels refugiats amenaçava amb esdevenir un escull important de cara a la reconciliació amb el nou regim franquista. El 22 de gener de 1940 Serrano Suñer, ministre de l'Interior de Franco, li havia fet saber a Pétain que «*España espera con impaciencia que Francia ponga a los jefes rojos [actualmente en su territorio] fuera de la posibilidad de causar perjuicio*» (SÉGUÉLA, 1994:264). D'aquesta forma es va obrir la cacera de republicans en una sort de «*celo y arbitrariedad*» per part de la policia; amb suport de l'ambaixador franquista Lequerica, delatant i aportant noms i dades, es va teixir una xarxa al voltant de destacats líders antifranquistes. En total es van retenir 636 espanyols contra la seva voluntat, mentre França esperava les demandes d'extradició pels canals establerts a tal efecte (SÉGUÉLA, 1994:264). Lequerica havia presentat diverses demandes d'extradició, entre elles la de Lluís Nicolau d'Olwer. El procés, s'iniciava des d'Espanya i posava en marxa tot l'aparell burocràtic

franquista «*Per tal de demostrar la realitat de les demandes d'extradició formulades...*» (BENET, 2005:165).

En paral·lel, es va començar a perseguir a Lluís Nicolau d'Olwer, motivat per un «*desig pervers*» (PESSARRODONA, 2010:158) i que va donar com a fruit la seva detenció el 18 de juliol i posterior empresonament fins el 25 de gener de 1941. El 8 de juny de 1940,⁵⁵⁴ Nicolau d'Olwer hauria fugit de París amb alguns documents molt importants del JARE i diners que havia pogut guardar; va emprendre una fugida en cotxe cap el sud de França, a Bordeus. Anava amb ell l'Eduard Ragasol. Prèviament, havia acordat amb Prieto que els fons del JARE serien duts a la delegació diplomàtica mexicana, on va trobar un cert recolzament polític i a on va poder posar els diners i la documentació per salvar-los d'un espoli segur. Sbert però, va dir que els diners del JARE es van quedar a diferents bancs de París (MORALES MONTOYA, 149 i nota 452). El president de la JARE deixava enrere un París desconegut «*sitiado por trincheras, refugios subterráneos, sirenas de alarma y de preavisos de ataques y bombardeos. Las calles quedaron desiertas por la presencia de francotiradores alemanes camuflados en tejados y edificios*» (GUIXÉ, 2012:262). Nicolau havia deixat molt clar al ministre mexicà Luis I. Rodríguez que aquells documents i diners s'havien de guardar i protegir fins que les circumstàncies li permetessin de recuperar-los «*...o entregadlos, si me toca morir, en mi nombre a Indalecio Prieto*» (GUIXÉ, 2012:262). No costa imaginar una situació ben dramàtica i difícil per a l'ex- líder d'AC. Va rebutjar qualsevol tipus de rebut o resguard del dipòsit efectuat, per tal de no comprometre als seus dipositaris. La documentació lliurada detallava el saldo dels fons del JARE proveïts per les trameses fetes des de Mèxic, passaports de Nicolau i tot allò que pogués perjudicar-lo pel seu passat i compromís polític. Amb ell, només es va endur documentació menys important, però que igualment el podria comprometre. La resta ho va cremar. No seguirem aquí el periple d'aquesta documentació lliurada a la legació mexicana, la qual no va estar exempta de perills.⁵⁵⁵ Pel que fa al nostre home, de París va anar a Bordeus primer, i després a Vichy sempre seguit molt de prop per la policia franquista. A Bordeus, que havia estat bombardejada pels alemanys, cercaven un lloc adient per dormir ell, Ragasol, Jaume Miravittles i la seva muller, amb qui s'havien trobat per casualitat. Preocupats per no trobar un lloc segur per dormir, Nicolau va suggerir de cercar un hotel prop d'una estació de trens o

⁵⁵⁴ MORALES MONTOYA, 2008:148, segons aquesta autora la data de fugida de París de Lluís Nicolau d'Olwer fou el 12 de juny de 1940.

⁵⁵⁵ GUIXÉ, 2012:263-264, on l'autor detalla l'itinerari d'aquesta documentació i diners dipositats per Lluís Nicolau d'Olwer.

d'una central elèctrica, ja que al seu parer estarien buits i esdevindrien un lloc segur. La seva confiança i seguretats, van convèncer als seus companys, i alhora va commoure al propietari de l'hotel. Així, pel seu tarannà fred i analític, van poder dormir un munt d'hores seguides (MIRAVITLLES, 1982:275).

Des d'Espanya s'havia emès una denúncia contra Lluís Nicolau d'Olwer, i que Lequerica, l'ambaixador del regim franquista, va presentar el 15 de juliol davant el procurador de la República francesa a Cusset. Així, la justícia francesa, en virtut dels acords Bérard- Jordana, va dictar l'ordre d'escorcoll del seu domicili que fou efectiva el 18. Això fou possible per dos motius. D'una banda, Lequerica havia infiltrat un home seu al JARE, Victor Charles de Saulnes, el qual hauria estat informant l'ambaixador espanyol de totes les activitats de l'organització, i per tant, de les passes de Nicolau.⁵⁵⁶ L'acusació contra ell era per posseir béns espanyols i del Banc d'Espanya, per valor de 250-300 milions de francs, més joies i divises, curiosament ocultes, segons l'informe de Shaulnes. Aquest, detallava un seguit de mentides i dades inventades, com els 1500 milions de francs or en lingots que Nicolau i Prieto haurien introduït a França. Aquesta acusació era però, una de tantes que figuraven en el seu expedient d'extradició; de l'informe de Lequerica l'única cosa certa era que Nicolau manejava els fons del JARE a França, els quals eren els que el govern franquista perseguia (GRÀCIA ALONSO; MUNILLA; 2013:389). A través de la *Comisión de Recuperación de Bienes en Francia*, el regim franquista havia formulat tot un seguit d'acusacions contra el que havia estat el legítim governador del Banc d'Espanya. En segon lloc, el seu empresonament fou també possible perquè *«según la ley francesa en las solicitudes de extradición bastaba lo que se llama "Avance" de la reclamación para que se llevara a efecto la detención, quedando ésta sin efecto si la petición diplomática no llegaba a los treinta días de iniciado el proceso. Pero si la reclamación tenía lugar en este período, la detención del acusado proseguía hasta que un tribunal especial para estos casos, fallaba si la extradición procedía o se denegaba»* (HERRERÍN, 2007:75); en el cas de Lluís Nicolau el regim franquista havia fet la corresponent reclamació, i fou *«perseguit insidiosament pel govern franquista com a exiliat»* (PESSARRODONA, 2010:34).

⁵⁵⁶ Tots els informes i despeses generades en aquest afer per Victor Charles de Saulnes, es troben al fons Nicolau d'Olwer a l'IEC. Més enllà de la detenció de Nicolau, pot interessar pel fet de valorar els recursos econòmics esmerçats pel govern de Franco per trobar totes aquelles persones cobejades per llur implicació amb el govern republicà. No resseguim aquests detalls perquè considerem que no tenen cabuda pel tema que ens ocupa. Vegeu també MORALES MONTOYA, 2008:149, nota 455

La detenció

En el moment de la seva detenció, en el Château de Bussoles, Nicolau d'Olwer estava en possessió de béns i joies, en quantitats que fins i tot van sorprendre al ministre mexicà Rodríguez. Durant l'escorcoll, la policia francesa va trobar «573.000 francos en divisas extranjeras, 135.000 en joyas y 1,100.000 en títulos bancarios. También estaba el archivo de su correspondencia con Indalecio Prieto sobre el tema del vapor Vita y el oro de la República» (GUIXÉ, 2012:265, nota 95). El més important van ser però els documents, entre els quals, la correspondència amb en Prieto en la que parlava del procés de transformació a metàl·lic de tot el carregament del *Vita*; una correspondència que no estava encriptada i que per la seva importància l'hauria d'haver estat, o destruïda (GRACIA ALONSO; MUNILLA; 2013:390). No sabem perquè tenia tots aquests diners ni aquesta documentació que també el comprometia molt. Per què no ho havia confiat també a la legació mexicana? Pot ser no va tenir temps de reaccionar. Creiem aquesta opció com més plausible, ja que n'era ben conscient de que se'l seguia, com així ho demostra el seu itinerari durant quaranta dies, un cop abandonat Paris. Per desgràcia va cometre l'error de no canviar d'hotel a Vichy, creient que la persecució hauria acabat, i Víctor de Saulnes el va localitzar (Muñoz Pujol, 2007:222). La qüestió és que tots aquests béns li foren confiscats i van ser lliurats a la delegació espanyola a Vichy. A més, els deu milions enviats a Tunísia van ser descoberts per malaptesa d'Erostarbe, Cap del Servei Central dels treballadors espanyols a Tunísia, el qual havia estat advertit per Nicolau de que «no depositara los francos en cuentas corrientes ni en valores, sino que los guardara en la caja fuerte de su oficina. Sin embargo Erostarbe invirtió unos siete u ocho millones en bonos del gobierno francés y entregó el resto a la sociedad recién constituida» D'aquesta forma, quan va ser detingut tot aquest afer quedà al descobert i es van confiscar tots els recursos que es trobaren al país nord-africà (HERRERÍN, 2007:102).⁵⁵⁷

El propi Tribunal de Cusset va tramitar el seu cas. Paradoxalment eren un tribunal i jutge francesos els que portaven la seva denúncia, la qual havia estat formulada des d'Espanya, contra un alt càrrec republicà. La seva defensa la van conformar els advocats, Eduard Ragasol i Antoni M. Sbert, tots dos exiliats també, i els advocats francesos Valenciano, Épinad i Perrod, esmentats als seus diaris de presó. Aquesta no fou l'única defensa que Antoni M. Sbert va fer a França. Prócor Hernández, ens explica que Sbert coneixia a Pétain de *l'Ecole Libre de Sciences*

⁵⁵⁷ No sabem si realment va estar una manca d'aptituds personals d'Erostarbe o bé va fer el que li va semblar, desatenent el que li havien recomanat des de França.

Politiques de París, i que això ho va saber explotar per intercedir en favor dels republicans. Tot i que ell també estava en la clandestinitat, va obtenir un permís per poder residir a Vichy. Sbert, com a bon orador i advocat li va saber vendre la situació al mariscal francès i va poder evitar que fossin lliurats a Franco molts republicans amb demandes d'extradició, entre ells el propi Eduard Ragasol, l'altre advocat de Lluís Nicolau d'Olwer (HERNÁNDEZ, P. 2000:69). Albert Sarraut, ministre de l'Interior francès davant les ordres de repatriació dels exiliats republicans, va declarar a la premsa francesa que «... *Non, cela n'est pas possible [...] qu'un retour forcé dans leur pays exposerait à des perils auxquels il faut réfléchir*» i més endavant argumenta que «*Ces hommes ne sont pas des criminels. Ce sont des citoyens qui ont lutté pour un idéal politique [...] Il se trouve, dans cette masse, de hauts fonctionnaires de la République, des parlementaires, des litterateurs, des intellectuels [...] en fait de gens honorables...*».⁵⁵⁸ També va intercedir el representant de la legació mexicana Luis I. Rodríguez, que recordem, fou la persona a qui Nicolau encomanà diners i documentació del JARE.

Durant l'interrogatori a que fou sotmès, Nicolau d'Olwer va explicar que fins a la data s'havia gastat més de 31 milions de francs en socors als exiliats, procedents de les remeses fetes per en Prieto des de Mèxic. Donada la seva implicació en la gestió dels fons de la JARE, Nicolau tenia molt més valor per al govern espanyol detingut a França que no pas extraditat a Madrid, on seria jutjat i condemnat, i per tant, es perdria l'oportunitat de recuperar uns diners tant necessaris com cobejats per les finances del govern franquista (GRACIA ALONSO; MUNILLA; 2013:390). És per aquest motiu, que la seva llibertat estaria condicionada pel xantatge.

La defensa

Des de Mèxic, Indalecio Prieto va estar molt al pendent del què passava amb el president del JARE, i hem conegut les gestions que va fer a través de la correspondència que va mantenir amb Palma Guillen, aleshores diplomàtica a la Societat de Nacions. El que havia estat Ministre d'Hisenda durant el govern provisional de la República, li demanava notícies de *Don Luis*. A una de les cartes, Indalecio li expressava el seu optimisme per la situació de Nicolau, ja que Ragasol i Sbert estaven amb ell per assessorar-lo «*Lo que ocurra con Nicolau tiene un doble valor: el de las consecuencias personales para nuestro gran amigo y el del precedente que se*

⁵⁵⁸ ANC, fons 511 de la Generalitat de Catalunya a l'exili, retall de premsa *Le Populaire*, 8/4/1939, doc. 41.1

sentará y que habría de afectar de modo directo a muchos»⁵⁵⁹ Tanmateix, opinava que si calia ajudar-lo amb altres gestions havien de ser els advocats o el ministre Rodríguez qui ho demanessin «*Siempre he mantenido el criterio de que cuando alguien lleva la dirección de un asunto no debe haber más cooperación que la que él solicite [...] no solo por mi amistad, por mi simpatía y por mi devoción a Nicolau d'Olwer, si no por propio egoismo, yo estoy dispuesto a hacer en su favor cuanto pueda*»⁵⁶⁰ Nou anys havien transcorregut de les dures crítiques de Prieto a Nicolau al Congrés i els enfrontaments entre ambdós. Tant els advocats de Nicolau com la legació de Mèxic a França, van tenir moltes dificultats pel tema de l'extradició, ja que finalment va representar una pugna entre les ambaixades mexicana i espanyola; a parer de don Indalecio, aquesta estava en una posició molt més avantatjosa.⁵⁶¹

Nicolau, en paral·lel, va escriure una carta desesperada i a títol personal al ministre mexicà demanant-li que mirés de nou, de contrarestar la pressió que exercia l'Ambaixada d'Espanya, ja que s'havia presentant com a part civil, i les gestions fetes anteriorment no havien donat fruits. A més, i aquest fet era el més important, mentre constés l'acusació contra ell de retenir fons pertinents a l'Estat espanyol, el jutge no li donaria la llibertat provisional. Nicolau d'Olwer demanà al ministre Rodríguez que presentés com a prova al seu favor, el fet que els fons del JARE que es van trobar en el seu poder, procedien de Mèxic. Per tant, esperava que o bé la legació mexicana reclamés aquestes quantitats perquè havien estat destinades a uns fins concrets – l'ajut als refugiats-, o bé ell havia de refermar la seva declaració demanant que es presentés com a prova durant el procés.⁵⁶² No li quedava més remei que confiar en Luis I. Rodríguez, malgrat l'actitud d'aquest amb els refugiats no *negrinistes*. Segons Abdón Mateos, el ministre mexicà hauria tingut una predisposició més oberta vers les gestions de Negrín. Nicolau d'Olwer, abans de la seva detenció, juntament amb Cruz Salido s'havien queixat a Prieto per l'actitud «*de desdén*» del representant de la legació mexicana; Prieto finalment havia decidit no anar amb els greuges davant Cárdenas, com ja havia fet anteriorment amb Bassols, predecessor de Rodríguez (MATEOS, 2005:134). La qüestió és que Rodríguez va fer les gestions oportunes sense cap èxit (HERRERÍN, 2007:75).

⁵⁵⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta mecanografiada de Prieto a Palma, 25 d'agost de 1940, doc. 13, carpeta Palma Guillén.

⁵⁶⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Prieto a Palma Guillén, doc. 13, 25/8/1940, carpeta Palma Guillén.

⁵⁶¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Prieto a Palma Guillén, doc. 17, 21/9/1940, carpeta Palma Guillén.

⁵⁶² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Luis I. Rodríguez, doc. 1, 29/9/1940

Ja a l'octubre Prieto es va mostrar molt preocupat per la situació d'en Lluís Nicolau, la qual empitjorava per moments. El 12 d'octubre Nicolau va adreçar una carta al ministre mexicà, aquesta de caire oficial, tal i com l'havien aconsellat els seus advocats, per tal d'exposar la procedència dels diners del JARE, trobats durant la seva detenció *«En ma qualité de Président de la JARE j'ai distribué des sommes importantes à mes malheureux compatriotes réfugiés espagnols en France [...] ces sommes, comme vous le savez, étaient mises à ma disposition grâce à la bienveillance du gouvernement du Général Lázaro Cárdenas...»*.⁵⁶³ L'esperada llibertat condicional estava trobant molts esculls i el que realment es perseguia era dilatar el seu empresonament⁵⁶⁴ i que, tot i comptar amb bons advocats, res no van poder fer per posar-lo en llibertat abans de sis mesos; període durant el qual tot el procés legal va esdevenir una pantomima o com el propi Nicolau declarava als seus diaris en el transcurs de les setmanes *«Ahir 22-XI vaig entrar en la 19ª setmana de la meva detenció. Aquesta pren un caire de "brimage" perquè de fet la instrucció està deturada. En tant temps, només he estat interrogat sis (6) vegades, la darrera el 3 d'octubre. Abans del primer interrogatori, vaig ésser cridat a l'instrucció dues vegades (6 i 7 d'agost) per deturar? de "scelles; i el 15 de setembre per a subornar/subsanar? el segon jutge una [] del primer. El tercer jutge no l'he conegut. Marxant l'instrucció en aquesta forma pot durar indefinidament, i la presó preventiva equival a una pena que cap tribunal no ha imposat...»*.⁵⁶⁵ Prieto va prometre a Palma Guillén fer tot de gestions directes amb el president mexicà Cárdenas, qui a finals d'octubre va intercedir en favor de Nicolau davant de Pétain, juntament amb les gestions que va realitzar el ministre Luís I. Rodríguez. El resultat d'aquesta darrera gestió va ser un cablegrama de Cárdenas a Pétain interessant-se pel cas de Nicolau.⁵⁶⁶

Els interrogatoris tenien l'objectiu d'esbrinar la situació de l'or que s'havia anat traient d'Espanya durant la guerra civil, una mena d'entelèquia dels franquistes des dels primers dies de guerra. Òbviament, l'ex governador del Banc d'Espanya es va limitar a declarar quines havien estat les seves funcions, en tant que governador, pel que feia a la vetlla dels interessos del Banc i de l'Estat *«Mon rôle était de surveiller le fonctionnement de la banque [...] J'ignore ce qu'est devenu cet or...»* (NICOLAU, 1995:14,nota 41). Durant els sis mesos que va estar

⁵⁶³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Luis I. Rodríguez, doc. 2, 12/10/1940

⁵⁶⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Prieto a Palma, 9 d'octubre de 1940, doc. 19, carpeta Palma Guillén.

⁵⁶⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, document 6.4/45 Memòries. Personal. Diari presó Cusset, entrada de 23/11/1940

⁵⁶⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Luis I. Rodríguez a Nicolau, doc. 3, 23/11/1940

empresonat a Cusset, es va adonar que qualsevol gestió era per allargar el màxim la seva detenció. Tot i que després fou detingut en dues ocasions més, aquest primer cop fou sens dubte la pitjor experiència. Passava les hores escrivint en quartilles de foli, on explicava la dieta i les rutines diàries que mantenia dins la presó. Les condicions de vida van ser molt dures, la dieta escadussera, però amb tot, conservà el seu estoïcisme per tirar endavant. No es va deixar portar per l'adversitat i escrivia, suposem que per no parar boig i per no sentir ni el fred, ni la gana ni les incomoditats en que va viure durant sis llargs mesos.⁵⁶⁷ No obstant, davant la soletat de la presó, Nicolau també va fer balanç del que havia estat la seva vida personal, tot recordant la seva mare i les circumstàncies en que havia mort la dona feia gairebé deu anys enrere *«Per no separar-me de la meva mare, per no deixar-la sola, jo he sacrificat moltes coses, - sacrifici joiós-, ni he fundat una família, ni m'he lliurat a fons a la meva dèria viatgera. He mutilat la vida, per restar al seu costat, i a l'hora decisiva no he estat amb ella! [...] Han passat deu anys. Deu anys intensos de la meva vida: la glòria, l'amor, els ideals triomfants; els ideals destruïts, altre cop a l'exili, la ruina [...]»* (NICOLAU, 1995:34).

Malgrat que en el moment de la seva detenció duia a sobre passaport mexicà, la policia francesa sabia perfectament qui era Lluís Nicolau d'Olwer. En la seva declaració, feta davant el comissari Marcel Delrieu, Nicolau d'Olwer va dir que els diners trobats al seu domicili era part del que quedava del fons del JARE. Pel que fa a la documentació trobada, segons Jordi Guixé, es tractava de més de 700.000 documents públics i privats sobre el Banc d'Espanya, l'or de Negrín, documentació del JARE i els epistolaris mantinguts amb d'altres polítics republicans; tot plegat hauria tingut molt de pes en la seva inculpació. Durant el procés es van trobar dos comptes bancaris per valor d'uns 7 milions de francs i això hauria donat peu a un xantatge.⁵⁶⁸ Un xantatge fastigós i que el ministre Rodríguez de la legació mexicana recull així, *«Si lo ha acusado de criminal ¿por qué no deja que la justicia de un país amigo le aplique la sación que le corresponde, en lugar de empeñarse en negociar su destino? Si lo sabe inocente: ¿por qué reclama una fortuna a cambio de la tranquilidad que merece? Y así se llama caudillo... ¡Qué asco de bandolero!»* (GUIXÉ, 2012:267). Malgrat tots aquests afers i contratemps, Nicolau d'Olwer no deixava de banda el seu ofici d'intel·lectual; durant el captivi no va poder prendre notes per a les tasques que l'havia encomanat la Fundació Ramon Llull, amb tot, Sbert deia que *«Llegeix història freturosament»* (MASSOT, 2000 b:132), i la seva vista se'n ressentí molt

⁵⁶⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, document 6.4/45 Memòries. Personal. Diari presó Cusset, entrada de 23/11/1940

⁵⁶⁸ Tota la trama a GUIXÉ, 2012:266-267

(MASSOT, 2000 b:165, nota 32). En els darrers dies del seu captivi, la cúpula d'ERC reunida a Nimes, constatava que Pi i Sunyer, des de Londres, s'estava atribuint funcions que no li pertocaven. Nicolau també ho creia, així com el nucli del seu partit a Perpinyà (ESCOLIES, 2015:214).

Nicolau, preocupat per la sort de la seva família i altres coneguts, que podrien quedar compromesos, va donar instruccions molt precises al seu cunyat. Es trobava malalt i tot i que confiava que fos quelcom passatger, la distància i el desenrotllament del seu empresonament el feien preveure un final tràgic. Va voler deixar les seves coses en ordre «...unes darreres instruccions». Havia deixat encarregat, no sabem a qui, que li lliuressin íntegrament a l'Isidre Durand tots els seus objectes, maletes, papers. Va precisar que dels diners que havien a un maletí, una part eren de la JARE ja especificat a una carpeta, però que si malgrat tot calia ajustar comptes, que agafés diners de la part seva, que aleshores Nicolau va posar a disposició del seu cunyat i la seva germana. També havia uns plec de cartes d'una dona que ell anomena H. Creiem que es tracta de l'Hermina Grau, amb qui va mantenir correspondència durant molts anys. Sembla que aquestes cartes lliurades per la dona a Nicolau, les hi podrien esdevenir comprometedores a tots dos, així que demanà a l'Isidre que se les fes arribar de nou a ella amb seguretat. De no ser així, li demanava de cremar-les avisant a la corresponsal. Va demanar també, que conservés només els documents o papers que li poguessin ajudar a justificar la seva tasca administrativa i que tornés a P. –suposem que és la Palma Guillen- les seves cartes. La resta havia de ser cremat. Va pregar que traslladés als amics de Barcelona que s'havien fet càrrec del seu arxiu, incloses les notes d'estudi, que el destrueixin «*Tinc interès a què de mi no en consti res més que el bon record dels que m'han estimat*». Se sentia responsable del futur de la seva família, especialment de l'econòmic, ja que ni casa ni un futur plàcid «*Esteu ben certs que els meus darrers pensaments seran per a vosaltres. Adéu*»⁵⁶⁹

El preu de la llibertat

Finalment, Lequerica li va oferir la llibertat a canvi d'una forta suma de diners; tot plegat era encara més complicat que el mer xantatge, i és que no podem perdre de vista la importància que Nicolau d'Olwer tenia per al govern de Franco. La seva detenció havia estat motivada per la seva implicació política durant la República i la Guerra Civil, i sobre ell pesava

⁵⁶⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Durand, doc. 1, desembre, 1940, Vichy (dse)

una demanda d'extradició; en paral·lel a tot aquest procés a França, des d'Espanya se l'hi havia obert un Expedient de Responsabilitats Polítiques. En aquest expedient, es poden constatar totes les diligències fetes pel govern franquista per justificar la seva extradició; es van presentar acusacions de maçoneria, entre d'altres. També totes les gestions oportunes sobre el seu patrimoni per espoliar-lo en favor del *Glorioso Movimiento*. Per això estava encara retingut, malgrat les demandes dels seus advocats per a que fos alliberat. Ell n'era molt conscient que n'estava en mans del que volgués fer Lequerica «*En les dues denegacions de llibertat s'ha aduit com motiu, fent-me'n així un greuge, la meva qualitat d'estranger*»⁵⁷⁰ i «*La conexión política llegó a ser tan evidente que en muchas de las peticiones denegadas de libertad condicional, el texto era el mismo que el embajador Lequerica había redactado*» vist el poder i influències que aquest va arribar a tenir en aquests moments.⁵⁷¹

I és que la Llei de Responsabilitats Polítiques, promulgada el 9 de febrer de 1939, era de *caràcter eminentment polític* especialment el seu article 4t, els supòsits del qual «*van atrapar a una gran quantitat de persones que mai no s'haurien imaginat trobar-se sotmeses a un expedient d'aquestes característiques*» (VILANOVA, 1996:340). Però l'altre motivació de les autoritats franquistes era fer-se amb els fons de la JARE, i la detenció de Nicolau hauria estat motivada i organitzada amb aquest objectiu, qualificant la posada en llibertat de Nicolau com una «*vergonzosa subasta*» (GRACIA ALONSO; MUNILLA; 2013:18 i 461).

Amb aquest marc tant desfavorable, tant a nivell judicial com per la situació personal, l'única opció era cedir al xantatge. Lequerica va posar sobre la taula la xifra de 20 milions de francs. Els advocats de Nicolau els va semblar una bona sortida, però calia que ell estigués d'acord. Als seu diari de presó recull com se'l va aconsellar acceptar «*Me. Épinad és enterament favorable a aquesta situació i per tant me l'aconsella, però naturalment no pot donar resposta sense el meu assentiment*».⁵⁷² Fou Ragasol qui li va proposar, i tot i que a l'antic líder d'AC li va semblar repugnant, perquè no estava d'acord en haver de lliurar les joies de la seva família «*...encara jo no transigeixo ni sobre les joies que son de la meva família,*⁵⁷³ ni

⁵⁷⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, Memòries. Documents privats. Cusset, doc, 6.4/45, 22/11/1940

⁵⁷¹ Per saber més sobre la influència de Lequerica, vegeu GUIXÉ, 2012:268, *La República perseguida...*,

⁵⁷² IEC, fons Nicolau d'Olwer. Document manuscrit 6.4/61-63. Memòries personals, presó Cusset. Entrada de 17-XII-1940.

⁵⁷³ Sobre les joies de la família, el 15 de maig de 1941, Isidre Durand, cunyat de Lluís Nicolau, adreçà al Jutge instructor del cas una relació de les joies pertanyents a la família i per quin motiu estaven en possessió de Nicolau en el moment de la seva detenció. Relació detallada i explicativa a tall d'inventari es pot consultar al fons Nicolau d'Olwer de l'IEC, Procés de Cusset, doc. 4.2.4/1, 15/5/1941

sobre les quantitats que jo he declarat són meves...»;⁵⁷⁴ malgrat tot va acabar per accedir ja que el seu estat de salut feia témer el pitjor «*La presó de Casset és una ronega presó de vileta (antic pabelló de caça de Carles IX), sense gens de netedat ni d'higiene, on calia fer vida en comú previnguts i condemnats, polítics i criminals. Capaç per a una vintena hi érem agombolats més de cinquanta*»⁵⁷⁵ La quantitat fixada no era possible d'aconseguir, així que Nicolau va mirar de fer un balanç del que podria obtenir entre xecs bancaris, fons del JARE, diners en efectiu, joies i els dipòsits a les companyies transatlàntiques, així com l'ajut d'amics. (GUIXÉ, 2012:268).

El desembre de 1940 es van encetar un seguit de negociacions a dues bandes, representades per en Ragasol, per la part del detingut, i Barroso per la part de l'acusació. Després de tres reunions, des d'Espanya Serrano Suñer va fixar la quantitat de 9 o 10 milions. (GUIXÉ,2012:269).⁵⁷⁶ Tot i que des de la legació espanyola es van acceptar les condicions esgrimides per en Ragasol el 26 de desembre, les autoritats franquistes no es van pronunciar fins el 12 de gener. En aquests temps, la situació de Lluís Nicolau dins la presó va empitjorar per cortesia de les autoritats franquistes, les quals van imposar les seves condicions sense respectar les que havia demanat l'Eduard Ragasol, com a part del pacte econòmic a que s'havia arribat. S'admetia la llibertat condicional però no es feia efectiva la retirada de la denúncia. La llibertat condicional, a més, seria efectiva si la legació espanyola a França podia disposar de tots els fons del JARE, els diners, xecs, dipòsits i joies de la seva família, és a dir, tot (GUIXÉ, 2012:271). Així, que sota aquesta maniobra el regim franquista s'assegurava poder detenir més endavant Nicolau d'Olwer, tal i com va succeir. Indalecio Prieto va acceptar pagar el xantatge davant la penosa situació en que es trobava Nicolau d'Olwer- des del Nadal l'havien tret el llit i havia de dormir al terra amb temperatures sota zero, amén de la incomunicació- i perquè de fet, el JARE era inoperatiu a França.

A primers de gener *Le Temps* es feia ressò de les notícies que arribaven d'Espanya «Le tribunal regional des responsabilités politiques a condamné l'ancien ministre de l'économie de la République M. Nicolau d'Olwer [...] à l'exil perpétuel ét a la confiscation de tous leurs

⁵⁷⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer. Document manuscrit 6.4/61-63. Memòries personals, presó Cusset. Entrada de 17/12/1940.

⁵⁷⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer. Document mecanografiat 6.4/52, memòries personals. Hem respectat l'ortografia del document.

⁵⁷⁶ També es pot veure un detall de les condicions i demandes de Ragasol, en que s'hauria d'accedir al pagament de la quantitat, GUIXÉ, 2012:269-270.

biens»⁵⁷⁷. Fruit de les negociacions que va portar a termes Charles Carabiber, en representació de Nicolau d'Olwer pel pagament del denigrant xantatge, Eduard Ragasol va informar al nostre home a la presó, que aquell havia rebut els dos xecs nominals emesos a nom d'Alicia i de José Manuel Ornezabala; aquests xecs haurien de ser remesos al Coronel Barroso, agregat militar d'Espanya, per obtenir així la llibertat provisional de Nicolau segons el que s'havia estipulat i negociat en les darreres setmanes⁵⁷⁸ «L'enèrgica protesta de Mèxic prop del mariscal Pétain qui tolerà aquest crim,⁵⁷⁹ atragué la solidaritat de les altres missions americanes [...] Les extradicions que el General exigia, foren igualment evitades. Així foren protegits Nicolau d'Olwer, Tarradellas, Ventura Gassol, Zulueta, Ragasol...» (HERNÁNDEZ, P; 2000:73). Cal destacar també la missiva que Gabriela Mistral⁵⁸⁰ va adreçar al cònsol de Xile un mes després d'estar empresonat. Un cop ja en llibertat, Lluís Nicolau va tenir la sospita que amb el final dels serveis prestats pel ministre mexicà Rodríguez,⁵⁸¹ qui «*empezó una obra que me temo no será continuada, o lo será con un espíritu muy diferente*» perquè l'actitud del nou representant de la legació mexicana, el General Aguilar era ben diferent respecte al que havia de ser la gestió d'aquest organisme «*pretende ser en Europa el único de sus paisanos que se ocupe del asunto español [...] hasta el límite de querer hacerlo todo personalmente...*».⁵⁸² De fet, les seves queixes per l'actitud del nou ambaixador van arribar fins a Giral i Prieto, els quals van decidir no queixar-se davant Cárdenas (MATEOS, 2009:177).

Amb totes les dilacions deliberades i negociacions, havia passat ja el mes de gener de 1941. En darrera instància, la justícia francesa no va acceptar la llibertat del detingut i el cas es va passar al Tribunal d'Apel·lació de Riom, obrint-se així un procés- subjecte a la seva corresponent burocràcia- per fer-la efectiva. Ragasol es va moure i va mirar d'assegurar-se a

⁵⁷⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa 4, Document, 4.2.4/513, retall de premsa, 1/1/1941, p. 2

⁵⁷⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Ragasol a Nicolau, doc. 14, 15/1/1941

⁵⁷⁹ Creiem que fa referència a Lluís Companys.

⁵⁸⁰ Nascuda Lucila Godoy, poetessa i professora xilena, es donà a conèixer als Jocs Florals del seu país el 1914. Coneixia a Lluís Nicolau d'Olwer des dels anys 20 i aquest va actuar en favor seu l'any 1933, per a que se li concedís un exequatur; també va influir per col·locar a un recomanat seu. Deia d'ell, «*hombre mediterraneo, hijo de Ulises*» i el 1935 compartia amb ell per carta les tensions existents entre Bolívia i Xile, i en conseqüència les dificultats diplomàtiques. En aquells anys abans de l'esclat de la guerra civil, Nicolau escribia alguns articles per a la premsa Xilena, sobre Catalunya. Gabriela Mistral deia «*Me gustó de veras su raza, mi amigo; se me ha quedado prendida en el ojo y en el cariño [...] Tienen ustedes unas virtudes muy profundas [...] Me gustan ustedes hasta en la cualidades de anverso y reverso...*» Durant l'empresonament de Nicolau, Gabriela li va tornar el favor amb escriure. IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, telegrams de Mistral, docs. 1-5, enviats a diferents personalitats entre el 18-26 de novembre de 1942; AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència Nicolau-Mistral, doc. 4/1 i 4/2 (1933); 7/1, 7/2, 7/3 (1935)

⁵⁸¹ Al produir-se un canvi de govern a Mèxic, els seus representats a l'exterior, havien de ser substituïts per d'altres.

⁵⁸² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Indalecio Prieto, doc. 236, 4/2/1941.

través de l'Ambaixada espanyola, que aquesta pressionés a qui portava el cas de Nicolau en Riom. Segons Jordi Guixé, el 14 de febrer Nicolau d'Olwer va obtenir la llibertat condicional, afavorida sobre tot per un telegrama del president mexicà Cárdenas a Pétain. Tanmateix, segons una carta enviada per Nicolau a Ferran Cuito, estava ja en llibertat el 25 de gener,⁵⁸³ data que nosaltres acceptem. La carta datada el 6 de febrer, i escrita des de *l'Hôtel des Lilas*, expressa que lluny de voler aparèixer com una víctima pel que havia passat, es mostrava disposat a explicar la seva detenció «*com a historia d'emigrat*»,⁵⁸⁴ malgrat saber que la seva família estva passant calamitats a París. Quan tanta gent havia mort als camps de concentració i les presons europees, el fet de poder sortir en llibertat i explicar-ho amb dramatisme, no era de rebut.⁵⁸⁵

En qualsevol cas, aquesta llibertat era una espasa de doble fil, ja que, com hem dit més amunt, no s'havia retirat la denúncia contra ell, i el seu nom figurava en la llista de demandes d'extradició «*su teléfono fue intervenido y las escuchas se añadieron a un dossier de más de seis folios sobre su pasado político y sus antecedentes judiciales donde también se analizaban sus cargos y sus responsabilidades...*» (GUIXÉ, 2012:272). Un *modus operandi* semblant al que s'havia encetat a Barcelona i Madrid des del 1939 a instàncies del govern franquista per a instruir l'expedient de Responsabilitats Polítiques,⁵⁸⁶ en que es van enviar cartes al Col·legi d'Advocats de Barcelona per saber del seu historial i activitats,⁵⁸⁷ a totes les entitats bancàries per conèixer a quina d'elles tenia diners i bloquejar-li, a l'Hotel *Palace* de Madrid per si podien donar notícia d'ell, a la Policia, a l'Ajuntament de Sant Andreu de la Barca, municipi on Nicolau posseïa una finca, *Torre Bubera*, i que va passar a mans del govern franquista, on a més consta una acusació de ser-ne «*masón*⁵⁸⁸ y *Hostil al Glorioso Movimiento*» i «*separatista acérrimo*» i on se'l acusa de pertànyer a Esquerra Republicana «*...destacándose siempre por su propaganda izquierdista y separatista, y siendo considerado elemento peligroso...*».⁵⁸⁹ Tots els organismes competents en la instrucció dels Expedients de Responsabilitats Polítiques, «*...van començar a actuar amb diligència i dedicació absolutes...*» (VILANOVA, 1996:340), i així ho

⁵⁸³ NICOLAU, 2003:19, carta de Nicolau a Cuito, 6/2/1941; MORALES MONTOYA, 2008:150

⁵⁸⁴ NICOLAU, 2003:19, carta de Nicolau a Cuito, 6/2/1941

⁵⁸⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, carpeta 6.4, Memòries. Documents privats. Cusset, doc. 6.4/58, sense data.

⁵⁸⁶ ATSJC, Expedient 492 de 1939

⁵⁸⁷ ATSJC, en aquest cas, la resposta del Col·legi d'Advocats fou que Nicolau d'Olwer no estava col·legiat, doc, 21, exp. 280 del Jutjat Instructor de Responsabilitats polítiques de Barcelona.

⁵⁸⁸ Tot i que després es resol que no té antecedents maçons, doc. 9, exp. 280 del Jutjat Instructor de Responsabilitats polítiques de Barcelona, i doc. 8 de l'expedient 266 del Juzgado Instructor de Responsabilidades Politicas de Madrid.

⁵⁸⁹ ATSJC, exp. 280 del Jutjat Instructor de Responsabilitats polítiques de Barcelona, docs. 9 i 12

reflecteix el gruix de l'expedient de Nicolau d'Olwer. L'altre element important en la llibertat de Nicolau, és el fet que no va poder recuperar les cartes que s'havia intercanviat amb en Prieto i que descrivien molt bé la transformació en diners del tresor del *Vita*, i per tant, la importància dels fons del JARE (GRACIA ALOSO; MUNILLA; 2013:392). De les dues persones que van fer possible aquesta detenció, Lequerica i Pétain, hem trobat un article a *Le Temps* on es fa ressò d'un article publicat a l'Heraldo de Aragón, en el qual es parla de tots dos en aquests termes «*Deux hommes choisis vont se consacrer, de tout leur coeur, à refaire l'amitié entre l'Espagne et la France: à Paris, notre ambassadeur don José Félix de Lequerica, una de nos plus belles intelligences; ...*».⁵⁹⁰ Realment, amb el tema del xantatge econòmic fet a Nicolau, en Lequerica va demostrar *una gran intel·ligència*.

Llibertat provisional, però amb càrrecs (1941)

Passades unes setmanes en llibertat i davant la certesa que a París les coses anaven maldades per a la seva família, l'única motivació va ser tractar de reunir-se amb la seva germana Rosa i la seva neboda i fillola Montserrat, el més aviat possible a la zona de Vichy, tal i com l'expressava per carta a Ferran Cuito. Li deia també, que Ragasol estava enllestint-ho tot per marxar cap a Amèrica; ell per més que volgués no podia i estava convençut que quan pogués ja no li serà possible. En aquells moments era molt difícil obtenir un passatge cap a Amèrica i també s'estaven denegant visats per anar cap el Marroc o l'Alger.⁵⁹¹ Nicolau estava convençut que el seu destí estava en mans de tercers, i que per tant, ell no podia intervenir en la resolució de la seva situació «*...com ens venen les coses més importants de la vida-començant per la vida mateixa. Ara, que quan podem triar lliurement solem esguerrar-ho, de manera que no cal plànyer-se de la fatalitat*».⁵⁹² Amb el què si es va plànyer fou amb el coneixement de la mort d'en Cruz Salido i altres «*Su muerte, cómo la de Companys y los otros que han caído últimamente, no tiene ya ni la atenuante de la guerra: es un caso de venganza y de sadismo, que demuestra la impotencia del regimen para normalizarse*».⁵⁹³ Amb una mordacitat elegant, es permetrà anys més tard banalitzar els seus empresonaments «*Com veureu, l'exili m'hauria permès fer un estudi comparatiu dels règims carcelaris. Us he de dir*

⁵⁹⁰ ANC, fons 511 de la Generalitat de Catalunya a l'exili, article trobat a carpeta 300.147.1/1 doc. 54

⁵⁹¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Prieto, doc. 236, 4/2/1941

⁵⁹² NICOLAU, 2003:20, carta de Nicolau a Cuito, 20/3/1941

⁵⁹³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Prieto, doc. 236, 4/2/1941.

*que el segon que he conegut és infinitament superior. Més dur, evidentment, a causa de la comunicació absoluta i de la manca de sortida a l'aire lliure, però la casa neta, l'administració honrada i l'alimentació suficient. [...] Una presó per persones, mentre que l'altra era un estable per bestiar, i l'administració "lerrouxista", no cal dir-ho...».*⁵⁹⁴

I com que a les llibreries, per la conjuntura de la guerra, no hi havia res que valgués la pena, esmerçava temps i esforços en la figura d'Abelardi, humanista i filòsof del segle XII, i el seu temps, *que li fan passar el seu*. La terrible experiència de la presó no va deixar a Nicolau al marge dels afers exterior i interiors. Cap a primers de febrer, va encomanar a Indalecio Prieto que mirés de controlar les activitats i la propaganda que des de Mèxic feien els exiliats, ja que els podria perjudicar i molt als que encara quedaven a França, especialment sobre els que pesaven ordres d'extradició «*con riesgo de ser atendidas [...] El gobierno francés, por las afinidades que hoy le unen al gobierno español está deseoso de servirle...*».⁵⁹⁵ D'altra banda, Nicolau estava sense documentació d'identificació des del moment de la seva detenció feia mesos, perquè li havien pres. Durant el mes de març es va adreçar al Ministeri de l'Interior per recuperar-la, sense obtenir cap resposta.⁵⁹⁶ Des de Lió, el 16 de maig els seus advocats van explicar en un document l'honorabilitat i la innocència de Nicolau, respecte a la possessió dels fons del JARE, i defensant que la seva única intenció «*n'a-t-il pas été emporté par des mobles humanitaires avec une foi ardente en un ideal qu'il servait sincèrement et, [...] sans le moindre intérêt personnel...*»;⁵⁹⁷ recolzant-se en tot això van demanar tancar el seu cas definitivament per poder dedicar-se als seus afers acadèmics.

Poc a poc, Nicolau va recuperar l'humor àcid «Quin país més maco el nostre! Fa uns quants mesos un tribunal polític em condemna (entre altres foteses) a "extrañamiento perpetuo"⁵⁹⁸ i ara un altre tribunal polític em crida per a que m'hi presenti. A qui he de fer cas? Al qui no em vol veure més o al que em diu que hi vagi?».⁵⁹⁹ Aquesta condemna a perdre la nacionalitat i els béns, es defensava des del franquisme, per la lògica de que els condemnats eren fills indignes perquè ells mateixos havien renegat d'Espanya, i havien produït la ruïna de tota la Nació (GARCÍA I FONTANET, 2000:135).

⁵⁹⁴ NICOLAU, 1995:38, epígraf 3.4, fragment de carta escrita a Cuito el 3 de maig de 1944

⁵⁹⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Prieto, doc. 236, 4/2/1941

⁵⁹⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa 4, doc. 4.2.4/207, febrer de 1942 (dse).

⁵⁹⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa 4, doc. 4.2.4/21, 16/5/1941.

⁵⁹⁸ Així consta al seu expedient de Responsabilitats Polítiques, ATSJ, doc. n. 19

⁵⁹⁹ NICOLAU, 2003:33, carta de Nicolau a Cuito, 9-X-1941

Aquell mateix any Nicolau va denunciar l'assassinat d'en Companys, Peirò, Cruz Salido i Zugazagoitia, com a crims internacionals. Ho va fer a través d'un *plainte*, interposat davant el Ministre d'Afers estrangers francès, on acusava la complicitat de Hitler, Pétain i Franco «*Nuestra posición no era un grito de venganza, era un requerimiento de justicia*» (SANTALÓ, 1963:15). Però no serà fins l'alliberament de la capital francesa en que aquesta *plainte* arribarà al president del govern provisional, aleshores De Gaulle.

D'altra banda tenia la sensació de que la guerra no duraria ja gaire més, però el que els quedava per passar no era precisament un camí planer i fàcil, sinó ple d'esculls, dificultats i de duresa. Estava convençut que un cop els EUA tinguessin les esquenes cobertes respecte dels japonesos, estarien en condicions d'actuar contra els camises brunes. Qui més hauria de patir seria la població civil. Estaven ja patint la duresa i la brutalitat de la guerra i també haurien de patir la dura postguerra, plena de pauperisme i misèria. Així, davant aquest panorama poc encoratjador, Nicolau es refermà en la seva decisió de no haver posat cap fill al món que servis de carn de canó.⁶⁰⁰

⁶⁰⁰ NICOLAU, 2003:31, carta de Nicolau a Cuito, 8/9/1941

6. 1942-1945, SEGONA ETAPA DE LA GUERRA EUROPEA.

El període comprés entre 1942 i 1944 a Europa imperava la confusió, el caos i el desori, malgrat l'esperança més que probable d'una victòria dels aliats. Els exiliats, polítics i intel·lectuals seguien entestats a retreure's, amb les paraules més dures possibles, la derrota i altres misèries «...a la fi de la guerra algú posarà bon ordre en tot plegat i que els mots pàtria, civilització y cultura reprendran el seu veritable sentit i deixaran de ser cobertura de miserables concupiscències materials» (CASALS, 2005:380).

A inicis de 1942, Nicolau, que fins aleshores havia rebutjat la idea de marxar a Amèrica, s'ho va començar a plantejar davant el panorama bèl·lic. La guerra ho havia capgirat tot; n'estava convençut que treballar a França seria molt difícil, i tornar a Catalunya ni s'ho plantejava, «...fins que la Diagonal se'n digui Diagonal i del Paral·lel se'n digui Paral·lel...» malgrat que alguns ja ho havien fet. Durant aquestes primeres setmanes va començar a mirar cap a Amèrica com a única sortida «Abans jo sempre havia descartat la idea d'anar a Amèrica. Abans quan era fàcil de realitzar-la. Ara que ja no ho és, comença de semblar-me digna la idea [...] La desfeta ho ha capgirat tot, el treball es fa impossible i un té la sensació constant que viu parant l'esquena i esperant la garrotada».⁶⁰¹ Paradoxalment es veia impel·lit a fer-ho perquè ni havia passatges, ni la seva situació jurídica li permetia, com tampoc volia deixar la seva germana. Probablement estava cercant excuses d'allò que inevitablement hauria de succeir «Moltes vegades penso que el millor moment per anar a Mèxic serà quan els espanyols ja en tornin, acabada la guerra». Va admetre que la guerra li estava marcant molt, no tant sols en els aspectes materials, sinó perquè s'adonava com el conflicte bèl·lic li condicionaria el futur més immediat. En aquell moments, la guerra havia deixat el seu àmbit estrictament Europeu i es desenvolupava en dos eixos, lligats intrínscament: l'eix Europa i Àfrica, i l'altre l'eix que es desenvolupava al Pacífic amb els EUA com a principal defensor de la civilització.⁶⁰² Ferran Cuito deia estar preocupat per la desaparició del món Mediterrani, cedint pas a l'Atlàntic i probablement aquest al Pacífic. Nicolau d'Olwer li deia que al món no havia res de definitiu «és aquesta l'única llei de la història».⁶⁰³ Va admetre, però, que probablement estaven assistint a l'esfondrament del món tal i com el coneixien «Perquè ara el que potser es debat, a

⁶⁰¹ NICOLAU, 2003:40, carta de Nicolau a Cuito, 6/2/1942

⁶⁰² NICOLAU, 2003:41, carta de Nicolau a Cuito, 6/2/1942

⁶⁰³ NICOLAU, 2003:47, carta de Nicolau a Cuito, 1/3/1942

*diferència d'altres vegades [...] no és qui guanyarà la partida d'escacs sinó si es substituirà o serà destruïda la taula d'escacs [...] És tota la concepció de la vida, és a dir, un modo de civilització el que està en joc...».*⁶⁰⁴ Es lamentava haver-se dedicat a la política, perquè aquesta l'havia sostret el plaer de dedicar-s'hi a la traducció de Tucídides. Aquesta tasca pendent l'arrossegava amb gran pesar des dels temps de la dictadura de Primo de Rivera, quan havia viatjat a Sicília a recollir notes per aquest encàrrec de la Fundació Bernat Metge. I en aquells moments de la vida ja no s'hi veia amb cor de fer-ho perquè les seves passes acadèmiques l'havien portat cap el llatí medieval i aquest a la figura d'Abelard.⁶⁰⁵ Durant els freds i grisos dies de primers de 1942, Nicolau feia passar els dies en *coses inofensives*, treballant en l'Abelard, del qual deia tenir ja tota la seva biografia al cap i que només li calia redactar-la. Trobava molt a faltar el diccionari de Pompeu Fabra «*que tant ajuda en molts casos a trobar la paraula justa*».⁶⁰⁶

El degoteig d'exiliats que marxaven cap a Amèrica no s'aturava, malgrat les limitacions i problemes per trobar passatge. Ramon Peypoch, s'havia pogut embarcar amb la família en la darrera expedició d'aquella primavera de 1942. L'ambient entre els que marxaven era de crispació, nerviosisme i els que s'havien de quedar fins a la propera es desesperaven.⁶⁰⁷ A l'estiu de 1942 les possibilitats de trobar un *passatge* de vaixell per marxar de França es van veure reduïdes considerablement per l'èxode de jueus cap els EUA. Ferran Soldevila deia que «*Els jueus els acaparen [...] no miren prim a pagar i comprar*» (SOLDEVILA, 2007:454). Més endavant, ell mateix va retreure i acusar a Nicolau d'haver negligit les passes per treure'l de França, precisament quan més fàcil ho hagués tingut per marxar (SOLDEVILA, 2007:584). Ja el mes d'abril, Nicolau d'Olwer havia escrit a Tarradellas exposant-li que era imperdonable haver oblidat a Ferran Soldevila, el qual es trobava en un estat de salut molt precari, que s'agreujava per l'alimentació inadequada. Va emplaçar a Tarradellas per solucionar ràpidament el cas de Soldevila. Així, arribada l'oportunitat de que un vaixell portés exiliats fora de França, Nicolau va tornar a escriure a Tarradellas per a que personalment supervisés l'embarcament cap a Amèrica, encomanant-li tenir cura especial de tots aquells que s'havien quedat a terra per no haver tingut prou cura. Sembla que Ferran Soldevila no havia estat pas l'únic a patir aquest terrible contratemps. Però l'amistat que l'unia amb ell, va fer que posés més atenció en

⁶⁰⁴ NICOLAU, 2003:47, carta de Nicolau a Cuito, 1/3/1942

⁶⁰⁵ NICOLAU, 2003:49, carta de Nicolau a Cuito, 1/3/1942

⁶⁰⁶ NICOLAU, 2003:42, carta de Nicolau a Cuito, 6/2/1942

⁶⁰⁷ NICOLAU, 2003:52, carta de Nicolau a Cuito, 21/4/1942

aquesta ocasió.⁶⁰⁸ El propi Nicolau no confiava en els seus propis mèrits per sortir-se'n d'aquella situació d'estancament «*El futur[...] està en els genolls dels déus*». Compartia amb molts exiliats que marxaven la idea de no d'haver de tornar, perquè marxar per haver de patir per a un possible retorn, li esdevenia aleshores si més no desesperant. Lamentava aquells que s'havien anat quedant pel camí massa d'hora, com en Manel Reventós per a qui només tenia paraules d'admiració. També pensava en aquells que s'havien girat per aixoplugar-se a l'ombra de la Falange, com en Ferran Valls i Taberner «*proclamant-se deixeble de Primo de Rivera fill, ell que per combatre Primo de Rivera pare havia àdhuc conegut la presó!*»⁶⁰⁹ Mentrestant s'esperava a la carta d'identitat per obtenir-ne un *sauf-conduit*; i es meravellava, amb el seu característic humor àcid, de portar un any i mig dormint al mateix llit, una paradoxa tenint en compte que s'estava a un balneari on les estades eren molt curtes.⁶¹⁰

A l'agost, Irla ja havia deslegitimats el Consell de Londres, enviant un telegrama a Andreu i Abelló, qui va ser l'encarregat de comunicar-ho a Pi i Sunyer. Aquesta decisió estava ratificada pel president del Parlament, per en Pompeu Fabra, Nicolau d'Olwer i la direcció d'ERC (MORALES MONTOYA, 2008:217). Per la seva banda, Tarradellas havia fet una crida a l'ordre, al sí del seu partit, i d'aquesta forma Pi i Sunyer es va trobar davant una situació delicada: obediència al seu partit, reconeixement del president Irla o el compromís que havia contret amb les comunitats de catalans a l'Amèrica. Malgrat cercar una solució que ponderés totes les opcions, a la pràctica eren irreconciliables en aquell context d'exili on els partits arrossegaven les seves diferències de forma més acusada (MORALES MONTOYA, 2008:219). Durant el mes de setembre de 1942 van succeir coses importants en el si del Consell Nacional de Catalunya. Josep Tarradellas va delegar aleshores en Josep Andreu i Abelló, exiliat a Mèxic, la política del partit fora de França. I el Consell de Londres estava paralitzat. Cap a la tardor, Miquel Santaló, considerat per molts «*contrari als interessos de Catalunya*» (GÜELL, 2008:112), va anar cap a Mèxic amb plens poder atorgats pel president Irla, per tendir ponts amb el Consell de Londres, malgrat que aquest estava desautoritzat. Nicolau i el pinyol d'ACR a Perpinyà, sempre contraris a aquest Consell, ja havien manifestat l'any anterior que Pi i Sunyer no tenia un discurs clar, i que la carta de l'Atlàntic tenia un caire massa noucentista⁶¹¹, però en el seu fur

⁶⁰⁸ AMTM, carta de Nicolau a Tarradellas, docs. 12, 12/02/1938; 13, 24/04/1941

⁶⁰⁹ NICOLAU, 2003:52, carta de Nicolau a Cuito, 21/4/1942

⁶¹⁰ NICOLAU, 2003:72, carta de Nicolau a Cuito, 19/8/1942

⁶¹¹ Nicolau, 2003:51, carta de Cuito a Nicolau, 24/3/1942

intern, Nicolau creia que, tot i respectable, el Consell era un mer passatemps d'exiliat, «*menys nociu que el d'aquells que duen la gent a l'escorxador*»⁶¹²

Nous empresonaments

El novembre de 1942, mentre l'exèrcit italià i alemany ocupaven la França de Vichy, amb la repressió que va comportar sobre la població, les tropes aliades desembarcaven al Nord d'Àfrica. Nicolau d'Olwer va ser detingut de nou i empresonat, i aquest cop fou enviat a Vimoutier, un poble de muntanya de Normandia. Joan Coromines, deia que havia estat detingut el 18 d'octubre (FERRER; PUJADES; 2008:263, annexos, 1),⁶¹³ i segons les seves informacions aviat seria executat.⁶¹⁴ Probablement el seu confinament no va arribar fins l'11 de novembre (MORALES MONTOYA, 2008:150). Aquesta notícia va trasbalsar molt a Joan Coromines, sobre tot pel pes que Nicolau d'Olwer havia tingut en la cultura catalana. Creia que la seva vida tenia massa valor per a ésser manllevada d'aquella forma, així que demanà a Francesc Cambó, en la mesura que li fos possible, poder revertir aquesta situació. Però no va ser a l'únic a qui va enviar cartes demanant alguna mena d'influència en favor de l'eminent hel·lenista. A Josep Escolà a l'Argentina, li demanà que en fes valdre el seu brillant currículum acadèmic, per no oblidar que abans que polític, Nicolau sempre havia estat un intel·lectual de rigor científic «*...polític d'altura i com a guaiador de la cultura catalana...*»;⁶¹⁵ i en aquests mateixos termes s'adreçà també a Antoni Pi i Capmany a Xile, i a Enrique François i a Rafael Vehils, a Buenos Aires. Aquest darrer li va comunicar que la informació de la imminent execució de Nicolau d'Olwer «*...es totalmente inexacta*», segons informacions que l'havien arribat a ell des d'Espanya. Igualment, però, es va oferir a fer les gestions que calguessin per ajudar-lo.⁶¹⁶

El 24 de novembre, Nicolau es va sotmetre a un examen mèdic per la precarietat de la seva salut. El metge que el va atendre va dictaminar que Nicolau patia hipotensió arterial severa, hipertròfia cardíaca, asma cardíac, afeccions per a les quals necessitava atenció mèdica

⁶¹² NICOLAU, 2003:54, carta de Nicolau a Cuito, 21/4/1942

⁶¹³ Joan Coromines diu per carta a Francesc Cambó que ha llegit la notícia de la detenció d'en Nicolau d'Olwer a la premsa de fa dos dies. Deu haver algun error en les dades aportades per en Coromines, perquè a l'epistolari de l'exili francès entre Cuito i Nicolau, (NICOLAU, 2003: 77-79) aquest està encara lliure el 19 d'octubre escrivint una carta al seu amic des de l'Hôtel des Lilas.

⁶¹⁴ FERRER; PUJADES; 2008:263, carta de Coromines a Cambó, 20/10/1942

⁶¹⁵ FERRER; PUJADES; 2008:266, carta de Coromines a Josep Escolà, 20/10/1942

⁶¹⁶ FERRER; PUJADES; 2008:275. Carta de Joan Vehils a Coromines, 28/11/1942

constant i medicines molt específiques, així com algú que en tingués cura d'ell.⁶¹⁷ Aquest empresonament va durar molt poc, perquè el 14 de novembre ja contestava per carta a Cuito des de l'Hôtel des Lilas a Vichy.⁶¹⁸ En sortir es va fer una cura d'aigües que va durar fins a primers de 1943, mentre s'esperava l'oportunitat de retornar al seu pis de Paris, on sabia que la seva germana les estava passant molt magres.⁶¹⁹ El mes de març es va celebrar a Prades un homenatge a Pompeu Fabra, i Nicolau en no poder assistir-hi, va enviar-li una carta per felicitar-lo «...en vos i per vos, amic Fabra, els catalans festegem allò que de més noble ens uneix a tots: l'amor de la nostra llengua [...] Si els catalans dels darrers decennis hem comès equivocacions i errades, d'encerts i de desencerts és teixida la vida dels homes i dels pobles- Molt ens haurà d'ésser perdonat [...] Moltes coses han caigut a Catalunya...» Nicolau d'Olwer amb aquestes paraules estava reconeixent els errors col·lectius, però sobre tot, els seus propis.⁶²⁰

A finals de maig de 1943, Ferran Cuito reflexionava amb Nicolau sobre el que havia estat la història de la política espanyola del darrer segle, «una successió tant ràpida de victòries i derrotes que no ha permès cap construcció bona o dolenta»; aleshores li va suggerir escriure una mena de memòries «...no per fer safareig...» sinó reflexions sobre els darrers afers succeïts a Espanya i Catalunya, apel·lant la seva lucidesa «La història us va menar a la política i la política us ha tornat a la història». Cuito considerava que era un bon moment per beneficiar a totes dues i creia que Nicolau tenia la condició d'historiador prou seriós per dur a terme aquesta tasca. En canvi, ell n'estava convençut que aquesta feina no aniria enlloc i tampoc no el preocupava el fet que tant la política com la història en sortien mal parades. En aquells moments Nicolau ja es considerava espectador dels fets i no estava disposat a donar arguments als enemics de Catalunya. Després de quatre anys a l'exili i amb dues estades a la presó, el líder d'Acció Catalana sentia la necessitat de fer una reflexió molt clara sobre la seva implicació en la política dels anys anteriors «Segueixo pensant que l'única forma de col·laborar amb el govern de la República és la que nosaltres havíem començat el 1931 i que jo vaig continuar fins el darrer moment, no pas sense greu incomoditat. [...] La col·laboració seria sempre possible i fructuosa entre republicans de debò i catalanistes també de debò»⁶²¹

⁶¹⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/70, informe del doctor Guy Massias, 24/11/1942

⁶¹⁸ NICOLAU, 2003:80, carta de Nicolau a Cuito, 14/11/1942

⁶¹⁹ NICOLAU, 2003:91 i 93, carta de Nicolau a Cuito, 20/1/1943; i carta de Cuito a Nicolau, 28/1/1943

⁶²⁰ NICOLAU, 2003:100, carta de Nicolau a Pompeu Fabra, març de 1943

⁶²¹ NICOLAU, 2003:114 i 116, carta de Cuito a Nicolau, 28/5/1943; i carta de Nicolau a Cuito, 5/7/1943

El mes de juny, va escriure al jutge d'instrucció de Cusset per demanar permís per abandonar Vichy a l'empara de «*La nouvelle réglementation sur le séjour et la circulation des étrangers en France*»,⁶²² per tornar al seu domicili de París. El juliol de 1943 Mussolini va ser destituït pel Gran Consell Feixista i posteriorment empresonat;⁶²³ el setembre, Itàlia va capitular. Lluís Nicolau creia que Mussolini havia fet un paper ridícul; després de tant treure pit i tant d'histrionisme per part del Duce, sacrificant la vida de milers i milers d'homes per a la seva glòria, voler conservar la seva vida li va semblar una bretolada. Hauria d'haver tingut un final més digne i èpic «...*tripulant un aeroplà de combat o llançant-se al cràter d'un volcà...*». Atribuïa la ràpida desaparició dels feixos- en tant que partit- a diversos factors. D'una banda el desig popular de desfer-se'n després d'anys d'opressió i que s'havia manifestat en la rebuda donada a les tropes aliades a Palerm. També hi tenia a veure la necessitat de cercar caps de turc de la desfeta per alleujar les consciències d'altres. Tot plegat, deia, hauria de tenir la seva repercussió a Espanya on per a uns seria un advertiment i per a uns altres un motiu encoratjador.⁶²⁴

Franco aleshores va fer el seu gir, erigint-se com a únic valedor dels valors occidentals, enfront el comunisme. Durant el mes de juliol, Nicolau es va assabentar de la trama monàrquica que el prenent al tro espanyol estava ordint en col·laboració amb el duc d'Alba i Joan Ventosa.⁶²⁵ Des de Londres, Batista i Roca no descartava l'idea d'afegir-se a aquesta trama «*Teniendo presente el gran papel que el Sr. Ventosa jugaría en el caso de una restauración monárquica, nosotros estaríamos dispuestos a colaborar con él*», donant com un fet consumat que així es defensaria l'autodeterminació de Catalunya (MORALES MONTOYA, 2008:322). Però la possibilitat de restaurar la monarquia va fracassar; d'entrada la proposta no va rebre tots els suports esperats, però a més la carta que se li va adreçar a Franco per a que cedís el poder al compte de Barcelona no va reeixir. Don Juan de Borbó va mirar de pressionar a Franco posant com a exemple el final de Mussolini. Res no el va fer moure del seu lloc. Tanmateix, davant la sort que corria Mussolini, i en previsió de la caiguda de Hitler, Franco es va apressar a desmarcar-se dels règims totalitaris «*el règim espanyol no té res a veure amb el feixisme ni nazisme, car és una creació purament espanyola que no té semblança ni contacte*

⁶²² IEC, fons Nicolau d'Olwer, carpeta Procés de Cusset, doc. 4.2.4/14, 20/6/1943

⁶²³ Després va ser alliberat pels nazis (12 de setembre de 1943), va crear a la zona d'Itàlia sotmesa als nazis una república feixista (república de Salò). Amb l'avenç de les tropes aliades va tractar de fugir a Suïssa, però fou capturat a Dongo pels partisans (27 d'abril de 1945), l'endemà fou afusellat a Mezzegra.

⁶²⁴ NICOLAU, 2003:122-123, carta de Nicolau a Cuito, 31/8/1943

⁶²⁵ NICOLAU, 2003:115, carta de Nicolau a Cuito, 5/7/1943

amb cap règim estranger» (CAMBÓ, 1982:1337,vol 3). Estranyes revelacions de qui havia guanyat la guerra gràcies a l'aviació italiana i alemanya.

I en aquest context, Nicolau no va poder evitar sentir repugnància pel fet que molts intel·lectuals catalans recolzessin el franquisme, ocupant els càrrecs que els exiliats havien hagut de deixar a la força *«La possibilitat d'omplir el buit de les absències, de construir un entramat mediàtic, universitari, cultural i intel·lectual que substituís de forma radical l'estructura republicana, catalanista, laica, democràtica predominant en els anys anteriors [...] tot plegat va actuar com una temptació irresistible»* amb la col·laboració d'un sector de la burgesia i d'alguns clergues per a la provincialització de Catalunya (VILANOVA, 2010:21-22). El capitalisme i la burgesia s'haurien vist empesos a participar de la victòria franquista, perquè no li hauria quedat una altra, segons Maria Aurèlia Capmany (VILANOVA, 2010:22).

Durant aquest temps, Nicolau d'Olwer no va estar lliure de rebre crítiques per part de gent molt propera a ell, en un context que també podria haver motivat a Nicolau d'Olwer a actuar com sembla que va fer, una mica al seu aire. Josep Pous es queixava el 1943 per la manca de pagament del subsidi i es refereix a ell en aquests termes *«el representant de l'home gros de l'altra banda del mar, que està perpètuament inhibit de tot, ja no sé si per egoisme, incapacitat, abúlia o malaltia, disfressats de fatalisme»* Antoni M. Sbert, tampoc no es quedava enrere tractant-lo de fatalista i d' inhibit. (POUS I PAGÈS, 2002:30, nota 54). El cert és que raons no els mancaven ni a Pous ni a Sbert; probablement aquesta inhibició flagrant es devia al seu estat d'ànim i salut, però en el context d'exili tothom patia i tothom tenia problemes de tota mena.

El juliol de 1943, es van redactar els Deu Punts de Montpeller, on Irla ratificava la Generalitat com a única institució representativa legítima de govern, defensant alhora el restabliment de la mateixa a Catalunya. D'aquesta forma, Irla desautoritzava el Consell de Londres. També es recollia en aquests punts, la col·laboració amb el govern basc, l'entesa amb els republicans espanyols, la formació d'un govern nacionalista i la constitució d'un consell assessor. Tot plegat, enmig d'un context on cada dia es veia més a prop un possible retorn a Catalunya; aquesta esperança l'avalava el curs de la guerra (MORALES MONTOYA;2008:234-235). En paral·lel, el PCE, va crear la Unió Nacional Espanyola (UNE) amb la intenció d'aglutinar totes les forces a l'exili per tal d'enderrocar el regim franquista. No entrarem a detallar les polèmiques sorgides al sí d'aquesta organització, i les sospites que aixecà en les formacions polítiques no comunistes que intentava aplegar al seu voltant (SAURET, 1979:175 i ss). Això va

provocar que l'any següent les formacions polítiques no comunistes a l'exili es reunissin per parlar, si més no aclarir, les suposades premisses d'unitat que pregonava l'UNE. Tot plegat no va fer més que palesar que existien diferències entre els catalans del Sud i els que vivien a París, i que es va materialitzar amb la creació a París de l'Aliança Nacional de Catalunya.

Mentrestant, a aquelles alçades de 1943, la tònica entre els exiliats era d'absoluta confusió. Pi i Sunyer el desembre va aconseguir revifar el Consell de Londres. Mentre que des de Mèxic es va crear la CAFARE, una comissió administradora destinada a gestionar els fons de la JARE, els quals van ser confiscats. El govern mexicà semblava no haver quedat gaire content amb les gestions polítiques derivades de les activitats de la JARE i la seva adhesió a la Financiera Hispano-Americana el 1942 (FLORES, 2001:309-350). En aquest sentit, Indalecio Prieto, Josep Andreu i Carles Esplà en tant que membres de la junta de la JARE, van comparèixer el febrer de 1943 davant la Diputació permanent de les Corts a Mèxic, per tal de donar comptes del balanç dels fons de la JARE. Abans no s'havia fet cap gestió en aquesta direcció, principalment perquè havia existit l'escull legal per fer-les a Mèxic; segons un decret de 1941, es recollia que havia de ser la delegació de París, encapçalada per Nicolau, qui hauria d'haver presentat els balanços corresponents. Els arguments dels tres membres de la junta, tot i que forçat, havia estat emprat per dur a terme una política d'absoluta autonomia pel que feia a rendir comptes. Prieto, d'alguna forma es volia rentar les mans passant la pilota a Nicolau i obrint la porta a crítiques, ja que tant Prieto com Andreu i Abelló tenien moltes denúncies de refugiats de membres de partits polítics per la pèssima gestió de la JARE «...*en este destierro todos hemos abierto los ojos y hemos visto cuadros y especímenes dignos de estar en las manos del verdugo. No basta ser honrado, es mejor que lo sean también los que de uno dependen. El que la JARE en París ha otorgado subsidios sin sujetarse a la equidad; ha podido más el interés de un Partido [...] que el interés general de los refugiados españoles o el espíritu de solidaridad humana*». Prieto deia que la distribució dels diners que s'enviaven des de la Delegació de Mèxic, era responsabilitat de la delegació de París. D'aquesta manera indirecta però clara apuntava a Nicolau, com a responsable de la manca de balanços, l'opacitat de l'origen dels fons i la mala gestió que hauria provocat totes les crítiques i el malcontentament, que agreujat amb la posterior detenció de Nicolau, coincideix amb el moment en que els refugiats es van sentir abandonats (GRACIA ALONSO; MUNILLA; 2013:337-338).

Les coses al sí dels partits republicans espanyols tampoc donava gaire marge per a l'optimisme, i els intents de Miquel Maura per trobar una sortida endavant per tornar la

democràcia a Espanya, havien fracassat. Per la seva banda, Prieto havia començat a tenir contactes amb alguns monàrquics, sense èxit però. Davant el viratge que estava prenent la guerra, amb una possible victòria dels aliats, socialistes, republicans i polítics catalans signaren un pacte que donaria origen a la Junta Española de Liberación- JEL- destinada a preparar un programa polític davant un imminent retorn a la legalitat republicana a Espanya. La JEL fou «una tribuna específicament republicana» (DUARTE, 2009:152), i que fundada a Mèxic el 1943, pretenia esdevenir un aglutinant dels republicans a l'exili, amb l'objectiu de restaurar la República. Amb un nucli important del PSOE prietista, comptava a més amb la presència de partits republicans i del catalanisme republicà; fidels als principis de la Constitució de 1931 i als Estatuts que se'n derivaren, base jurídica a partir de la qual poder emprendre accions internacionals per foragitar a Franco, comptant amb el suport de NNUU.⁶²⁶ Va ser una junta molt prolífica en trobades i proclames, des de les quals es condemnava el totalitarisme. Va existir fins que es va constituir el govern de la República a l'exili encapçalat per en Giral (DUARTE, 2009:155).

Giral, que havia estat a La Habana, nucli on s'havia gestat aquesta voluntat ho va comunicar a Prieto, Martínez Barrios i a Álvaro de Albornoz. Bosch Gimpera que també havia assistit a Cuba i havia participat activament, va prendre la iniciativa d'explicar-ho a la resta de partits. De la primera reunió convocada aquella tardor de 1943, es va arribar a l'acord de prendre com a programa els principis de la Constitució de 1931. El propòsit era establir la República a Espanya «...derrocando la tiranía falangista impuesta merced al auxilio armado de potencias extranjeras...». La JEL, no era cap Govern, ni com a tal hauria d'ésser considerat. El pacte signat no era tancat i anava exclusivament adreçat contra Franco. En paral·lel, negrinistes i comunistes anunciaven la Junta Suprema de Unión Nacional. Les relacions entre ambdues organitzacions van ser distants. Carles Esplà, estava convençut que per derrocar Franco caldria accions nacionals i internacionals, amb tasques dutes a terme per homes del calat de Martínez Barrios i Nicolau d'Olwer entre d'altres. La resta, haurien de dedicar-se a obeir (ANGOSTO, 2001:365-368, 371). Pel que feia a l'àmbit dels catalans, després de la mort de Companys no havia hagut ningú que el succeís; a finals de 1943 tot apuntava a Josep Irla. Segons Nicolau, Irla era la millor aposta possible perquè era una solució automàtica «...perquè evitaria molts passos previs i moltes encepegades» (MORALES MONTOYA;2008:237). Tanmateix, Nicolau no es cridava a engany. En el supòsit de poder retornar a Catalunya per formar un

⁶²⁶ *La Humanitat*, «Per una política clara», gener- febrer, 1948, p. 2

govern més o menys democràtic, ningú no estaria respectant el lloc per a Irla sinó que trobarien assegut algú amb poca o gens sensibilitat pels afers catalans.⁶²⁷

Nicolau va experimentar aquell darrer trimestre de 1943 una mena d'optimisme, gens habitual en ell, perquè volia creure que la guerra s'acabaria aviat «*Aviat, vull dir, dins l'any vinent*»; el que menys optimisme li produïa era com s'hauria d'acabar la guerra, més enllà de l'armistici i la tant anhelada pau. Però si per algun motiu Nicolau desitjava la pau era per un tema de salut; patia d'hemeralopia des feia temps i la seva capacitat de veure en la foscor s'anava reduint de forma dràstica. El 1938 ja hem vist un episodi a Barcelona en que l'havien hagut d'acompanyar a casa. Ara, a finals de 1943 els llums de París estaven apagats i això el feia patir moltíssim.⁶²⁸

1944, La presó de Fresnes i «Aquell sol de Vilanova...»

El 4 de febrer de 1944 «*...en retornar jo a París, la Gestapo, amb gran desplegament de forces, em va envair la casa i em va dur a la presó de Fresnes. Vaig estar en règim d'incomunicació absoluta, tancat dins una cel·la, sense sortir-ne per res, sense llegir ni escriure en els mesos més rigorosos de l'hivern...*»⁶²⁹ Nicolau d'Olwer, de nou va ser detingut. En aquest cas l'acusació era per haver col·laborar amb la resistència. Aquesta detenció fou possible per la confluència i els esforços de tres grups: un que liderava Felip Rodés, un segon format per una divisió de la policia de la Gestapo, i un tercer en el qual havia un republicà exiliat el 1939, un tal Luis Alfaro ex-ministre de Justícia de Negrín (MORALES MONTOYA, 2008:151, nota 465). Ràpidament, l'advocat Charles Carabiber va enviar una carta a l'Ambaixador Lequerica a França, per denunciar aquest arrest sense cap motiu aparent. La carta exposava clarament, recordant a Lequerica, les condicions que s'havien negociat el 1940 per deixar en llibertat a Lluís Nicolau, a canvi d'uns diners que ja havien estat liquidats. Feia notar també l'advocat que entre els 10 policies alemanys i francesos, sospitaven de la presència d'agents espanyols, no només perquè en parlessin espanyol, sinó perquè «*a paru à la soeur de M. d'Olwer, être un Espagnol authentique*»; així com l'escorcoll policial que van efectuar, darrere del qual hauria d'haver una instrucció judicial. Carabiber, va al·legar en defensa de Nicolau que havia estat allunyat de qualsevol actitud sospitosa i que a l'única cosa a que es dedicava era a la recerca,

⁶²⁷ NICOLAU, 2003:137, nota 435, carta de Nicolau a Cuito, 20/12/1943

⁶²⁸ NICOLAU, 2003:135, carta de Nicolau a Cuito, 20/12/1943

⁶²⁹ FERRER; PUJADES; 2008:31-32, carta de Nicolau a Coromines, 5/11/1945

activitat que d'altra banda podia demostrar abastament. Finalment, li va recordar a Lequerica que Nicolau posseïa la *carte d'indentité française* perfectament en regla, i que per tot el que s'havia exposat, no entenia aquella detenció.⁶³⁰

Després de 45 dies, en els quals fou traslladat de Fresnes a París, fou alliberat el 19 de març. No hagués tingut aquesta sort, de no haver estat per la competència- o incompetència- entre dues brigades «no m'havia detingut la "brigada" que tenia càrrec de vigilar-me, sinó altre, per a "fer mèrits"; i és clar, en defensa pròpia, aquella va haver de provar que no havia motiu per empresonar-ne» (NICOLAU, 1958:198). Va ser portat al Ministeri de Justícia on la Gestapo feia els seus interrogatoris. Un d'ells, es va fer en dues sessions a causa dels bombardejos de la RAF i és per aquest motiu que es va trobar al refugi subterrani de l'edifici, conversant amb el traductor de coses més trivials. Quan el dilluns es va reprendre l'interrogatori, l'oficial de la Gestapo li va preguntar a Nicolau com es trobava a Fresnes. Imaginem la seva perplexitat, mentre tractava d'explicar-li que portava onze dies sense canviar-se de roba, sense pentinar-se i sense haver-se pogut rentar. L'oficial li va prometre que l'endemà ho solucionarien, a més de portar-li una flassada i roba d'abric, ja que havia nevat i dormir a la cel·la era com una penitència «un fred humit que se us fica a la moll de l'os». Aleshores el traductor li va dir «Si, és clar, deveu enyorar aquell sol de Barcelona, de Vilanova i la Geltrú...»(NICOLAU, 1958:191). La seva perplexitat hauria d'anar *in crescendo*. Després va saber que aquell oficial de la Gestapo, havia tingut relació amb el pintor Rafael Sala a través de correspondència, mai però havia estat a Vilanova i la Geltrú. L'interrogatori va canviar dràsticament de to. La seva salut i aspecte es van veure afectats pel que ja portava acumulat de la detenció feia tres anys a Cusset «...en sortir de Fresnes estava molt magre i tenia mal aspecte, [...] sóc home d'aire lliure i d'exercici i aquells mesos d'estar tancat a la cel·la, incomunicat i sense sortir-ne, no em van provar gaire» Durant aquest darrer empresonament, va poder llegir per gentilesa dels seus amfitrions, *La croisière d'Esclarmonde* de Rosny Jeune i una traducció del llibre blanc alemany (NICOLAU, 1958:198). També va poder pensar els seus escrits, sense poder-los posar per escrit.⁶³¹

Mentre es refeia del seu estat de salut després de patir la presó, el maig va caure i això el va obligar a tenir el braç immobilitzat; a més, al llarg de 1944 va estar molt amoïnada per l'estat de salut de la seva germana Rosa, la qual havia estat «desnonada pels metges», entre la vida i

⁶³⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Durand, doc. 4, 5/2/1944

⁶³¹ Fons particular família Peypoch, correspondència carta de Nicolau a Peypoch, 30/7/1945.

la mort. També n'estava preocupat per la Palma Guillem. Des que el novembre de 1942, tots dos havien actuat com a padrins del bateig del fill petit de l'Eduard Ragasol, res no en sabia d'ella malgrat que l'hi havia anat enviant cartes. Aprofitant la relació amb en Robert Langués, delegat de l'*Association des Amis de la République Française*, li va demanar ajut per reprendre el contacte amb ella «*Je suis très inquiet*», li va dir mentre reconeixia que la diplomàtica mexicana potser es trobaria en alguna missió a Rio de Janeiro.⁶³² No hem pogut saber si per aquestes dates, en Lluís i la Palma ja tenien projectat casar-s'hi. Tot semblava conjurar-se. Només veia el camí ple de dificultats, precisament en un any especialment dur per als francesos en general. A París la vida era molt dura a causa de la guerra. Molts subministraments com l'aigua i l'electricitat no estaven a l'abast de la majoria i tots aquests inconvenients empitjoraven les malalties i l'estat d'ànim de les persones. Trobar un metge per a una urgència era gairebé missió impossible. Fer-se una simple radiografia comportava haver d'esperar una setmana i pregar que no tallessin l'electricitat en aquell moment. Per no parlar del que representava comprar el més bàsic per menjar. El seu cunyat, l'Isidre Durant, feia mans i mànigues per continuar el seu doctorat malgrat les adversitats; i el seu nebot, en Jordi Durant s'estava a Viena a la zona ocupada pels russos. Mentrestant corrien rumors d'una imminent invasió dels EUA tot i que Nicolau pensava que no seria pas abans de que Roosevelt s'assegurés la reelecció.⁶³³

Com s'ha dit en el capítol anterior, Nicolau d'Olwer havia presentat demanda el 1942 denunciant els crims de Companys, Cruz Salido, Peyró i els altres. El setembre de 1944 es va adreçar a René Cassin, professor a la Facultat de Dret a qui no veia des de 1939. La seva preocupació pel tràmit d'aquesta demanda el van obligar a demanar-li a Cassin per com estava el tema.⁶³⁴ El 10 d'octubre, la demanda – prèvia felicitació per l'alliberament de França – per fi va arribar a De Gaulle «*...victimes de la tyrannie et du mépris des lois, qui ne peuvent pas partager nos espoirs et notre bonheur d'aujourd'hui*»⁶³⁵ Donada la gravetat de l'acusació, aquesta missiva va arribar al ministre d'Afers Estrangers on es feia el següent requeriment «*Perquè el crim havia estat comès a França i contra gent protegida per la bandera francesa, demanàrem que el govern francès l'inscrivís a la seva reclamació de justícia, com si les víctimes haguessin estat franceses*» (SAURET, 1979:286). El mateix Cassin va tranquil·litzar a Nicolau

⁶³² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Langués, doc. 2, 28/12/1944

⁶³³ NICOLAU, 2003: 147, carta de Nicolau a Cuito, 10/5/1944; i 154, carta de Nicolau a Cuito, 12/6/1944

⁶³⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cassin, doc. 1, 25/9/1944

⁶³⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a De Gaulle, doc. 1, 11/11/1944

setmanes més tard, ja que coneixia perfectament qui portava l'expedient de la seva denúncia-le Colonel Chauveau-i li donava la seva més absoluta confiança.⁶³⁶

Un gir inesperat i projectes polítics

El desembarcament de tropes aliades a Normandia el 6 de juny de 1944 va propiciar un gir definitiu en la guerra, juntament amb la campanya italiana que dos dies abans del dia *D*, havia alliberat Roma. A l'agost, París fou alliberada i el setembre el sud de França, començant la reaparició pública dels dirigents que havien estat obligats a moure's per la clandestinitat. Aquests esdeveniments feien presagiar una victòria imminent de les forces aliades i va suposar una injecció de moral per a tothom. Malgrat tot, els exiliats a França encara estaven incomunicats respecte de Mèxic, en no ser aquest domini o colònia dels EUA ni de la Gran Bretanya. Nicolau d'Olwer va poder comunicar-se amb alguns exiliats d'ultramar, via diplomàtica mexicana.⁶³⁷

Així, davant la perspectiva que la guerra finalitzés, es van obrir noves perspectives polítics a l'exili. Cadascú ho va percebre segons els seus interessos i aspiracions, i els exiliats catalans ho llegien en clau d'un imminent retorn a Catalunya, prèvia derrota del franquisme. Aquesta eufòria s'havia anat alimentant des de 1941 quan els aliats havien sentenciat que «*alliberarien aquells països que havien estat víctimes o aliats del nazisme*» (VILANOVA, 2001:141). Josep Irla es va adreçar, per primer cop, al poble de Catalunya a través d'un document públic. En aquest context, Nicolau d'Olwer fou instat a acceptar el càrrec de delegat de la JEL a París, per començar a prendre contacte amb els refugiats republicans en territori francès, incloses les colònies del nord d'Àfrica.⁶³⁸ Aquest entusiasme, però, aviat va trobar el seu bany de realitat per les postures enfrontades dels exiliats, sobre com calia actuar i quina mena de govern hauria de portar el timó. D'entrada, Esquerra Republicana que va reorganitzar el partit, es va negar a continuar adherint-se a la JEL, i es va centrar en d'altres projectes als quals arribarem tot seguit.⁶³⁹ Per la seva banda, Nicolau d'Olwer, fidel a la seva línia de pensament, defensava el restabliment de la legalitat republicana, amb la Constitució i l'Estatut com a referències inicials. Bosch Gimpera, va defensar a Mèxic aquests postulats davant el

⁶³⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cassin a Nicolau, doc. 2, 17/11/1944.

⁶³⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Esplà, docs. 2, 5/9/1944 i 3, 24/11/1944.

⁶³⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de la Junta Española de Liberación a Nicolau, doc. 1, 5/9/1944

⁶³⁹ *La Humanitat*, «Per una política clara», gener-febrer, 1948, p. 2

«delirante barullo catalano-vasco-galaico que tiene por líder, o poco menos, a Miravittles»⁶⁴⁰

En aquell context, l'única persona seriosa- capaç de formar un govern espanyol estable a França- en qui confiaven gent com Nicolau, Bosch Gimpera o el propi Carles Esplà era José Giral. Un altre factor que va incidir en aquests dubtes, fou la postura de les potències democràtiques respecte del franquisme. L'activitat doncs, era frenètica a tots els partits.

D'altra banda, la tardor d'aquell 1944 va replegar a diferents membres d'ACR a París per mirar de ressuscitar el prestigi del partit, ni que fos nominalment. Nicolau dubtava molt i va rebre pressions de la gent del partit, instal·lats a Tolosa de Llenguadoc, i el van obligar a convocar el Consell Executiu a París (MORALES MONTOYA, 2008:335). És possible que l'activació política de Nicolau d'Olwer en aquells moments tingués al darrera la influència d'en Josep Tarradellas (MORALES MONTOYA, 2008:335, nota 29), però en canvi semblava que a Nicolau d'Olwer no li va agradar el fet que ERC i Tarradellas com a cap visible prenguessin unes posicions d'absolut monopoli de la política a l'exili (SANTACANA, 2014:270, vol.1). Tot plegat en el marc de la creació de l'Aliança Nacional de Catalunya, on s'aplegaven representats d'ERC, ACR, EC, republicans de La Lliga, UDC, PSU, UGT (secció catalana) i la Unió Rabassaire, els quals es mantenien fidels als principis de la Constitució de 1931 i de l'Estatut de 1932, ja que la UNE, havia ignorat aquestes premisses. Es van fer públiques comunicacions falses sobre Nicolau i d'altres persones, fent-lo passar per membre de la UNE, fet que òbviament el va disgustar molt «un conglomerat on es crida a tothom des dels comunistes als carlins [...] Una reacció chauvinista i xenòfoba en podria resultar» (SAURET, 1979:178-179). Nicolau d'Olwer es va trobar desmentint aquestes falses notícies argumentant que precisament no s'havia adherit a la UNE perquè era partidari de la unió dels diferents grups republicans que aleshores existien, entre d'altres raons,⁶⁴¹ «... no em puc posar a les ordres d'una Junta que no conec [...] que bé està l'unió però malament el confusionisme. No veig que pugui ésser altra cosa que confusionisme un conglomerat on es crida a tothom, des dels comunistes als carlins». A ell li preocupava qui es posaria en lloc de Franco, un cop derrotat l'enemic comú de tots. Nicolau d'Olwer només tenia una resposta possible; retorn a la legalitat de la Constitució de 1931 i l'Estatut de 1932, i a partir d'aquí fer les reformes i ajustos precisos. Estava convençut que calia donar confiança al President Irla per entendre's amb els republicans espanyols, i que aquests haurien d'estar comandats per Martínez Barrio «Tot el que sigui maximalisme verbal o

⁶⁴⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Esplà a Nicolau, doc. 5, 27/12/1944

⁶⁴¹ Fons particular família Peypoch, correspondència, carta de Nicolau a Peypoch, carta 14-X-1944.

comparseria, no pot dur res de bo a la nostra Catalunya, que necessita una cura de repòs i de dignitat»⁶⁴²

També havia molta confusió sobre com s'hauria d'organitzar una hipotètica lluita antifranquista des de l'exterior. ERC formava al seu voltant un grup decidit a reconstruir el poder republicà a l'exili, les seves institucions, acollint-se a les Constitució i Estatut de 1931 i 1932 respectivament; no obstant eren conscient que calia revisar molts aspectes d'ambdós. ERC pretenia mantenir el rol d'eix central i esdevenir cavall de batalla de la política catalana per al futur, però necessitava oferir una alternativa al franquisme especialment davant els aliats. Aquests, haurien d'estar ben convençuts de la viabilitat del projecte que el nucli d'ERC volia oferir. Sobre el paper totes aquestes intencions eren perfectes, però en la seva praxis ja era un altre assumpte amb el que probablement pocs es van aturar a pensar. D'entrada, com mantenir al marge els comunistes? En segon lloc, què calia fer amb tots aquells partits o grupuscles sorgits durant la II Guerra Mundial? Tenir-los en compte? Ignorar-los? No es podien presentar com una formació política desunida i confusa. Finalment no van tenir en compte als comunistes, però sí a Acció Catalana i altres sectors anticomunistes de la UGT i la Unió de Rabassaires. Això va implicar la no representació del conjunt de l'exili en el govern, per no parlar ja dels que estaven a l'interior. Tampoc no s'havia tingut en compte el pes del Consell Nacional de Londres, i per tant s'imposava refer el diàleg (SANTACANA, 2014: 29). Molts sectors de les Comunitats Catalanes implantades arreu del món des de 1936, es sentien més propers al Consell Nacional de Londres, que no pas a un possible Govern de la Generalitat, projectat de moment sobre el paper. La clau estava en atraure a Pi i Sunyer a l'ortodòxia d'ERC, i amb aquest objectiu en ment, Josep Tarradellas va anar traçant diversos itineraris a finals de 1944 per moure el fils necessaris i esbrinar quina estratègia seria la més encertada (VILANOVA, 2001:143), i el novembre de 1944, va començar les negociacions amb Pi i Sunyer per dissoldre el Consell de Londres.

En paral·lel als moviments entre partits, estava la gent de a peu que davant la desinformació i el desori, no sabien a què atènyer-se ni com actuar. Alguns van tirar de contactes, i en aquesta línia es van moure alguns que es van adreçar a Nicolau d'Olwer per aclarir els molts rumors que circulaven arreu de França entre els refugiats. Des de Marsella es van posar en contacte amb ell per saber sobre la situació política a Espanya, i si ja s'havien encetat converses a nivell de partits polítics. Ells estaven disposats a anar fins a París per

⁶⁴² *Foc Nou*, «Lluís Nicolau d'Olwer ens diu...», n.7, 21-X-1944.

reunir-se amb el líder d'AC. A Marsella havia molt de moviment, malgrat la inquietud dels exiliats davant un futur incert. Tot i que tothom havia patit molt a l'exili, se li reconeixia a Nicolau que «*es usted uno de los más castigados*». Lluís Nicolau va explicar a aquests exiliats que a París les coses estaven estancades. No tenien notícies directes de Mèxic, però confiava en que aquesta situació canviés aviat. En resposta als interrogants d'aquests corresponsals, creia convenient no crear més grups del tipus Unió Nacional, perquè només comportaria més divisions i confusions. Els va referir també que la UNE a París estava sota control comunista, i que per tant gaudien de la protecció dels comunistes francesos. En aquells moments, Nicolau d'Olwer només valorava els contactes que es poguessin produir entre republicans, per evitar disbarats, però igualment les notícies que arribessin de Mèxic serien les que condicionarien el pla d'acció. Estava convençut que no s'hauria de caure en l'error d'un període constituent; l'única cosa a fer en aquells moments era «*la restauración de esa legalidad*» la qual els hauria de mantenir units en un únic objectiu. Un altre tema a banda, era el fet que Espanya hauria de poder conviure bé amb la resta de potències occidentals.⁶⁴³

El 22 desembre de 1944, Josep Irla va cedir la creació del Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat a en Rovira i Virgili, qui seria el seu president; aquest organisme estava destinat a coordinar el treball i els esforços, mitjançant unes activitats enfocades a trobar sortides a alguns dels problemes que podrien sorgir en restablir-se l'autonomia. Unes comissions s'encarregarien d'estudiar diferents aspectes i la seva viabilitat, com ara les qüestions estatutàries o les finances inicials. Nicolau d'Olwer fou l'encarregat de redactar els temes estatutaris (SANTACANA,2014:37-41; LLOMBART, 2006:111, nota 213), i alhora, va aprofitar per reflexionar sobre el seu compromís polític amb els antics companys d'ACR «*No és en Tarradellas que m'ha decidit a reprendre l'activitat política, sinó la impossibilitat moral d'abandonar els companys d'ACR. Jo m'havia fet la il·lusió que tots estaven d'acord en l'harakiri del partit. M'he equivocat. Entre el meu desig de plegar (per totes les raons que ja coneixeu i de les quals en tornarem a parlar) i la impossibilitat moral de fausser compagnie als amics de sempre en aquests moments d'exili, ha nascut el meu propòsit d'encarrilar les coses cap allò que és l'ideal de tots i que em permetria de passar a la reserva: la formació del gran partit republicà de Catalunya, del qual veig com una etapa la Solidaritat Catalana...*».⁶⁴⁴ En

⁶⁴³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Baeza a Nicolau, doc. 1, 26/9/1944 i carta de Nicolau a Baeza, doc. 2, 8/10/1944.

⁶⁴⁴ NICOLAU, 2003:184, carta de Nicolau a Cuito, 16/12/1944

aquest sentit estava disposat a començar de nou però no per dedicar-s'hi durant gaire temps, sinó per consolidar una gran formació republicana. En haver declinat entrar al Consell Nacional Català, ho feia perquè la junta que ho representava- entre els quals ell mateix, «no representa tot Catalunya, ni tant sols tot el catalanisme»⁶⁴⁵ En cap cas, li va dir Rovira i Virgili, li haurien de comportar cap compromís polític ni activitats de partit, sabent el què pensava aquest sobre qualsevol activitat partidista a l'exili. Tampoc l'hauria de limitar la llibertat personal per fer tot allò que els mitjans i les circumstàncies l'imposessin. A tot això, Nicolau va respondre que tot i que sí que acceptava, creia convenient anomenar l'organisme d'una altra forma per tal de no confondre més els catalans «El Consell Nacional Català vós no el projecteu com un govern; cal doncs que no ho sembli i que els catalans no s'ho pensin»⁶⁴⁶. Malgrat les intencions dels que conformaven aquell Consell Assessor, va ser inevitable concebre'l com una mena d'òrgan de govern, ja que a les seves files la nòmina de personalitats era d'una gran categoria, refermat a més per la presència de tots els membres de Solidaritat Catalana. Tanmateix, això no va impedir que es donés la imatge de quelcom necessari en aquell context. En aquells moments, Nicolau va haver de recordar a Rovira i Virgili que ja existia un organisme a Londres anomenat Consell Nacional Català, presidit per en Carles Pi i Sunyer. Creia que calia definir el que volia ser el Consell Assessor, amb independència de l'èxit i el ressò assolit per l'organisme de Londres. No va ser l'únic a qui li feia esgarrifar la nomenclatura de l'organisme. Josep Irla també havia renunciar des bon començament.⁶⁴⁷

Rovira i Virgili, va parlar amb en Tarradellas sobre el Consell Assessor i sembla que aquest es va mostrar favorable amb la seva creació, tot i que va declinar l'ofertament d'una ponència, per motius personals. En qualsevol cas, Rovira i Virgili va assegurar a Nicolau d'Olwer, que Tarradellas s'havia compromès a fer unes declaracions per donar tot el seu recolzament a aquest Consell Assessor (MORALES MONTOYA, 2008:352-353). Però Rovira i Virgili amb el pas dels dies es va convèncer que a Tarradellas tot plegat li feia nosa, perquè aquest suport no es va materialitzar. Tarradellas considerava que el consell seria un perjudici per a la Generalitat, i els seus plans passaven per reorganitzar ERC, ja que el desori era de dimensions colossals (MORALES MONTOYA, 2008:342). Així, Rovira i Virgili es va veure obligat a ser-ne més dràstic en els seves actuacions. Va pressionar a Esquerra Republicana sobre el seu paper dins la formació

⁶⁴⁵ NICOLAU, 2003:184, carta de Nicolau a Cuito, 16/12/1944. Per a l'actuació d'ACR a l'interior, vegeu DÍAZ, 1996:31 i ss.

⁶⁴⁶ Rovira i Virgili, 2002:129, nota 3, carta de Rovira i Virgili a Nicolau, 20/11/1944

⁶⁴⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Rovira i Virgili, doc. 1, 21/1/1945

política, supeditat a l'actitut d'ER respecte del Consell Assessor. L'advertiment va donar els seus fruits,⁶⁴⁸ però per evitar equívocs, es va publicar a *Foc Nou*,⁶⁴⁹ un article on es presentava la Constitució del Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat com una decisió presidencial ja consumada, prenent el relleu deixat pel President Companys; Josep Irla explicava de forma concisa i entenedora que no havia estat una decisió presa per uns pocs, sinó que s'havia consultat «*un gran nombre de persones i de representacions, entrar en contacte amb els patriotes que han restat a la nostra terra, conèixer el pensament dels que es troben avui escampats per diversos països del món...*»,⁶⁵⁰ d'aquesta forma es tancava qualsevol polèmica amb el Consell de Londres. Així, en aquest context i davant la solidesa del Consell Assessor, va començar la fi del Consell Nacional de Londres, pràcticament per marginació. Però no tot era clar i unívoc. No hi havia acord sobre si la Generalitat havia d'ésser l'organisme rector o el Consell Assessor de la Presidència, ni si era el moment escaient per constituir un govern. D'aquest parer eren Nicolau d'Olwer i Tarradellas, mentre que Rovira i Virgili i Josep Irla creien que la Generalitat hauria d'esdevenir la punta de llança en el panorama política a l'exili (MORALES MONTOYA, 2008:349).

Víctor Castells, hi veu una coincidència amb el fet que Josep Tarradellas tornés precisament en aquells moments a França i que tot el que s'estava fent era orientat a fer plegar a Pi i Sunyer, i deixar en mans “*dels de França*” qualsevol acció encaminada a restablir el Consell Nacional inspirat per en Companys el 1940. Segons Víctor Castells, a Batista i Roca no li va agradar gens el que estava passant a França, convençut del joc que li feien als republicans espanyols gent com Nicolau d'Olwer, Sbert i Pere Bosch Gimpera. Batista i Roca semblava decebut per haver trobat a Nicolau ficat a *Solidaritat* i els *Quaderns*, a saber, símbols *dels de França* (CASTELLS, 2005:249). Quan semblava que se'ls havia presentat una oportunitat per anar junts, amb la fi de la II Guerra Mundial, els exiliats republicans van donar mostres de nou, d'interessos particulars i partidistes sense pensar en el conjunt. Fins i tot, Ramon Peypoch estava enfrontat amb Nicolau per la forma en com estava defensant les postures de Tarradellas (VILANOVA, 2001:146). Aquests primers anys d'exili, van posar a prova les velles

⁶⁴⁸ ROVIRA I VIRGILI, 2002:150, nota 1, carta de Rovira i Virgili a Nicolau, 4/1/1945

⁶⁴⁹ Segona revista cultural catalana sorgida a l'exili, a Toulouse el setembre de 1944, va esdevenir portantveu de *Solidaritat Catalana*, per la qual cosa va tenir problemes administratius amb les autoritats franceses. Vegeu més sobre *Foc Nou* a RISCO, 1976:103, nota 21.

⁶⁵⁰ *Foc Nou*, 23, 10-II-1945, «Constitució del Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat. Decisió Presidencial»

amistats. La situació es va fer molt insostenible, sobre tot per en Pi i Sunyer, que malgrat el suport que va rebre dels exiliats a Amèrica va haver de tornar a l'ortodòxia d'ERC.

1945, noves perspectives culturals i polítiques. Trencaments

Després de la II Guerra Mundial, malgrat que el regim franquista semblava haver-se quedat aïllat davant la resta del món «*Mai la soledat d'Espanya no ha estat tan absoluta com avui. Sola i menyspreada del món, vegeta...*» (AMETLLA, 1986:86), al poc es va començar a albirar que ja no es podria tornar a tenir un regim democràtic. Es va tenir clar pel canvi en el discurs de les potències aliades respecte de Franco, i alhora pel canvi d'aquest de cara a l'exterior encetant «*una modificació institucional, amb l'aparició de la democràcia orgànica...*» (CASASSAS 1999:345). D'altra banda, el trencament va suposar nous plantejaments per als que estaven a l'exili, ja que les possibilitats de canvi polític es van veure frustrades, malgrat que inicialment tot apuntava en una altra direcció. Així, les tímides passes donades en direcció a qualsevol activitat política des del 1939, a poc a poc es van anar refredant, donant pas a una activitat més de caire intel·lectual i cultural en exclusivitat (CASASSAS 1999:345). També la percepció de que aquella situació es podria allargar en el temps i per a molts podria fins i tot ser-ne irreversible. A primers de gener de 1945 ja circulaven rumors sobre un hipotètic govern monàrquic encapçalat per en Maura. Molt s'especulava aquells dies sobre els noms que haurien d'ocupar els diferents ministeris, un dels quals atribuïa a Solá de Cañizares el càrrec de governador general de Catalunya, això sí, «*sempre que Irla, Nicolau d'Olwer i Tarradellas s'hi mostressin conformes*» (DIAZ, 1991:138). Aquest govern pretenia ser un pont entre el regim franquista i un altre tipus de govern més democràtic i lliure. Tarradellas es va mostrar molt escèptic malgrat que ho veia amb bons ulls «*seria lo millor que podria passar, però ho crec quasi irrealitzable*» (MORALES MONTOYA, 2008:422). Tanmateix, els projectes de Maura van fracassar durant la primavera de 1945. Franco no estava disposat a deixar el poder ni a permetre el retorn de la monarquia.

Ja hem vist com durant l'exili havien aflorat totes les misèries humanes de forma exponencial. Fins i tot, la inhibició de Nicolau per resoldre alguns afers que li devien provocar més aviat mandra, o per estar-ne tip de la resta de misèries alienes a les seves pròpies. Josep Marquet el va acusar obertament d'haver abandonat els catalans que s'estaven a Catalunya,

especialment els que conformaren la Junta Directiva de la Unió de Partits Republicans Catalans – UPRC- i l'acusava també de mantenir-los incomunicats respecte del que estava passant a França i a la resta del món. També li va retreure, no haver-li donat cap directriu a seguir ni mostrat cap interès per les propostes d'ell. Nicolau d'Olwer deia desconèixer absolutament aquestes actituds de les quals se l'acusava «*No m'he cregut tanmateix autoritzat a marcar-vos cap línia d'orientació, per la senzilla raó que ignoro les condicions en què us trobeu*» Nicolau s'havia volgut treure de sobre la càrrega que implicaria continuar en política; si havia ajudat a la creació de la *Solidaritat Catalana*, era perquè l'havia percebut com una forma d'unir més els catalans, objectiu que es marcarien els polítics a partir de 1945. Ja havia anunciat que no aniria més enllà de donar suport a la formació i la creació del manifest «*No he format part del comitè directiu, perquè inevitablement han de suscitar-s'hi discussions, i jo no vull discutir amb cap català*». ⁶⁵¹ Nicolau va emplaçar a Josep Marquet a deixar estar tants misteris i secrets, perquè no els hi havia i que el més important en aquells moments era fer un bon servei a Catalunya, treballant plegats i anant en una mateixa direcció. Aquesta hauria de ser netejar la influència que el franquisme deixaria en el jovent, descatalanitzat pels anys de guerra i per la feina de la Falange. ⁶⁵² Malgrat la inhibició de la qual se l'acusava tot sovint, Nicolau d'Olwer va intentar ajudar, sempre que podia, els exiliats republicans. Hem trobat a la seva correspondència uns informes per ajudar a Julio Tomás de Rementería, detingut dues vegades, la darrera a una presó clandestina a França. ⁶⁵³ Ningú com ell per entendre la vida a les presons franceses, i la importància d'una bona apel·lació davant els tribunals de justícia.

El debat sobre la democràcia i el republicanisme a l'exili.

Giovanni Cattini posa de relleu l'interès de la revista *Quaderns d'estudis polítics, econòmics i socials -QEPES-* sobre el debat per la democràcia i la dictadura. Els intel·lectuals desenrotllarien «*un gran interès en el desenvolupament democràtic i la fragilitat d'aquest sistema polític...*» (CATTINI, 2013 a:221). En aquest sentit, Rovira i Virgili i Nicolau d'Olwer van esdevenir exponents representatius del «*compromís de la intel·lectualitat catalana amb els valors democràtics [...] testament d'una generació que no va caure en el parany dels*

⁶⁵¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Marquet a Nicolau, doc. 1, 29/8/1945 i carta de Nicolau a Marquet, doc. 2, 24/9/1945

⁶⁵² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Marquet, doc. 2, 24/9/1945,

⁶⁵³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència Rementería a Nicolau, doc. 1, 2/7/1945, carta de Nicolau a Rementería, doc. 2, 24/4/1945 i 3, 4/9/1944

extremismes oposats» (CATTINI, 2013 a:217). Però l'atzucac de la guerra civil havia estroncat tot aquest debat que es portaria a les arenes de l'exili amb una percepció marcada pels esdeveniments i per la situació personal de cadascun dels intel·lectuals.

Els *Quaderns*, van sorgir el gener de 1945 a Perpinyà i les intencions dels seus impulsors era crear una tribuna de «*caire europeu: calia posar els catalans al corrent de l'opinió mundial»* (MANENT, A; 1989:76). No pretenia alinear-se amb cap tendència política però sí «*vitalitzar la consciència nacional i política»* (MANENT, A; 1989:77), ja que a Perpinyà es parlava *molt de política* i particularment de *revisió del catalanisme*, i per això calia imposar unes certes normes a aquests debats (SAURET, 1979:149). La principal motivació d'aquesta publicació era el «*debat sobre democràcia i dictadura com a gran element condicionant del present i futur...»* (CATTINI, 2013 a:221) i, en definitiva, tot allò que tingués a veure amb Catalunya i els seus lligams amb Espanya i Europa, en el context dels darrers esdeveniments «*Il s'agit d'abord et avant tout d'étudier à la lumière de la guerre civile et de la guerre mondiale qui s'achève, l'avenir du pays, la Catalogne»* (LESELBAUM, 1984:188); una sort de preparatori per a l'imminent retorn a casa que molts veien proper, atesa la derrota de l'Eix (MANENT, A. 1986:105, vol. 2). La motivació dels afers catalans en relació amb el món que l'envoltava, i que va cristal·litzar amb la revista, ja havia estat molt present des dels anys 20 del s. XX, tal i com es posa de manifest en la correspondència entre Cuito i Nicolau. Així, aquell li deia que les intencions d'encetar un debat en aquesta direcció *era «clarificar l'ambient del catalanisme»*,⁶⁵⁴ atès que s'havia creat el Consell Nacional de Londres; semblava que determinades declaracions podrien enverinar el debat. En els *Quaderns*, es tractarien sobre tot els temes polítics que més interessaven en aquells moments, amb especial menció a aquells que suposadament serien més convenients per Espanya i Catalunya, un cop derrocat el regim de Franco.

D'aquests estudis, tot i que teòrics, no es pot obviar la necessitat que havia d'informar als exiliats què estava passant a Catalunya concretament. D'alguna forma els QEPES van actuar com a tribuna de denúncia de tot el que el franquisme estava fent des de 1939 «*les attentats à la liberté, la corruption, la gabegie, la tromperie, la fausse candeur et même la naïveté»* (LESELBAUM, 1984:188), sempre des d'una dinàmica social i econòmica. Per entendre el rol que van tenir els QEPES, en relació a l'oposició antifranquista a l'exili, només cal donar una ullada als llocs on es va vendre la publicació i que coincideixen tot sovint amb les seus dels Casals de

⁶⁵⁴ NICOLAU, 2003:187, carta de Cuito a Nicolau, 7/2/1945

Catalunya.⁶⁵⁵ Ferran Cuito demanà a Lluís Nicolau d'Olwer la seva col·laboració pel segon número, amb un article sobre el Banc d'Espanya. I efectivament, el nostre home va elaborar la seva *modesta contribució als Quaderns* però pel número 4, d'abril de 1945.⁶⁵⁶

Al voltant de la guerra civil i les responsabilitats que se'n derivaven, els *Quaderns* de Perpinyà van voler oferir un debat a través de les seves planes, per estimular la reflexió, amb la perspectiva del temps «*La guerra civil que imposaren a la República, més que guanyar-la Franco, potser la perdérem nosaltres. No importa ara el matís [...] Comença un període de grans avatars, en el qual l'oportunitat ens obrirà grans perspectives...*». Unes perspectives que aspiraven a veure's complides amb el final de la guerra europea i la victòria dels aliats «*La nostra raó d'esperar està en això: que tots els nostres mals són un episodi de la pertorbació ideològica que han provocat les místiques totalitàries...*».⁶⁵⁷ Era necessari fer examen de consciència per esmenar els errors comesos durant l'etapa republicana i no atribuir les culpes de tot només als altres, sinó posar sobre la taula «*els abusos i les malifetes que entre nosaltres s'hagin comés*».⁶⁵⁸ La violència, nascuda al pair de la radicalització ideològica dels nous partits de caire feixista o dictatorial, s'ho havia endut tot pel davant (CATTINI, 2013 a:228-229). En aquest context, Félix Gordón Ordás estava convençut que una de les causes principals del desprestigi de la República havia estat el Front Popular, que pel seu tarannà transversal havia arrossegat als partits republicans a terrenys que no li eren propis. També va apuntar que el Front havia estat un error perquè les aliances amb determinades formacions havien tingut el propòsit de dinamitar part del pensament liberal (HOYOS, 2012:178). En aquesta línia també apuntava el discurs de Churchill, publicat al primer número de *QEPES* mirant cap a Grècia, on el *premier* britànic remarcava l'existència de dues Democràcies «*hi ha una altra Democràcia falsa que no té res a veure amb la Democràcia: és aquell règim que alguns anomenen així només perquè és de tendència esquerrista...*» (CATTINI, 2013 a:229).

Els debats sobre republicanisme i democràcia a l'exili van estar molt marcats per la nostàlgia a la República, tot i que una part important del catalanisme es va radicalitzar i va donar l'esquena a les relacions i els vincles polítics que els havien unit des de 1931. Així, des de

⁶⁵⁵ Una relació a LESELBAUM, 1984:192

⁶⁵⁶ QEPES, n.4, abril 1945, «Algunes notes sobre el Banc d'Espanya», pp. 8-11. L'article el signa com N... Nicolau d'Olwer va fer un estat de la qüestió de la trajectòria del Banc d'Espanya basada en 3 punts: la intervenció de l'Estat en el govern i administració del Banc d'Espanya, la participació de l'Estat en els beneficis del banc i el límit i garantia de la circulació fiduciària.

⁶⁵⁷ QEPES, N.1, 1945, p. 15 «Liquidació de la guerra civil. La qüestió de les responsabilitats» J. de Camps i Arboix

⁶⁵⁸ QEPES, N.1, 1945, p. 16 «Liquidació de la guerra civil. La qüestió de les responsabilitats» J. de Camps i Arboix

la perspectiva dels republicans catalans, va caldre plantejar nous sostres polítics dins d'un nou escenari. D'entrada, veure quines forces polítiques estaven en disposició d'articular una certa adhesió per aglutinar els exiliats, i mantenir el caliu republicà. Van sorgir dubtes de si era més escaient aglutinar-se amb d'altres formacions d'àmbit estatal, o bé organitzar-se a nivell català. També va sorgir l'interrogant de si es participaria en les institucions republicanes a l'exili (DUARTE, 2004:244). Nicolau d'Olwer, superat per aquestes retòriques va optar com sempre, per nedar i guardar la roba, sense escarafalls. El que sí tenia molt clar fou que no els convenia un període constituent a Espanya, convençut que el text resultant experimentaria una important regressió en matèria autonòmica i «...no ens convé anar a una situació revolucionària, de fet, perquè en aquest cas l'amo del carrer no és el català catalanista, sinó el murcià "faiero"» Estava fortament decebut per les posicions contràries dels correligionaris d'ACR que s'estaven a l'altra banda de l'Atlàntic; creia que totes dues posicions, la d'ells i la dels altres, s'havien adoptat des de la bona fe i de la seguretat que dóna la certesa d'estar en possessió de la veritat. Nicolau creia que el vot dels que quedaven a Catalunya decantaria la balança cap a un sector o un altre.⁶⁵⁹ Tanmateix, i dins la tònica un xic contradictòria que va adoptar durant l'exili, va col·laborar en la creació d'institucions de caire plenament català, com també exercir funcions a la JARE. El més important, a parer de Nicolau, era ajudar els refugiats i vetllar per la cultura catalana. Però en canvi reconeixia estar donant pals de cec «*Jo treballo molt i no faig res – res més que enganyar el temps i acumular papers en espera del nou desplaçament o de la nova catàstrofe...*» (SOLDEVILA, 2007:407).

Altres en canvi, van voler posar l'accent en el fet de preparar l'arribada d'una nova república, però amb gent que no hagués estat implicada en el fracàs de la II República. Aquesta opció va ser abandonada per en Josep Tarradellas, que paradoxalment es va trobar una situació força complexa; molts dels d'ERC havien ocupat càrrecs locals durant el Govern de la Generalitat, i a Catalunya eren combatuts i perseguits (DUARTE, 2004:245). No obstant, la tònica en general es va canalitzar en la lluita per mantenir viu l'esperit dels ideals democràtics, lligats al republicanisme i a tota aquella tendència que s'havia intentat imposat, sense èxit, amb l'adveniment de la II República. Tanmateix, un primer símptoma de l'enfonsament del republicanisme van ser les picabaralles entre el SERE i la JARE; ningú però no en va voler fer cas i es va voler continuar fent veure que no passava res. Però sí que passava. Els de dins, no estaven gaire disposats a ser-ne governats pels que estaven a l'exili, per que es dubtava de

⁶⁵⁹ NICOLAU, 2003:189-190, carta de Nicolau a Cuito, 13/2/1945

l'eficàcia d'un govern que pretenia basar-se en les premisses i partits polítics, que havien caducat. Molt menys, l'organisme que es creés s'hauria d'anomenar govern o tenir tarannà com a tal, sinó més aviat un Consell o Comitè d'Alliberament, el qual hauria d'evitar en els possibles qualsevol semblança amb els darrers governs de la República (VILANOVA, 2001:151).

D'altra banda els debats al voltant del republicanisme durant aquest primer període d'exili, posen l'accent en la desunió dels republicans com a factor clau en la lluita contra el regim franquista. Si els republicans, fossin del signe que fos, no s'unien deixant de banda els retrets i les diferències, era possible que ningú se'ls prengués seriosament, i per tant condicionaria molt un ajut internacional més que necessari. Rovira i Virgili es confessava amb Nicolau sobre aquest aspecte. Creia que els republicans catalans haurien de formar un pinyol prou sòlid com per influir en els espanyols; alhora fou conscient de com havia funcionat la política catalana respecte dels polítics espanyols «*un crit entre perills*»⁶⁶⁰ No es pot considerar l'exili republicà de 1939 com un tot monolític i unit, doncs no va ser així (DUARTE, 2009:140).

Noves propostes culturals

L'any 1946, es creà a París l'associació *Cultura Catalana*,⁶⁶¹ amb el clar objectiu de donar a conèixer la cultura catalana d'abans l'ensulsiada franquista. Els seus impulsors, volien, per damunt de les diferències ideològiques, no deixar els catalans a l'exili orfes de la seva pròpia cultura a més de «*proclamar davant el món que la nostra llengua, instrument de civilització, segueix vivent, malgrat haver estat despietadament suprimida del sòl pairal*»⁶⁶² A més, s'havia proposat editar la gramàtica elemental d'en Pompeu Fabra, de cara als nens i nenes que havia marxat a l'exili el 1939 sense cap mena de formació escolar en català.⁶⁶³ *Cultura Catalana* fou presidida per Nicolau d'Olwer i la presidència d'honor va ser per a Pompeu Fabra. Aprofitant aquesta avinentesa es va celebrar el centenari del poeta Jacint Verdaguer (DREYFUS, 1999:285). La seva figura va tenir un simbolisme específic durant l'exili; el propi Nicolau en faria una compilació *Miscel·lània Verdaguer*, el 1946 (MANENT, A. 1989:218).⁶⁶⁴ Rafael Tasis va ser

⁶⁶⁰ROVIRA I VIRGILI, 2002:127, i 129, nota 2, carta de Rovira i Virgili a Nicolau, 20/11/1984

⁶⁶¹CAMPS I ARBÓS, 2010: 40, nota 31, atribueix a Nicolau d'Olwer la nomenclatura de l'associació, i que segons aquest autor es tractava «*d'un bloc de partits polítics (que anaven des de la Lliga Regionalista fins el Front Nacional de Catalunya, passant per Esquerra Republicana de Catalunya i Acció Catalana)*...».

⁶⁶²IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cultura Catalana a Nicolau, doc. 6/5/1946

⁶⁶³IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Aramon a Nicolau, doc. 4, 11/8/1945

⁶⁶⁴Sobre la presència de Verdaguer a l'exili, vegeu FÉRRIZ, 1998: 68-69 i nota 73, *La edición catalana en México...*

l'encarregat d'elaborar un programa per a la commemoració *verdaguèria* i li va fer arribar a Nicolau per a que li donés el vist-i-plau. El nostre home ho va trobar bé i va donar tot el seu suport, a més d'acceptar col·laborar-hi. Tanmateix, el desig de Tasis era de poder celebrar l'esdeveniment a Catalunya; però Nicolau d'Olwer no es cridava a engany ja que no creia factible una tornada a Catalunya. També li va suggerir tenir en compte els catalans de França «*per tal de donar a la commemoració projectada un caràcter íntegrament català*». ⁶⁶⁵ En aquest sentit, el propi Nicolau va demanar la col·laboració del poeta catalano-occità Jean Amade Ceret. Aquest estava molt interessat en tenir els volums de *Literatura Catalana* de Nicolau d'Olwer, però malauradament els bombardejos del febrer de 1939 ho havien destruït gairebé tot. Tant sols s'havia pogut endur a l'exili un volum de poemes de Joan Maragall. Tanmateix, la 2ª edició d'aquesta *Literatura Catalana* ja estava exhaurida i poc abans de la desfeta, Nicolau havia començat a fer correccions de la 3ª edició, però com li va dir el propi Nicolau a Amade «*Franco va anar més despresa que el meu impressor!*». ⁶⁶⁶

Unes setmanes més tard i a instàncies de Rafael Tasis, Nicolau va tractar de contactar amb Josep Irla, Pompeu Fabra, Casals i amb Rovira i Virgili, per explicar-los els projectes de cara al centenari del poeta Verdaguèr, i d'aquesta formar engrescar-los a participar-hi. Va temptejar a Pau Casals, per a que donés un concert però el mestre va rebutjar l'honor de participar-hi al·legant que n'havia rebutjat moltes altres invitacions a d'altres esdeveniments pel mateix motiu. Abans volia tornar a Catalunya. ⁶⁶⁷ Molts exiliats eren conscients que si tornaven a Espanya els ficarien a la presó, en el millor dels casos, o els afusellarien. Altres havien escollit l'exili per dignitat, i aquest era el cas de Pau Casals. Volia evitar que en tornar a Espanya el regim franquista, per guanyar-se el favor de les potències democràtiques, el rebés amb tot d'honors i mostressin al món el gran mestre, com a objecte de fira de la seva propietat; Pau Casals menyspreava a Franco i tota la seva cohort de seguidors i encobridors (PRIETO, I; 1970:248, vol. II). La negativa de Pau Casals, es devia a la hipocresia de les potències democràtiques vers Catalunya, que d'una banda aplaudien la seva cultura, però per d'altra banda elogiaven la política *liberal* de Franco. I a més, Casals deia que acceptar tocar a Londres, de qui havien esperat un gest, seria com una traïció a tots els que havien patit per la guerra. ⁶⁶⁸

⁶⁶⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 6, 31/1/1945

⁶⁶⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Amade, doc. 3, 18/4/1945

⁶⁶⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Casals a Nicolau, doc. 2, 27/2/1945

⁶⁶⁸ *La Humanitat*, «Un noble gest del mestre», any 1945, p. 3

D'altra banda, Nicolau d'Olwer va suggerir incloure al Comitè executiu⁶⁶⁹ a Nicolau Rubió «*home actiu i eficient i que com a catalanista sense etiqueta política es trobarà com el peix a l'aigua en una tasca d'aquest ordre*». ⁶⁷⁰ Malgrat els esdeveniments a nivell mundial, massa greus, Nicolau d'Olwer va sentir un bri de felicitat en constatar com les ràdios de Suïssa, França i Gran Bretanya, dedicaven uns minuts de les seves emissions per recordar la figura del poeta del Canigó.⁶⁷¹ I per contra, la celebració oficial de Verdaguer duta a terme a Catalunya «*presentaren un caràcter de carnavalada grotesca*»⁶⁷² Ramon Aramon es va proposar arreplegar totes les notícies i articles per comparar «*què és el que van fer ells, amb tota la pompa oficial, i què és el que hem fet nosaltres: a l'interior, exposats a qualsevol contingència, i a l'exterior, frenats i obscurits quelcom per l'apassionament de la fase final de la guerra*» i demanà la col·laboració de Nicolau en aquesta empresa.⁶⁷³

Mentre s'anaven preparant els actes commemoratius, Lluís Nicolau també va participar en la preparació d'unes *Journées de Synthèse Historique*, en les quals historiadors catalans haurien de fer les seves aportacions. Va demanar a Puig i Cadafalch si podia fer arribar a possibles participants una comunicació escrita, ateses les males comunicacions per la guerra. La ponència de Nicolau va versar sobre els *Hispani* refugiats a la Septimània. Aquell mateix febrer, mentre preparava les jornades va haver de reconèixer que malgrat totes les dificultats, la biblioteca de la Fundació Catalana havia esdevingut un indret acollidor per als exiliats a París, on tot sovint un es podia sentir com si estigués a les sales de l'Institut d'Estudis Catalans. L'hel·lenista a l'exili, va continuar fent d'enllaç entre l'IEC i la Unió Acadèmica Internacional, perquè al seu parer portar l'Institut a l'esfera internacional podria compensar amb escreix la pressió asfixiant que es vivia a l'interior. L'IEC no va patir cap dissolució, i tot i que se li va prohibir explícitament que no publicqués cap obra científica en català, Aramon no es va arronsar i no va aturar les publicacions (BALCELLS; IZQUIERDO; PUJOL; 2008:35-41, vol. II). Però de facto no podia actuar amb plena llibertat, a causa d'una política *hipòcrita i intel·ligent* basada en el suborn d'intel·lectuals catalans, alguns d'ells molt propers a Nicolau i la institució. El més descarat però, era la protecció que es va donar a institucions semblants de caire provincial,

⁶⁶⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 8, 28/1/1945. Aquest comitè, presidit per Lluís Nicolau, estaria destinat a garantir l'execució dels projectes i programa desenvolupats per a commemorar el centenari de Jacint Verdaguer.

⁶⁷⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Aramon doc. 4, 11/8/1945

⁶⁷¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 222, 29/6/1945

⁶⁷² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Aramon a Nicolau, doc. 5, 24/1/1946

⁶⁷³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Aramon a Nicolau, doc. 3, 15/5/1945

com ara l'Institut de Estudios Ilerdenses, etc. Existia la intenció, en un termini breu, de crear-ne un a les Balears. Però per contra no es plantejava ni remotament la possibilitat de fer-ne un d'Estudios Andalusos o Toledans «*l després encara ens queixarem*», va dir Aramon a Nicolau.⁶⁷⁴ En aquells moments d'exili i llunyania de la institució que tant representava per a ell, va haver d'admetre que si anava surant era sens dubte gràcies al bon treball que estaven duent a terme Puig i Cadafalch i Aramon «*reconstruint de nou, encara que fent una vida completament oculta*»⁶⁷⁵ El propi Puig i Cadafalch se'n sentia cofoi malgrat la migradesa de recursos; els ajuts van ser molt necessaris «*alguns compatricis ens han ajudat econòmicament*», li hauria dit a Nicolau, però va creure del tot necessari que ell fos qui continués representant la institució a la Unió Acadèmica Internacional, quan tot es normalitzés. En aquest sentit, Nicolau d'Olwer estava molt content per la represa de les activitats de l'Institut d'Estudis Catalans «*En menys de quaranta anys dues llargues tongades de vida catacumbària, és una prova massa forta per a una institució com la nostra*». Va assegurar a Puig i Cadafalch que ja havia reprès els contactes amb l'UAI, sense que pel moment aquesta hagués reprès al seva activitat acadèmica. Per contra, el Comitè Internacional de Ciències Històriques no havia tingut tanta sort i la conjuntura encara de guerra i pel futur polític que s'albirava feien presagiar un futur delicat.⁶⁷⁶ Nicolau, que coneixia la situació internacional no es feia gaires il·lusions amb l'UAI i el CCHI- perquè malgrat que la guerra s'havia acabat, no havia prou pau i estabilitat per reprendre la vida normal a molts indrets.

Passada ja la commemoració de Verdaguer, de cara a la tardor, *Cultura Catalana* va organitzar un cicle de conferències en francès per explicar diverses perspectives de Catalunya: economia, art, cultura i ciències. Aquestes conferències es van fer a l'*Institut de Coopérations Intellectuelle* de París, on Nicolau va dissertar a una ponència sobre la literatura catalana, Ferran Cuito sobre finances, Amadeu Hurtado sobre política i Rovira i Virgili sobre el Moviment Nacional,⁶⁷⁷ entre d'altres. Nicolau va tornar a ser crític amb ell mateix en particular, però en general ho extrapolava a d'altres àmbits, com l'econòmic i el polític. Es va

⁶⁷⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Aramon a Nicolau doc. 5, 24/1/1946

⁶⁷⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Puig i Cadafalch, doc. 2, 17/3/1945

⁶⁷⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Puig i Cadafalch, doc. 3, 11/8/1945

⁶⁷⁷ Per Moviment Nacional, s'ha d'entendre el concepte de nacionalisme desenvolupat al llarg de la trajectòria de Rovira i Virgili. Creiem que la seva ponència es podria haver titulat *Ce qu'il faut savoir de la question catalane?* redactada el 1945 i integrada a *La question de la Catalogne?* Es tractaria així d'un text no conservat, segons Maria Capdevila, curadora de *Cartes d'exili de Rovira i Virgili*, 2002:741

arribar a qüestionar durant les primeres setmanes de 1945, si el catalanisme polític no hauria estat un escull a la força financera de Catalunya; alhora traspassava la mateixa reflexió a l'autonomia i el rèdit cultural català durant el període republicà. Va haver de reconèixer amb amargor que la producció cultural catalana havia estat molt més notable durant la Dictadura de Primo de Rivera, i que sempre acabaven per ser els mateixos els que publicuessin coses «...ara disfressats d'una cosa ara d'una altra. Jo mateix [...] si no hagués fet la insensatesa d'intervenir en política, intervenció de la qual no en restarà cap profit a la meva terra i que a mi m'ha dut molts maldecaps, hauria pogut dur a terme una quantitat de treball històric i literari que, dins la relativitat d'aquestes coses, hagués estat important».⁶⁷⁸

L'Actitud de les potències aliades respecte el franquisme

La II Guerra Mundial, havia deixat a Europa un paisatge desolador de destrucció i de desplaçament de persones. A primers de juny de 1945, molts alliberats dels camps de concentració nazis van començar a arribar a França. Alguns hotels de la capital francesa van esdevenir centres d'acollida. Nicolau d'Olwer se sentia abatut i colpit per l'estat en què arribaven molts d'ells, i encara aquests eren afortunats per poder tornar. Entre aquests, molts catalans, pels quals hauria de començar la segona part del seu malson.⁶⁷⁹ No poder tornar a Catalunya i no tenir res de res per tirar endavant. Malgrat tot, s'adonava que entre els grups de refugiats es començaven a reprendre les activitats polítiques; tanmateix era conscient que no havia de ser el mateix que ja s'estava fent des de Mèxic o a d'altres indrets lluny d'Europa. Reconeixia que políticament, havia intentat quedar-se tant al marge com havia pogut, tant per raons personals com per raons pràctiques; sobre tot en constatar l'escassa unió entre els refugiats i tot aquell interès per retreure's els uns els altres les causes del fracàs que els havia portat a l'exili. Tot plegat no feia sinó allargar més l'agonia d'aquell allunyament forçós de la terra. Per aquesta raó «...no he publicat ni un sol article a cap dels periòdics que publiquen els catalans ni els altres emigrats. No vull fer propaganda de cap mena, però quan m'ho han preguntat he dit la meua manera de pensar...».⁶⁸⁰ Precisament, en aquells moments en que el Consell Assessor era una realitat, Nicolau va voler callar les veus que deien que allò era una mena de govern encobert «Si es tractés d'un Govern, jo no hi seria». Ell només havia redactat

⁶⁷⁸ NICOLAU, 2003:192-193, carta de Nicolau a Cuito, 27/2/1945

⁶⁷⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Amade, doc. 6, 1/6/1945.

⁶⁸⁰ Fons particular família Peypoch, correspondència, carta de Nicolau a Peypoch, carta 30-VII-1945

una ponència sobre afers estatutaris, en la qual Rovira i Virgili diferia en alguns punts, tot i que respectava la postura de Nicolau; estava convençut que arribat el moment tot es podria discutir tant amb ell com amb Irla.⁶⁸¹ I qui sí estava menat a formar un govern era Pi i Sunyer i ja feia dies que hauria d'haver començat a moure fils.⁶⁸² Nicolau recelava molt dels retards en la constitució d'aquest govern de la Generalitat.⁶⁸³

Amb el final de la guerra mundial, va arribar l'oposició al regim franquista per part de països com la URSS i França, en canvi els americans i els anglesos van optar per no intervenir en els afers espanyols. Finalment, ningú no va prendre cap mesura en contra de Franco. Això va tirar per terra totes les aspiracions dels exiliats que havien confiat que amb el final de la guerra, els arribaria la possibilitat de derrocar Franco per recuperar la democràcia i la llibertat a Espanya en general, i a Catalunya en particular. Rússia va intentar convèncer el Regne Unit per que adoptessin una postura clarament antifranquista; Stalin no podia admetre un regim feixista a Europa, però els interessos econòmics a la zona de la Mediterrània occidental van tenir finalment un pes específic en la decisió de no fer res, respecte del franquisme. Una palesa contradicció entre ideologia i pragmatisme. Oficialment, Stalin es va justificar perquè Espanya estava sota influència Occidental, emparant-se en el discurs de blocs enfrontats i que donaria lloc a la Guerra Freda (GÜELL, 2009:24).

Per la seva banda, els socialistes i comunistes de França es plantejaven donar suport els antifranquistes, no tant sols per l'ajut rebut dels exiliats en la resistència, sinó perquè França mateixa havia patit el jou nazi. En aquest sentit, s'havia constituït a França un Comitè France-Espagne, i que amb motiu de la constitució del Govern de la República a l'exili, van manifestar la seva joia i alhora l'adhesió a la causa republicana. Jean Cassou, Secretari de la República francesa va notificar a Nicolau d'Oliver, en qualitat de ministre, les adhesions que havia tingut l'esmentat Comitè, entre els quals es comptaven ex-ministres, diputats, acadèmics, directors de premsa, professors d'Universitat, així com a representants de tots els moviments i partits polítics francesos. El Comitè es va expressar en aquests termes «...*nous avons en vue, au moment opportun, de faire une campagne, faisant suite à celle que nous menons depuis huit mois, pour la rupture des relations avec Franco, et pour la reconnaissance et le rétablissement de la République espagnole, condition essentielle à la véritable libération de la France*». Al seu

⁶⁸¹ ROVIRA I VIRGILI, 2002:342, carta de Rovira i Virgili a Nicolau, 22/7/1945

⁶⁸² Fons particular família Peypoch, correspondència Peypoch- Nicolau, carta 30-VII-1945

⁶⁸³ ROVIRA I VIRGILI, 2002:340, carta de Rovira i Virgili a Cuito, 19/7/1945

torn, Nicolau d'Olwer creia que el llarg reguitzell d'adherits al Comitè, els permetria assolir l'objectiu fonamental que era el reconeixement del Govern de la República «*Puisse cette idée se frayer un chemin dans la conscience de tous les français*»⁶⁸⁴ Però als francesos, del franquisme els separava una frontera, i el govern francès es va mostrar molt dividit sobre què calia fer. Reconeixien absolutament que no podrien tenir bones relacions amb un país on la manca de democràcia era el segell particular del seu governant. França es va mostrar però tèbia davant l'actitud d'Amèrica i d'Anglaterra. Com en el cas rus, els interessos comercials van decantar la balança cap el pragmatisme (GÜELL, 2009:26).

Mentre que els EUA van tenir en compte la *neutralitat* d'Espanya durant la II Guerra Mundial, com a factor clau per a la victòria aliada, davant la possibilitat que els Estats Units enviessin diners a Espanya per invertir, Nicolau ho va interpretar com «...*la colonización de España por los EE.UU*» que gràcies a la seva situació geogràfica «*no solo es cabeza de puente para Europa sino para el África*». Una clau de volta vital per a la supervivència del franquisme gràcies a les seves característiques consubstancials: anticomunisme i catolicisme. Això era el que Franco oferia en la creença de que aquest nou i poderós aliat l'hi hauria d'ajudar a refermar-se en el poder.⁶⁸⁵ I tot i que no promulgava una democràcia liberal, sí que defensava una *democràcia orgànica* basada en institucions naturals de la societat, el sindicat, els municipi i les famílies. Així, «...*tant els nord-americans com els anglesos no estaven veritablement disposats a trencar amb l'Espanya franquista. Molt menys encara, estaven disposats a provocar un canvi, qualsevol, en el si del seu regim polític*» per tant, l'actitud dels americans es va moure en l'ambigüitat absoluta perquè Roosevelt tampoc no volia oblidar el passat (GUIXÉ, 2002:32). Però Roosevelt va morir a l'abril i fou substituït per en Truman. Tanmateix el 16 de juliol, a Potsdam amb Truman, Atlee i Stalin es va materialitzar, entre d'altres coses, la condemna al regim de Franco. La declaració de Postdam així ho deia «...*el regim franquista no es va iniciar com a conseqüència d'un desenvolupament de la política espanyola, sinó com a resultat d'una intervenció de l'Eix, que va imposar un regim feixista a Espanya [...] Per tant la Conferència considerava necessari demanar a les Nacions Unides que trenquessin relacions amb Franco i donessin suport a les forces democràtiques espanyoles*» (GÜELL, 2008:162-163). Tot i que sí es va condemnar el regim franquista, realment no es va dur

⁶⁸⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència de Nicolau a Balcells, doc. 1, 11/9/1945

⁶⁸⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Indalecio Prieto, doc. 245, 15/3/1945

a terme aquest suport a les forces democràtiques⁶⁸⁶ i per a molts republicans el final de la II Guerra Mundial es percebia com una repetició del que havia passat el 1936 «*Again, their cause was sacrificed to the big-power interest of international politics; and again, it was the perceived radicalism of the Spanish Republicans that made the Western democracies assume a position of supposed neutrality that in effect strengthened Franco*» (FABER, 2002:153-154). Clement Atlee, en substitució de Churchill havia promès a les eleccions posar fi a la vergonyosa postura d'Anglaterra de no intervenció durant 1936-1939, però realment al poc temps es va desdir «*..he declared that Great Britain would not intervene in Spain or break relations with the Franco government*» Així, els americans, tot i que hostils vers Franco, no van contemplar cap tipus de sanció econòmica o una possible intervenció per derrocar el regim per por a provocar una nova guerra civil. Evidentment aquesta seria una excusa de cara a la galeria. Tant l'Amèrica del Nord com el Regne Unit van adoptar després de la II Guerra Mundial una actitud de *laissez fer*, ja que no sentien que allò fos una obligació per a ells, tot esperant que el problema d'Espanya es resolgués tot sol i sorgís *per se* un nou regim més democràtic, però moderat i estable (FABER, 2002:155).

I al Regne Unit només l'interessava la pau i l'estabilitat a la Mediterrània. L'únic que l'interessava d'Espanya a Churchill era que «*...tingui una gran influència per a la pau al Mediterrani després de la guerra. Tanmateix, els problemes polítics interns d'Espanya només són d'Espanya. Interferir en ells no és assumpte nostre*» (GÜELL, 2008:26). Aquestes paraules van servir a la propaganda franquista de cara a l'exterior. Franco les va saber emprar molt bé a favor seu, a desgrat del *premier* britànic, ja que Churchill no sentia cap admiració per en Franco. Així, es va formular com conjugar el servei polític i estratègic que els podria fer el franquisme, amb el rebuig que sentien vers el mateix. Diplomàticament, es va *forçar* al regim a acceptar les noves normes del joc europeu. De no acceptar-les, Franco no podria pas entrar a formar part del món sorgit de la postguerra, i encara pitjor, patiria un embargament de petroli que no el permetria reflatar l'economia del país. Als britànics els molestava molt que Franco pogués anar per les conferències de pau conservant aquell status totalitari, però era un peó molt útil al que calia canviar la disfressa. Amb tot, Churchill va evitar que Franco participés d'aquestes conferències argumentant la influència alemanya a Espanya. D'aquesta forma,

⁶⁸⁶ Per veure les contradiccions de la Conferència de Postdam i les postures oficials, especialment dels EUA en relació a Espanya i Franco, vegeu GUIXÉ, 2012:336-347. Per a la manca de suport de les potències aliades vegeu, GÜELL, (2008) *Les potències...*

Franco a partir del 1944 havia estat intentant convèncer els aliats que mai havia estat contrari a ells, i que el seu recolzament a l'Eix estava justificat pel seu anticomunisme exacerbat. Així, es va ventar d'ésser amic dels aliats fent gala d'un gran cinisme, perquè estava fent creure fora d'Espanya que restabliria la monarquia (GÜELL, 2008:30; PRESTON, 1994:580-612).

Lògicament, els exiliats catalans es van sentir abatuts i decebuts ja que tots havien concebut l'exili com a temporal. Nicolau ja estava convençut a aquelles alçades de que molta gent no tornaria mai a Catalunya, atenent el compromís contret amb la República.⁶⁸⁷ És precisament aquesta suposada temporalitat que els va fer viure un parèntesi «...*spent in a limbo of expectation...*» (FABER, 2002:154). Nicolau creia que per donar sortida al plet dels exiliats, la solució hauria de venir per pressions externes, exclusivament dels EUA «*Establecer y estrechar el contacto con Norte-Amèrica me parece indispensable en estos momentos,- y quizá lo único eficaz*» Encara s'entestava a confiar en els EUA. Però de res no servien les reunions i trobades amb representants americans, si els republicans no es presentaven com un bloc sòlid i unit. Lluís Nicolau pensava que era de vital importància que el president que sorgís a l'exili, fos reconegut per tots i que la junta que l'hagués d'assistir, reduïda. S'hauria d'evitar així, identificar la República amb els que estan fora perquè podria esdevenir perjudicial. La majoria dels republicans estaven a Espanya, deia, i no se'ls podia imposar un govern de fora estant, i més quan han estat ells els que han patit en primera persona la repressió del regim franquista.⁶⁸⁸ De fet, si les institucions republicanes a l'exili- o les restes d'aquestes institucions- van fracassar fou precisament per aquesta desunió entre els republicans, així com cap alternativa d'oposició al franquisme, i per la nova conjuntura de Guerra Freda que es donaria a partir de 1947.

Nicolau d'Olwer sempre havia defensat tornar a la legalitat republicana «*per raons de política pràctica*» i qualsevol altra fórmula política creia que estaria condemnada al fracàs. Ningú de fora els vindria a resoldre el conflicte. No es cridava però, a engany quan afirmava que la legalitat de 1936 no es podria recuperar mai. Per tant, només imaginava dos escenaris possibles; un de jurídic amb unes eleccions constituents, o bé un de revolucionari. Tanmateix, cap dels dos escenaris l'abellí gens perquè qualsevol de les dues opcions aniria en detriment de Catalunya. Afirmava absolutament convençut que tothom havia pres la mateixa determinació que ell, mentre eren conegudes les divergències a l'exili sobre com fer política.

⁶⁸⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Aramon doc. 4, 11/8/1945

⁶⁸⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Indalecio Prieto, doc. 245, 15/3/1945.

Paradoxalment, durant tot l'exili francès i més tard a Mèxic, no es va cansar de defensar que el gruix de l'exili, amb tota la seva heterogeneïtat, no era ni representava a Catalunya «*Aquesta vérité de La Palise [...] la nostra gent és massa propença a oblidar-la. Si mai tornem a Catalunya, tindran una gran decepció*», convençut de l'escassa simpatia que l'exili despertava entre els qui s'havien quedat a casa. Aquest convenciment no era gratuït. Nicolau havia pogut conversar amb alguns amics que romanien a Catalunya i que anaren a França, i no l'estranyaven aquests sentiments vers els exiliats, tot recordant el rèdit que havia deixat el govern amb la gestió de la guerra civil. Va demostrar molta empatia pels de dins, quan va afirmar que una cosa era estar units pel rebuig unànime al franquisme i una ben diferent el desig de tornar a veure'ls, referint-se al govern republicà i les seves ombres en general.⁶⁸⁹

Els problemes del Consell Assessor de la Presidència

Josep Tarradellas, principal crític del Consell Assessor de la Presidència, va anar teixint en paral·lel la *Solidaritat Catalana*, el pacte de la qual es va signar el 6 de gener de 1945 al pis de París de Lluís Nicolau pel «*bo i millor de l'exili i de l'interior*» (MORALES MONTOYA 2008:363). D'aquesta forma, el Consell Nacional de Londres, poca cosa podia oferir davant els noms que subscripiren la *Solidaritat Catalana*. Pi i Sunyer es va quedar aïllat dins la direcció d'ERC i va perdre el suport del Front Nacional, fins aleshores principal bastió del Consell Nacional, que també va subscriure la *Solidaritat Catalana*. El Front Nacional volia creure en la capacitat de la SC per acabar amb les disputes i divisions entre els partits polítics i representava «*...un pensament polític de franca i decidida superació*», i no creien en la idoneïtat del moment per reorganitzar els partits, malgrat ser-ne absolutament necessari (VILANOVA, 2001:145). Malgrat la reputació de la figura de Josep Tarradellas, pel que feia al seu compromís governamental i la seva intuïció política (TARRADELLAS, 2008-2009:18 vol. 1), des del Front se li va suggerir que no podria ser ell qui anés parlant de clima de convivència entre forces polítiques de dins i fora de Catalunya, quan per a molts, Tarradellas representava una etapa de persecucions i assassinats, vers els partits de dretes i conservadors, que aquest no havia sabut gestionar des de la Generalitat. Com ja sabem, ERC que havia governat a Catalunya des de la proclamació de la República, com a força política després de la guerra va sortir molt perjudicada. Haver compartit el poder durant la guerra amb forces polítiques obreristes, CNT-FAI i després el

⁶⁸⁹ Fons particular família Peypoch, correspondència, carta de Nicolau a Peypoch 30-VII-1945

PSUC, li van passar factura. A inicis de l'exili, Tarradellas va voler esborrar aquest rastre i dotar l'ERC d'un caire més nacionalista. Però el preu a pagar era que ni ell ni Companys restessin a la Generalitat (MORALES MONTOYA, 2008:51-52). D'alguna forma el Front volia actuar de pont entre l'interior de Catalunya i la SC.⁶⁹⁰ *Solidaritat Catalana* va ser creada com a moviment polític, i malgrat la bona voluntat que s'hi va posar, en el moment de la seva constitució a inicis de gener de 1945, encara no havien traçat una línia política a seguir per tots els seus signants. El que si van tenir molt clar era que no anaven a anar en contra de cap partit ni ideologia «*que representés la política de tots aquells que vàrem defensar les llibertats de Catalunya i de la República*»⁶⁹¹

Tarradellas volia deixar ben clar que les iniciatives polítiques a l'exili estaven encapçalades pels partits catalans i no pas pel Consell Nacional de Londres. Lluís Nicolau signà el pacte en representació d'AC «*El pasado día 6, todos los partidos republicanos catalanes más los representantes de los dos movimientos de resistencia que actuan en el país hemos firmado un pacto de Solidaridad, sobre la base de la legalidad republicana*»⁶⁹² informant posteriorment a Indalecio Prieto. La intenció de *Solidaritat Catalana*, segons explicava Nicolau d'Olwer a *Foc Nou*⁶⁹³ era «*restablir la legalitat i continuar després amb una entesa dels partits republicans fent un bloc i aportant solucions conjuntes de govern [...] La política de Franco ha estat molt contrària a l'economia catalana. Caldrà una estreta col·laboració de tots els elements que intervenen en la nostra indústria a fi que aquesta es desplegui en forma beneficosa [...] Solidaritat Catalana és un bell camí per al redreçament patri...*».⁶⁹⁴

Amb tot, a Nicolau d'Olwer li havia preocupat molt l'actitud que havien pres des d'ER i el mateix Tarradellas respecte al Consell Assessor; preocupació reforçada per afirmacions del propi Rovira i Virgili segons les quals *Solidaritat Catalana*, estava causant molt desori entre els exiliats a França, desori probablement reforçat per aquesta manca d'una línia política clara a seguir per part de la *Solidaritat*, ja que internament ni tant sols tenien clar quines haurien d'ésser les accions a emprendre a mig termini, ni en el futur.⁶⁹⁵

Cap a finals de gener, Pous i Pagès va demanar a en Claudi Ametlla i a Rafael Tasis que fessin arribar a Nicolau una carta amb documentació adjunta «*Esquema d'una política*

⁶⁹⁰ AMTM, fons Solidaritat Catalana, doc. 13, 13/3/1945

⁶⁹¹ AMTM, fons Solidaritat Catalana, doc. 8 (gener 1945)

⁶⁹² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Indalecio Prieto, doc. 244, 24/1/1945.

⁶⁹³ *Foc Nou* va esdevenir el portantveu de la Solidaritat Catalana.

⁶⁹⁴ *Foc Nou*, 20, 20-I-1945, p. 2

⁶⁹⁵ ROVIRA I VIRGILI, 2002:150, nota, 1, carta de Rovira i Virgili a Nicolau, 4/1/1945

catalana per al present i el futur immediat, a efecte de trobar una sortida al dualisme existent entre els emigrats» (POUS I PAGÈS, 2002:37). Per aquestes dates, li havien arribat a Nicolau d'Olwer rumors de que els catalans de Mèxic no havien anat a la reunió parlamentària que el dia 10 s'havia convocat allà, i va demanar a Josep Irla si coneixia els motius d'aquesta no compareixença i si eren cert els rumors.⁶⁹⁶ No hem sabut la resposta del president Irla.

Pel juny de 1945, *Solidaritat Catalana* va organitzar una Exposició d'Artistes Catalans a fi i efecte de recaptar fons pels deportats i presoners catalans que anaven tornant d'Alemanya. La generositat dels artistes va fer possible aquella exposició.⁶⁹⁷ A més, l'altre objectiu d'aquesta exposició era fer una mena de cens d'aquells casos de catalans propers a la zona del Casal de Catalunya a París, que es trobessin malalts o impeditos per a treballar, per poder expedir-los el corresponent certificat mèdic.⁶⁹⁸

En aquest particular, 1945 va portar aires d'esperança pels projectes polítics que s'havien anat traçant sobre el paper, malgrat la desil·lusió. Rovira i Virgili, creia que havia arribat el moment de que els catalans deixessin de banda les seves diferències polítiques i comencessin a treballar plegats pel bé de Catalunya i dels catalans, atesa les desavinences entre els republicans espanyols.⁶⁹⁹ Pi i Sunyer, per la seva banda, estava disposat a endegar el seu projecte de Govern de la Generalitat, en el qual l'executiu hauria d'estar format *«per alguns membres del Consell Nacional i representacions dels partits polítics, sectors ideològics i comunitats catalanes d'Amèrica, afegint-hi algunes personalitats de reconegut prestigi»*, un projecte que era massa ambiciós, no tant sols a nivell orgànic, sinó també per les diferents concepcions de com s'hauria de portar a terme el canvi polític a Espanya i a Catalunya (CAMINAL, 2000:146). Josep Trueta va sentir la necessitat de confessar-se amb Nicolau d'Olwer amb total sinceritat, davant el futur nefast del Consell de Londres. La seva adhesió al Consell de Londres la entenia més interinament, com a quelcom que calia fer, i que malgrat el seu escepticisme, s'havia sentit procliu a col·laborar-hi per un ferm convenciment del futur de Catalunya. Va assegurar a Nicolau d'Olwer que tots els catalans conscients de l'hora se sentien representats per ells, i ho justificava pel que la premsa d'Amèrica i de Catalunya deia del Consell Assessor. També acusava directament a Santaló i a Sbert com a agents de la caiguda del suport a Londres; segons Trueta, desconeixien la realitat i s'havien presentat *«com a*

⁶⁹⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Irla, doc. 2, 18/1/1945

⁶⁹⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 5, 6/6/1945

⁶⁹⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència carta del Casal de Catalunya a Nicolau, doc. 1, 5/8/1945

⁶⁹⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Rovira i Virgili a Nicolau, doc.1, 21/1/1945

continuadors de la política de la Generalitat que tots els catalans tenien interès en oblidar». Estava convençut que si Pi i Sunyer havia aturat les activitats del Consell, havia estat per evitar més confusions i divergències entre els catalans. L'eminent metge es lamentava d'aquest esperit legalista que Santaló i Sbert havien fet gala arreu confontent a molts; una legalitat catalana que estava derivant cap a una «pseudo-legalitat espanyola». I encara va anar més enllà en afirmar que gràcies als de Londres, el problema de Catalunya no s'havia diluït en la desfeta d'Espanya. També tenia clar, com molts altres, que el destí de Catalunya estava lligat al d'Espanya. A Trueta la legalitat de 1931 no li servia. Finalment, va reconèixer que tot el que ell era ho posava al servei del seu país «...i dels que segons el meu criteri, es proposin el bé de Catalunya [...] i si risquen de fer mal a la terra on he nascut, les combatré amb l'energia de que disposi». ⁷⁰⁰

Nicolau d'Olwer no va poder per més que agrair tanta sinceritat. Li va reconèixer el mèrit per donar a conèixer el cas de Catalunya a Londres. Respecte a les solucions que proposava Trueta, sobre el problema de Catalunya a Espanya segons el qual s'hauria de donar llibertat absoluta a cada poble, Nicolau opinava que si tals propostes les feia en nom propi, ell les aplaudiria per què en el seu fur intern «aquesta mena de solució és la que a mi, personalment, em plauria més»; però per desgràcia això només ho contemplaven una minoria dins la minoria que era el catalanisme. En canvi, li deia Nicolau, si ho feia parlant en nom d'un poble comportaria agafar el camí del mig, allò que la majoria pogués acceptar, sinó no seria democràtic. Nicolau d'Olwer es va sincerar davant Trueta; el poble català no era catalanista, llevat d'uns pocs milers «*La nostra Catalunya no correspon a la realitat objectiva*». Li recordava les desigualtats pel que feia a la premsa catalana respecte de la castellana, entre d'altres símptomes d'aquesta manca de catalanitat del conjunt. Per aquest motiu, deia Nicolau, no li havia quedat més remei que la via legalista, no com a punt final, sinó com a punt de partida susceptible de reformes per les vies democràtiques. No tornar a la legalitat constitucional de 1931, implicaria partir de la no res, i Catalunya en tindria molt a perdre i gens a guanyar. Amb una revolució, la força del poder estaria en mans dels murcians de la FAI, a qui tant menyspreava. I una solució imposada de fora, els mateixos que donaven copets d'esquena a Franco, seria una fórmula de quietisme i calma. A tal efecte, va recordar a Trueta la Pau dels Pirineus i el Tractat d'Utrecht. Amb tot això, no s'estava mostrant pessimista pel futur, sinó terriblement objectiu «*tot deplorant que no siguin millors. Una cosa és el què ens*

⁷⁰⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Trueta a Nicolau, doc. 2, 4/1/1945

plauria, altra el què existeix; una el què voldríem, altra el què podem». Nicolau va acusar directament a la política de la Generalitat com a un dels motius de l'alçament militar del 18 de juliol de 1936 «*la cómico-tràgica atzagaiada del 6 d'octubre [...] i culmina amb la vergonyosa inhibició davant els comitès en els tres anys de guerra*»⁷⁰¹

Finalment, el Consell Assessor de la Presidència va durar ben poc fruit de la crisi que havia provocat al sí de *Solidaritat Catalana*. Tot els perills que havia conjurat Nicolau d'Olwer en advertir que el Consell no havia d'ésser cap mena de govern i tampoc semblar-ho, esdevenia un dels principals retrets dels que havien quedat marginats o exclosos (MORALES MONTOYA, 2008:355). Quan Pi i Sunyer va arribar a França procedent de Londres, es va adonar que les coses, en termes polítics no tenien res a veure amb el que havia estat vivint ell a la capital britànica; i les primeres declaracions que va fer van molestar a Nicolau d'Olwer, entre d'altres (MORALES MONTOYA, 2008:410-411). El projecte de formar govern per encàrrec del President Irla no va reeixir, malgrat que ja havia contactat amb gent de pes com en Ferran Cuito;⁷⁰² va haver de ser el propi Irla qui el 14 de setembre va formar un nou govern prenent les regnes de la situació i acoblant «*entorn seu uns quants homes representatius*» com «*la millor i única solució possible*».⁷⁰³ Però aquesta forma tan precipitada de formar un govern va suscitar molts comentaris, especialment per la posició de Pi i Sunyer; alhora també molts dubtes del què passaria a partir d'aquell moment amb el Consell Assessor i la *Solidaritat Catalana*. Les reunions de *Solidaritat Catalana*, segons Rafael Tasis estaven «*plenes d'interès, el les quals, per variar, mai arribem a una resolució concreta*» (CAMPS I ARBÓS, 2010:40). Nicolau d'Olwer, així com d'altres, creia que calia mantenir SC fins almenys veure quins elements conformaven el nou executiu. No obstant, era necessari fer confiança al nou president i un dels seus principals defensors va ser Eduard Raguasol, aleshores dirigent d'ACR. Hi havia qui opinava que Tarradellas s'ho va fer venir per desplaçar a Pi i Sunyer del Consell de Londres, quedant a l'ombra per tal de no destacar massa, però sembla que ja se li veia el llautó. S'havia dedicat a afalagar a Pi i Sunyer per tal que acceptés ser «*l'home que podia unificar les dues tendències*», és a dir la que representaven la renovació política i el continuisme, encapçalat per en Tarradellas, segons explica Maurici Serrahima (SERRAHIMA, 2003:265). Però Tarradellas més

⁷⁰¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Trueta, doc. 3, 20/2/1945

⁷⁰² NICOLAU, 2003:219, carta 139 de Nicolau a Cuito, 6/9/1945

⁷⁰³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, Memòries. Documents privats. Cusset, docs. 6.4/59 i 60, (sd)

enllà de formar un govern o no el que recolzava era preservar la institució i evitar que l'exili es disgregués en altres solucions menys polítiques (MORALES MONTOYA, 2008:432).

Nicolau d'Olwer va donar tot el seu suport a la Generalitat, però no estava d'acord amb la iniciativa dels de Montpeller per recrear el Consell encetat per en Companys. Constituir l'organisme sobre el pinyol que conformava ERC i AC no era prou, malgrat que s'anessin afegint més forces polítiques (MORALES MONTOYA, 2008:338). No va creure en el projecte per immadur i perquè presentava molts fronts *«La llarga experiència de les nostres derrotes electorals m'ha convençut que només una molt petita minoria de catalans pensa en cap afer tal com pensem nosaltres [...] No vaig acceptar formar part del Consell sinó amb la garantia que es tractava realment d'un Consell Assessor i no d'un govern dissimulat [...] Altrament, no veig clara quina podria ésser la funció d'un govern que no ha de governar (no crec que ningú sigui tant insensat de creure que és acceptable un govern tot ell d'emigrats a França) i que no ha de ser reconegut»* Nicolau era partidari de no fer tant de soroll per un Consell Assessor.⁷⁰⁴

Havien divisions entre els components d'ACR dispersos per la geografia francesa i el nucli establert a Mèxic. No volien la participació en el nou govern de la Generalitat dels partits sorgits després de la Guerra Civil. Així, l'actitud dels dirigents d'ACR fou ambigua i es va condicionar el suport en funció de la nòmina del govern definitiu. En certa forma els feia por que determinats elements d'EC i del Front Nacional i elements del PSUC poguessin desprestigiar el govern. Pi i Sunyer va voler acostar posicions amb Nicolau d'Olwer però aquest es va tancar en banda. No veia amb bons ulls que es formés un govern català abans que un govern republicà (MORALES MONTOYA, 2008:438-439; VILANOVA, 2001:166). I sembla que de nou Nicolau es va mostrar ambigu davant d'una situació de suma importància, doncs el president d'AC hauria donat una versió diferent a Ramon Peypoch, aleshores dirigent del partit a la capital asteca (MORALES MONTOYA, 2008:438-439). Podria ser que Nicolau d'Olwer sentís grans dosis de culpabilitat que extrapolava a la resta de la classe política pel paper jugat durant els primers mesos de la guerra civil, en que la violència va campar sense control, i el Govern de la Generalitat no va saber aturar-la. Amb aquest convenciment, creia que no tenien dret a formar govern els mateixos (DÍAZ, 1991:143). Paradoxalment, a les poques setmanes va acceptar ser-ne ministre de la República a l'exili, circumstància per la qual també seria criticat *«Aquesta aversió de Nicolau d'Olwer per els càrrecs catalans i d'altra banda la seva vocació*

⁷⁰⁴ NICOLAU, 2003:201-202, carta de Nicolau a Cuito, 17/4/1945

per acceptar qualsevol càrrec que li ofería el govern espanyol, em va semblar sempre un tret misteriós i desconcertant de la personalitat del meu eminent amic» (XAMMAR, 1991:507-508).

Nicolau, ministre sense cartera del Govern republicà a l'exili

El fet que Nicolau d'Olwer no formés part d'aquest govern de la Generalitat a l'exili, i sí al de la República espanyola, obeeix al fet de que en primera instància s'havia constituït el govern de la República espanyola a l'exili i Martínez Barrio hauria comptat amb ell com a representant dels catalans, tot i que sense cartera (GAITX, 2010:51).⁷⁰⁵ Nicolau d'Olwer es va expressar en aquests termes *«Siempre hubiera prestado incondicional apoyo a un Gobierno constituido para restablecer la legalidad republicana de 1936, y con mayor motivo presidiéndolo una personalidad del alto valor y probado republicanismo de Don José Giral. Éste requirió también mi colaboración a título personal y no creí, puesto que el momento es difícil, poderla excusar. Catalán como el que más, mi sentimiento autonomista se armoniza y compenetra con el republicano, en la esperanza y el anhelo de una futura España donde todas las libertades sean solidarias»*⁷⁰⁶ Però ja hem apuntat més amunt que ell no va estar d'acord amb la creació d'un govern català, abans d'un de republicà. D'altra banda, Nicolau va acceptar condicionant a Giral la participació al govern de catalans i bascos *«no és pas gens còmode de fer de “ministro catalán”, si no es forma part del grup minoritari; d'altra banda, si els altres autònoms no hi fossin tampoc no es convenia ésser-hi el catalans»*.⁷⁰⁷

Amb la creació del nou govern republicà a l'exili,⁷⁰⁸ la JEL es va auto dissoldre el 31 d'agost de 1945. Nicolau va ser nomenat ministre de la República el 4 de setembre de 1945. Abans però, va demanar la seva aprovació a Josep Irla (GAITX, 2010:103) *«En Tarradellas ha renunciat, en Nicolau ha acceptat. Un i altre m'han comunitat el nomenament, i els he dit que resolguessin lliurement. Per a mi i per als catalans és una satisfacció que sigui la primera vegada que hi ha en el govern dos representants catalanistes»* (GAITX, 2010:127). Fins i tot, en Francesc Cambó es va mostrar content *«Com a català, aquest fet em plau: no hi puc fer més!»*, però malgrat aquest optimisme no es va estalviar l'agre escepticisme que tot plegat li produïa *«Creat l'òrgan, aquest començarà la seva funció. I serà cosa distinta parlar en nom d'uns exiliats de mediocre reputació i en constants baralles intestines, que en nom d'una cosa que es*

⁷⁰⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.3.1.2/1, 4/9/1945;

⁷⁰⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Izquierda Republicana a França, doc. 2, 11/2/1945

⁷⁰⁷ NICOLAU, 2003:217-218, carta de Nicolau a Cuito, 31/8/1945

⁷⁰⁸ Per veure tot el procés de recuperació institucional a l'exili, SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2011:61-95.

diu govern» (CAMBÓ, 1982:1662, vol. 3). A principis d'octubre Nicolau encara estava esperant poder anar cap a Mèxic on s'havien de reunir les Corts. La tramitació dels passaports va ser una mena de malson burocràtic al llarg de setembre que es va resoldre a l'octubre. Finalment, després de quaranta-vuit hores d'espera al camp d'Orly un avió quadrimotor el va portar fins a les Açores i d'allà a Terranova, per finalment al cap de més de vint- i- quatre hores arribar a Nova York. Un dia més tard arribaria a un Mèxic, ple de refugiats catalans que l'esperaven freturosament per abraçar-lo. Palma Guillem, encara no havia pogut arribar.⁷⁰⁹ Nicolau reconeixia aquella tardor de 1945 que «...em trobo de nou embarcat, [...] en el moviment per a la restauració de la República que per nosaltres ho és també de la llibertat de Catalunya. Un no pot ésser infidel a ell mateix...».⁷¹⁰ En canvi, Batista i Roca, malgrat el respecte que li devia a Nicolau d'Olwer per considerar-lo un referent de la cultura catalana, creia que no oferia «una garantia sòlida per a reeixir en unes negociacions amb el Govern espanyol per ampliar substancialment l'Estatut...» i acusava a Nicolau de ser el principal executor en la destrucció del Consell de Londres, al servei de Josep Tarradellas. Víctor Castells, encara va més lluny en suggerir que Nicolau i Santaló no havien volgut esperar a que es pogués materialitzar un Govern català i els posa com a causa del fracàs de Pi i Sunyer (CASTELLS, 2005:268).

La presidència de les Corts va estar encomanada a Martínez Barrio i com a cap de govern a José Giral. Negrín va dimitir molt pressionat (DUARTE, 2009:164; SAURET, 1979:183; SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2011:63-65). El nostre home es va trobar implicat en la reconstrucció de les institucions republicanes a l'exterior, fidel al seu principi de lleialtat a la República; també va haver de cridar a l'ordre als seus companys de l'interior, ja que no tots estaven d'acord en salvar la situació política que els havia portat a la derrota. Puig i Cadafalch, el va acusar d'haver format part de la redacció de la Constitució de 1931 «...un text del qual ens provenen tots els mals del que succeeix avui», com tampoc no li perdonava la sintonia amb Azaña (MUÑOZ PUJOL, 2007:133). Així, a primers de novembre les Corts es van reunir de nou a la Ciutat de Mèxic per a que Giral presentés el seu nou govern als diputats presents. Aquest govern va estar ple de controvèrsies, doncs no tothom compartia la forma en la qual s'havia d'actuar a l'exterior, tant en el fons com en les formes.⁷¹¹ Un tema que cuejava des de 1931, era la qüestió religiosa. En aquell context de constitució del govern republicà a l'exili, es va voler

⁷⁰⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a la seva germana Rosa, doc.1, 25/10/1945

⁷¹⁰ FERRER; PUJADES;2008:32-33, carta de Nicolau a Coromines, 5/11/1945

⁷¹¹ Vegeu més sobre aquestes diferències a YUSTE DE PAZ,2006: 248-249

cercar el màxim de suports possibles. Nicolau d'Olwer, va reflexionar de nou sobre el tema religiós, un tema mal resolt i que havia portat a l'alt clergat a posar-se del costat dels facciosos. El flamant ministre, va voler posar blanc sobre negre en aquesta qüestió. Garantir l'exercici del lliure culte i de creences havia estat i era una qüestió d'ordre públic i el govern es comprometia a ser-ne inflexible amb aquells que gosessin qüestionar aquesta llibertat, per tant no existia problema religiós. Va haver de reconèixer però que l'actitud de la República el 1931 havia propiciat que l'alt clergat se'ls posés en contra i que acabessin per donar suport al cop d'estat que va portar a la guerra civil. Nicolau va subratllar que els excessos comesos per l'Església i pel poble durant la guerra, haurien d'ésser jutjats. I per aquest motiu, en una actitud d'entesa i de respecte per la llibertat de culte, sense perjudici pels catòlics confessos i practicants, la República a l'exili aspirava a mantenir relacions diplomàtiques amb el Vaticà.⁷¹²

A finals de 1945, Nicolau es va reunir amb el Quai d'Orsay, per exposar a Falaise els punts recollits a la darrera reunió de ministres i sobre tot, per arrencar el compromís de reconeixement del govern republicà a l'exili. Però sembla que Falaise no considerava oportú l'establiment del govern a França. Temps enrere se'ls havien promès tota mena de facilitats per a l'establiment del govern i per a la concessió de visats. Amb aquell viratge de la posició francesa, els ministres republicans va voler accelerar el procés de consecució de visats a través d'altres vies amigues i afins.⁷¹³

Nicolau feia poc que havia arribat d'Amèrica per passar el Nadal a París amb els seus. La seva salut se'n havia ressentit i amb el transcurs de les setmanes, tot i que es va refer d'un atac d'asma, anímicament estava molt moix «... *la crisi, però, és més moral que no pas física. No poder mirar amb confiança el pervindre, és la més trista, la més descoratjadora de les coses*»⁷¹⁴ A tot això cal afegir el fet que l'exili no va ser gens agradable per a ningú. Els que s'havien quedat a França van passar moltes penúries degut a la guerra europea. Tanmateix, era millor això que no pas viure en constant perill dins d'un país en que el govern franquista només volia passar comptes «...very many intellectuals did side with the Republic in 1936 and did, three years later, prefer exile to living under fascim...» (FABER, 2002:4-5). Així, tant els que van decidir quedar-se a França, com els que van decidir marxar a altres destinacions, van haver de renunciar a moltes coses, la més dolorosa haver de viure fora del propi país «*Deixar*

⁷¹² IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa 4, doc. 4.1.5/20, 24/10/1945

⁷¹³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.1.5/31, Reunió de Ministres a Paris, 17/12/1945; El procés d'implantació de les institucions republicanes a França està detallat a SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2011:80-88

⁷¹⁴ NICOLAU,1995:113, carta de Nicolau a Herminia, 23/1/1946

la terra pròpia és prendre, per a tota la vida, el sarró del jueu errant»,⁷¹⁵ reflexionava Nicolau quan encara restava replegat en ell mateix, com un cuc de seda en la solitud del seu pis de la Cherche Midi a Paris. L'exili per a ell va suposar viure'l corsecat, era l'espectre d'ell mateix (MANENT, A; 1989:179, nota 49). Tot i que Mèxic fou un dels països que més bona acollida va donar als exiliats republicans, «... va determinar que els catalans volguessin, a totes passades, conservar la llar enyorada al país d'exili. Les grans dificultats que van passar els van fer idealitzar encara més una Catalunya perduda, si més no, temporalment» (HERNÁNDEZ, P; 2000:86).

⁷¹⁵ NICOLAU, 1995:115-116, carta de Nicolau a Herminia, 10/2/1946

7. L'EXILI A MÈXIC, 1946-1961

Aquest darrer període cronològic, abasta pràcticament la geografia mexicana, llevat de dues ocasions en que Nicolau d'Olwer va viatjar cap a Europa. Aquest període va ser molt més dur, no tant sols per trobar-se tant lluny de casa, sinó per la impossibilitat de viatjar sovint, com ell havia estat fent durant els anys previs a aquest exili. S'encetava sens dubte un nou període que Nicolau va començar convençut de la impossibilitat de tornar a Catalunya, atès el viratge que havien pres les potències democràtiques, respecte a la seva actitud amb el regim franquista. No serà, però, aquest l'únic motiu pel qual Nicolau d'Olwer veurà impossible la tornada a Catalunya.

L'exili a Mèxic no va constituir un camí de roses per ningú, malgrat la càlida acollida del país i malgrat que molts van trobar de seguida la forma de guanyar-se la vida. Nicolau d'Olwer, com molts altres, creia que els exiliats a Mèxic eren observats de prop, i per tant, calia anar amb compte amb el què es deia i amb el què es feia. Podien ser qüestionats pels que quedaven a Espanya que «...nos mira amorosamente porqué somos su alma; los felones nos miran recelosos porqué somos su conciencia»; però també per la societat del país que els havia acollit «...enjuician, enjuiciaran constantemente: «Ahora se enjuicia en cada uno de nosotros y en todos juntos, a la República y por nosotros se determina la razón o la sinrazón de nuestra causa» (FABER, 2005:381). Tot el que fessin podria ésser emprat en contra d'ells en un imaginari marcat per una dependència emocional del país amfitrió, en el qual va ser inevitable un sentiment d'estar acollint als antics colonitzadors. En aquest sentit, veurem la necessitat dels exiliats de projectar-se internacionalment a través de la cultura, primer com a una eina per cohesionar les diferents comunitats, per donar continuïtat a la pròpia cultura, i també per netejar la imatge i fer-se acceptar (RIERA LLORCA, 1994:48-60).

El 6 de febrer de 1946, establerta ja la pau a Europa, Nicolau d'Olwer tenia la percepció de que tot s'havia desgavellat i l'escenari no era gens prometedor «...han ocurrido muchas cosas, y en el interior de nuestro país la evolución parece precipitarse. Evolución que no me parece favorable a nuestra causa, puesto que es indudable que Alianza Democrática vacila [...] conviene mucho [...] que los que tenemos sentido de la realidad nos encontremos todos en las próximas reuniones».⁷¹⁶ I a França hauria de començar allò que Tony Judt va qualificar com a

⁷¹⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Fernando de los Ríos, doc. 10, 6/2/1946

període de irresponsabilitat per part dels intel·lectuals francesos, per les seves respostes confuses i poc adequades entorn la justícia i el concepte *d'honor de la resistència* (JUDT, 2007:25, 60 i 93).

Pel març de 1946, la direcció del POUM a París es va posar en contacte amb Nicolau d'Olwer per tal de tenir una entrevista i «*parlar de la situació política catalana i del nostre partit*»;⁷¹⁷ però aleshores Nicolau tenia al cap altres preocupacions com ara la d'haver de marxar cap a Mèxic. La seva arribada a terres mexicanes de forma definitiva, fou rebuda amb molta alegria per molts dels seus amics i companys «*La impossibilitat de rebre les seves opinions i consells és de les coses que més he lamentat aquests anys...*»,⁷¹⁸ li deia Joan Coromines, qui també havia intentat ajudar-lo quan va estar empresonat. Coromines no es va poder estar de manifestar-li la joia per poder reprendre el contacte amb el seu amic, una amistat que havia arrencat durant els primers temps de l'Institut d'Estudis Catalans. Mentre s'aclimatava al nou país, Nicolau reflexionava sobre el que havia deixat a Europa «*En venir de l'Europa devastada i empobrida moralment i materialment, arribar a Amèrica no és arribar a un nou món, és ressuscitar*». ⁷¹⁹ I deia de Mèxic «*...és un gran país ensoleiat, suau, ric, exuberant i simpàtic [...] Els mexicans han fet per nosaltres tot el que pot fer-se per uns germans i els nostres compatriotes s'han espavilat brillantment. Societats catalanes, Orfeó Català, llibres, revistes, diaris; edicions diverses; la vida espiritual catalana ha pogut manifestar-se amb tot esclat- i en general els catalans de tots els estaments i professions han treballat amb profit i han pogut menar una vida folgada*»; en aquests primers moments encara confiava en quedar-s'hi de forma temporal, doncs ell era «*un català de la vella Europa*» i aniria allà on la lluita per la llibertat i els seus principis el portés. També conservava encara l'optimisme per l'ONU, per la justícia internacional, i les democràcies de tot el món qui haurien de donar la raó a la causa republicana.⁷²⁰ I era aquest compromís amb la república el que l'estava portant a estar al costat del govern de la República i no fent política amb els catalans, tal i com molts haguessin esperat d'ell «*...en el moviment per a la restauració de la República que per nosaltres ho és també de la llibertat de Catalunya. Un no pot ésser infidel a ell*

⁷¹⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Bonet a Nicolau, doc. 1, 1/3/1946

⁷¹⁸ FERRER; PUJADES; 2008:23, carta de Coromines a Nicolau, 23/10/1945

⁷¹⁹ FERRER; PUJADES; 2008:32 carta de Nicolau a Coromines, 5/11/1945

⁷²⁰ ANC, fons Ramon Xuriguera, NICOLAU D'OLWER «Nicolau d'Olwer ens parla dels Catalans de Mèxic» *Foc Nou*, 29, 10-II- 1946, p. 3.

mateix»⁷²¹ Pel mes de juliol li van arribar a Nicolau d'Olwer rumors sobre un possible viatge de Pau Casals a Mèxic. No va dubtar a enviar-li una carta demanant-li la confirmació d'aquests rumors, per tal de preparar-li una rebuda i acolliment escaients. Tanmateix, Pau Casals es trobava limitat per poder viatjar i havia refusat constantment invitacions, però, assegurà a Nicolau que així que reprengués les seves activitats, Mèxic estaria al seu cor per haver estat el país d'acolliment dels refugiats catalans.⁷²²

A finals d'estiu de 1946 es va instal·lar a casa de Palma Guillen amb qui finalment es va casar després de molts anys d'amistat. Durant els primers mesos, Nicolau d'Olwer va haver de treballar a la UTEHA com a corrector de proves, treball que li permetria anar fent fins a trobar una altra ocupació millor remunerada,⁷²³ i que compaginava amb les seves activitats com a ministre de la República. A falta de material sobre la Mediterrània o d'Europa, així que trepitjà Mèxic, va començar ràpidament a investigar la vida i l'obra de Fray Bernardino de Sahagún, missioner i creador de l'antropologia nacional.⁷²⁴ La seva tasca intel·lectual al llarg d'aquests anys d'exili mexicà el permetran guanyar-se el nomenament de membre del *Colegio de México*, tot i que alhora no deixà mai els afers de la cultura catalana, malgrat les limitacions de salut, econòmiques i logístiques.

El Mèxic dels anys quaranta que Nicolau va trobar en arribar, era de ple creixement econòmic i d'estabilitat política on es donaven «*importantes redefiniciones culturales y sociales, de debates intelectuales y artísticos...*» (NOGUER, 2004:21), prou ampli i variat per estimular el pensament, no tant sols de la societat asteca en tant que acollidora, sinó del gruix d'intel·lectuals que allà van anar a establir-se. En aquest sentit, les revistes culturals van copar l'interès de molts sectors «*la relevancia que tuvieron en su momento cómo formas alternativas para la publicación de trabajos que algunos catalanes de México [...] llevaron a cabo durante su exilio*» (NOGUER, 2004:21-22).

El nouvingut també va constatar com la situació dels emigrats a Mèxic era molt diferent de la que havia deixat a França, on «...legalment, no es pot treballar sense la “la carta de treballador” i aquesta el govern sols la concedeix molt rarament als estrangers, menys, encara,

⁷²¹ FERRER; PUJADES; 2008:33, carta de Nicolau a Coromines, 5/11/1945

⁷²² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Casals a Nicolau, doc. 4, 3/8/1946

⁷²³ UTEHA (Unión Tipográfica Editorial Hispano Americana), dirigida per Estanislau Ruíz Ponsetí durant els anys 1940-1965, i que havia estat fundada per José González Porto, un emigrant gallec. FÉRRIZ, 1998:104, *La edición catalana...*,

⁷²⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.7/59, *La nota cultural*, per Andres Henestrosa, dins *Novedades*, 1, 1962

als refugiats». ⁷²⁵Aquesta situació estava donant peu a la creació d'una economia submergida, a una Europa que acabava d'aixecar el cap després de la gran destrucció per la guerra tant a nivell material com a humà. En aquest particular no havia espai per a l'oblit; Nicolau pensava en totes les víctimes dels camps de treball forçat, presons, companyies de treball, deportats que es volien tornar a inserir a les seves societats. El món, tal i com el coneixien abans del seu captivi, ja no existia. Per això, creia Nicolau, els privilegiats que havien pogut marxar d'aquella desfeta humana i material, en certa manera no tenien dret a queixar-se per res. I enmig d'aquests dos estats d'ànims, separats per un immens Atlàntic, estaven els que quedaren a Catalunya, l'estat d'ànim dels quals no es podia equiparar a cap dels dos anteriors. Una altra cosa era la vida cultural catalanaintensa. ⁷²⁶ Els països occidentals, empobrits i arruïnats, feien grans esforços per no caure en l'òrbita soviètica. França- el seu primer ministre era socialista el 1946- va advertir als EUA que «...sin apoyo económico, probablemente sucumbiria ante los comunistas» (HOBBSWAUM, 2011:235).

Respecte a la capacitat econòmica dels refugiats a Mèxic, val la pena puntualitzar el fet que durant els anys 1939-41, La SERE i la JARE va sufragar les despeses d'educació dels nens, establerts a tres escoles: l'Institut Lluís Vives, l'Acadèmica Hispano- Mexicana i el Col·legi de Madrid, aquest creat per la JARE el 1941. Els ajut econòmics van durar fins que es van exhaurir els fons de les dues organitzacions. Aleshores eren molts els exiliats que es podien permetre pagar l'escola dels nens. Pocs van inscriure-hi però, els nens a escoles mexicanes. Un bon nombre de famílies catalanes van apuntar la canalla a les escoles franceses o al Mexico City College; alguns van anar a raure a les escoles espanyoles (RIERA LLORCA, 1994:48).

Davant l'exili llunyà i dur, els nacionalistes es van veure obligats a replantejar les seves expectatives polítiques. Així, la capital asteca va anar perdent pes polític pels nacionalistes, perquè el govern de Giral es va traslladar a Paris. Aquest fet, però, no va afectar els catalans perquè configuraven un grup força nombrós. Per aquesta conjuntura, les inquietuds dels catalans es van canalitzar vers la cultura, i la labor cultural encetada a Mèxic pels catalanistes va actuar com argamassa i en el millor dels casos a «*la transición del catalanismo político a otras generaciones*» esdevenint així la fita més important pels exiliats catalans, almenys en part (HOYOS, 2012:205). Rafael Tasis, després d'un temps prudencial d'aclimatació per a Nicolau, no va poder estar-se de plantejar-li un tema que podria semblar obvi, però que al

⁷²⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, carpeta 6.4, Memòries. Documents privats. Cusset, doc. 6.4/59, sense data.

⁷²⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, carpeta 6.4, Memòries. Documents privats. Cusset, doc. 6.4/59, sense data.

nostre home no semblava preocupar excessivament. Havia elements d'AC a l'exili que volien saber què hauria de passar amb el partit- subsistia encara o hauria de subsistir de cara a un hipotètic retorn a Catalunya. En cas que Acció Catalana subsistís encara i hagués de mirar endavant, quin era l'esperit que els hauria d'amarar- esperit de guerra o bé tornar a la legalitat. Tasis, coneixedor de la postura negativa de Nicolau, considerava que no era decisiva, independentment de la seva importància i pes dins el partit. Creia que aquestes dues qüestions que li plantejava no es podien resoldre sense tenir en compte la gent d'AC que quedava a Catalunya i que durant la guerra no havien tingut cap implicació política. Per a Tasis, tot això portava a un altre problema en relació als de dins «*descoratjats pels repetits fracassos de l'actuació a l'exterior, i per l'aïllament, quan no el menyspreu, en que els tenen els que son a l'exili*», temia que no fossin imprudents i per tal de trobar una sortida cap endavant, no perdessin allò que encara no havien guanyat. Els contactes que s'estaven portant a terme amb gent de la dreta, els monàrquics i els antifeixistes, per foragitar a Franco, no oferien cap garantia de dotar a Catalunya d'un govern propi. Tasis tenia totes les reserves del món, ja que sobre la marxa no haurien ajustos que afavorissin Catalunya i molt menys amb una legalitat semblant a la de 1936. Tot plegat produiria una escletxa més gran encara entre l'exili i l'interior i al si dels partits. Per a ell, la solució passava per mantenir la unió de les forces polítiques catalanes, a través d'una Conferència Nacional Catalana, que hauria d'actuar d'argamassa i pont d'unió entre l'exili i l'oposició franquista a Catalunya. Irla hauria d'estar al capdavant d'aquestes Conferències per lligar criteris, voluntats i propòsits. Aquesta iniciativa havia estat proposada pel Moviment Socialista de Catalunya i Tasis volia saber-ne el parer de Nicolau.⁷²⁷ Aquesta carta no li va arribar mai a Nicolau i Tasis posteriorment va haver de tornar a explicar-li la situació. Haurem d'anar fins a la primavera de 1947 per conèixer el parer de l'Ambaixador.

Acabat d'arribar a Mèxic, Nicolau havia rebut una carta de Josep Irla, amb una còpia per a José Giral, president de la República espanyola a l'exili. En aquestes cartes, Irla abordava el tema financer de la Generalitat a l'exili, tot demanant a Nicolau que mirés d'exercir alguna influència prop de Giral, en benefici de «*les coses de Catalunya*». La carta de Irla tractava de justificar la petició que des de la Generalitat es feia en quant a la partida econòmica de cent mil dòlars més un milió de francs, enfront els cinc-cents mil que finalment van rebre. Nicolau d'Olwer, tractarà però de fer veure el president de la Generalitat que no era tant una qüestió

⁷²⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Tasis a Nicolau, doc. 9, 4/11/1946

de justícia de les seves demandes, com la possibilitat de donar-hi sortida. Amb tot, va assegurar que faria tots els possibles per tornar a defensar els interessos de Catalunya, alhora que li va suggerir una conversa amb en Giral perquè al seu parer «*El diàleg és la millor manera d'entendre's*» Alguns deuriem creure que un cop Nicolau al Govern de la República a l'exili, la seva missió seria fer gestions per afavorir a la Generalitat econòmicament, sense tenir en compte que les circumstàncies de l'exili no eren les mateixes que les viscudes el 1931, amb un govern republicà escollit democràticament i amb plens drets. Un sector important de l'exili polític semblava no voler entendre que no es tractava només de Catalunya, sinó que es tractava de sobreviure a una situació que es preveia llarga i incerta.⁷²⁸

A finals de 1946, Nicolau escriuria a José Giral sobre el que es podia esperar de les potències guanyadores respecte d'Espanya «*...existe una línea constante de conducta, - no demasiado favorable, por cierto, a los intereses de la República*» En tot cas només podien esperar d'elles «*...la ruptura con Franco y, caso de llegar a ella, considerar la relación que deba establecerse con otras autoridades españolas*».⁷²⁹

D'altra banda, l'Ateneo espanyol a Mèxic, era el símbol de la tradició liberal i republicana espanyola. Durant la seva presentació oficial a la capital asteca, Nicolau d'Olwer va donar un discurs de caire reivindicatiu de la trajectòria de la institució, les arrels de la qual es trobava en la tradició ateneista de ciències i lletres d'Espanya (LÓPEZ SÁNCHEZ, 2009:41-55). Amb motiu de l'aniversari del 14 d'abril a l'Ateneu Espanyol a Mèxic, Nicolau d'Olwer va fer unes reflexions que s'anirien repetint entre molts dels demòcrates liberals exiliats, i que apuntaven a la intervenció estrangera a la guerra civil com a causant del triomf franquista «*...aquellos que osaron oponerse a su instauración confabularon con Mussolini y con Hitler para destruirla. Quisieron imponer, con ayuda de las armas extranjeras [...] el triunfo de sus privilegios, y sometieron España a los dictados del fascismo*».⁷³⁰ La conjuntura internacional que es va configurar després de la II Guerra Mundial, desvetllava un panorama on, com deia Nicolau d'Olwer «*la paz no reina en el mundo; los ejércitos siguen arma al brazo, la carrera hacia las armas secretas se hace vertiginosa; las industrias movilizadas no vuelven a la producción pacífica...*»; n'estava convençut que aquest clima era el que sostenia a Franco en el poder i que ni ell mateix s'ho podia creure, doncs fins el 1943 havia estat convençut que la seva sort

⁷²⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Irla, doc. 6, 21/3/1946

⁷²⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Giral, doc. 10, 27/12/1945

⁷³⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/7, 16/2/1947

estava lligada al destí d'Alemanya «*solo una victoria alemana permitiría a su régimen continuar en el poder*». ⁷³¹ Nicolau d'Olwer creia que si Franco estava encara al poder era pels interessos d'Itàlia que continuava xuclant al poble espanyol tots els esforços bèl·lics esmerçats, i dels aliats que havien confiscat els bens alemanys per pagar les compensacions de guerra a Espanya. De què servien les condemnes per escrit – ho deia acusant a Nacions Unides- si en la pràctica esdevenien paper mullat? Creia que la clau per fer desaparèixer el regim franquista estava en mans d'aquest organisme internacional. Franco, deia Nicolau d'Olwer, havia estat «*el trágico pelele de Hitler y de Mussolini*». ⁷³² Tanmateix, les notícies que tenia Nicolau sobre Catalunya el feien sentir-se optimista en aquells moments, perquè d'una banda els diferents sectors polítics semblaven haver-se congriat per resistir des de l'interior, i d'altra banda, «*el sentiment català resta viu com sempre i les activitats catalanes segueixen i es depuren en la clandestinitat*» malgrat la profunda crisi econòmica. ⁷³³

Recordant la República i a Manuel Azaña.

El 1946 es complien quinze anys de la proclamació de la II República, dels quals vuit eren a l'exili. Nicolau d'Olwer es va plànyer sobre l'esdevenidor frustrat de Catalunya. Un esdevenidor, que d'haver continuat el regim republicà hauria estat curull de noves escoles i biblioteques, d'assistència social on Catalunya hauria de tornar a ser «*La terra més rica del món*» en el sentit del repartiment equitatiu de la riquesa. ⁷³⁴ També aquest any va ser el sisè aniversari de la mort del President republicà, Manuel Azaña i Nicolau d'Olwer va reflexionar sobre la seva figura i el context que li tocà viure. Una figura, la biografia de la qual, estava encara per escriure. El va definir com a *homme de lettres*, escriptor de temperament i coneixedor de la seva llengua, podria haver estat un gran escriptor en un país de vida normal; Nicolau va reconèixer que Espanya no ho havia sigut de normal i molt menys aleshores. Li va reconèixer la seva posició indestructible d'autonomista, fruit de la raó «*El sentimentalisme en política és condiment de sessions patriòtiques i altres monsergues: foc d'encenalls del que en definitiva no queda més que les cendres de la decepció*» Per imperatiu de consciència, com ell mateix, Azaña havia desdoblbat l'intel·lectual en polític, deixant-lo pas «*Hi ha moments en que*

⁷³¹ IEC, Fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/36, 2/9/1946

⁷³² IEC, fons Nicolau d'Olwer, «A la conferencia de solidaridad con la República española», doc. 4.4.1/36, 2/10/1946

⁷³³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.4/60, sense data.

⁷³⁴ ANC, fons Ramon Xuriguera, article de Nicolau d'Olwer, «El catorze d'abril» *Foc Nou*, 33, 23-IV- 1946

les ocupacions còmodes i confortables en els quals es complau el nostre esperit, a les quals ens convida el nostre temperament i per a les quals estem més ben preparats, ens semblen una deserció dels nostres deures cívics». Azaña s'hauria llençat a l'aventura política, deixant l'oportunitat d'arribar molt alt en el món de les lletres, i això el convertí d'admirat a qüestionat, perdent una vida que Nicolau intuïa més plaent i tranquil·la. Azaña, en haver defensat l'autonomia de Catalunya, s'hauria carregat d'una altra raó per haver d'emprendre el camí de l'exili, on irremeiablement va morir.⁷³⁵ Ens ha semblat veure'l descrit a sí mateix en aquesta semblança a don Manuel Azaña. Els paral·lelismes amb la seva trajectòria són prou familiars.

Però el govern a l'exili encapçalat per en Giral estava en crisi, i és en aquest context que van dimitir alguns dels seus ministres. Félix Gordon veia molt poc raonables les excuses esgrimides pels ministres, on acusaven a Giral com agent del fracàs «*...no era la persona adecuada [...] al presidente le faltaba el apoyo del interior, no desarrollaba una política suficientemente enérgica y no sabía aprovechar las oportunidades que le ofreció la ONU cuando decidieron romper relaciones diplomáticas con Franco...*». Aquests arguments van ser rebutjats per molts republicans i Gordon Ordás creia que tot plegat era una maniobra de Indalecio Prieto, en contra de les institucions republicanes perquè ell mai havia estat d'acord amb l'existència d'un govern fora del territori nacional (CABEZA SÁNCHEZ- ALBORNOZ, 1997:118).

La cultura catalana a Mèxic

Una de les prioritats dels intel·lectuals catalans, acabats d'arribar a França l'any 1939, va ser preservar la llengua i la cultura catalanes, ja que eren «*...presoneres al seu territori...*» (HERNÁNDEZ, P; 2000:103). Però al país gal no tot havia estat tant senzill, per la conjuntura de guerra i per la invasió nazi. A Mèxic però, les coses van anar d'una altra manera. Per la idiosincràsia mexicana aviat es produí un intercanvi de valors culturals. Més enllà d'això estava el fet de que el desenvolupament de la cultura catalana a l'altra banda de l'Atlàntic va permetre mantenir la llengua i la cultura vives. Per contrarestar la manca de perspectives de tornar a Catalunya, el catalanisme polític va canalitzar les seves inquietuds cap a la cultura. Com que les publicacions en català a Catalunya estaven prohibides, la producció literària a

⁷³⁵ANC, fons Ramon Xuriguera, article de Nicolau d'Olwer «Manuel Azaña» *Foc Nou*, 41, 31-X- 1946.

Mèxic en fou ben prolífica,⁷³⁶ però la decepció política i la manca de cohesió entre els propis exiliats, van frenar molts projectes editorials (FÉRRIZ, 1998:35). En aquest sentit, molts dels escriptors i intel·lectuals exiliats «no creien en l'eficàcia de l'acció política duta a terme pels partits a l'exili» (HERNÁNDEZ, P; 2000:105), tot i que molts militaven en alguna formació política. En aquest context de proliferació de publicacions en català a l'exili, ens trobem l'Avel·lí Artís⁷³⁷ que volia incloure *El pont de la mar blava* de Nicolau a la seva "Col·lecció Catalònia". Després de resoldre una confusió amb Miquel Ferrer -qui també volia editar el mateix llibre al «Club del Llibre Català»- es publicà com a setè volum de la col·lecció d'Avel·lí. Per aquesta edició Lluís Nicolau va redactar una introducció *ex proceso* en que deia «*Llibre de guerra sense esperar-s'ho, només perquè descriu un dels teatres de la guerra, El pont de la mar blava és també un llibre d'exili. A l'exili fou escrit i a l'exili surt la segona edició. Més, encara: l'original d'aquesta edició és l'exemplar que un català, soldat de la República, va dur amb ell a la guerra i a l'exili i que ha passat de mà en mà pels camps de concentració. L'autor se'n sent orgullós i emocionat*» (RIERA LLORCA, 1994:108).

Més enllà de les desavinences i la manca de cohesió política, el factor llengua va ser l'argamassa que va aportar una consciència col·lectiva, ja que el temor a perdre la llengua a l'estranger els obligà a fer tot el que calgués per mantenir-la «...es van negar a oblidar el català» (HERNÁNDEZ, P; 2000:106). En termes semblants s'havia expressat Hannah Arendt «...el lenguaje era lo único que no se le podía arrebatar a un exiliado» (HOYOS, 2012:273). Des de l'Orfeó català es va denunciar la repressió de la cultura i llengües catalanes i a través d'El Poble Català «hizo una tarea de suplencia de lo que estaba prohibido en su país» (MANENT, A; 2001:16). La nòmina d'intel·lectuals catalans, entre els que s'hi comptaven Nicolau d'Olwer, August Pi i Sunyer, Jaume Aguader i Víctor Alba entre d'altres, i que van col·laborar a l'Orfeó Català de Mèxic, va permetre la permanència de la cultura i la llengua de Catalunya, entre el restringit grup d'exiliats. L'Orfeó Català de Mèxic col·laborava amb la Beneficència Espanyola i a més exercia funcions assistencials pròpies i que amb el temps esdevindrà la Germandat Catalana. Principalment es va dedicar a donar ajuts als refugiats catalans que havien estat a

⁷³⁶ Per conèixer les revistes i altres publicacions catalanes a Mèxic, vegeu HERNÁNDEZ, P; 2000:114-135, *Veus de l'exili...*, on l'autor presenta estadístiques i moltes dades.

⁷³⁷ Avel·lí Artís, va muntar una editorial catalana a Mèxic, a banda d'altres activitats relacionades amb el món editorial a *La Nostra Revista*, n.62 de 1952 dedicà unes paraules a Nicolau d'Olwer «*Y si yo ya tenía algunas nociones del oficio, acabé de aprenderlo en los siete u ocho años de práctica en la añorada "Publi" de Barcelona, cuando Nicolau d'Olwer hacía de almirante, y Ramon Peypoch, de capitán...*». Un estudi sobre les novel·les a l'exili d'Avel·lí Artís-Gener a, MAS, (2008), *Les novel·les d'exili...*

França i que estaven en una situació de pobresa més extrema. Nicolau d'Olwer, juntament amb Ametlla, Ragasol i d'altres va fer conèixer la situació d'aquest exiliats, i sembla que la resposta fou molt positiva, malgrat la migradesa de recursos econòmics d'aleshores (MARTÍ, 1989:102). Una altra funció de l'Orfeó fou les commemoracions de les morts dels presidents Macià i Companys. El parlament sobre Lluís Companys el 1949 fou encarregat a Lluís Nicolau d'Olwer (MARTÍ, 1989:114). Veiem com l'exili va actuar com a catalitzador d'una molt important producció intel·lectual, i com aquest espai va servir per fer catarsi del trauma de la guerra i veure's obligat a abandonar-ho tot (MAS; 2008:96). També durant l'exili, la Història va esdevenir un important eix de la major part de la producció intel·lectual dels republicans. L'exili i el dolorós record del que s'havia deixat, van actuar com un revulsiu. Així, les commemoracions van abundar al llarg de tot l'exili perquè pel poble emigrat *«es vital mantener la memoria histórica. Dicha memoria es, al mismo tiempo, factor de cohesión nacional, cultural y político; y, por ella, y sin la certeza de un pronto retorno, debe preservarse para las generaciones que crecen fuera de la patria»*. En aquells anys, que molts es plantejaren els seus ideals i els donaren la volta o els revisaren al pair de les noves circumstàncies, la continuïtat del republicanisme, com a cultura i com a partit, estava intrínscament lligada a la possibilitat de escriure la història del moviment (DUARTE, 2009:91).

També es van portar a l'exili els Jocs Florals catalans; s'organitzaven a través d'un patronat, presidit per Nicolau d'Olwer fins a la seva mort, moment en el qual el càrrec fou ocupat per Bosch Gimpera (BOSCH GIMPERA, 1980:323). Un dels encerts dels Jocs Florals de l'exili va ser *«el del canvi de denominació, que va convertir els tradicionals Jocs Florals de Barcelona, en Jocs Florals de la Llengua Catalana...»*. Els Jocs Florals a l'exili no se'ls pot reduir només a un àmbit merament literari, si no que de la seva direcció cal destacar l'afirmació catalana a l'estranger, punt de trobada de catalans dispersats per l'exili i per l'interior, i l'expressió d'una voluntat de supervivència, recuperació i triomf (FAULÍ, 2002:7-8). La importància dels Jocs Florals a l'exili residia en la projecció internacional de la cultura catalana (FAULÍ, 2002:87). Nicolau deia dels Jocs Florals a l'exili *«...són el llaç d'unió dels de dins amb els de fora [...] Cada any, ara a una banda de l'Atlàntic, ara a l'altra, els Jocs Florals de la Llengua Catalana llancen un crit d'esperança per damunt el mur del despotisme, de la incomprensió i de la incultura»* (MARTÍ, 1989:138), i *«No podré oblidar mai, com un deute que tinc amb els Jocs, impossible de pagar, i que en els seus volums vaig aprendre a la meva infantesa de llegir*

català – i en els mateixos volums que contenien cada any nombre de monografies històriques, vaig començar d'interessar-me per aquesta mena d'estudis». ⁷³⁸

Una nova vida

El mes de setembre, va agafar a Nicolau d'Olwer preparant l'assistència de la Delegació espanyola- formada per Nicolau, Gordón i Cañas- a la presa de possessió del President de Panamà.⁷³⁹ El mes següent, el Cònsol General d'Espanya a Mèxic va enviar un despatx a l'Ambaixador plenipotenciari Nicolau, per informar-lo que s'havia creat a Mèxic una agència d'informació periodística – Agencia Iberoamericana- que hauria de servir de propaganda del govern franquista. Això va ser possible perquè el seu director, un tal Mathew, tenia moltes influències i reconeixement a Mèxic. Malgrat la seva ascendència britànica tenia la nacionalitat mexicana.⁷⁴⁰

El 17 d'octubre, *El Colegio de México*⁷⁴¹ es va adreçar a l'Ambaixador per proposar-li que un comitè escollit conjuntament fos autoritzat a estudiar l'Arxiu de l'Ambaixada Espanyola a Mèxic, pel seu valor històric. També es va demanar l'autorització per a publicar alguns dels seus documents. Nicolau d'Olwer va acceptar de bon grat, ja que si abans ja s'havien donat importants fruits – monografia sobre Joan Prim i la seva tasca diplomàtica a Mèxic- una recerca més acurada dels fons de l'arxiu, donaria una altra llum als estudis sobre les relacions diplomàtiques entre ambdós països, i els problemes de la República. No obstant, Nicolau d'Olwer va establir una norma per a la publicació dels resultats de la recerca; establir una frontera cronològica entre el que era històric i el que era contemporani «*que debe ampararse en la reserva diplomática y en consideraciones de orden personal*»⁷⁴² Va tutelar tot el projecte i actualment està reconegut de forma somera per Clara E. Lida,⁷⁴³ per bé que les aportacions de Nicolau a la historiografia mexicana sobre l'època del Porfiritato, així com el treball sobre Bernardino de Sahagun, li van valdre el reconeixement de moltes institucions, com veurem en les següents planes del present treball.

⁷³⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 42, 24/12/1959

⁷³⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albornoz, doc. 1, 13/9/1946

⁷⁴⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Tremoya a Nicolau, doc. 1, 16/10/1946

⁷⁴¹ El Colegio de México va tenir un gran impacte en els exiliats «*is a good example of the tremendous impacte the Spanish Republicans have had cultural and academic life of Mexico...*» FABER, 2002:19, *.Exile and...*,

⁷⁴² IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa 3, doc. 3.10.5/4-5, 14/4/1948

⁷⁴³ LIDA, 2009:119, *Caleidoscopio del exilio...*,

Per fi, a finals de 1946, Nicolau d'Olwer es va casar amb la Palma Guillen- de la que Nicolau deia que era del país dels cactus⁷⁴⁴ i que tot i entendre molt bé el català, no gosava de parlar-ho pel seu accent i perquè ràpidament tendia a parlar italià.⁷⁴⁵ Ferran Cuita el va felicitar, i el nostre home li va agrair; també va acabar per sincerar-se justificant la seva llarga solteria «*Ja veieu: sempre s'és a temps de fer un cop de cap. Érem uns quants amics vells celibataris. En Manel va ésser el primer a desertar. Això em va sotragar, com la primera baixa en un combat. Després van passar bastants anys de tranquil·litat, fins que per l'agost del 45 va haver-hi el casament d'En Miquel Ferrà, més vell que jo. Ja no m'he vist amb cor de fer el Don Quixot de la solteria*».⁷⁴⁶ Una solteria que podria haver estat escorçada considerablement si Nicolau d'Olwer hagués tingut més sort allà pels anys vint, en que havia posat l'atenció sobre una dona anomenada Josefa Ricart i Brunet i que Joan Safont descriu com «*una bellesa de l'època, una dona suposadament molt disputada en el món intel·lectuals...*» (SAFONT, 2012:210-211), entre els quals s'hauria de comptar el nostre home; però finalment la dona es va casar amb Josep Maria Junoy.⁷⁴⁷ Sembla però que el matrimoni Nicolau- Guillem va mantenir una relació més aviat freda.⁷⁴⁸

Temes personals a banda, havia un tema que calia tancar definitivament. Els fons de la JARE. Llopis,⁷⁴⁹ en qualitat de nou president del govern republicà a l'exili, va viatjar el maig de 1947 cap a Mèxic amb la intenció de recuperar el fons de l'Estat que encara estava en mans de Prieto i de la JARE. Fernando Valera, ministre d'Hisenda, ja havia encetat temps enrere les pertinents reclamacions . Així, Valera havia enviat una carta a Prieto i a la delegació mexicana de la JARE, sense èxit. La delegació va respondre, com en les ocasions precedents, que fins que el Gabinet no s'hagués presentat davant les Corts i rebut la corresponent confiança parlamentària, no estaven obligats a rendir comptes, ni a lliurar els documents que posseïen (CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, 1997:118).

També va enviar una carta reservada a Nicolau d'Olwer amb ordres d'actuar prop de Indalecio Prieto i donar sortida a l'afer. Prèviament, el 1946 el flamant ambaixador havia encetat algunes gestions al voltant de la delegació de la JARE a Mèxic. Aquesta delegació la

⁷⁴⁴ NICOLAU, 2003:238, carta 157 de Nicolau a Cuito, 30/12/1946

⁷⁴⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 15, 22/2/1954

⁷⁴⁶ NICOLAU, 2003:238, carta de Nicolau a Cuito, 30/12/1946

⁷⁴⁷ Josep Mª Junoy, va dirigir *La Nostra Revista* als anys 20, era un intel·lectual de la generació d'Eugeni d'Ors i va estar molt influenciat per Charles Maurràs, no tant en política i sí més pel seu classicisme literari. També havia escrit articles a *La Publicidad*, abans que Acció Catalana se'n fes càrrec i la catalanitzés el 1922.

⁷⁴⁸ *La Vanguardia*, «La biografia de D'Olwer descubre a un catalán universal»14 d'octubre de 2007, p. 57

⁷⁴⁹ Per veure la seva etapa com a President de la República a l'exili, vegeu SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2011:99-117

conformaven, Prieto, Andreu i Abelló i Esplá. Indalecio Prieto era qui conservava el fons i Nicolau ja va ser prou conscient de que don Inda no deixaria anar els fons de la JARE així com així, i com hem vist anteriorment, Prieto havia carregat tintes contra l'administració dels diners a París, en mans de Nicolau. Tanmateix, en aquell context, el que menys interessava ni al govern ni als exiliats, era que es donés de nou un escàndol per aquest tema. Encara pesava l'ombra de l'afer *Vita*. Aquests fons eren els que no s'havien lliurat a la CAFARE. D'aquesta forma s'havia vulnerat una part dels acords de 1942, pels quals la JARE hauria d'haver lliurat tots els fons a la CAFARE per a ser gestionats des de Mèxic. Sembla que Prieto no va donar compte de tots els béns de la JARE (OLAYA, 1996:220 i ss.)

Aquesta negativa constant a liquidar les propietats republicanes, va portar a Fernando Valera a proposar davant el Consell de Ministres el 8 de maig, que es comunicés a la delegació mexicana de la JARE el propòsit d'Hisenda: fer la liquidació el més aviat possible perquè la situació no era la mateixa que durant l'executiu de Giral, al menys pel que respectava a la delegació de la JARE. No calia que les corts ratifiquessin la decisió de nomenar un Govern representatiu de l'Estat Republicà, perquè ja estava ratificat i mantenia la seva vigència, mentre les Corts no disposessin una altra cosa. Llopis va enviar a Indalecio Prieto l'informe de Fernando Valera, però va refusar totes les al·legacions (CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, 1997:120). Per la seva banda, Nicolau d'Olwer que formava part d'una comissió per recuperar aquests fons, portava mesos temptejant a Prieto. Prou que el coneixia. Aquest volia, com a condició *sine qua non*, que el Consell de Ministres aprovés la liquidació presentada per la Delegació que ell encapçalava, ja que el 1946 no ho havien fet. Després de la crisi del govern d'aquell mateix, amb el govern de Llopis les coses estaven igual. Esplá volia lliurar els fons el més aviat possible. Andreu i Abelló volia lliurar-lo sense esperar al Consell de Ministres, i Prieto continuava enrocat en la seva postura. L'Ambaixador va reconèixer davant Rodolfo Llopis, poques o nul·les possibilitats d'influir en ell, tot i que va assumir que les raons d'aquesta tossuderia per part d'en Prieto no tenien tant a veure amb possibles desavinences personals amb en Giral, i sí més amb alguns problemes que el govern no havia sabut resoldre. Tant Llopis com Nicolau van quedar a l'espera de veure cap a on tirava Prieto.⁷⁵⁰ Es va fer un darrer intent el febrer de 1947, coincidint en el temps amb la dimissió de Giral, i en aquesta excusa es va emparar per dilatar més l'afer. La seva negativa no tenia tant a veure amb qüestions tècniques, i sí més com una mesura coercitiva vers les polítiques del govern;

⁷⁵⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes de Nicolau a Llopis, docs. 2, 19/3/1947; 4, 27/3/1947

coneixia molt i molt bé les dificultats econòmiques del govern republicà i la necessitat de diner per emprendre qualsevol acció. D'alguna forma es volia rescabalar per no haver pogut imposar el 1945 el seu criteri en quan a la organització de les institucions republicanes. En un hipotètic retorn a Espanya, Prieto volia tenir quelcom amb que pressionar davant els partidaris de Negrín, i poder estar ell al centre de l'escena política.

D'altra banda, i amb anterioritat, Nicolau va rebre una carta de Jaume Valls, en tant que delegat de Joan Peiró, pels afers dels refugiats que havien d'embarcar cap a Amèrica la vigília de l'entrada dels Alemanys a París. La qüestió és que per donar sortida a les persones malaltes, dones i criatures es va haver de demanar crèdits a gent particular, ja que no havien diners del JARE, sempre amb la promesa de retorn als seus creditors. El 1947 encara no s'havia donat sortida a aquest afer, i Valls li demanava a Nicolau la definitiva resolució.⁷⁵¹

1947-1950 Lluís Nicolau, ambaixador de la República a Mèxic

A inicis de 1947 Lluís Nicolau d'Olwer fou investit amb el càrrec d'ambaixador de la República espanyola a Mèxic (MARTÍ, 1989:114).⁷⁵² El nou ambaixador va agrair el seu nomenament «*doy a V.E. la seguridad de que habré de desempeñar la Embajada con el celo y el entusiasmo que puse siempre al servicio de la causa de la República y de la libertad*». ⁷⁵³ Per a aquest càrrec, Lluís Nicolau d'Olwer va percebre en primera instància 1.750 pesos en concepte de sou i despeses de representació.⁷⁵⁴ Però si el govern republicà a l'exili no va néixer amb bona salut pel que ja s'ha esmentat més amunt, menys salut van patir les seves finances fets que provocarien la dimissió prematura del flamant ambaixador.

El mes de febrer, quan es complien anys de les eleccions de 1936, es va commemorar l'efemèride i Nicolau va oferir un discurs que fou recollit a la revista *España Nueva*. Va dir Nicolau sobre la sublevació dels militars que havia estat un «*Movimiento preparado ya desde*

⁷⁵¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Valls a Nicolau, doc. 1, 10/6/1947, carta que va acompanyada d'un informe para la Junta Liquidadora de la JARE (31/5/1947) que explica com es va contreure aquest deute i que només hem sintetitzat de forma esquemàtica.

⁷⁵² El seu nomenament oficial fou l'1 d'abril de 1946, segons la documentació trobada al fons de l'IEC; doc. 4.3.1.2/5, 1/4/1946. En data 6 d'abril va deixar el seu càrrec com a diputat, SAURET, 1979:184, nota 3, *L'exili polític...*,

⁷⁵³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.3.1.2/6, 1/4/1946. Les credencials que va presentar es poden consultar en aquest mateix fons.

⁷⁵⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.3.1.3/2, desembre de 1948. Despeses que anaven variant cada any, com es pot comprovar a doc. 4.3.1.3/161, on hi ha un increment notable en les despeses de representació, 30/4/1947

*larga fecha, puesto que en 21 de marzo de 1934 se había concluido en Roma el pacto entre Mussolini y los representantes monárquicos y militares, por el cual el jefe del fascismo se comprometía a entregar a nuestros reaccionarios auxilio en armas y dinero para la sublevación monárquica [...] Así, por estos pactos anteriores, la subleación de julio no fue un hecho interno español...»;*⁷⁵⁵ Ho defensava argumentant que des bon començament, la sublevació militar de 1936 havia tingut un clar component d'intervenció estrangera en els afers interns espanyols, i que si havia estat possible fou gràcies a aquesta intervenció i recolzament ja que d'altra forma no hagués pogut reeixir «*sabian que no contaban con el pueblo...*».⁷⁵⁶

Aquestes declaracions, confirmen el que defensa Jorge Hoyos sobre el pes de la guerra en el imaginari de l'exili, especialment pel grup dels liberals democràtics, segons els quals la guerra s'havia produït per la conjunció de forces estrangeres, a l'empara d'idees totalitàries i feixistes recolzades pels sectors més conservadors, i proclius a acceptar el feixisme, d'una part de la societat espanyola. D'aquesta forma, el poble en quedava al marge de tota responsabilitat (Hoyos, 2012:87). Per reforçar aquesta idea, l'Ambaixador d'Espanya va explicar com havien viscut des de l'exili la victòria dels aliats; com una esperança per a la causa republicana, i de fet així ho confirmaven les diferents conferències que s'anaven celebrant arreu entre els líders aliats. Però la realitat era que el regim franquista continuava en guerra «*pero de guerra por un solo lado*». Nicolau d'Olwer desconfiava de les ambigües paraules de les potències democràtiques «*El regimen de España, los españoles solos deben decidirlo [...] Los españoles han de solventar por ellos mismos sus cuestiones...*». Va denunciar que fins on ell sabia i coneixia, els espanyols havien escollit democràticament una república i no un regim de repressió i tortura; per poder sortir de la situació en què es trobaven, els calia la llibertat, circumstància que en aquells moments era una utopia, tant dins com fora. Va insistir però en remarcar que no es volia una intervenció estrangera per tornar a restablir la República, però sí que s'esperava que els esculls que impediien la plena sobirania del poble espanyol poguessin ésser vençuts sense vessament de sang, tal i com s'havia assolit el 16 de febrer del 1936 i anteriorment el 14 d'abril del 1931.⁷⁵⁷

Arreu d'Europa la democràcia liberal, havia estat esmicolada pel feixisme i el comunisme, i podia córrer el risc de desaparèixer. A Espanya, la democràcia «*havia sido víctima de su*

⁷⁵⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/3, 16/2/1947, «Aniversario de las elecciones de 16 de febrero de 1936».

⁷⁵⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/3, 16/2/1947, «Aniversario de las elecciones de 16 de febrero de 1936».

⁷⁵⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/3, 16/2/1947, «Aniversario de las elecciones de 16 de febrero de 1936».

fragilidad interna» (RANZATO, 2006:658). El flamant ambaixador no es cridava a engany sobre el que trobaria a Catalunya davant un hipotètic retorn «*Sempre duem el rellotge parat, i ara ens pensem que al cap de deu anys (o els que duri l'emigració) trobarem una Catalunya com la que vàrem deixar*». Vaticinava aleshores que els joves i les generacions futures ja no es recordarien d'ells, i si ho fessin seria per bescantar les seves accions. Mai va amagar el menyspreu que li produïa l'arribada massiva d'immigració a Catalunya, vinguda d'arreu de la Península, hi ho justificava perquè creia que Barcelona deixaria de ser la capital de Catalunya, per ésser-ho de Múrcia.⁷⁵⁸ En el fons, aquesta visió correspon al fet que Nicolau associava la FAI amb l'origen de la majoria dels seus integrants, i no perquè tingués prejudicis. Catalunya era terra d'acollida i gràcies a la immigració vinguda de fora de Catalunya es va poder equilibrar el creixement vegetatiu d'un 6'7% autòcton, davant el creixement del 14'1% que aportava la immigració d'arreu de la península (CASSASAS, 2002:65).

D'altra banda, els esdeveniments aliens al govern de la República a l'exili, inexorablement els afectarien de forma negativa. Nicolau d'Olwer estava convençut que la posició internacional de la República ja estava prou afeblida per la conjunció d'un seguit de factors, a saber, ONU, política exterior de l'Amèrica Llatina més pròxima als EUA, premsa amb rumors sobre un possible canvi de regim a l'Espanya de Franco; així, els països no sospitosos de combregar amb Franco estaven a l'espera. Amb aquesta situació tant delicada, l'ambaixador aconsellava quedar-se quietes i no fer moviments en les cancelleries ni a les ambaixades perquè això els portaria problemes amb els governs respectius, a part dels que ja existien. No obstant, va encomanar a Rodolfo Llopis de nomenar a Álvarez Buylla ministre conseller a Veneçuela, en comptes de ministre plenipotenciari, per evitar ferir susceptibilitats i de pas, estalviar diners, dels quals no anaven sobrats.⁷⁵⁹

Els diners sempre van ser font de problemes en el govern de la República a l'exili. Lluís Nicolau va ser molt conscient que en aquells moments, era impossible que es concedissin més plàcets per descarregar de feina a algunes ambaixades. El cas de Mèxic, que acumulava la de Guatemala, no era una excepció. Des de la dimissió de Gordón Ordás, en que aquest havia acumulat a més les de Panamà amb Veneçuela, no s'havia pogut trobar encarregat de negocis per a Panamà; d'aquesta forma, Nicolau d'Olwer va suggerir a Rodolfo Llopis, president del Consell de Ministres, de fer-se'n càrrec ell de Guatemala i Panamà. Mentre esperava, pel mes

⁷⁵⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 161, 25/9/1947

⁷⁵⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta reservada de Nicolau a Llopis, doc. 1, 2/3/1947

de maig Lluís Nicolau va lliurar al Col·legi Militar de Mèxic, la bandera Republicana Espanyola «...como testimonio de gratitud del Gobierno de la República Espanyola [...] y el símbolo de la fraternidad entre México y España...». ⁷⁶⁰ Finalment va rebre la confirmació de Rofolfo Llopis de que l'Ambaixada de Mèxic acumularia Guatemala, per la dimissió de Félix Gordón Ordás, on quedaria com encarregat de negocis *ad-interim* Salvador Echevarria, ⁷⁶¹ i a més Panamà, malgrat que Nicolau va creure convenient que Panamà s'acumulés a Veneçuela. Només començar com a Ambaixador, Salvador Echevarria li va demanar de muntar una oficina de propaganda per contrarestar la propaganda dels agents franquistes infiltrats arreu. L'Ambaixador Nicolau, tot i que sabia del cert que no li donarien una dotació econòmica extra per a aquest afer, igualment va tramitar la petició al Ministeri d'Estat, per esdevenir susceptible d'interès. ⁷⁶² Els problemes econòmics però no només afectaven a les Ambaixades i legacions, sinó que s'havien de retallar totes les partides, i lògicament, la Generalitat era la principal afectada per manca de recursos, tant és així que fins i tot el President Irla es plantejava dissoldre el govern de la Generalitat. ⁷⁶³ Convé recordar en aquest punt, el que s'ha dit en el capítol 5; que la Generalitat, abans de la desfeta republicana havia donat els seus fons al govern de la República per contribuir a l'esforç de la guerra (SANTACANA, 2014:16; MORALES MONTROYA;2008:98-102).

Finalment Buylla es va quedar a Mèxic com a Ministre Conseller Encarregat d'affers consulars. ⁷⁶⁴ La presentació de credencials es va fer el juny de 1947 a Guatemala, i Echevarria va posar a Nicolau al corrent del protocol i l'etiqueta que calia seguir. També el va posar al dia del que seria la seva agenda durant els dies que estigués de visita a Guatemala. Un cop lliurades les credencials, tenia previstes com a part del protocol obligatori, visitar a tots els ministres i els bancs del país, així com un parell d'excursions per a que el nou ambaixador pogués tenir una idea del panorama guatemalenc. ⁷⁶⁵ En el lliurament de credencials, Nicolau va parlar de l'acollida de Mèxic «*Mientras Europa se enlodaba en la trágica farsa de la no-intervención y otros pueblos se recludan en la más rígida neutralidad – equiparando así el alzamiento de uns militares facciosos contra el Gobierno legal y democrático a una guerra entre Estados soberanos- vuestro Gobierno se mantuvo siempre al lado de la Ley internacional;*

⁷⁶⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/117, 16/5/1947

⁷⁶¹ FUE, fons Salvador Echevarria, Archivo de la República Española en el exilio, fondo México, març 1947.

⁷⁶² FUE, fons Salvador Echevarria, Archivo de la República Española en el exilio, fondo México, març 1947

⁷⁶³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 12, 26/4/1947

⁷⁶⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.3.1.3/83, 21/5/1947, i 4.3.1.3/ 84,21/5/1947.

⁷⁶⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Echevarria a Nicolau, doc. 2, 17/6/1947

y consumado el 1939 el golpe de fuerza contra la República Española, México se negó a reconocerlo, como tampoco reconoció los otros avances del fascismo que llevaron paulatinamente el mundo a la guerra general»⁷⁶⁶

Els tentacles del franquisme

A partir d'aquí, els problemes es multiplicarien. A inicis de l'estiu Nicolau va haver de fer front a un conflicte a la seu consular de l'Ambaixada a Guatemala, on estava d'agregat de negocis Echevarria; aquesta seu estava a un local de la Casa de la República a Guatemala. Echevarria que tenia força olfacte per detectar infiltrats falangistes, estava convençut que dins la Casa de la República n'hi havia uns quants i malfiava d'ells. L'agregat de negocis portava des de 1938 fent aquestes gestions pel govern de la República a l'Amèrica Llatina. Durant la visita de Nicolau d'Olwer a Guatemala, es va preparar una recepció a l'Hotel *Palace* a la qual es va convidar només a personalitats. Molts socis de la Casa de la República es van sentir ofesos per aquesta actitud d'Echevarria i aleshores van començar a difamar-lo, assetjar-lo verbalment, accions a les quals l'agregat comercial va respondre sense atiar més el foc; però va assenyalar amb noms i cognoms els que va considerar que estaven fent d'espies per a Franco. Es va confessar nombroses vegades per carta a Nicolau, de forma extraoficial, d'allò que ell considerava «*la repugnante algarabía que provocaron los eternos disconformes [...] para preparar otro de los frecuentes escándalos con que acostumbran a desfogar sus miserias, sin importarles, ni poco ni mucho, el tremendo drama que estamos viviendo*».⁷⁶⁷ Nicolau sempre li va contestar que tingués paciència, doncs «*...el servicio de la República nos obliga en muchas ocasiones a tragarnos sapos...*».⁷⁶⁸

Al llarg de moltes setmanes Echevarria li va anar explicant l'ambient enrarit i agressiu al seu voltant, ja que el fet de tenir l'oficina on ell treballava a la seu de la Casa de la República, no va ajudar a minimitzar tot l'afer. Des de la Casa de la República i fins i tot el Cònsol

⁷⁶⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.3.1.2/11, projecte de discurs, 8/5/1946. Les credencials que va presentar es poden consultar en aquest mateix fons.

⁷⁶⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta particular d' Echevarria a Nicolau, doc. 4, 16/7/1947. En aquest sentit Bartomeu Costa i Amic, també es va fer ressò del que succeïa a Guatemala «*A Guatemala em penso que les relacions entre la gent espanyola de la colònia no van pas massa bé; pel que he pogut entreveure això és un niu de raons i de picabaralles...*» IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Costa i Amic a Nicolau, doc. 1, 7/9/1948.

⁷⁶⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta particular de Nicolau a Echevarria, doc. 6, 20/7/1947.

espanyol a Guatemala van dirigir cartes a l'Ambaixador Nicolau per exposar els fets des de el seu punt de vista, considerant a Echevarria una persona astuciosa i que només treballava pels seus interessos personals. No el volien com a representant de negocis i demanaren a Nicolau d'Olwer que el destituís del seu càrrec. Hem creuat tota la correspondència entre Nicolau d'Olwer, Echevarria, el President de la Casa de la República a Guatemala i el Cònsol per aclarir una mica els fets, arribant a la conclusió de que a Echevarria se'l van voler treure de sobre a Guatemala perquè probablement no anava tant errat en les seves valoracions, i ens consta que l'Ambaixador a Mèxic va recolzar en tot moment la tasca feta per aquest lleial col·laborador.⁷⁶⁹ De fet, va demostrar ser-ne una persona molt previnguda fins a l'extrem d'esdevenir desconfiat de mena. Acabat de nomenar Nicolau com a Ambaixador, li havia demanat a aquest uns informes sobre Salvador Madariaga, qui havia d'anar a donar unes conferències de caire cultural a Guatemala, però semblava que abans a Echevarria li haurien arribat uns informes de que Madariaga donava arreu propaganda «*muy confusa con tendencias de apoyar el restablecimiento de una monarquía en España...*». El nou ambaixador no va creure necessari desmerèixer el personatge, malgrat el seu confusionisme.⁷⁷⁰ Però sembla que finalment Salvador Madariaga, pagat per Carlos Prieto, un falangista de Mèxic, va donar aquestes conferències, que van ser combatudes des de ESPAÑA NUEVA per posar-lo en evidència, en les quals va atacar per igual a Franco i al govern de la República.⁷⁷¹

A El Salvador i a Cuba, els falangistes continuaven fent campanya per a la seva causa guanyant terreny respecte als monàrquics, i a Veneçuela només destacava la campanya falangista, tot i que molt feble ja que tant el Govern com la gran majoria de l'opinió estaven a favor de la causa republicana. En canvi a Guatemala els falangistes actuaven obertament «*...el Gobierno tiene una actitud timorata y procura no exhibir más de lo indispensable su amistad con la República española*».⁷⁷² Era molt simptomàtica la presència franquista als països de l'Amèrica Llatina, no només en aquests gestos, sinó en el fet que cap país, inclòs Mèxic no va presentar cap informe en contra de Franco a Nacions Unides. Antonio d'Irala, delegat del

⁷⁶⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.3.1.4/158, 15/7/1947. Es tracta d'un document en que Lluís Nicolau d'Olwer fa un informe sobre la situació política de Guatemala, i dóna fe de la bona feina feta per Salvador Echevarria. També hem trobat la confiança en ell, a una carta de Nicolau a S.E. en que li expressava deixar a les seves mans el control d'elements falangistes a Guatemala. Aquesta carta està a la Fundación Universitaria Española, a l'Arxiu de la República Española en el exilio, al fons de Salvador Echevarria, així com a l'IEC, fons de Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Román a Nicolau doc. 1, 29/7/1947 on desmenteix falses acusacions contra S.E.

⁷⁷⁰ FUE, Fons Salvador Echevarria, Archivo de la República Española en el exilio, fondo México.

⁷⁷¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, de Nicolau a Sbert, memoràndum, doc. 3, p.2, 9/4/1947

⁷⁷² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, de Nicolau a Sbert, memoràndum, doc. 3, p.2, 9/4/1947

Govern Basc als EUA, estava molt preocupat per la manca d'informes contra Franco i així li ho va fer saber a Nicolau «...se había escamoteado una relación de los falangistas de México [...] no ha sido escamoteada solo esa lista, sino que nada ha llegado» i era de vital importància que abans es celebrés l'Assemblea de Nacions Unides, arribessin informes contra de Franco.⁷⁷³

Tot això esdevenia enmig d'una crisi del Govern, aquest cop encapçalat per Llopis. La formació d'un nou gabinet amb Albornoz al capdavant, hauria de donar estabilitat al govern de la República, i en conseqüència a les seves Ambaixades arreu del món. Albornoz havia declarat que el seu propòsit pel nou executiu hauria de ser *exclusivamente republicano*, en el qual no tenien cabuda socialistes, ugetistes i cenetistes perquè ells mateixos s'havien deixat arrossegar per en Prieto. Davant aquest panorama, una coalició amb comunistes i *negrinistes* no seria gaire aconsellable ateses les circumstàncies internacionals. Nicolau d'Olwer assenyalava a Prieto com a principal factor causant de la crisi del govern republicà. Era molt conscient de la pressió a la que estava sotmès Echevarria amb l'afer de la Casa de la República, i entenia que volgués marxar d'allà, però les circumstàncies d'aquells moments en plena crisi i canvi de govern, era poc menys que impossible.⁷⁷⁴ El desembre de 1947 el Govern de Guatemala va expressar el seu desig de que l'encarregat de Negocis, Echevarria, fos rellevat del seu càrrec.⁷⁷⁵ Després de moltes valoracions, l'Ambaixador va considerar oportú treure a l'agregat de negocis d'allà i fer-lo anar cap a Mèxic, a l'Ambaixada, però Nicolau va voler definir i aclarir la seva situació de *iure*. Reconeixia la vàlua del que havia estat agregat de negocis a Guatemala, però necessitava saber si se li donaria un sou perquè pogués viure. Deia necessitar dels seus serveis a Mèxic per a l'obtenció de permisos de nous exiliats que arribaven.⁷⁷⁶ El 16 de gener de 1948, Salvador Echevarria va ser agregat a l'Ambaixada Espanyola a Mèxic.⁷⁷⁷

El 21 de maig 1947 Llopis va confirmar a Nicolau que Buylla aniria amb cartes credencials com a Ambaixador de Veneçuela i Panamà.⁷⁷⁸ Pel que hem pogut esbrinar del gran arbre genealògic dels Buylla, es tractaria de José Álvarez-Buylla Godina, diputat a Corts pel Partit

⁷⁷³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Irala a Nicolau, doc. 1 (sense data, però de 1947)

⁷⁷⁴ FUE, fons Salvador Echevarria, Archivo de la República Española en el exilio, fondo México.

⁷⁷⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.3.1.3/40, relació de despatxos enviats al ministeri d'Estat per l'Ambaixador Nicolau d'Olwer, despatx 123, 4/12/1947

⁷⁷⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència Nicolau- Ballester, doc. 6, 12/1/1948

⁷⁷⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.3.1.3/41, relació de despatxos enviats al Ministeri d'Estat per l'Ambaixador Nicolau d'Olwer, despatx 3, 16/1/1948

⁷⁷⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.3.1.3/83, 21/5/1947; No hem tingut cap esment previ de Buylla a les cartes entre Nicolau i Álvaro de Albornoz. Sobtadament, ens l'hem trobat al doc. 13 de 30/7/1948.

Radical de Lerroux i que hauria fet un paper sinistre durant el govern republicà a l'exili, passant-se al bàndol dels monàrquics i sembla que això va suposar un escàndol majúscul a Mèxic. Escàndol que Nicolau va mirar d'apaivagar deixant que l'individu en qüestió marxés de Mèxic sense que en transcendís, ja que la propagada hauria perjudicat al govern republicà.⁷⁷⁹ Per la seva banda, Álvaro de Albornoz li confessava a Nicolau que l'afer no l'havia agafat per sorpresa «*Nunca tuve a ese pobre amigo por republicano*»⁷⁸⁰ Hi havia molts voltors desitjant una relliscada. L'actuació de Nicolau va ser clau per evitar donar més publicitat a l'afer- i que desconeixem- A una carta d'Enric Limosner, agent oficiós a l'Equador, se'n feia ressò de l'afer, i li deia a Nicolau que aprofitant la seva visita a la capital asteca, ell havia intuït que alguna cosa passaria amb en Buylla «*...por unas palabras de desaliento que noté en el señor Álvarez Buylla. Temí que había perdido la fe republicana tan necesaria para sostenerse en el exilio...*»; va assegurar a Nicolau que creia haver-lo reconfortat, després d'haver tingut una conversa amb Buylla. Es va adonar que s'havia equivocat i que probablement hauria d'haver posat en coneixement de l'Ambaixador Nicolau, els fets «*...me ha dolido en el alma el constatar que hombre que han luchado por un ideal y para salvar a un pueblo oprimido, venga un momento de deslealtad consingo mismo...*».⁷⁸¹ Nicolau d'Olwer va reaccionar més pragmàticament. Si havia fugit, pitjor per ell. El més trist va ser haver d'admetre com algunes persones es criden a engany amb d'altres, i va dir que l'afer Buylla havia estat «*...una bretolada i l'ha feta per càlcul. Potser ha calculat malament. Un cop l'hagin fet cantar com una cadenera, el llençaran a les escombraries*».⁷⁸² No hem pogut saber res més sobre el tèrbol afer Buylla, però si que va ser nomenat encarregat de Negocis a Guatemala en substitució de Salvador Echevarria, el 16 de febrer de 1948. El juliol Buylla va ser cessat, després d'aquest afer.⁷⁸³

A banda d'aquests afers consulars i diplomàtics, durant la primavera l'Ambaixador va ser proposat membre d'honor de Cultura Catalana, associació que ell havia presidit en els seus primers temps. Nicolau d'Olwer va agrair de tot cor aquest reconeixement, i alhora va assenyalar l'enyor que li produïa Paris, malgrat trobar-se a gust a Mèxic on havia començat

⁷⁷⁹ Podria ser que aquest escàndol fos perquè Buylla va robar documents importants i va marxar. D'aquesta notícia es fa ressò, RIERA LLORCA, 1994:212, tot i que no esmenta Buylla, és fàcil lligar el seu nom als esdeveniments. Aquesta etapa de l'exili no ha estat treballada, o molt poc, en relació a la presència franquista i de la Falange a l'Amèrica Llatina. Hi ha dos treballs que ho tracten, però no arriben més enllà de 1945, PARDO SANZ, 1995, *Con Franco hacia...*; PÉREZ MONTFORT, 1992, *Hispanismo y Falange...*

⁷⁸⁰ IEC, Fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Álvaro de Albornoz a Nicolau, doc. 13, 30/7/1948

⁷⁸¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Limosner a Nicolau, doc. 1, 30/7/1948

⁷⁸² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Limosner, doc. 2, 5/8/1948

⁷⁸³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.3.1.3/41, relació de despatxos enviats al ministeri d'Estat per l'Ambaixador Nicolau d'Olwer, despatx 7, 16/2/1948

pràcticament de zero, però «Ni les biblioteques ni els Arxius ofereixen cap material per als estudis catalans, ni els monuments artístics – altrament força bells i interessants- no tenen cap relació amb els de la nostra terra. La vida material és molt millor a Mèxic que a França, però l'intel·lectual català s'hi sent doblament foraster».⁷⁸⁴ Davant les afirmacions del *Pretendent*, que s'estava a Estoril i que havia dit que «volia ésser rei de totes les Espanyes i de tots els espanyols», Nicolau d'Olwer va voler veure un punt positiu en aquesta suposada pluralitat; tot i que caldria veure quant genuïna era. D'altra banda també li preocupava l'immobilisme de *Solidaritat Catalana*, i el fet que tant Irla com els consellers estiguessin de nou a París, precipitaria les coses. Era un moment en què calia fer passes per guanyar-se alguna simpatia respecte dels catalans de Catalunya, perquè fins aleshores tota acció a l'exterior els havia descoratjat i desmotivats.⁷⁸⁵

En aquest context, defensà la creació del Departament Exterior a França, com a òrgan representatiu de la unitat dels catalans amb miras al Consell Nacional de Democràcia catalana.⁷⁸⁶ El mes de febrer es va celebrar el Consell Nacional de la Democràcia Catalana i davant els estèrils intents de restablir les estructures polítiques republicanes a l'exili, Nicolau d'Olwer en va fer unes reflexions a propòsit d'aquest Consell. Va expressar que la crisi al si de la política espanyola no era una crisi circumscrita a aquells moments, sinó que tenia una trajectòria més llarga en el temps, i no es podia solucionar amb un canvi de regim sigui monàrquic o republicà. Va posar l'accent en no tornar a les fórmules ja conegudes i fracassades «...és la substància viva de la política espanyola que cal transformar, el seu estil íntim [...] ha de ser una mena totalment diferent de monarquia, de república...».⁷⁸⁷ La política espanyola, deia, estava amarada d'absolutisme del poder reial, fins el punt que en forma part de la seva essència, marcant així la forma de fer política. L'exèrcit esdevenia una eina de dominació que tenia la tendència a extralimitar-se en les seves funcions, per tant, per l'ús de la força acabava fent-se amb parcel·les que no havien estat mai seves.⁷⁸⁸ Deia que de no canviar la forma de fer política, -tot referint-se al sacrifici durant la guerra i l'exili- hauria estat en va «Fora monstruós que les dures lliçons rebudes no haguessin servit de res...».⁷⁸⁹ Un cop

⁷⁸⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Quero Morales a Nicolau, doc. 2, 29/3/1947 i carta de Nicolau a Quero i Morales, doc. 3, 27/4/1947

⁷⁸⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, docs. 10, 9/3/1947 i 11, 8/4/1947

⁷⁸⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/74, febrer de 1947

⁷⁸⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/73, febrer de 1947

⁷⁸⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/74, febrer de 1947

⁷⁸⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/73, febrer de 1947

més Nicolau parlava de lliçons que no calia oblidar. Ho havia dit el 1930 finada la dictadura de Primo de Rivera, i ho tornava a dir el 1947 en un context ben diferent, marcat per l'exili però molt conscient de que aquest cop ja seria definitiu. Un exili que Nicolau- potser un dels pocs, si no l'únic- percebia com un espai que hauria de donar pas a les reflexions sobre els que s'han quedat a Catalunya «*com un tràgic devenir, amb les impures exigències quotidianes*» i que els catalans exiliats no haurien d'oblidar que la majoria dels catalans eren «*fronteres endins de Catalunya*». ⁷⁹⁰ Deia dels exiliats, incloent-s'hi ell mateix, que duien el rellotge aturat i molts es pensaven que passats els anys d'exili, els que durés, trobarien una Catalunya com la que havien deixat. I d'aquella Catalunya closa dins les fronteres, només un grapat de contemporanis recordarien els exiliats, no sempre amb benvolença. ⁷⁹¹

Políticament se estaven produint trobades i reunions destinades a trobar una forma d'enderrocar el regim de Franco, des de la perspectiva d'una alternativa sòlida i viable que complagués a les potències estrangeres. Tothom esperava alguna maniobra de Don Joan de Borbó per restablir la monarquia a Espanya. ⁷⁹² A inicis d'estiu Rodolfo Llopis va encarregar a l'Ambaixador Nicolau l'organització d'una campanya per neutralitzar una altra campanya de propaganda franquista que el dictador estava orquestrant sobre la llei de successió. Era necessari fer participar tant a exiliats com a mexicans en aquesta campanya que es projectava, per la qual es pretenia denunciar les múrries maniobres de Franco. Nicolau d'Olwer va poder comptar amb unes notes extretes d'unes declaracions fetes pel primer ministre francès, sobre notícies que els arribaven del que estava succeint a l'interior. ⁷⁹³

A inicis d'estiu de 1947, Josep Quero, que estava a París, li va proposar a Nicolau d'Olwer organitzar una exposició d'Art Català, amb el doble objectiu de donar a conèixer a Mèxic els artistes catalans i alhora facilitar l'expansió de les seves expressions artístiques. Estava convençut que Nicolau d'Olwer podria esdevenir un patrocinador excel·lent; d'aquesta forma li va suggerir que fos ell qui ho controlés tot. Aquest encàrrec va esdevenir una injecció d'adrenalina per a l'Ambaixador i el seu enyor. Evidentment es va mostrar entusiasmada. Ràpidament va projectar al seu cervell la constitució d'un comitè format per artistes i intel·lectuals catalans, mexicans i espanyols. Nicolau d'Olwer estava convençut que seria molt positiu incloure aquests en el comitè. L'únic escull que albirava en l'horitzó era «*que no es*

⁷⁹⁰ *Revista de Catalunya*, «Fronteres endins», Nicolau d'Olwer, p. 147-149, n.103, 1947

⁷⁹¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 161, 25/9/1947

⁷⁹² Vegeu més sobre aquest tema a YUSTE DE PAZ, 2006:251-255

⁷⁹³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Llopis a Nicolau, doc. 7, 18/6/1947

*pugui parlar amb els catalans col·lectivament: ací no hi ha manera d'aplegar-nos ni per a cridar junts "Visca Catalunya"»⁷⁹⁴ Durant el mes d'agost es va confirmar una nova crisi al govern de la República a l'exili. Llopis va abandonar la Presidència del Consell de Ministres. L'Ambaixador estava commogut, no tant sols per l'amistat amb en Llopis, sinó per la República mateixa «*pensando en el futuro de nuestra República, por la cual hemos luchado y sufrido*»⁷⁹⁵*

Aquell 1947, la doctrina Truman proclamava que «la política de los Estados Unidos tiene que ser apoyar a los pueblos libres que se resisten a ser subyugados por minorías armadas o por presiones exteriores» (HOBBSAWM, 2011:233). No és d'estranyar doncs que, davant tal hipocresia, els exiliats en general i els catalans en particular, es refermessin en els seus discursos acusatoris a les potències estrangeres com a culpables del reeiximent del franquisme. Nicolau no esperava, en aquest sentit, gaire de l'Assemblea de l'ONU pel que feia a la República. Creia que Prieto no havia tingut en compte la realitat, si esperava tenir recolzament dels monàrquics.⁷⁹⁶

Tambéva presidir una Delegació oficiosa espanyola que participà en la II Conferència General de la UNESCO, a Mèxic, a la qual també van assistir altres intel·lectuals com Bosch Gimpera i José Giral (RUBIO, 1997:655-656, nota 117, vol. III). L'Assemblea va ser valorada per Fernando Valera com d'un gran èxit; en canvi Nicolau d'Olwer es va mostrar molt escèptic «*mi cargo lo exige y mi temperamento lo facilita*». Davant l'optimisme de Valera es va permetre recordar-li que les votacions favorables a la causa republicana, no tant sols havien disminuït, sinó que les negatives havien augmentat «*La atmósfera se nos va enrareciendo. Los más tibios siguiendo las consignas del Tío Sam, nos abandonan...*» i els amics aguantaven el recolzament per no desdir-se'n, però estarien encantats que els arribés una solució menys compromesa per a ells. L'Ambaixador republicà creia que Prieto s'havia llençat a la UNESCO sense cap recolzament de l'exterior, i mentre existís l'enfrontament entre els EUA i la URSS, la República tindria totes les de perdre a Occident mentre que els monàrquics anaven entonant la cantarella de «*...la restauración previa garantiza el orden, mientras que el gobierno de mesa electoral sería incapaz de mantenerlo*»⁷⁹⁷

⁷⁹⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Quero i Morales, doc.5, 22/6/1947

⁷⁹⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Llopis, doc. 9, 12/8/1947

⁷⁹⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 161, 25/9/1947

⁷⁹⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Valera, doc. 2, 25/11/1947

Els problemes econòmics de l'Ambaixada

Una de les tasques que tenia Nicolau en tant que ambaixador, era redactar memòries de tot tipus. El setembre d'aquell 1947, va redactar una sobre la reducció del pressupost de l'Ambaixada; una reducció que l'ambaixador va calcular era del 30'75%, respecte d'anys anteriors, passant així dels 29.100 pesos fins els 8.950 d'aquell any. Va estimar que es tractava d'una xifra insuficient per atendre totes les despeses derivades de la funció d'una Ambaixada. Va justificar davant Álvaro de Albornoz,⁷⁹⁸ President del Consell de Ministres de la República espanyola, que ja no era possible una reducció dels sous del personal de la legació, *per se de veritable misèria*.⁷⁹⁹ Tot i avançar que no s'estava queixant, realment considerava un greuge que no s'estiguessin tenint en compte les xifres de la memòria presentada. Va argumentar de nou que li semblava insuficient destinar 800 pesos a la partida de material; només en telèfon, llum, i la neteja ja absorbién aquesta xifra. D'aquesta manera ja no quedava ni un pes per a correus, telègrafs, material d'oficina i reparacions imprevistes «*A un ciudadano se le pueden pedir que, por entusiasmo republicano, se apriete el cinturón; pero la casa no disminuye sus goteras ni la necesidad de limpieza por estar en manos de la República o de Franco*». Nicolau es va empipar moltíssim amb aquesta i les successives reduccions, i va retreure a Álvaro de Albornoz que els únics sous que no s'havien rebaixat eren els dels empleats de la Delegació d'Hisenda, que a més treballaven només pels matins. El President del Consell de Ministres va prometre emprendre alguna diligència per dotar d'una partida extra de diners per cobrir les mancances de l'Ambaixada, i a tal efecte li demanaren un informe detallat sobre tot allò indispensable. Nicolau d'Olwer, contrariat, va tornar a enviar al Consell de Ministres la memòria enviada el setembre, tot confiant en el seny d'Albornoz al qual va apel·lar com a coneixedor de la situació econòmica a Mèxic en particular.⁸⁰⁰ Tot plegat era força simptomàtic de com funcionaven les coses al govern republicà a l'exili.

⁷⁹⁸ La seva etapa com a President del Govern de la República a l'exili, a SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2011:119-159

⁷⁹⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albornoz, Álvaro de, doc. 2, 14/10/1947

⁸⁰⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albornoz, Álvaro de, docs. 4, 30/10/1947; 5, 9/11/1947

Les quotes de l'IEC i la Union Académique International

En temps de pau, poc a poc, les institucions i els organismes que havien estat paralyzats per l'esclat de la guerra i els esdeveniments associats, van començar a reiniciar les seves activitats. Nicolau d'Olwer va mantenir, dins les limitacions per la guerra, la comunicació amb alguns dels membres de l'UAI amb qui mantenia relacions molt cordials i amicals, com Waldo G. Leland i J.H. Baxter, entre d'altres. La *Union Académique International* a Brussel·les va arrencar el 1947, malgrat els problemes interns. Aquell temps d'inoperància no havien però, modificat en res l'estat dels seus membres associats. Durant la dictadura de Primo de Rivera, l'Estat espanyol havia donat consentiment a l'Institut d'Estudis Catalans per a representar a Espanya en el Comitè Internacional de Ciències Històriques, compartint aquesta representació amb l'Acadèmia de la Història de Madrid «*Aquesta doble representació era una solució de compromís que va permetre que els intel·lectuals catalans fessin sentir la seva veu en aquells fòrums i es tingués en compte la realitat nacional catalana*» (PUJOL; 2003 a:139; BALCELLS; IZQUIERDO; PUJOL; 2002:226, VOL. I). Per a la celebració de reunions, la normativa de l'organització no permetia convocar els acadèmics a títol personal, sinó que s'havia de fer a través de les acadèmies afiliades. No obstant, pel caràcter i vinculació de Nicolau al llarg de molts anys, el seu secretari el baró Marc de Selys de Longchamps no va poder negligir la seva importància i va enviar a Nicolau d'Olwer la convocatòria a títol personal. L'Ambaixador no volia fer-se il·lusions pel que feia a viatjar cap a Europa. Res l'hauria fet més feliç. També volia aprofitar el retrobament, ni que fos virtualment, per posar-se al dia en la recepció de publicacions de l'Acadèmia, com ara *le Bulletin Du Cange* i *le compte-rendu de l'Assemblée de 1939* a Londres de l'UAI; en aquest sentit va emplaçar a Selys de Longchamps que li ho enviés a la seva adreça de París, on s'estava la seva germana Rosa. Va reconèixer davant el seu col·lega que un dels motius per frisar el retorn a Europa, era que Mèxic «*...ce beau pays on est très mal outillé pour les études concernant le moyen âge européen...*».⁸⁰¹

Selys de Longchamps, va aprofitar el retrobament amb l'eminent membre de la UAI per fer-li veure la conveniència de que Mèxic demanés l'afiliació a l'organització, traslladant aquesta invitació a altres països de l'Amèrica Llatina. La seva posició com a Ambaixador podria ser molt beneficiosa tant per a l'Acadèmia com per als nous membres. Però entre que Nicolau va haver d'assistir en aquestes dates a Guatemala per a ser acreditat com ambaixador, i que

⁸⁰¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Selys Longchamps, doc. 2, 4/6/1947

«...on ne compte jamais trop sur le calme du tripique» no havia pogut reeixir en aquesta tasca de cercar nous membres. No obstant, estava convençut que l'adhesió de *l'Instituto Panamericano de Geografía e Historia*, seria molt positiva però no es tractava pas d'una institució mexicana; a nivell mexicà estava *l'Academia Mexicana de la Historia*, tot i que aquesta era molt modesta tant a nivell econòmic com científic. Lluís Nicolau, va prometre continuar amb les seves gestions per mirar d'engrescar a més institucions. Li seria però molt útil una còpia de los estatuts de l'UAI.⁸⁰²

La tardor de 1947, Selys de Longchamps va escriure de nou a Nicolau, ja que ni ell ni cap membre de l'IEC havien assistit a la reunió programada al setembre. Els dos membres que havien d'haver anat, no havien rebut els seus passaports per poder viatjar fora d'Espanya; per contra, el Ministeri d'Educació Nacional els hi havia enviat dos delegats: José Muñoz i Alonso Manuel. L'astorament de Selys havia anat in crescendo quan en mostrar els noms dels delegats de l'IEC als dos delegats espanyols, el tal Muñoz va assegurar per escrit que l'Institut d'Estudis Catalans no havia existit pas mai, «*Il y a là une situation dont le moins qu'on puisse dire est qu'elle n'est pas nette*».⁸⁰³ Aquesta notícia va fastiguejar a Nicolau. Conscient del cinisme del dictador, aquella maniobra li hauria d'haver semblat com a poc vil. Va suggerir aleshores a en Selys d'anar a consultar els arxius de l'UAI on, amb tota seguretat, es devia trobar la prova fefaent de l'acord pres entre l'Acadèmia de la Història de Madrid i l'Institut d'Estudis Catalans. Un acord que havia tingut com a testimoni a Pelseener, pel qual cada institució nomenaria el seu delegat, així com la cotització a l'UAI, havia de ser satisfeta a mitges. Nicolau d'Olwer, va posar també en antecedents a Selys, de que cap delegat de l'Acadèmia de Madrid no havia anat mai a cap sessió, iniciades segons la seva memòria el 1924, però això seria molt fàcil de comprovar. Només calia veure les *comptes-rendus* de totes les sessions de l'organització. També acusava l'Ambaixador a l'Acadèmia de Madrid de no haver pagat mai la seva part «*l'Institut payait le total de la cotisation espagnole, sous reserve d'être remboursé par l'U.A.I si les madrilèns payaient – ce qui ne c'est pas produit*» i d'això també hi haurien d'haver proves als arxius. Nicolau creia que l'actitud de José Muñoz negant l'existència de l'IEC no era més que una postura política pròpia del regim de repressió absoluta de Franco, tal i com demostra el fet que sigui un ministeri qui envia els delegats, i no pas una acadèmia, fet absolutament contrari als estatuts de l'UAI. D'altra banda, el franquisme havia

⁸⁰² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Selys Longchamps a Nicolau, doc. 4, 24/8/1947

⁸⁰³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Selys Longchamps a Nicolau, doc. 5, 30/10/1947

prohibit qualsevol activitat científica en català; aquesta dinàmica portava intrínsecament lligada la negació de l'existència de l'Institut d'Estudis Catalans. El propi Ferran Valls i Taberner, que havia refusat el catalanisme, no comptava amb l'IEC per a res perquè el considerava anihilat; i el 1939 Luís Galinsoga havia escrit en premsa que «*El Centro de Estudios Catalanes, cuya obra nefasta y traïdora urge arrancar, fue el encargado de manufacturar con avisado ingenio de mercachifle [...] la tradición catalanista, desgajada de la tradición hispánica*»; passat un any ja es palesava a la dimensió que es pretenia que quedés «*Este Instituto no fue más que un cenáculo pueblerino aislado del resto de la nación y sin posible comunicación con el mundo culto*» (BALCELLS; IZQUIERDO; PUJOL; 2002-2007:319, vol. 2). Paradoxalment, l'IEC no va figurar en la llista d'organitzacions que haurien de ser prohibides pel franquisme.

Nicolau d'Olwer es va permetre acusar a l'Union Académique International d'haver admès representants d'un govern feixista, raó per la qual estava exclòs de Nacions Unides. També va remarcar el tarannà de l'IEC, totalment oposat a qualsevol forma de totalitarisme, obligat a restar en la clandestinitat durant la dictadura de Primo de Rivera.⁸⁰⁴ Com que l'Acadèmia no podia pas mantenir contactes a títol personal amb acadèmics, sinó amb les institucions, per poder mantenir a Nicolau i a l'IEC com a col·laboradors, van establir un lligam oficiós però vital per a la seva protecció i permanència. Des de 1942, Puig i Cadafalch i Ramon Aramon, havien anat reconstruint la institució, nomenant nous membres numeraris ja que alguns havien mort, i un cop reconstruïts orgànicament, havien anat treballant de forma discreta i sense recursos econòmics. El 1946, el regim franquista s'havia vist obligat- per la conjuntura internacional- a aixecar la prohibició del català, i al menys es va permetre escriure en català tot i que relegant-la a un marge més aviat folklòric.⁸⁰⁵ Tanmateix, des del regim franquista es va continuar negant el català, cercant afeblint-lo fins a la seva total desaparició. L'any 1947 l'Institut com a institució ja estava de nou «*...assentat i convertit en reducte bàsic del catalanisme cultural i en punt de referència de les noves generacions*» (SAMSÓ, 1996:81).

Un cop normalitzades les relacions- tot i que de forma oficiosa- entre l'UAI i l'Institut d'Estudis Catalans, Nicolau d'Olwer en representació de d'aquest, va voler posar-se al dia pel que feia a les quotes, insistint molt en aquest afer. L'any 1951, el seu interlocutor a l'Acadèmia europea era Víctor Tourneur, amb qui també portava la gestió de l'adhesió d'acadèmies

⁸⁰⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Selys Longchamps, doc. 6, 20/11/1947

⁸⁰⁵ Vegeu, SAMSÓ, (1994-1995), *La cultura catalana: entre la clandestinitat...*,

americanes. L'Institut d'Estudis Catalans devia les quotes des de l'any 1939 fins el 1951. Només per l'any 1939 la cotització havia pujat fins els 3.000 francs belgues i 10.000 per cada any a partir de 1947. La suma total va ascendir a 53.000 francs belgues, un poc més de 16.000 dòlars. Uns diners que s'haurien de pagar amb un xec a nom de Victor Touneur. El nou president va haver de reconèixer davant de Nicolau la seva estranyesa en voler l'IEC pagar una cotització «*car il ne représente pas l'Espagne entière...*», es tractava sens dubte d'una irregularitat perquè el reglament de l'UAI era molt clara respecte a la representació i pagament de cada país.⁸⁰⁶ El juny de 1952, es pagava un primer xec de 20.000 francs belgues, a través del cunyat de Nicolau, l'Isidre Durand ja que Ramón Aramon no va poder tenir a temps l'autorització per sortir del país.⁸⁰⁷ Els diners per poder pagar aquestes quotes, sembla que haurien sortit d'una entitat organitzada a Mèxic pel propi Nicolau d'Olwer, i que segons alguns autors era el Patronat de Cultura Catalana (BALCELLS; IZQUIERDO; PUJOL; 2002:2007:25, vol. II). Tanmateix, es plantejaven alguns problemes a l'hora de recaptar els diners, sobre tot pel que feia a fer-ne o no més difusió entre els exiliats. Es temia que aquesta propaganda pogués perjudicar a l'Institut.⁸⁰⁸ Malgrat la distància, els desvetllaments i el lligam de Nicolau amb l'Institut d'Estudis Catalans ha estat reconegut com de *primeríssim ordre* (BALCELLS; IZQUIERDO; PUJOL; 2002:2007:80, vol. II). No resseguiem l'activitat i els avatars de l'IEC perquè ja n'hi ha que ho ha fet formidablement i ens allunya dels nostres propòsits, però no renunciarem a fer esment d'algunes qüestions quan ho justifiqui una actuació molt concreta de Lluís Nicolau. Després d'aquest afer amb l'IEC i les quotes de l'UAI, Nicolau va continuar amb les gestions relatives per atraure acadèmies de l'Amèrica Llatina.

Una estampa de Barcelona

L'Octubre de 1947, Nicolau d'Olwer va rebre carta de l'Antoni Romigosa.⁸⁰⁹ Dels que anaven i tornaven a Barcelona, des de França, per diferents motius, alguns es van quedar astorats sobre els canvis percebuts a la societat. Uns canvis que eren dolorosos i titllats «*d'una*

⁸⁰⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Touneur, doc. 2, 31/1/1951, cartes de Tourneur a Nicolau, docs. 3, 7/5/1951; 4, 16/5/1951.

⁸⁰⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes de Nicolau a Tourneur, docs.6, 16/6/1952 i 7, 18/6/1952

⁸⁰⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Aramón, doc. 52, 26/11/1952

⁸⁰⁹ Antoni Romigosa, Secretari d'Organització de la Unió Catalana Pro Societat de Nacions, qui també tenia molta relació amb Rafael Tasis. Vegeu, <http://www.bib.uab.cat/human/fonspersonals/tasis/cerca.php?au=Romigosa>, Antoni, consultada el 12/5/2017

monstruosa constatació». En aquest cas es tracta de percepcions molt subjectives i sota el prisma personal de qui ho descriu a Nicolau. Romigosa havia percebut un abandó i arraconament del català per part de molts catalans que havien adoptat el castellà, especialment els de classe alta i benestant, per *esnobisme*. El més escandalitzant, a parer d'aquest corresponsal, eren els esforços de molts per camuflar el seu accent català adoptant un *castellanu macarrònic i xiroi*. Segons ell, el drama a mig termini esdevindrà quan la canalla d'aquest jovent, inculcats per la deixadesa de la mare – va senyalar a les dones joves com a principals responsables d'aquesta pèrdua- els privaria d'aprendre la llengua materna. Amb tot d'escarafalls li narrava a Lluís Nicolau amb la rapidesa que s'estava estenent la regressió de la llengua catalana, i el que era el pitjor a parer seu, la feblesa de la voluntat dels catalans. Li deia també, que Catalunya «*sofreix una invasió massiva de gent de parla castellana*» però que paradoxalment la massa obrera s'estava catalanitzant molt ràpidament; posava l'accent del fracàs del català, sobre els *botiflers* catalans. Havia observat a Barcelona la gran quantitat de matrimonis mixtes entre catalans i castellans i sentenciava irònicament que «*Si no anem amb molt de compte, dintre d'uns quants anys, un allau de Pérez, Sánchez i Martínez, exigiran per a Catalunya la total independència*». Barcelona ja no era la mateixa que havien deixat el 1939, doncs el creixement demogràfic i urbanístic de la ciutat estava canviant la seva fesomia, i s'estaven produint profundes diferències entre les classes benestants i la massa obrera. Tots aquells valors morals que molts havien suposat al poble de Catalunya, s'havien perdut i que tant l'Església com el regim ja els estava bé aquella situació. Així, es planyia l'interlocutor de Nicolau, un es podia creure un veritable cristià mentre considerava les classes més humils com a éssers inferiors, o bé estar a la resistència i no perdre's alhora cap manifestació per exaltar el dictador. Tot estava emparat pels diners que havien substituït valors com la Pàtria, la democràcia i la llibertat, i que d'aquesta forma havien perdut tot el seu significat.

Franco havia sabut mantenir-se al poder i enganyava a tothom. O al menys ho pretenia. Potser els més il·lusos, els de dins, els que havien fet fortuna *bajo palio*. No va voler carregar contra els treballadors, perquè se'ls podia excusar per la seva situació. No havia pas fam a Espanya, malgrat que Franco s'entestava a dir el contrari. Si existís de debò, els treballadors haguessin acabat ja amb ell. L'obrer sobrevivia fent hores extres a dojo i amb l'estraperlo. D'aquesta forma, esgotat i cansant al final del dia l'obrer arribava a casa i ja no tenia ganes de pensar en res. El pa el tenia garantit. Per a l'entreteniment el regim s'encarregava de fomentar els esports de masses i altres *divertimentos* per no fer pensar a qui el podria treure del poder. I

aquí, Romigosa va arribar a la moll de l'os, on veritablement ell volia arribar que era el fet de fer política en aquell context que havia perdut tot el seu sentit, fins el punt que la gent de dins la menyspreava. Es preguntava retòricament, alhora que traslladà la pregunta a Nicolau d'Olwer, quin era el paper de la resistència. Es feia ressò dels perills de la influència de Moscou i el comunisme sobre els treballadors.

L'altra resistència no comunista, no passava de reunir-se cada dues setmanes per parlar d'allò que caldria fer un cop Franco desaparegués, però res de proposar com guiar el poble català. Va confessar a Nicolau que la figura del President de la Generalitat no era prou madura políticament per engrescar a la gent dins i fora de Catalunya. Ni Catalunya, ni Espanya en general estaven madures per a tenir una resistència efectiva, capaç de vertebrar partits o moviments polítics, perquè estaven molt desunits. Creia necessària la implicació de fora, especialment del Regne Unit, per capgirar aquella situació. Com que el franquisme necessitava molts diners per evitar un col·lapse econòmic, estava convençut que si els EUA i el Regne Unit fessin un embargament de matèries primeres, el regim cauria. Va afirmar a més, que el Pla Marshall hauria d'excloure el regim franquista, en contra del que alguns creien que el millor era no tant ofegar el regim per manca de diners, sinó per tot el contrari, escanyar-lo per l'abundància.⁸¹⁰

A finals de 1947 va morir una germana de la Palma Guillen, d'un atac de cor fulminant.⁸¹¹

1948, primera temptativa de dimissió

L'1 de gener de 1948 va aparèixer a La Vanguardia un discurs de Francisco Franco als espanyols arreu del món «A los españoles alejados de nuestras tierras por meros enconos o resentimientos políticos, brindamos una vez más la oportunidad de reintegrar-se a la vida y a la comunidad nacional». D'aquesta forma, Franco volia oferir una imatge paternalista vers aquells que estaven exiliats. Es tractava més de fer-los semblar fills prodigis que havien fet una bretolada i, ell, el pare de la pàtria espanyola els esperava amb els braços oberts, disposat a oblidar i perdonar. Franco es ventava de la pau a Espanya i d'haver extirpat el mal del comunisme «El orden y la paz interior han sido absolutos y hasta esas ínfimas perturbaciones

⁸¹⁰AMTM, correspondència Tarradellas- Nicolau, doc. 15, 16/10/1947, la carta no és de Tarradellas, sinó de l'Antoni Romigosa que va enviar la mateixa carta per duplicat a Tarradellas i a Nicolau. Totes dues es troben tant a Poblet com a l'IEC, doc. 2, 16/10/1947

⁸¹¹ NICOLAU, 1995:122, carta de Nicolau a Herminia, 9/2/1948

que la criminalidad terrorista bajo el disfraz político del comunismo [...] en nuestra nación han sido totalmente esterilizados por la repulsa unànime de nuestro pueblo y por la vigilancia y sacrificio de nuestros agentes de órden público...». ⁸¹² Un clar missatge als EUA i a les potències aliades que havien declarat la Guerra Freda al bloc comunista. Missatges saviament adreçats a les potències estrangeres que miraven amb certs recels el regim franquista. El franquisme volia fer veure, sobre tot els EUA, que Espanya era un exemple de com s'havien de mantenir a ratlla els comunistes i radicar-los definitivament. Tota la premsa espanyola, òrgans de propaganda del règim aleshores, oferien a les seves planes articles destinats a crear un estat a l'interior, per fer creure els possibles dissidents que els que estaven a fora, cada dia anaven deixant la idea de fer oposició perquè Franco era cada dia més fort i comptava amb més suports internacionals. Per exemple, al *Correo Catalán*, trobem un article que diu: «Cunde el pesimismo entre los exiliados españoles», ⁸¹³ en el qual s'explica que Pi i Sunyer havia marxat cap a Montevideo per haver acceptat una feina d'enginyer i això, la premsa afecta al regim ho veia com un símptoma d'haver-se donat per vençut. O al menys així ho van volen fer creure als de dins. El cert és que la sortida de Pi i Sunyer tant del govern com d'ERC, va ser en uns moments molt crítics i això acabaria precipitant la dissolució del govern català (MORALES MONTOYA, 2008, p. 759). El 22 de febrer es va dur a terme la darrera reunió del Govern de la Generalitat. El president Irla dissolia el govern «per manca d'entesa entre les forces polítiques catalanes», i d'aquesta forma la figura de Josep Irla va esdevenir la representació de les institucions polítiques catalanes a l'exili, sense cap tipus d'activitat ni iniciatives polítiques, però per mantenir viu el caliu catalanista. Des de les comunitats d'exiliats a Amèrica però, es reclamava la formació d'un consell executiu de la Generalitat (MORALES MONTOYA, 2008, p. 772 i ss.).

Aquest any Nicolau d'Olwer tenia projectat l'edició de *l'Expansió de Catalunya en la Mediterrània Oriental*, a través d'una editorial guatemalteca i gràcies a la bona voluntat de Bartomeu Costa. ⁸¹⁴ Durant la primavera, havien arribat a Guatemala 500 refugiats espanyols, i davant les dificultats econòmiques que ja tenia l'Ambaixada espanyola a Mèxic, Nicolau d'Olwer va demanar a Álvaro de Albornoz un ajut especial perquè la colònia espanyola establerta a Guatemala era poc nombrosa i la capital no podia absorbir tanta mà d'obra.

⁸¹² ANC, retall de premsa trobat al fons Andreu i Abelló, fons 408

⁸¹³ ANC, retall de premsa trobat al fons Andreu i Abelló, fons 408

⁸¹⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau- Costa i Amic, doc. 1, 7/9/1948

Aquesta delegació però no era tampoc l'única juntament amb Mèxic que patien econòmicament, però a Guatemala la vida era molt més cara respecte a la capital asteca, perquè la seva moneda tenia el mateix valor que el dòlar.⁸¹⁵

Álvaro de Albornoz davant de Giral va elogiar la tasca de Nicolau, a qui deia admirar i respectar profundament, així com a la Palma, veritable sosteniment de l'Ambaixador. Lamentava molt no poder correspondre més a Nicolau a causa del càrrec que desenvolupava.⁸¹⁶

Al fil del que hem exposat sobre els tentacles del franquisme, el juny de 1948 l'Ambaixador va emetre una queixa formal davant el Secretari de Relacions Exteriors, de Mèxic, protestant per l'activitat d'agents franquistes en el camp de les finances i que amagaven operacions clandestines amb or. Nicolau d'Olwer, creia que més enllà d'una maniobra especulativa, *per se* lamentable per l'afany de lucre i a costa del crèdit mexicà, hi veia una maniobra d'ordre polític per tal de fer arribar dòlars a les arques franquistes. La situació econòmica a Europa era aleshores força delicada i inestable, i Franco, suposava Nicolau, es veia obligat a fer jocs de mans a uns altres indrets. L'Ambaixador denunciava que no era el primer cop que Franco volia treure diners de Mèxic. Aquesta afirmació la feia Nicolau després d'haver tingut constància de que tant a l'aeroport com a diferents ports marítims, s'havien detectat diverses remeses d'or amb destinació a Espanya. Sembla que el Ministre de Negocis Estrangers franquista hauria enviat el seu germà Martín Artajo per tal de recaptar fons entre els feixistes espanyols establerts a Mèxic, sense gaire èxit però. Aquestes activitats financeres, apuntava Nicolau, no tant sols atemptaven contra els refugiats republicans, sinó també contra les interessos econòmics asteques.

També apuntava Nicolau a la presència d'un altre ministre franquista, Gallostra molt proper al govern de Bolívia, i que amb excuses de tipus familiar s'havia instal·lat a Mèxic per a actuar com a diplomàtic oficiós de Franco, així com d'altres elements que pretenien constituir una Missió oficiosa, la qual, en no trobar impediments s'hauria anat fent gran i forta. Nicolau d'Olwer va admetre la preocupació que tot plegat li suscitava, ja que cada cop arribaven més franquistes a Mèxic sense cap trava ni escull. Personatges que no s'amagaven del que eren i que estarien intentant suplantar els representants del govern republicà a l'exili «*Estas y otras*

⁸¹⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albornoz, Álvaro de, doc. 10, 12/4/1948

⁸¹⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d' Albornoz, Álvaro de, a Nicolau, doc. 15, en nota separada de 6/8/1948 adreçada a Giral.

actividades a favor del régimen del General Franco y de la ideología franquista difícilmente se compaginan con la situación diplomática de reconocimiento por México del Gobierno Republicano Español» L'Ambaixador no podia entendre aquestes activitats en el marc d'una situació diplomàtica reconeguda per Mèxic de recolzament a la causa republicana. Sembla que Gallostra, hauria estat el cervell d'aquestes operacions financeres, tot coaccionant amb possibles represàlies als interessants quan la promesa de condecoracions no funcionava, i per tant, culpable d'una important evasió de capitals mexicans cap a Espanya. L'Ambaixador demanava es posessin límits a aquestes activitats de dubtosa legalitat.⁸¹⁷

Va tornar a protestar pel mateix tema a l'agost, amb l'agreujant que un dels agents franquistes, estava usurpant el nom de *Representante de España* i emprava una clau cablegràfica per comunicar-se amb Madrid, a un despatx que havien situat davant per davant de l'Ambaixada republicana. Paradoxalment, algunes cartes que els anaven destinades a aquests agents oficiosos, eren rebudes a l'Ambaixada republicana, perquè el repartidor de correu els coneixia a ells, i d'aquesta forma Nicolau s'hauria assabentat de tot això. Així, l'Ambaixador després de posar al corrent al Ministeri de Relacions Exteriors a Mèxic, els va instar en termes força enèrgics a reconsiderar la seva posició vers la República, ja que estaven en el seu dret a fer-ho, però agrairia molt assabentar-se pels canals oficials i no per casualitats del correu.⁸¹⁸

Al marge dels afers consulars, desagradables i feixucs, Nicolau d'Olwer estava col·laborant a una obra col·lectiva *Ofrena a París*, per retre homenatge a la capital francesa, per a la qual va escriure *Tomba florida* (MANENT, A; 1989:218). Era aquesta una reflexió sobre el cementiri del Père-Lachaise i com no podia ser d'una altra forma, una referència al seu Abelard «*Enmig d'aquesta bigarrada multitud, pols de la història del darrer segle, i en un redós tranquil, mig amagat vora el cantó israelita, una tomba composta amb desferres gòtiques us transporta al segle XIIè: Abelard i Heloïsa! Aquells versos del Tirant lo Blanc escaurien a llur epitafi: Amor cruel, qui'ls ha units en vida, Après la mort, los tanca en lo sepulcre...*».⁸¹⁹ Això era París en el cor i el record de Nicolau, el retrobament amb l'Abelard i els paisatges malenconiosos i íntims que el convidaven a una vida de recolliment per reflexionar sobre el sentit de tot plegat i sobre la seva pròpia existència. D'altra banda, també va formar part de la Confederació

⁸¹⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, caixa POL. I-4, docs. 4.1.4/86-89, 4/8/1948, despatx n. 365

⁸¹⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, docs. 4.1.4/146-147, 11/6/1948

⁸¹⁹ *Ofrena a París dels intel·lectuals catalans a l'exili*. Albor, París-Barcelona, 1948. Es tracta d'una obra col·lectiva.

d'Organitzacions Catalanes d'Amèrica com a membre del Consell Directiu per al II Congrés Internacional de la Llengua Catalana.⁸²⁰

En canvi, la realitat política pel càrrec que ostentava com ambaixador, no li permetien enyorances medievals i de temps millors. Les crisis del govern republicà de Giral i després Llopis, feien témer un acostament del govern mexicà a l'Espanya de Franco, encara que no reconeguessin el seu govern. El fet de comptar en la capital asteca amb moltes i creixents adhesions, el portaven a pensar en les conseqüències més immediates pels refugiats (MATEOS, A; 2005:210). Malgrat els esforços per aturar la introducció d'agents franquistes, el nombre d'aquests anava in crescendo, i paradoxalment, s'havia suprimit l'entrada de refugiats republicans. Nicolau d'Olwer va haver d'admetre que tot això havia començat amb els tractats comercials entre Mèxic i Espanya, i que estaven creant un dèficit a les balances comercials mexicanes. L'entrada de vaixells comercials espanyols, no havia comportat cap benefici per a Espanya, però sí un important rèdit polític pel franquisme.⁸²¹

No tot van ser però, notícies negatives en aquests mesos. A França, el canvi de govern va ser percebut des del govern de la República a l'exili com a favorable als seus interessos. Persones com Bidault, Moch, Ramadier, Lacoste feien pronosticar un recolzament a la seva causa. També hi figurava en el nou govern Leon Blum «...*tan obligado para con nosotros por tantos motivos*»,⁸²² va dir Nicolau mentre valorava tots els noms. Com que estava prevista una Assemblea de l'ONU a París per a la tardor de 1948, Nicolau va voler veure un avantatge en el possible ajornament, ja que esperava que els nous aires al govern francès es consolidessin en favor de la causa republicana davant l'ONU. Però realment, una ombra de dubte s'escorava al seu cor. Si l'ajornament s'allargava massa, potser l'ambient antifranquista europeu, s'esvaïa. En paral·lel s'estaven fent molts esforços diplomàtics per contrarestar l'efecte dels ministres franquistes en alguns països de l'Amèrica Llatina- sobre tot Bolívia- i que a parer de l'Ambaixador de la República a l'exili, se'ls estava deixat fer i actuar amb massa llibertat.⁸²³ En aquest marc, Nicolau d'Olwer va ser consultat per si el seu nom podia encapçalar un Comitè d'Honor que hauria de donar aixopluc a un patronat català per a l'ajuda a les víctimes franquistes. Sense dubtar-ho, es va adherir perquè «*El terror franquista persisteix i a estones*

⁸²⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Miquel Ferrer a Nicolau, doc. 1, 20/6/1948

⁸²¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.1.4/148, 6/9/1948

⁸²² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albornoz, Álvaro de, doc. 13, 30/7/1948

⁸²³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albornoz, Álvaro de, docs. 14, 5/8/1848; 20, 8/12/1948

s'intensifica; si no és al nostre abast de fer-lo cessar, és almenys un deure de posar-lo en evidència davant els homes demòcrates i liberals»⁸²⁴

La Palma Guillen va decidir aquest any vendre's una casa que tenia a Rio de Janeiro, per valor d'uns tres-cents-mil cruzeiros, ja que la diplomàtica no volia tenir temes pendents fora de Mèxic.⁸²⁵ Suposem que les possibles futures necessitats econòmiques dels Nicolau-Guillen haurien portat a la Palma a prendre aquesta decisió, ates que ja no eren molt joves i el càrrec com ambaixador no duraria per sempre més. L'operació no es va poder fer en pocs tràmits per qüestions de canvi de divises. Aquest tema no és menor, ja que Nicolau veia perillar seriosament la seva feina com Ambaixador degut als greus problemes econòmics i per certa rumorologia que circulava.

La tardor de 1948 el nostre home estava sobrepassat. Primer per aquests rumors sobre el tancament de l'Ambaixada amb data de 15 de novembre. En segon lloc, aquests rumors es veien recolzats per les moltes persones que anaven a preguntar-li directament per confirmar-ho. Va voler saber d'on venien aquests rumors, perquè ja no li semblaven tals. Estava convençut que això estava perjudicant el prestigi de la República a l'exili i les seves institucions, a més dels problemes en la gestió que els podria comportar a curt termini. L'única resposta lògica als rumors era que s'havien comés indiscrecions per part d'elements del Govern republicà a París o de gent propera a aquest, que al seu torn tenien contactes amb corresponsals mexicans que s'estaven dedicant a retratar una realitat esbiaixada. Semblava doncs que a París havia un o més d'un indiscret.⁸²⁶

A banda d'aquesta preocupació, que no era poca cosa, estava el tema econòmic cada cop més agreujat. Nicolau d'Olwer va aportar algunes solucions, com per exemple unificar despeses de les plantilles de l'Ambaixada, els Consolats i Hisenda; una altra solució era la que es portava fent des feia mesos; retallar més les partides obligava a arrossegar un dèficit que Nicolau no estava en condicions de fer front per molt temps. Veia perillar la representació de la República a Mèxic, amb el risc de que la representació franquista podria anar guanyant terreny perquè, simplement, comptaven amb més mitjans econòmics *«sólo el efecto moral de nuestra presencia le cierra determinadas puertas; si dejamos el campo libre, lo ocupará»*. També va recomanar no deixar sense informació per orientar l'opinió dels refugiats, de

⁸²⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Quero i Morales a Nicolau, docs. 8, 26/6/1948; 9, 21/7/1948

⁸²⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 164, 17/10/1948

⁸²⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albornoz, Álvaro de, doc. 16, 29/10/1948

vegades víctimes de les burdes i maniquees manipulacions mediàtiques. Va haver de reconèixer que *Izquierda Republicana*, feia tots els possibles per mantenir un cert grau d'entusiasme republicà amb commemoracions i homenatges, però la gent necessitava informació actualitzada i sovintejada. Nicolau d'Olwer, se sentia avergonyit per les constants retallades en les despeses i argumentava que no podia rebaixar més el sou dels empleats de l'Ambaixada, i a tal efecte va renunciar per dos mesos al seu sou i les despeses de representació, d'aquesta forma els seus col·laboradors van poder cobrar la nòmina; no els va poder garantir però que passaria el mes de novembre.⁸²⁷

Davant d'aquest panorama d'incerteses, va presentar la seva dimissió davant Álvaro de Albornoz. Un ràpid telegrama va pretendre dissuadir-lo assegurant que s'estava estudiant una solució. La solució va consistir en un discret augment de la dotació econòmica assignada pels mesos de desembre i gener. No era res extraordinari però si prou per poder fer sense posar en perill la representació diplomàtica; Albornoz va assegurar a l'Ambaixador que la legació republicana a Mèxic seria la darrera a tancar les seves portes, arribats a l'extrem d'haver-ho de fer, per considerar aquesta la de major importància. Tampoc no va acceptar la seva dimissió perquè considerava a Nicolau d'Olwer molt valuós per a la tasca que estava duent a terme; li va insistir que calien petits sacrificis per part de tothom a l'espera de temps millors. Tanmateix, l'Ambaixador no havia pensat deixar el càrrec sense haver resolt un parell d'afers importants. Afers de caire econòmics i vitals per a la supervivència del Govern republicà a l'exili. Així que els tingués tancats, Nicolau ja tenia molt assumit que deixaria el càrrec.⁸²⁸ En paral·lel a les seves intencions de deixar el càrrec, Félix Gordón Ordás, predecessor seu, s'havia assabentat d'aquestes intencions de Nicolau i ràpidament va escriure a Fernando Valera, ministre d'Hisenda, per exposar-li que si Nicolau deixava el seu càrrec com ambaixador, bé es podria aprofitar per reorganitzar les relacions exteriors, encarregant a una sola persona les 4 ambaixades reconegudes a l'Amèrica Llatina, amb el convenciment de que les gestions serien molt més eficaces de cara a les constants accions dels agents franquistes. La figura hauria de ser la Ministre Ambaixador, fet que permetria també estalviar molts sous (GORDÓN ORDÁS, 1965-1972:503, vol. II).

⁸²⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albornoz, Álvaro de, doc. 16, 29/10/1948

⁸²⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albornoz, Álvaro de, doc. 17, 30/10/1948; carta d'Albornoz a Nicolau, doc. 18, 16/11/1948; 19, 1/12/1948

Ferran Cuito que havia estat a Mèxic fent turisme i visitant el seu amic, de tornada cap a Europa, va passar uns dies a Nova York, on va poder assistir a una reunió electoral per la qual va aparèixer Truman. Va quedar molt sorprès pels nous mètodes nord-americans de propaganda política. El Pla Marshall ja feia un any que rutllava i els nord-americans continuaven aportant els seus dòlars per aixecar una Europa malmesa per la guerra. També per garantir fidelitats mantenint així la pugna amb el bloc comunista. Cuito n'havia d'acompanyar una comissió nord-americana que volia veure sobre el terreny on s'invertiran els diners a Brussel·les, Zurich, Milà i a Roma; Cuito explicava a Nicolau, que després de la seva llarga absència, havia trobat Europa una mica millor. Fins i tot, deia, a Alemanya tot semblava rutllar. Això, òbviament no era indicatiu que tots estigués solucionat. Al contrari. N'hi havia un munt de problemes. Els preus s'havien pujat i s'estava estimulant el treball productiu per combatre les especulacions del mercat negre.⁸²⁹

A través de Cuito Nicolau rebia no només notícies dels seus a París, sinó de l'estat en general a Europa, Espanya i Catalunya. Per exemple, el 1949 Europa, de la qual quedava exclosa Espanya, anava progressant mes a mes, tot i que encara quedaven problemes per atendre. La pujada de preus feia molt més difícil la vida per a la gran majoria. La tendència però era d'anar cap a l'estabilitat. A Espanya, en canvi, les coses anaven a l'estil del franquisme. Cuito ho il·lustrava amb l'anècdota de que havia enviat des de Mèxic, la tardor de 1948 uns llibres per a l'Institut d'Estudis Catalans i aquests estaven encara retinguts per la censura el mes de març. Econòmicament, deia, Espanya no rutllava, i si la gent aguantava era per l'esperit espartà a que estaven acostumats.⁸³⁰ El retrat que es feia Nicolau de la societat catalana, a través de les paraules d'en Cuito, era que cadascú s'ho feia com podia, doncs les diferències entre rics i pobres eren tant marcades, que la gent s'havia d'espavilar amb molt d'enginy. Malgrat tot això, Nicolau d'Olwer pensava cada dia en l'enyor per Catalunya, on havia hagut de deixar moltes coses, *les seves coses*, entre les quals, deia, li agradaria passar la resta del temps que li quedés, «*fet i fet és el nostre país, i dol molt de sentir com se'ns va allunyant*».⁸³¹ Els darrers anys de la dècada dels quaranta, a Mèxic malgrat l'autoritarisme que s'anava imposant, no va impedir que tant republicans liberals com socialistes espanyols veiessin amb bons ulls el PRI (Partit de la Revolució Institucional) i majoritàriament es feia una

⁸²⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 167, 3/11/1948

⁸³⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes de Cuito a Nicolau, docs. 171, 18/3/1949; 172, 5/6/1949.

⁸³¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, docs. 175, 16/10/1949; 179, 28/2/1950

lectura en clau positiva d'aquell desenvolupament econòmic i la disminució de les desigualtats socials. Nicolau d'Olwer, però, amb ull crític com sempre, va afirmar que el PRI sense l'acció sindical no era res més que «*pura oligarquía caciquil*» en constatar les dificultats per desfer-se'n d'anys de monopoli, i adaptar-se als nous temps, en que s'imposava la lluita política gràcies a la formació de partits polítics en els darrers anys (MATEOS; 2005:61).

1949, el final d'una dècada

Malgrat que Nicolau estava actiu amb l'Ambaixada i d'altres activitats, sempre en el seu pensament la idea de tornar a París «El trasllat definitiu és el que més em plauria, no el veig pas fàcil: ací, mal que mal, hi ha més possibilitats de guanyar-se la vida» En aquests moments ell havia presentat la seva dimissió com Ambaixador però encara feia les funcions, mentre es plantejava la possibilitat de deixar Mèxic o no.⁸³²

L'abril de 1949 s'iniciaren les activitats de l'Ateneu Espanyol de Mèxic, i en la seva sessió inaugural, Nicolau d'Olwer s'expressà en aquests termes «*Fidelidad a la República es el común denominador de todos los ateneístas. El Ateneo es republicano [...] En lo demás ningún dogmatismo: bajo los pliegues de la bandera tricolor caben todos los que por ella lucharon [...] renegaría de lo que es su esencia si no fuera un templo de la libertad del espíritu, una escuela del respeto al pensamiento ajeno*».⁸³³ Una clara apel·lació a la unitat republicana en el context de l'exili i a les bones relacions que s'esperava d'ells respecte del país d'acollida. Nicolau d'Olwer, frisava per tornar a París i quedar-se, però en aquells moments no l'era possible per manca de mitjans. Si la situació econòmica hagués estat una altra a Europa en general i a França en particular, ja hagués demanat a en Cuito que li cerqués una feina adient que li permetés continuar amb els seus estudis sobre l'Abelard. Mentrestant, es lliurava a estudiar la història de Mèxic.⁸³⁴

D'altra banda, des del govern de la República instal·lat a París, per poder solucionar els problemes de líquid es va decidir fer una emissió de Bons de la Liberación Española per valor de 10 milions de pessetes or, amb un Decret de maig de 1949 publicat a la Gasetta. Es va demanar a Nicolau d'Olwer totes les reserves i discreció possibles a l'hora de fer les gestions

⁸³² NICOLAU, 1995:127, nota 34, carta de Nicolau a Herminia, 9/3/1949

⁸³³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/145, 16/3/1949

⁸³⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes de Nicolau a Cuito, docs. 172,5/6/1949; 175, 16/10/1949

pertinents.⁸³⁵ També, des feia mesos es venia projectant la creació d'un Orden de Liberación Española, que pretenia ésser de caràcter contributiu a les arques del Govern republicà a l'exili; caràcter que es va deixar de banda i que va tranquil·litzar a molts. Nicolau d'Olwer va ser proposat com a Mestre d'aquest Ordre, i tot i que no n'hi havia cap raó de pes o de fons per no acceptar, l'Ambaixador s'estimava més esperar a ostentar el càrrec un cop tots haguessin tornat de l'exili «*Me parecería prematuro, en efecto, ostentar la Orden de Liberación de España mientras España no esté liberada. El éxito por desgracia no ha coronado aun nuestros esfuerzos, y es posible que a la caída de Franco nuestro país no vea su liberación sino sólo una nueva forma de sujeción*»⁸³⁶

La tardor de 1949, va sorprendre a tots amb la bomba atòmica creada pels russos i que va posat els «*pels de gallina*» a més d'un incaut. Nicolau, però, no creia ni remotament en la possibilitat d'una guerra, i menys tenint en compte la victòria de Truman. Pel que feia a la situació de Iugoslàvia, deia l'Ambaixador, demostrava com estava el panorama internacional, i que res tenia a veure l'enfrontament ideològic capitalisme -comunisme, sinó que més aviat es tractava d'interessos. Respecte a la situació particular de Catalunya, allò del *No pot durar*, no el consolava pas; els que dominaven mantenien les seves prerrogatives a costa dels més pobres, que eren els que estaven en situació més precària treballant dobles torns per poder menjar. Això comportava estar massa cansat i amb menys ganes de pensar en res. Sense cap criteri, la gent combregava amb el que els deien manipulat.⁸³⁷

Aquest mateix any, es creà la Institució de la Cultura Catalana, vinculada al Consell Nacional Català i independent de l'Orfeó, per tal de difondre la cultura catalana a través d'un seguit de conferències, algunes de les quals realitzades per Nicolau d'Olwer sobre la història de Catalunya, i publicacions (MARTÍ, 1989:124). La mort sobtada de Pompeu Fabra, a causa d'un càncer no detectat⁸³⁸ va produir entre els exiliats, una gran commoció. A banda de la pèrdua de la seva figura intel·lectual i personal, es van presentar molts dubtes polítics. Nicolau d'Olwer es preguntava qui podria continuar la tasca duta a terme pel gran lexicògraf. Va proposar a en Joan Coromines com adjunt de la secció filològica.⁸³⁹ Aramon l'havia suggerit que fos ell el successor d'en Pompeu Fabra, però Nicolau creia millor que el president de

⁸³⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Albornoz, Álvaro de, a Nicolau, doc. 20, 8/12/1948.

⁸³⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Maldonado, doc. 2, 13/7/1949

⁸³⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes de Nicolau a Cuito, docs. 175, 16/10/1949; 179, 28/2/1950.

⁸³⁸ AMTM, correspondència, carta de Tarradellas a Nicolau, doc. 16, 09/12/1949.

⁸³⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes de Nicolau a Cuito, doc. 177, 9/12/1949 i de Nicolau a Aramon, doc. 30, 30/10/1949

l'Institut havia de ser algú que estigués present «*avui per avui (i potser per a demà) el meu nom és un mal nom: us podria causar enuigs...*».⁸⁴⁰ En aquests mesos finals de 1949, van sortir a la llum a Mèxic un seguit de volums sobre les *Relaciones Diplomáticas Hispano-Mexicanas*, el pròleg dels quals va fer el propi Nicolau d'Olwer amb l'estil «*concís, elegant i honest*»,⁸⁴¹ que el caracteritzaven segons Ferran Cuito.

A finals de 1949 l'Ambaixador, va rebre una comunicació del ministeri d'Hisenda per a una nova reestructuració de tots els serveis de la República, a partir de 1950. El problema, com sempre, la manca de diners, així que s'instà a que durant els mesos de novembre i desembre fer front a les despeses de l'Ambaixada en aquests termes «*deberan valerse a sí mismos con las recaudaciones consulares y los beneficios que la Oficina Comercial pudiera obtener*».⁸⁴² El vicepresident del govern republicà, Félix Gordón Ordás,⁸⁴³ li va recomanar fer noves reduccions de les partides que Nicolau considerés oportunes. L'Ambaixador però, no es podia fer una idea de com manegar-s'ho, ja que els recursos eren escassos. Ja havia hagut l'any passat de donar sortida una crisi semblant a la desesperada i havia presentat la seva dimissió. S'havia trobat una sortida puntual, però les coses no serien pas iguals. Finalment, Gordón Ordás li va insinuar de forma elegant que caldria retallar els sous més alts de tots els funcionaris dependents de l'Ambaixada. Aquest fou el detonant per a que deixés definitivament el seu càrrec l'any següent. En honor a la veritat, s'ha de dir que Nicolau ja havia presentat la seva renúncia el 1948, però que a petició d'Albornoz havia continuat la seva tasca, sense retirar-ne però la renúncia.⁸⁴⁴ El problema de fons, eren les picabaralles internes entre diferents sectors del Govern de la República, que poc a poc s'havien anat instal·lant a Mèxic. Això va posar en una situació molt incòmoda a l'Ambaixador. Nicolau deia que ell havia aconseguit que l'Ambaixada fos «*el lloc on tots anessin sense recel, com la casa de tots*», però en aquells moments, els membres del govern havien pres l'Ambaixada com a seu del govern i de ser-ne casa de tots, passarà a esdevenir «*la casa dels amics del govern*»⁸⁴⁵ Abdón Mateos, apunta a que des de febrer de 1949, el nomenament de Félix Gordón Ordás com a vicepresident del govern, va suposar un reducció en les atribucions oficials de l'Ambaixada per assumir-les aquest (MATEOS, 2005:203). Després de deixar enllestits els seus afers dins

⁸⁴⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Aramon, doc. 30, 30/10/1949.

⁸⁴¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 178, 13/1/1950

⁸⁴² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Gordón Ordás a Nicolau, doc. 2, 15/11/1949

⁸⁴³ La seva tasca al capdavant del Govern republicà a l'exili a partir de 1951, a SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2011:161-224

⁸⁴⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 179, 28/2/1950

⁸⁴⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 161, 25/9/1947

l'Ambaixada i haver fet les gestions pertinents per deixar el càrrec, el nostre home es dedicava a conèixer els carrers de Mèxic com si fos un nouvingut.⁸⁴⁶

I en paral·lel a aquests greus ajustos econòmics, el ministre d'Hisenda del Govern de la República, Fernando Valera, es va posar en contacte amb Nicolau per un tema econòmic summament important. El Govern a l'exili portava molt de temps intentant recuperar actius, dels quals una suma de 7 milions de francs dipositada a un compte del Chase Bank, i que havia estat segrestada pel Govern franquista arran la detenció de Nicolau d'Olwer l'agost de 1940. Aquesta xifra, constava com a béns personals d'ell en el moment de la seva detenció. Uns advocats francesos, estaven convençuts que es podrien encetar els tràmits per l'aixecament del segrest d'aquests diners, i a tal efecte demanaven a Nicolau que escrivís una carta a títol personal a un dels advocats, Monsieur Moncorge, per tal de començar les gestions. Lluís Nicolau estava convençut que es tractava d'un error, ja que aquell compte amb els 7 milions de francs segrestat el 20 d'agost de 1940, estava a nom del caixer de la JARE, José M. Oruezabala, i aquells diners eren el saldo que restava als comptes de la institució en el moment que el govern francès va interrompre el seu funcionament. Després, un tribunal civil de la Seine havia autoritzat el lliurament d'aquesta quantitat a l'Estat Espanyol el 1941. I Nicolau argumentava que ell no tenia cap compte a títol personal en aquella entitat, lamentant no poder donar satisfacció a la petició d'auxili de les arques republicanes. Valera va tornar a insistir, ja que si bé el compte estava a nom del caixer de la JARE, «...no es menos cierto que era de libre disposición de Vs.». Lògicament, amb la distància, Nicolau no va dubtar pas en ajudar a recuperar aquest actiu del govern republicà i va iniciar els tràmits demanats per en Valera. Finalment, tot va quedar en paper mullat, doncs tal i com havia sospitat Nicolau d'Olwer, en no ser ell el propietari dels diners i no poder-ne demostrar que eren seus, perquè no ho eren, feien impossible la seva reclamació.⁸⁴⁷

⁸⁴⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 161, 25/9/1947

⁸⁴⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes entre Nicolau-Valera, docs. 12, 24/11/1949; 13, 28/11/1949; 14, 3/12/1949; 15, 6/12/1949; 16, 6/12/1949 (Maître Moncorge); 17, 17/12/1949; 18, 4/1/1950; 19, 13/1/1950.

8. LA DÈCADA DELS CINQUANTA. UNA NOVA CONJUNTURA: LA GUERRA FREDA.

El mes de gener de 1950 el Secretari d'Estat dels EUA, Dean Acheson va pronunciar unes paraules que el van enfrontar fins i tot amb l'opinió pública del seu país, al afirmar que s'hauria de deixar llibertat als Estats Membres per a restablir les seves ambaixades a Espanya i admetre l'ingrés de Franco als organismes de l'ONU. Segons el mateix Acheson no tenia gaire sentit mantenir Espanya aïllada dels seus veïns, tot i considerar-lo part integrant d'Occident.⁸⁴⁸ Aquestes declaracions es feien només 4 anys després de la Resolució de la Assemblea General de les Nacions Unides en que es reconeixia «*Por su origen, naturaleza, estructura y comportamiento, el Gobierno de Franco es un régimen fascista, calcado de la Alemania nazi de Hitler y de la Italia fascista de Mussolini...*».⁸⁴⁹ Òbviament, les reaccions no es van fer esperar, sobre tot per part del govern republicà a l'exili i dels pocs amics que li poguessin quedar.

Mentrestant, l'exili a França per alguns era extremadament dur i difícil. La *Ligue de Mutilés et Invalides de la Guerre d'Espagne* amb seu a París, a inicis de 1950 es va adreçar a Nicolau d'Olwer en qualitat d'ex-governador del Banc d'Espanya. La situació dels mutilats de guerra era penosa, sense possibilitats de poder treballar i sense percebre cap ajut per part del Govern espanyol a l'exili.⁸⁵⁰ Van demanar a Nicolau els informés sobre els fons que es van evacuar a l'estranger durant la guerra, i d'aquests quins estarien en previsió de recuperar-se. Nicolau va respondre allò que ja era del domini públic de caràcter oficial «*el 1936 el Gobierno puso bajo su custodia directa las Reservas del Banco de España, llevándolas de las cajas de este en Madrid a un lugar que consideró más seguro [...] fue el Gobierno, bajo su responsabilidad exclusiva y sin intervención del Banco, quien manejó, con el secreto impuesto por las necesidades de la guerra, aquellos fondos*». Va assegurar-los que desconeixia si s'haurien exhaurit o no després d'haver donat auxili a través del SERE, i més tard el JARE, fins la seva incautació pel govern de Mèxic el 1942 i posteriorment restablerts en constituir-se el Govern de la República a l'exili. A partir de 1945, el govern a l'exili havia fet crides a tots aquells que tinguessin en el seu poder bens del patrimoni nacional, per lliurar-los al govern. Hi va haver

⁸⁴⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.1.4/39, retall de premsa *España Nueva*, de 21 de gener de 1950.

⁸⁴⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, 4.1.4/40 *Palabras Olvidadas*, imprès per l'Ateneo Espanyol de Mèxic, octubre de 1953.

⁸⁵⁰ A partir de 1952, van començar a rebre algún tipus d'ajut. Vegeu, SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2011:210

que sí havien tornat els béns; però d'altres no, bé per no estar-ne ja en possessió d'ells, bé per no voler lliurar-los.⁸⁵¹

La Guerra Freda, una mala influència, (1950)

Aquesta nova dècada va començar amb la mort del il·lustre advocat, Amadeu Hurtado, sogre de Ferran Cuito, el mes de febrer. Nicolau d'Olwer el recordava així «...duia els anys tan ben duts, amb el cap sempre tant clar i la salut sense xacres [...] pocs resten ja de la seva generació, i cap que com ell pogués donar un testimoni tan directe i tan imparcial [...] de la vida pública de Catalunya...».⁸⁵² Per a l'ex líder d'AC, Amadeu Hurtado havia estat com un *franc-tirador* i sentia una certa curiositat per les memòries que l'advocat havia encetat a Perpinyà. Va demanar a en Cuito per elles. L'opinió d'Amadeu Hurtado respecte de Nicolau, com ja s'ha vist al llarg d'aquest treball, fou la pròpia d'un *franc-tirador* amb el líder d'AC com a objectiu. No va dubtar a carregar les tintes per la seva gestió com a ministre de la República i per les seves actituds polítiques, de vegades ambigües i poc definides, de vegades fredes i distants. Nicolau sempre va ser molt conscient que molts el bescantarien per les seves accions polítiques, ja que ell mateix considerava que el que ell va fer com a polític, uns altres ho podrien haver fet molt millor. Ser-ne conscient de les pròpies limitacions, no treu el fet que a ningú l'hi agrada que el qüestionin, i més per afers tan poc a veure amb les seves capacitats intel·lectuals. Potser Nicolau s'ho va carregar tot sobre les espatlles i va somriure displicent, donant-li en part la raó. Joan Casanellas deia que Amadeu Hurtado mai va perdonar a Nicolau d'Olwer el fet d'haver acceptat el càrrec de ministre al govern provisional. Un càrrec que probablement ell hauria cobejat, però que per un *error de càlcul*, havia rebutjat proposant el nom de Nicolau (CASANELLAS, 1991:67), com ja hem vist al capítol 2 d'aquesta tesi. A banda d'això, davant la mort d'algun amic o conegut, Nicolau no podia evitar reflexionar sobre el seu propi recés. I no és que tingués por a la mort; l'esgarriava la idea de morir allunyat de la seva germana Rosa.⁸⁵³ Una pulmonia, aquella primavera, gairebé se'n porta a Lluís Nicolau a la tomba. Gràcies a la penicil·lina es va poder guarir. Però anímicament estava molt tocat perquè

⁸⁵¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Ligue de Mutilés a Nicolau, doc. 1, 9/2/1950; carta de Nicolau a la Ligue de Mutilés, doc.2, 13/2/1950

⁸⁵² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 179, 28/2/1950

⁸⁵³ NICOLAU, 1995:131, carta de Nicolau a Herminia, 6/3/1950

veia que les seves forces i la seva salut minvaven a cada crisi d'asma, i això accentuà encara més el desitgi d'escorçar la distància que el separava de la seva germana.⁸⁵⁴

L'ex-Ambaixador, un cop deslligat de la política es va sentir alliberat d'un jou molt pesat perquè al president del Colegio de México li va dir «*Ya soy hombre libre. Situación envidiable, pero que tiene sus graves inconvenientes... Intelligenti pauca*»⁸⁵⁵ sens dubte referint-se al tema pecuniari. Nicolau durant els següents mesos a la seva dimissió com Ambaixador, va intentar obtenir algun encàrrec del Colegio de México; per desgràcia aquell 1950 per raons de pressupost no fou possible ampliar el quadre de treballs i les seves corresponents remuneracions. Amb tot, ell va continuar mantenint el contacte i el 1957 obtindria un encàrrec.⁸⁵⁶ Però Nicolau tenia la necessitat d'una feina que li reportés uns ingressos més o menys estables, doncs els treballs per encàrrec a diferents revistes i editorials, probablement no donarien per cobrir-ho tot. Sabem que l'ex-ambaixador va tenir un càrrec remunerat al Banc de la Propietat, propietat de Joan Casanelles i que va donar feina a molts exiliats (CASANELLAS, 1991:192-193; XAMMAR, 1991:534).

Al marge dels afers pecuniaris, l'abril de 1950 es convocà el Premi Catalunya a instàncies de la revista *La Nostra Revista* (LNR). Nicolau d'Olwer formà part del jurat. Sembla que estant el projecte en marxa, Nicolau comunicà a Vicenç Riera que Avel·lí Artís no tenia prou diners pel premi. Ell mateix suggerí de cercar una excusa per endarrerir el veredicta (RIERA LLORCA, 1994:131).⁸⁵⁷ No seria pas l'única vegada que passés això. També va ingressar al seminari del Colegio de México durant la segona etapa de la institució. Va ser l'únic a qui no es corregien els seus treballs, ni passaven cap mena de filtre o retallada, malgrat que les del propi Daniel Cosío Villegas, fundador de la institució, sí que les va patir. Va encetar un treball històric sobre l'economia durant l'època del Porfiriato; aquest treball era deutor de la revista anglesa *The Economist*, mitjançant un contracte amb *The Intelligence Unit*,⁸⁵⁸ a banda de còpies microfilmades dels informes que ambaixadors, còsols i ministres havien redactat durant les seves funcions a Mèxic, i que es trobaven als arxius nacionals de Washington (LIDA; MATESANZ;

⁸⁵⁴ NICOLAU, 1995:132-133, carta de Nicolau a Herminia, 6/6/1950

⁸⁵⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau al Colegio de México, doc. 4*, en aquest document, tot i que consta la data de 25 de gener de 1949, es tracta sens dubte d'un lapsus de Nicolau, doncs el document, està escrit per ambdues cares; la primera és la missiva que li dirigeix Luis Santullano escrita amb data 17 de gener de 1950, en el revers li contestà Nicolau fent referència a la seva del 17.

⁸⁵⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau al Colegio de México, doc. 8, 26/1/1951; carta del Colegio de México a Nicolau, doc. 10, 3/5/1957

⁸⁵⁷ Aquesta excusa fou la dispersió dels membres del jurat, fet d'altra banda cert.

⁸⁵⁸ Holding de negocis, dins del grup *The Economist*, amb seu al Regne Unit.

1990:305-306). En aquesta tessitura de voler trobar uns ingressos més o menys regulars, es va adreçar al Degà de la Facultat de Filosofia de Caracas, Domènec Casanovas, perquè aquest l'havia enviat missatge amb Pi i Sunyer per anar a donar un seguit de conferències a la capital veneçolana. Nicolau d'Olwer s'ho estava plantejant i cap a la tardor va demanar a Casanovas en quines condicions materials i acadèmiques hauria de dur a terme aquestes col·laboracions. Tanmateix era molt conscient que per la seva implicació política amb la República, la seva persona podria no ser ben rebuda a Caracas.⁸⁵⁹ També al llarg de 1950 es va poder dedicar al treball encetat sobre el missioner Sahagun, doncs l'Institut Panamericà li ho havia encarregat i el volia enllestir aviat, feina per a la qual va haver de llegir molt en no ser camp de la seva especialització.⁸⁶⁰ Els esforços per fer un treball d'historiador impecable li va merèixer el reconeixement de molta gent «*Su trabajo ha de servir de ejemplo para los que han de salir en el futuro referentes a los otros países de América*».⁸⁶¹ Tot i haver deixat el càrrec d'Ambaixador, Félix Gordón Ordás sempre tindria Nicolau d'Olwer, un fidel col·laborador. Va esdevenir les seves oïdes i els seus ulls, quan el vicepresident del govern no podia ser present a les reunions de Corts o de l'Ambaixada. També li demanava el seu parer sobre temes polítics.⁸⁶² Per això, i per altres aspectes que hem anat veient, ens hem preguntat quina mena d'influència va arribar a tenir Nicolau d'Olwer, per la qual tothom el cercava per moure situacions encallades, per donar opinions o recollir informacions a les reunions de Corts, quan ell ja no estava vinculat a la política.

En aquell context de Guerra Freda, des d'Europa els polítics creien que els nord-americans els havien de resoldre els problemes; Cuito hi desconfiava atenent el què estava passant a Corea del Sud, per tant ell no n'estava gaire convençut de la conveniència d'aquesta intervenció en els afers europeus. El conflicte coreà, no permetia als mexicans dur a terme les seves eleccions presidencials. Nicolau no ho podia entendre, sinó des de la voluntat de dilatació de les autoritats mexicanes. De retruc, la guerra de Corea estava propiciant que molts mexicans que tenien grans fortunes als bans nord-americans, les estiguessin retirant per por. No semblava però, que el peso hagués de pujar. Es va donar aleshores un fet paradoxal, i és que havent més diners en circulació, no hi havia mercaderies per comprar perquè les

⁸⁵⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Casanovas a Nicolau, doc. 1, 15/1/1950; carta de Nicolau a Casanovas, doc. 2, 13/11/1950

⁸⁶⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 186, 22/10/1950

⁸⁶¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Zavala a Nicolau, doc. 3, 30/5/1952

⁸⁶² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes de Gordon a Nicolau, docs. 4, 23/8/1951; 5, 15/3/1952; 6, 9/1/1953; 6, 9/1/1953.

importacions s'havien encarat. Nicolau se'n feia creus mentre recorda la seva etapa com a Ministre d'Economia; allò no tenia res a veure amb les lleis econòmiques mexicanes d'aquells moments.⁸⁶³

Durant l'estiu de 1950, Lluís Nicolau va voler presentar una comunicació a un Congrés Internacional de Història a París, però només es llegirien les d'autors que estiguessin presents. S'ho va prendre amb força sentit de l'humor, doncs tenia la sensació de perdre el temps, malgrat estar-ne ben ocupat «*Podria cantar, com un himne, la cançó del Pobre negrito...*».⁸⁶⁴ Nicolau d'Olwer davant la certesa cada cop més forta de no poder tornar a Catalunya, es va refugiar en la seva obra de Pere Abelard. Treballant interrompudament, doncs havia de fer treballs per sobreviure, es lamentava no poder acabar-lo mai i no trobar els materials d'estudi adequats. Només havia conservat l'esperança al retorn durant els anys d'exili a França. Després, aquella esperança es va perdre i Lluís Nicolau es va anar corsecant per dins, consumint-se a poc a poc. Així, per una necessitat de sobreviure espiritualment, es va lliurar a l'Abelard, a estones i com podia, i sobre tot a l'exploració dels temes americans, en aquest cas per necessitat material, posant de relleu el gran historiador que duia dins «*...que la aceptación de esta condena a pesar de la consideración y la estima del que lo alejaban, le hacía vivir una vida sin futuro. No lo digo pensando en sus años y su estado de salud que lo precipitaban hacia la muerte, sino en aquella parte de supervivencia que tenemos en nuestro ser los hombres que hemos dedicado una buena parte de nuestra vida a una causa colectiva. Una parte constituída por un bagaje de ideas, de ilusiones, de hechos que han dado color a nuestra existencia: libertad, democracia, humanismo. Cuando eres joven y estás en casa puedes luchar [...] Lejos de la juventud y de la Tierra el hombre se siente cada vez más importante y sin ánimo de regresar*» (LAGUNA, 1999:366).⁸⁶⁵

Sempre mirant el passat Nicolau reflexionava aquell any sobre la mort d'en Marc Bloch, a qui coneixia dels anys de congressos científics, i el testament deixat amb *L'estranya derrota* «*síntesis de consells que només poden escriure la gent molt bregada en un ofici. Marc Bloch és una de les pèrdues més sensibles que en el món intel·lectual va causar la guerra*»⁸⁶⁶ Un intel·lectual que, com hauria definit Antonio Gramsci, no havia basat el seu tarannà només

⁸⁶³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 184, agost, 1950 (dse)

⁸⁶⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 184, agost, 1950 (dse)

⁸⁶⁵ Hem vist l'original en català a l'IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 46, 31/12/1961

⁸⁶⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 186, 22/10/1950.

en l'eloqüència, sinó que havia de participar de forma activa en la vida pràctica, construint, organitzant, influint (GRAMSCI, 1972:33). Bloch ho havia fet a través de «*Els seus llibres i la seva Revue d'histoire économique, començada a publicar vers l'any 1930, obren un camí que ja no podrà ésser abandonat...*».⁸⁶⁷ Lluís Nicolau sempre es queixaria, sobre tot durant l'exili, de no haver deixat una obra més sòlida i de més calat, culpant de tot al temps dedicat a política, que tot i no penedir-se, havia estat un temps llançat al buit i que no li tornava res (TASIS, 1962:3).

A la tardor, el President del govern de la República a l'exili, Álvaro de Albornoz, va voler recuperar el projecte d'unió de totes les forces polítiques i sindicals republicanes; calia fer pressió davant de les Nacions Unides, respecte a la postura d'aquesta institució amb el règim franquista. Nicolau d'Olwer fou consultat sobre el contingut del projecte, i amb la sinceritat que el caracteritzaven, sobre tot a l'exili, li va comentar per carta al President el seu parer. Va subscriure la preocupació i la constatació del President respecte a la desunió de les forces liberals i democràtiques, i va celebrar que per fi algú proposés una actitud assenyada, en no voler fer més grans aquestes diferències. El President apel·lava a l'expressió individual de cada partit i organització. Nicolau d'Olwer es va sentir plenament identificat amb l'afirmació de la legitimitat republicana, en tant que expressió última de la voluntat del poble. Tanmateix, va discrepar en la possibilitat que NNUU pogués fer res efectiu per fer desaparèixer el règim franquista, com a molt se li podria vetar l'entrada a l'ONU. Res més. Tampoc confiava gaire en assolir determinats èxits de govern a aquelles alçades de l'exili, perquè la gent s'havia anat desencantat de la política. Una desafecció que havia estat alimentada per les successives crisis dels respectius governs a l'exili. No creia en la unió de forces de la resistència interior, supeditada a una sola força política. El President Albornoz, va poder constatar amb agror, que Nicolau d'Olwer havia estat l'únic de 37 ex-ministres que s'havien pres la molèstia de llegir el contingut del projecte i de contestar.⁸⁶⁸

Ferran Cuito que es trobava convalescent per un accident de cotxe, havia pogut llegir les memòries del seu sogre, de les quals deia «*tot sovint, els fets hi són vistos en perspectives molt particulars. Crec que seria molt interessant que vós escrivissiu les vostres, però molt especialment en el referent a l'inici de la República, la seva gestació i la política de casa nostra...*».⁸⁶⁹ Cuito tenia el convenciment que unes memòries Nicolau d'Olwer tindrien un

⁸⁶⁷ NICOLAU, 2003:74, carta de Nicolau a Cuito, 19/8/1942

⁸⁶⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d' Albornoz, Álvaro de a Nicolau, doc. 34, 6/11/1950; carta de Nicolau a Albornoz, doc. 35, 23/11/1950; carta d'Albornoz a Nicolau, doc. 36, 3/1/1951.

⁸⁶⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 185, 9/9/1950

valor objectiu i clar *a la manera d'un veritable historiador*, però mai ho les va arribar a fer. Ni s'ho va arribar a plantejar, malgrat que alguns li demanaren al llarg d'aquests anys. Què portava a un home que havia viscut esdeveniments importants, a no voler deixar per escrit les seves impressions sobre aquells afers? En canvi, mentre havia estat a la presó de Cusset, malgrat les dificultats i les incomoditats va escriure fins i tot les rutines que li feien fer a diari. Nicolau, com va confessar a Ferran Cuito, deia que encara que volgués escriure-les no disposava dels seus arxius; no es volia guiar per la seva memòria, no massa fidel. D'altra banda, creia que les seves opinions, contradictòries respecte a la majoria de la gent, si no es podien documentar no servien per a res. Una altra raó de pes que va esgrimir a l'hora de justificar perquè no deixava les seves memòries escrites, era perquè fent fidelment l'ofici d'historiador, hauria d'escriure una història de debò, dins la qual molts dels seus coetanis i correligionaris quedarien ben retratats, i els bescantadors de Catalunya hi trobarien carnassa per desprestigiar el catalanisme. Creia que era l'hora del silenci i no fer soroll, assumint que el temps dels de la seva generació ja havien passat. Valdria la pena, va dir, si aconseguís fer aprendre la lliçó, i aquelles alçades de la seva vida, Nicolau n'estava convençut que «*els pobles no escarmenten mai*».⁸⁷⁰ Cuito però, no va ser l'únic que li va aconsellar deixar per escrit alguns papers amb reflexions o memòries. Patxot ⁸⁷¹ més endavant li aconsellaria «... *que'ls documents referents a la vostra actuació pública fossin degudament guardats, com testimonis fefaents d'actes consumats, que altris s'afanyaran a capgirar per tal d'acabar negant-els. Vós sabeu prou el que costa trobar la veritat històrica enmig de les histories oficials, els mites, les llegendes i les falsies premeditades [...] i llur veu mereix que resti impresa...*».⁸⁷²

Nicolau d'Olwer sempre tendia a mirar enrere la vida i s'adonava que aviat l'Institut d'Estudis Catalans en faria cinquanta anys de vida «*quina manera de fer i desfer, a casa nostra...*»⁸⁷³ i quantes coses viscudes en paral·lel al pas del temps, des el Lerrouxisme fins als temps actuals, on l'estraperlo era la forma d'enriquir-se a una Espanya on encara no havia començat el *desarrollisme*. Una nova crisi al govern de la República a l'exili i la retirada de la condemna a Franco per part de l'ONU, va propiciar que l'administració mexicana d'Alemán,

⁸⁷⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 186, 22/10/1950

⁸⁷¹ Rafael Patxot i Jubert, 1872-1964. L'amistat i relació entre Nicolau d'Olwer i Patxot, venia des de la creació de la Institució Patxot, on Nicolau actuava com a assessor juntament amb Eduard Fontserè, Batista i Roca, Alós-Moner, entre d'altres. Durant la Guerra Civil, sembla que Nicolau va intercedir per un germà d'en Patxot que més tard esdevingué falangista. Vegeu, MASSOT, 2014:29.

⁸⁷² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Patxot a Nicolau, doc. 2, 5/12/1953.

⁸⁷³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 186, 22/10/1950

donés per superades les institucions republicanes espanyoles. Això, podria implicar en el futur la desprotecció dels immigrants republicans, i a tal efecte polítics i intel·lectuals, sobre tot comunistes, van redactar un manifest pel qual apel·laven a garantir als refugiats el dret d'asil. El 2 de desembre Álvaro de Albornoz va presentar una dimissió que no va ser acceptada per Martínez Barrios qui li va encomanar de formar un nou govern. Un govern que es mantenia més per inèrcia que per eficàcia (MATEOS, 2005:211).

De les moltes coses que Nicolau en va donar el seu suport, ens l'hem trobat a signant aquell any la crida de Stockholm,⁸⁷⁴ considerada pels anticomunistes com un pecat;⁸⁷⁵ però aquesta reacció no va sorprendre el nostre home. Va justificar el seu posicionament a favor de la crida, perquè deia que en haver-se deslligat del llaç oficial amb la política, havia decidit reprendre la seva llibertat, la qual pensava conservar el que li restés de vida. Els que el coneixen bé saben que Nicolau no tenia cap tendència comunista i ni tant sols simpatia vers aquest corrent ideològic, però sempre s'havia manifestat com un home de pau «...no soy ni he sido comunista, ni filo-comunista, ni filo-marxista de ninguna de las múltiples obediencias. No lo soy ni puedo serlo, porque soy liberal de viejo cuño, anti-estatista y anti-militarista...».⁸⁷⁶ A Cuito li va justificar així «La guerra es barbarie pura: humanizarla es vana pretensión de conciliar términos contrarios [...] la declaración es un eco del anhelo de paz que siente la humanidad». Alhora era conscient que fins i tot les més nobles actituds són defensades sovint per traïdors «No conozco, a través de la Historia, ideal justo ni causa noble que no los haya tenido. Los tiene el patriotismo, los tiene la religión».⁸⁷⁷

El context a Espanya era que tot funcionava a mig gas. Les fàbriques només disposaven de llum elèctrica 6 hores a la setmana, els tramvies i autobusos s'havien d'aturar 2 hores cada dia amb el caos que això comportava, doncs s'aturaven allà on els agafava el tall d'electricitat. La inflació continuava pujant. Malgrat l'enyor de Catalunya, com seria possible tornar a una Barcelona que seria molt diferent de com Nicolau la recordava «anàrquica i desballestada» més que no pas sota els peus del «governador, el bisbe i la guarnició».⁸⁷⁸ Mentre la majoria de la gent vivia en la més acusada de les misèries, els ministres franquistes miraven cap a Europa,

⁸⁷⁴ Aquesta crida, fou una iniciativa del Moviment Oficial de Partisans de la Pau, i que es postulaven en contra de l'armament nuclear, en el context de la guerra de Corea. Malgrat el prestigi dels intel·lectuals que en donaren el seu suport i el zel dels comunistes, el moviment no va reeixir.

⁸⁷⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 185, 9/9/1950

⁸⁷⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Irujo, doc. 3, 4/1/1960

⁸⁷⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 186, 22/10/1950

⁸⁷⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 192, 9/5/1951

assenyalant-los com a culpables de l'ostracisme al qual, deia Martín Artajo, els havien mantingut. Ni els EUA ni França havien enviat encara els seus ambaixadors a Madrid. En contraposició a la misèria de la majoria de la població, estaven les grans fortunes, i Nicolau d'Olwer ho va atribuir a que s'amassaven al pair de la *pau franquista*- les cursives son nostres- i gràcies a l'estraperlo. El Banc Central d'Espanya, que havia estat a punt de fer fallida poc abans de la guerra el 1936, va comprar aquell 1951 la Banca Hispano- Colonial, darrer símbol d'una banca pròpiament catalana.⁸⁷⁹

Despertant del somni, (1951)

El 1951, el govern de Franco fou admès a la UNESCO. Molta gent a l'exili va creure que això serà la fi de Franco i que podrien tornar a Espanya. Lluís Nicolau va tenir clar que això no esdevindria, tot i que per uns moments es va forçar a creure-s'ho. Va analitzar fredament quin seria el bagatge que durien els exiliats a una Espanya lliure. Restablir la llibertat i la democràcia estaria bé però no suficient. L'ex-líder d'AC creia que a Espanya no hi havia només un problema de democràcia, que en sí mateix ja era prou important; hi havia altres afers més peremptoris com l'economia, les finances, una reforma agrària profunda i adaptada a les noves exigències del mercat, que les fàbriques poguessin treballar i produir i que tothom tingués un plat de menjar. Per a tot això, caldrien abans estudis molt acurats sobre aquests temes i els respectius programes d'aplicació. Nicolau no coneixia de ningú que ho estigués fent. Esperar l'ajut estranger era viure d'il·lusions i estar lligats pel coll. Espanya restaria per sempre més esclavitzada sota el jou de les noves regles del joc, imposades per les dites democràcies occidentals, a canvi d'esdevenir el bastió de l'anticomunisme.⁸⁸⁰

Després de la seva dimissió del seu càrrec com Ambaixador, el president del Colegio de México, Luís Santillano, li va expressar el seu agraïment per la tasca feta i la seva col·laboració; Nicolau d'Olwer va respondre que la satisfacció era d'ell en haver «*podido contar con la eficaz ayuda de usted en las dos empresas que más me satisfacen de mi paso por la Embajada: la nueva etapa del Colegio de Madrid y la publicación de "Relaciones hispano-americanas"*». ⁸⁸¹ Com que encara cercava encàrrecs i feines per poder viure, Daniel Cossío Villegas va convidar

⁸⁷⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 187, 11/11/1950; carta de Nicolau a Cuito, doc. 188, 28/12/1950

⁸⁸⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 189, 17/2/1951

⁸⁸¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència Nicolau-Colegio de México, doc. 4, 17/1/1950

a Lluís Nicolau a col·laborar amb els seus estudis a la revista *Historia Mexicana*, publicada pel *Colegio de México*. Òbviament va acceptar, ja que necessitava els diners, i tot i que lamentava no poder contribuir en el primer número amb un treball de més calat, li va adreçar un escrit destinat a la secció de NOTAS, descrit pel propi Cossío com un espai per al «*tratamiento que puede ser hasta el de la mera sugestión o noticia*». ⁸⁸² Per aquesta primera aportació, va cobrar 50 pesos, però en d'altres posteriors, tenim constància de que va percebre fins a 300 pesos. ⁸⁸³ Les col·laboracions van continuar almenys fins el final de 1952, ⁸⁸⁴ tot i no tenir la certesa de més col·laboracions més enllà d'aquesta data, podem suposar que les hi van haver mentre Nicolau va estar en plenes condicions físiques per fer-ho. Aquell estiu, Nicolau demanaria a Cuito que li facilités dades sobre la Indústria Tèxtil d'Espanya, útils per als seus estudis al banc mexicà on treballava. ⁸⁸⁵

A finals de febrer de 1951, Nicolau es va assabentar del nomenament de Pierre Vilar ⁸⁸⁶ com a professor a *l'École des Hautes Études*, un honor sens dubte que ell creia merescut; va reconèixer el valor dels estudis econòmics de Catalunya fets per l'historiador francès «*Je souhaite que ce chemin soit suivi par nombre de mes compatriotes. Pas besoin d'être marxista pour reconaître que les phénomènes économiques sont à la base de beaucoup d'autres*», ⁸⁸⁷ un convenciment que sense haver tingut una formació específica en afers econòmics, la seva experiència al capdavant del Ministeri d'Economia, del Banc d'Espanya i més tard a l'Ambaixada de la República, li van permetre apreciar la importància i la influència dels afers econòmics a les altres esferes. És per aquest motiu que el va felicitar molt sincerament, tot aprofitant les seves suposades influències per mirar de capgirar la seva situació personal. Lluís Nicolau frissava per tornar a Europa, però econòmicament l'hi era del tot impossible, a no ser que trobés una feina. L'ex-ambaixador, ja sabia però que Vilar estava intentant trobar un lloc per al seu col·lega. En aquest sentit, Pierre Vilar havia estat pendent de la creació de noves

⁸⁸² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Historia Mexicana a Nicolau, doc. 1, 13/4/1951; carta de Nicolau a Historia Mexicana, doc. 2, 30/5/1951

⁸⁸³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d' Historia Mexicana a Nicolau, doc. 4, 5/6/1951

⁸⁸⁴ Moment en que s'interromp la correspondència.

⁸⁸⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 197, 23/7/1951

⁸⁸⁶ L'amistat de Nicolau amb Pierre Vilar, arrenca d'octubre de 1927. Primer el va definir com a periodista i polític, per després rectificar i dir *expolític*. S'havien conegut a través de Miquel Ferrà a una excursió a la platja, on també s'estava la Palma Guillén, aleshores professora de Filosofia a la Universitat de Mèxic. Pierre Vilar, sembla que va quedar molt impressionat per la Palma Guillén, en detectar la capacitat de dialèctica de la mexicana i amb la rapidesa que semblava passar de Plató a Valéry, de Proust i Freud a Paul-Boncour..., CONGOST, 2016:243. D'altra banda, Miquel Ferrà, amic de la Palma, hauria intentat sempre que ella i el Nicolau es cassessin, NICOLAU, 1995:34, nota 14.

⁸⁸⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Vilar, doc. 1, 26/2/1951

càtedres a la Sorbonne, on Nicolau pogués tenir cabuda, però «*Malheureusement, l'Université française est un labyrinthe compliqué, et les mystères des lois et de budget national, ne le son pas moins...*», ni la burocràcia ni les lleis funcionaven bé i qualsevol tràmit s'alentia molt. Els pressupostos s'aprovaven amb l'any acadèmic vençut. Pierre Vilar estava convençut, per tal com anava tot, que si havien de sorgir noves càtedres serien per l'any següent. Una situació en la qual ni el propi rector, Sarrailh, estava implicat per a que reeixís. L'historiador francès va proposar a Nicolau que presentés la seva candidatura per a Montpellier i Toulouse, on seria més probable que es creés una càtedra i es va oferir per fer tot d'indagacions al respecte. Tot i que la seva candidatura podria passar per davant dels altres candidats, tanmateix li va advertir del perill que suposava anar donant massa pistes sobre ell, ja que en aquells indrets, diguem-ne més provincials, hi havia «*toujours les grands hommes de clocher*». Tant Pierre Vilar com molts d'altres que coneixien Nicolau a França es preguntaven si ja tenia clar això de voler tornar a la vella Europa, davant del panorama incert que es desvetllava.⁸⁸⁸ I realment sí que ho desitjava, però des de l'enyorança que amarava el seu cor. Amb el cap fred, era més conscient que a Mèxic es podia guanyar la vida més o menys bé; es resignava a haver de treballar a la seva edat, quan tot li costava molt més, però n'estava content perquè la feina li permetia passar l'enyor i mirar endavant amb optimisme. A Europa era una altra cosa. Ho havia comprés per les evidències, però també perquè el seu cunyat Isidre havia comés l'error de quedar-s'hi amb la Rosa i la Montserrat. Ja havien passat cinc anys i aquella decisió havia estat «*una equivocació, que avui ja no té remei*». ⁸⁸⁹ Aquella primavera, Pau Casals va assumir la presidència d'un Patronat destinat a dotar a Edicions Proa de prou suport econòmic per a la difusió del català a França, davant el perill que comportava «*deixar que les generacions que puguen oblidin l'ús d'una expressió que els hauria d'ésser natural?*». El mestre Casals va afirmar rotundament que la llengua ho era tot per a Catalunya. En aquesta conjuntura, va voler saber de quina forma podria contribuir-hi Nicolau.⁸⁹⁰ No tenim constància de que el nostre home aportés diners.

En un altre ordre de coses, Nicolau d'Olwer portava molt de temps intentant l'admissió de Mèxic- des de 1947- i d'altres repúbliques de l'Amèrica Llatina, a l'Union Académique International. Les seves influències prop de la UAI des feia moltes dècades, el van portar a

⁸⁸⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Vilar a Nicolau, doc. 2, 10/3/1951

⁸⁸⁹ NICOLAU, 1995:140- 141, carta de Nicolau a Herminia, 30/9/1951

⁸⁹⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Casals a Nicolau, doc. 5, maig de 1951(dia dubtós)

pressionar a Victor Tourneur, el president de l'Acadèmia aleshores. El silenci de l'UAI obeïa a que fins el juny, no seria possible comptar amb l'opinió de tots els membres acadèmics.⁸⁹¹

La tardor de 1951, va acollir els Jocs Florals a Nova York. Nicolau en el seu discurs va aprofitar per reivindicar el principi wilsonià recollit a un dels seus 14 punts, sobre donar satisfacció a les aspiracions nacionals; pel que respectava a la llengua nacional Nicolau va recordar que els tractats internacionals recollien tres obligacions «*no restringir en cap forma l'ús de la llengua pròpia ni en les relacions privades, ni en el comerç, ni en la religió, ni en la premsa o en cap altre ordre de publicacions, ni tampoc en les reunions públiques; garantir-ne l'ús, tant oral com escrit, davant els tribunals de justícia; garantir que la instrucció serà impartida en la llengua del que l'ha de rebre*». Lògicament, creia Nicolau, si això no s'estigués vulnerant a Catalunya no els caldria fer publicacions en català a l'estranger, i la Universitat i les escoles seguirien essent catalanes i els Jocs Florals no s'haurien de celebrar cada any a un punt de la geografia mundial. L'ex-Ambaixador, va fer també balanç de les lliçons apreses per la darrera guerra. Feia tres anys que s'havia aprovat, a l'Assemblea general de les Nacions Unides, la convenció sobre el genocidi, concepte que no només contemplava el genocidi físic sinó també el cultural i que «*constitueix un atemptat als drets humans continguts en la Declaració general*».⁸⁹²

Deslligat de la política, Nicolau es va lliurar a abrandar causes culturals d'arreu i pacifistes. L'any anterior havia signat la crida d'Stolckom, i aquella mateixa tardor, la Comisión Española por la Paz, impulsada per José Giral i Wenceslao Roces, i que demanaven la seva adhesió en contra de la instal·lació a Espanya de tropes nord-americanes «*...Las comisiones militares yanquis están ya tomando posesión de sus nuevos dominios. Se prepara la ocupación militar de España por los norteamericanos*» deia el pamflet que s'havia distribuït al Congreso Español de la Paz.⁸⁹³ Tot plegat reflecteix el context de Guerra Freda en que els EUA, cercava aliats i adhesions encara que fossin amb qui havia portat a la República espanyola a una guerra cruenta. Una guerra que va guanyar paradoxalment gràcies al «*auxilio de tropas extranjeras, que destruyeron ciudades españolas y mataron a millares y millares de compatriotas*» A Nicolau d'Olwer no li estranyava gens aquest comportament per part d'en Franco. En canvi no entenia «*el deseo irreflexivo y la miopía militar de procurarse aliados a cualquier precio y de*

⁸⁹¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Torneur a Nicolau, doc. 4, 16/5/1951

⁸⁹² IEC, fons Nicolau d'Olwer, docs. 2.5/24-25, 5/10/1951

⁸⁹³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta del Congreso Español de la Paz a Nicolau, doc. 1, 5/10/1951

cualquier calidad. Ofuscación producida por la psicosis de guerra que domina en aquel país»

Un any després de la crida d'Estocolm, es va ratificar en la decisió presa; aquella crida era el ressò de la humanitat que només volia la pau, especialment els pobles europeus que havien viscut la barbàrie dues vegades. Finalment, però no es va adherir al Congreso perquè el camí que havia encetat aquest no els portaria pas a la pau i creia que era unilateral. Sobre el món no planava només aquest perill «*Dos imperialismos rivales – no uno solo- amenazan la paz del mundo [...] todo poder tiende al abuso y no ha existido ninguna potencia que no haya aspirado, en una forma u otra a la hegemonia mundial. Lo que me parece nuevo es la docilidad con que los otros pueblos, o sus gobiernos, se prestan a la condición de satélites, bajo el nombre halagador de aliados*» Va dir que aquestes dues potències el que es mereixien era que la resta del món els deixessin sols davant pel davant, perquè probablement al no poder comptar amb territoris aliens per esmicolar-se, potser enraonarien. O potser no. Al menys, la resta de pobles no haurien de patir la predació i la barbàrie.⁸⁹⁴

En un altre àmbit, Nicolau d'Olwer es va fer càrrec, a partir de 1951, de recaptar diners entre els exiliats per contribuir en l'ajut econòmic de l'IEC. Portava temps treballant en la constitució d'un *Patronat de les Institucions de cultura catalana*, que tot i semblar molt ambiciós, en realitat tenia com a únic i primer objectiu «*...auxiliar l'Institut d'Estudis Catalans*»; el nom del patronat obeïa al fet de voler evitar qualsevol represàlia del regim franquista vers l'Institut. A punt de complir els cinquanta anys d'existència, l'Institut travessava en aquells moments una situació molt precària, sense suport oficial des de finals de la guerra civil, desnonat del seu edifici i movent-se gairebé en la clandestinitat. L'ajut a l'interior l'hi havia permès anar fent, però l'IEC necessitava moneda estrangera per a continuar els seus contactes amb d'altres institucions internacionals i per poder comprar llibres per a la seva biblioteca. El fet d'haver pertangut a l'UAI, realment l'havia salvat de morir del tot, però l'Institut tenia uns deures vers la Unió: la primera pagar les quotes que encara quedaven pendents de molts anys, a banda d'assistir a les reunions i col·laborar en projectes. Com que a Espanya no entraven llibres estrangers des de 1938, les biblioteques s'havien quedat enrederides, al marge del progrés d'altres països. Nicolau d'Olwer, va donar comptes dels diners que ja s'havien tramés des de Mèxic cap a Bèlgica per anar liquidant els deutes, dels que ja s'ha parlat. Va ser molt conscient- i això l'exili ho va accentuar- de la importància

⁸⁹⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta del Congreso Español de la Paz a Nicolau doc. 1, 5/10/1951; carta de Nicolau al Congreso Español de la Paz en México, doc. 2, 18/10/1951

de l'IEC, el considerava «...l'única finestra que Catalunya té oberta al món, i ens cal fer tots els esforços per tal que no se'ns tanqui»⁸⁹⁵ Des de Mèxic ell havia enviat els diners a Aramon a través de Ferran Cuito.⁸⁹⁶ Tota precaució era poca.

S'esvaeixen les esperances de condemna al franquisme, (1952)

A inicis de 1952, Nicolau havia estat llegint l'epistolari entre Maragall-Unamuno, aquest darrer a qui coneixia personalment. El que més li va agradar fou l'època i el context en el qual es desenvolupava l'intercanvi epistolar entre aquests dos personatges «*tant diferents i que s'entenien tant bé*». Un context que Nicolau recordava aleshores amb recança perquè fou l'ambient que el va atrapar per fer-ne política. Lluny quedava aleshores 1906 a Girona i el discurs del duc de Solferino. Un any, també, en que havia dut el penó de la Facultat de Filosofia i Lletres en honor als parlamentaris que s'havien enfrontat a la Llei de Jurisdiccions després dels fets del *Cu-cut!*.⁸⁹⁷

L'exili, per bé que dur, el va poder sobreportar d'una altra forma gràcies a tots els amics amb qui mantenia correspondència Nicolau. Uns amics que li enviaven llibres, que omplien de joia i coneixement les llargues hores en que l'ex-Ambaixador no es dedicava a cap dels seus estudis. Tampoc podem menystenir les cartes, que per sí mateixes esdevenien petits pedaços de sentiments en viatge d'anada i tornada, i que Nicolau llegia i rellegia freturosament, emocionat. Per descomptat, les fotografies que alguns li enviaven. Herminia Grau li havia enviat aquella primavera de 1952 una sèrie sobre la Catedral de Barcelona; unes fotografies que li van permetre refrescar el record del gòtic i el romànic, estils arquitectònics que no havien pogut ésser omplerts per la majestuositat de les construccions asteques. Les fotografies més emocionants sens dubte, les de l'edifici de la Via Laietana on havia viscut fins el gener de 1939 «*Les pedres de casa nostra em diuen tantes coses...*».⁸⁹⁸

Altres lectures que el nostre home esperava amb impaciència, vindrien a omplir d'estímul i joia aquest dur exili. En aquest sentit, la lectura de *De la Dictadura a la República*, del General Berenguer i *Los catalanes en la Guerra de España*, escrita per Fontana, falangista de Tarragona, no van ser pas lectures agradables tot i que li van fer passar l'estona «...*il·lustren*

⁸⁹⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Limosner, doc. 4, 23/7/1951

⁸⁹⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 198, 28/7/1951

⁸⁹⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 201, 14/1/1952

⁸⁹⁸ NICOLAU, 1995:143, carta de Nicolau a Herminia, 5/4/1952

*amb noms i fets el clima dels nostres adversaris i la misèria moral del país».*⁸⁹⁹ El llibre d'en Fontana el va indignar, perquè Nicolau, juntament amb Hurtado i Moles havien estat testimonis en primera persona dels fets que Fontana tergiversava a les seves planes, com el fet de que Azaña havia mogut els Fets d'Octubre de 1934 des de l'Hotel Colón. Va haver reconèixer però, que el llibre explicava coses inèdites i desconegudes i el més valuós del treball en sí mateix eren els records personals. Nicolau va constatar que les explicacions de Fontana representaven el trencament entre dues generacions: la que havia viscut la guerra i la que no. Respecte del llibre de Berenguer, creia que tenia un pes més específic.⁹⁰⁰

També va seguir amb molta atenció la polèmica encetada per unes declaracions de Rafael Calvo Serer, sobre el regim franquista. Nicolau d'Olwer pensava que els monàrquics tenien massa aspiracions sobre un futur plàcid a Espanya després de Franco; però els calia despertar perquè la monarquia que admetrien la resta de potències no seria la que esperaven els monàrquics antifranquistes.⁹⁰¹ Els de l'Opus havien anat a l'exili a llençar les xarxes de pesca sota el lema *todos españoles*, amb un resultat força decebedor per les moltes rebufades que havien rebut del gruix dels exiliats a Mèxic.⁹⁰² Tanmateix, Mèxic el principal defensor de la República a l'exili, aquell 1952 va negar la celebració d'una reunió de les Corts. Gordón Ordás estava convençut que els EUA estaven al darrera d'aquesta decisió presa per la Presidència mexicana. D'aquesta forma es va veure obligat d'anar a París per dur a terme la reunió a la capital francesa. En aquests moments, molts exiliats es plantejaven la idoneïtat del govern a l'exili «*¿No le parece a Vd. Sr. Presidente, que ya es hora de dar por terminado este triste espectáculo internacional, triste más por ridículo que por macabro, y enterrar definitiva y solemnemente nuestra República. Yo creo que sí*» (YUSTE DE PAZ, 2006:259).⁹⁰³

En paral·lel als afers polítics, el 1952 es va celebrar la Quinzena Cultural Catalana per projectar la cultura catalana a Mèxic. Les conferències van anar a càrrec de personalitats mexicanes, així com catalanes entre les quals, la de Lluís Nicolau d'Olwer (MARTÍ; 1989:128). També va participar a una enquesta per ser «*alta y prestigiosa figura de la intelectualidad española*» (DUARTE, 2009:234) sobre democràcia, llibertat, economia i altres qüestions per a la

⁸⁹⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 202,18/1/1952

⁹⁰⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 203, 15/5/1952

⁹⁰¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes de Nicolau a Cuito, docs. 216, 7/11/1953; 217, 2/12/1953

⁹⁰² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 217, 2/12/1953

⁹⁰³ SÁNCHEZ CERVELLÓ, 2011:164-191, on l'autor explica els plans del govern de Gordón Ordás per tractar d'estretar lligams amb d'altres països que els donessin suport. Els tentacles del franquisme s'estenien per tot arreu.

publicació *Las Españas*.⁹⁰⁴ Sobre la pau, i responnent a una de les preguntes, deia que com a base d'una nova economia «*El hombre del siglo XIX confiaba enorgullecido en las conquistas de la civilización. El hombre de hoy tiene la certeza de que el progreso sirve ante todo para el mal [...] Dos guerras destruyeron su posibilidad. El recién nacido duerme a la sombra de una tercera guerra, que va a venir y que será más espantosa que las otras...*» (FERRER; PUJADES; 2008:301) i «*El principio moral que durante décadas había sostenido la esperanza republicana, democrática y liberal se habría derrumbado*» (DUARTE, 2009:234). Nicolau d'Olwer creia que els impulsors de la revista *Las Españas* havien reeixit més en les seves tasques a l'Ateneu Espanyol de Mèxic, que no pas en la difusió de la revista. Políticament es movien en la utopia i Nicolau va afirmar que la gent a Mèxic o bé seguia ancorada a les antigues formes d'organització dels partits polítics o no en volien fer.⁹⁰⁵ Cal fer unes puntualitzacions respecte aquestes impressions de Nicolau. Per a molta gent a l'exili, la majoria, no va haver cap possibilitat de participar en política mexicana, i molt menys influir-ne. Així la majoria de les persones van viure una situació de *despolitització*, que va representar un dur revulsiu per a una generació que havia estat molt polititzada a Espanya. Així, totes les energies esmerçades en política, a Mèxic es van haver de canalitzar cap a la cultura o el món acadèmic. Aquesta conseqüència de l'exili- no va ser l'única però- va representar la tragèdia de molts d'aquests homes summament implicats i compromesos amb la República (FABER, 2005:373-389).

Una missió diplomàtica encomanada pel govern de Mèxic a Palma Guillén, va permetre a Lluís Nicolau d'anar a Roma. Durant aquells mesos, s'esmerçà en prendre notes pel seu Abelard, tot visitant *els llocs "abelardins"*.⁹⁰⁶ I d'altra banda el retrobament amb els seus, el qual intuïa un comiat definitiu «*...serà per a no veure'ns més damunt la terra*» Feia molts anys que no es trobaven tots plegats, la Rosa, l'Isidre, la Montserrat, en Jordi i ell mateix.⁹⁰⁷

Aquella tardor, Nicolau d'Olwer fou convidat per Àngel Morera⁹⁰⁸ a signar el Memorial que s'anava a adreçar a la UNESCO, per evitar-ne l'entrada de l'Espanya franquista dins l'organització. El memorial havia estat redactat pels *patriotes* de l'interior, i se l'havia donat la màxima difusió a l'exterior per trobar totes les adhesions possibles. El memorial era un

⁹⁰⁴ N°s. 121-122 d'abril de 1952, vegeu les preguntes i respostes a FERRER; PUJADES; 2008:300-310, Annex 14; i a DUARTE, 2009:233-236, on l'autor fa un resum sobre les respostes d'en Nicolau d'Olwer.

⁹⁰⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 186, 22/10/1950

⁹⁰⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 204, 6/11/1952

⁹⁰⁷ NICOLAU, 1995:145, carta de Nicolau a Herminia, 22/5/1952

⁹⁰⁸ Àngel Morera i Ventalló, destacat militant de la Unió Democràtica de Catalunya, exiliat a París des d'inicis de la guerra civil. Existeix una biografia d'ell MORERA, (2016), *Àngel Morera i Ventalló...*,

document on es recollien els motius pels quals el regim de Franco no hauria d'ésser admès a la UNESCO: «*La persecució del regim franquista contra la Cultura, el Dret i la llengua catalana...*». La resposta de Nicolau va ser molt clara; signar sí, sempre i quan la resta de persones proposades per signar ho facin també. Va creure que seria l'única forma de donar valor al document, tot i que en dubtava de la seva eficàcia perquè a «*la UNESCO es juga un joc polític del qual les nostres consideracions n'estan excloses*». ⁹⁰⁹ Lluís Nicolau va llegir el *Memorial* i va descobrir un tema que l'inquietava molt, i així li va fer saber a l'Ángel Morera; es tractava del reconeixement obert i públic de que les classes dels Estudis Universitaris Catalans s'estaven fent clandestinament. No podien anar davant la UNESCO amb el lliri a la mà «*això és una denúncia, que pot dur un ròssec de persecucions. Els que som fora hem de tenir molt compte a no fer ni dir res que pugui agreujar la situació dels de dins*». ⁹¹⁰ Així, amb aquesta recomanació, durant la tardor es va anar preparant el terreny per a l'esperada sessió a la UNESCO. Paradoxalment, els mateixos que gestionaven aquesta recollida de signatures davant la UNESCO, aquest mateix any van portar l'Orfeó Català a París, sota auspici de les autoritats franquistes, per demostrar al món sencer que ellso perseguien el *catalanisme* «*Es pensaven fer catalanisme. El què feien era el joc a Franco [...] tot això vol dir una gran desorientació*». ⁹¹¹

Batista i Roca, l'home que portava els afers de la UNESCO, també va demanar a Nicolau si volia signar «*una apel·lació catalana a UNESCO oposant-nos a l'admissió del Franco [...] a causa de la seva persecució de la llengua i de la cultura catalana*» ⁹¹² Batista i Roca estava preocupat pels silencis i, alhora, sobre les opinions *dels de París*, perquè «*refusen admetre qualsevol esmena al text de Barcelona repassat per ells*» ⁹¹³ i dels d'Anglaterra li diuen que el seu projecte a presentar davant la UNESCO «*hi ha un gran nombre d'arguments d'ordre polític*», fet que a parer d'ells provocaria més divisions a Catalunya. Per tant, com que la UNESCO era un organisme de caire cultural, no era apropiat presentar un text que estava ple de caires polítics. Amb aquests greuges es va encomanar a l'opinió del seu amic Nicolau d'Olwer- malgrat haver bramat contra ell per la destitució de Pi i Sunyer al Consell de Londres- i que en aquells moments es trobava a Roma. Des de la capital italiana li va respondre exactament el mateix que li havia dit setmanes enrere a l'Ángel Morera, explicant-li que tot i

⁹⁰⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Morera a Nicolau, doc. 1, 14/10/1952

⁹¹⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Morera, doc. 2, 21/10/1952

⁹¹¹ FERRER; PUJADES; 2008:76, carta de Nicolau a Coromines, 5/11/1953

⁹¹² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Batista i Roca a Nicolau, doc. 3, 3/11/1952; carta de Morera a Nicolau, doc. 1, 14/10/1952

⁹¹³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Batista i Roca a Nicolau, doc. 3, 3/11/1952

que signarà el document que l'hi han fet arribar des de París «*perquè no es pogués dir que m'havia negat a signar una apel·lació a favor de la cultura catalana*», imposava com a condició que ho signessin tots aquells a qui també se'ls havia demanat. En el fons sabia que tot allò esdevindria paper mullat i així li ho va fer saber a en Batista i Roca. Respecte a les opinions dels d'Anglaterra, Nicolau d'Olwer va tractar de tranquil·litzar i encoratjar el seu amic «*res de lo que diu el vostre text no és fer política. Per contra, els silencis i els bandejaments que vós noteu, si que fan una mena de política, com d'ex-franquistes semi-penedits*».⁹¹⁴ Finalment, el projecte, amb els seus corresponents memoràndum i apèndix⁹¹⁵ es van presentar a la UNESCO, sense que tingués cap conseqüència en el sentit que es perseguia, tal i com havia vaticinat Nicolau d'Olwer. Mentre encara s'estava a Roma, va ser informat que les activitats del Patronat de Cultura Catalana no anaven com caldria, ja que tot apuntava a una certa deixadesa per part de l'Antoni Sbert; semblava que aquest demorava la posada en marxa de la institució i no donava cap sortida als acords que s'havien pres anteriorment «*...estatutàriament i deliberadament, ens hem proposat ordenar i protegir tota obra cultural que s'ho valgui...*»; de facto amb el Patronat se li donava protecció a l'IEC. En qualsevol cas, Nicolau estava d'acord que havien de continuar donant suport econòmic a l'IEC, però sempre atenent les necessitats de la institució i no posar-la en perill, ja que gaudia «*d'una semi-tolerància oficiosa, o [...] d'una clandestinitat tolerada, que en qualsevol moment una petita imprudència pot rompre. M'han dit que mai no els escrigui a Barcelona parlant-los de diners*». Així que li va prometre cercar una sortida discreta per a l'enviament de diners a l'IEC.⁹¹⁶ Durant la seva estada a Europa, va aprofitar els Jocs Florals a Toulouse a finals de novembre, per anar a la ciutat francesa, intuïnt que serà la darrera vegada que la veuria.⁹¹⁷ Va substituir a en Ventura Gassol que no va poder anar per malaltia. En aquesta ocasió Nicolau va voler reflexionar sobre Catalunya i els catalans, però més d'una perspectiva identitària diferencial «*No som – gràcies a Déu!- no som pas una raça-* »; la diferència rajava en la cultura i la característica en la llengua «*Català és aquell qui sent i pensa i parla en català, vingui d'allà on vingui, [...] I si un català oblida la seva llengua, ja ha perdut tot allò que tenia de català*»,⁹¹⁸ per

⁹¹⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Batista i Roca, doc. 5, 7/11/1952

⁹¹⁵ Aquests documents, tant la versió francesa com l'anglesa, es poden consultar a carpeta de correspondència de Batista i Roca, IEC, fons Nicolau d'Olwer, annexos al doc. 7, 30/11/1952

⁹¹⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Peyrí a Nicolau, doc. 1, 20/11/1952; carta de Nicolau a Peyrí, doc. 2, 26/11/1952

⁹¹⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 204, 6/11/1952

⁹¹⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 2.5/33, 7/12/1952

acabar abrandant l'Humanisme com aixopluc del poble català. Un discurs, en definitiva molt amarat del seu enyor vers l'altra banda dels Pirineus. Va ser el més a prop de Catalunya que va estar des del 1946.

Comiat d'Europa, (1953)

El matrimoni Nicolau Guillen, va estar a Europa fins el març de 1953; van haver d'allargar més l'estada per una nova pulmonia del Lluís, agreujada amb una crisi d'asma. Li va costar molt sobreposar-se però el viatge de tornada cap a Mèxic en vaixell, el va ajudar a acabar de netejar els seus pulmons. En l'aspecte emocional, el viatge tampoc no l'havia escatit «...m'ha estat fatal, donant-me un enyorament que no tenia...», sobre tot perquè Roma l'havia captivat.⁹¹⁹ Si havia albergat alguna mena d'esperança, després d'aquell viatge va estar més que convençut que el retorn a Catalunya no li serà possible «*Si hi tornéssim veuríem que la nostra Catalunya ja no existeix; i això encara seria més trist. Ben segur que se n'està gestant una altra; però no tinc cap interès a conèixer-la, perquè ens hi sentiríem estranys...*».⁹²⁰ De retorn a Mèxic, Nicolau va formar part del jurat d'un concurs literari, el qual va premiar la novel·la *Tres* de Rafael Tasis, un premi que constava d'una dotació econòmica i la publicació de l'obra a l'editorial d'Avel·lí Artís, dins la col·lecció *Catalònia*, però aquest premi no es va materialitzar en cap sentit (LAGUNA, 1999:366). Nicolau però va seguir molt de prop tot el que el seu amic i deixeble anava publicant, sempre elogiant-lo i encoratjant-lo de forma sincera, sobre tot perquè Tasis va demostrar una producció literària espectacular.

Amb ocasió del tretzè aniversari de l'afusellament de Companys, Nicolau d'Olwer va escriure un article per a *La Humanitat*, on va fer un repàs a la figura del president «*Si Lluís Companys va morir com a President de la Generalitat, just és que els catalans retem a la seva memòria un homenatge unànime [...] Pel damunt de totes les diferències*» També es va commemorar la mort de Macià i l'article de Nicolau va ser publicat a la *Revista de Catalunya* de gener-febrer de 1954. Nicolau va ressaltar tres dates emblemàtiques en la vida de Macià⁹²¹: 1907 i la Solidaritat Catalana, moment en que es donà de baixa de l'Exèrcit «...s'estima la seva carrera;[...] però, és un ciutadà gelós dels seus drets»; 1926 i Prats de Molló i que tothom

⁹¹⁹NICOLAU, 1995:149, carta de Nicolau a Herminia, 20/8/1953

⁹²⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc. 1, 31/10/1953

⁹²¹ Aquest article també va ser publicat al butlletí d'ERC a Mèxic. Aquest es troba a l'IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 2.5/46 (sense data)

semblava haver fet riulla «*Allò que Macià es proposava era [...] demostrar que la dictadura no era la pau i fixar l'esguard internacional damunt el problema de Catalunya.*»; Finalment, 1931 la proclamació de la República «*...el canvi de la monarquia a la República, el trànsit del centralisme a l'autonomia, i l'evolució del capitalisme conservador vers una democràcia social, va poder realitzar-se sense una gota de sang i sense sotragades greus*» (NICOLAU, 2012:131).

La Comissió Organitzadora⁹²² de la Conferència Nacional Catalana,⁹²³ tenia projectat per al setembre dur a terme la conferència amb un seguit de ponències i anunciar als assistents els seus objectius. Nicolau d'Olwer va ser proposat com a candidat al Consell Assessor d'aquest organisme. Nicolau tot i respectar la tasca i objectius que es proposaren els va dir que «*...en el cas d'ésser elegit, no acceptaria el càrrec. Deixant de banda tota altra consideració, estic convençut que el resultat de la Conferència, qualsevol que siguin els bons desigs dels seus organitzadors, no serà pas d'unificar els catalans per a una acció comuna, sinó de crear, encara, una nova divisió*»⁹²⁴ Tampoc es va adherir a la Conferència Nacional Catalana per un seguit de raons que va detallar de forma clara i estructurada:⁹²⁵

«Benvolguts amics,

He rebut la vostra lletra anunciant-me que la “Conferència Nacional Catalana” organitzada per vosaltres es reunirà a la Ciutat de Mèxic el proper mes de setembre i us agreixo la vostra invitació a participar-hi i la tramesa de les ponències publicades en el nº 25 de El Poble Català. No conec les altres i em plauria rebre les que volguessiu trametre'm, però no puc donar-vos la meva modesta adhesió a la vostra “Conferència” per les següents raons, que vull expressar-vos cordialment amb fi de correspondre a la vostra gentilesa:

Primera: No puc reconèixer-vos cap dret d'apropiar-vos del adjectius “Nacional Catalana”, que mai en cap país poden ésser emprats per organitzacions particulars sense autorització del Poder públic.

⁹²² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de la Conferència Nacional Catalana a Nicolau, doc. 1, 4/6/1953; aquesta comissió estava formada per: Ferran Llardent, Vicenç Riera, Lluís Perramon, J. Soler-Vidal, Marià Roca, Pius Aries, A. Tona, Mª Dolors Bargalló, Dr. F. Paniello, J. Roure/Torrent, Miquel Ferrer, Manuel Alcàntara i Dr. S. Armendarès.

⁹²³ Aquesta Conferència Nacional Catalana fou el resultat, segons expliquen els seus impulsors, de tots els intents fracassats anteriorment durant l'exili, d'aplegar les diferents forces nacionalistes i democràtiques; es va convocar a instàncies de la Comunitat Catalana de Mèxic. Vegeu, *La Nostra Revista*, n. 67, pp. 83-88, 1953

⁹²⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a la Conferència Nacional Catalana, doc. 2, 15/6/1953

⁹²⁵ Hem considerat convenient reproduir en la seva totalitat, perquè creiem representa el testimoni car i valuós del seu pensament polític i la seva postura vers la política a l'exili.

Segona: Si no reconeixeu l'existència jurídica d'una representació formal del Poder públic de Catalunya, el fet de negar aquest dret al President de la Generalitat no us dóna a vosaltres el dret d'apropiar-vos d'una representació que si no la reconeixeu a la Presidència de la Generalitat, no la podeu atribuir a ningú. I no podeu, per tant, crear una confusió a l'estranger emprant adjectius que en totes les llengües del món volen dir quelcom més del que verament serà la vostra "Conferència".

Tercera: Tot i que lamento l'absència d'una acció política dels òrgans que, de jure, representen a Catalunya, i la desitjo, i estic sempre disposat a col·laborar en una política de conciliació de totes les tendències en un programa mínim per a realitzar aquesta acció política, crec que la "Conferència" que vosaltres organitzeu no pot per més que desorientar a l'opinió pública internacional i minimitzar l'autoritat de la veritable representació nacional catalana per aquesta acció política que crec necessària.

Quarta: Reconec a qualsevol el dret d'ésser separatista, per bé que si jo fos separatista no hauria estat fundador de l'Esquerra Republicana de Catalunya ni seria encara militant d'aquest partit, però, és un fet públicament notori que mai cap partit separatista ha pogut tenir ni un regidor municipal elegit per sufragi a Catalunya. També és un fet ben notori que els catalans hem votat lliurement el 1931, el 1932, el 1933, el 1934 i el 1936 i cap partit separatista ha gosat negar la legitimitat d'aquestes eleccions. I així mateix és un fet que de Catalunya estant, amb la República, tots els partits separatistes han pogut organitzar-se lliurement i presentar candidats. Si algun separatista va ésser elegit fou un separatista vergonyant, puix portava la disfressa de militant d'altres partits el qual programa polític no era separatista. Per tant i mentre el nostre poble no pugui tornar a votar lliurement, ningú té dret a imposar, per a un programa mínim d'acció nacional, cap principi que impliqui el separatisme a priori, ni a interpretar des de l'exili, amb l'assistència de veus anònimes i de representants de grups particulars, la voluntat de Catalunya. I, repeteixo, el rètol de la vostra Conferència és motiu de greu confusió.

Per aquestes raons principals lamento no poder acompanyar-vos ni participar en l'estudi de problemes que m'interessen sempre i que jo mateix considero urgent resoldre.

La meua resposta no està inspirada per cap desig d'agreuja les diferències que m'allunyen del vostre propòsit, ans el contrari, tant de bo poguéssim acostar-nos.

*Vostre afectíssim amic que us estreny la mà».*⁹²⁶

L'any de la successió d'Irla, (1954)

A primers de 1954, Pi i Sunyer des de Caracas, tornava a demanar el parer de Nicolau d'Olwer en afers relacionats amb Catalunya i els seus òrgans de govern. Es va mostrar comprensiu davant els desitgis d'ell i del President Irla, però va haver de dir-li que si n'hi havia moltes vies per a constituir un organisme semblant al del Consell creat per en Companys a París, no es podia seguir més d'un camí a l'hora, perquè afebliria molt qualsevol esforç esmerçat. Tanmateix, aquesta era la raó de menys pes, segons Nicolau. La qüestió nuclear era quina hauria de ser la tasca del Consell de Catalunya. Creia que ni la d'un govern, perquè no hi havia res a governar, ni exercir funcions executives, si no més aviat haurien de ser tasques representatives. Si això no havia estat possible el 1939 o el 1945, menys ho seria a aquelles alçades. Nicolau ho argumentava des del convenciment de què no era possible donar sortida al cas català al marge de la situació espanyola en general, ja que en cas de que s'arribés a derrocar el regim franquista- fet força improbable- una Espanya republicana no en rebria cap ajut de l'exterior, atenent el context europeu de Guerra Freda, on l'Europa dels Sis, la CECA, s'ho manegaven tot.⁹²⁷

L'ambient a l'Europa dels cinquanta, no era, de lluny, d'autèntic liberalisme. El moment actual, deia, de totalitarisme i demagògia no fa preveure un canvi en un futur a mig termini. Si alguna cosa s'havia d'intentar contra Franco, no podia ser des de fora ni en nom de Catalunya *«Ni el President ni el Consell de Catalunya no han de participar en maniobres, que en la major part dels casos haurien de desprestigiar-los. La seva tasca és de conservar un fideïcomís espiritual, per a lliurar-lo si el cas arriba, a les autoritats de la Catalunya restaurada»*. Com que era conscient que Pi i Sunyer el titllarà de pessimista, molts altres ja ho havien fet molt abans, li va dir que en el seu parer només hi havia realisme, fruit de l'edat i l'experiència que l'imposava el deure de dir el què pensava amb total sinceritat. A aquelles alçades de la vida,

⁹²⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a la Conferència Nacional Catalana, doc. 3, 22/7/1953

⁹²⁷ AHFPS, CA14, CP465. Carta mecanoscrita, Mèxic, D.F. 31 de gener de 1954.

l'única cosa important per a ell, era el futur de Catalunya, però fitant la política des de l'exili amb escepticisme.⁹²⁸

Aquell estiu de 1954, Casanellas estava esperant l'arribada d'en Tarradellas per succeir el President Irla. Aquest, força malalt i envellit, havia demanat a en Tarradellas crear un Consell per trobar-li un successor (SANTACANA, 2014:70-74). Josep Tarradellas va posar en escena una «*maniobra meticulosament preparada*» i que l'hauria de beneficiar només a ell; Serra i Moret, per la seva banda es mostrava agressiu amb Irla i Tarradellas, ja que veia una maniobra per passar el poder de l'un a l'altre. Afegit a això, el fet que la dona de Serra i Moret havia mort feia poc i ell es trobava en una situació personal molt vulnerable (SOBREQUÉS;MORALES; 2008:140). La qüestió, és que aquesta pugna per la cadira presidencial tenia commocionats als polítics de l'exili en general. Una situació, a ulls d'en Lluís Nicolau, trista i ridícula «*pel "cisma"promogut*»; tal semblava que tothom es disputava la legalitat dels papers d'un i de l'altre.⁹²⁹ Així, Tarradellas hauria agafat el camí més curt i amb la parafernàlia que tant li agradava desplegar, es va presentar a Mèxic per oferir la vacant (CUITO, A; 2011:112). Nicolau d'Olwer va percebre en l'actitud de Tarradellas, una voluntat d'exhibir-se per tot Mèxic, donant la sensació de no voler acceptar el càrrec i proposant altres candidats, entre els quals s'hi comptaven Pau Casals, els Pi i Sunyer i fins i tot el propi Nicolau. Ràpidament però, va enllestir el tema amb en Tarradellas apel·lant a la seva condició de Mexicà, tot per no haver-li de dir directament «*qui l'ha mort, que l'enterri*».⁹³⁰ Superat el tràmit d'oferir el càrrec a persones que ho rebutjarien, es va constituir el Consell d'electors que li van oferir la presidència amb vint-i-quatre vots a favor. A partir d'aquests moments van començar les discussions – estèrils- sobre si s'havia respectat o no la legalitat d'una institució que feia 15 anys que havia desaparegut. El 26 de juliol, a l'Ambaixada de la República espanyola es va reunir el Consell de Catalunya, presidit per en Tarradellas; al Consell hi van assistir entre d'altres, Nicolau d'Olwer, Joan Casanellas, Eduard Ragasol i Enric Canturri (CUITO, A. 2011:113).

Davant el problema per la successió d'Irla, Nicolau havia adreçat unes sinceres paraules a Tarradellas- igual que a Serra i Moret- on els encomiava a ser responsables amb les decisions que prenguessin, sobre tot per no tacar o desprestigiar Catalunya. Va advertir a Tarradellas que si continuava pel camí de la desavinença i la lluita, serien molts els que refusarien de

⁹²⁸ AHFPS, CA14, CP465. Carta mecanoscrita, Mèxic, D.F. 31 de gener de 1954.

⁹²⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 224, 26/12/1954

⁹³⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 224, 26/12/1954

donar-li suport, entre ells el propi Nicolau, i l'espectacle seria decebedor per a tots ells. Estava convençut que Tarradellas no hauria de prendre decisions a la lleugera per no arribar a una situació irreversible. I així li ho va dir. Les seves paraules tenien una forta càrrega d'advertiment.⁹³¹ Amb tot, sembla que Nicolau estaria expressant el seu recolzament a Tarradellas, segons apunten Jaume Sobrequés i la Mercè Morales, (SOBREQUÉS; MORALES; 2008:142). Tarradellas es va quedar ben sorprès per aquests mots de Nicolau d'Olwer, doncs el feia coneixedor de les coses que havien succeït en relació a la Generalitat, i per tant, no acceptava els seus judicis i comentaris. Si ell, havia acceptat el càrrec de forma interina, havia estat «*per un deure de lleialtat i d'amistat envers el President Irla*». Dit això, li va retreure a Nicolau de forma velada i subtil que ell no era ningú per qüestionar les seves accions en política perquè la seva conducta havia estat sempre «*no defugir mai cap responsabilitat. Vos que n'heu acceptat tantes i fins i tot dels altres, estic segur que comprendreu tot el que acabo de manifestar-vos*».⁹³² El 5 d'agost de 1954, Josep Tarradellas va ser escollit en primera volta⁹³³ com a President de la Generalitat a l'exili, a la seu de l'Ambaixada de la República de la capital asteca. Aquells moments eren extremadament delicats per a l'exili, per les circumstàncies polítiques molt desfavorables (SANTACANA, 2014:15, vol. 2). Malauradament, sembla que Nicolau no havia anat desencaminat amb les seves paraules. Al cap de tres anys, Tarradellas es va confessar amb Peypoch, reconeixent que «*...allà on trobaria més dificultats per la meva tasca seria en el meu propi partit. Jo francament llavors no ho vaig creure gaire...*» (SANTACANA, 2014:20, vol. 2).⁹³⁴

El Parlament tenia aleshores 22 anys i molts dels seus membres eren ja morts o havien tornat a Catalunya, per tant, el més assenyat segons Nicolau, seria no fer gaire enrenou i escollir unànimement un President simbòlic. L'ex-líder d'Acció Catalana sabia del cert, per la conjuntura i pel convenciment, que la II República ja no seria restaurada, en tot cas l'adveniment d'una III República, però no pas la que s'havia engendrat al pair del Pacte de Sant Sebastià. Cas que tornés, ho faria per una revolució o per l'aigüalliment del regim franquista, posant-li robes liberals i, sempre i quan, qui governi es digni a fer eleccions més o menys sinceres. Tanmateix, creia que era bo conservar el govern de la República, per allò de no

⁹³¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tarradellas, doc. 1, 8/6/1954

⁹³² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Tarradellas a Nicolau, doc. 2, 21/6/1954

⁹³³ Pau Casals havia rebutjat la seva candidatura «*jo sóc un ésser humà i no sóc un polític...*» SOLÉ; PUJOL; 2007:170.

⁹³⁴ AMTM, fons Tarradellas, correspondència, carta de Tarradellas a Peypoch, doc. 8, 06/07/1957.

deixar-se morir «Però no hi ha supervivència si no hi ha respecte, i el respecte cal merèixer-lo».⁹³⁵

I mentre això succeïa, alguna cosa passava a Espanya quan el cardenal Segura havia estat defenestrat per Franco; i a diferència de 1931, el Vaticà no havia mogut un dit per ajudar-lo.⁹³⁶ El panorama internacional, a banda de la guerra de Corea en el context de Guerra Freda, també deixava episodis lamentables a tota l'Amèrica Llatina, on el comunisme era perseguit en una cacera de bruixes impulsada des dels EUA. Al pati de casa no podien viure governs comunistes «Ara tot es justifica amb l'etiqueta de comunista, com les autoritats virreïnals acusaven els insurgents de "ateos": cada temps té les seves modes» i el tio Sam vol una confederació de Trujillos. I a Mèxic es vivia una altra davallada del pes i el caos i pànic consegüents. Nicolau d'Olwer veia la situació amb ulls crítics, i sentenciava que el problema de Mèxic és que era un país pobre però que volia viure com un de ric, havent de mantenir vint-i-dos milions de persones, amb els mateixos esquemes de quan ho havia fet amb sis milions. L'augment demogràfic estava comportant un increment de les importacions, no tant sols d'allò més bàsic i necessari – panís i fesols- sinó també d'allò més discutible com maquinària per a la industrialització. L'ex-governador del Banc d'Espanya creia que pretendre industrialitzar un país a l'engròs, quan no hi havia prou mercat intern és *absurd*. O bé, els milers de cotxes que la gran majoria no es podia permetre, entre d'altres coses «Per què tants abrics de minsk ací que no fa fred?» es preguntava estorat. Per contra, les exportacions havien caigut exponencialment, sobre tot els metalls destinats a la indústria bèl·lica de la guerra de Corea, que en aquells moments havia signat l'armistici. Amb tot, el govern mexicà va treure pit dient que tot plegat es compensaria amb el turisme. El nostre home va titllar aquestes argumentacions com de mala fe i ganes d'enganyar els pagesos, ja que els ingressos pel turisme no arribaven a cobrir el dèficit comercial.⁹³⁷ A finals d'aquell 1954, Mèxic estava molt endeutat a causa dels préstecs estrangers, i la fugida de capitals vers Nord-Amèrica no tenia aturador.

Amb la devaluació del peso, les edicions encetades pel Colegio de México, al voltat de les relacions diplomàtiques entre Espanya i Mèxic, estaven aturades. Nicolau tenia escrits els pròlegs dels volums III i IV, però atenent el ritme de les publicacions dels dos primers- 1948 i

⁹³⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 222, 29/6/1954

⁹³⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 224, 26/12/1954

⁹³⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 222, 29/6/1954

1952- creia que la cosa aniria per llarg. Ell no havia confiat gaire en poder guanyar-se la vida com a historiador, i per això s'havia anat buscant tot tipus de feines per firar endavant.⁹³⁸ En canvi, va rebutjar escriure el pròleg de la novel·la *La ciudad de Madera*, d'Agustí Cabruja, argumentant que «*El lector advertit va de dret a l'obra i vol, amb raó, fer-se'n un judici per ell mateix, no pas amb ulleres d'altri. El pròleg esdevé sobrer*»⁹³⁹ Potser no li manca raó en aquesta justificació, però creiem que es tractava més aviat d'una qüestió econòmica, atenent que havia fet per encàrrec els pròlegs d'altres obres. Ja hem apuntat més amunt, que l'exili va portar a molts exiliats a sobreviure com podien. Nicolau, tot i els problemes de salut treballava sense descans per poder assolir una certa independència econòmica. Eduard Ragasol en canvi, havia aconseguit inaugurar una sala de cinema, malgrat que feia dos anys enrere, molts, entre ells el propi Nicolau, ho havien contemplat com una utopia. Es van fer dues inauguracions, una dedicada al cinema francès i l'altra a l'italià.⁹⁴⁰ Nicolau d'Olwer no va deixar d'elogiar l'empenta del seu amic, i li va reconèixer la seva persistència, qualitat que potser a ell li havia mancat pels afers polítics.

La represa d'Abelard

A inicis de primavera de 1954, després de sortejar algunes picaresques Ferran Cuito va poder enviar a Nicolau una traducció en francès, d'una part del seu Abelard, feta per un tal Rovira, amb la intenció que Nicolau hi donés el vist-i-plau a la traducció. Cuito pretenia cercar un editor interessat en l'obra i s'hi va esforçar molt per ajudar Nicolau a trobar un editor.⁹⁴¹ Les seves cartes destil·len tot d'explicacions i justificacions que potser no calien, però l'obligava el poc èxit de l'empresa, malgrat comptar amb el suport de Rafael Tasis, qui també tenia especial interès en veure l'obra del seu mestre i amic. Amb tot, quan Nicolau va poder llegir la traducció de Rovira i Virgili, va haver de reconèixer que era ben fidel pel que feia al sentit, però en quant a la forma creia que caldria revisar-la per adaptar-la a les exigències d'algun editor francès.⁹⁴² Amb tot, Nicolau d'Olwer va comptar amb més suports externs per poder tirar endavant les seves investigacions sobre Abelard. L'any anterior, el 1953 li havia

⁹³⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 224, 26/12/1954

⁹³⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cabruja, doc. 2, 16/3/1954

⁹⁴⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 222, 29/6/1954

⁹⁴¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 220,30/3/1954

⁹⁴² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 222, 29/6/1954

plantejat a Anselm Maria Albareda, Abat de Ripoll, i que en aquells moments estava a Roma en qualitat de prefecte de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, una qüestió sobre l'Abelard. Durant les seves investigacions, Nicolau d'Olwer havia copsat que s'havien dit moltes coses d'aquest filòsof medieval, algunes de les quals no eren correctes al seu parer, i per aquest motiu n'estava decidit a esmenar-les. Els seus esforços estaven centrats aleshores en fixar la cronologia exacta de les obres del teòleg, i és en aquest àmbit on va demanar l'ajut del prefecte. En aquest sentit, Anselm M. Albareda va fer tot el que va estar al seu abast per satisfer les demandes de Nicolau, a qui apreciava enormement, sobre tot quan el 1926 el nostre home va fer uns comentaris a *La Publicitat* sobre la Bíblia de Montserrat «*Escrit amb aquella ponderació i assenyament vostre...*».⁹⁴³ L'admiració i estimació entre ambdós al llarg d'aquells anys era mútua; l'Abat de Ripoll va rebre de Nicolau còpies de documents *montserratino-mexicans*, els quals Albareda va agrair de tot cor, assegurant que serien enviats a Montserrat.⁹⁴⁴

Els inconvenients de ser-hi a l'exili, no eren només des de la perspectiva d'estar lluny de la terra i dels éssers estimats; també des de la perspectiva de les limitacions -de salut i econòmiques- en el desenvolupament de qualsevol tasca d'investigació, especialment per a un historiador que s'havia avocat a la Mediterrània. Però tornar, ja ni s'ho plantejava. Aquest tema es sovinteja a les seves cartes «*Estic condemnat a "extrañamiento perpetuo", i no em dol, perquè de cap manera no tornaria a Catalunya, on ja no tic res*»,⁹⁴⁵ especialment palès a través de la correspondència d'aquests llargs d'exili a Mèxic. Va haver de demanar tot sovint gestions per poder adquirir manuscrits, llibres i altres tipus de material necessari per poder complir amb els encàrrecs culturals que li havien demanat a la capital asteca. Encàrrecs que d'altra banda li eren necessaris per sobreviure a una ciutat on cada cop, era més difícil tirar endavant amb recursos migrats.⁹⁴⁶

Durant l'any 1954 Nicolau reconeixia que treballa a marxes forçades sobre el seu Abelard. En paral·lel a les gestions fetes a París, Rafael Tasis i Ferran Cuito creien que seria una bona

⁹⁴³ AAM, fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta d' Albareda a Nicolau, doc. 1, 26/8/1926

⁹⁴⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albareda, doc. 3, 23/10/1953; carta d'Albareda a Nicolau, doc. 4, 21/5/1955

⁹⁴⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc. 1, 31/10/1953

⁹⁴⁶ No sabem exactament quines eren les finances del matrimoni Nicolau-Guillen; hem de suposar que Palma Guillen era una dona de família benestant, però que Nicolau per la seva condició, formació i educació es negués a acceptar cap mena de suport econòmic de la seva muller. En canvi va acceptar rebre diners de Cuito per poder anar acabar el seu Abelard.

cosa «fer alguna gestió per publicar-lo en català i a Barcelona [...] sota un pseudònim»;⁹⁴⁷ tot i que admetia que no l'importaria que l'Abelard fos publicat en català, l'hel·lenista va respondre mesos més tard «Una obra d'aquesta mena, que interessa només a un nombre molt escàs de lectors».⁹⁴⁸ Però davant la insistència de Tasis i en vista que ja gairebé ho tenia aparaulat amb algú de l'Institut d'Estudis Catalans,⁹⁴⁹ a finals de 1954 Nicolau va admetre «...no veig com el podrien encaixar en cap de les sèries de l'Institut. Semblaria un tracte de favor [...] en perjudici de tantes altres obres que l'Institut té en cartera».⁹⁵⁰ En paral·lel a l'Abelard, va poder anar enllestint el seu estudi sobre la Duquessa d'Atenes, malgrat les limitacions per manca de material. Va aprofitar un viatge d'en Joan Coromines cap a Barcelona per fer arribar aquest treball a la Societat Catalana d'Història, a qui l'hi ho havia promès. També s'havia compromès amb un seminari d'Història Moderna de Mèxic, així que al llarg de l'any Nicolau es va trobar tot d'una sobrepassat per encàrrecs i compromisos que no li permetien dedicar-se més a l'Abelard, malgrat que Daniel Cossío Villegas es va mostrar displicent amb la dilatació en el temps de lliurament dels encàrrecs.⁹⁵¹

A finals d'any va sortir la nova edició revisada de *l'Expansió de Catalunya a la Mediterrània Oriental*, set anys després de la data prevista, a causa de circumstàncies alienes a ell. Nicolau reflexionava constantment sobre el pas del temps, mesurant-lo en relació al temps que transcorria entre carta i carta amb tots els seus corresponents. El seu cunyat, l'Isidre Durand cada setmana li enviava paquets amb diaris d'interès per a ell, i alhora tot un paperam que gràcies a en Cuito, s'havia pogut anar traient de Barcelona. Retrobar-se amb aquests papers seus, tant estimats, li produïen un reguitzell d'emocions contradictòries, que posaven de manifest aquest inexorable pas del temps, quan tot prenia un relleu diferent⁹⁵² «Cada dia vaig tallant amarres...».⁹⁵³

⁹⁴⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Tasis a Nicolau, doc. 16, 22/3/1954

⁹⁴⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 17, 8/6/1954

⁹⁴⁹ Creiem que es tracta de Ramon Aramon.

⁹⁵⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 20, 27/12/1954

⁹⁵¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 224, 26/12/1954

⁹⁵² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 224, 26/12/1954

⁹⁵³ NICOLAU, 1995:151, carta de Nicolau a Herminia, 20/8/1953

Una gran tasca d'erudició, malgrat tot, (1955)

L'any 1955 Nicolau tenia ocupats els matins en estadístiques i literatura cotonaire, per les tardes es dedicava a investigar l'economia del Porfiriats, gracies a la qual podia viure econòmicament; per les nits complia amb un encàrrec per a la Unió Panamericana, elaborant una antologia dels cronistes de la cultura precolombina, feina per a la qual comptava amb la inestimable col·laboració de la seva muller Palma. D'ella només que en tenia paraules amables i sinceres, malgrat que sembla tenien una relació freda, com ja s'ha apuntat «*La major part de la nostra gent, no sap pas tot allò que els exiliats li deuen, ni ho sabrà mai, però estic content que els nostres amics l'estimin*». ⁹⁵⁴ A la correspondència que hem trobat entre Nicolau i Javier Malagón, hem copsat el desenvolupament d'aquesta tasca cultura duta a terme per Nicolau i també com aquest no podia complir amb els terminis establerts, rebent certes pressions per part d'en Malagón. Confiava en que un cop acabada l'antologia, podria esmerçar algunes hores en l'Abelard, sempre i quan «*una nova devaluació del peso no m'obliga a noves activitats*». ⁹⁵⁵

Treballar a Mèxic sobre història Medieval o sobre la literatura catalana, era tant absurd com voler estudiar l'art maia o la història asteca des de Catalunya, en el context d'aquells anys. Aquesta constatació el tenia corsecat i es planyia. Malgrat les hores esmerçades a treballar sobre aspectes de la història de Mèxic, Nicolau reconeixia que aquest camí no el portaria enlloc «*...la història no dóna per a viure, ni malament. Ara faig coses absurdes i anònimes per anar tirant*». ⁹⁵⁶ D'aquesta forma podem copsar quan difícil era la vida a Mèxic, i no només pel fet emocional de l'exili, sinó per l'exigüitat de recursos econòmics que en disposava; tots els seus béns i propietats havien estat confiscats pel franquisme. I per la seva educació i ser-ne un home del seu temps, no creiem que estigués a gust depenent dels recursos econòmics de la seva esposa. També hi ha constància que des d'aquest any, almenys fins el 1960, Nicolau d'Olwer rebé l'oferiment dels *Cuadernos Americanos* per a la seva col·laboració erudita a les seves planes. ⁹⁵⁷ Sabem que va rebre una crítica sobre el treball que havia fet sobre Fray Bernadino de Sahagun, publicat a *The Americas*. La crítica, provinent del pare Lino G. Canedo, membre de l'*Academy of American Franciscan History*, va ser molt ben

⁹⁵⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 38, 1/5/1958

⁹⁵⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 25, 12/11/1955

⁹⁵⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc.1, 31/10/1053

⁹⁵⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuadernos Americanos a Nicolau, doc. 1, 28/1/1955

rebuda per Nicolau, ja que el religiós li feia un parell d'observacions i recomanacions, a banda d'agrar-li personalment l'impecable treball que n'havia fet.⁹⁵⁸

El febrer de 1955, començava ja a planar el tema de la successió de Franco. Es parlava a Espanya dels republicans com a possible relleu, però no pas els exiliats o els que estaven patint la repressió, sinó els falangistes purs «*que no volen sentir a parlar de monarques i parlen de revolució*».⁹⁵⁹ Aquella primavera Nicolau havia començat a llegir un nou llibre de Vicens Vives,⁹⁶⁰ del qual en va extreure una conclusió: *és massa caricaturesc amb el retrat fet als catalans*.⁹⁶¹ Nicolau per efecte de l'edat, de la distància o de la malalties, o totes tres, semblava que perdia per moments la capacitat de veure més enllà del que a ell li convenia veure. No va fer una lectura del text de forma objectiva. Va qüestionar el llibre de Vicens Vives, quan ja feia molts anys que no tenia coneixement de la realitat a Catalunya, llevat de les percepcions, sempre subjectives, d'amics i coneguts. I molt menys, demostrava tenir coneixement de la trajectòria de Vicens Vives en els darrers anys, en que des de 1949 i de la mà de Josep Benet s'havia anat acostant a sectors nacionalistes antifranquistes (CATTINI, 2006:218). Alhora, Cuito, creia que aquest llibre responia a un interès de l'historiador per fer-se una plataforma personal.⁹⁶² Josep Mª de Segarra va publicar aquell mateix any les seves memòries, on a estones Nicolau no sortia ben parat. L'al·ludit no li atribuïa cap mala fe, sinó al fet conjuntural de que les memòries, *per se*, son un gènere prou difícil, i encara més al pair d'un regim ple de *principis*.⁹⁶³

Afortunadament i malgrat la seva salut, va conservar sempre un envejable sentit de l'humor, barreja d'ironia i grans dosis de realisme. Durant la seva època com ambaixador i pel seu càrrec, havia hagut d'assistir per força a les recepcions del Palau presidencial durant les festes nacionals mexicanes. Aquell 1955, reconeixia no quedar-li cap bri de ganes de festa ni xerinola, però que com a bon mexicà havia pujat fins el terrat per cridar «*Que mueran los gachupines*» com manava la tradició, per a continuació tornar a la seva biblioteca o despatx i continuar amb els seus papers, com si res.⁹⁶⁴ Li agradava explicar la situació econòmica i política de Mèxic als seus corresponsals, especialment els més propers, amb qui no dubtava

⁹⁵⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Canedo a Nicolau, doc. 1, 26/5/1955; carta de Nicolau a Canedo, doc. 2, 16/6/1955.

⁹⁵⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 225, 5/2/1955

⁹⁶⁰ Es tracta de l'obra *Noticia de Catalunya* de 1954.

⁹⁶¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència Nicolau-Cuito, doc. 226,12/2/1955

⁹⁶² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 227, 28/4/1955

⁹⁶³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 229, 15/6/1955

⁹⁶⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 231, 17/9/1955

d'escriure'ls sempre unes ratlles sobre aquests aspectes abans d'abordar qualsevol altre tema. Tampoc s'estava mai de defensar els valors republicans, pels quals havia hagut de marxar a l'exili como molts altres dels seus contemporanis. Durant l'homenatge que es va fer a Mèxic a Mariano Joven, qui havia perdut un germà i un cunyat per defensar la República, Nicolau va aprofitar per parlar del sentit d'aquesta i del republicanisme històric. Deia que la República no es podia mesurar en negatiu, com efectivament ho estaven fent aquells que havien abraçat la causa republicana de forma accidental; els mateixos que creien que «...és República lo que no és Monarquia». En aquest sentit, l'ex-Ambaixador afirmava que la República no era fruit d'una negació, sinó una afirmació, i per damunt de tot era llibertat i democràcia. En el mateix discurs, va puntualitzar que no s'admetien com a republicans «a estos neorepublicanos de última hora los que se levantaron contra la República, los falangistas que, ahora, porqué no quieren admitir la restauración de los Borbones en España, se llaman también republicanos». Nicolau d'Olwer va deixar molt clara la seva postura, en creure que la República era incompatible amb qualsevol tirania o dictadura, i va recordar els assistents que la República era el respecte a la llibertat, respecte a la consciència i respecte a la personalitat de l'home.⁹⁶⁵ D'altra banda la situació a Espanya, i especialment a Catalunya, no donava gaires marges per a l'optimisme. Aparentment el franquisme perdia fuetjada; la caiguda del peronisme havia trasbalsat el regim de Franco, el canvi polític al Marroc els demanava mesures democràtiques. En aquest context, el delegat d'Espanya a l'UNESCO, estava fent tot de gestions per obtenir-ne la devolució d'una part de l'or de la guerra civil, lliurat al russos. Durant l'enterrament d'Ortega i Gasset, al qual no hi va anar cap capellà, Gregorio Marañón va dir que ell sempre seria liberal fins a la mort, i els estudiants, deia Cuito, s'estaven revoltant a Madrid per futeses.⁹⁶⁶

Nicolau d'Olwer no es cridava a engany sobre els aldarulls universitaris, doncs tot i que al regim se li veia la cua «hi ha animals que tenen la cua molt llarga». El fet d'estar apropant-se a la vellesa no li va impedir processar amb lucidesa els records i els seus pensaments. Tenia el convenciment de que tot sovint la història es repetia; a les darreries de la dictadura de Primo de Rivera, els estudiants de la FUE havien començat a moure's. Per això veia amb bons ulls que alguna cosa es comencés a moure, que no hauria però d'implicar un canvi de rumb. De

⁹⁶⁵ AMTM, carpeta 881, epistolari Tarradellas amb Nicolau, doc. 1, setembre de 1955, retall de premsa editat per Izquierda Republicana a Mèxic.

⁹⁶⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 233, 22/12/1955

fet, els aldarulls dels estudiants a Madrid, va donar com a resposta l'amenaça de que anaven a rodar caps, en el sentit més literal de la paraula, ja que per cada falangista que morís a causa de les protestes, s'executarien a vint conspícues. Probablement aquesta amenaça es va sobredimensionar i Cuito va assegurar no donar-li gaire credibilitat. Creia que passés el que passés, la III República tenia aleshores més possibilitats d'arribar, des del convenciment de que res del passat no hauria pas de tornar. Aquells temps escatien plantejaments polítics diferents. Res no seria igual que la II República, principalment perquè l'actiu humà d'aleshores havien sigut nens durant la II República; aquells infants, ara adults no recordarien res i a més havien hagut de créixer dins el regim franquista, i per tant la seva oposició no estaria pas marcada pels records d'un temps, que a ells els hi era pretèrit, i sí per l'opressió que estaven vivint en aquells moments. Abans de 1947 la força dels exiliats hauria estat un actiu a tenir en compte. A aquelles alçades no, *«L'únic que ha de fer és no destorbar»*⁹⁶⁷

Com tampoc volia que se li destorbés gaire a ell per minúcies i problemes domèstics. En Peyrí, de nou el va tornar a escriure pels afers encallats del Patronat de la Cultura Catalana, institució que Peyrí s'enorgullia de presidir, i se'n feia creus que en tots aquells anys, el Patronat només hagués servit per recaptar els diners per a l'IEC. Feia uns dies, des del Festival de Prades, on anava a actuar Pau Casals, es demanava la col·laboració del Patronat i Peyrí en va veure una bona oportunitat per endegar la part de la funcionalitat del Patronat que estava aturada *«per incompetència o sabotatge»*. En la darrera carta que Nicolau li va adreçar, detectem un cert to taxatiu primer en aclarir a Peyrí que no passava absolutament res si el Patronat només s'emprava per a recaptar els diners per a l'IEC, perquè *«és més digne per a l'Institut agrair a un Patronat que no pas a uns amics que es prenen el treball de recaptar...»*. De fet, s'havia constituït principalment per a aquesta tasca, però també per a d'altres més generals. En segon lloc, Nicolau li va deixar molt clar a Peyrí que l'ajut que es demanava per al Festival de Prades, no tenia cap justificació possible a través del Patronat, ja que es tractava d'una obra musical internacional, malgrat que hi intervingués l'il·lustre Pau Casals, que ja en gaudia d'un consorci o institucions de suport a nivell europeu. Nicolau va remarcar que els catalans que volguessin, ho fessin a títol personal, però el Patronat no hauria de donar-hi cobertura.⁹⁶⁸

⁹⁶⁷ IEC, Fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 234, 25/2/1956

⁹⁶⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Peyrí a Nicolau, doc. 3, 7/7/1955; carta de Nicolau a Peyrí, doc. 4, 20/7/1955

A finals d'any, la Societat Catalana d'Estudis Històrics a Barcelona, va celebrar una reunió a casa de Puig i Cadafalch, on es va llegir *La Duquessa catalana d'Atenes*. A la lectura, van seguir tot de comentaris favorables a la tasca duta per Nicolau d'Olwer, en desvetllar els misteris que envoltaven la duquessa. També fou aquell acte, un espai per enyorar la presència de la seva figura com a intel·lectual. Aquella sessió, desproveïda del seu habitual aire de vetlla, havia aportat un nou alè d'optimisme, segons li confessaria més tard Ferran Cuito al seu amic. Nicolau va treure importància als afalacs comentaris dels amics de Barcelona, sobre el desvetllament dels misteris ducals «*he desfet el prestigi d'un misteri per posar al seu lloc una realitat banal*». La seva satisfacció personal però fou la d'haver clos els seus estudis històrics al cap de tants anys. Va reconèixer amb amargor que durant els darrers cinquanta anys podria haver fet alguna cosa de profit, «*si no s'hagués deixat enganyar per la política*». ⁹⁶⁹

Problemes de salut, (1956)

El febrer de 1956, Nicolau es trobava abatut per la seva malaltia, no tant per la malaltia en sí mateixa, i sí més per aquella sensació de anar «*morint a llesques*» i ser-ne plenament conscient. En altres recaigudes, la febre no l'hi havia permès ser-ne. Amb el seu estoïcisme i ironies habituals, deia que el problema dels exiliats s'estava resolent *per se*, perquè tots anaven morint a poc a poc per malaltia o per edat. ⁹⁷⁰

Durant tot l'exili va reflexionar sovint sobre la Constitució de 1931, sent plenament conscient aleshores, com ho fou el 1931, que el text constitucional no havia satisfet ningú; creia que en aquesta naturalesa de no satisfer plenament a ningú, es trobava el seu mèrit i valors, perquè demostrava que va sorgir com a fruit de discussions i no pas d'imposicions, i que va intentar carregar-se de raons. No fou imposada per la força a ningú i fou inspirada en un esperit democràtic. ⁹⁷¹ En aquest punt de la seva vida, ja havia pres la determinació de «*no recolzar res que no sigui republicà, sense posar entrebancs, ni que siguin verbals, a res que sigui antifranquista*». ⁹⁷² Nicolau d'Olwer sempre havia estat un republicà convençut, almenys bona part dels seus anys adults, així li ho reconeixia Martínez Barrio. A aquelles alçades de la

⁹⁶⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 233, 22/12/1956; carta de Nicolau a Cuito, doc. 234, 25/2/1956

⁹⁷⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 234, 25/2/1956

⁹⁷¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.4.1/131, 9/12/1956

⁹⁷² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 234,25/2/1956

vida i desvinculat ja de tota activitat política, i encara més, descregut de que qualsevol acció hauria de portar cap a la república a Espanya, en substitució del regim franquista, afirmava que «*Lo que no veo es que la salida del franquismo pueda ser algo que merezca el nombre de República. Mucho desearía equivocarme, pero más cerca me parece una nueva militarada...*».⁹⁷³ Durant la primavera Cuito confessava a Nicolau que el regim franquista feia aigües per tot arreu, no per l'oposició, sinó pels que l'havien recolzat inicialment els quals cada cop eren menys. Els que vivien a redós del règim vivien una mena de llimbs ignorant a consciència el que els esperava quan el regim canviés. Vist des de lluny, Nicolau apreciava que el franquisme s'aniria desintegrant per dins i, per tant, calia deixar-lo caure per sí sol, procurant que l'oposició a l'interior aguantés la respiració per no donar cap marge de maniobra a Franco. Tampoc era ja l'hora d'anar a l'UNESCO per internacionalitzar el problema de Catalunya.⁹⁷⁴ En aquells moments el nacionalisme àrab, abrandat per Nàsser en el context de la crisi del Canal de Suez, va portar a Batista i Roca a establir paral·lelismes entre els bascos i els catalans amb el què succeïa al món àrab. Així, en aquest marc els indicis de petits moviments a Espanya, durant el mes d'agost semblaven haver-se relaxat, perquè els promotors d'aquests indicis tenien por. Els antifranquistes estaven desorientats pel que passava al món. Ni Espanya podia recuperar Gibraltar, ni havia dut a terme la creuada anticomunista.⁹⁷⁵

Nicolau d'Olwer va començar a llegir les memòries d'Amadeu Hurtado, gaudint de la seva lectura perquè li recordaven episodis de la seva infantesa a Barcelona, on les bombes i el Procés de Montjuïc emulaven un passat massa pretèrit.⁹⁷⁶ Cuito en tot moment es va interessar per saber com portava l'Abelard i es va oferir a trobar els mitjans escaients per fer una edició en català, molt més fàcil que l'edició francesa pretesa des feia molts mesos. Nicolau comptava amb tot el suport del seu amic, que malgrat a l'altra banda de l'oceà i la seva constant mobilitat per treball, sempre estava disposat a fer-li la vida intel·lectual a Mèxic, més planera i plàcida. Coneixedor de la passió personal de Nicolau per l'Abelard, estava disposat a fer-li arribar tot el material que calgués per tal de donar fi al projecte, abans el seu autor fos massa vell per acabar-ho.⁹⁷⁷ En paral·lel, des de la revista *The Americas*, Nicolau d'Olwer va

⁹⁷³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Martínez Barrio, doc. 2, 2/11/1956

⁹⁷⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 237, 5/5/1956

⁹⁷⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 244, 14/8/1956

⁹⁷⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 239, 27/5/1956

⁹⁷⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 244, 14/8/1956

rebre un encàrrec per revisar una publicació de la Universitat de Califòrnia, sobre la vida dels Franciscans al Nou Món, basat en les escriptures de Geronimo de Mendieta (1525-1604).⁹⁷⁸ Aquest mateix any es celebrà a Mèxic un homenatge a Lázaro Cárdenas des de l'ens de l'Emigració Espanyola. Per aquesta ocasió es va demanar a l'ex-ambaixador si autoritzava deixar el seu nom per promoure l'adhesió i col·laboració de moltes altres persones. També se li demanaren suggeriments per organitzar l'esdeveniment.⁹⁷⁹

Primeres oposicions al regim franquista, (1957)

De l'any 1957, Amadeu Cuito, nét de l'advocat Amadeu Hurtado i fill d'en Ferran Cuito, recorda que fou l'any en que al franquisme «*li havia sortit un gra a la cara*». L'oposició al regim era força transversal i aplegava monàrquics, catòlics, socialistes, ex falangistes, comunistes i revolucionaris. Els unia el desig d'una Espanya més democràtica i més integrada a l'Europa pròspera. Desgraciadament, el suport que va rebre el franquisme aquest mateix any, per part de l'Opus, fou un bany de realitat per tots aquells que albiraven un futur pròxim sense franquisme (CUITO, A. 2011:132). Nicolau d'Olwer estava convençut que els homes de la seva generació no es podien resignar a tornar enrere «*...no podem avesar-nos al retorn a l'esclavatge*», en canvi els joves que estaven creixent en l'Espanya franquista «*Seran capaços de morir lluitant, no per la llibertat com els nostres avis, sinó per la pròpia esclavitud, com els negres a la guerra de Secessió*».⁹⁸⁰ És per aquest context, que la revista *Vida Nova*, l'única escrita en català que es publicava a Europa, i que amb molta cura s'anava infiltrant a Catalunya, va encetar un debat sobre la relació de la llengua i la cultura catalana amb el món hispànic i l'occità. Més enllà de l'article que Lluís Nicolau va aportar «*A l'entreforc dels camins*», on diu coses com «*La literatura però, és una cosa, i l'altra ben diferent d'ella la política. Catalunya poble sentimental, és també un poble de seny...*»⁹⁸¹ ens han semblat molt interessant les motivacions de Batista i Roca- promotor del debat- qui havia demanat també col·laboracions a Bosch Gimpera, Soldevila, Pau Vila i algú més perquè «*No em refio gaire de la nova escola d'historiadors que van sortint de la Universitat de Barcelona amb una plena*

⁹⁷⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de The Americas a Nicolau, doc. 1, 10/8/195; 2, 22/10/1956

⁹⁷⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.3.1.3/8, 11/6/1956

⁹⁸⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc. 1, 31/10/1953

⁹⁸¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 2.1.2/20, 30/3/1957

desorientació mental»⁹⁸² Nicolau d'Olwer estava convençut de la tendència humana a l'oblit, i que per això havien passat per una guerra civil, i molts estaven patint exili, després d'haver patit una dictadura. El fet de parlar de molts episodis de la vida de Barcelona i de Catalunya fent ulls clucs a aspectes tant fonamentals com els socials i els polítics, no tenia sentit; especialment quan s'havia sigut protagonista dels fets en primera persona «*El jove pot dissimular per tímidesa; l'home madur, per prudència. El vell, que ja no té res a esperar ni a témer, si amaga el seu pensament ha d'ésser per baixesa innata*» (NICOLAU, 1958:14)

Per la primavera, el president del Col·legi de Mèxic aleshores Alfonso Reyes, demanà a Lluís Nicolau consagrar alguna de les seves investigacions en curs, tasca per a la qual percebria mensualment 1.800 dòlars fins a finals d'aquell any.⁹⁸³ Nicolau evidentment acceptà, perquè portava anys esperant-ho, i com que la temàtica no li fou imposada, no va dubtar en presentar el que portava investigat d'Abelard; segons el propi Nicolau, fins aleshores no s'havia fet cap treball amb criteri i mètodes històrics, fita que ell es proposava aleshores, malgrat tenir l'Abelard en *pause* des de l'exili a França. Amb tot, els va dir «*me será gratisimo ofrecerle el fruto de mi trabajo, esperando que no desmerezca de tan alta protección*». ⁹⁸⁴ Nicolau es planyia de que a Mèxic no podia trobar fonts pels seus estudis medievals i mediterranis. S'havia hagut de conformar amb el que havia trobat i rebaixar les seves expectatives. Era tal la nostàlgia en aquest aspecte que «*un éditeur catalano-mexicain a réédité un des mes vieux livres sur la Catalogne dans la Méditerranée orientale*». ⁹⁸⁵ Només s'havia dut a l'exili un volum de les poesies d'en Joan Maragall perquè sempre el portava dins la maleta de viatge. La resta de la seva biblioteca, papers i fitxes d'estudi, «*qui sap on paren*», s'havia lamentat tot sovint. ⁹⁸⁶

La venjança franquista s'havia consumat fins el punt d'haver-li destruït tots els seus papers, treballs encetats i llibres, deixats a Barcelona per la força de la fugida cap a França, llevat d'uns pocs que havia pogut anar enviant-li Ferran Cuito, perquè algú els havia guardat. Molta de la documentació i escrits que Nicolau d'Olwer tenia a Barcelona en sortir cap a l'exili, s'havien malmès a causa d'una bomba el 9 de gener de 1939, fet que va obligar a dur-ho tot a una altra habitació de la casa. Allà s'havien quedat més d'un any fins que se'ls van endur. Això

⁹⁸² IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 2.1.2/21, 9/2/1957

⁹⁸³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta del Colegio de México a Nicolau, doc. 10, 3/5/1957

⁹⁸⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau al Colegio de México, doc. 11, 9/5/1957

⁹⁸⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Byzantion a Nicolau, doc. 2, 1/5/1957

⁹⁸⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc. 1, 31/10/1953

va ser possible gràcies a la Mercè Vilardaga, qui el 1940 poc abans que agents franquistes arribessin al pis de Nicolau a la Via Laietana, va poder guardar algunes carpetes i caixes amb documentació. El que no va poder ser salvat, va ser literalment llençat per la finestra, tal i com un testimoni ocular li va explicar a Nicolau.⁹⁸⁷ Alguns exemplars de la seva biblioteca havien estat vistos als llibreters de vell,⁹⁸⁸ però Nicolau d'Olwer no es va estalviar crítiques per la sort que havien patit els seus llibres i papers «*En tants mesos, ningú no va tenir esma d'incautar-los per a una biblioteca pública. No en faig cap retret: la prudència i la por de comprometre's em sembla molt respectable*»⁹⁸⁹ Lamentava amb amargor el destí dels seus papers, fruit de moltes hores d'erudició «*Allà hi havia [...] gairebé tot el darrer volum de l'Epistolari de Milà i Fontalans [...], el text del Muntaner, amb les variants de tots els mesos i a part de les notes; les fotocòpies i part de còpia de Cerverí de Girona [...]; el text posat al dia per a la nova edició del Resumen de literatura catalana; còpies dels glossaris de Ripoll, etc.*». La casa no havia estat ocupada pels franquistes, perquè durant els bombardejos del gener havia estat afectada. Així que Nicolau n'era conscient que la seva casa havia estat saquejada amb premeditació i traïdoria. Però com en aquests moments, des de la revista *Byzantion* li demanaven un treball sobre en Muntaner, encetat anys enrere, va copsar la fatalitat de tot plegat. Afortunadament a través de les *Mélanges* de Rubió i Lluch de 1936, alguna cosa s'havia pogut conservar, i es tractava doncs de reeditar-ho.⁹⁹⁰

Acabava de patir una embòlia pulmonar i la seva salut, segons ell mateix, era ja mediocre, agreujada per l'alçada de la ciutat de Mèxic, *massa per a un fill de la Mediterrània*.⁹⁹¹ Així amb la consciència de la seva edat, precària salut i tot lo viscut, reconeixia haver-se tornat molt més pragmàtic, si cap, i no l'abellia emmagatzemar paperam «*Conservo la menys possible, i he encarregat a la meva dona que quan em mori cremi tots els meus papers- personals, polítics i d'estudi- i passi els llibres a una biblioteca pública*».⁹⁹² Patxot aleshores consolant-lo li deia que era molt trist que els militars et robin els papers i els llibres, fet i fet «*és la tradició de llur estament*» però a ell l'havien saquejat els treballs i els llibres «*...els nostres intel·lectuals, que havien estat assalariats meus [...] Per tal de no avergonyir-nos, direm que això és degut a la*

⁹⁸⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc. 1, 31/10/1953

⁹⁸⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Aramon doc. 6, 15/3/1946; carta de Nicolau a Patxot, doc. 1, 31/10/1953

⁹⁸⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc. 1, 31/10/1953

⁹⁹⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc. 1, 31/10/1953

⁹⁹¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Byzantion, doc. 2, 1/5/1957

⁹⁹² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc. 1, 31/10/1953

*moral novella vinguda amb la "liberación", que ha convertit les consciències en orxata de xufra».*⁹⁹³ El que més li havia dolgut a Nicolau d'Olwer havia estat la pèrdua de tots els béns, sobre tot pel perjudici que a llarg termini li estava suposant. Algunes persones properes a ell, sembla que li van suggerir que demanés una revisió de la sentència que el condemnava a estranyament i a la pèrdua de tots els béns. L'ex- líder d'AC, no li veia sortida a la situació «...no veig manera decent de fer-ho. Ni puc ni vull negar la meva història política, ni puc ni vull fer el penedit i demanar perdó al Salvador d'Espanya».⁹⁹⁴

A Espanya la gent coneixia més bé el què passava al món, que no pas el què succeïa realment de portes endins.⁹⁹⁵ Políticament, la situació començava a semblar la *crònica d'una mort anunciada*, cada dia morint un xic, però sense saber quan arribaria el final. En aquest marc on la cultura catalana anava fent passes molt tímides, va sorgir un debat entorn la puresa lingüística en la literatura. Ramon Aramon, des de l'Institut d'Estudis Catalans va publicar els seus *Calcs sintàctics*, amb la intenció de radicar els vulgarismes apareguts en llengua catalana escrita. Fidel al seu desig de parlar i escriure bé la llengua catalana, Nicolau d'Olwer en defensà que voler «*conservar les formes de llenguatge que encara son vivents, no es pot dir que sigui arcaïtzar*». Si alguna cosa li provocava cert enuig era el castellanisme perillós que obligava a molts escriptors a cometre errors o «*vulgarismes fills de la ignorància*» posant així de manifest el rebuig que li produïa la influència en la llengua catalana de la gent arribada d'altres llocs d'Espanya. Davant d'això, Nicolau va fer una defensa a ultrança de la puresa de la llengua literària catalana, argumentant que la gent escrivia tal com llegia i que per aquest motiu calia escriure bé, impermeabilitzant el català de vulgarismes. No volia ni sentir a parlar en la eliminació de [l·l] que res tenia a veure amb les normes ortogràfiques.⁹⁹⁶

El mes d'abril, Nicolau d'Olwer va rebre un xec amb diners per poder acabar l'Abelard. El benefactor no era altre que el seu amic Ferran Cuito, qui desitjava freturosament que el pogués acabar. Nicolau li va agrair de tot cor, ja que aviat deixaria la feina que desenvolupava al banc, així com la finalització del treball sobre l'època de Porfirio,⁹⁹⁷ i per tant aquella injecció econòmica vindria a donar-li un cert respir. Així aquell juny va reprendre els treballs

⁹⁹³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Patxot a Nicolau, doc. 2, 5/12/1953

⁹⁹⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc.1, 31/10/1953

⁹⁹⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 245, 2/3/1957

⁹⁹⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, cartes de Nicolau a Aramon, docs. 87, 8/4/1958 i 91, 18/12/1958

⁹⁹⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 247, 22/4/1957; carta de Nicolau a Cuito doc. 249, 30/4/1957

sobre l'Abelard.⁹⁹⁸ Es trobava molt feble i cansat, però almenys el seu cap rutllava bé. No li feia por la mort «*inevitable, i a la meua edat molt propera*» i en canvi l'horrortzava una llarga malaltia que l'inhabilités les seves facultats intel·lectuals o físiques.⁹⁹⁹ Nicolau sempre va ésser molt conscient de la seva trobada amb la parca, i la mirava els ulls sense por. El matrimoni Nicolau Guillem no havia tingut fills, en haver-se casat ja a una edat avançada, i el nostre home hi veia un cert desavantatge en aquesta manca de descendència, que no és cap altre que una vellesa solitària; però per contrapartida es podia «*...morir sense recança pels fills o els néts que una hora u altra aniran a raure el camp de concentració, a la cambra de gas o sota la bomba atòmica*».¹⁰⁰⁰ Nicolau d'Olwer va continuar posant al dia els pagaments de l'IEC, respecte a l'UAI, i a aquelles alçades aquest compromís encara despertava l'admiració de l'acadèmica europea «*Je vous sais gré d'avoir pris le soin d'établir à mon intention l'historique que vous m'adressez à titre confidentiel concernant le paiement des cotisations espagnoles et vous prie d'agréer...*».¹⁰⁰¹

A París es va organitzar aquell any un míting, impulsat per antifranquistes de tota mena. Nicolau va decidir no subscriure'l ni donar-li cap mena de suport, afirmant que els socialistes havien fet perdre la República, i va témer aleshores que no fessin perdre la dignitat als exiliats, conscient com mai que precisament ells no podrien restaurar la República. No va veure gens clar anar del bracet amb qui els haguessin assassinat d'haver tingut l'oportunitat.¹⁰⁰²

En ple estiu, Nicolau va rebre una carta del director de la *Academy of American Franciscan History*, Antonine Tibesar¹⁰⁰³ en què li demanava el seu parer sobre uns aspectes de la Religió al Nou Món, en base a un treball previ de Silvio Zavala i que aquest mateix havia reconegut no haver pogut completar. Tibesar a més li demanava a Nicolau quines aportacions en podria fer de cara a unes conferències programades pel desembre a Washington. Amb la modèstia que el caracteritzava, va argumentar que ell potser no era el més docte per tractar aquests temes que li havien estat aliens, fins haver arribat a Mèxic l'any 1946. Tanmateix, Tibesar va insistir molt, a la llum del que havia llegit d'ell sobre els missioners de Sahagun i li va tornar a reiterar la invitació, oferint-li pagar totes les despeses del viatge. Nicolau no volia pas viatjar tot sol pel seu estat de salut delicat, i demanà anar amb la seva esposa. Així, tot es va posar en marxa. En

⁹⁹⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 252, 9/6/1957

⁹⁹⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 249, 30/4/1957

¹⁰⁰⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc. 1, 31/10/1953

¹⁰⁰¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Lavachery a Nicolau, doc. 4, 25/5/1957

¹⁰⁰² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 249, 30/4/1957

¹⁰⁰³ Fray Antonine Tibesar, (1909-1992) de l'Ordre dels Franciscans i director també de la revista *The Americans*.

el darrer moment, però, el viatge es va haver de cancel·lar perquè a Palma li denegaren l'entrada als EUA, segons Nicolau per culpa de «*Esa estupidez maccarthysta de nuestros vecinos*».¹⁰⁰⁴ Mèxic, tot i que era un país lliure, ho era de forma miraculosa; es tractava d'una de les escasses excepcions d'entre totes les dictadures que s'estaven implantant arreu de l'Amèrica Llatina, sota beneplàcit i protecció dels EUA i que amb l'excusa de garantir la democràcia, encobrien els règims dictatorials per frenar el comunisme. Nicolau d'Olwer ho apreciava així des que havia arribat de França el 1946 «...*la taca negra s'ha anat estenent*».¹⁰⁰⁵

Així, encara que el nostre home hagués gaudit aleshores d'una salut forta i estable, hagués refusat d'anar per dignitat «*yo no puedo entrar por una puerta que le ha sido cerrada a mi esposa*» Nicolau se'n va fer creus de tot plegat, perquè si els EUA, a saber potència democràtica, havia de combatre el totalitarisme copiant els mateixos mètodes, aleshores quin destí els esperava als homes lliures. El Pare Antonine Tibesar es va indignar molt i ràpidament va començar tot de gestions per capgirar la denegació de Palma. Tot i que encara no es coneixien personalment, Tibesar tenia molt d'interès en conèixer a Lluís Nicolau d'Olwer. Finalment, les gestions van reeixir i els EUA van concedir el visat a Palma, però desgraciadament ja no va ser possible aconseguir un vol, tant properes les festes de Nadal de 1957.¹⁰⁰⁶

1958, l'any de "Calíu"

Nicolau d'Olwer reflexionava tot sovint sobre la guerra amb la perspectiva del temps i de la distància, marcat com estava pels esdeveniments que personalment li tocaren viure en primera persona «...*la nostra experiència recent i dolorosa ens ho diu clar: voler fer una revolució al mateix temps de la guerra, fa perdre la guerra...i la revolució. Tots els nostres esforços han d'ésser per a defensar-nos, resistir i reprendre les posicions perdudes*»¹⁰⁰⁷ referint-se clarament a la llengua i la cultura catalanes, bandejades pel franquisme. Recordava amb nostàlgia els anys trenta, quan professava les seves assignatures a l'Escola de

¹⁰⁰⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Malagón, doc. 32, 4/12/1957; cartes entre Nicolau-Tibesar, docs. 1, 19/7/1957; 2, 17/8/1957; 3, 21/8/1957; 4, 26/10/1957; 5, 31/10/1957; 6, 14/11/1957; 7, 30/11/1957; 8, 4/12/1957

¹⁰⁰⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Patxot, doc. 1, 31/10/1953

¹⁰⁰⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tibesar, doc. 8, 4/12/1957

¹⁰⁰⁷ Ferrer; Pujades; 2008:194, carta de Nicolau a Coromines, 19/2/1958

Bibliotecàries, Nicolau es va alegrar que malgrat els avatars i el pas del temps, les amistats contretes en aquella època encara perduessin. (ESTIVILL, 1992:359)

El gener de 1958 va complir setanta anys, i amb motiu del seu aniversari, l'Institut Català de Cultura a Mèxic, va publicar-li *Caliu, records de mestres i amics*, un aplec de semblances biogràfiques que Nicolau d'Olwer havia fet sobre algunes de les persones que van tenir una presència destacada a la seva vida intel·lectual i personal. La importància d'aquest llibre per Nicolau radicava en el fet que ell l'havia pensat en clau de futur «*Els qui eren nois petits durant la guerra i els nascuts després, hi són completament estrangers i, tret dels qui rebin una tradició familiar que els alliçoní, o no en sabran mai res, o bé en tindran una idea molt deformada per la propaganda. Tanmateix, va ésser una època ben fecunda per a Catalunya! Ara que, ja se sap, escriure la història és una regalia del vencedor; i aquest no s'accontenta de vèncer, sinó que vol deshonrar el vençut*». ¹⁰⁰⁸ Rafael Tasis, sempre admirador de la figura de Nicolau va recollir a la revista *Vida Nova* de Montpeller, el que representava *Caliu* més enllà de les paraules del seu autor. I és que *Caliu* havia nascut com un tribut a la sincera amistat i admiració vers els personatges que hi figuren a les seves planes, una amistat teixida al llarg dels anys i que era d'anada i tornada «*Estem massa avesats a la indiferència i l'oblit, a la dolorosa distracció amb què la majoria del nostre poble veu desfilar, de vint anys ençà, les grans figures de les seves lletres i la seva política, del seu art i la seva ciència, perquè no registrem amb goig excepcions com són aquesta celebració dels setanta anys de Lluís Nicolau d'Olwer...*». La intenció de Tasis, era ressaltar la faceta d'historiador de Nicolau d'Olwer, de vegades diluïda entre mig de les moltes facetes que desenvolupà al llarg de la seva vida. Una faceta, per sobre de tot i perquè el reconeixement acadèmic internacional així ho avalava- que Tasis posava de relleu enumerant els seu bagatge i destacant *Treballs de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (TASIS, 1958 a: 6). Nicolau, per a Tasis, amb qui va mantenir una abundosa correspondència durant els anys d'exili, va ser «un preciós guiatge i un contant estímulo». (TASIS, 1958 b:100). També des de l'Argentina es van fer ressò d'aquest homenatge pel seu setantè aniversari. De tots els homenatges, paraules d'elogi i panegírics que s'han escrit de Nicolau, tant en vida com després de la seva mort, es destaca la seva faceta intel·lectual i humanística per sobre de la política, on els seus fruits no van ser els proporcionals als esforços esmerçats per ell «*Home d'estudi, donat de ple a la seva tasca de recerca i crítica literària,*

¹⁰⁰⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Vilardaga, doc. 3, 24/8/1958

amb mètode i vocació científics, una quarantena d'anys enrera [...] va sorprendre a tothom en irrompre al camp de la lluita política» (EDITORIAL:1958:8056).

Nicolau d'Olwer es planyia però, de no poder dedicar més temps al seu Abelard perquè «*No és un treball que pugui acabar a "estones perdudes"*».¹⁰⁰⁹ També va haver espai per a reflexions més íntimes, sobre la decrepitud de la vellesa però sense gens d'amargor «*sembla com si arribar els setanta anys fos una gran gesta- i no, simplement, que ens hem descuidat de morir-nos a temps [...] em sembla que és una altre el septuagenari, no pas jo*».¹⁰¹⁰ Lluís Nicolau deia de les commemoracions i dels aniversaris, que quan es viu massa anys tenen un punt *tètric*, ja que en aquelles trobades anuals es podia palesar el pas d'un any més per a tots, i molts dels que eren l'any anterior, a l'altre ja no hi eren.¹⁰¹¹ L'objectiu final de *Caliu*, segons Nicolau, hauria estat més una forma d'enganyar a l'exili, i no tant una vocació de l'historiador que n'era.¹⁰¹² L'homenatge que se li va fer pel seu aniversari aprofitant l'avinentsa de la publicació de *Caliu*, fou possible pel patrocini de l'Institut d'Estudis Catalans i altres institucions a l'exili. Va ser una iniciativa que s'havia anat bastint des del 1956. Aquesta iniciativa pretenia exterioritzar per a Catalunya a Nicolau d'Olwer com «*a un dels seus homes més prestigiosos, que l'ha servida amb invariable devoció com a intel·lectual i polític*».¹⁰¹³ Però alhora proporcionar-li alguns rèdits econòmics, i en aquesta tasca s'involucraren molt Peypoch i Cuito.¹⁰¹⁴ Emocionat, el nostre home digué que «*Cada home és, si més no, una trinitat. Aquell que ell es pensa, aquell que veuen els altres i aquell que realment és, però que cap ull humà ni cap intel·ligència humana no arriba mai a veure ni a conèixer...*».¹⁰¹⁵ Aquell acte, Nicolau se'l va voler prendre com una motivació per mantenir les seves conviccions, les quals defensaria fins a la seva mort.¹⁰¹⁶

Passats els dies d'homenatges, Nicolau estava compromès amb la Unió Acadèmica Internacional que reclamava volums per engrossir la seva particular *Bibliothèque Byzantine* amb l'objectiu de donar sortida a la demanda de l'UAI per fer una crítica dels capítols Orientals d'en Muntaner. Pere Bohigas va ser l'escollit per Nicolau per demanar-li els volums

¹⁰⁰⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 38, 1/5/1958

¹⁰¹⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 36, 9/2/1958

¹⁰¹¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 268, 18/12/1958

¹⁰¹² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albareda, doc. 8, 24/2/1959

¹⁰¹³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 6.9/5, 31/1/1958

¹⁰¹⁴ AMTM, fons Tarradellas, correspondència, carta de Peypoch a Tarradellas, doc. 12, 28/12/1958.

¹⁰¹⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, IEC, doc. 6.9/68, 15/3/1958

¹⁰¹⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, IEC, doc. 6.9/69, 15/3/1958

corresponents. Malgrat la feinada que li va suposar, el vell amic no va dubtar ni un moment en satisfer-lo perquè a Catalunya se'l recordava molt.¹⁰¹⁷

Pel març Javier Malagón va demanar a Nicolau que, ja que no havia pogut assistir a les reunions de Washington, els enviés un article sobre el seu parlament *Las órdenes religiosas en Hispano-América durante la época colonial* per poder ser publicat a la revista *The Americas*. Nicolau va agrair aquest nou oferiment de col·laboració però va advertir que tenia altres compromisos per atendre, que ja estaven en marxa, i fins no haver-los acabat no es comprometia a fer-ho. Amb tot, els recordà que a la seva edat no era prudent fer massa plans i projectes.¹⁰¹⁸

A mesura que anava avançant el temps, Nicolau tenia la impressió- formada per informacions que l'arribaven – de que a Espanya s'estava preparant tot per a restaurar una monarquia. Franco ja comptava amb el suport dels militars, una variable a tenir molt en compte, i des dels EUA s'apostava per un canvi fet a mida per a ells, en tant que inversors.¹⁰¹⁹ El context internacional estava marcat pel conflicte entre França i l'Alger. Després de deu anys de la creació de l'Estat d'Israel, la partició de Jerusalem no li semblava a Nicolau d'Olwer viable a llarg termini i creia que s'hauria d'arribar a un acord. Aquella partició proposada per l'ONU i que feia dos anys ja havia desequilibrat la balança territorial en favor d'Israel era una «*Política internacional de miopia i de rancúnia*».¹⁰²⁰ En aquest context internacional, a Espanya havia començat l'èxode d'espanyols que marxaven fora a buscar feina.¹⁰²¹ Durant l'estiu de 1958 el nostre home va treballar per a un encàrrec de *Byzantion*, que tot i senzill, es lamentava per la manca de temps «*Qui sap si el ciri aguantarà tota la processó*»¹⁰²². En aquests darrers anys, ell mateix s'encarregava de recordar-se constantment, la fugacitat de la vida i la finitud de l'ésser humà. No veiem però en aquestes reflexions, cap tristesa o dolor, la mort l'entenia com a quelcom natural.

Els anys cinquanta van ser uns anys molt marcats per les discussions ideològiques. La política però no estava pas al centre de les preocupacions de molts joves, ja que la seva generació era una saba nova que mirava cap a altres horitzons, sense sentir-se presoners del

¹⁰¹⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, IEC, correspondència, carta de Bohigas a Nicolau, doc. 2, 25/4/1958

¹⁰¹⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, IEC, correspondència, carta de Malagón a Nicolau, doc. 35, 12/3/1958; carta de Nicolau a Malagón, doc. 36, 20/3/1958, *The Americas* era una Publicació de l'Acadèmia Franciscana.

¹⁰¹⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, IEC, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 262, 9/5/1958

¹⁰²⁰ IEC fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 266, 28/8/1958

¹⁰²¹ IEC fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuito a Nicolau, doc. 265, 6/8/1958

¹⁰²² IEC fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 266, 28/8/1958

seu passat. Així, molts joves veien les discussions i picabaralles suscitées per l'elecció de Tarradellas com «*baralles d'un món caduc*» (CUITO, A. 2011:112). El fill de Manuel Raventós, militant socialista força compromès va ser detingut aquella tardor de 1958. No fou l'únic, però. A d'altres indrets de Barcelona i de Madrid es va produir la detenció de tots els socialistes que la policia tenia més o menys controlats. La sensació era que «*Una altra generació comença l'experiència político-policíaca i és també la de les carreres liberals*», malgrat les restrictives directrius educatives del règim. A Nicolau d'Olwer li va satisfer enormement constatar que l'oposició al franquisme no estigués ja en mans dels que van sobreviure a la guerra, sinó en mans «*de les generacions formades sota el regim franquista*». ¹⁰²³ Tanmateix, es va acusar a Nicolau d'Olwer de no comprometre's gaire o res amb els afers catalans des d'una perspectiva política «*...us trobem desplaçat d'aquestes activitats patriòtiques i centrat en una posició incòmoda de col·laboració espanyola que el patriotisme català vigilant i actuant ha superat i repugna*», li va dir Josep Pineda, coordinador de *Nova Catalunya*, a La Habana. ¹⁰²⁴

La Barcelona que coneixia s'havia esfondrat amb la guerra i el que havia quedat dempeus, havia donat pas a una nova fesomia que tant sols intuïa pel que li explicaven les seves amistats. L'antic edifici de l'Escola de Mar que anys enrere fundà, s'havia convertit en club de natació envoltat de cases de menjar. Lluny de la platja idíl·lica on un Lluís Nicolau molt jove, s'havia passejat amb el seu barnús per la vora del mar esperant el moment oportú per capbussar-se dins l'aigua. Anys, sens dubte, més plaents i tranquils, on la superpoblació d'immigrants vinguts d'arreu d'Espanya encara no ho envaïa tot, com si que ho feia ja l'any 1958. ¹⁰²⁵ Tot plegat, melangia i temps que fuig.

¹⁰²³ IEC fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 267, 18/11/1958

¹⁰²⁴ IEC fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Pineda a Nicolau, doc. 1, 9/12/1958

¹⁰²⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Casacuberta, doc. 2, 20/12/1958

Els darrers anys

Josep Pla havia publicat *Homenots*, on retratava a Jaume Bofill i Mates, amic i company de partit de Nicolau, així com s'havia format AC. Josep Pla que no era historiador, revelava, a parer de Nicolau «*un fons de veritat, dins una gran salsa de fantasia*». ¹⁰²⁶ Llegir aquesta obra, el va obligar a mirar enrere per analitzar els esdeveniments que Pla narrava. El nostre home va haver de confessar que si havia format part de les Joventuts de la Lliga fou «*...per un petit atzar sense solta*» i la seva intenció havia estat deslligar-se de la política. En aquests darrers anys de la seva vida, però, Nicolau d'Olwer en feia una balanç de tota aquesta activitat atzarosa «*Els detractors no em bescantaran, suposo, ni per la meva vida privada, ni per la meva activitat acadèmica, sinó per la intervenció que he tingut a la política del nostre país [...] Tot això és història. Es tracta d'un període definitivament clos de la meva vida, que no sento cap dificultat a jutjar de forma objectiva, desinteressada...*». ¹⁰²⁷ I el cert, era que la Conferència Nacional de 1922 l'havia obligat a restar dins aquell vaixell, malgrat que «*en tot allò no hi havia cap idea de fundar un partit polític*». ¹⁰²⁸

El 1959 Salvador Espriu escrivia *La pell de brau*, on feia una crítica a la política franquista i on també reflectia el desitgi d'una Espanya unida. ¹⁰²⁹ Per la seva banda, Nicolau d'Olwer recordant l'Onze de Setembre feia una aportació a *La Humanitat*, «*tot això que l'Onze de Setembre simbolitza, hauríem de commemorar-lo amb banderes a mig pal i llaçades de crespó. Dia de dol, no pas de festa*» Tenia un record vivíssim pels que havien caigut defensant Catalunya davant les tropes franquistes. Tanmateix, Nicolau també apel·lava a un examen crític de la desfeta republicana. No es podien pas atribuir totes les culpes als de fora, sinó que part d'aquella derrota l'havien d'assumir els que no havien sabut mantenir el regim republicà. ¹⁰³⁰

Nicolau d'Olwer era una persona estimada per molts; ho hem vist al llarg del present treball. Mantenien lligams molt estrets amb persones diverses que, malgrat la distància i els temps que feia que restaven separats per l'exili, era una lligam viu i fort. Entre aquests s'hi compten els seus amics més propers, els Ragasol, Tasis, els Cuito, Peypoch i família, l'Herminia Grau. Aquestes amistats van ser vitals per suportar la duresa de l'exili i l'entrada inexorable a

¹⁰²⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 272, 11/6/1959

¹⁰²⁷ NICOLAU, 1995:41, carta de Nicolau a la seva neboda i fillola Montserrat, 5/9/1940

¹⁰²⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 272, 11/6/1959

¹⁰²⁹ Es va publicar però l'any 1960.

¹⁰³⁰ *La Humanitat*, 30/9/1951, pp. 1-2

la vellesa; una vellesa agreujada per la malaltia que venia arrossegant des feia molts anys. l'Abat de Ripoll, Anselm M. Albareda durant molts anys havia mantingut una afectuosa i cordial correspondència amb Nicolau. El mes de febrer de 1959, el prefecte de la biblioteca vaticana va accedir a donar sortida a una nova petició de l'hellenista, en la qual li demanava fer-li arribar un manuscrit necessari per fer una crítica dels capítols d'en Muntaner, en relació a l'expedició dels Almogàvers a Orient. Nicolau d'Olwer ja havia fet un treball previ al respecte l'any 1924, però per la guerra i la posterior espoliació dels seus béns i papers, la col·laboració de l'Abat de Ripoll era clau per reeixir. Anselm M. Albareda després d'un periple per terres italianes i moure alguns fils, li va enviar un microfilm del manuscrit. Va aprofitar l'avinentesa per felicitar-lo pel seu *Caliu*. Per Nicolau, a aquelles alçades de l'exili, recordar el passat era una mena d'engany a l'exili.¹⁰³¹ Perquè aquest exili ja li esdevenia com un túnel molt llarg, mesurat pels anys que anaven passant i per la gent que s'anava quedant pel camí «*Quants d'altres ens hi morirem també – els ulls ben oberts, sense albirar la llum de l'altra banda?*»¹⁰³²

En arribar la primavera de 1959, amb motiu de la commemoració del 14 d'abril, Nicolau d'Olwer va escriure un manifest que seria adreçat al President de la República a l'exili, i que signarien tots els Diputats a Corts per Catalunya, escollits el febrer de 1936. Aquest manifest era una declaració del seu pensament polític; molt valuosa si tenim en compte que els darrers anys a Mèxic, Nicolau no s'havia prodigat per cap acció política i havia declarat en nombroses ocasions que ell s'havia anat deslligat d'aquesta. Per tant, aquestes paraules prenen un notable sentit de testament polític. Nicolau no volia la caiguda del franquisme pagant el preu que ja s'havia pagat entre 1936-1939, i recolzava, tant com podia, la tasca que s'estava fent des de l'interior. Sempre havia cregut, passat el 1945, que havien de ser uns altres els que portessin la democràcia i la llibertat a Catalunya. Ell, la República no l'entenia aleshores, ni mai, com una mera forma de govern i prou, sinó com la idiosincràsia del tarannà democràtic i liberal que desitjava per a tot el poble. No pensava recolzar cap fórmula que no fos republicana, i va apel·lar un cop més a la Constitució de 1931 i l'Estatut de 1932 com a punts de partida, tot i que els reconeixia que s'haurien de millorar.¹⁰³³

Enmig d'aquestes reflexions, Nicolau d'Olwer va acusar els catalans exiliats de voler viure d'esquenes a la realitat del que passava a Catalunya; el fet que es poguessin publicar cada cop

¹⁰³¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Albareda a Nicolau, doc. 8, 24/2/1959; carta de Nicolau a Albareda, doc. 9, 9/3/1958

¹⁰³² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cendrós, doc. 1, 30/12/1959

¹⁰³³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 4.1.4/2, 14/4/1959

més llibres en català no invalidava el que realment estava passant. Per a Nicolau era escandalosa la gran quantitat d'immigració que arribava a Catalunya, especialment per què no podien assimilar-se a la societat que els acollia ni aprendre el català amb prou rapidesa; a més, l'agreujant era que en l'àmbit domèstic, a les escoles, la ràdio i la premsa tot era en castellà. Això el treia de polleguera. Creia que aquesta situació que venia produint-se des feia vint anys, era molt més greu que la que s'havia creat el 1714. En aquell moment ja tenia molt clar que la fi del regim franquista no comportaria cap canvi dràstic, un altre «*Franquisme sense Franco*». En qualsevol cas, el canvi de conjuntura l'haurien de portar a terme els catalans de Catalunya i no pas els de l'exili. Reconeixia aleshores que malgrat haver signat tots els documents que s'havien anat adreçant a la UNESCO, els havia signat convençut de que no servien per a res. D'Europa, creia que si mai s'arribava a una federació europea la conformarien els estats independents pactant entre ells. La presumpció de que Catalunya en formés part, implicaria assumir una qüestió indispensable i pas previ: «*la solució separatista*».¹⁰³⁴ Aquestes declaracions de Nicolau en el marc d'una enquesta que se li va fer, acabaven amb un prec «*Us prego remarqueu que les meves paraules tenen un caràcter exclusivament personal. Us dic amb sinceritat allò que penso. No pretenc pas encertar. D'altres pensaran d'altra manera. Ho respecto. Ara, com és natural, ajusto la meva conducta al meu pensament*». Era la primera vegada que Nicolau contemplava el separatisme, no com a solució que li agradés per a l'encaix de Catalunya amb Espanya, sinó de Catalunya amb Europa, com si amb Espanya ja no hi hagués res a fer.

Alguns amics de Mèxic de Nicolau, van tenir una iniciativa. Volien recopilar els seus treballs dispersos. El vell hel·lenista, tot i que ho va agrair sincerament, en el fons del seu cor no va creure que aquella empresa pogués reeixir, principalment per la seva edat i el seu estat precari de salut. No obstant, va encarregar a Ramon Peypoch que comencés a aplegar una bibliografia bàsica per allò d'anar fent, i si arribat el moment quedessin ganades i salut, es faria la resta. Havia estat fent un treball per encàrrec sobre l'Antologia dels Cronistes de les cultures precolombines, i ja l'ha finalitzat malgrat haver trigat quatre anys, en comptes dels nou mesos inicials. Nicolau d'Olwer era conscient de que probablement no el veuria pas imprès. Aleshores, va reprendre de nou l'Abelard, tantes vegades interromput pels encàrrecs i la manca de temps i recursos. Home inquiet com era, reconeixia que malgrat l'escassetat de temps, estava aplegant documentació per fer un estat de la qüestió sobre l'or del Banc

¹⁰³⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, doc. 2.5/84-86, 15/3/1959

d'Espanya, del qual tothom en parlava, però realment ell era qui tenia documentació que ningú més posseïa, especialment xifres. I aquest hauria de ser el tarannà d'aquest treball «*poques paraules, res de discussió política*». ¹⁰³⁵ Però la seva salut ja no era gens bona «*De l'asma estic millor, no m'ofego tant i fa temps que ho he sofert cap atac fort; en canvi, ara és la sang que fa fantasies: produeixo poc sucre i massa sal, amb les consegüents molèsties*». ¹⁰³⁶

A finals de 1959, Nicolau d'Olwer va ser nomenat membre de l'*Academy of American Franciscans History*, un nomenament que va arribar no tant sols per l'alt concepte que d'ell tenia el seu director, l'Antonine Tibesar, sinó per mèrits propis i les contribucions que com a historiador havia fet en els darrers anys. Nicolau es va mostrar molt agraït pel reconeixement; el seu interès pels missioners no havia estat fruit d'haver arribat a l'altra banda de l'Atlàntic, sinó que les seves investigacions d'Història literària a Catalunya l'havien portat a seguir les petjades de Ramon Llull «*patriarca de nuestras letras y gran agitador del pensamiento mediterráneo*». ¹⁰³⁷

Atesa la impossibilitat de restablir la República a Espanya, alguns elements de la UDC i d'ERC havien decidit formar part d'una coalició per mantenir converses amb els monàrquics antifranquistes i liberals, per mirar de foragitar el franquisme. Durant el Nadal de 1959, Claudi Ametlla es va veure amb la obligació moral d'explicar a Lluís Nicolau la seva participació en aquest comitè. Justificava aquesta decisió, argumentant que prèviament s'havien de garantir les reivindicacions catalanes i democràtiques. Miraculosament els monàrquics ho havien acceptat sense reserves, així com el *Pretendent*- un pretendent que canviava de parer segons qui li parlava, i per això acabaria fracassant. Aleshores, però la contrapartida pels catalanistes era que no haurien d'hostilitzar «*la monarquia restaurada i a col·laborar-hi o no, segons els camins que emprenguéis i la sinceritat amb que els complís les nostres condicions*». ¹⁰³⁸ Aquests contactes s'estaven fent amb el baró de Viver, en qui, deia Ametlla, havia trobat «*una comprensió i una compenetració inesperada*» (CATTINI, 2017:2953). ¹⁰³⁹ Claudi Ametlla encara creia en els miracles, i així li deia a Nicolau. Tot i no haver aconseguit res a través d'aquella aliança, el punt positiu segons Ametlla era el fet d'haver eixamplat les bases de l'inicial Comitè, però aquest no representava la totalitat de l'oposició a Catalunya. Aquest Comitè no

¹⁰³⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 276, 13/11/1959

¹⁰³⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Tasis, doc. 42, 24/12/1959

¹⁰³⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de The Americas a Nicolau, doc. 3, 22/12/1959; carta de Nicolau a The Americas, doc. 4, 29/12/1959

¹⁰³⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Ametlla a Nicolau, doc. 1, nadal 1959 (dse)

¹⁰³⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Ametlla a Nicolau, doc. 1, nadal 1959 (dse)

tenia més finalitat que existir i restar amatent per a qualsevol indicati de canvi que es pogués produir.¹⁰⁴⁰ Ametlla, malgrat les xacres de salut que també arrossegava, va aprofitar per posar al corrent a Nicolau sobre l'existència d'opositors al franquisme, tant fora com dins de Catalunya. Dels partits existents abans de l'exili, deia, només quedaven reminiscències. Però existien molts grupets de joves que abrandaven el catalanisme de caire catòlic, i que sota l'aparença d'excursionisme, esports, música i activitats parroquials, estaven coent «...una oposició intransigent i una fe patriòtica intel·ligent i lúcida» (CATTINI, 2017:2953).¹⁰⁴¹ N'estava convençut que eren el relleu a la seva generació. Així, malgrat «les febleses i misèries de la política clandestina a Catalunya» (CANOSA,2012:13), el 1959 a Catalunya ja s'havia començat a donar una mínima relaxació en la repressió lingüística i el regim franquista havia començat a tolerar el català a algunes parròquies (BENET, 2009:499), i per aquesta esclatxa, es va poder anar fent. Des de les parròquies s'estaven començant a fer coses, que ni tant sols l'oposició política havia estat capaç de fer «...el règim no és estimat per ningú...».¹⁰⁴² El gruix de la població no en volia saber res però de foragitar-lo «poca esperança, poca il·lusió...»,¹⁰⁴³ pel record de la guerra i les seves atrocitats, que el règim sacsejava de forma sàvia i en petites dosis constantment. Aquesta radiografia de la realitat de la societat catalana era bastant precisa, però respecte a les pretensions honorífiques d'Ametlla de participar en aquest contuberni amb els monàrquics, no podem saber la reacció que provocaria en Nicolau, llegir aquesta carta. No creiem que s'escandalitzés ni que es posés les mans al cap, degut sobre tot al seu agut sentit de l'humor i a que no fou mai home d'escarafalls, però ens l'imaginem rient mordaç de mig cantó, malgrat el seu estat de salut, trobant tants paral·lelismes amb el Pacte de Sant Sebastià de 1930. Per a Nicolau, el més important de qualsevol pacte amb els no catalans, era assegurar la continuïtat de la llengua i la cultura catalanes «Qualsevol fórmula política que no posi l'escola en mans dels catalans a la llarga no valdrà res»¹⁰⁴⁴ Estava més que segur que qualsevol canvi que s'hagués de donar, no s'hauria de fer pel camí de la violència, principalment perquè ja no estaven a l'endemà del final de la guerra, i el context espanyol marcat en bona mesura per la Guerra Freda. En el suposat antifranchisme dels que havien alçat Franco al poder, només hi veia una voluntat de foragitar-lo «per tal d'assegurar la

¹⁰⁴⁰ De fet, aquest comité va funcionar «...durant deu anys sense pena ni glòria» DÍAZ; 1996:96

¹⁰⁴¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Ametlla a Nicolau, doc. 2/5, nadal 1959 (dse)

¹⁰⁴² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Ametlla a Nicolau, doc. 1/5, nadal 1959 (dse)

¹⁰⁴³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta d'Ametlla a Nicolau, doc. 1/5, nadal 1959 (dse)

¹⁰⁴⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau-Ametlla, doc. 3, 9/2/1960

persistència del sistema».¹⁰⁴⁵ A aquelles alçades de la seva vida, a Nicolau la política l'era ben bé indiferent, i trobava patètics els intents de cridar l'atenció «*Batalles apassionades per coses inexistents...*».¹⁰⁴⁶ Malgrat l'escepticisme que Ametlla i Nicolau compartien, les coses no estaven tant aturades com ells creien (BALCELLS, 1999:237).

Tanmateix i malgrat el clima repressiu, algunes persones a Catalunya ja sentien la necessitat de reaccionar davant la barbàrie passada i el silenci forçós. Com que la joventut del moment no se sentia atreta per la política, van pensar en crear un moviment de cançó, d'acord els temps que els tocava viure, i sobre tot, en català. Per reforçar aquest convenciment, l'afer Galisonga, quan va dir que «*todos los catalanes son una mierda*» va portara una campanya de boicot a *La Vanguardia* que va conduir a la destitució del seu director l'any següent (POLO, 2011:167-178). Començaven aleshores els anys de la *provocació*, una provocació duta a terme per joves d'una generació a la qual la guerra i la dura postguerra els quedava molt lluny (TRIADÚ, 1978:151-152). Uns joves dipositaris d'una *herència rica i plena* d'una època- la de Lluís Nicolau i molts altres- en què s'havia abandonat el «*contuberni lingüístic, conreu creixent de la prosa, normalització ortogràfic, depurament lingüístic, obertura a totes les influències, desig insatisfet de perfeccionament [...] vet ací l'herència que la nostra generació transmet als escriptors més joves*» (TRIADÚ, 1978:9). Però el jovent d'aquests anys no se sentia continuador d'aquesta herència que representava la generació que havia perdut la guerra. Nicolau d'Olwer, havia dit que mentre l'exili va haver d'assumir representar la identificació de cultura i literatura amb la identitat nacional catalana, a Catalunya s'havien d'assolir dues fites importants. D'una banda crear moviments literaris clau i d'altra banda una gran obertura de mires, per rebre millor totes les influències. Tot això hauria de ser punt de partida per a contactes culturals, ideològics i arribat el moment, polítics (TRIADÚ, 1978:10-11). En aquest context de molt moviment social a Catalunya Nicolau d'Olwer tenia una por terrible a que els catalans arribessin a esdevenir illots dins de Catalunya «*La immigració és forta, els obstacles polítics i socials per a l'assimilació són molts. Però així i tot, crec que no en sortiran. El poder d'assimilació és fort, i els menuts ja parlen català*»¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Ametlla, doc. 3, 9/2/1960

¹⁰⁴⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 276, 13/11/1959

¹⁰⁴⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Vilardaga, doc.4, 18/10/1960

A finals d'aquell 1959 Lluís Nicolau va experimentar una lleu millora de la seva salut, tant deteriorada; el motiu no era altre que haver-se lliurat a l'evidència de que havia de portar una vida de vell, sense esforços físics ni cap activitat que no sigui descansar i llegir.¹⁰⁴⁸

Recomanacions sobre els seus papers.

Al fil d'un article aparegut a *Informaciones Parlamentarias*, signat per en Manuel de Irujo, on parlava sobre la política que els EUA estaven duent a terme amb Espanya, Nicolau d'Olwer no va poder per més que elogiar-lo. Els EUA es ventaven d'ésser el bastió de la democràcia d'occident; tanmateix si un ull crític – i Nicolau ho era- li treia tota la pellofa propagandística, es trobava que realment no practicaven la tal política pro democràcia ja que estava recolzada per dictadures de tota mena. Tampoc no feien una política anti comunista, perquè no perdien el temps amb la insignificant Albània i, en canvi, sí que mantenien contactes amb la Iugoslàvia, país comunista però deslligat de la influència russa. Quedava així molt palès, a parer de Nicolau, que l'única cosa que feien era fer política anti russa, per a la qual no dubtaven en aprofitar tots els recursos a l'abast, siguin democràcies o dictadures.¹⁰⁴⁹ I d'aquesta manca de democràcia també es queixava amargament Cuatrecasas a Nicolau. Havia aparegut un article al diari de sessions del Congrés dels EUA, publicat per Charles Porter, on es denunciava la persecució de que era víctima l'Institut d'Estudis Catalans des de finals de la guerra civil. Aquesta denúncia també treia a la llum un esdeveniment de 1959 que no es coneixia. A un acte organitzat per l'Institut, s'havien convidat més de dues-centes personalitats de la vida civil, cultural i econòmica barcelonina, i alguns monjos de Montserrat. En el darrer moment la policia espanyola va arrestar el secretari de l'IEC i el propietari de l'edifici, amb centenars de policies que envoltaren tots els voltants, no deixant entrar a ningú i exigint els convidats s'identifiquessin. Tampoc no van donar cap explicació sobre la prohibició per dur a terme aquell esdeveniment, doncs no existia cap ordre oficial. No es tractava de criminals ni de delinqüents. Eren persones vinculades al món acadèmic, monjos, personalitats benestants de Barcelona. Se'ls va prohibir denunciar-ho a cap diari, malgrat que el tema va circular per tota

¹⁰⁴⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Casacuberta, doc.3, 3/11/1959

¹⁰⁴⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Irujo, doc. 3, 4/1/1960

Barcelona. Joan Coromines ho va enviar al periodista nord-americà per a la seva difusió.¹⁰⁵⁰ Òbviament, els EUA no va moure un dit ni van donar un toc d'atenció a Franco. Almenys no ens consta a hores d'ara.

Després d'anys d'immobilisme i censura, l'any 1960, els fets del Palau van tenir un ressò molt important en la voluntat de voler recuperar la llengua i cultura catalanes. Com sabem, es va voler cloure el concert de l'Orfeó Català amb *el Cant de la Senyera*, que les autoritats franquistes havien prohibit prèviament. Però la gent va acabar per picar a terra i cantar, com a protesta per la prohibició, i es va començar a entonar l'himne mentre que d'altres llançaven entre el públic octavetes amb la lletra. Es va produir una esbatussada impressionant, doncs dins el Palau hi havia molts policies de paisà, i es van detenir nombroses persones. Les repercussions d'aquests fets, més enllà del presidi de Jordi Pujol entre d'altres, va ser la reafirmació de que calia actuar d'alguna forma. Com es posaria de manifest mesos més tard, la castellanització de Catalunya no havia reeixit, malgrat els esforços. A inicis de 1960, Josep Pla recollia una entrevista feta a Tarradellas, en la qual consta amb el pseudònim Sr. Albert. En aquesta enquesta Tarradellas tracta diversos temes: liquidació de la situació política actual a l'exili, preparar unes línies d'acció en cas que tot es precipités, quines haurien de ser les persones encarregades de formar govern, com quedaria la qüestió catalana en el marc d'Espanya, per posar-ne uns exemples. Nicolau d'Olwer, com a molts altres, no va sortir ben parat de les crítiques de Tarradellas i que Pla va plasmar en aquest document. Deia, del que havia estat un *bon amic*, «...els cobrí d'un despreci corresponent a llur inutilitat i a llur confusióisme, total i provat». I mirant cap el futur, incert aleshores, deia que del passat no s'havia de recuperar res «no hi ha res aprofitable: és un cementiri literal. No s'ha de ressuscitar ni l'Esquerra ni la Lliga, ni cap altra organització d'aquesta classe».¹⁰⁵¹ En aquells moments, Josep Tarradellas només hi confiava en ell mateix.

Com que Lluís Nicolau d'Olwer ja estava en aquell punt que tant li donaven les crítiques, malgrat la seva avançada edat, participava en tot de projectes culturals, veritable passió i preocupació. Va formar part del Patronat de Cultura Popular Catalana, l'objectiu del qual era difondre la cultura catalana entre la gent del poble. Comptava amb una seu clandestina a Barcelona, gestionada pel Rafael Tasis, però n'havien d'altres. A París, portada per l'Enric Roig,

¹⁰⁵⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Cuatrecasas a Nicolau, retall del Congressional Record-Appendix, pp. A5281-A5282, 17/6/1959 «The persecution of the Institut d'Estudis Catalans»; Aquest episodi es pot veure també a BALCELLS; IZQUIERDO; PUJOL; 2002:108-109, vol. II.

¹⁰⁵¹ AMTM, fons Josep Pla, doc. 1, gener de 1960

i algunes a l'Amèrica Llatina. La seu de París, va ser de vital importància doncs es va encarregar per primer cop de catalogar tota la producció en català a l'exili des de 1939. L'ambient que es vivia al París d'inicis de la dècada dels seixanta era d'aparent calma i indiferència, però somorts i latents restaven els activistes que en qualsevol moment podrien fer esclatar una guspira.¹⁰⁵² No obstant el Patronat, procurava dur una vida tranquil·la i discreta al servei de la cultura. Aquesta institució, com a moltes altres iniciatives no van gaudir del beneplàcit del president Josep Tarradellas (BENET, 1992:83).

Nicolau d'Olwer va procurar mantenir-se actiu, intel·lectualment i molt participatiu en tot de propostes que li arribaven de l'altra banda del mar; malgrat que els problemes de salut el limitaven molt. Com que havia estat President del Casal de Catalunya a París, va participar en l'homenatge que s'estava preparant per a José Antonio Aguirre, primer President del Govern d'Euskadi. Nicolau d'Olwer, tot i no poder assistir a l'homenatge perquè, coses de la vida!, es trobava de viatge per Itàlia, Bèlgica i Holanda, no va dubtar en organitzar-ho tot, especialment per la simpatia d'Aguirre vers Catalunya. El pla de Nicolau contemplava diferents facetes de la vida del President, de tal forma que no es repetissin fets i dades¹⁰⁵³ «...va ésser una sort per al futur president Aguirre d'haver entrat a la vida política sota la dictadura [...] en la clandestinitat, i d'haver fet després les seves primeres armes con a home de govern dins la vida municipal [...] la dictadura és una magnífica lliçó per a tots els homes de cor noble i d'intel·ligència clara».¹⁰⁵⁴

A finals d'estiu de 1960 el nostre home va tornar del darrer i definitiu viatge per Europa; però degut a la calor i els jocs olímpics no va poder anar fins a Roma per poder saludar personalment al seu estimat Anselm M. Albareda, Abat de Ripoll.¹⁰⁵⁵ En aquest viatge, Nicolau havia contactat amb una llibreria a París que li havia ofert trobar-li llibres estrangers pels seus estudis sobre Pere Abelard; així que ja havia demanat una comanda de vuit exemplars que no serien pas els únics.¹⁰⁵⁶ A mitjans de setembre, Bernardo Giner de los Ríos el va escriure; li demanava constar com a signant d'un missatge que els republicans espanyols que vivien a Mèxic adreçaven als governs dels EUA, França, Regne Unit i la URSS. Volien el recolzament dels drets del poble espanyol i se'ls recordava que «...entre los problemas pendientes de resolución

¹⁰⁵² IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Xuriguera a Nicolau, doc. 1, 11/6/1958

¹⁰⁵³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Masot, doc. 1, 9/7/1960

¹⁰⁵⁴ BALCELLS, 2007:569, «Homenatge a José Antonio Aguirre»

¹⁰⁵⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Albareda, doc. 10, 23/9/1960

¹⁰⁵⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Librairie des Saints- Pères, docs, 1, 3/6/1961; 2, 24/8/1961; 3, 13/11/1961.

para eliminar los vestigios de la Segunda Guerra Mundial ocupa un lugar destacadísimo el de la liberación y democratización de España». Lògicament, l'ex-Ambaixador va donar el seu suport, malgrat ser-ne conscient de la sordesa que afectava als interessants. Fins i tot va tenir prou lucidesa per detectar inexactituds en el text i no es va poder estar de suggerir unes esmenes.¹⁰⁵⁷ Aquella tardor a Villauris, França, es va fer un homenatge a Pablo Picasso pels seus vuitanta anys, i Nicolau s'apressà a felicitar al cèlebre pintor.¹⁰⁵⁸

Per les mateixes dates, Nicolau d'Olwer va tornar a rebre recomanacions i suggeriments (precis, gairebé) de gent que l'apreciava molt per a no desfer-se'n dels seus papers perquè *«potser seria millor per el futur de Catalunya [...] i més tard, fer-ho arribar a algunes mans responsables i amoroses d'un temps i d'uns homes de la nostra història [...]»* en el convenciment que la vida de Nicolau d'Olwer en el context del seu temps hauria de tenir un valor afegit per a d'altres generacions, sobre tot la immediatament posterior a la guerra; també pel seu valor cultural català. Mercè Vilardaga, l'artífex de la conservació d'alguns dels seus papers de Barcelona durant aquests anys, estava convençuda de la importància no tant sols de Nicolau en tant que figura intel·lectual de pes del seu temps; també de la importància de protegir l'opinió i els seus punts de vista. Però Nicolau no volia saber res de conservar cap paper. Vilardaga estava topant amb un mur de pedra picada i per això li anava insistint any rere any *«...no vulgui que tot lo seu hagi de destruir-se. Posi les condicions que li semblin, encomani-ho a qui li mereixi confiança, senya-li un temps de silenci, però deixi que lo de vostè pugui ocupar el lloc que li pertany en la nostra Història».*¹⁰⁵⁹ Però Nicolau, en aquelles circumstàncies malalt crònic ja i d'edat avançada, constatava l'esmicolament de l'exili diferenciant entre dos sectors, *«...els sidralistes irresponsables, poca-soltes [...] i els que, de fet desentesos de tot, conreen el seu hort, i mostren només un record romàntic, inoperant i llunyà».* Ell no es va considerar part integrant de cap d'ells, perquè deia que veia les coses tal i com eren, sense claudicar i sense oblidar perquè era a Mèxic. Aquest oblit *«seria oblidar la història de tota la nostra vida».*¹⁰⁶⁰

A inicis de 1961, a Nicolau d'Olwer no li van arribar gaires bones notícies de la seva família a França. Afegit a l'angoixa pel retard intel·lectual que havia patit la seva neboda durant els anys de postguerra, ara s'havien d'afegir els econòmics, situació que donaria peu a que el seu

¹⁰⁵⁷ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Giner de los Ríos, doc. 11, 12/9/1961

¹⁰⁵⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Picasso, doc. 1, 26/10/1961

¹⁰⁵⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Vilardaga a Nicolau, doc. 4, 18/10/1960

¹⁰⁶⁰ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 283, 17/1/1961

cunyat anés disgregant la família. Feia anys que aquest havia deixat la seva muller i fills, deixant perdre el pis de Cherche-Midi, on havia estat vivint Nicolau durant el seu exili francès. Finalment, la Montserrat forçada per aquestes circumstàncies s'havia anat espavilant tota sola. Enmig d'aquestes preocupacions, molt més intenses per a un home de la seva edat i estat de salut, la Mercè Vilardaga li va tornar a fer esment del seu llegat. Ell va tornar a ser-ne contundent, demanant explícitament la crema de totes les seves cartes un cop mort «*El meu pensament polític, la meva actuació política i els meus estudis- si això pot interessar mai ningú- més que en el sí de la meva correspondència, són als meus llibres i a la premsa del temps, de la qual, bé se'n deu conservar algun exemplar*». ¹⁰⁶¹

Ja el setembre de 1961 Nicolau intuïa que s'acostava el final de la seva vida- de fet feia temps que ho pensava; va escriure a Joan Coromines emplaçant-lo a donar una empenta- fins i tot accelerar a l'*Onomasticon* «*Tinc molta por de no arribar a temps de veure'l imprès*». ¹⁰⁶² També en aquestes dates va rebre una invitació per anar als Jocs Florals a l'Alguer. Va haver de refusar molt a contra cor «*Molt em dol de no poder ésser amb vosaltres el dia 10, al vostre Alguer, vora la nostra mar*» ¹⁰⁶³ i per no poder retrobar-se amb amics i companys d'altres temps millors que ell sempre enyorava de forma estoica.

Davant el respecte i admiració que la Mercè Vilardaga li havia manifestant els darrers anys, parlant en nom seu però també en nom de molts que el recordaven a Catalunya, Nicolau d'Olwer va voler minimitzar la seva importància «*Allò que un no ha publicat en vida, és perquè ha cregut millor de no publicar-ho, sigui perquè no en trobava prou reeixida la forma, sigui perquè creia el fons incomplet o no prou comprovat*», ¹⁰⁶⁴ i d'altra banda la seva vida privada «*...i el sagrat de la consciència són per a mi inviolables...*» (NICOLAU, 1958:12). Podria semblar que un historiador coneixedor del pensament renaixentista, on els homes eren «*moguts sempre per la dèria de deixar memòria d'ells*», voldria deixar constància del seu pas pel món. Però el temps que li havia tocat viure a Nicolau havia sigut molt diferent, tant diferent com aquells que veuria per darrer cop. Reconeixia que el món era cada dia més petit, que la vida de les persones anava perdent els seus valors, i que la llibertat no tenia cap transcendència. Aquesta llibertat per la qual ell tant lluità i que tant defensà. El seu pronòstic de futur per a la

¹⁰⁶¹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Vilardaga, doc. 5, 8/1/1961

¹⁰⁶² FERRER; PUJADES; 2008:259, carta de Nicolau a Coromines, 17/9/1961

¹⁰⁶³ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Catardi, doc. 1, 2/9/1961

¹⁰⁶⁴ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Vilardaga, doc. 6, 18/1/1961

humanitat era un món ple de tecnòcrates *«Tot ha de finir en l'oblit»*.¹⁰⁶⁵ Fins i tot les velles amistats. En els darrers mesos de la seva vida va anar constatant com Sbert li anava donant llargues.¹⁰⁶⁶

El 9 de desembre de 1961 va encomanar a Herminia Grau que pregués a Santa Llúcia per ell, ja que estava perdent vista a marxes forçades *«...vaig caure malalt, 39º graus, amb una afecció hepàtica: el fetge inflat, m'oprimia el pulmó i em tenia mig ofegat; després va venir la flebitis, obligant-me a les cames enlaire... [...] tres atacs d'asma, un d'ells de set hores que m'ha deixat clofat...»*.¹⁰⁶⁷ No sabem si quan la destinatària d'aquesta carta la va rebre, Nicolau d'Olwer ja hauria traspassat. Portava setmanes molt malalt, i el seu entorn esperava que es refés com en d'altres ocasions. Aquesta vegada, el seu cor no ho suportaria. Tanmateix, sempre que se li va demanar qualsevol tipus d'adhesió a la causa republicana, va donar suport. Això ens demostra fins a quin punt, i malgrat la malaltia, Nicolau d'Olwer va mantenir intactes l' intel·lecte i la finor crítica fins els darrers moments. Nou dies abans del seu decés, encara va rebre un encàrrec de la Pan American Union per fer dues ressenyes;¹⁰⁶⁸ imaginem però que el seu delicat estat de salut li ho impediria, malgrat la voluntat que ell volgués posar. Amb el pragmatisme que sempre el va caracteritzar, va deixar a la seva muller aquests encàrrecs per després de la seva mort *«...no anunciar el meu enterrament, no posar el meu nom a la tomba, i destruir tots els meus papers personals, polítics i d'estudi. Tot»*.¹⁰⁶⁹ Poc abans de morir, el 19 de desembre de 1961 a Catalunya, al Centre d'Influència Catòlica Femenina es va fer un recital que ja va ser presentat aleshores com a recital de Nova Cançó. A aquest acte se li concedí la categoria de moviment fundacional del moviment que sorgí mesos més tard, conegut com a *Nova Cançó*.

El 24 de desembre, a tres quarts de nou del vespre Nicolau d'Olwer va morir envoltat d'amics- als qui ja no reconeixia des de les darreres 24 hores- i al costat de la Palma, a causa d'un col·lapse respiratori i coronari. Va morir en pau, doncs feia molts anys que n'esperava la fi dels seus dies de forma serena *«Va esguardar aquesta contenció fins a l'hora de la seva mort, que va veure venir amb aquella mateixa serenitat que servà tota la seva vida [...]»*¹⁰⁷⁰ (MASSOT, 2000a:209-210, nota 27). La seva mort va deixar molts orfes, com reconeixia Ramon

¹⁰⁶⁵ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Vilardaga, doc. 6, 18/1/1961

¹⁰⁶⁶ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Cuito, doc. 285, 11/3/1961

¹⁰⁶⁷ NICOLAU, 1995:193, carta de Nicolau a Herminia, 9/12/1961

¹⁰⁶⁸ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de la Pan American Union a Nicolau, doc. 22, 15/12/1961

¹⁰⁶⁹ IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Nicolau a Vilardaga, doc. 6, 18/1/1961

¹⁰⁷⁰ AMTM, fons Tarradellas, correspondència, carta de Peypoch a Tarradellas, doc. 20, 10/01/1962.

Peypoch. Aquest, molt afectat, va obrir el seu cor al dolor per la pèrdua humana i intel·lectual «...cada vegada que es produeix un buit, te'n dols. Aquesta vegada, però, per una sèrie de circumstàncies, naturalment molt subjectives, he sentit molt profundament que amb l'amic enterràvem un món que havia omplert el millor de la meua vida».¹⁰⁷¹ Sbert, malgrat que els darrers anys l'havia fet una mica el buit, el recordaria com a «Home de passió freda, era un gran apassionat, amb l'actitud d'un escèptic. La tranquil·litat del seu esperit li venia tant d'una fe indefectible i d'una consciència antidogmàtica, pirrònica, que permet a l'home enfrontar-se amb les circumstàncies i complir el deure de cada dia, sense esperar més que la vera gràcia de Déu o el gran conhort de viure i morir amb pau amb ell mateix. Tenia l'idealisme ètic que traspua en el poema de Lucreci, amb aquell mateix pessimisme que mereixen les coses que, essencialment, no valen res tot i que sovint entusiasmen la gent. Com els estoics, practicava una resignació que no l'impedia, ans l'empenyia vers tot el que fos acció social i política, lluita pels ideals de catalanitat i humanisme» (MASSOT, 2000a:209-210, nota 27). I el seu estimat Rafael Tasis, va dir «...desapareix una de les grans figures representatives del moviment catalanista que ens va conduir a la República i a l'Autonomia del 1931, un moviment que no va ser solament polític sinó cultural en el sentit més ample del mot, de veritable redreçament nacional» (TASIS, 1962 c:2). Malgrat que se'l va criticar per no haver restat al costat de la Generalitat, «...malgré son rôle important dans la politique espagnole, était resté fidèle à l'ideal nationaliste catalan, car il a soutenu jusqu'à sa mort le droit de la nation catalane à son indépendance, mais par la voie démocratique, et s'il acceptait l'autonomie administrative, ce n'était que comme une étape ascensionnelle vers la reconnaissance d'un Etat catalan qui aurait pu vivre harmonieusement au sein d'une confédération espagnole...».¹⁰⁷² Va morir com li hagués agradat viure, de forma discreta sense fer soroll. Va ser un home discret en tots els afers que va dur, però de vegades el soroll que el va acompanyar va ser més per les crítiques dels altres, que pels propis fets. On no va ser discret, va ser en la seva abundant i prolífica aportació a la cultura catalana i al pensament d'una època.

¹⁰⁷¹ AMTM, fons Tarradellas, correspondència, carta de Peypoch a Tarradellas, doc. 20,10/01/1962; vegeu també IEC, fons Nicolau d'Olwer, correspondència, carta de Peypoch a Tasis, doc. 46, 31/12/1961

¹⁰⁷² AMTM, fons Tarradellas, carpeta 811, correspondència Tarradellas- Nicolau, retall de premsa *La Dépêche de Toulouse*, 4-1-1962, escrit per Domènech de Bellmunt.

CONCLUSIONS

L'estudi biogràfic de la figura de Nicolau d'Olwer contribueix a la reflexió sobre el difícil encaix del republicanisme a la societat espanyola, marcada també pel context europeu de primers de segle; així com la trajectòria del catalanisme polític i la seva pluralitat manifesta. D'altra banda, aquesta biografia ens ha portat a noves reflexions sobre la representativitat del personatge respecte del corrent polític en que es va moure. Un dels problemes inicials que sustentaven i orientaven aquesta tesi, era precisament la seva representativitat com a exponent del catalanisme republicà en el marc de la crisi del liberalisme. La biografia històrica o si es vol, la biografia política i cultural, ha de fer un gran esforç per explicar la particularitat d'una vida, sense deixar que el relat anul·li el context. La biografia històrica ha demostrat que l'estudi d'una trajectòria individual, és una forma d'abordar problemes històrics substancials i donar-los una altra lectura (BURDIEL, 2014:62). Una de les principals aportacions, no pas l'única, que fem amb aquesta biografia de Lluís Nicolau d'Olwer, i que fins ara només havia estat tractada de forma somera i parcial, és l'època de l'exili mexicà, tant la seva etapa com Ambaixador i els problemes que li plantejaven la migradesa de recursos, com la penetració del franquisme dins les colònies d'exiliats. Exposar aquest aspectes de la trajectòria de Nicolau d'Olwer, obren nous interrogants, ja que no hi ha estudis sobre el franquisme a l'Amèrica Llatina a partir del 1945, tot coincidint amb el final de la II Guerra Mundial i l'inici de la Guerra Freda.

Van ser molts els factors que van portar a Nicolau al capdavant de l'Ambaixada a Mèxic. D'una banda la seva experiència prèvia en tasques diplomàtiques durant els anys de la Dictadura de Primo de Rivera, en que es va moure per tota Europa per portar el cas català davant la Societat de Nacions. Després hem vist com durant la guerra, i per la confiança que gaudia d'Azaña i d'altres polítics, també va haver de fer un munt de gestions diplomàtiques, no sempre relacionades amb el seu càrrec com a governador del Banc d'Espanya. Posar de relleu aquestes facetes del nostre home, ens ha dut a més interrogants, com per exemple, quina mena d'influències tenia prop del Govern, per poder col·locar estratègicament amics i coneguts, o atendre peticions de persones que ja ho havien intentat tot?

D'altra banda, aquest període que comprèn des de 1946 fins el 1961, ens permet veure l'evolució del personatge respecte a la política i com es va deslligant d'ella. En aquest punt,

Nicolau d'Olwer va deixar de creure en gairebé tot. De l'únic que no va dubtar va ser el seu absolut recolzament a una República com a forma de govern. En exposar i desenvolupar aquesta etapa vital del personatge, ens hem preguntat què va quedar d'aquell historiador i acadèmic del primer terç del segle XX, tant brillant com apassionat? Des d'una òptica més general, aquest treball permet veure tota una trajectòria, plena de llums i d'ombres i que fins ara havia estat dispersa. No teníem una idea clara i ampla de qui era Lluís Nicolau d'Olwer, al marge dels seus treballs erudits, i aquest aspecte és una altra de les aportacions que fem en la trajectòria de Lluís Nicolau d'Olwer.

Al llarg d'aquesta biografia política, hem vist com per la seva formació humanística i les influències polítiques del context dels seus anys universitaris, es va anar perfilant com un historiador i acadèmic de primer ordre, amb treballs de calat i rigor científic. Nicolau d'Olwer, inicialment de postures properes a la Lliga, va anar canviant amb els anys per formar part del republicanisme catalanista, corrent polític que durant els anys vint del segle XX justificava aquesta postura política reinterpretant la *Renaixença*. Amarat de les idees de filòsofs i pensadors vuitcentistes i noucentistes perfilà la seva fesomia política, sense deixar de banda les influències de Prat de la Riba. També compartint amb Rovira i Virgili, moltes de les teories sobre el nacionalisme de les quals aquest fou el precursor a Catalunya. De vital importància també va ser el nucli d'amics que va tenir Nicolau d'Olwer i que es va anar gestant en els anys universitaris, i que permetrien fiançar el personatge en la pertinença d'una comunitat d'objectius comuns. D'aquí l'afiliació a la Lliga. D'aquesta forma, tot el bagatge dels anys previs a la Gran Guerra i els posteriors, el van situar com una figura clau del Noucentisme. En aquest sentit, ens hem quedat sense saber el pes de Nicolau com a promotor cultural en aquests anys, i seria un aspecte a tractar d'aprofundir en el futur, ja que no hem trobat resposta al dubte plantejat inicialment. El problema de les fonts és que no sempre inclouen informació sobre els processos de presa de decisions; només trovem el resultat final d'aquests processos sense poder conèixer la forma en com s'arriba o qué condiciona arribar a aquell punt o decisió final. I en el cas de Nicolau és especialment complicat, doncs ja hem vist, que llevat de comptadíssimes ocasions, mai va deixar constància per escrit del que feia o pensava.

Es pot dir que Nicolau d'Olwer va ser representatiu del catalanisme republicà, tot i que no en els seus inicis; això arribaria més tard. Per classe social, formació i professió, companys, veïnatge i interrelacions familiars, Nicolau d'Olwer encaixava en aquests primers anys en la ideologia *lligaire*. Poc a poc, per l'evolució del seu pensament, les influències de la guerra i el

contacte amb d'altres realitats, els joves intel·lectuals formats en aquests anys, a cavall entre els fets del *¡Cu-Cut!* i la Gran Guerra, van creure que el vell catalanisme s'havia de superar pel valor de la comunitat d'interessos, conscients de la importància de l'intervencionisme intel·lectual en la política. Dins la Lliga Regionalista, aviat Nicolau d'Olwer no va trobar l'acoblament polític que esperava, respecte a les seves idees, inquietuds i les necessitats de la societat. En aquest sentit, l'humanisme va tenir una gran importància en el seu pensament polític, així com el republicanisme sorgit del fracàs de 1874; aquest s'havia transformat en un altre amb noves formes d'expressió de la seva identitat: municipalisme, democratització de la cultura i l'educació popular per arribar a d'altres sectors socials fins aleshores negligits per les classes polítiques més conservadores. Nicolau d'Olwer hauria agafat el camí polític influenciat pel context d'afermament del nacionalisme, enmig de la transformació de la cultura política republicana. Més tard, la decepció de la Lliga, el portaria a ell i a la resta de les Joventuts Lligaires a escindir-se i radicalitzar les seves exigències revisionistes. Està clar que la cultura política republicana acabaria deixant una petjada més o menys profunda en alguns d'aquests joves que van anar a raure a Acció Catalana. Fins i tot, el republicanisme de molts d'ells, no va ser plenament concret i específic fins passada la dictadura de Primo de Rivera.

Les joventuts de la Lliga Regionalista, van optar per una escissió davant el fracàs de l'Assemblea de Parlamentaris; aquests joves demanaven un pas més enllà en les reivindicacions nacionalistes. Finalment el 1922 la Conferència Nacional Catalana, corol·lari d'aquestes noves inquietuds de Nicolau i la resta de joves de la Lliga, donà peu a la creació d'Acció Catalana. Sense preveure quina importància tindria per a ell, Nicolau d'Olwer es va projectar com a polític a partir de 1922. El jove humanista, membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans i professor de l'Escola de Bibliotecàries, agafava el tren de la política, inicialment en un pla discret. Aquell mateix 1922, Acció Catalana va adquirir el vell diari republicà *La Publicidad*, transformant-lo en *La Publicitat*. Nicolau d'Olwer es va començar a projectar també com a periodista. El diari, catalanitzat pels homes d'Acció Catalana, i curull de perfils intel·lectuals de gran calat humanístic i polític, aviat va començar a fer-se amb un bon nombre de lectors per la qualitat dels seus articles. D'aquesta forma, es materialitzava una intensa activitat política impregnada d'un deliberat sentit cultural.

El cop d'Estat de Primo de Rivera, el 1923, i el període dictatorial que el van precedir, van portar a Nicolau i a molts altres, a prendre el camí de l'exili. Les activitats dels partits polítics es van interrompre per la persecució, i la premsa censurada. Acció Catalana va haver

d'adaptar-se a la nova situació i restar en silenci, actuant sobre tot a l'exili amb els seus dirigents. Nicolau d'Olwer, juntament amb Joan Estelrich es van dedicar a portar el tema de Catalunya a la Societat de Nacions, inspirats i esperonats pel dret d'autodeterminació que Wilson havia proclamat a finals de la Gran Guerra. En aquests moments, Lluís Nicolau era considerat per molts com una de les esperances per a fer quelcom en favor de Catalunya. Durant aquests anys d'exili, no va parar. Va viatjar per Europa, donant conferències acadèmiques però també pels afers catalans als congressos de minories que es celebraven. Va entrar i sortir de Catalunya sobre tot a partir de 1925, quan les coses es van calmar; va arribar a exercir com a professor enmig de tota aquesta voràgine. Va fer viatges d'esbarjo, però també d'estudis com aquell que el va portar arreu de la Mediterrània i que va donar com a fruit *El pont de la mar blava* entre d'altres publicacions; va fer de periodista enviant cròniques de les seves estades a un munt d'indrets europeus: els països nòrdics, Iugoslàvia, Europa Central. Va portar el pes de les negociacions amb d'altres formacions polítiques del catalanisme per tractar de fer caure la dictadura; va quedar clar que ni ell ni Macià mai es posarien d'acord en qüestions polítiques. I en aquest episodi ja comencem a veure com Nicolau no va saber aprofitar la conjuntura política. Una mica de deixadesa per part seva, i la desconfiança innata de Macià, els va portar a no entendre's. Va representar l'IEC a la Union Académique International, i va comentar les traduccions dels clàssics que feia la FBM i que es publicaven a *La Publicitat*. També en aquests anys d'exili Nicolau va començar a creure en el projecte de la Paneuropa.

Els darrers estadors de la Dictadura, amb Primo de Rivera fora de l'escenari, va permetre el retorn dels partits polítics. El Pacte de Sant Sebastià i la creació d'un comitè revolucionari, el van agafar a Atenes i va ser escollit com a representat dels catalans d'aquest comitè. Uns altres van haver de decidir per ell. Nicolau d'Olwer en aquests moments era considerat un dels polítics amb més prestigi del moment, no tant sols pel seu calat humanístic i acadèmic sinó també per la tasca duta a terme al voltant de la Societat de Nacions, internacionalitzant Catalunya. Després del cop fallit a Jaca, el 1930 es va veure obligat a marxar de nou a l'exili. Just a inicis de 1931 quan començaven els nous projectes polítics dels partits de cara a les eleccions que Berenguer va proclamar per a la primavera de 1931, Nicolau estava de nou allunyat dels centres de decisió. L'organització de les eleccions, la fusió amb l'Acció Republicana de Rovira i Virgili les va viure per carta i telegrama, absent de Barcelona per por a no poder sortir el maig per anar a donar unes conferències a Bulgària. En aquell context

d'efervescència política, i quan Acció Catalana creia tenir-ho tot per guanyar, va sorgir un nou partit, Esquerra Republicana, i que malgrat els intents d'anar plegats a les eleccions, no va reeixir. Els homes d'Acció Catalana i Nicolau d'Olwer a l'exili, van voler anar sols a les eleccions creient que guanyarien, doncs tot ho tenien de cara per a que així hagués succeït. Finalment, les eleccions a tota Espanya van donar el triomf a la República, i Esquerra Republicana a Catalunya va proclamar la República Catalana. Acció Catalana va admetre el seu fracàs, i paradoxalment, Nicolau va haver d'anar a Madrid a formar part del govern provisional en tant que membre del comitè revolucionari sorgit del Pacte de Sant Sebastià. Va capitanejar la nau d'Acció Catalana fins a la derrota electoral de 1931; després va anar salvant els mobles o el prestigi que s'amagava darrera les sigles del partit amb una certa tossuderia. No sabem si ho va fer per no haver de reconèixer que AC havia fracassat- i per extensió, ell mateix- o perquè realment va ser tant ingenu en creure que el partit remuntaria, i això ens demostraria aquesta manca de visió política, i que inevitablement el feien perdre oportunitats de fer accions polítiques concretes.

Després de l'eufòria per la caiguda de la Monarquia i el triomf de la República, començava el camí polític per a Nicolau; un camí polític ple de dificultats, problemes i crítiques. Sobretot perquè als pocs dies de proclamada la República Catalana, ell, Fernando de los Ríos i Marcel·lí Domingo van haver de rebaixar les expectatives de Macià i fer-li acceptar la institució de la Generalitat de Catalunya. Després al capdavant del Ministeri d'Economia, malgrat envoltar-se d'un excel·lent equip humà, va dur a terme tímides reformes econòmiques que no van tenir gaire incidència. Des de Catalunya s'esperava molt del treball de Nicolau d'Olwer al capdavant d'un dels ministeris més importants del Govern. I ell en canvi, va donar mostres d'estar absolutament perdut i dispers, per bé que complia amb les seves tasques ministerials amb perfecta pulcritud. Des de Madrid se'l considerava un catalanista moderat, i per això el preferien com a interlocutor en comptes del propi president Macià. Durant la discussió de la Constitució, Nicolau d'Olwer va apostar i defensar per la separació Estat- Església i això el va portar a enfrontar-se al cantó més conservador del seu partit, encapçalat amb Jaume Bofill i Mates. Fruit d'això va ser l'escissió d'Acció Catalana de 1932. Una part dels seus militants van tornar a la Lliga Regionalista; uns altres van anar a raure a la Unió Democràtica de Catalunya, creat *ex proceso* arran del debat parlamentari per la supressió de l'Ordre dels Jesuïtes. Tot i que Nicolau tenia molt clar que els afers temporals havien d'anar per un cantó i els espirituals per un altre, es va mostrar molt ambigu a Catalunya per la

postura presa davant les Corts. Hauria d'haver estat més clar davant els seus correligionaris, i es va trobar havent de donar un munt d'explicacions i justificacions per aquesta decisió presa en votar l'article 26 de la Constitució. A finals de 1931, va ser destituït del seu càrrec com a Ministre, en haver superat el període constituent. No obstant eren molts els que volien Nicolau fora del govern republicà. Aquest va ser un dels períodes on Nicolau va acumular més i més dures crítiques.

Superada aquesta etapa a Madrid, el 1932 es va concentrar per preparar la defensa de l'Estatut de Catalunya, així com refer el seu partit, en estat catatònic després de les derrotes patides a les eleccions de juny i desembre de 1931. El 1932, també va ser l'any en que va haver de fer front a l'escissió abans esmentada del seu partit, i el trencament de la seva relació amb Bofill i Mates per l'afer de l'article 26. Per primera vegada Nicolau coneixia les ombres de la política, i l'amargor de trobar-se tot sol davant les crítiques reiterades a les seves accions. Pel que fa l'Estatut, Nicolau d'Olwer va demanar responsabilitat a l'hora de tractar el tema a Madrid, però d'altra banda va tractar de tranquil·litzar-los respecte a que l'Estatut fos una eina per al separatisme. Al seu parer aquell Estatut moderat, no hauria de ser una solució definitiva i sí eina de transició futura cap a un altre model, potser més maximalista. Passat aquest període, Nicolau fou escollit president de l'Ateneu barcelonès. A més, el setembre va ocupar la Càtedra de Llatí i literatura llatina medieval. I de cara a les eleccions al Parlament de Catalunya del novembre, Nicolau d'Olwer va intentar explotar la via esquerranosa del partit per assolir un acostament a ERC, amb qui esperava tenir una representació en la vida política. De nou, el nostre home estava al capdavant de molts fronts, atenent diversos afers alhora, i que no s'expliquen sinó com a fruit d'un tarannà metòdic i organitzat com era el seu. Creiem però, que això el va fer perdre intensitat pels afers polítics.

El 1933 Nicolau d'Olwer encarava una nova etapa política, amb el regust amarg d'haver perdut Ferran Soldevilla, Manuel Carrasco, Jaume Bofill, entre d'altres, de les files del partit. No creia que el govern hagués d'estar en mans dels homes d'ERC als que considerava poc preparats; en aquest context Nicolau semblava donar mostres de no ser gaire realista amb les seves aspiracions polítiques. No s'adonava que havia perdut un tren el 1931. Primer quan no va voler anar amb ERC a les eleccions del 12 d'abril. En segon lloc, en no adonar-se'n que no havia treballat gaire per guanyar-se un lloc a la política catalana; des de Catalunya se l'havia acusat de no haver representat a Madrid els interessos catalans. Malgrat tot, es va veure empès de nou a portar la nau del PCR. La derrota de les eleccions al Parlament el 1932, el van

obligar el 1933 a replantejar i a definir el partit recuperant el referent de 1922, presentant-se com a un nou partit Acció Catalana Republicana. Les propostes no eren noves, però sí que calia adaptar-les als nous temps. Per tant, l'acostament a posicions més esquerranes no va ser baladí, ja que va coincidir en el temps tant amb tensions polítiques dins de Catalunya, com respecte de Madrid.

El març de 1933, es refermaven les idees i els pilars del partit: catalanisme, republicanisme, democràcia, justícia social i liberalisme, però calia cercar un nou espai on encabir-se. Malgrat comptar dins el partit amb persones del calar d'Amadeu Hurtado, els resultats electorals de nou van ser pèssims; Hurtado atribuï a Nicolau la responsabilitat de tot plegat per haver fet saltar pels aires una campanya que ell mateix havia bastit, i per no haver posat prou de part seva ni prou entusiasme en reeixir. I de nou, Macià no havia acceptat les condicions plantejades per Nicolau per anar plegats. Sembla que ser Nicolau havia estat més preocupat per si Azaña anava amb l'ERC, i no pas ell. Nicolau ja feia temps que se sentia desanimat, perquè el seu partit cada vegada estava més lluny de la possibilitat de formar part del govern de la Generalitat. I en comptes d'actuar per revertir la situació, es va plànyer i va culpar els altres. A banda dels afers polítics, el setembre de 1933 fou proposat per unanimitat per la Facultat per al càrrec de professor agregat temporal a la Secció de Lletres. Amb la victòria de la CEDA a Espanya, i el revifament de la Lliga a Barcelona, Tarragona i Lleida, es temia un retrocés en matèria social. Es començava a mirar amb preocupació el feixisme creixent arreu d'Europa. Nicolau d'Olwer, d'altra banda va assistir el juliol d'aquest 1933 a la Conferència Econòmica Internacional a Londres; tot i que creia que arribava massa tard i que ja naixia morta. A finals d'any va morir Francesc Macià, i el seu successor, Lluís Companys, semblava més procliu a escoltar els homes d'ACR.

Amb l'acostament a ERC, el 1934, es va pactar que Acció Catalana hauria d'actuar en polítiques de traspassos, elaboració de lleis orgàniques de l'Estatut, llei de contractes de conreu i la futura legislació electoral. Així, Nicolau d'Olwer va formar part de la Comissió Mixta de Traspassos, tot i que per d'altra banda es van palesar les diferències entre ACR i ERC, en el tema rabassaire. Però per fi, AC entrava a formar part del govern de la Generalitat, per bé que de forma subordinada. Més tard, l'afer de la Llei de Contractes de Conreu, va posar de nou a prova la capacitat d'acció de Nicolau d'Olwer. Malgrat haver condemnat a través de les planes de *La Humanitat* l'actitud de la Lliga, després, no va fer gaire per defensar amb termes enèrgics la situació a Madrid, tal i com s'esperava d'ell pel fet d'haver estat uns mesos al

Govern provisional de la República; a Madrid es va plànyer de la situació a Catalunya, sense donar a entendre que estava autoritzat a posar fi al conflicte. Sembla ser que Nicolau tenia pressa per enllestir la feina i tornar a Barcelona per passar un cap de setmana de platja. Tot plegat enmig d'un context de crispació amb el govern de dretes de la CEDA.

Aquesta tensió va esclatar el 6 d'octubre quan Companys va proclamar l'Estat Català. De nou davant els rumors que això pogués succeir, Nicolau es va mostrar fora de la realitat. Mentre molts anaven amunt i avall, preocupats i tractant de posar fre a una situació que podria perjudicar a Catalunya, Nicolau ni tant sols va donar crèdit a la possibilitat que Companys portés a terme els seus plans. Quan tot va succeir, paradoxalment Nicolau estava de tornada de Madrid. Va desautoritzar l'Estat Català proclamat per Companys. Posteriorment, no va voler justificar ni jutjar què havia passat el 6 d'Octubre, però reconeixia que palesar que l'Estatut era *façana*, i que a cada intent de fer-lo efectiu no reeixia, la gent creia que la República no era res més que una altra forma de monarquia. No es va estalviar tampoc les crítiques contra aquells homes dels partits que havien conspirat contra la República des del primer moment. La República no havia guanyat amb força arreu d'Espanya. El vot republicà va ser molt fort a les ciutats on havia més consciència política i sindical, però a les zones rurals on el clergat i els cacics eren els senyors absoluts, aquests no contemplaven un canvi que fes perillar la seva supremacia.

El 1935 es va caracteritzar per la repressió política i les conseqüències de la supressió de l'Estatut. Els partits polítics, s'havien clausurat i els seus òrgans de premsa, tampoc podien publicar res des de l'onze d'octubre de 1934. Nicolau d'Olwer es va mostrar dur davant el president de la República, amb la situació que s'estava vivint a Catalunya. També va dir que la majoria dels catalans desaprovaven els fets d'Octubre, però que tampoc era just haver de castigar tot un poble per l'acció d'uns pocs. Després d'uns mesos d'inactivitat forçada, poc a poc els partits polítics van començar les seves activitats. En aquell context i dins el compromís de Nicolau amb el CNE –Congrés de Nacionalitats Europees– va enviar a Ginebra a Batista i Roca per a que denunciés la repressió que havia patit el catalanisme després dels fets d'Octubre de l'any anterior, sent-ne conscient però que molt poca cosa es podria fer. A banda de la intensa activitat dins del partit, sobre tot a partir de la tardor, Nicolau va poder dedicar-se als seus afers acadèmics, tal i com a ell li agradava. A instàncies de l'IEC, va portar la cultura catalana a l'exterior de Catalunya i d'Espanya. A la tardor de 1935 es va reprendre a poc a poc

la vida política i els partits van començar l'activitat de cara a les eleccions generals convocades per Niceto Alcalá. AC va començar a donar passes per tal de reorganitzar-se.

A partir d'aquest moment els partits es van dedicar a preparar les seves campanyes, en que es reivindicà l'amnistia de presos i exiliats polítics, el restabliment de l'estatus polític a Catalunya d'abans de l'octubre de 1934 i restablir la Llei de Contractes de Conreu, entre d'altres. La preparació de les eleccions no va estar exempta de polèmica, malgrat la unió entre el Front d'Esquerra. Nicolau d'Olwer no es cridava a engany. Va ser molt conscient que les coses estaven en un punt molt delicat, i que qualsevol guspira atiarà un foc que restava somort, però expectant a qualsevol pretext per part dels enemics de la República. El clima de tensió surava en l'aire. A nivell internacional també. Gran Bretanya i França no tenien esma per frenar l'expansionisme de Hitler i de Mussolini per Europa. A Barcelona ciutat, Lluís Nicolau d'Olwer fou el que obtingué més vots del seu partit i en general, el resultat de les eleccions va ser positiu per a les esquerres tant catalanes com espanyoles. Això va determinar canvis en els quadres de govern de l'Estat. Azaña fou nomenat per a formar nou govern, i ho va fer amb gent de la seva més absoluta confiança i republicana; a Catalunya Companys fou ratificat president de la Generalitat. AC es va trobar participant també en la política de l'Estat. Alguns dels seus membres ocuparan càrrecs de responsabilitat, i pel mes de març Nicolau d'Olwer va ser nomenat Governador del Banc d'Espanya. Un càrrec que haurà de desenvolupar en temps molt durs i difícils, i per al qual tampoc no tenia preparació.

Durant la guerra civil, quan tothom anava fent el que podia per salvar la situació o la pell, va destacar per les seves accions diplomàtiques tant pel que fa al Banc d'Espanya, com per ajudar a més d'un coetani. Quan va esclatar la guerra civil, Nicolau d'Olwer estava convalescent per un accident de cotxe que havia patit. Però així que es va poder incorporar al seu despatx del Banc d'Espanya, ràpidament li van plantejar la necessitat de moure el diner del Banc per dur-lo a un lloc més segur. Nicolau era contrari a moure'l, doncs considerava que la caixa cuirassada del banc oferia moltes garanties; i si la gent s'assabentava podria donar una mala impressió. Finalment el govern va decidir traslladar el dipòsit d'or i de plata i els altres béns custodiats en l'entitat. En paral·lel, es cercava la mediació de les democràcies estrangeres, atès que no havien pogut aconseguir la seva implicació material. Durant tot el temps que fou governador de l'entitat, al llarg de la guerra, Lluís Nicolau va suportar una gran pressió i responsabilitat, tal i com ho demostren les gestions que va dur a terme per garantir el pagament dels diplomàtics a l'exterior, evitar que el Banc de Burgos manllevés els diners

dipositats a un compte de Mont Marsan, i tractar de portar-ho tot amb la màxima discreció, doncs havien espies arreu. I a banda dels afers pecuniaris i aurífers, Nicolau va haver de fer també un munt de gestions diplomàtiques prop del govern, per donar sortida a situacions delicades de persones que havien dipositat en ell la seva confiança.

Aquest càrrec també li comportà crítiques de propis, acusacions des del bàndol franquista i un llarg reguitzell de gestions diplomàtiques – dures i desagradables la majoria de les vegades – amb el seu homòleg francès, mentre comprenia quin era el paper de la República espanyola en el context europeu. De res no van servir els seus contactes a la Societat de Nacions. Espanya estava sentenciada i no quedava altra cosa que anar fent el què calia per dotar la República d'una certa normalitat. Durant la guerra va condemnar de forma enèrgica la violència i la barbàrie viscuda a la zona republicana. La revolució, segons l'entenia Nicolau el 1936, s'havia de dur a terme com a imperatiu de justícia, ja que d'altra forma els principis liberals i democràtics perillarien. La revolució havia de bastir un nou ordre, dins del qual no tindrien cabuda ni l'arbitri ni el desori.

Al marge dels afers del Banc d'Espanya, Lluís Nicolau participà en tot d'activitats culturals, sempre que podia. El 27 de maig de 1937, arran dels fets de maig, Lluís Nicolau i molts altres intel·lectuals signaren el *Manifest dels Intel·lectuals Catalans*, on es va rebutjar i condemnar aquests fets, tot i que aleshores van apostar per seguir amb l'obra renovadora encetada per la revolució. Els darrers mesos de la guerra, Nicolau encara no creia en la possibilitat d'una derrota, malgrat que les notícies apuntaven en aquesta direcció. Semblava viure inhibit del que passava. Fins i tot durant una reunió del Banc, en el transcurs de la qual es va bombardejar Barcelona, ell va actuar com si no hagués passat res. Davant l'evidència, va començar a fer tot de gestions per deixar en regla els comptes dels diferents bancs amb els que treballava el Govern de la República a França, dotar de líquid a determinats comptes de Tresoreria, amb previsió d'un exili cada cop més proper, la previsió necessària per pagar a tot el Cos Diplomàtic a l'estranger, i tancar un compte que tenien amb dòlars, canviant-los per francs francesos; així com els recursos econòmics que poguessin quedar al Banc d'Espanya el gener de 1939, va donar ordre de traslladar-los de Barcelona a París, i d'allà a Mèxic a bord del *Vita*. Malgrat tot, se'l va acusar d'haver ficat les mans dins les caixes d'or que havien sortit de Madrid cap a França, i també d'espolar les caixes particulars de la institució.

El 1939, Nicolau d'Olwer com tants polítics i intel·lectuals, va creuar la frontera per fugir de la pressió franquista. Primer va anar a Ginebra, on es va estar unes setmanes, per després

anar a raure a Paris. Allà també van anar a parar la seva germana, neboda, el seu cunyat, l'Isidre Durand i el fill d'aquest, el Jordi. En aquests moments, Nicolau es va acantonar en el pessimisme i el desànim. Es va aïllar, com si no volgués saber res de ningú. Volia defugir de tot fins el punt que va donar per liquidat el partit Acció Catalana. Finalment, per la insistència de Peypoch, va deixar de banda el seu propi ostracisme i es va disposar a veure què calia fer. No volia veure ni tant sols que s'acostava una altra catàstrofe europea, malgrat tots els indicis. Va observar com a àrbitre totes les misèries de l'exili, en que tothom retreia a tothom les seves actuacions durant els anys de guerra, les culpabilitats de com s'havia arribat a aquella situació i es va aprofitar per treure tot el que es duia dins, per carregar-lo contra altres. Va ser nomenat president de la JARE, per gestionar l'ajut econòmic als refugiats, a través de trameses econòmiques que es feien des de Mèxic. D'altra banda, la repressió franquista va portar a que es dictés ordre d'extradició sobre Nicolau d'Olwer, i molts altres polítics i intel·lectuals implicats amb la República. A Nicolau se li va obrir expedient de Responsabilitats Polítiques i a partir d'aquest moment va ser perseguit de prop per homes de Lequerica amb el vist- i- plau de les autoritats franceses. La gestió de l'ajut als refugiats tampoc no va ser fàcil ni plaent, doncs els diners no arribaven ni en quantitat ni amb l'assiduitat necessària; es va acusar als responsables dels diferents organismes gestors, d'apropiació dels fons i d'afavorir amics i familiars en detriment de gent que veritablement ho necessitaven.

Amb la invasió alemanya de França, les activitats de la JARE es van haver de suspendre i l'estiu de 1940, Nicolau d'Olwer va ser detingut després d'uns quants dies fugint. Sembla que va abaixar la guàrdia i s'havia deixat pràcticament agafar. Tot i haver confiat a la legació mexicana a França, una gran quantitat de diners i papers que el podrien comprometre, en el moment de la seva detenció duia a sobre grans quantitats de diners i joies i altres documents que el van comprometre molt, com ara les cartes amb Indalecio Prieto. Va ser interrogat i empresonat durant uns quants mesos a Cusset. Va tenir un grup d'advocats catalans i francesos, dedicats en cos i ànima a tractar d'alliberar-los, doncs es temia que pogués acabar en mans de Franco. Es van moure molts fils a nivell internacional, i ens hem preguntat sovint si el fet d'haver estat nomenat Cavaller de la Legió d'Honor no va tenir un pes específic per evitar ser extraditat a les autoritats franquistes. Aquesta seria una qüestió que quedaria pendent de tractar d'esbrinar. El preu de la seva llibertat va ser un vil xantatge de vint milions de francs, que a través dels advocats, Nicolau va tractar d'aplegar entre fons, amics, família i els fons de JARE, entre d'altres. Era vital treure a Nicolau de la presó doncs els seu estat de

salut feia témer el pitjor. Nicolau d'Olwer, un home de classe benestant, que no havia hagut de patir al llarg de la seva vida pels diners, tenia rendes de lloguers, béns immobles, i el que havia anat guanyant com a professor i polític, no es va poder endur res d'això a l'exili; i per contra li va ser tot confiscat pel govern de Franco. Es va quedar sense res i condemnat a *extrañamiento perpetuo*. Quan va sortir de la presó de Cusset, malalt i envellit, no tenia res. La situació a França per la guerra va ser duríssima per gairebé tothom, i al llarg d'aquells anys de conflicte bèl·lic europeu, va ser detingut en tres ocasions més. Tot i que el 1941 després pagar el xantatge, va quedar en llibertat, no se li van retirar els càrrecs i d'aquesta manera, Nicolau esdevenia susceptible d'ésser empresonat de nou, tal i com va succeir.

El desembarcament de tropes aliades a Normandia el 1944 va suposar un gir definitiu en la guerra. A l'agost, París fou alliberada i el setembre el sud de França, començant la reaparició pública dels dirigents que havien estat obligats a moure's per la clandestinitat. Aquests esdeveniments feien presagiar una victòria imminent de les forces aliades i va suposar una injecció de moral per a tothom. Cadascú ho va percebre segons els seus interessos i aspiracions, i els exiliats catalans ho llegien en clau d'un imminent retorn a Catalunya, després de derrotar el franquisme. Nicolau que no volia estar implicat en afers polítics, va acceptar el càrrec de delegat de la JEL a París, per començar a prendre contacte amb els refugiats republicans en territori francès. L'entusiasme general, aviat va trobar el seu bany de realitat per les postures enfrontades dels exiliats, sobre com calia actuar i quina mena de govern hauria de portar el timó. Nicolau d'Olwer, va defensar el restabliment de la legalitat republicana, amb la Constitució i l'Estatut com a referències inicials. Durant la tardor de 1944 diferents membres d'ACR a París tractaven de ressuscitar el prestigi del partit. Nicolau dubtava molt i va rebre pressions de la gent del partit, i el van obligar a convocar el Consell Executiu a París. També havia molta confusió sobre com s'hauria d'organitzar una hipotètica lluita antifranquista des de l'exterior: mantenir al marge els comunistes? Què fer amb tots aquells partits sorgits durant la II Guerra Mundial? Tenir-los en compte o ignorar-los? No es podien presentar com una formació política desunida i confusa. No es va tenir en compte als comunistes, però sí a Acció Catalana i altres sectors anticomunistes de la UGT i la Unió de Rabassaires. Això va implicar la no representació del conjunt de l'exili en el govern, ni dels que estaven a l'interior. Tampoc no s'havia tingut en compte el pes del Consell Nacional de Londres. Nicolau d'Olwer es mouria en els mesos següents amb certa ambigüitat; tot i afirmar que no formaria part de cap mena de conjunció política ni partit o forma de govern, va acabar

per anar a formar part del govern de la República a l'exili com a ministre sense cartera, en comptes de quedar-se al costat de la Generalitat. No sabem el pes que va tenir en aquesta decisió el fet que no es podria quedar a França després de la guerra, per les poques probabilitats de trobar una feina remunerada; així com el fet que no se sentís prou còmode amb els polítics catalans.

La qüestió és que Nicolau un cop finalitzada la guerra veia cada cop més clar que el seu futur estava a Mèxic, per bé que a ell no li satisfieia aquesta alternativa. Es va casar als 58 anys amb la Palma Guillen i poc temps després va ser nomenat Ambaixador de la República a la capital asteca. Allà va començar una altra vida, lluny de la misèria d'Europa, de les intrigues polítiques catalanes, però també lluny de la família. Durant el seu càrrec, 1947-1950, Nicolau va haver de fer front a l'exigüitat de recursos, a les intrigues dels republicans espanyols, a diverses crisis de govern, a les pressions que rebia des de França per tractar d'escombrar recursos econòmics cap a la Generalitat, i als tentacles del franquisme que s'estenien per tot arreu. Tot plegat, enmig d'un ambient enrarit en que s'anava confirmant cada cop amb més certesa, que el regim franquista continuaria, i les esperances de tornar a Catalunya, cada cop s'anaven esvaint més i més. Finalment, a finals de 1950 va dimitir cansat de les intrigues i de la manca de recursos. Pel que fa als estudis sobre l'espionatge del franquisme i la Falange a l'exili, ja s'ha mencionat que existeixen alguns treballs previs que només analitzen els anys de la II República i els primers anys d'exili, fins a 1945. Més enllà d'aquests anys, hem pogut comprovar com el franquisme continuava actuant a l'Amèrica Llatina, i caldria un estudi més pormenoritzat d'aquests anys d'inici de la Guerra Freda fins l'any que Espanya va ser admesa a la UNESCO.

Durant aquests anys d'exili mexicà i passat el període com Ambaixador, Nicolau d'Olwer es va lliurar als estudis històrics; uns estudis allunyats de la seva especialització i en que va haver de cercar materials de treball més propis d'aquelles latituds. També va treballar a un banc, feia articles i col·laboracions remunerades a diferents institucions acadèmiques, tant de l'àmbit mexicà com nord- americà, rebent per aquestes un important reconeixement internacional, sumat al que ja portava al seu currículum. Va escriure el 1958 *Caliu*, un gran recull de records de mestres i amics; persones que havien format part de la seva vida, i de les quals havia pres una part pel seu bagatge. En aquests anys es va desvetllar per a que l'IEC es posés al dia en el pagament de les quotes amb la UAI, suspeses des d'inici de la guerra mundial; per descomptat, el seu altre desvetllament va ser l'Abelard, la seva obra pòstuma en

la que va anar treballant a estones, quan podia. Va rebre ajuts econòmics de Ferran Cuito per a que no hagués de patir pels diners, i poder acabar aquest treball. El va deixar gairebé enllestit poc temps abans de morir el 1961, víctima d'un col·lapse respiratori i cardíac.

Amb aquesta biografia política de Lluís Nicolau d'Olwer, ens havíem proposat conèixer bé una època a través de la seva vida. Hem vist com el personatge ha anat evolucionant políticament, de posicions més conservadores a més republicanes, però menys esquerranoses del que se l'ha volgut etiquetar. Una de les principals aportacions que fem en aquest treball, és la pertinença sense esclatxos al republicanisme, i la constatació d'aquesta dualitat entre el polític i l'intel·lectual, on tot sovint el polític és ofegat per l'humanista. I també, perquè no dir-ho, per aquella vanitat personal de creure's que amb l'humanisme i la seva voluntat de treballar per la llengua i la cultura catalanes, n'hi hauria prou per reeixir en política. Després de contemplar tota la seva trajectòria, ens ha intrigat molt aquesta capacitat d'inhibició política de Nicolau d'Olwer, per desaparèixer de l'escena quan més interessant i més intensos eren els fets a Catalunya. Ens referim a aquells mesos previs a la proclamació de la II República, en els quals ell semblava cercar tot d'excuses per no tornar a Barcelona, quan d'altra banda era molt necessària la seva presència. O els fets d'Octubre de 1934, en que tampoc estava a Barcelona, i que prèviament no havia sabut donar sortida al plet de la Llei de Contractes de Conreu. Quan tothom estava amoïnat per moments transcendents, Nicolau d'Olwer va fer gala d'una tranquil·litat irritant. O bé vivia fora de la realitat, o bé no veia més enllà dels seus estudis històrics, i això sorprèn quan es llegeixen els seus articles periodístics. Amb la perspectiva dels anys, és més fàcil atribuir responsabilitats polítiques a qui no s'havia prodigat precisament com un polític brillant, malgrat que ell sempre va fer política perquè havia adquirit aquest compromís de servei públic, no pas per afany de lluïment. O probablement sí. Inicialment ens vam rebel·lar contra l'opinió d'Amadeu Hurtado, quan a les seves memòries descriu a Lluís Nicolau com un home passiu. Al final d'aquest treball hem entès en quin sentit ho deia.

Hem de donar la raó a aquells que consideraven que Nicolau no tenia fusta de polític. Això és una realitat. Molt se l'ha catalogat al llarg de la seva vida, però cap etiqueta esdevé útil per definir amb concreció el nostre home, perquè molts pocs s'han atrevit a dir clarament i sense embussos, que Nicolau d'Olwer va fer molt poc per a la política catalana, malgrat les bones intencions que hi va posar. Heribert Barrera ha dit d'ell que el seu paper en la política catalana

va ser realment important.¹⁰⁷³ Si ho analitzem des de la perspectiva de la creació i consolidació d'Acció Catalana, com a formació del catalanisme polític republicà, ponderada, i que va arribar a esdevenir una alternativa viable a la Lliga regionalista entre 1922-1923, sens dubte sí. Nicolau va tenir molta importància en aquest període. Malgrat que aquest compromís no lluis en polítiques i accions concretes. No va saber traduir aquest compromís públic, que deia haver adquirit, en quelcom més tangible i sòlid. No va saber aprofitar la bona posició política adquirida en els mesos previs a l'adveniment de la II República. Se'l pot titllar de moltes coses, però el que sí tenim clar és que es va implicar durant uns anys en els afers polítics de Catalunya; una implicació que portaria fins a les darreres conseqüències. Després ja no va voler tenir més presència en la política catalana i això li va generar agres retrets per part dels seus coetanis.

D'altra banda, la seva actuació política no va ser a gust de tothom. Tanmateix això és el que comporta ocupar càrrecs polítics i més fer-ho en temps convulsos com els que li tocà viure. Va assolir Nicolau maduresa política en aquest període tant convuls? Maduresa política sí, però quan ja estava a l'exili i molt desencisat. Quan ja tocava estar-se quietes i deixar que altres prenguessin el relleu. Una altra cosa és haver adquirit les capacitats necessàries per poder fer política. Aquestes, no les va adquirir mai Nicolau d'Olwer. Què es pot remarcar d'aquests anys, en la seva tasca política? Doncs que si es va dedicar a la política *«l sí esdevingué home públic fou, com confessà ell mateix, perquè “només amb la llibertat política podia la nostra terra assegurar-se la persistència i l'expandiment de la seva cultura”»*¹⁰⁷⁴ Se'l va acusar de tebior política, de no arriscar gaire pels afers de Catalunya. A nivell de cultura i de llengua catalanes, de no haver estat tant dispers podria haver fet moltes coses, i de fet les va fer. Però aquesta carrera humanística també es va quedar estancada per haver-se dedicat a la política. Tanmateix políticament va actuar com un vols i dols. El moment i l'hora republicans exigia més entusiasme, però Nicolau d'Olwer sempre es va conduir amb reserves en tot. Ell observava, valorava i després analitzava. Quan calia actuar, actuava sense deixar-se portar per les emocions, i probablement el que li va mancar va ser nervi polític, i picardia o mala llet, si se'ns permet dir-ho així. També el fet de dedicar-se a molts afers diferents alhora, creiem que te cert pes en el balanç de la seva actuació política. Nicolau d'Olwer va estar molts anys despistat, tractant de trobar el seu encaix polític, mentre continuava exercint d'intel·lectual,

¹⁰⁷³ *La Vanguardia*, «Un intel·lectual perdido en la política», 20 de gener de 1988, p. 23.

¹⁰⁷⁴ XURIGUERA, *Reflexions sobre Lluís...*, p. 73.

professor i periodista. No va voler entendre que el moment, li exigia lliurar-s'hi a la política de forma plena. I si no volia dedicar-s'hi a la política, hauria d'haver rebutjat els càrrecs pels quals va estar nomenat. O dimitir. Però el poder té eines de seducció molt atractives. Totes les crítiques vingudes de molts sectors, de forma directa i indirecta, no van sinó que evidenciar el que ell mateix deia de si mateix, que no tenia ni condicions ni vocació de polític, per bé que sí tenia vocació de servei a la seva llengua i cultures. S'ha tendit a afavorir el perfil acadèmic i humanístic de Nicolau d'Olwer, i per contra s'ha trivialitzat les raons de fons de com va arribar a ocupar els càrrecs pels quals fou nomenat. Aquí està la clau. A la pregunta de com va arribar Nicolau d'Olwer a ser ministre de la República, governador del Banc d'Espanya i posteriorment ambaixador de la República a Mèxic, no la podem respondre amb la reconstrucció de la seva trajectòria, sinó precisament en una dualitat antagònica; d'una banda què era el que s'esperava d'ell, i d'altra banda què va ser en realitat. En quins aspectes es va recolzar la trajectòria de Nicolau? Aspectes que d'altra banda no feien presagiar els càrrecs que va arribar a ocupar. El principal recolzament de Nicolau d'Olwer, va ser sens dubte el context en el qual es va erigir com a polític molt bé posicionat en la conjuntura de l'adveniment de la II República, i el seu prestigi com a historiador i d'intel·lectual compromès en la lluita pel catalanisme, el republicanisme, la democràcia i la llibertat. Per això s'esperava molt d'ell. La realitat, era que a ell li va fer molta mandra actuar enèrgicament, per por a ser qüestionat, però per qui? A qui no volia decebre Nicolau d'Olwer?

En estar exposat públicament, molts es van acarnissar amb ell. Nicolau però, no havia cercat estar on va estar; s'havia vist empès per *imperatiu moral*, perquè calia fer-ho. Almenys això ens ha volgut fer creure. Aquesta justificació la veiem com l'excusa del que no ha complert davant de tantes expectatives creades al voltant de la seva figura política. Es va passar molts anys planyent-se i auto justificant-se que allò que havia fet tant malament, ja ho havia previst ell amb anterioritat i que per això no hauria d'haver acceptat. Creiem que es va amagar darrera d'aquestes excuses per no haver d'admetre que com a polític havia fracassat i que l'arribisme l'havia sortit molt car. Com hem dit més amunt, no dubten de les seves intencions respecte a la llengua i cultura catalanes, però la seva vanitat intel·lectual el podria haver dut per un camí pel qual no reunia les condicions necessàries.

Políticament va ser ponderat. Per això era molt apreciat entre els cercles polítics de Madrid. Que li van fer nosa els comunistes i els separatistes, no és cap secret. Home de vies mitges, mai d'extremismes, tant a la seva vida personal com en la política. D'esquerres?

Nosaltres no ho afirmem taxativament; en tot cas d'esquerra moderada. Republicà, sí. Mai va abrandar solucions radicals, per bé que durant uns anys va temptejar o fantasiar amb les influències de l'irredemptisme irlandès, allà pels anys vint quan va presidir la SEM. És probable que en aquells anys li hagués donat la dèria de fer quelcom més agosarat. No va tenir prou caràcter per sortir-s'hi del camí marcat.

Erigit com a polític imprescindible a inicis de 1931, es va conduir durant gairebé una dècada, entre la vocació i el deure. Entre l'intel·lectual i el polític. No se li pot retreure que enyorés els seus estudis i la seva vida acadèmica, doncs en aquestes facetes fou excel·lent i, en aquest àmbit sí, un apassionat. La política no l'abellí mai, però a Catalunya la política dels anys vint i trenta el van empaitar a no desentendre's «*perquè la política té l'aspecte d'una reivindicació nacional*». ¹⁰⁷⁵ Lluís Nicolau tot i no tenir preparació específica per ocupar el Ministeri d'Economia, les circumstàncies i les decisions polítiques preses durant els darrers mesos de la dictadura, s'havien d'executar tal i com havien estat previstes. Tot i el balanç de la seva acció al capdavant del Ministeri d'Economia, el 1933 va assistir al Congrés d'Economia Mundial a Londres, i posteriorment nomenat Governador del Banc d'Espanya. Aquests càrrecs li van ser encomanats gràcies aquest tarannà discret, gens predisposat a qüestionar ordres, i sobre tot, com a fidel complidor de tasques burocràtiques. Ningú no s'esperava cap sorpresa d'ell, com tenir iniciatives que poguessin posar en perill cap mena d'empresa. Molts el van criticar, primer per no ésser considerat el representant escaient dels republicans catalans. En segon lloc, quan va començar a gestionar el Ministeri amb els mitjans de que disposava, tant tècnics com econòmics i personals. En tercer lloc, també se'l criticà per no ser-hi ni aquí ni allà, per donar la imatge d'un polític despistat i que no sabia el que es portava entre mans. Molt qüestionada també va ser la seva tasca al capdavant del Banc d'Espanya, a parer d'alguns per haver permès el buidatge del dipòsit aurífer del Banc. Però el 1936, Negrín li havia confiat el càrrec de Governador del Banc d'Espanya perquè posseïa unes qualitats concretes *honestedat i claredat d'enteniment* ¹⁰⁷⁶ i aquestes haurien decidit a Negrín a confiar-li la institució, més enllà de les relacions més o menys amistoses que poguessin tenir. Ens hem preguntat al llarg d'aquest treball, què va passar realment amb els diners de la JARE? Són certes les acusacions d'haver ficat les mans dins les caixes que transportaven les reserves d'or del Banc d'Espanya cap a França? Si Nicolau es va endur a l'exili només allò que duia a sobre i poca cosa més, per

¹⁰⁷⁵ NICOLAU, *Cartes a Herminia...*, p. 42

¹⁰⁷⁶ MIRAVITLLES, J. Homes i dones..., p. 273.

què quan el van detenir estava en possessió de tants diners- una part important de la JARE- i joies de la família? Aquests interrogants quedaran com noves vies d'aproximació al personatge.

Nicolau d'Olwer, home discret, auster en alguns aspectes, moderat, i fidel als principis de cultura, democràcia i republicanisme, no va practicar mai la discòrdia ni va ser un demagog; però a la llum del que s'ha exposat en aquesta biografia, creiem que va posseir una freda ambició per ocupar càrrecs polítics per allò de l'atracció del poder. No havia cercat formar part del comitè revolucionari sorgit del Pacte de Sant Sebastià; pràcticament altres ho havien decidit per ell. Tampoc va decidir ser ministre de la República; tot i les vacil·lacions i dubtes, va acabar per anar a Madrid. Ell no va voler ser protagonista de tots aquests afers, però les circumstàncies el van portar a estar l'ull del fibló i rebre moltes crítiques. Va creure en el que estava fent malgrat dir que no tenia la preparació, com la majoria dels polítics que arribaren al govern de la II República i al govern de la Generalitat. Creia per damunt de tot en els ideals de república, democràcia i llibertat. Per descomptat, en el catalanisme, i creia que mitjançant les tres primeres, aquest en sortiria àmpliament beneficiat.

No va creure fins pràcticament finals de 1938, que poguessin perdre la guerra, i quan ja estava convençut de que tot estava perdut, va decidir exiliar-se amb el govern de la República. Tot plegat, li va conferir un vernís de respectabilitat, però sense arribar-ne a assolir un veritable tarannà polític. Polític d'alts vols, s'entén. Perquè fer política a l'Ajuntament, com en els temps de la Mancomunitat li hagués permès fer allò que calia, alhora que continuar lligat als seus estudis i investigacions, i a la docència. Creiem que Nicolau s'hagués trobat plenament realitzat com Alcalde de Barcelona. Però tant a ell com els seus coetanis els va tocar fer lluita pel catalanisme polític. Alguns haguessin desitjat que Nicolau estigués més implicat pels afers catalans i no tant en els espanyols. Però ell estava convençut que per assolir l'esdevenidor de Catalunya, primer calia donar estabilitat i força a la República. Sense ella, Catalunya sempre tindria molt a perdre. Amb el pas dels anys, les accions en política- o les no accions- li van donar la sensació d'haver fracassat. A Nicolau d'Olwer, malgrat estar present a tot arreu, comissions, patronats, organitzacions, institucions, etc., no va fer res decisiu a través d'elles, excepte el gran esforç que va dur a terme per posar al dia a l'IEC amb les quotes econòmiques de la UAI, des de l'exili. Al llarg de la ingent correspondència que va produir, l'hem trobat formant part d'això i d'allò altre; poques vegades hem vist el fruit, especialment pel que fa a temes polítics. A nivell acadèmic i intel·lectual, no podem passar per alt els seus articles a *La*

Publicitat, o els seus treballs d'investigació tant a Catalunya, com a Mèxic i que li van valdre el reconeixement de no poques persones de l'àmbit acadèmic internacional. Que fos tant estimat i preuat per a molts dels seus coetanis, es deu sens dubte al seu tarannà ponderat, discret i amable. En política aquestes qualitats esdevenen esculls importants.

Va patir exili, persecució, presons, privacions de tota mena i finalment el llarg i llunyà exili mexicà, que imaginem va ser el més dur de tots «*Supo ser rentista y saber ser pobre*».¹⁰⁷⁷ A hores d'ara dubtem molt d'aquesta afirmació. Durant l'exili mexicà, i entrat ja en anys, va haver de treballar constantment per tirar endavant, almenys això es desprèn de les seves cartes. Un home de la seva condició social, que abans de la guerra no hauria necessitat treballar perquè tenia rendes d'aquí i d'allà, va arribar a acumular un patrimoni en part per herència, però també perquè durant anys, els anys de la República, va rebre sous per càrrecs que ja no exercia i per d'altres que sí exercia. A l'exili es va poder endur ben poca cosa i el seu patrimoni va ser manllevat pel regim franquista. Nicolau d'Olwer va passar de viure còmoda i plàcidament a no tenir gairebé res. La seva salut va anar empitjorant a cada temporada que passava empresonat, després les mancances pròpies d'una guerra, van impossibilitar que mengés i tingués cura de la seva salut, tal i com l'hauria escatit. Per això, en acabar la guerra el 1945 i vist el panorama pèssim i trist que li quedava a França pel davant, Nicolau va optar marxar a Mèxic i casar-se amb la Palma Guillem.

No ho hem llegit enlloc, ni ningú ens ha dit res, però a força de llegir moltes cartes ens hem pogut fer una idea del matrimoni Nicolau-Guillem. No ens imaginem a Nicolau d'Olwer casat als cinquanta- vuit anys per un amor esbojarrat. Més aviat intuïm que la llarga relació personal que mantingueren durant els anys més joves, i la situació viscuda a França durant els anys 1939-1945 l'haurien emprés a prendre aquesta decisió. Nicolau era ben conscient de que a Europa no tenia res a fer, molt a desgrat d'ell. Es tractava de tenir una companya per a la vida, pel que li quedés de vida. Nicolau va ser un home discret, gelós de la seva intimitat i no donat a prodigar-se públicament. També és espai aquest per remarcar la seva fe en Déu, malgrat que de vegades pel seu estoïcisme podia escandalitzar a més d'un. Influenciat per l'educació rebuda a casa, i més tard amb els Jesuïtes del carrer de Casp, Nicolau era el prototip d'home liberal, creient, però que sabia diferenciar molt bé fe i espiritualitat de la seva formació classicista humanística. Estava convençut que a Déu el podia trobar arreu, sense

¹⁰⁷⁷ IEC, correspondència Nicolau- Garganta, retall de premsa, doc. 3 *El Correo*, Medellín, 22-7-1958, escrit per Joan Garganta.

necessitat d'intermediaris. Estava clar que la seva fe, havia experimentat grans canvis al llarg de la seva vida, però ell sempre es va encomanar a Déu per tot.

Queden molts forats en la infància i joventut de Nicolau; no hem sabut quines idees polítiques va tenir el seu progenitor, ni les relacions que va mantenir amb els membres de la seva família. I sobre tot, conèixer més el jove Nicolau d'aquells anys previs a la Gran Guerra, les relacions amb els seus amics i companys d'estudi. A la introducció de la present tesi, vam esmentar la troballa a l'Abadia de Montserrat de cartes de la Palma Guillen. Estudiar la ingent quantitat de cartes, d'un període de temps força dilatat, i que afectaria els anys d'entreguerres, les activitats al voltant de la Societat de Nacions, i d'altres aspectes que no podem intuir, sens dubte permetrà enriquir moltíssim les aportacions fetes en la present tesi doctoral.

Pel que fa al legat que ha deixat Nicolau d'Olwer, hem de posar l'accent en el seu pensament i que ens ha arribat en forma d'articles periodístics d'una prosa fina i irònica, punyent i encertada. El seu pensament es pot dir que va estar a l'alçada del de Rovira i Virgili, i llegint aquests articles seus durant els anys d'entreguerres ens trobem que conserven el seu interès; Nicolau va associar el catalanisme amb el republicanisme, la democràcia i sobre tot amb el concepte d'Europa «*El punt flac del paneuropisme [...] és que vol ésser un moviment continentalista, tot segregant del continent un dels seus nuclis més importants. [...] Qui pot concebre una Europa sense Anglaterra?*»¹⁰⁷⁸ Per tant, una altra via d'aproximació al personatge seria l'anàlisi o comentari polític dels articles periodístics que Nicolau d'Olwer va fer a *La Publicitat*, no tant des d'una perspectiva periodística, i sí més des d'una òptica de les idees polítiques.

Després de quaranta anys de franquisme, les figures d'homes com la del propi Nicolau d'Olwer, que van destacar en molts camps de les ciències i les lletres a casa nostra i a l'exili, van caure en l'oblit. I aquest oblit va motivar aquest viatge a través d'un temps i d'un espai recollint una data aquí, un comentari allà. El que sabíem de Nicolau d'Olwer era una mena de trencaclosques amb massa peces disperses. Ha calgut preguntar-li al personatge quina visió va tenir de la societat i de la política de la seva època – gairebé sempre pessimista; també com es va anar transformant aquesta visió amb el pas dels anys i els esdeveniments, aleshores ja de pessimisme total. Finalment ens hem preguntat com aquesta visió que ell va tenir del seu temps, ha afectat al legat que ens ha quedat. Com ja s'ha dit, inicialment no volíem donar

¹⁰⁷⁸ Citat per Balcells, 2007:169

crèdit a totes les crítiques que ens vam trobar sobre Nicolau d'Olwer. Davant de tanta crítica calia preguntar-se què era el que s'esperava de Lluís Nicolau i què va ser realment? Distinció entre veritat i mite. No ha estat sinó, en disposar tots els pedaços de la seva vida de forma ordenada, que hem pogut copsar els claroscurs del personatge, gens apreciables sense una contextualització històrica coherent. Això és el que més importància ha tingut en la constitució del personatge, ofegat enmig d'un mar de veus que han volgut imposar el seu discurs; això i la importància que han tingut, o no, aquestes veus en la imatge que teníem d'ell.

La imatge que ens havia arribat de Nicolau d'Olwer, estava molt condicionada pels retrats i semblances fetes pels seus correligionaris; de vegades massa ensucrades i poc realistes, així com per les memòries d'alguns d'aquests companys de viatge on no surt sempre ben parat. També per les fites assolides com a professor, historiador i humanista; aquestes han condicionat la faceta menys brillant, la política. En general, si Nicolau gairebé ens havia passat desapercbut, ha estat en part per no existir una biografia més o menys extensa d'ell i de la seva època, amb una clara vocació crítica. Estem convençuts que el desconeixement que teníem de la seva figura, sens dubte ha estat condicionat per la seva actuació en política i la capacitat d'inhibir-se quan més necessària era l'acció. Creiem, que la present tesi doctoral aporta una visió ample i equilibrada de Nicolau d'Olwer, que permet entendre aquests punts foscos del personatge i que estaven massa dispersos. Per aquest motiu, el seu legat no ens ha arribat fins ara, des d'uns anys ençà en que s'ha volgut repassar la seva trajectòria, sobre tot la intel·lectual. Políticament no va aportar res. Va tenir les idees polítiques molt clares, però no va saber actuar en conseqüència; feia discursos davant els seus correligionaris de partit i que tothom aplaudia pel talent que com a professor hi va posar en aquests discursos. Però el polític no surt enlloc. No va tenir talent per a la mobilització política, malgrat ser de verb fàcil, i més tenint a les mans un mitjà com *La Publicitat*, dels més influents de l'època, i la participació a *Palestra*. Tant preocupat pel caràcter i la intel·ligència dels joves, tant preocupat per crear en ells un pòsit de consciència nacional, i finalment Nicolau no va aprofitar els llocs públics des dels quals va actuar per incidir en aquesta direcció.

En conclusió, podem afirmar que Nicolau d'Olwer no és una exemplaritat, almenys des de la perspectiva de la seva capacitat per esdevenir exemple polític; aquest ha estat un dels col·lectius on més dificultats ha tingut per encaixar. La exemplaritat de Nicolau rau en allò que podem aprendre de la seva trajectòria.

BIBLIOGRAFIA

FONTS PRIMÀRIES

ARXIU

(CRAI) Biblioteca Pavelló de la República de la UB, Barcelona

Fons Personal Nicolau d'Olwer. FP (Olwer-Cuito) 1/1 a(2)

(BNC) BIBLIOTECA NACIONAL DE CATALUNA, Barcelona

Fons Pere Coromines, Ms. 9075/1 (F.Pe) Capsa-2, Carta 824.

Fons Bofill i Mates, capsa 17, Grup IV

Fons Borràs.

(ANC) ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA, Sant Cugat.

Fons 511 de la Generalitat de Catalunya (Exili)

Fons personal Carles Riba

Fons Josep Andreu Abelló.

Fons Ferran Cuito i Canals.

Fons Ramon Xuriguera

(ATSJC) ARXIU DEL TRIBUNAL SUPERIOR DE JUSTICIA DE CATALUNYA, Barcelona

Expedient de Responsabilitats polítiques de Lluís Nicolau d'Olwer.

(AIEC) ARXIU DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, Barcelona

Fons Nicolau d'Olwer

Fons Martorell i Trabal, epistolari.

Fons de l'IEC, actes.

Fons Union Académique International

Dietari Patxot

Cuadernos Americanos, 2, març-abril, 1963. «La vida política de Luis Nicolau d'Olwer», Buenos Aires, 22/10/1962, Text de la conferència pronunciada a la Societat Argentina d'Escriptors de Buenos Aires, a càrrec de Josep Santaló.

(AHFPS) ARXIU HISTÒRIC DE LA FUNDACIÓ PI I SUNYER, Barcelona

Epistolaris Pi i Sunyer/ Nicolau d'Olwer.

(AHUB) ARXIU HISTÒRIC DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA.

(AAM) ARXIU DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, Barcelona

Fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, es tracta de correspondència catalogada.

Fons Nicolau d'Olwer, tant la correspondència II, com la resta de carpetes anomenades de diverses formes, és documentació nova sense catalogar.

(AMTM) ARXIU MONTSERRAT TARRADELLAS I MACIÀ, Poblet

Epistolaris Tarradellas/Nicolau d'Olwer

Epistolaris Tarradellas/Peypoch

Epistolaris Tarradellas/Macià

Fons Josep Pla

Fons Pi i Sunyer

Fons Solidaritat Catalana

(FUE) FUNDACIÓN UNIVERSITARIA ESPAÑOLA, Madrid

Fons de la República a l'exili a Mèxic

Fons Salvador Echeverría

HEMEROTEQUES

Biblioteca del Parlament de Catalunya

La Publicitat, 24, 25 i 26 /10/1933. Aquests números han estat consultats en paper degut a la mala qualitat de la digitalització.

Biblioteca Nacional de Catalunya

Quaderns de Perpinyà, 1939-1940. (QEPES)

Revista de Catalunya

La Nostra Revista

CRAI Biblioteca Pavelló de la República, UB.

Poble Català, 1939-1940

Arxiu de l'Abadia de Montserrat

España Nueva, 1950

PREMSA

La Nostra Revista, «Conferència Nacional Catalana. Memòria de la comissió organitzadora», pp. 83-88, vol. III, n. 67, juliol/desembre de 1953

La Publicitat

«El Govern de la Generalitat davant el Tribunal de Garanties constitucionals resum documental dels antecedents del 6 d'octubre : la repressió contra Catalunya : la vista de la causa davant el T. de G.C» Ed. *La Publicitat*, Barcelona, 1935.

El Bé Negre,

La Vanguardia,

Foc Nou,

Mirador,

Nueva España,

FONTS SECUNDÀRIES

- AADD. (1998) *Història de la cultura catalana* [dir. Pere Gabriel], vol VIII, Edicions 62, Barcelona, 1994-1998.
- AADD. (1981) *L'aportació de la Universitat Catalana a la Ciència i la Cultura*. L'Avenç, Barcelona.
- ABELLÁN GARCÍA-GONZÁLEZ, JOSÉ LUÍS. (2001) *El exilio como constante y como categoría*. Biblioteca Nueva, Madrid,.
- ABELLÓ I GÜELL, TERESA. (2007) *El debat estatutari del 1932*. Parlament de Catalunya, Barcelona.
- AINAUD DE LASARTE, JOAN; Et alii [Dir.] (1988) *La nostra gent: Història de Catalunya*. Plaza&Janés, Esplugues de Llobregat.
- ALBERTÍ I GUBERN, SANTIAGO. (1972) *El republicanisme català i la restauració monàrquica, 1875-1923*. Albertí, Barcelona.
- ALCALÁ ZAMORA, NICETO. (2012) *La victoria republicana : 1930-1931, el derrumbe de la monarquía y el triunfo de una revolución pacífica* [pròl, Stanley G. Payne; ed. Jorge Fernández-Coppel] La Esfera de los libros, Madrid.
- (2011) *Asalto a la República Enero-Abril de 1936*. [pròl. Juan Pablo Fusi; ed. Jorge Fernández-Coppel] La Esfera de los libros, Madrid.
- (1998) *Memorias*. Planeta, Barcelona.
- ALCÁNTARA GUSART, MANUEL. (1962) «En la mort de Lluís Nicolau d'Olwer» dins *Pont Blau*, n. 109, gener, pp. 2-5.
- ALFONSO MALDONADO, VÍCTOR. (1982) «Vías políticas y diplomáticas del exilio» dins *El exilio español en México, 1939-1982*. Salvat. Fondo de Cultura Económica. México D.F.
- ALSINA I KEITH, VICTÒRIA. (2003) «Els primers humanistes catalans segons Lluís Nicolau d'Olwer» dins *Polis i nació: política i literatura (1900-1930)*, pp. 67-88, [ed. CABRÉ, ROSA; JUFRESA, MONTSERRAT; MALÉ, JORDI] Aula Carles Riba, Societat Catalana d'Estudis Clàssics, Barcelona.
- (1988 a) «Lluís Nicolau d'Olwer i les traduccions de la Fundació Bernat Metge» dins *Els Marges*, 62, pp. 89-103
- (1988 b) «Lluís Nicolau d'Olwer. La política per l'humanisme» dins *Serra d'Or*, 343, Barcelona, pp.17-19.
- (1985) *Lluís Nicolau d'Olwer, humanista*. Tesi doctoral dirigida per Joan Bastardes i Parera. Barcelona.

- ALQUÉZAR I ALIANA, RAMON. [et al.] (2001) *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys d'història (1931-2001)*. Columna, Barcelona.
- AMETLLA I COLL, CLAUDI. (1986) *Des de l'exili*. Selecta, Barcelona.
- (1979) *Memòries polítiques, 1918-1936*. [pròl. Josep Raimundo Bartrés]. Catalònia, Barcelona.
- ANGOSTO VÉLEZ, PEDRO L; PUIG, JÚLIA.[eds.](2007) *Carles Esplà, un periodista republicà: cròniques, conferències i correspondència amb Tarradellas*. Publicacions de la Universitat de València, València.
- ANGOSTO VÉLEZ, PEDRO LUÍS. (2001) *Sueño y pesadilla del republicanismo español. Carlos Esplà: una biografía política*. Biblioteca Nueva, Madrid, Universidad de Alicante, Alicante.
- ARENDT, HANNAH. (1997) *¿Qué es la política?* Paidós, Barcelona, 1ª ed.
- (1977) *Los orígenes del totalitarismo*. Taurus, Madrid.
- ARIMANY I COMA, MIQUEL. (1967) *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis*. Miquel Arimany, Barcelona.
- ARQUER I SALTOR, JORDI. (1943) *El futur de Catalunya i els deures polítics de l'emigració catalana*. Biblioteca Catalana, Mèxic D.F.
- AUBERT, PAUL. (1993) «Intelectuales y cambio político» pp. 25-99, dins *Los orígenes culturales de la II República. IX Coloquio de Historia Contemporánea de España* [M. Tuñón de Lara, dir.] Siglo XXI editores, Madrid.
- AYALA, FRANCISCO. (1971) «¿Para quien escribimos nosotros?» pp. 138-164, dins *Los ensayos. Teoría y crítica literaria*. Ed. Aguilar, Madrid.
- AZAÑA, MANUEL. (2011a) *Diarios completos. Monarquía, República y guerra civil*, vols. I i III. Planeta DeAgostini, Barcelona.
- (2011 b) *Causas de la guerra de España*. Diario Público, Barcelona.
- (1981) *Memorias políticas y de guerra*. Crítica, Barcelona.
- AZNAR SOLER, MANUEL. (2006) *La cultura arma de guerra. La guerra civil en la Comunidad Valenciana*. Editorial Prensa Valenciana, València.
- BACARDÍ, MONTSERRAT; FOGUET, FRANCESC. (2001) *Rafael Tasis. Diari íntim. Escrits autobiogràfics*. Acontravent, Barcelona.
- BAHAMONDE MAGRO, ÁNGEL. (1999) *Así terminó la guerra civil de España*. Marcial Pons, Ediciones de Historia, Madrid ; Barcelona.

BALCELLS I GONZÁLEZ, ALBERT. (2013 a) *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936*. Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, Barcelona.

- (2013 b) «El catalanisme i els moviments d'emancipació nacional a la resta d'Europa, entre 1885 i 1939», dins *Catalan Historical Review*, Institut d'Estudis Catalans, 6: 189-205.

- (2011) *Cataluña ante España. Los diálogos entre intelectuales catalanes y castellanos, 1888-1984*. Milenio, Lleida.

- (2009) *El pistolerisme. Barcelona (1917-1923)* Pòrtic, Barcelona.

- (2008) «Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans» dins *Semblances biogràfiques, XLVIII*, Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, Barcelona.

- (2007) *Democràcia contra dictadura: escrits polítics, 1915-1960*, Lluís Nicolau d'Olwer. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

- (2002) *Ramon d'Alòs- Moner i de Dou. Semblança biogràfica*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

- (1999) *Miquel Coll i Alentorn. Historiografia i democràcia (1904-1990)* Proa, Barcelona.

- (1983a) *Historia Contemporánea de Cataluña*. Edhasa. Barcelona,.

- (1983 b) *El problema agrari a Catalunya, 1890-1936: la qüestió rabassaire*. Terra Nova, Barcelona, 2ª edició.

- (1980) *El problema agrario en Cataluña. La cuestión Rabassaire (1890-1936)*. [1ªed.] Servicio de Publicaciones Agrarias, Madrid,

- (1978) *L'Estatut de Catalunya de 1932 i la seva aplicació, amb un estudi històric i precedit de Els regims provisionals de la Generalitat de 1931 i 1977 confrontats*. Miquel Arimany, Barcelona.

- (1977) *El Estatuto de Cataluña y su puesta en práctica*. Arimany, Barcelona.

BALCELLS, ALBERT; IZQUIERDO, SANTIAGO; PUJOL, ENRIC. (2002-2007) *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. 2 Vols. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

BALCELLS, ALBERT; PUJOL, ENRIC; SABATER JORDI. (1996) *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Proa, Barcelona.

BARAS I GÓMEZ, MONTSERRAT.(1984) *Acció Catalana (1922-1936)*. Curial, Barcelona.

BELLMUNT, DOMÈNECH DE. (1975) *Cinquanta anys de periodisme català: 1923-1975*. Mirador del Pirineu, Andorra la Vella.

- (1933) *Figures de Catalunya*. Catalònia, Barcelona.
- BENET I MORELL, JOSEP. (2009) *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Biblioteca Abat Oliva, n. 150. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, (reimpressió de 1995).
- (2008) *Joan Peiró, afusellat*. [a cura de Josep Poca Gaya] Edicions 62, Barcelona.
- (2005) *El president Companys, afusellat*. [2^{ed.}] Edicions 62, Barcelona.
- (1992) *El President Tarradellas en els seus textos (1954-1988)*. Empúries, Barcelona.
- BERDAH, JEAN-FRANÇOIS. (2002) *La democracia asesinada: la república española y las grandes potencias, 1931-1939*. Crítica, Barcelona.
- BERTRANA I SALAZAR, AURORA. (2013) *Memòries*. 2 volums. Diputació de Girona, Girona.
- BILBENY I GARCIA, NORBERT. (1988) *La ideologia nacionalista a Catalunya*. Laia, Barcelona.
- BLADÉ I DESUMVILLA, ARTUR. (1976) *L'exiliada. Dietari a l'exili, 1939-1940*. Pòrtic, Barcelona.
- BLOCH, MARC. (2009) *La extraña derrota. Testimonio escrito en 1940*. Crítica, Barcelona,
- BOFILL I MATES, JAUME. (1986) *Una política catalanista i altres escrits*. [ed. Montserrat Baras] La Magrana, Barcelona.
- BONAMUSA I GASPÀ, FRANCESC. [dir.](2009) *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939*. 2 vols. Generalitat de Catalunya, Departament de Vicepresidència, Barcelona.
- BONNIN, CATALINA. (1999) «Aurora Bertrana i Lluís Nicolau d'Olwer Una amistat de catorze anys» dins *Revista de Girona*, 193, març/abril, pp. 82-85
- BOSCH GIMPERA, PERE. (1980) *Memòries*. [prol. Jordi Maragall] Edicions 62, Barcelona.
- BOSCH SÁNCHEZ, AURORA. (2012) *Miedo a la democracia. Estados Unidos ante la Segunda República y la guerra civil española*. Crítica, Barcelona.
- BRION, MARCEL. (1929) «La Catalogne et l'Europe» dins *Revue de Catalogne*, n.1, març, pp.36-39.
- BURDIEL BUENO, ISABEL, (2014) «Historia política y biografía: más allá de las fronteras» dins *Ayer*, 93, (1), pp. 47-83.
- CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, SONSOLES. (1997) *Historia política de la II República en el exilio*. Fundación Universitaria Española, Madrid.
- CABRERA, MIGUEL ÁNGEL. (2010) «La investigación histórica y el concepto de cultura política» dins *Culturas política: teoria e historia* [Pérez Ledesma, M; Sierra, M; ed.] Institució Fernando el Católico (CSIC), Saragossa.

CABRERA CALVO-SOTELO, MERCEDES. (2006) «Proclamación de la República, constitución y reformas» dins *República y guerra en España, (1931-1939)* [Julià, S. Coor.] Espasa, Madrid.

CACHO VIU, VICENTE. (1998) *El nacionalismo catalán como factor de modernización*. Quaderns crema, Barcelona.

CALLE, EMILIO; SIMÓN, ADA. (2006) *Los barcos del exilio*. RBA, Barcelona.

CAMBÓ I BATLLE, FRANCESC. (2008) *Memòries (1876-1936)* Alpha, Barcelona.

- (1982) *Meditacions. Dietari, 1941-1946*, vol. 3, Alpha, Barcelona.

CAMINAL, MIQUEL. (2002) «Estratègies des de l'exili» pp. 139-152, dins *Una esperança desfeta. L'exili de 1939*. Museu d'Història de Catalunya, Barcelona.

CAMPILLO I GUAJARDO, MARIA. (1994) *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)* Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 35, Barcelona.

CAMPS I ARBOIX, JOAQUIM DE. (1976) *El Parlament de Catalunya (1932-1936) Una apassionant història d'aquest organisme autonòmic que té el doble interès d'un estudi complet i d'un testimoniatge viu*. Edicions 62, Barcelona.

- (1935) *Després del 6 d'Octubre. Política d'Esquerra a Catalunya*. Catalonia, Barcelona.

CAMPS I ARBÓS, JOSEP. (2010) *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

CANAL, JORDI; CHARLON, ANNE; PIGENET, PRHYNÉ; [dir.](2005) *Les Exils catalans en France*. Presses de la Université de Paris Sorbonne, Paris.

CANOSA I FARRAN, FRANCESC. (2012) *Entre el sabre i la bomba: memòries d'un país i d'un partit. Unió Democràtica de Catalunya (1931-1980)* Acontravent, Barcelona.

CANTURRI I RAMONET, ENRIC. (1987) *Memòries (República, guerra i exili)* L'Avenç, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Barcelona.

CARDONA I CIVIT, DANIEL. (1984) *La Batalla i altres textos* [ed. Enric Ucelay Da Cal], La Magrana, Barcelona.

CARRASCO I FORMIGUERA, MANUEL. (1931) *El Pacte de Sant Sebastià*. Arc de Barà, Barcelona.

CASALS I COUTURIER, MONTSERRAT. (2005) «Els altres i l'exili dels intel·lectuals catalans» dins *Les exils catalans en France*. [Jordi Canal, Anne Charlon et Phryné Pigenet, dir.] Presses de l'Université Paris-Sorbonne, Paris.

CASANELLAS I IBARZ, JOAN. (1991) *Joan Casanellas i Ibarz (1904-1981) Memòries i biografia*. [cura Joan B. Culla] Regidoria d'Edicions i Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

CASANOVAS I CUBERTA, JOAN.(1996) *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Abat Oliva, 179, Barcelona.

CASASSAS I YMBERT, JORDI. (2014) *La nació dels catalans: el difícil procés de la nacionalització de Catalunya*. Afers, Catarroja.

- (2009) *La fàbrica de les idees. Política i cultura a la Catalunya del s. XX*. Afers, Catarroja, Barcelona.

- (2005 a) *La significació cívica i patriòtica de Pompeu Fabra*. Terra Nostra, Codalet (Conflent).

- (2005 b) *El temps de la nació. Estudis sobre el problema polític de les identitats*. Proa, Barcelona.

- (2005 c) *Prensa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975)*. Els textos de *Cercles*, n.1, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona.

- (2002) «Cataluña modelo de integración (a perspectiva do século XX) pp. 63-75, dins *Exposició Cataluña, terra d'acollida*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

- (2001) «El catalanisme i la Mediterrània» pp. 111-130, dins *Estètica i valors mediterranis a Catalunya* [Mre Àngels Roque, ed.] Proa, Institut Català de la Mediterrània d'Estudis i Cooperació, Barcelona.

- (1999) *Els Intel·lectuals i el poder a Catalunya : materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani (1808-1975)*[coord.]Pòrtic, Barcelona.

- (1998) «La història cultural i l'intel·lectual professional. Una visió personal», dins *Cercles, Revista d'Història Cultural*, n. 1, pp. 6-11.

- (1989) *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920)*. Els llibres de la Frontera, Barcelona.

- (1986) *L'Ateneu Barcelonès: dels seus orígens als nostres dies*. La Magrana, Barcelona.

- (1980) *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*. Curial, Barcelona.

- (1978) «La configuració del sector "intel·lectual-professional" a la Catalunya de la Restauració (a propòsit de Jaume Bofill i Mates) dins *Recerques: història, economia, cultura*. N. 8, pp. 103-131.

CASTELLS, VÍCTOR. (2005) *Nacionalisme català a l'exili (1939-1946)* Rafael Dalmau Editor, Barcelona.

CATTINI, GIOVANNI. (2017) «El recuerdo de la República en el Tardofranquismo. El papel cultural de los exiliados que vuelven a España» pp. 2949-2958, dins *La Historia, lost in*

traslation? Actas del XIII Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea, Ediciones de la Universidad de Castilla- La Mancha, Cuenca.

- (2015) *Joaquim de Camps i Arboix. Un intel·lectual en temps convulsos*. Fundació Josep Irla, Girona.

- (2013 a) «Cultura política i exili. L'ocàs del republicanisme català (1939-1948)» pp. 215-243, dins *Entre el malson i l'oblit. L'impacte del franquisme en la cultura a Catalunya i les Balears (1939-1960)* [coor. Carles Santacana]. Afers, Catarroja- Barcelona.

- (2013 b) «Democràcia versus dictadura: els intel·lectuals catalans entre la presa de poder de Mussolini i el cop d'Estat de Primo de Rivera» dins *Cultura, societat i política a la Mediterrània contemporània: Miscel·lània d'homenatge al professor Miquel Duran Pastor: XIV Reunió de la Xarxa Mediterrània d'Història Cultural*, pp. 103-116. [PUIGSERVER POU, Rafel; RIPOLL GIL, Elisabeth; SERRA, Sebastià (eds.)] Ed. Muntaner, Palma.

- (2012) «L'edat de la violència i els nous nacionalismes: els intel·lectuals catalans i l'ocupació de la ciutat del Fiume», pp. 115-130 dins *Projectes nacionals, identitats i relacions Catalunya-Espanya*, [Ramon Arnabat, coord.] Afers, Catarroja.

- (2009 a) *El gran complot. Qui va traïr Macià? La trama italiana*. Ara Llibres, Barcelona.

- (2009 b) «Joan Estelrich i l'Expansió Catalana. La traducció de Prat de la Riba i Cambó en la Itàlia feixista» dins *Cercles*, 12, gener, pp.75-89.

- (2006) «Apunt biogràfic. Jaume Vicens Vives» dins *El franquisme a Catalunya*. Vol. 2, *Catalunya dins l'Espanya de l'autarquia (1946-1958)*. Edicions 62, Barcelona, 1ª reimpressió.

CATTINI, GIOVANNI.; COLL, JOAQUIM. (2013) «El projecte Almirall a Cercles» dins *Cercles. Revista d'Història Cultural* 16, pp. 231-238.

COLL-VINENT, SÍLVIA. (2014) «Joan Estelrich, un humanista en temps convulsos (1932-1936)» dins *Cercles*, n. 17, pp.77-100.

CONGOST, ROSA. (2016) *Les lliçons d'història. El jove Pierre Vilar (1924-1939)*. L'Avenç, Barcelona.

COROMINES, JOAN. (2008) *Epistolari Joan Corominés i Lluís Nicolau d'Olwer*; [ed. JOSEP FERRER I JOAN PUJADES], Fundació Pere Corominés i Curial, Barcelona, 2008.

COROMINES I MONTANYA, PERE. (1974-1975) *Diaris i records de Pere Corominés*. Vol. 3, [ed. Max Cahner i Joan Corominés] Curial, Barcelona.

CORRETGER I SÀEZ, MONTSERRAT. (2008) *Escriptors, periodistes i crítics. El combat per la novel·la (1924-1936)* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

- CRUELLES, MANUEL. (1975) *El separatisme català durant la guerra civil*. Dopesa, Barcelona.
- CUCURULL I TEY, FÈLIX. (1984) *Catalunya, republicana i autònoma (1931-1936)* La Magrana, Barcelona.
- CUITO HURTADO, AMADEU. (2001) *Memòries d'un somni*. Quaderns Crema, Barcelona.
- CULLA I CLARÀ, JOAN B. (1997) «El catalanisme polític durant la Restauració. De la Mancomunitat fins a la Segona República» dins *Història de Catalunya contemporània* [Jaume Sobrequés, ed.] vol. 1, pp. 403-439. Barcelona, Columna.
- (1977) *El Catalanisme d'esquerra: del grup de "L'Opinió" al Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra, 1928-1936*. Curial, Barcelona.
- DÍAZ ESCULIES, DANIEL. (1996) *L'oposició catalanista al franquisme: el republicanisme liberal i la nova oposició: 1939-1960*. Biblioteca Serra d'Or, 164. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- (1991) *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)* La Magrana, Barcelona, [1ªed].
- (1983) *El Front Nacional de Catalunya (1939-1947)* La Magrana, Barcelona.
- DOMINGO SANJUAN, MARCELINO. (1934) *La experiencia del poder*. Tipografía de S. Quemades, Madrid.
- DOSSE, FRANÇOIS. (2007) *El arte de la biografía*. Universidad Iberoamericana, Ciudad de México.
- DREYFUS- ARMAND, GENEVIÈVE. (1999) *L'exil des républicains espagnols en France. De la guerre civil à la mort de Franco*. Albin Michel, París.
- DUARTE MONTSERRAT, ÀNGEL. (2009) *El otoño de un ideal. El republicanismo histórico español y su declive en el exilio de 1939*. Alianza, Madrid.
- (2006) *Republicans jugant amb foc: de Lluís Companys a Josep Tarradellas*. L'Esfera dels llibres, Barcelona.
- (2004) *Història del republicanisme a Catalunya*. Eumo. Pagès Editors, Lleida, 2004.
- DUEÑAS ITURBE, ORIOL. (2009) «Les institucions d'ajuda republicanes a l'exili francès» dins *Revista de Catalunya*, n. 250, pp. 35-35.
- (2007) *La violència d'uns i altres. La repressió de la guerra i la postguerra, 1936-1945: El cas d'Olesa de Montserrat*. Biblioteca Abat Oliva, 277, Publicacions Abadia de Montserrat, Barcelona.
- DURAN, LLUÍS. (2007) *Intel·ligència i caràcter. Palestra i la formació dels joves (1928-1939)*. Afers, Catarroja-Barcelona.

- DURAN MATEU, MARTÍ. (2001) «Lluís Nicolau d'Olwer. Epigrafista grec», pp. 95-99 dins *L'aportació cultural i científica de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1997)* simpòsium. IEC, Barcelona.
- EDITORIAL, (1958) «Als 70 anys de Nicolau d'Olwer» dins *Ressorgiment* XLIII. 500, març, Buenos Aires.
- EHRlich, CHARLES E. (2004) *Lliga Regionalista: Lliga Catalana, 1901-1936*. Institut Cambó, Alpha, Barcelona.
- ESCUlies SERRAT, JOAN. (2015) *Josep Andreu Abelló. Els claroscurs del catalanisme*. Edicions de 1984, Barcelona.
- ESTELRICH, JOAN. (1929) *La qüestió de les minories nacionals*. Catalònia, Barcelona.
- ESTÉVEZ RODRÍGUEZ, XOSÉ. (2008) «Reflexions sobre un ideal perifèric: Galeuzca, (1923-1959)», pp. 161-172, dins *Eines*, Fundació Josep Irla, Barcelona.
- ESTIVILL RIUS, ASSUMPCIÓ. (1992) *L'Escola de Bibliotecàries, 1915-1939*. Diputació de Barcelona, Barcelona.
- FABER, SEBAASTIAN (2005) «Silencios y tabues del exilio español en México: historia oficial vs. Historia oral» dins *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V*, t. 17, pp. 373-389.
- (2002) *Exile and Cultural Hegemony. Spanish intellectuals in Mexico, 1939-1975*. Vanderbilt University Press, Nashville.
- FABREGAT ARRUFAT, RAMON. (1952) *Macià: la seva actuació a l'estranger*. Edicions Catalanes de Mèxic, Mèxic.
- FAULÍ OLIVELLA, JOSEP. (2002) *Els Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili: 1941-1977*. Serra d'Or, 282. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- FERRER FONT, JOAN CARLES. (2007) *Nosaltres sols: la revolta irlandesa a Catalunya*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or, n. 373, Barcelona.
- (1992) «El model irlandès: Parnell i el Home Rule (1879-1893)», pp. 47-50 dins *Actes del Congrés Internacional d'Història Catalunya i la Restauració, 1873-1923*, Centre d'Estudis del Bages, Manresa.
- FERRER, JOSEP; PUJADES, JOAN. (2008) *Epistolari Joan Coromines & Lluís Nicolau d'Olwer*. [Pròleg, Josep Massot] Fundació Pere Coromines, Barcelona.
- FERRER SANXIS, MIQUEL. (2008) *Memòries (1920-1970) 50 anys d'acció política, social i cultural catalana*. [ed. Miquel-Àngel Velasco] Fundació Josep Comaposada i Pagès Editors, Lleida.

- (1977) *La Generalitat de Catalunya a l'exili*. Aymà, Barcelona.
- FÉRRIZ ROURE, TERESA. (1999) «La conformació d'un discurs identitari a les revistes culturals catalanes de Mèxic» dins *Actas II Congreso Internacional Sesenta años después. Las literaturas del exilio republicano*, pp. 187-195, vol. I, [ed. Manuel Aznar Soler] Bellaterra.
- (1998) *La edición catalana en México*. Colegio de Jalisco, Jalisco.
- (1997) «Sobre la cultura catalana» dins *El exilio catalán en México: notas para su estudio*. [dir. Dolores Pla Brugat]. El Colegio de Jalisco, Zapopán.
- FIGUERES ARTIGUES, JOSEP MARIA. (2014) *La Veu de Catalunya (1899-1937)* Base, Barcelona.
- (2007) *Entrevista a la guerra: 100 converses: de Lluís Companys a Pau Casals (1936-1939)* L'Esfera dels llibres, Barcelona.
- (2002) «Prensa y política en la II República: el epistolario de F. Cambó a Lluís Duran i Ventosa sobre *La Veu de Catalunya* (1931-1932)», pp. 83-97, dins *Spagna contemporanea*, n. 21, Alessandria.
- FLORES, XAVIER. (2001) «El Gobierno de la República en el exilio. Crónica de un imposible retorno» dins *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Historia Contemporánea*, t. 14, pp. 309-350.
- FRANQUESA GÒDIA, MONTSERRAT. (2013) *La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923-1938)* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- FULLOLA PERICOT, JOSEP MARÍA; GRACIA ALONSO, FRANCISCO; CASASSAS I YMBERT, JORDI; [Coord] (2008) *La Universitat de Barcelona. Libertas Perfundet Omnia Luce, 1450*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona.
- GABRIEL SIRVENT, PERE. (2010) *[Davant la incertesa: Ètica civil republicana] Ètica republicana avui i història del republicanisme*. Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya, Barcelona.
- (2009) «El republicanisme federal finisecular: la difícil construcció d'un catalanisme d'esquerres per al nou-cents» dins *Els orígens del republicanisme nacionalista. El Centre Nacionalista Republicà, (1906-1910)*. [IZQUIERDO BALLESTER, S; RUBÍ CASALS, Mª G. coord.] Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Barcelona.
- (2002) «Cultures polítiques republicanes del vuit-cents: insurrecció, democràcia i federalisme» pp. 239-254, dins *Quaderns d'Història*, n. 6, Barcelona.
- (1998) «Sociabilitat de les classes treballadores a la Barcelona d'entreguerres, 1918-1936» pp. 99-126, dins *Urbanitats*, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Barcelona.
- GABRIEL, PERE; PUIG I PLA, JOSEP; SALICRÚ-MALTAS, MARIA. (2008) *Memòria de Joan Peiró i Bellis. Retrats d'un sindicalista, ministre de la Segona República*. Galerada, Barcelona.

- GAITX MOLLO, JORDI. (2010) *Josep Irla i Bosch. Memòries d'un president a l'exili*. Viena, Barcelona.
- GALÍ COLL, ALEXANDRE. (1980-1986) *Història de les Institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936* (23 vols.) Fundació Alexandre Galí, Barcelona.
- GALLEGO MARGALEF, FERRAN. (2010) «Fascismo, antifascismo y fascistización. La crisis de 1934 y la definición política del periodo de entreguerras» pp. 281-354, dins *De un octubre a otro. Revolución y fascismo en el periodo de entreguerras, 1917-1934* [Andreassi, Alejandro; Martín Ramos, José Luís, coor.] Ediciones de Intervención Cultura/El viejo Topo, Barcelona.
- GALLOFRÉ VIRGILI, MARIA JOSEPA. (1991) *L'Edició catalana i la censura franquista (1939-1951)* Biblioteca Abat Oliva, n.99, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- GARCÍA FONTANET, ÀNGEL. (2000) «Un aspecte de la repressió franquista de postguerra: la Ley de Responsabilidades Políticas» dins, *Les ruptures de l'any 1939*. [Risques; Vilanova; Vinyes; ed.] Biblioteca Serra d'Or, 250, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- GIMÉNEZ CABALLERO, Ernesto. (1942) *Ante La tumba del catalanismo. Notas de un viaje con Franco a Cataluña*. Sucesores de Rivadeneyra, Madrid.
- GOBETI, PIERO. (1964) *La rivoluzione liberale. Saggio sulla lotta politica in Italia*. Einaudi, Torino.
- GÓMEZ ROJO, Mª ENCARNACIÓN. (2006) «Participación política» dins *Historiografía jurídica y económica y pensamiento jurídico-público, social y económico de Manuel Reventós i Barbey (1888-1942)* Cap. 3 de la tesis doctoral, accessible des de www.eumed.net/tesis/2006/megr/
- (1998) «El Ministerio de Economía Nacional bajo Luís Nicolau d'Olwer (1931)» dins *Cuadernos Republicanos*, 35, juliol, Centro de Investigaciones y Estudios Republicanos, Madrid, pp. 71-92
- (1995) «La historiografía jurídica en la generación barcelonesa de 1917» dins *Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación*, 18, (abril) Universidad de Málaga, pp.4813-4858
- (1993) *El pensamiento político, económico y social de Manuel Raventós i Bordoy*. Centro de Estudios Políticos y de la Cultura Empresarial Isidre Valls i Pallerola, Barcelona.
- GÓMEZ URDÁÑEZ, GRACIA. (1996) «Salustiano de Olózaga. La necesidad de una biografía histórica» dins *Historia Contemporánea*, n. 13-14, pp. 239-249.
- GONZÁLEZ CALLEJA, EDUARDO. (2015) *Cifras cruentas. Las víctimas mortales de la violencia sociopolítica en la Segunda República española (1931-1936)* Comares, Granada.

- (2011) *Contrarrevolucionarios: radicalización violenta de las derechas durante la Segunda República, 1931-1936*. Alianza, Madrid.
 - (2005) *La España de Primo de Rivera. La modernización autoritaria 1923-1930*. Alianza Editorial, Madrid.
 - (1999) *El Máuser y el sufragio. Orden público, subversión y violencia política en la crisis de la Restauración (1917-1931)* CSIC, Madrid.
- GONZÁLEZ CASANOVA, JOSÉ ANTONIO. (1987) «Consideraciones sobre el proceso autonómico catalán durante la Segunda República española», pp, 397-406, dins *La II República espanyola. El primer bienio. III Coloquio de Segovia sobre Historia Contemporánea de España* [M. Tuñón de Lara, dir.] Siglo XXI, Madrid.
- GONZÁLEZ VILALTA, ARNAU. (2014) *Amb ulls estrangers. Quan Catalunya preocupava a Europa. Diplomàcia i premsa internacional durant la Guerra Civil*. Base, Barcelona.
- (2009 a) *Els diputats catalans a les Corts republicanes, 1933-1939*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
 - (2009 b) *Cataluña bajo vigilancia. El consulado italiano y el fascio de Barcelona (1930-1943)* Publicacions de la Universitat de València, València.
 - (2009 c) *Lluís Companys: un home de govern*. Base, Barcelona
- GORDÓN ORDÁS, FÉLIX. (1965-1972) *Mi política fuera de España*. Mèxic. 4 vols. [s.n.]
- (1961-1963) *Mi política en España*. 3 vols. Mèxic. [s.n.]
- GRACIA, JORDI. (2010) *A la intemperie. Exilio y cultura en España*. Anagrama, Barcelona.
- GRACIA ALONSO, FRANCISCO. (2015) *Pensar la Universitat. Escrits de Pere Bosch Gimpera*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona.
- GRACIA ALONSO, FRANCISCO; MUNILLA, GLORIA. (2013) *El tesoro del Vita. La protección y el expolio del patrimonio histórico-arqueológico durante la guerra civil*. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona.
- GRAHAM, HELEN. (2006) *La República espanyola en guerra, 1936-1939*. Debate, Barcelona.
- GRAMSCI, ANTONIO. (1972) *Cultura y literatura* [Jordi Solé i Tura, pròl. i cura] Península, Barcelona.
- GUANSÉ SALESAS, DOMÈNECH. (1966) *Abans d'ara (Retrats literaris)*. Proa, Barcelona.
- GUARNER VIVANCOS, VICENÇ. (1975) *L'aixecament militar a Catalunya i la guerra civil (1936-1939)* [Prof. LLUÍS NICOLAU D'OLWER] Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

- GÜELL AMPUERO, CASILDA. (2009) *Les potències internacionals davant de la dictadura espanyola (1944-1950)* Dones LID, Aresta, Barcelona.
- (2008) *L'eterna desunió dels catalans. L'oposició catalanista a Franco, 1939-1950*. Base, Barcelona.
- GUILHEM, FLORENCE. (2003) «La cuestión del regreso en el exilio español en Francia: políticas de Estado y refugiados» pp.435-446, dins *La cultura del exilio republicano español de 1939*, vol. II. UNED, Madrid.
- GUIXÉ I COROMINES, JORDI. (2012) *La República perseguida. Exilio y represión en la Francia de Franco, 1937-1951*. Publicacions de la Universitat de València, València.
- (2002) *L'Europa de Franco: l'esquerra antifranquista i la "caça de bruixes" a l'inici de la guerra freda: França, 1943-1951*. Serra d'Or, n. 277. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- HERNÁNDEZ SANDOICA, ELENA. (2007) «La escritura biográfica», dins *Cercles*, Revista d'Història Cultural, n. 10, pp. 10-25
- HERNÁNDEZ, PRÓCORO. (2000) *Veus de l'exili a Mèxic: una catalanitat a prova*. Pòrtic, Barcelona.
- HERRERIN LÓPEZ, ÀNGEL. (2007) *El dinero del exilio: Indalecio Prieto y las pugnas de la posguerra (1939-1947)*. Siglo XXI, Madrid.
- HOBBSAWM, ERIC. (2011) *Historia del siglo XX (1914-1991)* Crítica, Barcelona.
- HOYOS PUENTE, JORGE DE. (2012) *La utopía del regreso. Proyectos de Estado y sueños de nación en el exilio republicano en México*. El Colegio de México. Ediciones de la Universidad de Cantabria, Mèxic, Santander.
- HURTADO I MIRÓ, AMADEU.(2011) *Quaranta anys d'advocat : història del meu temps: 1894-1936*. Edicions 62, Barcelona.
- (2008) *Abans del sis d'octubre (un dietari)*. Quaderns crema, Barcelona.
- IVERN I SALVÀ, M^aDOLORS. (1988-89) *Esquerra Republicana de Catalunya: 1931-1936*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- IZQUIERDO BALLESTER, SANTIAGO. (2006) *República i autonomia: el difícil arrelament del catalanisme d'esquerres (1904-1931)*. Afers, Catarroja- Barcelona.
- IZQUIERDO BALLESTER, SANTIAGO; RUBÍ I CASALS, Mª GEMMA. [coord.] (2009) *Els orígens del republicanisme nacionalista. El Centre Nacionalista Republicà, (1906-1910)*. Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Barcelona.

- JACKSON, GABRIEL. (2008) *Juan Negrín. Médico, socialista y jefe del Gobierno de la II República española*. Crítica, Barcelona.
- JUDT, TONY. (2014) «El profeta desdeñado: Léon Blum» pp. 47-128, dins *El peso de la responsabilidad: Blum, Camús, Aron y el siglo XX francés*. Taurus, Madrid.
- (2007) *Pasado imperfecto. Los intelectuales franceses, 1944-1956*. Taurus, Madrid.
- JULIÀ DÍAZ, SANTOS. (2002) «Despertar a la nación dormida: intelectuales catalanes como artífices de la identidad nacional» dins *Historia y Política: ideas, procesos y movimientos sociales*, n. 8, págs. 57-91.
- KERSHAW, IAN. (2003) *Hitler*. Península, Barcelona, 2 vols.
- (2003) *Adolf Hitler*. Folio, Barcelona.
- LAGUNA, JORGE. (1999) «Tras los pasos de Abelard en el epistolario entre Rafael Tasis y Lluís Nicolau d'Olwer» dins *Actas del II Congreso Internacional Sesenta años después. Las literaturas del exilio republicano de 1939*, pp. 361-370 [ed. Manuel Aznar Soler] Bellaterra.
- LARRAZ, FERNANDO. (2009) *El monopolio de la palabra. El exilio intelectual en la España franquista*. Biblioteca Nueva, Madrid.
- LESELBAUM, CHARLES. (1984) «Nature et fonction de la Revue Quaderns dans l'antifranquisme de l'après-guerre» dins *Études sur les mondes hispanophones. Typologie de la presse hispanique: actes du colloque*, Rennes.
- LIDA GARCÍA, CLARA EUGENIA; MATESANZ IBÁÑEZ, JOSÉ ANTONIO. (1990) *El Colegio de México: una hazaña cultural, 1940-1962*. El Colegio de México, Centro de Estudios Históricos, Mèxic, D.F.
- LIDA GARCÍA, CLARA EUGENIA. (2009) *Caleidoscopio del exilio. Actores, memoria, identidades*. El Colegio de México, México.
- LÓPEZ ESTEVE, MANEL. (2013) *Els fets del 6 d'octubre de 1934*. Base, Barcelona.
- LÓPEZ-PICÓ, JOSEP MARÍA. (1999) *Dietari, 1929-1959*. [JOAN DE DÉU DOMÈNECH, ed.] Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, n. 70. Barcelona.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, JOSÉ M^a. (2009) «El Ateneo Español de México y el exilio intelectual republicano» pp. 41-55 dins *Arbor. Ciencia, pensamiento y cultura*, n. 735, CSIC, Madrid.
- LLATES I SERRAT, ROSSEND. (1969) *30 anys de vida catalana*. Aedos, Barcelona.
- LLOMBART HUESCA, MARÍA. (2006) *Les exilés catalans en France: histoire d'une résistance culturelle (1939-1959)*. Cellule Communication, Université Paris 8 Vincennes/Saint-Denis, Saint-Denis Cedex.

- MALÉ, JORDI. (2003) «L'humanisme ribià com a principi educatiu i de construcció nacional» dins *Polis i nació. Política i literatura (1900-1939)* [ED. ROSA CABRÉ, MONTSERRAT JUFRESA, JORDI MALÉ] Aula Carles Riba, Societat Catalana d'Estudis Clàssics, Barcelona.
- MANENT I SEGIMON, ALBERT. (2008) *La represa. Memòria personal, crònica d'una generació (1946-1956)* Edicions 62, Barcelona.
- (2006 a) «Lluís Nicolau d'Olwer, humanista i àcid gentilhome» dins *Revista de Catalunya*, pp. 11-24, n. 214. Fundació Revista de Catalunya, Barcelona.
 - (2006 b) «Rafael Tasis. Intel·lectual polifacètic» dins *Centenari Rafael Tasis (1906-2006)* [Jaume Subirana, dir.] Institució de les Lletres Catalanes, Barcelona.
 - (2001) «Cultura catalana del exili en Mèxic» dins *Cultura y exilio catalán en México. Tres ensayos*. El Colegio de Jalisco, Jalisco.
 - (1997) *Del Noucentisme a l'exili. Sobre cultura catalana del nou-cents*. Col·lecció Serra d'Or, n. 180, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
 - (1990) *Semblances contra l'oblit: retrats d'escriptors i de polítics*. Destino, Barcelona.
 - (1989) *Literatura catalana a l'exili*. Curial, Barcelona.
 - (1988) *Solc de les hores. Retrats d'escriptors i de polítics*. Destino, Barcelona.
 - (1986) *El molí de l'Ombra. Dietari polític i retrats, 1946-1975*. 2 vol. Edicions 62, Barcelona.
- MANENT I TOMÀS, JORDI. (2005) *Pompeu Fabra a l'exili, 1939-1948*. Proa, Barcelona.
- MARTÍ I SOLER, MIQUEL. (1989) *L'Orfeó Català de Mèxic (1906-1986)* Curial, Barcelona.
- MARTÍN ACEÑA, PABLO. (2012) *El oro de Moscú y de Berlín. Finanzas y expolio en tiempos de guerra*. RBA, Barcelona.
- MARTÍN RAMOS, JOSEP LLUÍS. (2013) *Josep Tarradellas. La Guerra Civil (1936-1939)*. [ed. a cura de T. Barnils; M. Català] Dau, Barcelona.
- MARTÍNEZ FIOL, DAVID. (1988) *El catalanisme i la Gran Guerra (1914-1918) Antologia*. Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català, 21. La Magrana, Barcelona.
- MAS i SAÑÉ, SÍLVIA. (2008) *Les novel·les d'exili d'Avel·lí Artís-Gener*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- MASPONS I ANGLASELL, FRANCESC. (2016) *Els catalans a Ginebra. La reivindicació de Catalunya al món*. [Lolo García, ed.] Cossetània, Valls.
- (2006) *República Catalana, Generalitat de Catalunya i República Espanyola: a l'entorn de la Generalitat de Catalunya i la República Espanyola*. Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència. Secretaria de Coordinació Interdepartamental, Barcelona.

- (1929) *Tornant de Ginebra*. Catalònia, Barcelona.
- MASSOT I MUNTANER, JOSEP. (2014) *Rafael Patxot i Jubert. El sabi, el mecenes, el patriota*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- (2008) *Escriptors i erudits contemporanis: vuitena sèrie*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or, 406, Barcelona.
- (2006) *Escriptors i erudits contemporanis: sisena sèrie*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or, 363, Barcelona.
- (2003) «Els camins de la Fundació Ramon Llull» dins *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Vol. II, pp. 679-703. Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona.
- (2001) *Escriptors i erudits contemporanis: segona sèrie*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or, 274, Barcelona.
- (2000 a) *De la guerra i de l'exili: Mallorca, Montserrat, França, Mèxic, 1936-1975*. Serra d'Or, 247. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.
- (2000 b) *Antoni M. Sbert: agitador, polític i promotor cultural*. Serra d'Or, n. 255. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- (1993) *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Curial, Barcelona.
- (1992 a) *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme: col·laboració, oposició, exili*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or, 110, Barcelona.
- (1992 b) «Setze cartes de Miquel Ferrà a Lluís Nicolau d'Olwer (1923-1934)» pp. 71-86, dins *Revista Els Marges*, n.45, Barcelona.
- MATEOS, ABDÓN. (2009 a) *La batalla de México: final de la guerra civil y ayuda a los refugiados, 1939-1945*. Alianza, Madrid.
- (2009 b) [ed.] *¡Ay de los vencidos! El exilio y los países de acogida*. Eneida, Madrid.
- (2008)[ed.] *Indalecio Prieto y la política espanyola*. Ed. Pablo Iglesias, Madrid.
- (2005) *De la guerra civil al exilio. Los republicanos españoles y México*. Indalecio Prieto y Lázaro Cárdenas. Biblioteca Nueva y Fundación Indalecio Prieto, Madrid.
- MAURICE, JACQUES. (1975) *La reforma agraria en España en el s. XX (1900-1936)*. Siglo XXI, Madrid.
- MEDINA, JAUME (1997) «Davant dels setanta-cinc anys de la Fundació Bernat Metge» dins *Serra d'Or*, 446, p. 42-43.

- MIR I MAYOL, GREGORI. (2006) *Aturar la guerra: les gestions secretes de Lluís Companys davant el Govern britànic*. Proa, Barcelona.
- MIRALLES I SOLÀ, CARLES. (2003) «És per això, diria un feixista, que Atenes caigué sota el jou de Roma. Nicolau d'Olwer. Els clàssics i la construcció d'una ideologia nacional» dins *Polis i nació. Política i literatura (1900-1939)* [ed. ROSA CABRÉ, MONTSERRAT JUFRESA, JORDI MALÉ] Aula Carles Riba, Societat Catalana d'Estudis Clàssics, Barcelona.
- (2000) «Fabra i els escriptors» dins *Simposi Pompeu Fabra*, pp. 159-180. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- MIRAVITLLES, JAUME. (1982) *Homes i dones a la meva vida*. Destino, Barcelona.
- MOLAS I BATLLORI, ISIDRE. (1995) «El concepte de sobirania en el catalanisme polític» dins *El Nacionalisme com a ideologia: materials de treball i estudi*. [TERMES, J; CASASSAS, J; DIR.] Proa, Barcelona, pp. 179-213.
- (1972 a) *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*. Edicions 62, Barcelona,
- (1972 b) *Lliga catalana. Un estudi d'Estasiologia*. 2 vols. Edicions 62, Barcelona.
- MONTERO I AULET, FRANCESC. (2016) *Manuel Brunet: el periodisme d'idees a l'ull de l'huracà*. Afers, Catarroja; Barcelona.
- MORADIELLOS GARCÍA, ENRIQUE. (2012) «La no intervenció, una farsa diplomàtica» dins *En el combat per la història. La República, La Guerra Civil, el franquisme*, pp. 221-234, [ed. Àngel Viñas] Pasado y Presente, Barcelona.
- MORALES MONTOYA, MERCÈ. (2008) *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. Base, Barcelona.
- MORERA, JEAN-CLAUDE. (2016) *Àngel Morera i Ventalló (Terrassa 1895 - Nanterre 1983): un exil singulier: note biographique*; TheBookEdition.com, Hallennes-Lez-Haubourdin.
- MUÑOZ PUJOL, JOSEP MARÍA. (2007) *Lluís Nicolau d'Olwer, un àcid gentilhome*. Edicions 62. Barcelona, [1ªed.]
- MURGADES, JOSEP. (2003) «Contestacions al Classicisme» dins *Polis i nació. Política i literatura (1900-1939)* Aula Carles Riba, [a cura de Cabré, R; Jufresa, M; Malé, J.] Societat Catalana d'Estudis Clàssics, Barcelona.
- NAGEL, KLAUS- JÜRGEN. (1987) «Vasquismo y catalanismo hasta 1923. El catalanismo de izquierda y Euskadi», pp. 52-70, dins *Guernika, 50 años después (1937-1987) Nacionalismo, República, Guerra Civil*. [dir. Manuel Tuñón de Lara] Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, San Sebastián.

- NAVARRO COSTABELLA, JOSEP. (1937) *La Universitat de Catalunya*. Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- NEGRE I BALET, RAIMOND. (1921) *Irlanda, el batlle de Cork i Catalunya*. Atenes A. G., Barcelona.
- NICOLAU D'OLWER, LLUÍS. (2015) *Pere Abelard. Un humanista del segle XII*. [Ed. de Josep Batalla] Obrador Erendum, Sta. Coloma de Queralt.
- (2014) *La lliçó de la dictadura*. Biblioteca del catalanisme, RBA, La Magrana, Barcelona,
 - (2012) *Caliu, records de mestres i amics*. [Edició facsímil de 1958], Edicions 62, Barcelona.
 - (2003) *Epistolari de l'exili francès*. [ed. EULÀLIA DURAN I MIREIA CAMPABADAL] Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
 - *Cartes a Hermínia Grau i Aymà*. [ed. EULÀLIA DURAN I MONTSERRAT ALBET] Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.
 - *La lliçó de la dictadura*. Llibreria Catalònia, Barcelona, 1931.
 - *Caliu: records de mestres i d'amics*. Fournier, Mèxic, 1958.
- NOGUER FERRER, MARTA. (2004) *Palabras al viento. Presencia catalana en la prensa cultural mexicana (1939-1975)* El Colegio de Jalisco, Zapopan. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- NUÑEZ SEIXAS, XOSÉ MARIA. (2010) *Internacionalitzant el nacionalisme : el catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa (1914-1936)* [trad. Montserrat Mas Villar] Afers, Catarroja, València.
- (2001) *Entre Ginebra y Berlín. La cuestión de las minorías nacionales y la política internacional en Europa*. Akal, Madrid.
 - (1995) «Nacionalismo y política exterior: España y la política de minorías nacionales de la Sociedad de Naciones (1919-1936)», pp. 229-265, dins *Hispania, Revista española de Historia*, tirada a parte del vol. LV/189, CSIC.
 - (1992) «El mito del nacionalismo irlandés y su influencia en los nacionalismos gallego, vasco y catalán (1880-1936)», pp. 25-58 dins *Spagna Contemporania*, n.2, Edizioni dell'orso, Alessandria.
- OLAYA MORALES, FRANCISCO. (1996) *La gran estafa. Negrín, Prieto y el patrimonio español*. Ed. Nossa y Jara, Madrid.
- OSSORIO Y GALLARDO, ÀNGEL. (1946) *Mis memorias*. Losada, Buenos Aires.
- PANYELLA, VINYET. (1996) *Cronologia del Noucentisme (Una eina)* Serra d'Or, 152. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

- PARDO SANZ, ROSA. (1995) *Con Franco hacia el Imperio. La política exterior española en América Latina, 1939-1945*. UNED, Madrid.
- PARPAL, Josep Antoni; LLADÓ, JOSEP M^a. (1970) *Ferran Valls i Taberner: un polític per a la cultura catalana*. Ariel, Barcelona.
- PASSARELL, JAUME. (1971) *La Publicidad, diari català*. Pòrtic, Barcelona.
- PATXOT I JUVERT, RAFAEL. (1952) *Adéu a Catalunya. Guaitant enrere*. Roto-Sadag, Genève,
- PEDRET, GERARD. (2006) «Els discursos inaugurals entre 1906 i el 1936. Els anys de la II República» dins *L'Ateneu i Barcelona. 1 segle i ½ d'acció cultural*. [dir. Jordi Casassas] La Magrana, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- PELÁEZ ALBENDEA, MANUEL J. (1989) «Ante el primer centenario del nacimiento de Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961) y de Manuel Reventós i Bordoy (1888-1942)» dins *Annals of the archive of Ferran Valls i Taberner's Library : studies in the history of political thought, political & moral philosophy, business & medical ethics, public health and juridical literature*, pp. 49-70, n. 3-4, PPU, Barcelona.
- PÉREZ BASTARDAS, ALFRED. (1987) *Els republicans nacionalistes i el catalanisme polític: Albert Bastardas i Sampere : 1871-1944, una biografia política*. Edicions 62, Barcelona.
- PÉREZ MONTFORT, RICARDO. (1992) *Hispanismo y Falange. Los sueños imperiales de la derecha española*. Fondo de Cultura Económica, Mèxico.
- PERUCHO I BADIA, ARTUR. (1930) *Catalunya sota la dictadura: dades per a la història*. Badalona, Proa, Barcelona.
- PESSARRODONA I ARTIGUES, MARTA. (2010) *França, 1939. La cultura catalana exiliada*. Ara Llibres, Barcelona.
- (2007) «Lluís Nicolau d'Olwer: una incògnita catalana» dins *Via*, revista del centre d'Estudis Jordi Pujol, 04, pp. 65-73.
- PI I SUNYER, CARLES. (1986) *La guerra. 1936-1939. Memòries*. Barcelona, Pòrtic.
- (1978-1979) *Memòries de l'exili*. Vols. 1 i 2. Barcelona, Curial.
- (1975) *La República y la guerra: memorias de un político catalán*. Oasis, Mèxic D.F.
- PLA I CASADEVALL, JOSEP. (2006) *La segunda República española. Una crónica, 1931-1936*. [ed. Xavier Pericay] Destino, Barcelona.
- (1982) *Polèmica. Cròniques parlamentàries*. Obra completa. Vols. XL, XLI, XLII, Destino, Barcelona.
- (1970) *Retrats de passaport*. Obra completa. Vol. XVII. Barcelona, Destino.

- (1967) *Sobre París i França*. Destino, Barcelona.
- POLO, XAVIER. (2011) *“Todos los catalanes son una mierda”. Les grans gestes contra el franquisme: la història d’una vida*. Barcelona, Proa, 3ª edició.
- POUS I PAGÈS, JOSEP. (2002) *Dietaris i memòries de l’exili* [ed. Mª Àngels Bosch]Afers, Catarroja.
- PRESTON, PAUL. (2006) *La Guerra Civil espanyola*. Base, Barcelona.
- (2001) *La destrucción de la democracia en España*. Grijalbo Mondadori, Barcelona, 2001.
- (1994) *Franco. Caudillo de España*. Grijalbo, Barcelona.
- PRIETO BANCES, RAMÓN. (1973) *Cartas cruzadas entre don Ramón Prieto Bances, ministro de Instrucción Pública de la 2ª República española y don Antoni Trias Pujol, Patrono de la Universidad Autónoma de Barcelona, corriendo el año 1935*. Carles Trias Fargas, Barcelona.
- PRIETO TUERO, INDALECIO. (1970) *De mi vida: Recuerdos, estampas, siluetas y sombras*. 2 Vols. Ed. Oasis, Mèxic.
- PUIG I OLIVER, LLUÍS M. DE. (1997) «El catalanisme polític durant la Restauració. Dels orígens a la Mancomunitat» dins *Història de Catalunya contemporània*,[Jaume Sobrequés, ed.] vol. 1, pp.353-439. Barcelona, Columna.
- PUJOL CASADEMONT, ENRIC. (2003 a) *Història i reconstrucció nacional: la historiografia catalana a l’època de Ferran Soldevila, 1894-1971*. Afers, Barcelona.
- (2003 b) *L’exili català de 1936-39: un balanç* [coord.]Centre d’Estudis Històrics i Socials, Girona.
- (1995) *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*. Afers, Catarroja.
- RAFANELL VALL-LLOSERÀ, AUGUST. (2011) *Notícies d’abans d’ahir. Llengua i cultura catalanes al segle XX*. Acontravent, Barcelona.
- RAGUER I SUÑER, HILARI. (1984) *Divendres de Passió. Vida i mort de Manuel Carrasco i Formiguera*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona.
- RANZATO, GABRIELE. (2006) *El eclipse de la democracia. La guerra civil española y sus orígenes, 1931-1939*. Siglo XXI, Madrid.
- REBERIOUX, MADÉLEINE. (1967) *Léon Blum, Chef de gouvernement 1936-1937: colloque organisé les 26 et 27 mars 1965*, Fondation Nationale des Sciences Politiques. Actes du colloque, Paris, Armand Colin.
- RIBA I BRACONS, CARLES. (1991) *Polítics, intel·lectuals i altres assaigs*. 2 vol. Edicions 62, Barcelona.

- RIBAS I MASSANA, ALBERT. (1976) *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*. Edicions 62, Barcelona.
- RIERA LLORCA, VICENÇ. (1994) *Els exiliats catalans a Mèxic*. Barcelona, Curial.
- RIERA I TUÈBOLS, SANTIAGO. (2007) «El gènere biogràfic», dins *Cercles, Revista d'Història Cultural*, n.10, pp. 26-36.
- RIQUER I PERMANYER, BORJA DE. (2016) *Cambó en Argentina. Negocios y corrupción política*. Edhasa, Barcelona.
- (2008) *Alfons XIII i Francesc Cambó, unes relacions difícils*. Reial Acadèmia de Bones Lletres, de Barcelona, Barcelona.
- RISCO, ANTONIO. (1976) «Las revistas de los exiliados en Francia», dins *El exilio español de 1939*, vol. III, [José Luís Abella, dir.] pp, 95-150. Taurus, Madrid.
- RISQUES I COBERA, MANEL. (2006) [coord.] *Visca la república!* Proa, Barcelona.
- RODÉS, JOSÉ MARÍA; UCELAY DA CAL, ENRIC. (1984) «Nacionalisme i internacionalisme a Catalunya: Els amics d'Europa i Messidor» dins *Estudios de Historia Social*, 28-29, gener-juny, pp. 363-373.
- RODRÍGUEZ SALVANÉS, JESÚS. (1996) *Francisco Largo Caballero, 1869-1946*. Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid.
- ROIG I ROSICH, JOSEP MARIA. (1992) *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: un assaig de repressió cultural*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliva, 177, Barcelona.
- (1978) *L'Estatut de Catalunya a les Corts Constituents: 1932*. Curial, Barcelona.
- ROMERO MAURA, JOAQUIN.[ed] (2007) *Así cayó Alfonso XIII. De una dictadura a otra. Miguel Maura*. Ediciones Marcial Pons, Madrid.
- ROSSELLÓ BOVER, PERE. (2003) «Cartes de Salvador Galmés i Sanxo a Lluís Nicolau d'Olwer» dins *Llengua i Literatura*, 14, pp. 325-359.
- ROVIRA I VIRGILI, ANTONI. (2002) *Cartes d'exili (1939-1949)* [a cura de MARIA CAPDEVILA] Biblioteca Abat Oliva, 240. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- (1999) *Els darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries sobre l'èxode català*. Proa, Barcelona.
- (1988) *La guerra que han provocat: selecció d'articles sobre la guerra civil espanyola* [ed. i selecció J.M. Roig i Rosich]. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- (1982) *Nacionalisme i federalisme*. [ed. Isidre Molas] Edicions 62, Barcelona.

- (1930) *Defensa de la democràcia*. Fundació Valentí Almirall, Barcelona.
- (1980) *Historia de los Movimientos Nacionalistas*. [ed. facsimil] vol. 3, Minerva, Barcelona.
- RUBÍ i CASALS, Mª GEMMA. (2009 a) «Ni regionalisme, ni autonomisme, ni federalisme sinó nacionalisme, democràcia i república. El Centre Nacionalisme Republicà i la seva presència a les comarques barcelonines», pp. 118-155, dins *Els orígens del republicanisme catalanista. El Centre Nacionalista Republicà a Catalunya (1906-1910)* [dir. Josep Maria Roig i Rosich], Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Barcelona.
- (2009 b) «L'actuació parlamentària dels diputats del CNR» pp. 274-300 dins *Els orígens del republicanisme catalanista. El Centre Nacionalista Republicà a Catalunya (1906-1910)* [dir. Josep Maria Roig i Rosich], Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Barcelona.
- RUBIÓ I BALAGUER, JORDI. (1991) *Mestres, companys i amics*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Abadia de Montserrat, Barcelona.
- (1952) *Ferran Valls i Taberner: vist per un company d'estudis*. CSIC, Escuela de Estudios Medievales, Barcelona.
- RUBIO GARCÍA-MINA, JAVIER. (1977) *La emigración de la guerra civil de 1936-1939: historia del éxodo que se produce con el fin de la II República española*, 3 vols. San Martín, Madrid.
- RUBIÓ I TUDURÍ, MARIÀ. (2002) *Barcelona, 1936-1939*. [ed. JOSEP MASSOT]PAM, Serra d'Or, n. 294, Barcelona.
- SAFONT I PLUMED, JOAN. (2012) *Per França i Anglaterra: la I Guerra Mundial dels aliadòfils catalans*. Acontravent, Barcelona.
- SAGARRA I CASTELLARNAU, JOSEP MARÍA DE. (1981) *Memòries*. 2 vols. Les millors obres de la literatura catalana, n. 58 i 59. Edicions 62, Barcelona.
- SALLÉS I BONASTRE, ANNA. (1986) *Quan Catalunya era d'Esquerra*. Edicions 62, Barcelona.
- SAMSÓ LLENAS, JOAN. (1996) «Notes per a una història de postguerra de l'Institut d'Estudis Catalans (1942-1961)» dins *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. VII, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- (1994-1995) *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)* Biblioteca Abat Oliba, n. 141 i 147, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, JOSEP. (2011) *La Segunda República en el exilio (1939-1977)*. Planeta, Barcelona.
- (2009) [ed] *El pacte de la No intervenció. La internacionalització de la Guerra Civil espanyola*. Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, Tarragona.

- (2006) *¿Por qué hemos sido derrotados? Las divergencias republicanas y otras cuestiones*. Flor del Viento, Barcelona.
- SANTACANA I TORRES, CARLES. (2014) *Josep Tarradellas. L'exili (1939-1954)*. 2 vols. [ed. a cura de T. BARNILS; M. CATALÀ] Dau, Barcelona.
- SANTALÓ, JOSÉ. (1963) «La vida política de Luís Nicolau d'Olwer», separata de *Cuadernos Americanos*, n. 2, marzo-abril, Buenos Aires.
- SAURET I GARCÍA, JOAN. (1979) *L'exili polític català*. Aymà, Barcelona.
- SÉGUÉLA, MATTHIEU. (1994) *Franco Pétain: los secretos de una alianza* [trad. Juana Bignozzi] Prensa Ibérica, Barcelona.
- SERRA, Xavier. (2013) *La filosofia en la cultura catalana*. Afers, Catarroja, Barcelona.
- SERRAHIMA I BOFILL, MAURICI. (2003) *Del passat quan era present*, vol. I [JOSEP POCA I GAYÀ, ed.] [HILARI RAGUER, prol.] Edicions 62, Barcelona.
- SIGUAN, MIQUEL; KIRCHNER, MONTSERRAT (2001) «George Dwelshauvers, un psicólogo flamenco en Cataluña» dins *Anuario de Psicología*, vol. 32, n. 1, pp. 89-108, Universitat de Barcelona, Facultat de Psicologia.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, JAUME. (2003) «Importància de l'exili», dins *L'exili català del 1936-1939, un balanç*. [Enric Pujol coord]. Quaderns de Cercle, 19. Centre d'Estudis Històrics i Socials, Girona, pp. 11-13
- (1977) *El Estatuto de Cataluña*. Undarius, Barcelona.
- (1991-2001) *Història de Barcelona* [dir], 9 vols. Enciclopèdia Catalana, Ajuntament de Barcelona. Barcelona.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, JAUME; MORALES MONTOYA, MERCÈ. (2008) *La Generalitat a l'exili*. Ara Llibres, Barcelona.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, JAUME, et alii. (1989) *Epistolari de Lluís Nicolau d'Olwer amb Ramon d'Abadal i de Vinyals, i amb Ferran Valls i Taberner: 1905-1933*. Promocions Publicacions Universitàries, Barcelona.
- SOLÀ DE CAÑIZARES, FRANCESC. (1932) *El moviment revolucionari a Catalunya. Contribució a la història de l'adveniment de la República*. Llibreria Catalònia, Barcelona.
- SOLDEVILA I ZUBIBURU, FERRAN. (2007) *Els dietaris retrobats (1939-1943)* [ed. ENRIC PUJOL] Edicions Tres i Quatre, València.
- (2000) *Dietaris de l'exili i del retorn*. 2 Vols. [ed. ENRIC PUJOL] Edicions 3 i 4, València, 2000.
- (1930) «Política catalana» dins *Revista de Catalunya*, n. 61, setembre, pp. 48-52

- (1970) *Al llarg de la meua vida* [int. FERRAN SOLDEVILA] Vol. I, 1926-1939. Edicions 62, Barcelona.
- SOLÉ I SABATÉ, FELIP; PUJOL, ENRIC; (2007) *Exilis*. Angle; Televisió de Catalunya, Barcelona.
- SOLÉ I SABATÉ, JOSEP M^a (1989-1990) *La repressió a la reraguarda de Catalunya: 1936-1939*. Biblioteca Abat Oliva, 75; 84, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- SUÁREZ CORTINA, MANUEL [ed.](1997) *La Restauración, entre el liberalismo y la democràcia*. Alianza, Madrid.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luís. (2005) *Franco*. Ariel, Barcelona.
- SUBIRATS PIÑANA, JOSEP. (1995) *Marcel·lí Domingo, per ell mateix*. Columna, Barcelona.
- TARRADELLAS I JOAN, JOSEP. (2008-2009) *Crònica de la guerra civil a Catalunya. Govern de la Generalitat*. 2 Vols. [int. JORDI CASASSAS I YMBERT]. Dau, Barcelona.
- TASIS I MARCA, RAFAEL. (1958 a) «Una doble publicació. Els setanta anys de Lluís Nicolau d'Olwer» dins *Vida Nova*, n.15, pp. 5-11.
- (1958 b) «A Lluís Nicolau d'Olwer» dins *Pont Blau*, 65, març, Mèxic, pp. 100-102.
- (1962 a) «En la mort d'un gran intel·lectual català. Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961)» dins *Vida Nova*, n.25, pp. 13-16.
- (1962 b) *Ressorgiment*, XVII, gener, n. 546, Buenos Aires.
- (1962 c) «En la mort de Lluís Nicolau d'Olwer» *Pont Blau*, gener, n. 109, pp.2-5
- TAVERA GARCÍA, SUSANNA. (2006) «De la crisi de la monarquia alfonsina a la guerra civil» dins *L'Ateneu i Barcelona. 1 segle i ½ d'acció cultural*. [dir. Jordi Casassas] La Magrana, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- TÉBAR HURTADO, JAVIER. (2006) *Reforma, revolución y contrarevolución agrarias. Conflicto social y lucha política en el campo (1931-1939)*. Flor del Viento, Barcelona.
- TEIXIDOR COLOMER, ANNA. (2013) *Josep Puig Pujades (1883-1949): cultura, periodisme i pensament polític en el catalanisme republicà*, 2013, www.tdx.cat/handle/10803/108719.
- TERMES I ARDÈVOL, JOSEP. (1987) *Història de Catalunya. De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil. 1868-1939*. Vol. 6 [dir. Pierre Vilar]; Edicions 62, Barcelona.
- TOMÁS VILLARROYA, JOAQUIN. (1988) *La destitución de Alcalá-Zamora*. Fundación Universidad San Pablo Ceu. València.
- TORRENT, JOAN; TASIS, RAFAEL. (1966) *Història de la premsa catalana*. Vol. I, Barcelona, Bruguera.

TORRENTS, RICARD [cur] (2009) «Elegies de Bierville (1943) Proposta de lectura per al s. XXI», dins *Deu testimonis del s. XX, deu lliçons per al s. XXI*, pp. 131-146, Curs d'alts Estudis sobre la cultura, política i societat. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

TOUS I VALLBÉ, JORDI. (1999) *Antoni Andreu Abelló. Correspondència política d'exili (1938-1939) D'Estat Català al Front Nacional*. El Mèdol, Tarragona.

TRAVERSO, ENZO. (2009) *A sangre y fuego. De la guerra civil europea (1914-1945)* Publicacions de la Universitat de València, València.

TRIADÚ, JOAN. (1978) *Una cultura sense llibertat*. Proa, Barcelona.

TRUETA I RASPALL, JOSEP. (1978) *Memòries. Fragments d'una vida*. Edicions 62, Barcelona.

- (1962) «En la mort de Lluís Nicolau d'Olwer» dins *Pont Blau*, n. 109, gener, pp. 6-7

UCELAY DA CAL, ENRIC. (2006) «Entre el ejemplo italiano y el irlandés: la escisión generalizada de los nacionalismos hispanos, 1919-1922», dins *Ayer*, n. 63, pp. 75-118.

- (1982) *La Catalunya populista: imatge, cultura i política en l'etapa republicana, 1931-1939*. Barcelona, La Magrana.

UCELAY DA CAL, ENRIC.; TAVERA GARCÍA, SUSANNA. (1994) «Una revolución dentro de otra: la lógica insurreccional en la política española, 1924-1934» dins *Ayer*, n.13, 1994, pp. 115-146.

VILÀ I BAYERRI, MONTSERRAT. (2009) *Lluís Nicolau d'Olwer, medievalista (1904-1938)* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

- (2002) «Per ço car és obra d'amor»: Lluís Nicolau d'Olwer i alguns aspectes del lul·lisme de les primeres dècades del segle XX, *Randa*, núm. 48.

VILÀ I BAYERRI, MONTSERRAT; MOLAR I NAVARRO, JOAN. [ed](1999) *Correspondència entre Lluís Nicolau d'Olwer i Jaume Bofill i Mates*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

VILANOVA I VILA-ABADAL, FRANCESC. (2010) *Una burgesia sense ànima. El franquisme i la traïció catalana*. Empúries, Barcelona.

- (2009) «Entre l'exili i la repressió: dues cares d'una mateixa moneda» dins *El pacte de la no intervenció. La internacionalització de la Guerra Civil espanyola*. [Sánchez Cervelló, J; ed.] Publicacions URV, Tarragona, pp. 247-256.

- (2007) «L'exili català. De França al no retorn (1939-1948)» dins *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països Catalans* [Jordi Font Agulló, dir.] Publicacions de la Universitat de València, València.

- (2005) «Les pràctiques polítiques de l'exili» dins *Les exils catalans en France* [Jordi Canal, Anne Charlon et Phryné Pigenet, dir.] Presses de l'Université Paris-Sorbonne, Paris.

- (2004) *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch Gimpera i Carles Pi i Sunyer, 1939-1940*. Quaderns de l' 'Arxiu Pi i Sunyer, n.2. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona.
 - (2001) *Als dos costats de la frontera: relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra, 1939-1948*. Biblioteca Serra d'Or, n. 258. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
 - (1996) *Ramon d'Abadal: entre la història i la política*. Pagès editors, Lleida.
- VILLARROYA FONT, JOAN. (1988) *Violència i repressió a la rera guarda catalana, 1936-1939*. Universitat de Barcelona, Barcelona.
- VINYES, RICARD. (2007) «Frontpopulisme i feixisme» dins, *Visca la República!* [Manel Risques, coord.] Proa, Barcelona, pp. 183-197.
- VIÑAS MARTÍN, ÁNGEL. (2016) *Sobornos. De cómo Churchill y March compraron a los generales de Franco*. Crítica, Barcelona, 2016.
- (2010) [dir.] *Al servicio de la República. Diplomáticos y guerra civil*. Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación, Marcial Pons, Madrid.
 - (1979) *El oro de Moscú*. Grijalbo, Barcelona.
 - (1976) *El oro español en la guerra civil*. Instituto de Estudios Fiscales. Ministerio de Hacienda. Madrid.
- VIROLI, MAURIZIO. (2006) *Republicanism*. [Introducció a cura de Giovanni Cattini] Centre d'Estudis de Temes Contemporanis, Angle, Barcelona.
- XAMMAR I PUIGVENTÓS, EUGENI. (1991) *Seixanta anys d'anar pel món : converses amb Josep Badia i Moret*. Quaderns Crema, Barcelona.
- XURIGUERA I PARRAMONA, RAMON. (1962) «Reflexions sobre Lluís Nicolau d'Olwer» dins *Pont Blau*, n.111, març, pp. 73-76.
- YUSTE DE PAZ, MIGUEL ÁNGEL. (2006) «La República Española en el exilio y la alternativa monàrquica a Franco desde el final de la II Guerra Mundial hasta la resolución de Naciones Unidas de noviembre de 1950» dins *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Historia Contemporánea*, t. 18, pp. 245-260.

ENTREVISTES

Ramon Peypoch, fill.

ABREVIATURES I SIGLES

AAM, Arxiu Abadia de Montserrat

AMTM, Arxiu Montserrat Tarradellas Macià

IEC, Institut d'Estudis Catalans

CRAI, Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació.

ANC, Arxiu Nacional de Catalunya

AHUB, Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona

AHFPS, Arxiu Històric de la Fundació Pi i Sunyer

BNC, Biblioteca Nacional de Catalunya

FUE, Fundació Universitaria Espanyola

FNDOL, Fons Nicolau d'Olwer

(dse), data o dia sense especificar

AC, Acció Catalana

ACR, Acció Catalanista Republicana

ERC, Esquerra Republicana de Catalunya

PCR, Partit Catalanista Republicà

CNR, Centre Nacionalista Republicà

UFNR, Unió Federal Nacionalista Republicana

UNE, Unió Nacional Espanyola

JEL, Junta Espanyola de Liberación

SERE, Servicio de Evacuación de Refugiados Espanyoles

JARE, Junta de Ayuda a los Refugiados Espanyoles

CAFARE, Comisión administradora de los fondos para el auxilio de los republicanos espanyoles